

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

OSMANLI TARİHİ (AHMET RASİM) C.1
METİN-TAHLİL-İNDEKS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
MURAT TAN

İSTANBUL 2008

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

OSMANLI TARİHİ (AHMET RASİM) C.1
METİN-TAHLİL-İNDEKS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
MURAT TAN

Danışman
Doç. Dr. Muhammet GÜR

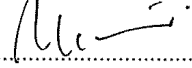
İSTANBUL 2008

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Murat Tan'ın "Osmanlı Tarihi (Ahmet Rasim) c.1 Metin-Tahlil-İndeks" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Doç.Dr.Muhammet Gür
Üniversitesi Marmara

İmza

Üye : Prof.Dr. Sema Uğurcan
Üniversitesi Marmara

Üye : Prof.Dr.Emel Kefeli
Üniversitesi Marmara

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ...04.1.09.../2008 tarih ve ...14-7... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II
SUMMARY.....	III
ÖN SÖZ.....	IV
AHMET RASİM'İN HAYATI VE ESERLERİ.....	1
TARİHÇİLİĞİ VE RESİMLİ VE HARİTALI OSMANLI TARİHİ.....	6
AHMET RASİM'İN DİL VE ANLATIM ÖZELLİKLERİ.....	13
METİN	
RESİMLİ VE HARİTALI OSMANLI TARİHİ (C.I)	15
ESERDE GEÇEN ŞAHSİYETLER HAKKINDA KISA BİLGİLER.....	261
BİBLİYOGRAFYA.....	297
ÖRNEK RESİM VE HARİTALAR.....	298
ÖZGEÇMİŞİM.....	299

ÖZET

Ahmet Rasim yazı hayatına atıldığı günden beri birçok alanda eser vermiştir. Mensur şiir, roman, hikâye gibi edebî denemelerinin yanı sıra ilgi alanını geniş tutarak fıkra, makale, tenkit, deneme, röportaj, hatırat gibi devrine ayna olan yazılar da yazmıştır. Bunun dışında musiki ve tarih alanlarıyla da ilgilenmiştir. Edebiyatçılığına nazaran bu iki yönü az bilinmektedir. Tarih yazmaya ilk ve orta dereceli okullar için ders kitabı hazırlamakla başlayan yazarın “Küçük Tarih-i İslâm”, “Küçük Tarih-i Osmanî”, “Osmanlı Tarihi” adlı eserleri bu çalışmaların neticesinde ortaya çıkmıştır.

Bunlar dışında hatıralardan yola çıkarak II. Abdülhamit dönemini yazdığı “İki Hatırat Üç Şahsiyet”, Kırım savaşıyla başlayarak düşünce alanındaki çağdaşlaşmanın serüvenini anlatmaya çalıştığı “İsibdattan Hâkimiyet-i Milliyeye”, ilk çağları anlattığı “Tarih-i Muhtasar-ı Beşer” diye Rasim’in eserleri de vardır

Tezimizde Ahmet Rasim’in “Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi” (C. 1)ini inceledik. Bu cilt, Oğuzların Anadolu’ya gelip Selçuklu Devleti’nin sınırları içine yerleşmesini konu alan bölümle başlar. IV. Murat zamanına kadar devam eder. Bunun dışında eserde tarihî olayların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak kültür tarihinden bilgiler sunan Faide bölümü mevcuttur. Bu bölümde tarihî deyimler, toplumsal olaylar ve açıklamalar, toplumsal kurumlar, tarihî coğrafya, kişilerin biyografileri ve devletlerarası ilişkiler anlatılmaktadır.

SUMMARY

Since the beginning of his authorship Ahmet Rasim has produced publications from many fields. He has intrested in broaden subjects and his writings were not only cover the litrarian essays like poem, novel, story but also the articles like clause, criticism, feature, memories, which were highlight his era lived. In addition he has also interested in traditional music and history. These two sides of his character are not well knowned compared with his literary. He has began historical essays with lecture books for primary and secondary schools. His works;“Küçük Tarih-i İslam”, “Küçük Tarih-i Osmani” and “Osmanlı Tarihi” were appeared after these historical studies.

In addition to these, Rasim has also other studies like “İki Hatırat Üç Şahsiyet” covered the period of second Abdulhamit, “İstibdattan Hakimiyet-i Milliyeye” in which there are explained the progress in the intellectual field from Kırım War, “Tarih-i Muhtasar-ı Beşer” explaining first era.

In my study I have dealt with “Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi” written by Ahmet Rasim. This part begins with the subject of Accomodation of Oguzs in Selçuk State comming to the Anatolia. It continues to the period of fourth Murad. In addition in this book to help understanding of historical events there are also “Faide” part which provides information about cultural history. In this part there are explained historical phrases, social events and statements, social institutions, historical geography, personel biography and relations between states.

ÖN SÖZ

Ahmet Rasim hemen hemen her edebî türde eser vererek belli bir çizgide ilerlemeyi başarmış önemli yazarlardandır. Bu çizginin Türk edebiyatındaki öncüsü şüphesiz ki Mithat Efendi'dir. Ustası gibi Ahmet Rasim de sadece edebiyat alanında eser vermekle kalmamış faydalı olacağını düşündüğü diğer birçok alanda da eserler vermiştir. Bu alanlardan biri de tarihtir.

“Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi” Ahmet Rasim'in tarihle ilgili eserlerinin en bilinenlerindedir. Bu kitap tarihçiliğinin anlaşılması açısından büyük öneme sahiptir. Tarihî bilgilerin yanı sıra “Faide” bölümünde yer alan bilgilerin çeşitliliği ve zenginliği, kitabı Türk kültür tarihi açısından bir başvuru kaynağı konumuna getirmiştir.

1910 yılında İstanbul'da basılan “Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi” dört ciltten oluşmaktadır. Tez çalışmamızın konusunu eserin 590 sayfadan oluşan birinci cildi teşkil etmektedir. Dört bölüm olan tezimizin birinci bölümünde Ahmet Rasim'in hayatı, eserleri ve tarihçiliği hakkında bilgi verdik.

İkinci bölümde “Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi” (C1.) adlı eserin içeriği ile dil ve imlâ hususiyetlerini inceledik.

Üçüncü bölümde metnin yeni harflere aktarılmış şeklini verdik.

Dördüncü bölümde ise eserlerde adı geçen tanınmış kişilere ait açıklamalı bir isimler indeksi verdik.

İncelememiz, tarih konulu metin üzerinde olduğundan özellikle kişi ve yer adlarını doğru saptayabilmek için yararlandığımız; ansiklopediler ve sözlükleri de çalışmamızın bibliyografya kısmında belirttik.

Bu çalışma; Prof. Dr. İnci ENGİNÜN'ün başlattığı projenin bir parçasıdır. Proje; “Ahmet Rasim külliyâtının orijinal metinlerini ve lügatini ortaya koymak” amacını taşıdığından imlâ ve dipnotlarda tamamen esere bağlı kalınmıştır. Ahmet Rasim'in kelime kadrosuyla ilgili bilgi verecek indeks çalışması disket ortamında hazırlanmıştır. Proje; diğer çalışmalarda hazırlanan indekslerin birleştirilmesi sonucunda tamamlanmış olacaktır. Yazarın hangi kelimeleri kaçar kez kullandığını gösteren lügatin hazırlanmasında Prof. Dr. Cevval KAYA'nın geliştirdiği bilgisayar programı kullanılmıştır.

Arap alfabesinden Latin alfabesine aktarma esnasında özellikle Arapça ve Farsça tamlamalarda yer alan kelimelerin yazılışında asıllarına uyulmuştur. Hey'et-i ictimâ'iyye, mu'tedilü'l-kâme, cihân-gîr gibi.

Türkçe kelimelerin yazılışları için Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan en son imla kılavuzu esas alınmıştır. Eserde geçen Arapça çokluk eklerinde -ât ve -în, aitlik durumunu bildiren nispet î'sinde, nâ- ve bî- gibi ön eklerde uzatma işareti (^) korunmuştur.

Ayrıca eserde parantez içinde verilmiş kelime ve alıntılar gerektiğinde tırnak içine alınmıştır.

Özel isimlerin okunuşlarında kaynaklarda farklılıklara rastlandığından okunuşların en yaygın ve metindeki imlâya en uygun olanı tercih edilmiştir.

Kitabın sayfaları köşeli parantez [ ] içinde korunmuştur.

Kitabın isminden de anlaşılacağı üzere içinde birçok resim ve harita vardır. Ek olarak verilen bir iki örnek dışında, bu resim ve haritalara tezde yer verilmemiştir.

Kitabın aslında her sayfanın altında verilen “Faide”ler kısmı ikinci bir bölüm gibi tezde yer almaktadır. Bu bölümde “Faide”lerin numaralandırmalarında görülen tekrarlarda karışıklığı önlemek için bazı “Faide”ler (Faide-60a), (Faide-60b) diye kendi aralarında numaralandırılmıştır.

Bu tezin bütün aşamalarında yardımlarını esirgemeyen çok değerli hocam Doç. Dr. Muhammet GÜR'e teşekkür ederim.

AHMET RASİM'İN HAYATI VE ESERLERİ

Kıbrıslı Menteşoğullarından Bahaeddin Efendi adında bir posta ve telgraf memurunun oğlu olup 1865'te Fatih'te Sarıgözel mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası, karısını hamileyken boşayıp İstanbul'u terk ettiğinden çocukluğu büyük sıkıntılar içinde geçmiştir. Bir süre Sofular mahalle mektebinde okuduktan sonra fakirlik ilmühaberiyile Darüşşafaka'ya kaydedilir. Elhac İbrahim Efendi ve Yakup Hoca gibi önemli hocalardan ders almanın da etkisiyle dönemin fikrî ve edebî akımlarına karşı ilgi duymuştur. Özellikle Tanzimat yazarlarını bu dönemde okumuştur. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve yakından da tanıma fırsatı bulduğu Ahmet Mithat Efendi'nin toplumsal faydayı gözeten sanat anlayışlarından etkilendiği muhakkaktır. Rasim'in eserlerindeki öğretici yönlerin ağır basması biraz da bu okuma ve tanımaldan kaynaklanmaktadır. Bu arada dönemin revaçta olan dili Fransızca'yı kendi çabasıyla çok iyi öğrenmiştir. 1883'te Darüşşafaka'yı birincilikle bitirmiştir. Hemen bütün Darüşşafaka mezunları gibi okulu bitirir bitirmez dönemin posta teşkilatında memurluk görevi üstlenmiş, mizacının memurluğa uymadığını hisseder etmez bu görevinden istifa etmiştir. Bundan sonra hayatını yazı yazarak kazanmak istemektedir. Fransızcadan çevirdiği bazı yazıları Ahmet Mithat Efendi'ye götürmüş ve çevirilerindeki başarıdan dolayı Ahmet Mithat Efendi'nin gölgesinde gazetecilik dünyasına Tercüman-ı Hakikat ile adım atmıştır. Bundan sonra İkdâm, Sabah, Basiret, Mecmua-i Ebuzziya, Şafak, Gülşen, Hamiyet, Sebat, Berk, Envâr-ı Zekâ, Maarif, Resimli Gazete, Musavver Fen ve Edeb, İrtika ve Servet-i Fünûn gazete ve dergilerinde yazılar yazmıştır.¹

Gazetecilik hayatında birçok yeri gezme fırsatı bulmuştur. 1898'de Alman İmparatoru Wilhelm'in Suriye gezisi sırasında Malumat gazetesi muhabiri olarak Suriye'ye, 1916'da ise savaş muhabiri olarak Sabah gazetesi için Romanya Cephesi'ne gitmiştir.

1927 yılında İstanbul milletvekili seçilmiş. Üst üste iki dönem milletvekilliği yapmıştır. 21 Eylül 1932 yılında ölmüştür. Heybeliada'daki Abbas Paşa Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Elli yıla yaklaşan yazı hayatında Rasim, Ahmet Mithat Efendi tarzında yorulmak bilmeden yazmıştır. Bu yazılarında dikkat çeken en önemli özelliği ansiklopedik tavrı bir gazeteci ve yazar olmasıdır. Eserlerinde özellikle de romanlarında dil ve anlatımda bazı kusurlar göze çarpmaktadır. Yine romanlarında teknik bakımından aksaklıklar vardır. Namık Kemal tarzında yazdığı romanlarında marazi bir hassasiyetle tezahür eden acıklı gönül

¹ Şerif Aktaş, "Ahmed Râsim" *İslam Ansiklopedisi*, TDV, s. 117-119.

maceraları vardır. Eserlerinde hayat tecrübesi olmayan erkekler ve onları baştan çıkaran kötü niyetli kadınlar belirgin tiplerdir. Olaylar oldukça basit tutulmuş ve zaman zaman Ahmet Mithat tarzında yazarın konuya müdahil olduğu görülür. Bestekâr olarak da bilinen Ahmet Rasim'in bilinen 65 tane besteli şarkısı vardır. Ancak nota bilmediği için bu eserler dönemin bilinen sanatçı dostları tarafından notaya geçirilmiştir.

İrili ufaklı eserlerinin sayısı yüz kırkı bulan Ahmet Rasim daha çok edebiyatçı ve gazeteci olarak tanınmıştır. Tarih, coğrafya, seyahat, dil bilgisi ve benzeri birçok konuda da eser vermiştir. Bunun dışında geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmış ün kazanmasında deneme, sohbet, köşe yazısı ve anıları büyük öneme sahiptir. Bu türlerde daha çok şehir hayatı ve kendi çevresinin yaşayışı, insanları, alışkanlıkları, giyim kuşamları, hayat anlayışları ve dünya görüşleri üzerinde durulmuş, bunlar güçlü bir gözlem yeteneğiyle anlatılmıştır. 1890'lı yıllardan başlayarak ölümüne kadar geçen dönemin dil ve üslubu ile sosyal yaşamın birçok özelliği onun bu eserlerinde belirginleşmiş durumdadır. Burada dikkati çeken en önemli husus o dönem Türk gazeteciliğinin ufkunu genişletmesi ve dikkatleri mahallî hayat üzerine çekmiş olmasıdır.

Ahmet Rasim, çalışmalarının amacı ve eserlerinin niteliği bakımından Tanzimat'ın birinci dönem sanatçılarının devamı olduğu intibahı uyandırır. Yaşadığı dönem bakımından Tanzimat nesli ile Sevet-i Fünuncular arasında kalmış ve dönemine biraz da Tanzimat edebiyatı havasını taşımıştır. Bunda mizacının ve bir kayıt cihazı gibi hemen her bilgiyi kaydeden hafıza ve zekâsının rolü fazladır. Bu özelliğinden olsa gerek hemen her türdeki eserinde okuyucuya bolca bilgi sunar.

Türk edebiyatı tarihinde yazdığı eserlerin tür bakımından çeşitliliği ve çokluğuyla dikkat çeken Ahmet Rasim tarih ile ilgili de bazı eserler vermiştir. Ancak Ahmet Rasim'in tarihçilik yönü duyulmuşluk bakımından diğer çalışmalarının gölgesinde kalmıştır

Ahmet Rasim asıl ününü gazetecilik ve edebiyat alanında verdiği eserler sayesinde kazanmıştır. Bu eserleri arasında yazarın müşahede ve hatırlama kabiliyetini gösteren II. Abdülhamit döneminin İstanbul'unu konu edinen "Şehir Mektupları", hatıralarını anlattığı "Falaka", "Eşkâl-i Zaman", "Muahrrir Bu Ya" vardır.²

Ahmet Rasim'in tarih alanına yönelişini sadece eğitimle ilgili sebeplere bağlamak mümkün değildir. Gazetecilik mesleğinde iyi ve kalıcı olabilmek, yaşadığı dönemin ortaya çıkan olaylarını ve hayat tezahürlerini iyi değerlendirebilmek için geçmişi iyi bilmenin gerekliliğine de inan yazar, tarih konusunda yukarıda sözünü ettiğimiz araştırmalara

---

² Şerif Aktaş, Ahmed Râsim, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, s. 118.

koyulmuş, yazılmış eserleri okumuş, bilgisini arttırmıştır.³ Onun “Küçük Tarih-i İslâm”1306(1889), “Küçük Tarih-i Osmanî” 1306(1889), “Osmanlı Tarihi”1307(1890) adlı eserleri bu çalışmaların neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu kitaplar döneminin eğitim hayatında müfredatta uzun süre okutulan eserlerden olmuştur. Görülüyor ki, Ahmet Rasim, yazı hayatının ilk yıllarında tarih üzerinde çalışmaya başlamıştır. Ancak adlarını yukarıda verdiğimiz eserler ders kitabı olarak hazırlanmıştır. Mükemmel olacağını düşündüğü tarih kitabı ise 1908’den sonra idadilerde okutulmak üzere yazdığı “Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi”1326(1910) adlı dört ciltlik kitabı olmuştur. Bunlar dışında hatıralardan yola çıkarak II. Abdülhamit dönemini yazdığı “İki Hatırat Üç Şahsiyet” 1332(1916), Kırım savaşıyla başlayarak düşünce alanındaki çağdaşlaşmanın serüvenini anlatmaya çalıştığı “İsibdattan Hâkimiyet-i Milliyeye” 1342(1923), ilk çağları anlattığı Tarih-i Muhtasar-ı Beşer 1304 (1887) diye Rasim’in eserleri de vardır.

Küçük Târîh-i İslâm:

O dönem yazılmış ve okullarda okutulan kitaplar, Osmanlı tarihleri ve yabancı dillerden çevrilmiş kitaplar, genel tarih bilgilerini kapsamaktadır. Cevdet Paşa’nın Kıyas-ı Enbiyası ise halk kesimine hitap eden bir kitaptır. Dönemin rüştiye okullarında İslam tarihini anlatan derli toplu bir eserin eksikliğini gidermek amacıyla Ahmet Rasim bu kitabı 1306 (1889) yılında kaleme almıştır. Kitapta on yedi sayfada İslam tarihi ve kalan kısımda Osmanlı tarihi, Abdülmecit zamanı bölüm bölüm anlatılmış, her bölümün sonuna bir özet ve zor kelimelerin anlamını veren bir lügatçe eklenmiştir. Daha sonraki basımlarında Abdülmecit zamanından 1908’e kadar yaşananlar ve V. Mehmet zamanında gelişen olaylar ilave edilmiştir.

Küçük Târîh-i Osmanî:

Sıbyan mektepleri için 1306 (1889) yılında düzenlenmiş bir kitaptır. Hazret-i Muhammed’den başlayarak ilk Osmanlı padişahına geçer ve daha sonra Abdülmecit zamanının sonuna kadar geçen olayları anlatır. Padişahlar bölüm başları olarak verilmiştir. Her bölümün başında o bölümde geçen zor kelimelerin anlamını veren bir lügatçe eklenmiştir. Bölüm sonralarında metnin anlaşılması için sorular tertip edilmiştir.

---

³ Agâh Sırrı Levend, *Ahmed Rasim*, TDK, s.107, İstanbul 1965.

Osmanlı Tarihi:

Sıbyan mekteplerinde okutulmak amacıyla yazılmış başka bir kitaptır. İçerik ve yöntem açısından Küçük Târîh-i Osmanî eserinden farklı değildir.

İsibdattan Hâkimiyet-i Milliyeye:

İlk cildi 1342(1923)te basılan bu eser, Osmanlı Devleti'nde çağdaşlaşma hareketlerinin tarihini, siyasî olaylar arasındaki fikrî münasebete yer vererek anlatmayı amaç edinmiştir. Amacı, fikrî olgunlaşmamızın basamaklarını ortaya koymak; döneme hâkim ihtirasları kendi çerçeve ve şartları içinde gözler önüne sermektir. Olayları analiz, mukayese ve sentezleyerek şekillendiren asıl gücü ortaya koymak isteyen Ahmed Rasim, bu arzusuna uygun tarzda yazdığı bir ön söz ile başlar.

Yazar, Birinci Meşrutiyet'in ilanına kadar cereyan eden yenileşme hareketlerini giriş olmak üzere anlatmak amacındadır. Bunun için de eserin ilk cildi, yenileşme hareketlerinin başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz I. Abdülhamit'in ölümü ve III. Selim'in padişah oluşunu anlatan kısım ile başlar. Bu cilt, Kırım Savaşı'na kadar cereyan eden olaylara ayrılmıştır.

İkinci cilde Kırım Savaşı'ndan başlanmış, Abdülaziz'in hall'ine ve Birinci Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen süre içinde gelişen olaylar anlatılmıştır.

Bu durumda "İsibdattan Hâkimiyet-i Milliyeye" adı altında yayınlanan iki cilt, daha geniş olarak düşünülmüş bir eserin girişinden ibarettir.

Târîh-i Muhtasar-ı Beşer:

Kısa bir tarzda yazılmış ilk çağlardaki uygarlıklar tarihidir. Ahmet Rasim kendi zamanındaki rivayetler ve kaynaklarda yer alan tarihî bilgiler ışığında kitabını kaleme almıştır. Bu bilgilerden sonra insanoğlunun yavaş yavaş nasıl medenileştiğine ve dinlerin nasıl ortaya çıktıklarına dair bilgiler vermektedir. Daha sonra da Musevîlik, Hıristiyanlık ve en son olarak da İslâmîyet'le ilgili din esaslarını anlatmaktadır.

İki Hatırat Üç Şahsiyet:

1332(1916) yılında yayınlanan bu eser, yapısı bakımından oldukça dikkat çekicidir. Geçen yüzyılın sonu bu yüzyılın başlarında defalarca sadrazam olan Said ve Kâmil Paşa, Abdülhamit devriyle ilgili olmak üzere hatıralarını yayımlamışlar, sadrazam oldukları döneme ait bazı problemleri anlatmışlardır. Ahmet Rasim, “İki Hatırat Üç Şahsiyet” adlı kitabında her iki sadrazamın sözü edilen eserlerini ele alarak hem Abdülhamit’in meşhur iki vezirinin ve hem de padişahın şahsiyetine ait bazı özelliklere dikkat çekiyor.

TARİHÇİLİĞİ VE RESİMLİ VE HARİTALI OSMANLI TARİHİ

Ahmet Rasim, Darüşşafaka'da öğrenci olduğu sıralarda basın hayatını ve İstanbul'da cereyan eden yarı gizli olayları merak etmiştir. Okulu bitirdikten sonra, bu olayları anlamaya, öğrenmeye çalışmış ve bu yolda sarf ettiği gayretler hayatına yön vermiştir. Bu gayretlerden birisi de tarih olmuştur. Onun daha ilk gençlik yıllarında, Darüşşafaka'da eğitim gördüğü esnada, tarih alanıyla ilgili olarak eğitim eksikliği hissettiğini şu sözlerinden anlıyoruz:

“Her dersin hocası geldi. Tarih hocası yok. Bulunamıyor. Birkaç ay sonra Rıza Bey namında bir zat sınıfa tarih hocası sıfatıyla gelerek derse başladık. Nasıl? Kıraat kitabı imiş gibi dere tepe aşarak okuyoruz. Bir fazlası var ise o da ezberlemek. Ne kadar güç, ne kadar mut'ib bir ders değil mi? Anlamak ihtimali mefkûd. Cenâb-ı Hak yine merhum Vefik Paşa'dan razı olsun ki bir hülâsa vücuda getirmeye hasr-ı himmet eylemiş. Şâyân-ı dikkattir ki biz o sene “Fezleke”yi de bitiremedik. Hatta yarı bile edemedik. Ertesi sene de hiçbir tarih dersi görmedik. Altıncı sınıfta “Târîh-i Umûmî”ye ibtidâ ettik. Hoca müsvedde getirir. Biz tebyiz ederiz. Zaman kopyacılık ile geçti. Bir halde ki o sene dahi o “Muhtasar Târîh-i Umûmî”nin kurûn-ı ûlâ kısmını okuyamadık. Velhasıl sekiz sene zarfında tarihin umumî ve hususî kısımlarından yalnız ellişer, altmışar sahifelik mukaddemâtıyla kaldık.”⁴

Bununla beraber Tercüman-ı Hakikat'te çalıştığı yıllar tarihle ilgisinin devam ettiğini, gerek yerli ve gerekse yabancılarca yazılan tarih kitapları ve belgeler topladığını, okuduğunu bildirir. O dönemde var olan yerli yabancı bütün tarih kitaplarına ulaşmaya çalıştığını ifade etmektedir. Yabancı olanların daha çok Fransızca basımlarını dikkate almıştır.⁵ Bunlar arasında Batılı tarihçilerden Hammer, Duka, yerli tarih kitabı yazarlarından Ahmet Mithat Efendi, Mustafa Nuri Paşa, Ayın Ali Efendi, Koçi Bey, Evliya Çelebi, Naima vardır.

Ahmet Rasim, okullarda okutulan tarih bilgisinin hem yetersiz ve hem de düzensiz olduğuna inanır. Bu alandaki eksikliği gidermek için bizzat tarih kitapları yazmaya koyulur. Fakat istibdat yıllarında tarih ilmüne karşı yönetimin hassasiyeti, Ahmet Rasim'in tasarladığı gibi bir eser vermesine engel olur. Bu dönemde bazı tarih kitapları yazmıştır. Ancak bu kitaplar o dönemin ilköğretim sınıflarında okutulmak için hazırlanan ders kitaplarıdır. Bu kitapları hazırlarken dahi yönetimin dikkatini çekmiştir. Bütün ihtiyaçlara cevap verebilecek mükemmel bir tarih kitabı hazırlama koşullarının oluşmaması nedeniyle böyle bir kitap

⁴ Ahmet Rasim, age, s. 1 (elif).

⁵ Ahmet Rasim, age, s. 1 (be).

yazma arzusunu erteler. Bu arzusunu Padişah II. Abdülhamit'in 1908'de tahttan indirilişini takip eden yıllarda gerçekleştirecektir.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından birkaç ay sonra II. Abdülhamit tahttan indirilmiş ve dolayısıyla bu dönemin kendine has koşulları da ortadan kalkmıştır. Osmanlı Devleti'nin yönetimine İttihat ve Terakki Fırkası gelmiştir.. Bu dönemde yazarlar biraz daha rahat hareket edebilmektedir. Ahmet Rasim ertelemiş olduğu arzusunu gerçekleştirmek için bu dönemde çalışmalarını hızlandırmış ve sonuçta “Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi” eseri ortaya çıkmıştır. Bu kitap temelde dönemin lise düzeyindeki okullarında okutulmak üzere hazırlanmış ise de bir diğer amacı da hemen her kesin anlayarak okuyabileceği doyurucu bir kaynak olmaktır. Hacim olarak bir okul kitabı olmanın ötesine geçmesi bu amacın ifadesidir. Belki de bu yüzden yazdığı tarih kitapları içinde “Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi” en çok bilinen kitabı olmuştur.

“Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi” dört ciltten oluşmaktadır. Kitabın ilk baskısı 1326(1910) yılında yapılmıştır. Kitabın birinci cildi Oğuzların Anadolu'ya gelip Selçuklu Devleti'nin sınırları içine yerleşmesini konu alan bölümle başlar. IV. Murat zamanına kadar devam eder. İkinci ciltte Sultan IV. Murat'tan Küçük Kaynarca antlaşmasına kadar gerçekleşen olaylar anlatılmıştır. Üçüncü cilt, Küçük Kaynarca antlaşmasının sonunda gerçekleşen olaylarla başlayıp II. Mahmut dönemine kadar devam eder. Dördüncü cilt ise, bu dönemden Abdülaziz zamanına kadar meydana gelen olaylara ayrılmıştır.

Ahmet Rasim'in tezimize konu olan Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi adlı eserin birinci cildi iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci ciltte ön söz mahiyetinde “Birkaç Söz” adı verilen bir kısım, “Mukaddime” başlığı altında Osmanlı Devletinin kuruluşundan önce yaşamış olan “Süleyman Şah ile Ertuğrul Gazi”nin tanıtıldığı bölüm mevcuttur. Bunun yanı sıra tarihî olayların anlatıldığı ve “Bab” adı verilen on altı bölüm vardır. Bu her bir bölümde Osmanlı Devletinin kuruluşundan başlayarak sırasıyla bir padişah anlatılmıştır. Her bir padişahın kişisel özelliklerinden başlayıp o dönem yaşanmış önemli bütün olaylar kitapta dile getirilmiştir. Bunların dışında kitapta alta her sayfanın hemen yarısını oluşturan ve kuru tarihî bilginin ötesinde kültür tarihine ilişkin önemli bilgileri barındıran “Faide” kısmı vardır.

Kitabın ön sözü mahiyetindeki “Birkaç Söz” bölümünde Ahmet Rasim, tarihle olan münasebetini anlatır. Tarih yazma fikrini nereden aldığını, tarih eğitiminin nasıl olması gerektiğini, bizde yazılan tarih kitaplarının bugünkü ihtiyaçları karşılamadığını, tarih kitaplarını yazmadan önce nasıl bir çalışma gerçekleştirdiğini dile getirir. Bunun yanı sıra tarih bilmenin insanların uygarlık düzeyiyle doğru orantılı olduğu üzerinde durur. Bunun için

Batılı devletlerin ve Rusya'nın tarihlerini yazdıktan sonra milliyetlerine kavuştuklarını örnek verir. Bu bölümde "Tarihini bilmeyen milletler yok olmaya mahkûm olur" düsturunu kitabı okuyacak öğrencilere ders verir.

Rasim, korktuğu için daha önce yazdığı kitaplardan bazı bölümleri çıkarttığını da ifade etmektedir. Bu kitabın içinde yer alan tarihî olaylara yaklaşımını şu şekilde ifade etmektedir:

*"... muhteviyât fikr-i meşrûtiyet nokta-i nazarından muhakeme edilerek cem edilmiştir. Mazide sâ'ika-i havf ve riya ile iyi görülmüş bir fikri aynı endam ve kıyafetle sürükleyip derc etmediğim cihetle tertibât ve mütalâ'atta, siyâk-ı eslâfa mugayir çığırlar da vardır. En birinci emelim taze ve genç zihinlere vukû'âtın bilahare ders-i ibret suretinde tecelli eden eşkâlini göstermek idi."*⁶

Buradan da anlaşılıyor ki Rasim, tarihimizde yaşanan iyilikleri ve fenalıkları bir arada vermenin tarihten ibret dersleri çıkarmak için gerekli olduğuna inanmaktadır.

Ahmet Rasim kitabın daha etkileyici olması için tarihin diğer bilim dallarıyla ilişkisinden yararlanmış ve soyut bilgilerin kalıcı olması için görsel malzemelerden faydalanmıştır. Kitapta yer alan resim ve haritalar bu amaca hizmet etmektedir. Eserde yüz resim ve yirmi harita vardır. Resim ve haritalardan bu kadar çok istifade etmesi tarih kitapları açısından önemli bir gelişmedir.

Kitabın Mukaddime bölümünde Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasından önceki serüveni anlatılmaktadır. Bu dönemde yaşananlar daha çok Süleyman Şah ve Ertuğrul Gazi'nin Selçuklu Devleti içindeki faaliyetleri ile ilgilidir. Bu dönemde var olan güç koşullara rağmen Osmanlılar büyük bir devlet kurmuştur. Osman Gazi'nin dedesi Süleyman Şah'ın Cengiz Han'ın zulmünden dolayı Orta Asya'dan Anadolu'ya gelmesi ve barınamayıp dönerken vefat etmesi üzerine Anadolu'da kalmak zorunda kalışları garip bir tarihî cilve olarak zikredilmektedir.

Mukaddime'de yazar tarihî bir bütünlük içerisinde Türklerin geçirmiş oldukları üç tarih aşaması üzerinde durmaktadır. Birinci aşamada Türklerin tarihinin milâttan üç dört bin yıl öncesine kadar dayandığını ifade eden rivayetlerdir ki bu dönemde Türkler Çin'de hüküm sürmüşler ve çeşitli sebeplerle oradan ayrılmışlardır. İkinci aşama ise Türkistan'da geçirdikleri zamanı kapsamaktadır. Daha çok Ural ve Altay dağları civarında göçebe olarak yaşamışlardır. Üçüncü aşama Türklerin milâdî binli yıllarda İran sınırından inerek Abbasilerle münasebete geçişini içermektedir. Bu bölümün sonunda ise Ertuğrul Gazi'nin Anadolu'da

---

⁶ Ahmet Rasim, age, s. 3 (vav).

Söğüt ve Domaniç etrafına yerleşmesi ve uç beyi olarak Selçuklu Devleti'nin bünyesinde hizmet edişi dile getirilmektedir.

Kitap Mukaddime bölümünden sonra sırasıyla on altı babda Osmanlı Devleti'nde tahta geçmiş Osman Gazi, Orhan Gazi, Murad-ı Hüdavendigâr, Yıldırım Bayezid, Mehmet Çelebi, II. Murat, Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman, II. Sultan Selim, III. Sultan Murat, III. Sultan Mehmet, I. Sultan Ahmet, II. Sultan Osman padişahları anlatmaktadır. Her bölümün başında padişah kimliği hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra padişahın tahta geçişi anlatılmaktadır. Ahmet Rasim hemen bütün bölümlerde dikkatleri tahta geçiş esnasında verilen cülus bahşişleri üzerine çekmektedir. Bir iyi niyet göstergesi olarak vazedilen bu usulün giderek devletin en büyük zaaf noktası olmasını nazara veriyor. Devletin mali durumuna bakılmaksızın cülusların dağıtılması sadece devleti mali yönden etkilemiyor. Bu usulün asıl büyük zararı yeniçerilerin isyan etmek suretiyle devleti zaafa uğratmalarındır.

Padişahların tahta geçtikten sonra kendi yaradılışlarına uygun gerçekleşen yönetim tarzlarına dikkatler çekilir ve böylece o dönem cereyan eden olayların anlaşılması sağlanır. Bölümlerde padişahların yaptığı savaşlar ve devlet geleneğinde yaptığı değişiklikler anlatılır. Daha sonra padişahların ölüm şekilleri anlatılır. En son olarak da padişahların tahtta kaldıkları süre ve yaşları yazıldıktan sonra vücut yapıları ve yüz şekilleri ve yönetim dışında ön plana çıkan hasletleri hakkında bilgiler verilir. Örneğin Yavuz Sultan Selim için şunları yazıyor:

Yavuz Sultan Selim ikinci İran seferine hazırlanmakta iken Edirne'ye azimeti esnasında Çorlu ile Uğraş köyü arasında ve pederi Bayezid-i Sâni ile harp ettiği mahalde şirpençe illetinden müteessiren vefat eyledi

54 yaşında idi. 9 sene padişahlık etmiştir. Amasya'da doğmuş idi. Uzunca boylu, kemikleri kalın, omuzlarının arası gayet geniş, gövdesi belinden aşağı kısmından kısa, başı büyük, kaşları çatık, yüzü müdevver ve kırmızı, bıyıkları pala, ağzı iri, çene kemiği vasi idi.⁷

Bölümlerden biri müstakil olarak Fetret Dönemi'ne ayrılır. Bu dönemi yazar Osmanlı Devleti'nin yıkılıp yeniden kurulması şeklinde anlatır. Osmanlı'nın Ankara Savaşı'ndan sonra bir yıkım görüntüsü vermesini ilginçtir ki Bayezid'in kişisel bazı zaafalarına bağlar. Timur'un Anadolu'da hakim olması, Yıldırım Bayezid'i esir alması, Bayezid'in esaretteyken vefat etmesi ve daha sonra başlayan taht kavgalarının uzun sürmesiyle bir idarî boşluğun doğması bir yıkım telakkisiyle dile getirilmektedir.

---

⁷ Ahmet Rasim, age, s. .282

“Birkaç Söz” bölümünde de dile getirdiği gibi tarihî eserlerde hem iyi hem de kötü olaylara yer verilmeli ki muhataplar bundan ders çıkarabilsin. Tek yönlü bakışın hakim olduğu eski tarih kitaplarından bu yüzden sağlıklı ders almak mümkün değildir. Ahmet Rasim’in tarih yazma ile ilgili bu anlayışı kitapta kendisini açıkça göstermektedir. Özellikle taht kavgalarında yaşanan trajediler, saray kadınlarının yönetime katılması, askerlerin üstlerine itaatsizlikleri, rüşvet gibi tarihimizin ders alınması gereken ibret vesikalarıdır. Yazarın tarihî olayları ele alışını göstermesi bakımından aşağıdaki bölümde parantez içinde verilen yorumlamalar dikkat çekicidir:

“Murad-ı Sâlis Hazretleri naz ve naim içinde neşvünema bulmakla sefere değil sarây-ı hümayûndan taşra bile çıkmayıp bir takım şuara ve nüdema ve mudhikin ve cüce ve hanende ve sazende ile imrâr-ı zamân eylemişlerdir. Mamafih tasavvufa mail ve hakka kail, menhiyât ve sefk-i dimâ’dan müctenib (müverrih beş biraderini bir anda katlettirdiğini unutuyor.) olup fakat cem’-i mâl ve iştihâ-yı hedâyâ-yı gayr-ı mu’tâde (vüzera vesairenin verdikleri rüşvetler olacak) ile müştehir idiler.”⁸

Ahmet Rasim gazetecilik yaptığı sıralarda tarih ile ilgili araştırmalarını derinleştirmiş ve bu alanla ilgili birçok esere ulaştığını daha önce belirtmiştik. Kitabın birinci cildinde sık yararlandığı kitaplardan bazılarının isimleri şunlardır: “Solak-zâde Tarihi”, “Naima Tarihi”, “Netayicü’l-Vukuat”, “Mufassal”, “Tarih-i Ata”, “Cevdet Paşa Tarihi”, “Tarih-i Siyasî”, “Koçi Bey Risalesi”, “Aydın Ali Efendi Tezkiresi”, “Aşık Paşa Tarihi”, “Kühü’l-Ahbar”, “Tavâ’if-i Mülûk”, “Târîh-i Umûmî”, “Târîh-i Âlî Çelebi”, “Devr-i İstîlâ”, “Evrâk-ı Perişân”, “Terâcim-i Ahvâl”, “Esfâr-ı Bahriye-i Osmâniye”... Ahmet Rasim bu kaynaklardan değişik şekillerde istifade eder. Duruma bağlı olarak bir kısım bilgileri özetleme, değişik bölümleri birleştirme yoluna giderken bazı durumlarda ise bilgileri olduğu gibi kitaba almaktadır.

Kitapta padişahların tahtta kaldıkları süreler ve bu süre içinde yaptıkları hemen bütün önemli olaylar ele alınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla kitapta en uzun bölümler Fatih Sultan Mehmet ve Kanunî Sultan Süleyman’a ayrılmıştır. Kitabın hemen hemen üçte biri sadece bu iki padişaha ve dönemlerine gerçekleşen olayları anlatır. 17 yedi sayfa süren Sultan Çelebi Mehmed bölümü ise en kısa bölüm olarak dikkati çekmektedir.

Kitapta ikinci bir bölüm olarak “Faide”ler vardır. “Faide” başlığı altında sayfa altlarında verilen bilgiler, medeniyet tarihi bakımından son derece önemlidir. Bu bilgiler Ahmet Rasim’in çalışma tarzı ve dikkatini göstermesi bakımından da dikkate değer. Ahmet

---

⁸ Ahmet Rasim, age, s. 432.

Rasim, başta eski tarih kitapları olmak üzere çeşitli kaynaklardan aldığı metin ve özetlerle geçmiş devirlerin sosyal kuruluşları hakkında bilgi veriyor. Bu devirlerin ahlâk anlayışlarını, adetlerini, eğlence şekillerini, askerlik teşkilatlarını, protokol usullerini gözler önüne seriyor; tarihî şahsiyetlerin özel hayatlarını anlatıyor, yer yer hatıralar ve terimler üzerinde duruyor; Avrupa tarihlerinden alınan bölümler çevresinde Batı dünyası ile ilişkilerimizden bahsediyor.

Eserin dört cildinde toplam 297 “Faide” vardır. Bunların 154’ü birinci ciltte, 56’sı ikinci ciltte, 45’i üçüncü ciltte, 42’si de dördüncü cilttedir. “Faide” sayılarına bakıldığında büyük bir çoğunluğunun birinci ciltte olduğu görülmektedir. Kitabın birinci cildi olması hasebiyle metnin genel planı içinde kendisine yer verilemeyen ancak açıklanması elzem görülen tarih deyimleri, şahısların kişilikleri, devletin değişik kuruluşları, idarî, malî, askerî düzenle ilgili usuller burada kendisine yer bulmuştur. Tarihî olayların anlatıldığı bölümün altında arka plan bilgilerine yer verilmesi yazarın toplumcu tarih anlayışına verdiği önemi göstermektedir. Bu doğrultuda bakıldığında okuyucular sıkılmadan bir tarih kitabı okuyacak ve böylece imparatorluğun geçmişten gelen yapısına daha derinden aşına olacaklardır.

Birinci ciltte yer alan “Faide”ler diğer ciltlerde yer alacak bilgilerin anlaşılması için bir giriş özelliği arz etmektedir. “Faide”lerin kısa tutulması, sayılarının fazla olması ve tarih deyimleri, kurum ve kuruluşların, şahısların doğrudan tanıtılması bunun göstergesidir. Diğer ciltlerde ise birinci ciltten farklı olarak canlı tasvirler ve hikâyeler ağır basmakta ve bu yüzden sayı azalmış ama her “Faide” daha geniş tutulmuş.

Bu bölümde de tarihî kaynaklardan sıkça yararlanılmıştır. Bir kısım bilgiler özetlenerek verilirken bir kısım bilgilerde kaynaklardan olduğu gibi alınmıştır.

“Faide” kısmı dikkatlice incelendiğinde, altı grupta ele alınabilir. Bunlar tarihî deyimler, toplumsal olaylar ve açıklamalar, toplumsal kurumlar, tarihî coğrafya, kişilerin biyografileri ve devletlerarası ilişkilerdir.

Eserde biyografileri verilen tarihî şahsiyetler aşağıdakilerdir: Cengiz, Timurleng, Alaaddin Paşa, Osman Gazi, Sultan Bayezid, İsmail Şah, Kanunî Sultan Süleyman, İkinci Hanri, Hürrem Sultan, Şah Abbas, Üçüncü Murad, Eteyen Boçkay. Yazar bunları anlatırken tarih kitaplarına alınmayan bazı hususî durumlar üzerinde durmaktadır. Tarihî olayların kavranmasında bu tarz bir yöntem yazarın güttüğü fayda fikrine paraleldir. Zira bir edebî eserde olduğu gibi tarih kitapları için de insanın dikkatini canlı tutmak esastır. Kısa ve ilgi çekiçi biyografik bilgiler kitabın temel amacına katkıda bulunmaktadır.

Kitabın yayınlanmasından sonra özellikle “Faide” kısmı büyük yankılar uyandırmış ve “Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi” kitabına duyulan ilgi bu bölüm üzerinden olmuştur.

Rasim tarihî bilgilerin bu kadar ilgiyle karşılanmasından memnun kalmış ve biraz da bu durumdan cesaret alarak eserinin ikinci baskısına eklemelerde bulunmuştur.

“Faide” bölümünde hakim olan yöntem bilgi sunmayla beraber tarihin ibret verici yönlerini okuyucuların dikkatine sunmaktır. Kimi yerlerde yazar araya girerek kişisel değerlendirmelerde bulunmaktadır. Hatta ileri giderek anlattığı olaylardan ibret alınması gerektiğini açıkça ifade eder.

Ahmet Rasim dönemin büyük tarihçilerinden farklı olarak eserinin hemen tamamına sübjektif görüşleri yaymıştır. Kimi yerlerde tarih kitabından ziyade bir hikâye kitabına özgü bir ifade tarzı göze çarpmaktadır. Eserin metot bakımından tutarlı olduğunu söylemek oldukça zor. Kaynaklardan aldığı bir bölüm üzerinde dahi kişisel değerlendirmeler yapar. Abdülhamit dönemiyle ilgili olarak ifade ettiği şu bölüm yazarın tarafsızlık ilkesi hakkında ipucu vermektedir:

Lehulhamd ki Genç Türkler en sonra mezâlim-i Hamîdiyeye galebe ettiler de sevgili vatanımız kurtuldu. Yoksa Avrupalılar bizi taksim edeceklerdi. Şimdiki halde bile memleketimiz pek vasidir. Fakat sizin gibi gençlerin tahsîl-i hüner ve marifet, her yerde ibrâz-ı hamiyet ve adalet ve izhâr-ı fa'âliyet ve istikâmet eylesine son derecede muhtaçtır. Coğrafya okuduğunuz için (1294) senesine yani Sultan Hamid'in ilk senelerinde Rusya ile ettiğimiz muharebe neticesinde kaybettiğimiz arazi ve kıtaatı haritalar üzerinden bulabilirsiniz. Maahaza biraz daha sabrederseniz son senelerde Berlin Muahedesi tafsilâtında görüp anlarsınız⁹.

Tanzimat döneminin havasına aşına olanlar Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarından alınmış bir bölüm hissini uyandıran şu alıntıyla yazarın kimliğini eserinde gizlemediğine tanık olmaktadır.

---

⁹ Ahmet Rasim, age, s. 583.

AHMET RASİM'İN DİL VE ANLATIM ÖZELLİKLERİ

Ahmet Rasim kendine özgü bir üslup yakalamayı başarabilmiş bir yazardır. Hemen her türde yazmış olduğu eserleri dildeki farklı kullanımları yansıtması bakımından dikkate değerdir. Bir ara Hüseyin Rahmi Gürpınar'la beraber çıkardıkları mizahî “Boşboğaz” ve “Güllabi” gazeteleri onun kıvrak ve rahat bir üsluba ulaşmasına katkıda bulunmuştur. Kuvvetli hafızası sayesinde etrafta konuşulanları hemen kendine mal edebilmektedir. Dildeki farklı kullanımlar, zamanla unutulmuş deyimler, farklı ifade şekilleri, ömrünü tamamlamış eski Türkçe kelimeler Ahmet Rasim'in dikkatinden kaçmamış eserlerinde kendine yer bulmuştur. Dolayısıyla Ahmet Rasim'in dilini anlamak için az çok özel bir çaba sarf etmek gerekmektedir.

Aşağıda Ahmet Rasim'in “Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi” eserinin birinci cildinde geçen bazı kullanımlar üzerinde durulacaktır.

Kullanımları bugünkünden farklı olan ifade şekilleri: Bunlarda bazı seslerin fazlalığı ya da eksikliği göze çarpmaktadır. “*en sonra(s.99)*¹⁰, *ansız hücum(s.239)*, *etrafına üşerek(s.576)*, *boyunu kısararak(s.218)*” kullanımların günümüzde “en sonunda, ansızın hücum, etrafına üşüşerek, boynu biraz kısa” şekline dönüşmüşlerdir.

Türkçede bugün ömrünü tamamlamış olan eski Türkçeden bazı kullanımların da eserde kendine yer bulduğunu görüyoruz. Bunlar arasında “*öri durmak(s.42)*”: ayakta durmak, “*yükünmek(s.42)*”: karşısındakine saygı ifadesi olarak bel bükme, “*sağrak(s.42)*”: kadeh ve bardak, “*eyitmek(s.44)*”: söylemek, “*bilesence(s.409)*”: birlikte, beraberinde kullanımları dikkat çekmektedir.

Tarihî bu eserde dilin kullanımında dikkat çeken noktalardan birisi de olayların anlatımında hikâyeleme tekniğine yakın bir çizgi takip edilmesidir. Bunda Ahmet Rasim'in edebî kimliğinin etkisi olsa gerek. Kitapta deyimlerin çok olması ister istemez insanı bu noktaya getirmektedir. Bu deyimlerden sadece bazıları şunlardır: “*vergiye yattı(s.70)*, *esir sürmek(s.94)*, *ortalığı kasıp kavurmak(s.123)*, *altını getirmek(s.160)*, *ele almak(s.160)*, *el vermek(s.208)*, *el atmak(s.99)*, *el uzatmak(s.250)*, *yola düzölmek(s.377)*, *çoğa mal olmak(s.394)*, *yakayı ele vermek(s.416)*, *işine gelmemek(s.556)*, *kollar gezdirmek(s.456)*, *taşa tutmak(s.379)*, *burunları havada olmak(s.487)*, *gem almak(s.459)*...”

---

¹⁰ Bundan sonra italik yazılmış olan ifadelerin geçtikleri sayfalar tek tek numaralandırılmak yerine parantez içinde gösterilmiştir.

Ahmet Rasim'in eserin tamamında kendini gösteren orijinal bazı ifade şekillerini cümle içinde buraya almak bu ifadelerin anlaşılması için uygun olacaktır. Alıntı cümlelerin içindeki koyu ifadeler günümüzde günlük dilde pek rastlanılmamaktadır. Bu ifadelerden bazıları şunlardır: “*Semendire üzerine inen bir Macar kolu İshak Bey kumandasındaki ordu ile tutuştu.*”(s.162), “*Osmanlı neferi en güzel bir cariyeyi bir çift çizme ile tranpa eylemiştir.*”(s.162), “*Asya'da: Arap, Selâçike, Tabzon İparatorluğu, Kafkas, İran, Türk, Tatar, Hint ve Çin namlarında kümeler var idi.*”(s.195), “*Kastil hükümeti ile Aragon krallığı önde olmak üzere Portekiz ve Navar hükümetleri var idi.*”(s.199), “*Burnu kiraza sunulmuş şahin gagası şeklinde kemerli idi.*”(s.218), “*Hatta Sultan Ahmed firar ederken hayvanı kapanarak bu mania ile kendisini takip eden Ahmed Paşa'nın eline düşüp biraderi Korkut'u katleden Cellât Sinan eliyle idam edildi.*”(s.255), “*Sultan Selim kendisi padişah tanılmak ve Tomanbay namına hutbe okunmak ve para kestirmeğe mezun olmak üzere*”(s.278), “*Protestan mezhebinin müessisi Luter evvelce papa Onuncu Leon'un ehl-i salîb teşkili fikri aleyhinde bulunurken bu muhasara üzerine bizim aleyhimize yazdı.*”(s.305), “*Padişahın hali halk-ı âlemin malumu olup tevatüre erdi.*”(s.556), “*Binaenaleyh Tatarlarla on sancak askeri ve daha saire hayvanlara yem kestirmeden sekiz konak ötede kâin Serav sahrasına iki buçuk günde gittiler.*”(s.560), “*Sonra asker taşradan tenbih etmekle el çektiler.*”(s.579), “*Fethi uzayan kalelere serdengeçtiler geceleyin bağteten merdiven kurmak ve içeriye girer girmez sıyrıra kılıç her tarafa kılıç atmak için yazılırlardı.*”(s.225), “*Kendi maiyetinde de İspanya haşeratından mürekkep bir muhafız alayı var idi.*”(s.343)

Ahmet Rasim'in tarih ile ilgili eserlerine gerek içerik ve gerekse anlatım tarzı açısından bakıldığında denilebilir ki o bu eserlerinde edebiyatçı kimliğini terk etmeyerek yazdıklarında kültür diline ve tahkiyeye olan aşinalığını açıkça göstermiştir.

RESİMLİ VE HARİTALI OSMANLI TARİHİ

Muharriri: Ahmed Râsim

İkbal Kütüphanesi

Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi

21 harita ve 101 adet resmi 156 Fâ'ide'yi hâvidir.

**Muharriri:
Ahmed Râsim**

İkinci Tab'

Birinci Cilt

Sahip ve Naşiri:

İkbal Kütüphanesi sahibi

Hüseyin

Her hakkı mahfuzdur.

İstanbul

Şems Matbaası- Bâbiâli karşısında numara 43

1328 – 1330

[s.elif]

BİRKAÇ SÖZ^[11]

Darüşşafaka'da üçüncü sınıftan dördüncüye terfi ettikten sonra bir gün divân-hâneye ta'lik edilen ders cetveline bakarken "Fezleke-i Târîh-i Osmânî" diye bir terkiib gördüm. O ana kadar tarihi lâfzen işitmiş, fakat ne olduğunu bilmiyordum. Derslere başlandı. Her dersin hocası geldi. Tarih hocası yok. Bulunamıyor. Birkaç ay sonra Rıza Bey" namında bir zat sınıfa tarih hocası sıfatıyla gelerek derse başladık. Nasıl? Kıraat kitabı imiş gibi dere tepe aşarak okuyoruz. Bir fazlası var ise o da ezberlemek.

Ne kadar güç, ne kadar mut'ib bir ders değil mi? Anlamak ihtimali mefkûd. Cenâb-ı Hak yine merhum Vefik Paşa'dan razı olsun ki bir hülâsa vücuda getirmeye hasr-ı himmet eylemiş. Şâyân-ı dikkattir ki biz o sene "Fezleke"yi de bitiremedik. Hatta yarı bile edemedik. Ertesi sene de hiçbir tarih dersi görmedik. Altıncı sınıfta "Târîh-i Umûmî"ye ibtidâ ettik. Hoca müsvedde getirir. Biz tebyiz ederiz. Zaman kopyacılık ile geçti. Bir halde ki o sene dahi o "Muhtasar Târîh-i Umûmî"nin kurûn-ı ûlâ kısmını okuyamadık. Velhasıl sekiz sene zarfında tarihin umumî ve hususî kısımlarından yalnız Ellişer, altmışar sahifelik mukaddemâtıyla kaldık.

Mektepten huruçtan sonra ise aynı mevani'e musadif oluyor idim. Vakanüvis tarihlerini toplamak müteassir, toplansa bile okuyup [s.be] içinden çıkmak gayr-ı kâbil. Yazılışları itibariyle evvelce büyük bir vukuf ile tarih okumaya hazır bulunmak icab ediyordu. "Kâinât"ın Osmanlı Tarihi bir fikr-i mahsûs verdi. Maahaza bir taraftan da tettebbu'âta koyulduk. Çektiğim zahmetleri takdîr ettiğim için:

Evvelâ: "Küçük Târîh-i Osmânî" namıyla hâlâ mekteplerimizde okunan hülâsaları yazdım ki hemen nısfından ziyadesini devr-i sâbıkın Encümen-i Teftîş ve Mu'âyene'si çıkardı. Bir kısmını da ben korkumdan tayyeyledim.

Saniyen: Mekteplerimizde "Târîh-i İslâm" dersleri açılmak fikrini ileriye sürerek bazı taraflardan tasvib edilmek hasebiyle "Küçük Târîh-i İslâm" namıyla bir kitap daha neşreyledim.

Bu son bir teşebbüs idi. Çünkü ondan sonra hükûmet-i müstebiddenin nazar-ı dikkat veecessüsü tarih üzerine kemâl-i dehşetle dikilip kaldı.

Şu kadar var ki rub'-ı asra yakın bir zaman içinde Târîh-i Osmânî ve Târîh-i İslâm'a dair neşriyât-ı 'adîde vukua geldi. Müteaddit ve tedrisî tarihler yapıldı. Hükûmet-i müstebidde tarihi bizden teb'id ettikçe ona takarrüb etmek emeli büyüdü. Gizli gizli tedkikâta bulunmaya, Târîh-i Osmânî'ye ait Türkçe ve Fransızca eserleri okumaya devam eyledim. "İkdam", "Sabah", "Tercüman-ı Hakikat" nüshalarıyla bazı mecâmi'-i mevkûtede "sansürler"ın izin verdiği nîm-târîhî ve nîm-ictim'âî makâlât, o zamanın tarih hakkındaki en büyük müsaadâtını natıktır. [s.cim]

Bizde meselâ: Binnisbe en mu'tena yazılmış ve yazılışı itibariyle de Târîh-i Edebiyatımızda bir faslın mukaddimesini vücûda getirmiş olan "Naima Tarihi" okumak adeta bir hünerdir. Arapça, Farisî bilmek ve kendi lisanında biraz behre-yâb olmak, ale'l-umûm tarihlerimizin anlaşılması için kâfi değildir. Hususî tarihlerle vakanüvisler mazbûtâtını kâmilan okuyup ıstılâhât ve mevzû'âta kesb-i vukûf etmek, Osmanlı coğrafyasını "atik ve cedid" iyice bilmek, teşrifât risalelerini ve tezâkir-i şu'ârâyı, mektûbât-ı resmiyeyi yoklamak, biraz da ananâta akıl erdirmek bir dereceye kadar husûl-ı maksadı temin eder. Hâlbuki her Osmanlı kendi tarihini bilmekle mükelleftir. Bu bilmek gerçi derecâta münkasımdır. Maahaza hiç olmazsa birinci derecesi şarttır. İşte ben bu birinci dereceyi natık olan ma'lûmât-ı

¹¹ Birinci Tab'ı için söylenmiş idi.

târîhiyemizi topladım. Mekâtib-i i'dâdiye tedrisâtına muvafık olmak üzere tertib ederek meydana çıkardım.

Bu tarihte en ziyade nazar-ı dikkate aldığım “nasıl yaşamış” olduğumuzdur. Binaenaleyh vekâyi'-i harbiye ve siyâsiyeyi metin ittihaz ederek hayât-ı ictimâ'iyeye mute'allık fıkârâtı “Fâ'ide” namı tahtında zîr-i metne geçirdim. Adât ve ahlâk-ı mâziyemizi gösteren parçaları, bizdeki tarihlerin numunelerini, kısmen edebiyat-ı târîhiyeyi, vesâ'it-i harbiye ve siyasiyemizi, berrî ve bahrî kuvâ-yı askeriyemizin teşkilât ve tertîbât-ı ibtidâ'iyesiyle zaman zaman uğradığı tahavvulât-ı esâsiye tafsilât ve teferruâtını, eğlencelerimizi, düşünlerimizi, oyunlarımızı, usûl-ı teşrîfâtiyeyi, merasimi, ezcümle ıstılâhât ve kelimât-ı târîhiyemizi, teşkilât ve te'sîsât-ı idâreyi, devletin bast u kabzını mucib ahvali, padişahân ve rüesânın hayât-ı husûsiyelerine [s.dal] ait tasvîrât-ı târîhiyeyi, tarihten bizim için alınması elzem olan dersleri, sunûf-ı ricâl ile halkın mu'aşeret namına tabi oldukları tahavvülâtı, mu'ahedâtın netâyicini, Târîh-i Osmânî'nin Târîh-i İslâm ve bi'l-husûs Târîh-i Umûmî ile mevcut münasebâtını, terbîye-i medeniye derslerinin tarih ile olan rabitasını, devletin Avrupa devletleriyle zaman zaman peyda ettiği münasebâtın i'vicacâtını ne dereceye kadar çalışmaz bir kavim haline girmiş olduğumuzu, Osmanlıların Anadolu, Rumeli, Afrika taraflarında münasebâtta ve temasta buldukları kâffe-i hükûmât ve akvâmın hülâsa-i târîhiyelerini, müverrihlerimizden şâyân-ı i'timâd olanlarının tenkîdât ve mu'ahazâtını, ihtilâlât ve fesâdât-ı dâhiliye ile illet-i müzmine hükümünde olarak hâlâ devam eden şekâvetlerin şekillerini, bunların ananât-ı ahlâkiye ve unsuriye ile mevcut olan nispetlerini, cehlin, taassubun, hükûmetsizliğin ve kavanin ve nizamâtın mer'iyetinde ittihaz edilen usûl-i gayr-i makbûle envainın zaman zaman ihdas ettiği gava'il ve müşkilâtı, milletin nasıl bir esâret-i kaviye altına alınarak o esaret halinde ne gibi vesâ'it-i zecriye ve iğfaliye ile istidâme-i cehl kâide-i müstebiddânesinin nüfûz-ı hükûmet ve hâkimiyete bedel tutulduğunu neden terakki edemediğimizi, esbâb-ı inhitât nelerden ibaret olduğunu velhasıl dahilî ve haricî tarz-ı siyâsetimizde görülmüş iyiliklerle fenalıkları idadiye sınıflarına kadar terakki etmiş bir talibe anlatmak fikriyle hemen cümlesini topladım.

Bu mahsulün ne kadar medid bir çalışma neticesi olduğunu erbâb-ı insâf takdir eder. Nakıs, pejmürde, dağınık, eksik ve adedi iki yüzü müteceviz yazma ve matbu âsâr-ı târîhiye-i Osmâniye ile tevârih-i [s.he] ecnebiyeden böyle bir hülâsa vücuda getirmek zan ederdim ki bir kâr-ı sehl değildir.

İtikadımca mekteplerimizde ya bu tarzda tarihler tedris edilmeli veyahut tarih derslerinden sarf-ı nazar eylemelidir.

Kitabımız hacmen büyük ve muhteviyâtı sene-i tadrîsiye için fazla görünecek derecede ise de maksadımız anlaşılınca bu mahzûr mündefi' olur. Dersler “metin” üzerinden yürütülecek, talebe “Fâ'ide”leri kıraat sahifeleri olmak üzere mütalaa ve tetebbu ederek zaman zaman vakâyi'-i umûmiye ile birleştirecektir.

Tarihin, coğrafya ile olan münâsebet-i külliyesi de unutulmamıştır. Derûn-ı kitâbda münderic haritalardan maada derdest-i tab' büyük haritalarımız da vardır ki bunlar a'sâr-ı sâlifedeki tevessü'ât ve takabbuzâtımızı gösterecektir. Kıyafet bahisleri, eşkâl ve tesâvîr, tarihî binalar, merasime, ordular ahvaline dair elde edilen resimler, muhârebât-ı meşhûre tablolarıyla esliha ve sefâ'in ve meskûkât-ı Osmâniye nümune ve tarifleri, vesâ'ik-i siyâsiye ve evrâk-ı mühimme-i târîhiyeden lüzumu görülenler de kitabımızda matbu'dur.

Birinci defa olarak memâlik-i Osmâniyede böyle bir tarih neşrine muvaffak olduğumdan dolayı cüretimin ziyadeliği af buyrulsun. Fakat zamanın başka bir terbiyeye muhtaç olduğunu bağıra çağıra ilân edenlerden biri de ben olduğum cihetle uhdeme müterettib bir vazifeyi ifaya müsaraâtım tabî idi.

Mevzuun büyüklüğü beni hayliden hayliye yormakla beraber iktiham etmeye çalıştım. Bu suretle Târîh-i Osmânî'ye dair olan istitla'âtının bir yere toplanması için uzunca bir fihris

husule geldi. Binaenaleyh kitabım erbâb-ı mütâla'a için de câlib-i fevâ'id olur zann-ı kavîsindeyim. [s.vav]

Şunu da arz edeyim ki muhteviyât fikr-i meşrûtiyet nokta-i nazarından muhakeme edilerek cem edilmiştir. Mazide sâ'ika-i havf ve riya ile iyi görülmüş bir fikri aynı endam ve kıyafetle sürükleyip derc etmediğim cihetle tertibât ve mütalââta, siyâk-ı eslâfa mugayir çığırlar da vardır. En birinci emelim taze ve genç zihinlere vukû'âtın bilahare ders-i ibret suretinde tecelli eden eşkâlini göstermek idi. Muvaffak oldum ise ilelebet müftehir olacağım.

Ahmed Rasim

İLÂVE [2]

Eserim büyük bir teveccüh-ü mültefitâneye nail oldu. Müftehir olmaktan ziyade memleketimizde “tarih” hakkında epeyce kuvvetli bir fikr-i ciddî mevcut olduğuna hasbe'l-hamiyye sevindim. Şu birinci cildin ikinci tab'ı için de hemen aynı yorgunluğa uğradığımı burada arz etmekten çekinmeyeceğim. Metne ilâvâta bulunduğum gibi harita ve resimlerin adedini dahi tezyit ettim. Faidelere de haylice zammiyât icra eyledim. Bilhassa talebe-i mekâtibin te'mîn-i istifâdâtı için çalıştım. Maksudım “tarihini bilmeyen millet munkarız olur” nass-ı târîhîsinin fî-mâba'd bizden kat'-ı alâka eylemesine hizmet etmektir.

Ruslar tarihlerini yazdıktan sonra milliyetlerini ispat edebildiler. Bu hakikat meydanda buldukça âsâr-ı târîhiyeye vereceğimiz ehemmiyetin ne kadar azim olması iktiza edeceğini tasdik etmemek mümkün değildir. Bugün her bildiğimiz millet-i muntazama ve medeniye tarihine sahip olan milletlerdir. Tarihi cem edilmemiş ve râbıta-ı ilmiye ve fenniyyeye mukarin olmamış milletler henüz terbîye-i siyâsiye ve medeniyesi ikmal etmemiş olanlardır. Osmanlı talebesi bu dakîka-ı mühimmeyi asla nazar-ı hamiyetten dur tutmaladırlar. [s.1]

RESİMLİ VE HARİTALI OSMANLI TARİHİ

MUKADDİME

SÜLEYMAN ŞAH – ERTUĞRUL BEY

Osmanlı Devleti'nin müessisi olan Osman Gazi'nin büyük pederi Süleyman Şah'tır. Süleyman Şah'ın pederi Kaya Alp, onun da pederi Kızıl Boğa'dır. Süleyman Şah, Vusta Asyan'nın Altay veya Altın Dağ denilen kısmında sakin Kayı Han namındaki Türk [s.2] kabilesine mensub bir bey idi. Hicretin yedinci asrı iptidalarında Asya'nın Karakurum taraflarında kuvvetli bir hükümet teşkil ederek etrafa zülüm ateşi saçan Cengiz nam Moğol hükümdarının şerrinden yerini, yurdunu terk etmiş, Türkistan'da Mahan taraflarına konmuş idi. Fakat burada da Cengiz'in şerrinden emin olamayarak evvelâ Ahlat tarafına, oradan dahi Erzincan nevahîsine göçmüş idi. Kabile halkının elli bin ile yüz elli bin arasında olduğu rivayet olunur. Müşarünileyh buralarda bir müddet durduktan sonra Cengizîlerin fitnesi bertaraf olmuştur zanıyla memleketine avdete karar verdi. Halep civarında Caber nam kale yanından Fırat nehrini geçerken atından suya düşerek boğuldu. [s.3] Müşarünileyhin naaşı mahall-i mezkûre gömülmüş ve kabri "Türk Mezarı" diye meşhur kalmıştır. (621-1324m). Bu vaka Türk tarihinin en mühim geçididir. Süleyman Şah gark olmaya idi, kabile Türkistan'a hicret edecek ve binaenaleyh bu Devlet-i Aliyye teessüs edemeyecek idi.

Bu vaka üzerine Süleyman Şah'ın Gündoğdu, Sungur Tekin namlarındaki iki oğlu, diğer iki oğlu olan Ertuğrul Bey ile Dünder Bey'den ayrılarak Vusta Asya'ya gittiler. Ertuğrul ile Dünder Beyler de beraberlerinde dört beş yüz familya halkı olduğu halde Halep taraflarında kaldılar.

Kalanlar bir müddet Pasin ovasıyla "Sürmeli Çukur'da [s. 4.] gezindiler. Sürmeli Çukur'un ab u havası hoşlarına gitmedi. Bahusus meraları pek zayıf idi.

Ertuğrul, oğullarından Saruyatı Savcı Bey'i, Konya sultanına gönderip bir "yayla" ile bir de "kışlak" istedi. İşte bu esnada idi ki Ertuğrul Bey yolda birbiri ile muharebe eden iki orduya rast geldi. Bir taraf mağlub olmuş idi. Yiğitlik muktezası olarak mağlub tarafa yanındaki beş altı yüz süvari ile imdat etti. Bu taraf galib oldu. Meğer imdat ettiği ordu, Selçukiye hükümeti askeri, ve sonradan mağlub olan da Tatarlar imiş. [ ][**]

[*]Ertuğrul'un tesadüf ettiği iki askerden hangisi Selçukî, hangisi Tatar olduğunu bilmemek kabil değildir. Müşarünileyh bir taraftan Savcı Bey'i arazi itası istid'asıyla Konya'ya göndermiş olduğu halde diğer taraftan o devletin askerine kılıç çekmeyi esas maksada muvafık bir tedbir bulmadığı gibi Tatarlardan peder-mânde nefreti dahi bu muharebede onlar üzerine kılıç çekmeyi göze aldirtmiştir.

[Mufassal] [s.5]

Bunun üzerine Konya'da bulunan Selçukî hükümdarı Birinci Alaaddin Keykubat Ertuğrul'u huzuruna kabul eyledi. Ertuğrul merasimden olduğu üzere Alaaddin'in elini öpmekle o dahi kendisine mükellef bir hilat iksa ettikten maada yurt olmak üzere Domaniç ve Ermeni yaylaklarıyla Söğüt kışlağını verdi. Bu vaka (630) sene-i hicriyeye tesadüf eder. Bu esnalarda Tatarların hücum ve tasallutlarıyla Selçukîye devletinin hemen her tarafından inkıraz alâmetleri belirmişti.

[**] Bizim tarihler muhârebe-i mezkûreyi Sultan Alaaddin Selçukî, Ertuğrul Gazi'nin cesareti sayesinde kazanmıştır derler. Maahaza dört yüz elli süvari ile kırk elli bin miktarı Moğol Tatarı arasına girerek muharebeyi kazandı demek iki kuvvet-i mütekâbileyi muvazene ve mukayese etmeksizin açıktan açığa müdahane yolunu tutmaktır. Bunu irat ve beyandan murat gâzî-i müşarünileyhin gayret ve himmetinin ve şecaat ve cesaretinin faydası olmadı

demek değildir. Belki Sultan Alaaddin ile Moğol ümerasının arasında akdolunan sulhun sürat ve taciline sebep olduğu cihetle takdir ve tahsin olunmaya şayandır.

[Târîh-i Hayrullah Efendi] [s.6.]

Türkler için üç devr-i târihî vardır:

1- Kalbe't-târîh Türkler ki bu muzlim zamanlarda kabâ'il-i Tükiyenin mevcudiyetine ait zanniyâtıdır, kâmilten meçhuldür. Yalnız Kayı Han kabilesinin mensup olduğu Oğuz Hanîlerin hicretten üç dört bin sene evvel Çin'de hükümet etmiş olduklarına dair bir rivayet vardır. Oğuz Han akvâm-ı Turaniye denilen ve Asya-yı vustânın garp tarafında ikamet ettiği mervi olan Türklerin esatire ait bir hükümdarı olup güya altı oğlu dünyayı aralarında bittaksim hükümet etmişler imiş. Tarihte Hun, Ungarya, Macarlar, Moğol diye meşhur olan akvam dahi Altay dağlarından çıkma olmalarıyla bir cinsten addedilmek isteniliyorsa da Moğollar Türklerle Tatarların mahlûtudur. Kadimen Türklerin Türkistan-ı Çinî ve şimdiki Türkistan-ı Rusî'de ikamet ettikleri müspettir.

2- Türklerin Türkistan'a hicretleri zamanı ki bu zaman da karanlıktır. Yalnız hâl-i bedâvette yaşadıklarına dair bir fikir vardır. [s.7.]

Türklerin Asya'nın ortalarında kâin ve ezmine-i kadîmeden beri altın ve gümüş madenleriyle müştehir olan Altay veya Altın Dağ'ın yüksek yaylalarında ikamet ettikleri zamandır. Bu dağlar zamanımızda dahi Moğol Altayı ve Rus Altayı namlarıyla ikiye ayrılır.

Bu dağlarda altın, gümüş çok ise de çorak, ziraattan ve ormanlardan mahrum olduğu için kabâil-i Etrâk "usûl-ı ra'y" a yani çoban hayvanâtı beslemeye mecbur olmuşlardır. Demek ki buraların meraları var imiş. Sürüleri çoğaldıkça civar meralara tecavüz etmişler. Bittabi oralarda da kendileri gibi birtakım kavimler mevcut idi. Bu istilâ-yı ma'îşet-cûyâne diğerlerinin hoşuna gitmez. "Kavga" başlar. Türkler ise daimi müteharrik ve tecavüzâta hedef olduklarından gözleri açık, vücutları çevik, silâh kullanmakta mahir, binici idiler. Kılıç, çirit, harbe, mızrak envanı pek ziyade maharetle kullanırlardı.

3- Bu türlü göçebeliklerle hudûd-ı İran'a takarrüb ettikleri zaman ki onuncu asr-ı milâdiye müsadiftir. Takarrüpleri hem İran hükümdarlarını hem de Abbasiye [s. 8.] halifelerini endişeye düşürdü. Her iki taraftan vukua gelen tedâbir-i tenkîliyye müsmir olmadı. Çünkü her iki taraf da yumuşamış, fesâd-ı ahlâka uğramış, atıl hükümetler idi. Binaenaleyh Türkler zorlu geldiler. Nihayetinde Türkler hulefâ-yı Abbasiye ordusuyla birleşip İranîleri taht-ı inkıyâda aldılar. İşte Selçukîlerin ilk zuhur ettikleri devr-i târihî böyle başlar. İran Devlet-i Selçukîyesi - ki Türklerden müteşekkildir - müessisi Ertuğrul ve onun yeğeni Alparslan'ın himmet-i fâtihânesiyle hudûd-ı hükümet Bahr-i Hazar'dan Bahr-i Sefid'e ve Arabistan hududuna kadar tevessü etmiş idi. (449 tarihinde hulefâ-yı Abbasiye'den Kâim bi Emrullah Selçukîlerden imdat istedi. Alparslan, İstanbul'a kadar gelerek Kayseri bile esir etti.

(465)te Alparslan'ın yerine tahta geçen oğlu Celaleddin Melikşah hakkındaki şu fıkra-ı târihîyeyi de okuyalım:

"Pederinden daha liyakatli ve her türlü evsâf-ı makbûle ile muttasıf olmakla ve kendisinin Nizamülmülk namında gayet akil ve müdebbir bir veziri olup ikisi dahi devleti hüsn-i [s.9.] idâreye ikdam ve tevsî'-i idâre-i devlete ihtimam etmeleriyle Melikşah'ın ismi Mekke ve Medine'de, Kudüs-ı Şerîf, Bağdad, Buhara, Semerkant ve Kaşkar'da ziver-i elsine-i hutebâ olduğu gibi akrabasından Süleyman nam zatın himmetiyle Anadolu vilâyetini ta İstanbul Boğazı'na kadar teshir ettirmişti. Ve payitahtı İsfahan olduğu halde devleti Hindistan ve Semerkant'tan İstanbul Boğazı'na kadar mümtet olarak her tarafa velvele-endâze-i şöhret ve satvet olmuş idi.

485'te Melikşah'ın vefatından sonra İran Devlet-i Selçukiyesi de karıştı. Koca devlet üç hükümete ayrıldı. Çünkü Selçukî Türkleri, İran ahlâkıyla, medeniyet-i müzebzebesiyle bozulmuşlardı. Fakat bu devleti müteakib Konya'da bir Rum Devlet-i Selçukiyesi teessüs etti.

Ertuğrul bu taraflarda yerleşmekle beraber Konya Selçukiye hükümetinin Rumlara karşı “uç beyi” yani “serhad muhafızı” şerefini dahi kazanmış [s.10.] idi. Bu cihetle civarda Rum tekfurlarıyla Selçukiye hesabına muharebe ededi. Hatta Eskişehir’i aldı. Bursa ile Yenişehir arasında kâin Ermeni geçidi nam mahalde Tatarların büyücek bir ordusuyla üç gün üç gece harb ederek İnegöl’e kadar kovaladı. Bu muharebede [s.11.] Selçukiye hükümdarı Alaaddin dahi mevcut idi. Bu galebe üzerine cenâb-ı Ertuğrul’a o esnada namı Sultan Önü’ne tahvil edilen Eskişehir’i, Karahisar ile Bilecik arasında kâin Saraycık kışlağını, Domaniç ile Ermeni yaylaklarını kendisine ve evlâdına “malikâne” olmak üzere verdi.

Bilahare “Osmanlı Türkleri” unvanını ihraz eden Türklerin ilk galebesi budur.

Ertuğrul Gazi (680-1288m.) senesinde doksan yaşını müteceviz olduğu halde Söğüt’te irtihal eylemiştir.

Osman, Gündüz ve Saruyatı Savcı namlarında üç evlât bırakmıştır. Akça Koca, Konur Alp, Turgut Alp, Hasan Alp, Saltuk Alp, Samsama Çavuş, biraderi Sürülmüş Çavuş Abdürrahman Gazi, Akbaş, Mehmed Alp, Kara Oğlan, Kara Mürsel, Yahşılı, Kara Teke, Şeyh Mahmud, Mihmad, Kara Tiken namlarında sergerdeleri vardır. [s.12.]

BİRİNCİ BAB

OSMAN GAZİ

-1-

656 sene-i hicriyede Söğüt’te dünyaya gelmiştir. Pederi Ertuğrul’un vefatında 24 yaşında olduğu halde kabilesine reis oldu. Selçukiye hükümeti pederi gibi kendisini de uç beyi tanıdı.

Müşarünileyhin riyasete geçtiği şu zaman şâyân-ı tedkîktir: Selçukîler Osman Gazi’nin Bizans yani İstanbul İmparatorluğu hududu [s.13.] muhafızlığını tanımakla beraber kendisi de inkıraz bulmak üzere idi. Osman Gazi’nin etraf ve civarındaki Rum tekfurlarına gelince bunlar da: İstanbul İmparatorluğu tarafından kendi hallerine bırakılmış olduklarından istedikleri gibi hareket eder olmuşlardı. Yağmacılık ve buna mümasil işlerle geçinirler idi. Bu cihetle hudut boylarında müsademe eksik olmazdı.

Selçukiye Devleti Cengiz Han neslinden Hülâgu’nun İran’da [s.14] Tebriz şehrinde tesis ettiği İlhaniye Devleti hükümdarlarından Gazan Han ve serdarlarının taarruzâtıyla yıkılıyor, valilerin itaatsizliği de bu neticeyi tamamıyla tacil ediyordu. İlhanîler, Selçukîlere yedinci asr-ı hicrî ortalarında hükümdar olan Dördüncü Rükneddin Kılıçarslan zamanında (658- 663 bütün bütün musallat olarak hatta Dördüncü Kılıçarslan’ı kendilerine tabi etmişlerdi ki cenâb-ı Ertuğrul henüz ber-hayât idi.

Fakat Osman Gazi bu nev ümeradan değil idi. Selçukiye hükümetine itaat ve sadakat gösterir idi.

Osman Gazi ilk defa İnegöl hâkimi Ancelokoma ile vuruşmuştur. Müsademe Ermeni derbendinde vukua gelmiş ve biraderi Saruyatı Savcı Bey’in oğlu Bay Hoca şehit olmuştur. İki sene [s.15.]sonra İnegöl hâkimi Karahisar muhafızı ile ittifak ederek Osman Gazi’nin üzerine yürümekle Eğrice derbende-piyâde ve süvari üç yüz kadar dilâverle hücumlar etmiş, Kulaca ve nâm-ı diğerle Kızılca’yı zabt eylemiştir. Bu muharebede dahi biraderi Saruyatı Savcı Bey şehit oldu ki meşhedi Kandilli Çam diye meşhurdur. 686’da Eğrice nam mahalde vuku bulan muharebede tekfur İnemoğula nâm-ı diğer Kalpanos maktul olmuştur. Bu sıralarda Germiyanogullar’ının tekfurlarla uyuşarak Osman Gazi’yi taciz ettiğine dair bir kayd-ı târihî vardır.

687’de Karahisar’ı almış ve tekfurunu esir ederek birader-zâdesi Ak Timur’la Selçukiye hükümdarı Üçüncü Sultan Alaaddin Keykubat’a takdim etmiş, bunun üzerine

hükümdâr-ı müşârünileyh kendisine tuğ, beyaz sancak, kös, tabl, zurna, nakkare, nefir vesairenden mürekkeb bir “mehterhane” ile beraber, bir menşur göndermiş. Bu menşurda [s.16.] Sultan Osman’a “Mer-zebân-ı Alicâh Osman Şah” diye hitab edilmiştir. Bunları Karaca Balaban Çavuş namında biri getirmiştir.

689 tarihinde Yenişehir, Bilecik, Köprühisar, İnegöl, Yundhisar, Eminönü, Yarhisar zabt edilmiştir.

Bu zamanın en mühim vakası Osman Gazi’nin ilk payitahtımız olan Karacahisar’da kendi namına hutbe okutmasıdır. İlk hutbeyi Dursun Fakîh namında bir zat okumuştur. Bundan maada halkın umurunu görmek için “kadı” nasb etmiş ve inzibat ve adalete pek ziyade dikkat edildiği cihetle Karahisar pazarı etrafta nam almıştır. Kemal Bey “Osmanlı Tarihi” eserinde diyor ki:

“Aslı Arap olmaksızın o zamana kadar teşekkül eden düvel-i İslâmiyenin hiç birinde kadı mevcut değildir. Hukûk-ı âdiyyeye varıncaya kadar ümera, idâre-i keyfiyyesine tabi idi. Ahkâm-ı şer’iyye yalnız münakehâtta cari olurdu.” [s.17]

691’de Sarıkaya semtinden Sakarya nehrini geçerek Ertuğrul Gazi’nin arkadaşlarından Samsama Çavuş ile beraber Göynük, Taraklı Yenicesini zabt etmiştir. Tarihlerimizin müttefikan beyanına göre Osman Gazi zabt ettiği memleketleri evlâdı ve ümerası beyninde taksim eder, reayasını “erbâb-ı tumara mahsul” kaydeyleyler, teb’adan baş ve pazar rüsumu alırdı.

Akça Koca namındaki serdar bilahare İzmit taraflarını fethetmekle oralara Kocaeli denildiği gibi Karamürsel ile Mihaliç dahi Karamürsel ile Gazi Mihal’e mensub fütuhâtandır. [s.18.]

İSTİKLÂL-İ OSMÂNÎ

-2-

(699-1300m) senesinde Tatar hanı Mahmud Gazan Devlet-i Selçûkiyeyi mahv ve munkarız eyledi.

Bu inkıraz üzerine şarken Kızılırmak’a münteha olan hükûmet-i Selçûkiye arazisi üzerinde on üç hükûmet-i sağîre zuhur etti:

1- Çanakkale Boğazı üzerine doğru Karesi idi ki şarken memâlik-i Osmâniyeye ve şimalen Marmara sahili, Biga Tekfurluğu garben Akdeniz, cenuben Saruhan emareti ile mahdud olup merkezi Balıkesir idi. Bu esnada emiri Aclan Bey namında bir zat idi. [s.19.]

2- Aydın’ın şimal tarafında eski Sart kasabası mevkiyle beraber Saruhan emareti idi ki Manisa makarr-ı idâresi olup Karesi, Hudavendigâr, Germiyan ve Aydın emaretleri arasında idi.

3-Ayaslug dahil olmak üzere Aydınli ki Saruhan’ın cenûb-ı garbî cihetinde vaki idi. Merkezi Aydın şehri olup İzmir dahi ticareten Cenevizlerin, hükûmet-i mülkiye ve askeriyece emaretin taht-ı nüfûzunda bulunuyordu.

4- Menteşe ki Aydın’ın cenubundadır.

5- Teke: Şimalen Menteşe ve Hamid, şarken Karaman, cenuben ve garben Bahr-i Sefîd ile mahdud olup merkezi Antalya şehri idi.

6- Hamideli: Germiyan emaretinin cenubunda olup şimalen ve garben Aydın, cenûb-ı garbîden Menteşe ve cenûb-ı şarkîden Karaman ile mahdud idi. Merkezi Yenişehir idi.

7-Merkezi Konya olarak Karamanoğulları [s.20.]

8- Merkezi Kütahya olmak üzere Karaman emareti ile emâret-i Osmâniye arasında Germiyan-zâdeler emiri: Ali Şir Bey idi.

9- Amasra, Sinop dahil olarak Kastamonu emareti ki Bahr-i Siyâh sahilinde idi. Bu emaret bir zaman Emir Pervane’ler diye meşhur sülâlenin taht-ı idâresinde bulunmuştur.

Cenupta Sivas emareti, garbında Ankara Cumhuriyeti ve garb-i şimâlinde dahi Osmanlılar var idiler. Bunların İsfendiyaroğulları ve Kızıl Ahmedli namlarıyla ümerası var idi. Emiri: Ali Umur Bey idi. [s.22.]

10- Söğüt, Eskişehir, Karahisar, Harmancık, Bilecik, Yarhisar taraflarında Osmanlılar”.

Bunlardan maada:

11- Sivas emareti

12- Canik emareti

13- Ankara Cumhuriyeti(Ahîler) [s.23.]

Etraf ve cevanibe gelince: Bursa, İzmit ve İznik şehirlerinin cenup taraflarından geçerek Sakarya nehrine vasıl olan bir hatt-ı mevhûm İstanbul İmparatorluğu'nun Anadolu kıtasındaki hudûd-ı cenûbiyesini gösterir. Fakat bu imparatorluğun Anadolu tekfurları üzerindeki nüfuzu yok idi. Bu tekfurlar müstakil bi'r-rey idiler. Trabzon vilâyeti de adeta müstakil imparatorluk addolunuyordu. Yalnız imparatorları İstanbul'dan nasb ediliyordu. İstanbul İmparatorluğu'nun Rumeli'deki nüfuzu dahi mahdud idi. Silivri'ye, Çatalca'ya kadar doğrudan doğruya hükmedip Edirne, Filibe, hele Selanik, Mora kıtalarının tabiiyeti pek ziyade lafzî idi. Negropon, Kandiye, Girit adalarıyla Mora kıtası ve Selanik vilâyeti ticareten ve hükümeten hemen Venedik hükümetine tabi idiler. İzmir, Sakız, Midilli, Tenedos, Bahr-i Siyâh'ta Kefe ve Trabzon sahilleri ile Galata, Beyoğlu Cenevizlerin ellerinde idi. Balkan şibh-i cezîresinde ise Bulgar Krallığı, Sırbistan, Makedonya, Teselya, Yunan, Alabani yani Arnavutluk kıtalarıyla Karadağ gibi bir vahşet-zâr var idi. İstanbul İmparatorluğu makamında İkinci Andronic (Andronik) bulunuyordu. Kâh Venediklilere, kâh Cenevizlilere boyun eğen bu hükümdar, bu esnada Sicilya kralı Ferdinand Daragon'un donanma ile yolladığı sekiz bin muharibin hemen mahkumu olmuştu. [s.24]

Bu takımın haricinde olarak Adana taraflarında Ramazanoğulları ve Maraş taraflarında dahi Dulkadiriye evlâdı hükümler olmuştur.

Devlet-i Selçukiyenin enkazı üzerinde vücut bulan bu hükümetlerden bilahare hiç biri payidar olamadı.

Tarih diyor ki:

“Selçukiye Devleti'nin inkırazı üzerine küçük emâret-i Osmâniyyenin mevkii pek ziyade kesb-i müşkilât etmişti. Çünkü etrafında on, on beş kadar rakip diğer emaretler daha peyda olmuş idi. Gerçi bunların arasında ittihat yok idi. Fakat günün birinde olmak ihtimali de var idi. İşte Osman Gazi muharib olduğu kadar da siyasi olduğunu [s.25] bu emaretler arasındaki ihtimâl-i ittifakı refettirecek teşebbüsât-ı basîret-kârânede bulunmasıyla ispat eylemişti. Bahusus rakipleriyle uğraşmaktan ise köhne Bizans İmparatorluğu üzerine yüklenerek bir “siyâset-i İslâmiyye ile bilcümle hükûmât-ı İslâmiyyeyi kendisine ısındırmaya çalışması zamanın tabî'at-ı sâniyesine yani din politikasına pek ziyade tevafuk etti. Filvaki bu politikada bir nokta-i nazar var idi: İslâmiyet büyük bir buhran geçiriyordu. Hilâfet-i Abbasiye muzmahil olmuştu. Endülüslüler de İspanya Hristiyanlarının muhacemâtına şöyle böyle mukavemet ediyorlardı. Mısır'da bulunan Memalîk oraları kana bulamış, Irak ve Yemen ihtilâlât-ı dâhiliye içinde kalmış, Moğol istilâsı ise dehşetçe cümlesini geçmiş idi. [s.26] Osman Gazi istiklâlden sonra nazar-ı dikkatini Kocaeli yani şimdiki İzmit ve Üsküdar mutasarrıflıkları havalisiyle ve Bursa taraflarına çevirdi. Henüz 43 yaşlarında idi.

Koyunhisar önünde Kite, Atranos, Kestel tekfurlarının ordularını mağlub ettiği zamandan itibaren hükümeti başka bir metanet ve miknet kazanmış idi.

Osman Gazi kendisine itaat eden tekfurları mülklerinde ibka etmiştir. Hatta Leblebici, Lefke, Çadırılı, Yenice tekfurları arz-ı ita'ât etmekle mülklerine sahib olmuşlardır. İstanbul imparatoru Andronikos Moğolları Osmanlılar üzerine saldırtmak için bundan evvel sırasıyla iki Moğol hanına nişanladığı hemşiresi Mari'yi Gazan Han'a ve ondan sonra dahi merkumun halefi Hudabende'ye [s.28] takdim eylemişti. Fakat Osman Gazi azminden dönmeyerek

İznik'i muhasara eyledi. İstanbul Boğazı üzerine dahi yürüyerek İstavroz ve Anadolu Hisarı'na kadar geldiği gibi Şile'ye doğru da seğirtti. Mari nişanlısı Hudabende'ye güvenerek İznik'ten tehdit ediyordu. Osman Gazi buranın kilidi makamında olan Koçhisar'ı da zapt etti. Bizim tarihlerde Çavdar diye maruf olan Moğolları bu esnalarda Şehzade Orhan maiyetinde bulunan Saltuk Alp ve Mihal Bey ile Onyaş Hisarı kurbunda fena halde mağlub ederek pek çoğunu esir aldı. Hazret-i Orhan'ın ilk muharebesi budur. Ondan sonra Kara Ceyş Hisarı fethine memur oldu. [s.29]

Serdarlarından Samsa Çavuş ile Abdürrahman Gazi dahi İznik'in imdadına gelen İstanbul İmparatorluğu askerini Yalakabad yani Yalova taraflarında fena halde bozdular. Sıra Bursa'ya gelmiş idi. Bu şehir zaten on seneden beri muhasarada ve Atranos'un fethi üzerine pek ziyada tazyik altında bulunuyordu. Ak Timur ile Balabancak namındaki kahramanlar muhasaraya memur idiler. Fakat Gazi inhirâf-ı mizâç ile muhasarada bulunmuyor, Koyunhisar' önünde celâdet ve hamaseti görülmüş olan oğlu Orhan Gazi harbi idare ediyordu. (726- 1326m) senesinde Gazi Mihal [s.30] Bey'in tavassutuyla Bursa ahali otuz bin "duka" altını fidye-i necât vererek şehri teslim eylediler. Bu otuz bin lira fidye-i necât bilahare diğer mahsur şehirler hakkında dahi tatbik edildi, hatta Osmanlılar üç yüz sene kadar bu usulü değiştirmediler. Bu esnada İstanbul İmparatorluğu tahtında Andronic Paléologue bulunuyordu.

Orhan Gazi haber-i fethi vermek üzere pederinin yanına geldiğinde müşarünileyhi ölüm yatağında gördü. Baba ile oğul kucaklaşıp ağlaştılar.

-3-

Orta boylu, gayet geniş göğüslü, esmerce tenli, müdevver çehreli iri gözlü çatık kaşlı idi. Göz, kaş, saç, bıyık ve sakalının siyahlığından dolayı Kara Osman namını almıştı. Bir namı da Osmançık'tır. Vücudunun belinden aşağı kısmı gövdesinden daha uzun idi. Kolları gayetle uzun olup yanlarına salıverdiği zaman ellerinin uçları diz hizalarından aşağı iner idi. [s.31]

İstiklâlden sonra yirmi yedi sene daha tevsî'-i hükûmete say etti. Yenişehir'de nikris illetinden irtihal ederek ve naşı vasiyeti mucibince Bursa'da "Manastır Kümbet"ine defnedildi.

Bıraktığı hükümetin hududu: Şimalen Marmara sahili ile Sakarya nehri ağzı, cenuben Kütahya civarı ile mahdud idi. Bu hudut dahilinde: Söğüt, Eskişehir, Karacahisar, Harmanakaya, Bilecik ve Yarhisar mevcuttur. İznik ile Bursa dahil [s.32] değildir. Muharebelerde kazandığı muvaffakiyetler usûl-ı ta'rruzdaki mahareti neticesi idi. "Târîh-i Askerî" diyor ki:

"Ahd-i hükümetinde nüfûs-u Osmâniye üç yüz bin raddesinde idi. Pederi Ertuğrul zamanında olduğu gibi kendi zamanında dahi erbâb-ı harb ahâlî-i İslâmiye idi. Bunlar "gönüllü" idiler. Hatta uzak yerlerden bile gelirlerdi. Kâmilin süvari olup "akıncı" denirdi. Piyade yok idi. Her akıncı istediği gibi elbise giyerdi.

Osman Gazi harb etmek istedikçe ahaliyi birkaç gün evvel haberdar eder, vakt-i mu'ayyende makarr-ı emârete gelmeleri için münadiler vasıtasıyla ilân eylerdi. Merkezde muhafız ve hademe-i hâssa olarak ancak mikdâr-ı kâfi asker ve ümera bulunurdu.

Zamanın uleması Mevlâna Edebalı ki kayınpederleridir. – Mevlâna Dursun Fakih, Mevlâna Hattab ibn Ebulkasım [s.33] meşayih: Muhlis Paşa, târîh-i meşhûr sahibi Âşık Paşa, mutasavvıfından Şeyh Elvan Çelebi, Şeyh Hasan.

"Selâtin-i Âl-i Osmânî" nam tarihte diyor ki: Sultan Osman galebelerinden hasıl olan fevaidin hiç birini suistimal etmemiştir."

Bize, yakıp kana boyadığı bir şehir, bir kasaba, efradını kâmilen kılıçtan geçirdiği bir düşman fırka-i askeriyesi, insan kellelerinden, lâşelerden yapılmış kuleler, ehamlar, karınlarıdeşilmiş çocuklar gösterilsin. Asya fatihlerinden ekserisinde ise bu vahşet var idi. Osman

Gazi, tebaası hakkında insâniyet-kâr olduğu gibi mağlub ettiklerine de lütuf ile muamele ederdi. Yağma ve garet için askerlerine müsaade ettiyse de o zamanlarda hangi kumandan bu müsaadeyi dirîğ edebilirdi!

Evlâdı vükelâsı, kayınpederi Edebalı vezir ve müsteşarı, silâh arkadaşları da has ordusu idi. [s.34]

İKİNCİ BAB

ORHAN GAZİ

-1-

678 sene-i hicriyyede dünyaya gelmiştir. Bursa fethinin akîbinde pederi Osman Gazi yerine geçti (sene 726). 48 yaşlarında idi.

Rumlardan ilk fethettiği yer Üsküdar'a dört saat mesafede bulunan Samandıra kalesidir. Burada şâyân-ı dikkat bir mesele vardır: Orhan Gazi, Samandıra tekfurunu esir aldıktan sonra öldürmek istemeyip İstanbul imparatoruna satmak istemiş ise de imparator [s.35] aldırmamış ve merkumu İzmit tekfuru satın almıştır. İmparatorluğun kendi tekfurlarına verdiği ehemmiyet bununla da anlaşılır. Fakat İzmit'in fethi Osmanlıların Marmara denizi tarafına doğru iyiden iyiye ehemmiyet verdiklerini gösterir.(727-1326m). Şehrin muhasarasına evvelce Akça Koca memur iken vefat etmesi üzerine Şehzade Süleyman Paşa memur oldu.

Osmanlı hükümeti Orhan Gazi'nin cülûsunu müteakib yeni bir şekil [s.36] almıştır. Büyük biraderi Alaaddin Paşa Osman Gazi'nin vefatı üzerine Orhan'ın kendisine teklif ettiği saltanatı kabul etmedi. Orhan'ın yararlığı, kahramanlığı cümlece malum idi. Alaaddin Paşa da akıl ve hikmet ile meşhur idi. Gençliğini pederinin kayınpederi Şeyh Edebalı'nın nezdinde zamanın ulum ve fûnununu ve âsâr-ı Arabiye ve dinîyeyi tettebbu ile imrar ederek cidden fazıl ve hakîm olmuş idi. Saltanatı kabul etmedi ama küçük biraderine vezir olmak gibi en büyük bir eser-i hamiyet gösterdi. [s.37]

Burada "Târîh-i Mufassal" diyor ki:

"Hatta babasının metrukâtından olan koyun, at, sığır gibi şeylerden hissesini dahi almayarak yalnız Kite civarında bir karyenin kendisine tahsisi ile iktifa etmiştir. Ba'dema hânedân-ı saltanattan birinin tahta cülûsunda emlâk ve emvâl-i mevrûseye malik olması ihtimal ki Alaaddin Paşa'nın bu hareketinden ileri gelmiş bir adettir."

Müşarünileyh, Orhan Gazi fütuhât ile meşgul olduğu sıralarda devletin askerî, mülkî teşkilâtını vücuda getirdi yani devlete bir tarz-ı medenî vermeye muvaffak oldu. İki birader ihyâ-yı devlet hususunda kardeşçesine çalışmaya başladılar. Târîh-i Osmânî bu ittihâd-ı birâderâne ile iftihar eder. [s.38]

Bu devirde en ziyade hâ'iz-i ehemmiyet olan bu teşkilât üç madde üzerine icra edilmiştir.

1- Bu zamana kadar halkın elinde Selçukiyeye paraları bulunuyordu, bunların Osmanlı sikkesine tahvili.

2- Askerin ahaliden tefriki için bir kıyâfet-i mahsûsa icadı.

3- Askerin sınıf ve vazifelerinin tayin ve tahsisi.

Bu teşkilât müzakeresinde Osmanlılarda ilk Kazasker olan Çandarlı Kara Halil ile sair ümerâ-yı askeriye de hazır bulunmuşlardır.

İlk sikke, gümüş ve bakırdan yapılmış, bir tarafına "kûfi" yazı ile çâr-yâr-ı güzîn Bekir, Ömer, Osman, Ali isimleri ve "kelime-i şehâdet", öbür tarafına da "Orhan halledellahu mülkehu" yazılmıştır. [s.39]

Akçe ve çifte akçe olarak Sultan Orhan'ın 729 tarihine tesadüf eden üçüncü sene-i hükûmetinde darb edilmiştir.

Akçe namı Moğol lisanında beyaz sikke manasına olup bunlara evvelâ “akçe-i Osmânî” veya sadece “Osmanî” denilmiştir. Bunlarda tarih ve mahall-i darb yoktur.

Kıyâfet-i askeriyeye gelince: Askerin beyaz renkli külah giymeleri kararlaştırılmış ve bundan dolayı kıyâfet-i askeriyeyi ilk icat eden Osmanlılar olmuştur.

Türk bahadurlarından “yaya” namıyla teşkil edilen bin neferlik sınıf bizdeki teşkilât-ı askeriyenin esasıdır. Yeniçeri bu sınıftan sonra ihdas edildi. [s.40]

Bir rivâyet-i târihiyyeye nazaran İznik'in fethinden evvel Orhan Gazi ile İstanbul İmparatoru Üçüncü Andronic arasında Maltepe'de bir muharebe vukua gelmiş ve bu muharebede imparator mecruh olarak bir halı içinde olduğu halde gemiye bi'l-irkâb İstanbul'a yollanmıştır.

Bu mağlubiyet üzerine Orhan Gazi (731-1330m)de Nicée (İznik)i tamamen fethederek İstanbul İmparatorluğu'na büyük bir darbe vurdu. Hatta Taraklı ve Gemlik kasabalarıyla Marmara kıyılarını ta Kartal'a kadar aldı.

735 sene-i hicriyyede Bursa'da te'sisât-ı hayriyye-i Osmâniyeden olarak bir cami-i kebîr ile bir imaret, misafirîn için büyük bir han ve kale içinde Manastır nam mahalde bir medrese inşasına başlandı. [s.41] Diğer taraftan da İstanbul imparatoru Andronic ile bir mu'âhede-i sulhiyye akdedildi. İznik, fetihten sonra Bursa'nın yerine payitaht ittihaz olundu. Bu iki şehir imparatorluğun Anadolu'da iki belde-i mühimmesi idi. Şu halde Osmanlılar, imparatorluktan iki boğaz, Bosfor Gelibolu ile ayrı bulunuyorlardı. Anadolu'da Rumların ellerinde Üsküdar ile ancak Philadelphie (Alaşehir) kalmıştı.

737'de Karesi hâkimi Aclan Bey vefat etti. Büyük oğlu makamına geçti ise de fena huylu bir adam idi. Ahalisi ma'îyyet-i pâdişâhîde bulunup evlât muamelesi gören Dursun Bey'in tayinini istihamen Aclan Bey ümerasından Hacı İlbeyi gönderdiler. Bunun [s.42] üzerine Karesi üzerine hareket olunarak esnâ-yı seferde Kirmasti, Mihaliç, Uluabad kaleleri zabt edildi. Hâkim-i cedîd Balıkesir'den Bergama'ya kaçmış idi. Padişah hazretleri uyuşsunlar maksadıyla biraderi Dursun Bey'i yolladı. Fakat hain kardeşi bir ok ile biçareyi şehit etti. Bilahare Karesi' de Osmanlı memleketine ilhak ve büyük Şehzade Süleyman Paşa dahi vali nasb edildi (738). Bu sene Timurleng tevellüd etmiştir.

Bergama dahi alınarak hâkim-i katil ilticası üzerine Bursa'ya nefy edildi.

Alaaddin Paşa İznik fethinden sonra vefat etmiş idi. Müşarünileyhin yerine Süleyman Paşa vezir oldu. Paşa, Karesi ümerasını, büyüklerini yerlerinde ibka etti. Bu doğru bir siyâset idi. Karesi [s.43] seferi münasebetiyle Anahor ve Armutlu dahi alındı. Bu malikiyetle İzmit'ten Çanakkale'ye kadar imtidat eden Marmara sahili Osmanlı eline geçti. Karesi ümerasının büyükleri Hacı İlbeyi, Gazi Fazıl Bey, Ece Bey Evrenos Bey idi. Bu zatların bilahare devlete büyük büyük hizmetleri sebketmiştir.

Karesi fethinden sonra yirmi sene kadar harb olmamıştır. Şu yirmi sene içindeki en mühim vaka şudur:

Üçüncü Andronic bidayeten Osmanlılara karşı dayandı ise de onların ilerlemelerine ne Anadolu'da ne de Rumeli'de muvaffak olamamış, bundan maada Epire'de yani Yanya taraflarında dahi imparatorluk namına bir iş göremediği gibi Bulgarlar, Sırpıllarla dahi uzlaşmamıştı. Vefatında (1341m Beşinci Jean ki bizim tarihlerimiz Yovan diye [s.44] kaydederler. Daha sabi idi. İmparatorluk Yovan'ın validesi Anna ile Andronic'in nüdemasından ve zamanın erbâb-ı kaleminden olup yalnız hiffet-i ahlâkından dolayı su-i şöhret kazanmış olan Canta Cuzéne'in ellerinde kaldı. Fakat Canta Cuzéne'in hırsı, emeli imparatorluk idi. Anna çevirdiği bir hile ile Canta Cuzéne'in akrabasını hapsetti, taraftarlarının evlerini yağma ettirdi. Onun da taraftarları Altıncı Jan namıyla kendini taht-ı imparatorîye oturtular. Mumaileyh Sırp kralı İstefan ve Aydın Beyi Ali Umur Bey ile, Anna

dahi Sultan Orhan ile ittifak ettiler. Kıtâl başladı. Fakat bu esnada Canta Cuzéne cenâb-ı Orhan'a temayül ederek kerimesi Teodora'yı zevceliğine verdi. [s.45]

İstanbul İmparatorluğu bu ihtilâl-i dâhilîden son derecede zarar-dâde olmuştu. Sırp kralı Makedonya'yı hemen baştanbaşa zabtederek kendisine bütün Rum ve Sırpların kralı unvanını verdiği gibi Cenevizliler dahi Sakız'ı aldılar. Hatta İstanbul'u muhasara ettiler.

2- RUMELİ'YE MÜRUR

Tarihlerimizin rivayâtına göre Orhan Gazi Karesi fethinden avdetinden sonra bir gün Rumeli'ne geçmek fikrini ortaya koymuş. O esnada huzurunda bulunan Şehzade Süleyman Paşa dahi bu hizmetin kendisine tevdi edilmesini istirham etmiş. Bunun üzerine Orhan [s.46] Gazi memnun olarak bu kâr-ı müşkili hakikaten ehli olan müşarünileyhe havale eylemiş.

Süleyman Paşa, bu emir üzerine sevahili tetkik için Cyzique (Kapıdağı)na gelmiş. Civardaki Aydınçık harabesine giderek etrafı temaşaya başlamış.

Bir akşam müşarünileyh maksadını Ece Bey ve Gazi Fazıl Bey ile Evrenos Bey'e açmış, Fazıl Bey ile Ece Bey de hemen bir sandal veya sal ile Gürüc veya Gorucuk denilen boğazın dar bir mahallinden karşı taraftaki Tsympé (Çimni) köyüne geçerek bağlar içinde bir Hristiyan yakalayıp avdet etmişler. [s.47]

Süleyman Paşa, esire iltifat ve nevazişle muamele ederek gönlünü ve klavuzluk edeceğine dair vadini almış.

Şehzade derhal etraftan bir takım sığırlar toplatıp keserek tulum derilerinden salları yaptırmış ve her sala kırkar adam bindirmiş.

Şehzadenin salında Ak Sungur Kızıloğlan Oğlu, Kara Timurtaş Paşa, Karahasan Oğlu, Akça Koca Oğlu, Balabancak Oğlu gibi emektarlar bulunmuşlar. Hacı İlbeyi, Ece Bey, Gazi Fazıl ve Evrenos Beyler de diğer bir sala binmişler. Sallarla karşı kıyıya geçip Çimni kalesini basmışlar. Ahalisine dokunmayıp onlardan gemiler tedarik [s.48] etmişler. Yine o gece bu gemilerle üç yüz dilâveri Rumeli'ye geçirmişler. Bu suretle üç gün zarfında üç bin kişiyi aktarma etmişler. Bolayır ile Akça Liman'daki Rum gemilerini yakmışlar. Ayaslonya kalesini de fethederek sekencesini karşı Karesi'ye nakletmişler. Bu vaka hicretin 758 ve miladın 1356'ncı seneleriyle istiklâl-i Osmânînin elli sekizinci senesine tesadüf eder. Osmanlıların târîh-i siyâsî ve ictimâ'îleri de bundan sonra büyük bir tahavvül gösterir. [s.49]

Devr-i istîlâmıza bir mebd-i sahîh aranılacak olursa Rumeli'ye Mürur tarihini göstermek sezadır.

Süleyman Paşa Rumeli'ye mürurundan sonra Gelibolu, Bolayır, Malkara, İpsala, Tekfur Dağı vesaireyi zabt ederek şimale doğru ilerlemekte devam etti. (759-1357m). Süleyman Paşa Bolayır'ı karargâh ittihaz ederek orada bir saray yaptırdı. Paşa Dimetoka'ya, Hacı İlbeyi, Çorlu, Hayrabolu'ya, Ece Bey dahi Ece ovasına kadar tevsî'-i hudûd ettiler. Bu esnada Hacı Bektaş-ı Veli irtihal eylemiştir. [s.50]

(761) senesi târîh-i Osmânîmizde hüzn ve matemle meşhurdur. Çünkü şehzade müşarünileyh Bolayır taraflarında avlanırken atından düşerek müteessiren irtihal eylediği gibi Sultan Orhan dahi böyle bir veled-i necîbin firakına dayanamayarak iki ay sonra âzim- i âhîret olmuştur.

Sultan Orhan uzun boylu, beyaz ve cüzice pembe ciltli, iki omuzlarının arası gayet geniş, pazuları ziyade kuvvetli, çatık kaşlı, iri ve ela gözlü, koç burunlu, haffü'l-lihye olup bir kulağında siyah bir ben var idi. Otuz beş sene hükümet etmiş ve hîn-i irtihâlinde seksen üç yaşlarına bulunmuştur.

Hayrât ve hasenâta meyli çok idi. Zamanında memleketin hemen her tarafında camiler, imaretler, çeşmeler mektepler tesis edilmiştir.

İlk medrese zamanında İznik'te tesis ve müderrisliğine meşâhir-i ulemâdan Mevlâna Davud-u Kayserî tayin kılınmıştır. Şehr-i [s.51] mezkûrde yaptırdığı imarete bütün ahaliyi davet ederek eliyle çorba dağıtmış ve bunu kendisine bir şeref bilmiştir. Zamanının Taceddin-i Kürdî, Mevlâna Alaaddin-i Esved ki Çandarlı Halil'in hocası idi, Kayseriyeli Mevlâna Abdülmuhsin gibi uleması, Geyikli Baba, Karaca Ahmed Sultan, Ahi Devran, Abdal Musa, Abdal Murad, Doğlu Baba gibi meşayihî var idi. [s.52]

VAZ'İYYET-İ ETRÂF

Osmanlıların Rumeli'ye mürurları hasebiyle etrafın vaziyatını bilmek gelecek vukuâtın iyice anlaşılması için elzemdir.

Osman Gazi, devrindeki fütuhât sırf şimale, şimâl-i şarkî ile şimâl-i garbîye münhasır oldu. Orhan Gazi, devrinde ise daha ziyade garbe teveccüh edilerek Karesi ilhak ve İzmit, Gemlik gibi sahilî memleketlerin zabtıyla Marmara denizinin Asya sevahili kâmilen istirdad olundu. Şu halde Anadolu'da hükûmât-ı sağîreden şarkımızda Ankara'da Ahiler Kastamonu'da İsfendiyaroğulları cenubumuzda Karaman, Germiyan, Hamid, Teke, Menteşe, cenûb-ı [s.54] garbîmizde dahi Saruhan, Aydınli bulunup şimalimizde ise yalnız İstanbul İmparatorluğu'nun hayâl-ı hükûmeti uçuşup duruyordu.

İmparatorluğun hali pek buhranlı idi. Osmanlıların Anadolu'da zuhurundan evvel iki üç sınıf araziye malik idi.

1- Anadolu'da: İznik, İzmit, Bursa, Üsküdar, Alaşehir, Manisa ile Karadeniz'de birkaç şehir. [s.55]

2- Rumeli'de: Kostantiniyye; Trakya'da (şimdiki Edirne vilâyeti) Edirne, Siroz, Misivri, Silivri; Makedonya'da: Selanik ve Selanik, Kesendire, Aynaroz kazalarını havi olan Halkıdik şibh-i cezîresi; Gelibolu, Teselya'nın bir kısmı.

3- Rodos, Bozcaada ve birkaç cezire daha...

Osmanlıların zuhurundan Rumeli'ye mürurları müddeti arasında Anado[s.56]lu'daki araziye hemen kâmilen kaybettiği gibi Rumeli'den dahi Gelibolu şibh-i cezîresinden el çekmeye başlamış idi. Hele kuvve-i askeriyece pek zayıf idi.

Osmanlılar Rumeli'ye mürur ederek az zaman zarfında Çorlu'ya kadar nüfuzlarını tesis ettikleri esnada - Sırpsındığı vakasıyla dahi tezahür ediyor ki - şimalde Bulgaristan şimâl-i garbîye doğru Cenubî Sırbıyye, garben Bosna, Arnavutluk hükümetleri ile temas [s.57] etmişlerdir. Fakat bu temasları kızgın ateşe döndüren yine İstanbul İmparatorluğu'nun akvâm-ı Hristiyanıye ile Anadolu'daki küçük İslâm hükümetlerini Osmanlılar aleyhine teşvik etmesi ve - ileride göreceğiniz vukuâtın dahi anlaşılacağı vecihle - Avrupa'da o zamanlar "din" namına hareket eden papaların bizzat veya bilvasıta Nasraniyyeti yalnız hükümetimiz üzerine sevk eylesesidir.

İstanbul İmparatorluğu o zamanın medeniyet ve marifetine malik bir hükümet idiye de milletlerin, kavmiyetlerin beka ve terakkilerinde en ziyade tesiri olan salâh-ı hâlden ayrılmış ve fesâd-ı ahlâka giriftar olmuş idi. Bundan maada Hristiyanlığın Şark Kilisesi yani Ortodoks mezhebinin [s.58] esas ve makamı Kostantiniyye'de bulunmakta ve Roma'daki garb kilisanından yani Katolik mezhebinden ayrı bir "idâre-i rûhâniye"ye malik olduğundan Avrupa'nın Katolik olan sair akvâm-ı Hristiyanıyesinden de bir dereceye kadar ayrı durmakta idi. Hele imparatorlarının ahvali büsbütün intizâm-ı hükûmeti çığırından çıkarmış ve bu cihetle bir vakitler beş yüz bin nüfusa kadar yükselen Kostantiniyye ahalişi öteye beriye hicretle azalmıştı. Hatta İmparatorlar Ceneviz namıyla şimdiki İtalya'nın Cenova şehrinden zuhur edip gemicilikte ve deniz ticaretinde fevkalâde terakki eden uzak bir hükümetin yardımıyla nâ'il-i hükûmet olmaya tenezzül ederek bu sebeple şehrin karşı cihetindeki Galata bile Cenevizlilere geçmiş idi.

738'den 758 tarihine kadar yani devr-i Orhanîde yirmi sene imtidad eden sulh zamanı arasında İstanbul İmparatorluğu'nun ahvali şâyân-ı mütâla'a safhalar arz eder: [s.59]

Canta Cuzéne, sabi Beşinci Yovan sinn-i rüşde varıncaya kadar yani yirmi üç yaşına gelinceye kadar on sene müddetle birinci imparator nasb edilmişti. Fakat bu intihabda iki tarafın adamları da memnun kalmamışlardı. İmparatorluk o derecede zayıf idi ki Cenevizliler bayağı İstanbul'da hükümet ediyorlardı. Canta Cuzéne İstanbul limanının faaliyeti için gümrük resmini indirmek istedi. Cenevizliler buna hiddetlenerek bir Rum gemisi tayfalarını kestiler. Kendilerine Galata civarındaki arazinin itasını talep ettiler. Bunun üzerine dört sene muharebeye devam edildi. Rumlar, Cenevizlilere karşı Venediklileri çağırdılar. İstanbul surları önünde iki donanma harbe girişti. Cenevizliler kazandılar. Canta Cuzéne esir oldu (753). Cenevizlilerin istediklerini verdi. Fakat dahilî ihtilâl başladı. Bu tarihten beş sene sonra Süleyman Paşa Rumeli'ye geçiyordu. Beşinci Yovan hukûk-ı saltanattan [s.60] bütün bütün mahrum olduğu gibi tahta dahi Canta Cuzéne'in oğlu Mathieu (Matyö) ik'ad edildi. (751)de Cenevizli Françesko'nun yardımıyla Beşinci ve Altıncı Jan: Canta Cuzéne'in sarayda bulunmalarına, Mathieu'nun Edirne ile beraber sâhib-i tâç olmasına, Lesbos (Midilli) adasının dahi Cenevizlilere terk edilmesine karar verildi.

Canta Cuzéne bu esnalarda imparatorluk dâhilinde vukua getirdiği iğtişâştan pişman olarak bir manastıra çekildi. (756)da oğlu Mathieu'ya saltanattan istifa ettirdi. İstanbul İmparatorluğu yine Paléolegue hanedanına geçti.

Osmanlılar Rumeli'ye geçmekle beraber Anadolu'da hemen her taraftan mahsur idiler. Bunlar miyanında bilhassa Karamanoğullarıyla İsfendiyaroğulları pek ziyade endişe veriyordu. Fakat cümlesi yekdiğerlerinin aleyhinde idiler. Bu cihetle ittihat ve ittifak edemiyorlardı. [s.61]

ÜÇÜNCÜ BAB

MURÂD-I HÜDÂVENDİGÂR

-1-

726'da tevellüd etmiştir. Cülûsu 761 senesine müsadif olup otuz beş yaşında idi.

Osmanlılar Rumeli'ye henüz geçmiş ve İstanbul İmparatorluğu dahi Balkan hükümetlerinden Sırp, Bulgar, Arnavut ve sair memalikin krallarından imdat istemiş idi. Bu cihetle bir an evvel Edirne'nin zaptı karar-gîr oldu. Fakat Karaman beyi Ankara'da bulunan ve Ahi namıyla meşhur [s.62] olan derebeyleriyle birleşerek tecavüze başladı. Murad-ı Hudâvendigâr, Lala Şahin Paşa'yı Rumeli'de kaim-makam bırakarak yirmi beş bin asker ile Ankara üzerine yürüdü. Ahîlerin hediyeler takdimiyle dehaletlerini kabul ve Ankara ile civarındaki bir hayli kaleleri zaptetti. (762). Avdetinde ilk defa olarak Çandarlı Kara Halil'i kazasker ve Lala Şahin'i beylerbeyi nasbeyledi. Ba'de Rumeli'ye geçerek sırasıyla Çorlu'yu, Çatal Burgaz'ı, [s.63] diğèr taraftan Hacı İlbeyi ile Evrenos Bey dahi Keşan ve Dimetoka'yı elde ettiler. Asıl maksat Edirne'yi zapt ederek İstanbul İmparatorluğu'nun Avrupa ile berren irtibat ve ittisalini kesmek idi. Avrupa bu esnada ehl-i salîb muharebelerinin mucip olduğu zayiât altında inliyordu.

Bizim burada nazar-ı dikkate alacağımız Raguza, Venedik Cumhuriyetleriyle Macaristan'dır. Bunlardan Raguza Cumhuriyeti bitik bir halde bulunduğu gibi Venedik dahi sergerdeler riyaset ve hükümeti altında yani birçok kimselerin elinde bulunuyordu. Maahaza Macarlar ve sair Tuna akvamıyla birleşince Osmanlılara mukabil büyük bir kuvvetin teşekkülüne sebep olabilirdi. Balkan şîbh-i cezîresinde bulunan hükümetlerden Sırbıyye ile Bulgaristan mustakil, Bosna Krallığı ise kah Sırbıyye'ye, kah Macaristan'a harâc-güzâr [s.64]

idi. Eflâk'a gelince Macarların ribkasından kurtulmuş, Arnavutluk kah Venedik'e, kâh Fransızlara mal olmakta bulunmuş idi. Bu esnada Edirne dahi alınarak hatta bu feth-i mühim Acem şahı Sultan Uveys'e bir name ile bildirildi(763). Lala Şahin Paşa, Zağre, Filibe ve Evrenos Bey dahi Gümülcine, Yenice Vardar taraflarına gittiler. Tarihlerimiz bu sırada ulemadan Kara Rüstem'in içtihadıyla emvâl-i ganâ'imden beşte bir "hums-u şer'î" alınması karar-gîr olmuştur diyorlarsa da Sultan Orhan tarafından Şehzade Süleyman Paşa'ya yazılan 733 tarihli bir menşurda "hums-ı şer'îsini ihrac idüp" diye bir kayd-ı mahsûs vardır. Bu halde hums-ı şer'î Kara Rüstem'den evvel olmak icap eder. Menşûr-ı mezkûrda (Öşür bile muharrerdir. [s.65]

766'da Rumeli'de gayetle mühim bir hâdise-i gâlibiyet vukua gelmiştir: Trakya yani Edirne vilâyeti havalisinin zaptı hasebiyle Osmanlılar Balkan şibh-i cezîresinde bulunan Bulgarlar ve Sırp lar gibi kuvvetli iki İslav hükümetiyle temas etmişlerdir. Diğer taraftan Roma'da bulunan papa Beşinci Urbain (Urbain 5) de Müslümanlar aleyhine bir "ehl-i salîb" muharebesi açılması için teşvikâtta bulunuyordu. Avrupa'nın garbında ve cenûb-ı şarkisinde bulunan Hristiyan prensleri bu teşvikâttan müteessir oldular. Hatta Macar kralı Louis d'Anjou, Cenûbî Sırbıyye prensleri Vaucachine (Vokaşin) ile Ougliécha (Oğliyeşa), Bosna kralı Tvartko, Bulgar çarı Sischman (Şişman) Ulah voyvodası Mircea (Mirçe) birleşip altmış bin kişilik bir ordu ile üzerimize yürümeye başladılar. Padişah Rumeli muhafazasını [s.66] Lala Şahin Paşa'ya bırakarak Bursa'ya çekilmiş idi. Paşa, böyle kuvvetli bir ordunun vürudunu Maritza (Meriç) nehri taraflarında Çirmen üzerinde anlayıp Bursa'ya haber yollamakla beraber Hacı İlbeyi de dört bin süvari ile İstikşaf'a gönderdi. Hacı İlbeyi gecenin karanlığından bilistifade bunları bastı. Asâkir-i müttefika şaşırıldılar. Sırp beyleri kaçarken Meriç'te boğuldular. Macar Kralı Lui firar edip kurtuluşunu boynunda asılı duran Hazret-i Meryem'in tasvirine atfetti. Hatta Macaristan'a avdetinde şükrâne-i hulûs olmak üzere Mariazelle (Mariyazel) ismiyle Hazret-i Meryem namına bir kilise bina ettirdi.

Macarlar, bu muharebede ilk defa olmak üzere Osmanlılarla temas etmişlerdir. Sultan Murad bu haber-i muzafferiyeti, ordusuyla Biga'ya geldiği sırada haber aldı. Kemâl-i sürûr ile Bursa'ya dönerek Bilecik ve Bursa [s.67] taraflarında camiler, hayrat inşa ettirdi. Hacı İlbey'in bunları bastığı yere Sırpsındığı denildi. (766-1363m

Bu muzafferiyet-i azîme Thrace (Trakya)yı, Bulgaristan'ı kâmilen ve Sırbistan'ın bir kısmını Osmanlılara kazandırmak neticesini verdi. Sırp kralı Vukaşin'in oğlu Marko inkıyada mecbur oldu. Şimalde bulunan Raguza Cumhuriyeti sefir yollayıp bir ticaret muahedesi akit ve senevî beş yüz duka altını vermeyi taahhüt etti ki Osmanlılarla Hristiyanlar arasında ilk akdedilen muahede budur.

Murad-ı Hudâvendigâr, bir ferman şeklinde olan muahede nüshasına elini mürekkebe batırıp basmış ve ondan sonra kadimen "Oğuzlar hakani"nin nişanı olan tuğra istimali teessüs etmiştir. [s.68]

Tarih burada diyor ki: Lala Şahin Paşa, Hacı İlbey'in muvaffakiyetini çekemeyerek müşarünileyhi zehirlettirmiştir."

768 tarihinde Timurtaş Paşa Yenice'yi, Yanbolu'yu, Lala Şahin Paşa (İhtiman ile Samakov'u, Sultan Murad dahi Edirne ile Kara Deniz arasındaki Karınabad, Hayrabolu, Suzebolu, Aydos hisarlarını aldılar.

770 vakâyii Pınar Hisar'ın, Kırkkilise'nin ve İstanbul'a iki günlük mesafede bulunan Vize kalesinin istilâsını natıktır.

Bulgar prenslerinden Constantin'in makarr-ı hükûmeti olan Köstendil zapt edildiği gibi Hayreddin Paşa namıyla veziri[s.69]azam nasb edilmiş olan Çandarlı Kara Halil kumandasındaki ordu dahi düşüp Despot havalisiyle Avrathısı, Marolya, Siroz ve sair mevakii zapt eyledi. Prens Constantin padişah kumandasında olan ordunun vürudunu duyar duymaz kale anahtarlarını birçok hediyelerle beraber arz etmiş ve Sultan Murad dahi kendisine bir bedel-i mu'ayyen mukabilinde olarak oraların serdarlık ve kumandanlığını

tevcih eylemiştir. Şu muamele, istilâ-yı Osmânînin bir hâlet-i husûsiyesini gösterir. Hükûmet-i Osmâniyenin o zamanlar ahâli-i Hristiyanıye hakkındaki usûl-ı idâresi iki şıktan ibaret idi: (1 Hükûmet-i asliyeyi alâ hâlihi ibka ederek senevî bir vergi almak (ki Köstendil prensi, Sırp kralı Lazar ve Bulgar çarı Şişman haklarında aynen tatbik edilmiştir. (2 Hristiyanları haraca kesmek (ki öşür ve rüsum verirler [s.70] ve muharebelerde alınan üsera yeniçeri kadroları için kâfi miktarda olmazsa bunlardan alınarak ikmal olunurdu. (Devşirme usulü). Köstendil'in zaptından biraz sonra Apollonia (Apolonya) dahi alınmış ve hükûmet-i Osmânîye bu fetih ile Karadeniz sahiline kol atmıştır.

777'de Sultan Murad Şehzade Bayezid'i Bursa'da kaim-makam bırakarak bizzat Sırbıye üzerine yürüdü. Sırpılar Niş'i terk ettiler. Sırp kralı Lazar ordu-yı Osmânîye bin süvari ve hazineye elli kıyye gümüş vermek üzere sulha razı oldu. Bulgar kralı (Şişman) dahi vergiye yattı(778). Hatta kızını Sultan Murad-ı Hudâvendigâr'a verdi. Fakat ertesine sene vergisini vermediğinden İnce Balaban namındaki kumandanımız Bulgaristan'ın ikinci şehri olan Sofya'yı aldı. [s.71] Diğer taraftan Timurtaş Paşa Manastır'ı, Pirlepe'yi, İstib'i, Karlı'yı zapt etti. Bundan biraz evvel idi ki Germiyanoglunun kızı Şah Hatun büyük Şehzade Yıldırım Bayezid'e tezvîc edilerek cihaz tarikiyle Kütahya ve tekmil Germiyan ve Hamidoğlundan dahi Beyşehir, Seydişehir, Yalvaç, Karaağaç, Isparta ve sair mevaki para ile alınarak Osmanlı memleketine ilhak edildi. Bu vecihle Osmanlı hükümeti Karamanoğlu hükümetiyle tamamen hâl-i temâsta bulundu (783).

Hükûmet-i Osmânîye bidâyet-i teessüsünden itibaren şu zamana kadar Anadolu'da bulunan Türk emaretlerinden Karesi, Germiyan ve Hamid emaretlerini kendi memleketine ilhak eylemiş oluyor. Fakat bunların yerine Diyarbakır tarafında: Karakoyunlu, Maraş taraflarında: Dulkadiriyye ve Adana taraflarında dahi Ramazanoğulları namlarıyla uç yeni emaret zuhur etmişti.[s.72] Timurtaş Paşa Makedonya taraflarını hemen kâmil almış ve yalnız Selanik kalmış idi. Müşarünileyh Arnavutluk üzerine birkaç defa akınlar icra ederek ganâ'im-i külliye ile avdet ettiği gibi Macaristan için dahi bir keşif taarruzu icra eyledi. 785 tarihinde Sultan Murad Rumeli'ne geçti. Bu esnada Yıldırım Bayezid Hamid ve Germiyan ve diğer Şehzade Yakup Bey Karesi valisi, Savcı Bey dahi Bursa'da kaim-makam idi. Savcı Bey, Karamanoğullarının hilesine kapılarak istiklâl arzusıyla namına hutbe okuttu. Bunun üzerine Sultan Murad Anadolu'ya geçerek Bursa'ya yürüdü. Savcı mukabeleye kalkışmış ise de esir edilip gözlerine mil çekildi. Târîh-i devlette ilk isyan [s.73] eden şehzade budur. Savcı Bey'in İstanbul imparatorunun oğlu Andronic ile ittifak ederek babaları aleyhine isyan ettikleri ve Sultan Murad'ın emriyle Andronikos'un gözlerine pederi tarafından kızgın sirke akıtılarak nûr-ı basardan mahrum edildiği rivayeti de vardır.

Hayreddin Paşa bu tarihte vefat etti (788). Müşarünileyh (775)de veziriazam olmuştu. Oğlu kazasker Ali Efendi'ye vezâret-i uzma mesnedi tevcih edilerek seri'an Rodop üzerine azimeti emredildi. Devlet-i Aliyyede ikinci sadrazam, işte bu Ali Paşa'dır.

Yine bu esnada Karamanoğlu Ali Bey'in padişahın Rumeli'de bulunmasından bilistifade hududu geçerek Beyşehir'i Seydişehir'i, [s.74] Yalvaç'ı ve sair mahalleri yağma ettiği haberi geldi. Sultan Murad merkum üzerine yürüyerek Konya civarında mağlup etti. Şehzade Bayezid Yıldırım lakabını bu muharebede kazanmıştır. [s.75]

-2-

Karamanoğlu vakasında Bosna kralının da parmağı var idi. Rumeli beylerbeyi Timurtaş Paşa yirmi bin askerle Bosna'ya girdi. Fakat asker yağma ile meşgul iken düşman birdenbire bastırarak paşayı perişan ve on beş bin Osmanlıyı şehit eyledi.

Sırp kralı Lazar, Bulgar kralı Şişman ile ittifak ederek Bosna, Hersek, Arnavut, Ulah beylerini de kendilerine celb ettiler. İki yüz bin asker topladılar. Timurtaş Paşa Topluca'da mağlup olunca Sırplarla Bulgarların birleşmelerini men etmek için Çandarlı Veziriazam Ali

Paşa otuz bin süvari ile bunların üzerine atıldı. Tirnova'yı, Şumnu'yu aldı. Diğer taraftan Timurtaş-zâde Yahşi Bey de beş bin kişi ile Pravadi'yi zapt etti. [s.76]

Niğbolu'yu muhasara ettiği esnada Sultan Murad da yetişir. Sişman, damadı Sultan Murad'ın affına iltica etti. Mütedahil vergilerini verdi. Tirnova, Pravadi, Şumnu kaleleri doğrudan doğruya memâlik-i Osmâniyeye ilhak olundu. Silistre'nin de teslimi şeraitten idi. Fakat biraz sonra Sişman vadinden döndü. Bu defa Ali Paşa Niğbolu'yu tekrar muhasara etti. Kral, karısı ve oğullarıyla beraber kefene sarılarak Ali Paşa'nın ayaklarına düştüler. Paşa merkumu huzûr-ı pâdişâhîye yolladı. Bir kere daha mazhar-ı afv oldu. Fakat bu defa Bulgaristan kâmilten memâlik-i Osmâniyeye ilhak edildi (790).

Sultan Murad kışı Filibe'de imrar etti. Sırp kralı Lazar Bulgaristan'ın Osmanlılar eline düşmesinden havf ederek Sırbistan dahi aynı mühlikeye maruz olursa nevbet-i istîlâ kendilerine geleceğini Bosna, Hersek, Arnavut, Ulah, Boğdan, Macar hatta Leh ve Çeh [s.77] hükümdarlarına bildirdi. Bunlar da ilkbaharda iki yüz bin askerle imdada geleceklerini vaat ettiler.

Padişah böyle bir ittifâk-ı müthiş haber alınca kendi askerine güvenmekle [s.78] beraber Anadolu'da bulunan emârât-i Türkiyeden bir kaçına haber gönderip bu ittifaka bedel bir ittifâk-ı İslâm teklifinde bulundu. Fil-vaki onlardan da cevâb-ı muvâfakat geldi. İlkbaharda Sırp kralı Lazar Sırp, Macar, Ulah, Boşnak ve milel-i sâ'ireden mürekkeb yüz bin askerle karşı durdu. (791-1389m) senesi Şaban'ının on beşinci Salı günü Kosova sahrasında en müthiş bir muharebe vukua geldi. Düşman mağlup oldu. Sırp kralı Lazar dahi maktul düştü.

-3-

Düşmanın maktulleri arasında Sırpı Miloch Kabilovitch namında bir serdar mecruh olarak yatıyordu. Sultan Murad muharebe meydanını gezerken Miloş güya Müslüman oldum [s.79] iddiasıyla padişahın ayağını öpmeye kıyam etmiş ve bu esnada robasının yeni içinde sakladığı hançerle müşarünileyhi göğsünden vurarak şehit eylemiştir. (791)

Sultan Murad-ı Hudâvendigâr 65 yaşında idi. 31 sene hükümdarlık eylemiştir. Bursa'da medfundur. Kosova'da dahi meşhedi vardır.

Orta boylu, değirmi çehreli, büyük burunlu, iri şahane gözlü, çatık enli kaşlı, büyük dişli, hafifü'l-lihye gerdanı uzun, göğsü geniş, parmakları hem uzun ve hem de kalın olduğu için pençeleri kuvvetli idi.

“Mufassal” diyor ki:

“Büyük biraderleri Süleyman Paşa gibi kendileri dahi Hazret-i Mevlâna'ya muhip olduklarından başlarına sikke-i Mevleviye giydikleri gibi Süleyman [s.80] Paşa'nın sikkeleri altın levhalarıyla mutellâ etmeleri âdetine ittibaen o dahi mutellâ ederek sikke üzerine hafif ve güzel bir sarık sararlardı. Sarığı, sikke-i şerîfenin kenarından biraz yukarıya sardıklarından sikkenin kenarı bir parmak kadar görülür, kırmızı nakışlı beyaz sevbden hoşlandıkları için ekseriya onu teלבбüs buyururlardı.”

“Ali Tarihi” de askerin padişaha takliden kırmızı zincefli beyaz roba giydiklerini yazıyor. Ecnebi tarihleri bile zât-ı âlisini şu yolda tavsif ediyorlar:

“Cesur ve şeci idi. Sadası pek ziyade gür olduğundan muharebede uzaklardan işitildi. Bittabi natûk ve fasîh olup zapturapt ve itâ'at-i askeriye hususunda pederinden daha sert, tebaası hakkında daima adil, askerleri için semih ve civanmert idi. Osmanlı ordusunda inzibat ve itâ'at-i kâmilenin vaziidir.” [s.81]

DÖRDÜNCÜ BAB

YILDIRIM BAYEZİD

-1-

791 senesinde Kosova muharebesi meydanında Osmanlı padişahı olmuştur. Otuz yaşında idi. Cülûs eder etmez saltanata şerik çıkar vehmiyle biraderi Yakup Çelebi'yi oracıkta idam ettirdi. Bu vaka târîh-ı Osmânîde birinci vak'a-i mü'essifedir. Yani "katl-i âh siyasetinin mebdeidir. [s.82]

Kosova'dan Edirne'ye avdetinde tedârikât-ı askeriyede bulundu. İlkbaharda Timurtaş Paşa büyük bir ordu ile yürüdü, Üsküp'ü zapt ettikten sonra Sırbıyye'yi çiğnedi. Gazi Firuz Bey Vidin üzerinden Macaristan'a aktı. Padişah Bursa'ya döndü, Timur Taş Paşa Cenubî Sırbıyye'yi zapt ederek kral Stéphan (İstefan) vergi vermek ve yalnız Şimalî Sırbıyye'de hükümet etmek üzere muahedeye minnet gösterdi. [s.83]

Padişah, Karamanoğullarının hilelerini bildiğinden Anadolu'daki küçük beylikleri ortadan kaldırmayı tasdim etti.

Fakat bu esnada İstanbul üzerine yürüyerek İmparator Jan Paleolog ile oğlu Manuel'i bir kulede hapis ve imparatorun yerine Savcı Bey vakasında gözüne kaynar sirke dökülerek ceza edilen Andronikos'u iclas etti. Andronikos, senevî birkaç kantar altın ve gümüş vermeyi taahhüt etmiş idi.

Şarkî Rum İmparatorluğunun ne dereceye kadar kesb-i za'af ettiği şu vakadan da anlaşılır: Jan ile oğlu Manuel mahbesten firar ederek Sultan Bayezid'e iltica ettiler. Bunun üzerine Andronikos azledilip Jan yine imparator oldu. Jan, Andronikos'un verdiği vergiden maada süvari ve piyade, on iki bin askerin de emr-i şâhâne tahtında bulundurulacağını deruhte eyledi. [s.84]

Padişahın Anadolu'daki ilk hareketi Rumlar elinde son kalmış [s.85] olan Philadelphie (Alaşehir)i almak oldu. Ondan sonra Aydın, Saruhan, Menteşe beyliklerini memâlik-i Osmâniyeye ilhak etti. Bacanağı Germiyan-zâde Yakup Bey'i dahi tutup Bursa'da hapsetti. Karamanoğlu Ali Bey'in fesadı meydana çıkmakla Germiyan tarikiyle giderek Teke'yi ve ba'de Konya'yı zapt eyledi. Ali Bey İçel'e kaçmıştı. Affını istirham etmekle Çarşamba nehri hadd-i fâsıl olmak ve Larende ile Taşeli kendisinde kalmak üzere affedildi.

Burada dikkat edilecek bir hal vardır ki o da mülkleri ellerinden alınan Menteşe, Aydın, Saruhan beylerinin Sinop beyi Kötürüm Bayezid'e ilticalarıdır. [s.86]

Kötürüm Bayezid, gizli haberlerle Ulah beyi Mirçe'yi ayaklandırdı. Padişah Ulah beyi üzerine yıldırım gibi yetiştirdi. Mağlup ederek iki kat vergiye bağladı. Fakat Anadolu'da yine fesat koşturdu. Karamanoğlu Ali Bey bu defa Timurtaş Paşa'yı basıp esir etmişti (793).

Burada târîh-i bahrimize ait ufak bir kayıt vardır:

Yıldırım Bayezid evvelce Rumeli'ye geçerken Gelibolu kalesinin harap olduğunu görmüş, boğaz muhafızı ve Marmara'daki sefâ'in-i Osmâniye nazırı meşhur Saruca Paşa'ya kalenin tamiriyle Osmanlı gemilerinin fırtınalı havalarda çekilmelerine yarayacak olan ufak bir liman inşa edilmesini emreylemiştir. Padişah alelacele Bursa'ya döndü. Toplanan Osmanlı [s.87] ordusu Karamanîyi telâşa düşürdü. Timurtaş Paşa'yı salıverdi ve ağır hediyelerle huzûr-ı pâdişâhiye yolladı ise de kendisini padişaha affettiremedi. Akçay'da esir olarak Timurtaş Paşa tarafından idam edildi. Taşeli ve Landıra dahi ilhak olundu.

Yıldırım Bayezid 794 senesinde Anadolu fütuhâtını bitirmek için Bursa'dan hareket etti.

Evvelâ Kayseriye ile Sivas ortasında Moğol ve Tatar kırıntı aşiretlerini başına toplayarak şekavet eden ve kendisine Sultan Burhaneddin namını veren Kadı Burhaneddin namındaki sergerde üzerine yürüdü, [s.88] kadı, korkarak Harput taraflarına kaçtı. Merkurum iki

kılıç arasında kalmıştı. Çünkü kadının şerrinden en ziyade gocunan Bayındırıyye Devleti idi. Bayındıroğlu Kara Osman Bey merkurumun firarını duyunca üzerine bir miktar Akkoyunlu süvarisi yollayarak cemiyetini perişan etti. Ve hîn-i muhârebede Kadı maktul düştü.

Sultan Bayezid maksadında devam ederek Tokat, Sivas, Kayseri'yi bilâ-muharebe aldı(794). Buradan doğruca Sinop beyi Kötürüm Bayezid'in üzerine gitti. Kastamonu'ya geldiğinde Kötürüm vefat etti. Osmancık, Canik, Samsun da bilâ-muharebe alındı.

Bu fütuhât neticesinde vuku bulan ricası üzerine Kötürüm Bayezid'in mahdumu olup mahpesde bulunan İsfendiyar Bey'e Sinop'u bıraktı. Fakat İsfendiyar da Sinop'ta bulunan mahut Anadolu beylerine uyarak burasını terk ile meşhur Moğol hanı olup bu esnada Asya-yı vustâya [s.89] dehşet veren Timurleng'in nezdine firar eyledi. Devletin Şarkî Anadolu hududu bir taraftan Trabzon krallığı ve diğer taraftan Ermenistan ve Kürdistan üzerine hükümet süren Bayındırıyye hükümeti hududuyla birleşti. Rumeli'de dahi Eflâk, Sırbistan, Bosna-Hersek hududuyla birleştiğinden devlet hakikaten bir devlet-i mu'azzama şeklini aldı.

İstanbul imparatorunun kiliseleri yıkarak yedi kuleyi tahkimen iki kule yaptırdığı haberi alınmakla derhal bir tehdîd-nâme gönderdi. Mezkûr kuleleri imparatora yıktırdı. Bu tehdit - ecnebi tarihlerin rivayetlerine göre - kuleleri yıkmayacak olursa Osmanlı ordusunda rehine duran oğlu Emanuel'in gözlerini çıkarmaktan ibaret [s.90] imiş. Bir kol asker göndererek muhasara ettirdi ki bu muhasara yedi sene sürdü. Kara Deniz boğazını tarassud için Güzelce Hisar namıyla Anadolu Hisarı'nı yaptırdı. Sırbıyye kralı İstefan işte bu tarihlerde hemşiresi Olivére (Olivera)yı fevkalâde cihaz ile harem-i hümâyûna takdim eyledi. Kızın câzibe-i hüsn ü ânı, Bayezid'i teshir ederek bilahare umûr-ı mühimme-i devlete bile iştirak eyleyecek derecede nazar-ı pâdişâhîde kesb-i kıymet etmesine bais olmuştur.

Bu aralık papanın teşvikiyle Venedik, Fransız, Ceneviz, İspanya gemilerinin Selanik'e geldikleri haber alınarak Sultan Bayezid Selanik üzerine gitti ve şehri feth ederek müttefikîn donanmasını püskürttü.

Yıldırım Bayezid İstanbul muhasarasını pek ziyade sıkıştırarak zapt etme derecelerine geldiği sırada imparator Hristiyanlık âleminde istindat etti. Macaristan kralı Sigismund (Sigizmund) Bulgaristan[s.91]ın Osmanlılar tarafından zapt ve istilâ edilerek kral Şişman'ın vefat ettiğinden, patrik Euthymii (Ötimii)nin birçok ahali ile beraber Anadolu'ya nakl ve kiliselerin yağma edildiğinden tutturarak garp hükümetlerine bir hey'et-i sefâret yollamış, bu defa Avrupa'da hemen tamamen Osmanlılar aleyhine büyük bir "ehl-i salîb" daha uyandırmış idi.

Bu ordu evvel emirde Tuna üzerine inerek Vidin'i zapt etmiş ve Orsova (Orşova)yı da alarak o zaman Tuna sahilinin en mühim mevki-i müstahkemi olan Nicopolis (Niğbolu) civarına varmış idi. Niğbolu'da Osmanlı ümerâ-yı askeriyesinden Doğan Bey bulunuyordu.

Sultan Bayezid dahi ordusuyla yürüyerek mevki-i mezkûrda bu karmakarışık orduya tesadüfle muharebeye başladı. Ehl-i salîb yüz bin radesinde var idi. [s.92]

Netice-i muhârebe Osmanlılara muvafık düşerek ehl-i salîb perişan oldu. Her iki taraftan da küllî telefât vukua geldi. Macar kralı Sigizmund bir balıkçı kayığına binerek kaçabildi. Fransa şövalyeleri [s.93] hemen kâmilan telef veya esir oldular. Üsera o kadar ziyade idi ki yalnız Timurtaş Paşa-zâde Umur Bey fırkasına iki binden ziyade isabet eyledi. Müttefiklerin en kıymettar çadırları, mühimmât-ı harbiyyesi Osmanlılar eline düştü. (798-1395m)

Korkusuz Jan serdar d'Eu (Dö), Mareşal Baucicaut (Bosikov), Kont De la Marche (Dö la Marş) esir olmuşlardı. Bu haber Fransa'ya varınca kilise çanları matem havaları vurdular. Bilahare Fransızlar bir hey'et-i sefâret yollayarak iki yüz bin florin mukabilinde esirlerini aldılar.

Bu muharebenin netâyic-i mühimmesinden olarak Bosna, Bulgaristan, Romanya taht-ı inkıyâda girdi. Osmanlılar Niğbolu'ya gelen hey'et-i müttefikaya mukabele olmak üzere Macaristan'ın Styrie (İstirya), Syrmie (Sirmi) [s.94] taraflarına girerek Mitrovitza

(Mitroviça)ya istilâ ve Pettau (Petav) mevkiini ihrak ile on altı bin esir sürdüler. İstanbul İmparatorluğu tiril tiril titredi.

Sultan Bayezid muzaffetiyet-i şâhânesini eyaletlere, yakında bulunan hükûmât-ı İslâmiyeye bildirdi. Mısır'da bulunan halife-i Abbasî kendisine “Sultan-ı İklîm-i Rûm” unvanını verdi.

Niğbolu muzafferiyetinden sonra nazar-ı dikkatini yine İstanbul üzerine atfederek evvelce yarı bıraktığı muhasarayı sıkılaştırdı. [s.95]

Avrupa tarihlerinin kavline: Osmanlılar o zamanlarda muhasara-i kılâ' fenninde acemi oldukları gibi Marmara'ya da sahip olacak donanmaya malik olmadıklarından muvaffak olamadılar. Bizim tarihler ise imparatorun ilticası ve Veziriazam Ali Paşa'nın irtıçası semeresi olarak fetihten vazgeçti diyorlar. Her ne hal ise. İmparator İstanbul'da bir İslâm mahallesi teşkiline, cami inşasına, mahkeme küşadına imam, hatip, kadı nasp ve ikamesine ve her sene on bin duka altını itasına razı oldu. İstanbul'da teşkil edilen ilk İslâm mahallesi seknesi Tarakçı Yenicesi ve Göynük ahalisindedir.

798'den 800 tarihine kadar Osmanlı ordusu Anadolu ve Rumeli'de harekât-ı ciddiye de bulunmuştur. Timurtaş Paşa, bir kolordu ile [s.96] Anadolu'da fütuhâta başlayarak Divrik, Darend, Kengürü, Behesni, Malatya, Kemah şehirlerini aldığı gibi bir ordu dahi Evrenos ve Gazi Yakup Beyler kumandalarında olarak Teselya ve Mora üzerlerine gidip Tırhala, Yenişehir ve hatta Atina'yı zapt eyledi.

Bu tarihten 805 tarihine kadar bir sükun hasıl olmuştur.

Anadolu'da hudûd-ı Osmâniye: Karadeniz sahili dahil olmak üzere şarken Trabzon İmparatorluğu'yla hatt-ı fâsıl olan Çarşamba nehri, garben Adana'ya kadar Bahr-i Sefîd sahili, buradan Toros silsilesinden geçen bir hatt-ı mevhûm ile mahdud. [s.97]

Rumeli'de: Şimalen Tuna nehri ile mahdud. Vidin'den geçen bir hat Kosova'ya kadar indikten sonra garba teveccüh ederek Teselya'yı, Yunanistan'ı ve şarken İstanbul surlarıyla Kara Deniz sahilini muhit idi. Demek ki Balkan şibh-i cezâresi fütuhâtı ikmal edilmişti. [s.98]

TİMURLENG

-3-

790 senesinde Yıldırım Bayezid Sinop'u fethetmiş idi. Sinop hâkimi Kötürüm Bayezid'in yanına iltica eden Anadolu beyleri bu sebeple Asya'da türemeye başlamış olan Timurleng namındaki Tatar sergerdesinin yanına kaçmışlar idi.

Timur, birkaç babada meşhur Moğol hükümdarı zalim Cengiz'in nesebiyle birleşir. Hem total, hem de çolak idi. Timurleng denilmesi de bundan dolayı idi. Bir lakabı da “Körgen” idi. “Körgen” lakabı [s.99] Vusta Asya ümerasından Emir Hüseyin'in damadı olmasındandır. Körgen Tatarca “damat” demektir. 771 senelerine kadar Vustâ Asya'da serseriyane dolaşmış en sonra başına topladığı serseriler ve çevirdiği hilelerle Belh' şehrini zapt ettiği gibi yavaş yavaş Semerkant ve Harezm taraflarına dahi istilâ ederek İran, Gürcistan ve hatta Anadolu'ya el atmış, daha sonraları bir kolu Moskova'ya, Hindistan'da Ganj nehrine, bir kolu da Suriye'ye kadar uzanmış idi. [s.100]

Timur'a iltica eden Anadolu beyleri kendisini Sultan Bayezid aleyhine teşvik ediyorlardı. Irak-ı Arab ve Tebriz hâkimi Sultan İdris'in oğlu Sultan Ahmed Celayir ile Karakoyunlu Kara Mehmed'in oğlu Azerbaycan hâkimi Kara Yusuf Bey istilâ-yı Timur'dan korkarak firar ermişlerdi. Timur bunların arkasında Mısır'da hükmeden memâlik-i Çerâkise'nin birincisi Sultan Barkuk'a elçiler yollamış ve firarîlerin teslim edilmelerini istemiş ise de Barkuk Timur'un elçilerini katl ve ötekileri de hapse ilka eylemişti. Ba'de mahbusîn bir yolunu bularak Mısır'daki mahpesten firar ve doğruca Sultan Yıldırım Bayezid'e iltica eylediler ki Timur ile Bayezid arasındaki ihtilafın mebdei işte budur. [s.101]

Timur, bunun üzerine ilk tehdîd-nâmesini yolladı. “Faide 37 “Yıldırım Bayezid, tab’en gazûb ve mağrur bir padişah olduğu için Timur’un tehdidâtından şiddetle münfail olarak mealî “Faide 38”de münderiç olan cevâb-ı hakâret-âmîzi irsal eyledi. Timur dahi cihân-gîrliği beline takmış, gayetle gazap-nâk biri olduğundan (803)te yüz binlerce askerle evvelâ Sivas’a hücum ve çoluk çocuk ahalisini katletti. O zamanlar Sivas mamur ve ahali yüz bin miktarında olup Yıldırım Beyazid’in oğlu Tuğrul Bey de vali idi.

Timur’un Sivas’ta yaptığı mezâlimin en birincisi dört bin Ermeni süvarisini sekizer onar tutturup ve başlarını bacakları arasına bağlatıp kazdırdığı büyük çukurlara atmak ve üzerlerine mezar tahtaları [s.102] gibi tahtalar koydurarak toprak doldurmak suretiyle diri diri gömmek olmuştur. Malatya’yı da yıktı. Bunlardan sonra Ahmed Celayir ile Kara Yusuf’u istemek maksadıyla yolladığı sefirleri katleden Sultan Barkuk’tan intikam almak için Halep ve Şam taraflarına döndü. Hama, Humus, Baelbek, Sayda, Beyrut istîlâ-yı zâlimânesine uğradı. Şam’ı yaktı, ahalisini katleyledi. Ulema ve sanatkarânını Semerkant’a yolladı. Oradan da Bağdad’a yürüyerek etmediği zülüm bırakmadı.

Tarih, Bağdad katliamını yazdığı sırada: “Ecsâdı Dicle nehrine atıp def’e bile imkân bulunamayınca müthiş bir taaffün peyda olmuş ve buna kendi bile takat getirmeyerek Tebriz taraflarına çekilmiştir. Maktullerin [s.103] doksan bin olup Timur adeti vecihle bu kellelerden bir de kule yaptırmıştır diyor.

Yıldırım Bayezid, bu esnalarda Bursa’dan hareketle Timur üzerine yürümüş ise de tesadüf edememiş ve Erzincan’a giderek kendisi ile Timur arasında ikâ’-ı fitne eylemiş olan hakim Tahirüddin veya Taharten’i yakalayıp evlât ve iyaliyle Bursa’ya sürmüştür.

İşte Ankara muharebesine sebep olan vakalardan biri de budur. Velhasıl Timur ikinci yazdığı mektupta daha ziyade elfâz-ı tekrîmiye kullanmakla beraber kendisine taraf-ı pâdişâhîden elçi yollanmasını teklif ve Sultan Beyazid de reddeylemiş, üçüncüsünde ise daha ziyade tazimkârâne yazarak Bağdad’a gitmiş olan Sultan Ahmed Celayir, Tatar askerine mağluben firar ettiği cihetle şayet dehalet ederse kabul edilmemesini ve Kara Yusuf’un da nezd-i şâhânedan tard kılınmasını iltimas etmiş, en [s104] sonra bir dördüncü mektup daha göndermiştir. Halbuki arada bulunan bazı münafikîn her iki hükümdar arasında hasıl olan ihtilafı münafereye vardırarak derecede harekât-ı nifâk-cüyânede bulduklarından ve bahusus hükûmet-i Osmâniyeye iltica etmiş olan Şiraz hükümdarı Mansur padişahı Timur aleyhine son derecede müessir sözlerle tahrik eylediğinden Bayezid Timur’un son mektubunda Bağdad’ta Celayirlileri mağlup ettiğini tebriken bir elçi yollanmasını ve bu suretle aradaki münafesinin bertaraf edilmesi iltimasını da kabul etmedi. [s.105]

(704 senesi baharında Timurleng Anadolu’ya doğru sevkîyâta başladı. Timurleng askeri konar göçer takımından olmakla Ankara’ya kadar gelip şehri muhasara ettiler bu muharebede Yıldırım Bayezid’in ordusu mağlup olarak kendisi de Timur’a esir düştü. (Faide 41’i okuyun) [704h -1402m]. [s.106]

Sultan Bayezid’in esir düşmesi üzerine Veziriazam Ali Paşa ile yeniçeri ağası ve ümeradan bazıları alelacele büyük Şehzade Emir Süleyman ile beraber Timur’un otuz bin süvari ile yolladığı hafidî Mehmed Sultan’ın takibinden kurtularak Bursa’ya, oradan hazineyi ve harem-i himâyûnu alarak Kartal, Pendik ve Gebze kazalarını İstanbul imparatoru Emanuel’e bitteslim küçük Şehzade Kasım’ı dahi terhin ederek gemilerle karşı yakaya geçip Edirne’ye vardılar. Şehzadelerden İsa Çelebi Balıkesir’e, Mehmed Çelebi de Amasya’ya gittiler.

Diğer Şehzade Musa Çelebi Yıldırım Beyazid’le beraber esir düşmüş idi. Mustafa Çelebi ise ortadan kayboldu.

Tatarlar Bursa’ya muvasalatlarında Sultan Beyazid’in saray halkı ile Sultan Ahmed Celayirî’nin Sultan Mustafa’ya namzet edilmiş kızını [s.107] esir ettikleri gibi emvâl-i devlet ve ahaliyi de yağma eylediler. Cevâmi’-i şerîfeye, medâris ve tekkâyâyâ, saraylara atlarını, katırlarını bağladılar. Hatta me’âbidde ef’âl-i şenî’aya bile cüret ettiler. Timur Bursa

saraylarındaki emvali defter ettirip bunları kendisi kabzetti. Ricâl ve efrâd-ı ahâlî emvalini askerlerine verdi. Tatarlar Bursa'yı iyice eledikten sonra yaktılar. Timur'un Bursa'ya vali ettiği Nurettin on seneden beri mahpus olan Karaman-zâdeleri itlak ettiği gibi Osmanlı muteberanından dahi esir ettiklerini o esnada Kütahya'ya gelmiş olan Timur'un huzuruna yolladı. Bu esirler miyanında Mevlâna Fenarî, Cezerî ve Buharî gibi ecille-i ulemâ-yı İslâmiye dahi var idi. Timur bunlara ri'âyet-i fevka'l-âdede bulunmuştur.

Timur, Bursa'da mahpus iken itlak olunan Karamanoğlu Mehmed Bey'i Karaman'a Sultan Beyazid'den korkusundan Şam'a firar etmiş olan Germiyanoğlu Yakup Bey'i Kütahya'ya, Saruhanoğlu Hızır [s.108] Şah'ı Manisa'ya, Aydınoğlu Cüneyd Bey'i Aydın'a ve İsfendiyaroglunu da eski hükümetine nasp etti. Osmanlıların Anadolu'daki fütuhâtını eski beylerine verdi.

Diğer taraftan Ankara muharebesi İstanbul İmparatorluğu'nun elli sene daha ömrünü artırdı. İmparator Emanuel genişçe bir nefes aldı. Yeğeni Yedinci Jan'ı tahtından indirdi. İstanbul'da Yıldırım Beyazid'in emriyle nasp edilmiş olan kadıyı, imamı kovdu. İslâm mahallesini, camilerini yıktı. Her biri bir tarafa fırlamış olan şehzadeleri birbirlerine düşürmek için hileler imaline başladı.

Yıldırım Bayezid çehresi müdevver, rengi kırmızıya mail beyaz, gür kumral kaşlı, gözleri ela, koç burunlu, seyrek ve iri [s.109] dişli, açıkça kumral sakallı, orta boylu, geniş göğüslü idi. İrtihali esaretinin sekizinci ayına müsadiftir. Hîn-i vefâtında 44 yaşlarında idi (805). Bursa'ya naklolunarak defnedilmiştir. Muharebâta fevkalâde cesur ve mütehevvir olduğu gibi umûr-ı âdiyede dahi şiddeti var idi.

Bursa'nın çiçekli kadifesinden kaftan giyer, altın ile mutellâ külah üzerine destâr sarar idi.

Müverrihîn Sırp kralı İstefan'ın hemşiresi Olivera'ya meftuniyetini, bu sebeple ayş u işrete müptelâ olduğunu, Veziriazam Ali Paşa'nın sevgiyle sefahat ve israfa dalarak arada sırada gösterdiği cebir ve şiddetle eski nizâm-ı devleti sarstığını hatalarından olmak üzere gösterirler. "Tâcü't-Tevârîh" ile "Sahâ'ifi'l-Ahbâr" namlarındaki tarihlerimizde bu bapta bir hayli satırlar vardır. [s.110]

"Tâcü't-Tevârîh": "Ayş u işrete ve bezm-i sohbe meşgul olup derûn-ı sîne muhabbeti tohumunu ekti ve tedbîr-i mülkten el çekti" dedikten sona Olivera'nın sözüne uyarak işrete inhimakini ve Ali Paşa'nın kendisine: "Selâtîne lâzım olan adl u dâdtır, tövbe cümle günahları giderir. Hukûk-ı ibâd ile mülevves olmayan etin ne kadar alûde olursa olsun pençe-i zebânîden eman bulmaya 'innellahe yeğfiru'z-zunûbe cemî'a' mazmunu zamândır." Mealinde türlü türlü teşvîk-âmîz sözler söylemiş olduğunu yazıyor. Hatta Timur kendisine yazdığı ikinci, üçüncü ve dördüncü mektuplarda ihtirâmât-ı mahsûsada bulunduğu halde kendisinin verdiği sert ve hakaret-âmîz cevapları da ahvâl-i sekre atfedenler vardır. Bununla beraber Yıldırım nevi şahsına münhasır bir hükümdar idi. [s.111]

BEŞİNCİ BAB

DEVİR-İ FETRET

Büyük Şehzade Süleyman Çelebi Edirne'ye vasıl olup hükümet etmeye başladı. Fakat şehzade bir aralık Anadoluhisarı'na gelerek oradan korkusundan Timur'a arz-ı itâ'at etmiş ve hatta Rumeli memalikinin uhdesine tevcih edildiğini natık Timur'dan bir menşur istihsal ederek kabûl-ı tâbî'iyet eylemiştir. Şu halde Osmanlı Devleti himâye-i Timur'a girmiş addolunur.

Timur Kütahya'da iken mahpus bulunan serdarlarından Ütölmüş'ün tahliyesiyle sikke ve hutbenin kendi namına darp ve kıraat edilmesini, İstanbul [s.113] imparatorlarından dahi Osmanlılara verilen haracın kendisine verilmesini elçiler göndererek talep ettiği gibi şehzâde-

gândan İsa, Mehmed Çelebilerin dahi huzuruna gelip kaftan giyme ve kemer kuşanmalarını bil-vasıta emreylemiştir. Mehmed Çelebi, hocası Sofu Bayezid'i yollayarak arz-i itâz eyledi.

Timur ise ordusunu etrafa dağıtarak Anadolu'yu yağma ettiği gibi elli yedi seneden beri Rodos şövalyelerinin ellerinde bulunan İzmir'i zapt ile viraneye döndürmüştü. Bundan maada Foça ile Sakız ve Midilli'de bulunan Cenevizlileri de taht-ı itâ'ata altı.

Timur'un emârât-ı Türkiyyeyi tevdiden ibka ettikten maada Erzincan emiri Taharten ile Şirvan emiri İbrahim'i, ve Akkoyunlu hanedan [s.114] emaretinin müessisi Kara Yülük'ü Ermenistan ve İran taraflarında ikamesi devlet-i Osmâniyeyi eczâ-yı müteferrikaya ayırarak dücâr-ı za'af etmek maksadına mebni olduğunu "Mufassal" yazıyor. Diğer taraftan Amasya'da bulunan Mehmed Çelebi de lalası Bayezid Paşa ve hocası Sofu Bayezid'in himmetleriyle nüfuzunu o havalide tevsîf etti.

Fakat elde edilen eski Osmanlı sikkeleri içinde "sikke-i müştereke" namıyla bir para vardır ki bunun bir tarafında alt alta:

La ilahe illellah

Muhammeden resulallah

Darebe fi Bursa [*] 806

Yazıldığı halde diğer tarafında da:

[*] Buradaki (0) sıfırdır. Evvelce sıfır böyle yazılırdı. [s.115]

Demür Hân-ı Gürgân

Mehmed bin Bayezid Han

Hallede mülkehu

yazılıdır. Bu sikke Çelebi Sultan Mehmed'in bir müddet Timur'un himayesini kabul ettiğine bir delîl-i târîhîdir. Fakat Bayezid'in târîh-i esâreti 804 olduğu halde sikke tarihi 806'dır.

Mehmed Çelebi Amasya'da kesb-i kuvvet ettikçe bu hal Timur'un nazar-ı dikkatini celbetti. Evvelce takibine yolladığı sergerdelerinden Kara Yahya'nın Bolu kurbunda bozulduğunu göz önüne getirerek Anadolu göçebelerinden Kara Devletşâh'ı üzerine yolladı. Çelebi, Devletşâh'ı katil ve ordusunu mağlup eyledi. Timur üçüncü defa olarak Kubadoğlu nam sergerdeyi yolladı. Onu da Niksar'da kaçırdı. Velhasıl Timur'un irsâl [s.116] ettiği, Pildaniyal oğlunu Kazova'da, Gözleroğlunu Kara Hisar'da tepeledi. Mezidoğlu namındaki şakiyi dahi Sivas'ta yakaladı. (Bu Mezid, mazhar-ı afv olarak bilahare Mezid Paşa unvanıyla büyücek bir Osmanlı serdarı olmuştur.)

Bu vakalardan biraz sonra Timur Anadolu'yu baştan başa harabe halinde bırakarak merkez-i idâresi olan Semerkant'a çekildi. Bunun üzerine Tokat, Sivas, Amasya ile Karadeniz arasında bulunan memalik Mehmed Çelebi'ye itaat etti. Şehzadelerden İsa Çelebi de bu aralık zuhur ederek Bursa'da tahta çıktı. İşte görülüyor ki Sultan Bayezid'in üç oğlu ayrı ayrı mahallerde hükümet etmeye başlamışlardır. Bu hal hemen yüz sene zarfında Anadolu'nun kaffesini ve Rum [s.117] eli'nin Tuna boylarına kadar en mühim yerlerini zapt ve Bulgar, Sırp krallıklarını itaate mecbur etmiş olan koca Osmanlı Devleti için pek büyük bir musibet idi.

Esir olan Musa Çelebi de Sultan Bayezid'in vefatı üzerine zuhur etti. Amasya'da bulunan Çelebi Mehmed Bursa'da bulunup İstanbul ve Gelibolu boğazlarına kadar hükmeden biraderi İsa Çelebi'ye Anadolu'yu taksim etmek için ettiği teklifi muhakkirane reddeylemesi üzerine yürüdü. Târîh-i Osmânîde meşhur olan Domaniç dağlarındaki Ermeni derbendinde muharebe vukua gelerek İsa Çelebi ricat etti. Çelebi Mehmed Bursa'yı zapt, biraderini Balıkesir'e kadar takip eyledi. İsa Çelebi ordusunda bulunan meşhur Timurtaş Paşa maktul oldu. Şehzâde-i [s.118] mağlûb Yalova'dan İstanbul imparatoruna ve oradan da büyük biraderi Süleyman Çelebi'ye iltica etti. Süleyman Çelebi ise kardeşini bir ordu ile Anadolu'ya yolladı. O da Bursa üzerine yürüdü. Bu aralık Amasya'da bulunan Mehmed Çelebi yetişerek bir daha mağlup etti. İsa Çelebi evvelâ İsfendiyar Bey nezdine gitti, oradan da tedarik ettiği askerle doğrudan doğruya Ankara taraflarına hücum ederek Selâsil nam kaleyi zapt ettiyse de

Çelebi Mehmed yetişerek bir daha mağlup eyledi. En sonunda İzmir'e iltica ederek Aydın, Saruhan, Teke ve Menteşe beyleriyle birleşti. Yirmi bin kadar askerle Çelebi Mehmed'in üzerine yürüdü. Fakat yine mağlup oldu. Neticede Aydın beyi dehalet ederek ahd-i Bayezid'de Osmanlı elinde bulunan yerleri vererek kurtuldu. Saruhan beyi bir hamamda tutularak idam edildi. Germiyan beyi de mamelekinin anahtarlarını teslim eyledi. İsa bu muharebeden sonra biraderi Mehmed Çelebi'nin Anadolu'daki nüfuz ve iktidarını çekemeyerek Karaman'a çekilip bir daha görünmedi.

Çelebi Mehmed, Sultan Bayezid'in vefatı üzerine Germiyan-zâde nezdinde mevkuf bulunan biraderi Musa Çelebi ile pederinin naşını talep eyledi. [s.119] Germiyan-zâde her ikisini de verdi. Musa, küçük kardeşinin maiyetine girdi.

Bu defa da Emir Süleyman bütün Rumeli askeriyile Anadolu'ya geçti. Bursa'yı zapt ederek Amasya'ya çekilmiş olan Çelebi üzerine veziriazam meşhur Ali Paşa'yı yolladı. Ali Paşa Ankara üzerine kadar geldi ise de mühim bir iş göremedi. Mehmed Çelebi ise Emir Süleyman ordusunu ufak tefek müfrezelerle izac ediyordu. Bu aralık emir-i müşârunileyh Bursa'ya çekildi. Orada da mutadı vechile ayş u nuşa daldı. Kendisinin Anadolu'da bulunması rakibi Mehmed Çelebi'nin muvaffakiyât-ı atıyyesini ihzar etti. Rumeli'de zülüm haddi aşmış ve Eflâk beyi Mirçe hudut beylerinin akıncılıklarından bıkmış idi. Mumaileyh bu esnada Musa Çelebi'ye haber yolladı. [s.120] Bir müddet sonra Mehmed Çelebi de İsfendiyar oğluyula ittifak ederek Edirne'ye yürüyordu. Emir Süleyman bu haberi alır almaz Rumeli'ye geçti. Musa'yı mağlup etti.

Emir Süleyman bu muvaffakiyetten sonra şimal taraflarına bir sefer ettiği gibi Venedik Cumhuriyeti de himayesine girdi. Musa Balkanlar'da serseri olmuş idi. Eflâk beyi Mirçe de kendisini kabul etmiyordu. Fakat Emir Süleyman bütün vüzera ve ümerasını kendisinden soğutmuş, Veziriazam Ali Paşa da vefat etmiş, bu sebeplerle umûr-u hükûmet pek müzebzeb bir hale gelmiş, diğer taraftan kendisi de bütün bütün zevk u safaya, ayş ve işrete dalarak hamamlardan çıkmaz olmuştu. İşte Musa, bu halleri duyar duymaz asker toplayarak Edirne'yi bastı. Emir Süleyman baskın esnasında hamamda mest ve bi-hûş idi. Vukuâtı ihbar [s.121] edenlere gazap ederek hatta meşhur Evrenos Bey'i tahkir ve yeniçeri ağası Hasan Ağa'nın sakalını bıyığını tıraş ettirdi. Bunun üzerine Hasan Ağa bir ata binerek ahaliye: Nefsinin esiri olan bu şehzadeden artık ne ümit edersiniz? Haydi Musa Çelebi'ye gidelim diyerek doğruca gitmiştir. Elhasıl Musa Edirne'ye girince Emir Süleyman'ın firardan başka çaresi kalmadı. Kaçtığı sıralarda zulmünden bizar olan Düğüncü Köyü köylüleri tarafından katledildi.

Tarihlerimizin rivayâtına göre Musa Çelebi Düğüncü Köy ahalisini hanelerine kapamış ve köye ateş vererek cümlesini yakmıştır. [s.122]

Bundan maada Süleyman Çelebi'den kalan ümera ve serdaranı da evvelâ birer birer azil ve sonra yine birer katil, nefiy ve hapis ve mallarını müsadere eyledi.

Edirne vakasını müteakip meydana iki şehzade kalmış demektir: Anadolu'da Çelebi Mehmed, Rumeli'de Çelebi Musa.

Musa Çelebi pek ziyade sert ve haşin bir zat idi. Mehmed Çelebi kendisini Rumeli'ye sevk ettiği zaman Emir Süleyman'a galebesi halinde sikkenin kendi namına darp ve hutbenin de yine kendi namına kıraat edileceğini şart ittihaz etmişti. Musa Çelebi vadinde durmadı. Sözünden döndü. Biraderi Emir Süleyman'ın vüzera ve ümera [s.123] sına emniyet edemeyerek değiştirdi. Kör Şah Melik namında birini kendisine vezir eyledi.

-2-

Musa Çelebi tahtında biraz kesb-i kuvvet eder etmez Emir Süleyman ile ilk muharebesinde karşı tarafa geçerek kendisini mağlup ettiren Sırpılardan intikam aldı. Askerle Sırbistan'a girerek ortalığı kasıp kavurdu. Hatta nereye girdi ise kadın ve erkek gençleri esir

ve mütebaki ahaliyi katlettirdi. Ecnebi müverrihlerden Duka'nın beyanına göre: İki üç kalenin asâkir-i muhâfızasını katlettikten sonra naaşlarını masa yaparak üzerinde askerine ziyafet vermiştir. Buradan avdetinde tekmil hiddetini o mağlubiyette himmeti sebk etmiş olan İstanbul imparatoru aleyhine çevirdi. Süleyman Çelebi Timur vakasından hîn-i firârında imparatoru harâç-güzârlıktan affetmiş, Makedonya, [s.124] Teselya'daki yerlerini vermiş, Karadeniz'in Rumeli sahili üzerindeki memalikten bir kısmını terk eylemiş idi. Musa Çelebi Sırbıyyeden doğruca Selanik üzerine indi. Orayı muhasara ve etrafı yağma etti. İmparator telâşa düşerek Anadolu'da bulunan Mehmed Çelebi'ye haberler gönderdi. Musa'nın vüzerasından Çandarlı İbrahim Paşa dahi mesele-i fetreti bitirmek üzere imparatorun teşvikiyle müşarünileyh Çelebi nezdinde bulunuyordu.

Elhasıl imparator nakliye gemileri tedarik etti. Çelebi küllî asker ile gelerek Üsküdar'dan karşı yakaya geçti. Fakat İnceğiz'de Musa'ya galebe edemedi. Mecruhen İstanbul'a ricat etti. Anadolu'da Aydın emaretini yedd-i zaptına alarak ilân-ı istiklâl eden Cüneyd Subaşı, baş göstermiş idi. Bunun üzerine Anadolu'ya geçti. Cüneyd işin vehametini derk ederek iltica eyledi. Ankara'da kayınpederi Dulkadiroğlu [s.125] Süleyman Bey'le buluşarak Musa Çelebi üzerine İstanbul tarihiyle bir kere daha hücum etmeye karar verdi. Tekrar Bursa'ya gelerek imparatorla bi'l-muhâbere ikinci defa Rumeli'ye mürur eyledi. Vize'de ordu kurarak oradan Sofya'ya bilahare Sırbistan'a geçti. Musa Çelebi'nin zulmünden bütün ümera Mehmed Çelebi tarafına geçiyorlardı. İşte bu dolaşma arasında iki ordu Çamurlu sahrasında müsademe ettiler. Musa mağlup olup kaçtı. Takibine memur Sarıca Paşa biçarenin naşını bir bataklıkta buldu. Diğer bir rivayete göre Sarıca Paşa, Mihal Oğlu Burak Bey ile Musa'yı atından düşmüş bulmuşlar ve Mehmed Çelebi huzuruna getirmişlerdir. İcra edilen bir meşveret neticesinde Musa kendi yayının kirişi ile ihnak edilmiştir. Devlet-i Osmâniyeye arız olan fetret de bu vaka ile hitam buldu. Musa Çelebi iki buçuk sene kadar Rumeli'de hükümet eylemiştir. [s.126]

ALTINCI BAB

ÇELEBİ SULTAN MEHMED

-1-

Devr-i fetret 11 sene imtidad eylemiştir. Çelebi Sultan Mehmed 816 sene-i hicriyede Edirne'de 26 yaşlarında tahta cülûs etti. Devlet yine vahdet-i idâreye nail oldu. Fakat devletin halinde zaaf var idi. Rumeli'nde Sultan Bayezid devrinde Osmanlı memalike rabt edilmiş olan Sırp ve Eflâk hükümetleri devr-i fetrette bir nevi istiklâl peyda etmişler idi. İstanbul imparatoru da Süleyman, İsa, Musa Çelebilerle uyuşarak Makedonya, Teselya ve Yunanistan taraflarında zapt edilen yerleri iade ettirmiş idi. Anadolu ise [s.127] daha bir başka vaziyette bulunuyordu. Cüneydoğlu, Aydın ilinden maada Teke, Hamid, Menteşe, Saruhan beylerini zîr-i hükmüne almış, Akdeniz'de Türk korsanları ile birleşerek Adalar Denizi'ni titretmiş, Karamanlılar ise padişah, Musa Çelebi ile uğraştığı esnada Bursa'yı muhasara ederek Timur'un bıraktığı viraneleri bir kat daha yıkmış idi.

Çelebi bu müşkilâtı gördü. Evvel emirde Musa Çelebi tarafında [s.128] bulunan ümerayı affederek yalnız seraskeri Mihal-zâde Mehmed Bey'i Tokat'ta hapis ve kazaskeri Şeyh Bedrettin'i İznik'e izam eyledi.

Cülûsu müteakip İstanbul imparatorunun elçileri tebrike geldiler. Ba'de Bulgar, Sırp, Eflâk, Boğdan ve biraz sonra da Venedik, Raguza sefirleri tebrikâta müsâra'at ettiler. Padişah cümlesine hüsn-ü mu'âmele edip devletin sulh ve asayiş taraftarı olduğunu temin etti. Raguza sefiri gemilerinin ve ticaret benderlerinin yine himâye-i Osmâniye altında bulunmasını ve

Devlet-i Aliyye her hangi bir Hristiyan hükümetiyle muharip olacak olursa cumhuriyete taarruz edilmemesini senevî vergiyi ita suretiyle istirham eyledi. [s.129]

Venedik sefiri dahi aynı himayeyi talep ederek memleketine mesruren avdet etti. [s.130] Bu miyanda mülûk-u İslâmiyyeye dahi cülûs-nâmeler yollandı. Musa Çelebi'nin naşı Bursa'ya gönderildi. Karamanoğlu Mehmed bu esnada Bursa Hisarı'nı muhasara etmiş idi. Sultan Mehmed'in cülûsundan o zaman haberdar olarak memleketine kaçtı.

Çelebi, Rumeli işlerini bu vecihle itmam ettikten sonra Anadolu'ya geçti. İzmir'deki Hamidoğlunun üzerine yürüyüp şehri zapt ve merkumu tedip etti. Ba'de Karamanoğlu üzerine yürüyerek Konya'yı kuşattı. Veziri Bayezid Paşa dağlara savuşmuş olan Karamanoğlunu tertip ettiği bir hîle-i âkilâne ile yakaladı. Garip hal! Merhum huzûr-u hümâyûna çıkarılırken koynuna bir güvercin saklamış ve padişahın karşısında:

- Bu can bu tende iken sadakatten ayrılmam. [s.131] mealinde yemin etmiş. Af olunur olunmaz güvercini öldürerek: Bizim Osmanoğullarıyla adavetimiz, beşikten kabre kadardır, diyerek ordugâhta bulunan atları alıp Taşel'e kaçmıştır. Bunun üzerine Konya muhasarası sıkılaştırılıp fethedildiyse de yine mazhar-ı afv olarak şehir kendisine verildi (818).

Musa Çelebi'ye muavenetiyle maruf olan Eflâk beyi Mirçe dahi devr-i fetrette kesbi istiklâl etmiş ve bu yolda Devlet-i Aliyye ile muameleye başlamış idi. 819 tarihinde Mirçe'nin akrabasından Prens Dan namındaki biri devlete müracaat etti. Kendisine Eflâk beyliği verildiği takdirde haraç vereceğini bildirdi, Macar kralı Sigismund dahi Mirçe'yi iltizam etmekle ordu Tuna üzerine yürüdü. [s.132]

Yerköyü ile Bükreş arasında vuku bulan muharebede Macar ve Eflâk askeri mağlup oldu. Mirçe haraç vermeyi kabul etti. Hatta oğlunu rehin olarak yolladı. Ordu Macaristan'a yürüdü. Padişah, [s.133] mahut Cüneyd Bey'i Tuna havalisine vali tayin eyledi. Macaristan dâhilinde Radgerseburg muhasarası bir faideyi mucip olmadı. Bosna taraflarında dahi akıncılarımız ilerleyemedi. Fakat Anadolu'da yine ahval değişmek üzere olduğundan Macar seferi terk edildi.

Hazret-i pâdişâh Macar seferinden avdetinde attan düşerek epeyce rahatsız oldu. Bu sebeple Anadolu üzerine derhal gidemedi. Anadolu'ya mürurunda İsfendiyar Bey Tosya, Kengürü, Kalecik kazalarını, ma'iyet-i pâdişâhîde bulunan oğlu Kasım Bey'e iğbirarından dolayı doğrudan doğruya devlete terk eyledi. [s.134]

Timur vakasına sebep olanlardan Karakoyunlu Kara Yusuf yine Tebriz'de hükümet tesis etmiş ve Timur'un dördüncü oğlu olup onun vefatından sonra Semerkant'ta hükümet eden Şahruh ile zit gitmeye başlamıştı. Diğer taraftan Diyarbakır'da Akkoyunlu hanedanının banisi Kara Yülük Osman Bey ile de aralarında münazaa eksik değil idi. Hatta Kara Yusuf, Osman Bey'i mağlup ederek Erzincan'a bile girmişti. Cenâb-ı pâdişâh büyük oğulları on dört yaşında Şehzade Murad'ı Amasya'ya vali edip yanına Biçeroğlu Hamza Bey'i müsteşar vermiş idi. Kara Yusuf, işi azıtarak Erzincan valisi Pir Ömer namındaki serdarı hudûd-ı Osmâniyyeye tecavüz etti. Arslan oğlu Hasan Bey namında birinin Canik'te isyan eylediği İsfendiyar Bey'in dahi Samsun ve Bafra'yı zapt ederek ikinci oğlu Hızır Bey'e verdiği haber alınarak ordu-yu hümâyûn Amasya'ya teveccüh eyledi. Bu seferde Samsun, Canik alındı. [s.135] Vukû'ât-ı mühimmeden biri de Şeyh Bedrettin-i Simavî vakasıdır. Şeyh Bedrettin fazıl, âlim bir zat idi. Musa Çelebi'nin kazaskerliğinde bulunduğu hasebiyle İznik'te günde yüz akçe ile ikamete memur edilmiş idi. Bu zat talim ve tedris ile meşgul olarak pek çok şakirt yetiştirmiş ve bunlar miyanında Börklüce Mustafa namında bir şakirdi de kendisinin kazaskerliği zamanında kethüdalığında bulunmuş idi. İşte Mustafa, İzmir civarında Kara Burun taraflarında halkı ifsat ederek adeta isyana sevk etmiş idi.

Şeyh, bu isyanı haber alır almaz başına geleceğini bildiğinden İznik'ten Sinop'a ve ondan Eflâk'a kaçtı. Oradan Silistre tarikiyle Rumeli'deki Deli Orman'a geldi. Diğer taraftan Çelebi Sultan Mehmed mahdumları Sultan Murad ile Bayezid Paşa'yı Börklüce Mustafa

üzerine [s.136] yolladı. Mustafa Kara Burun'da tutulup avenesi ile beraber katledildi. Bunun arkadaşlarından mühtedi Torlak Kemal dahi Manisa'da asıldı.

Şeyh Bedreddin üzerine de Şehzade Murad gitti. Müşarünileyh, şeyhin, cemiyetini dağıttı ve kendisini esir etti. O zaman re'isü'l-ulemâ olan Mevlâna Haydar'ın fetvasıyla Siroz'un pazar yerinde salbedildi. Şeyh Bedreddin'in kendi aleyhine verilen fetvaya imza ettiği rivayet olunur.

-2-

Çelebi Sultan Mehmed, devlete eski nizam ve intizamı vermek azm-i şâhânesiyle uğraşmakta iken (824)te Edirne'de vefat eylemiştir. [s.137]

Osmanlı hükümetinin ikinci banisidir. Sekiz sene zarfında Osmanlılık adeta taze hayat bulurcasına kuvvet ve şevket sahibi olmuştur.

Uzunca boylu, kıvrık ve çatık kumral kaşlı, degirmi çehreli, sık sakallı ve bıyıklı, geniş sadırlı, vücutça pek ziyade kuvvetli idi. Riyâzet-i bedeniye ile sırtı yere gelmez bir pehlivan olduğundan kendisine, Güreşçi Çelebi dahi derler imiş. Mahmud, Ahmed, Murad, Yusuf, Mustafa Bey namlarında beş şehzadesi dünyaya gelmiş ise de ilk ikisi hîn-i hayâtında vefat etmişler idi.

Sultân-ı müşârünileyhin irtihaline yakın zamanlarda Ankara muharebesinde kaybolan Mustafa Çelebi benim davasıyla biri daha zuhur etmişti. Bunun asıl Çelebi Mustafa olduğunu iddia eden müverrihler vardır. Bu Mustafa, Eflâk Bey'i Mirçe'ye dehalet etti ve Tuna sevahili subaşısı olup Niğbolu'da ikamet eden isyân-ı mükerrer erbabından [s.138] Cüneyd Bey dahi kendisine muavenet etmekle küçük bir ordu ile Selanik üzerine yürüdü. Sultan Mehmed dahi ordu ile Selanik'e giderek Mustafa'yı İstanbul İmparatorluğu'nun Selanik valisi bulunan Dimitrios'a ilticaya mecbur eyledi.

Mustafa'yı validen istemiş ise de vali imparatorun emir almadıkça veremeyeceğini bildirdi. Müşarünileyh dahi bu sureti kabul ederek imparator Emanuel'e müracaat etti. Emanuel, Mustafa ile Cüneyd'i padişahın müddet-i hayâtında kendi muhafazası altında mevkuf tutacağını vaat eyledi. Bunlardan maada imparatorun taht-ı muhâfazasında şehzadegândan Kasım Çelebi ile Fatma Sultan da bulunuyordu. [s.139]

Kasım Çelebi Sultan Mehmed'in bidâyet-i saltanatında İstanbul'dan firar ile isyan etmiş ve lâkin esir tutularak gözlerine mil çekilmiş idi.

Elhasıl senevî üç yüz bin akçe verilmek şartıyla Cüneyd ve Düzme Mustafa Selanik'ten İstanbul'a ve ba'de Limni adasına nakledildiler.

Bu vakayı müteakip zât-ı pâdişâhî Eflâk beyi Mirçe'yi tedip etti ve avdetinde İstanbul'dan geçerek birkaç gün imparatora misafir oldu. Saltanatın her tarafta gâilesi artar olduğu esnada Anadolu'dan Rumeli'ye geçtiklerinde bir gün at üzerinde nüzul isabet eyledi. İkinci günü vukû-ı vefâtı erkân-ı devleti şaşırtdı. Amasya'da bulunan şehzade Sultan Murad'a derhal haber gönderildi ise de müşarünileyh gelinceye kadar zaman geçecek ve haber-i vefât yayılacak olursa bir fitne kopmak ihtimali daha ziyade artacak idi. Bunun üzerine vükelâ:

- Padişahımızın İzmiroğlu Hamza Bey üzerine seferi vardır [s.140] diye yeniçeri ile spahi asakirinden bir miktarını Gelibolu boğazından geçirerek Biga'ya yolladılar. Fakat silâhtar denilen asker dahi Biga'ya geçirilmek üzere iken şüphelendiler: Padişahımızın yüzünü bir daha görelim de öyle gidelim. Dediler. Vükelâ bunların ısrarlarından ziyadesiyle sıkıldı. Ennihayet hekimbaşının tertibi üzere padişahın cesedine robalarını giydirip karanlık bir odada taht üzerine oturttular. Tahtın arkasına bir adam gizlenerek merhumun elleriyle başını salladı. Silâhtar zabitanından içeriye girenler zaten padişahın yüzüne bakmak adaptan olmadığı cihetle bu hareketleri selâm-ı şâhâne zannettiler. Sağ olduğuna inanıp gittiler. [s.141]

Çelebi Sultan Mehmed'in büyüklüğü hakkında tarihin zapt ettiği şu birkaç satırı okumak kifayet eder:

“Halim, sabur, şeci, gayur, tehdidini yerine getirir, işinde muvaffak olur bir padişah idi. Bin mihnet ve meşakkat ile Osmanlı Devleti'ni tecdid eylemiş ve bizzat yirmi dört muharebede bulunarak kırk kadar yara almıştır.”

Sultan Murad Amasya'dan kalkarak Bursa'ya muvasalat edince padişahlığı ilân edildi. Pâdişâh-ı merhûmun cenazesi dahi Bursa'ya nakl olunarak Yeşil Cami diye çinicilik san'at-ı kadîmemizin bugün bile en mühim nişanesi olan mahal kurbunda defnolundu.

Haiz olduğu Çelebi lakabı her iki tefsire de muvafıktır: Bey [s.142] ve şehzade manasını iddia edenlerle nazik ve latif manasına geldiğini dava edenler de haklıdılar. Çelebi, halim ve mütevazı idi. Ümerayı sofrasına kabul eder, sofraya hürmet ve riayet eyler, bahusus İslâm, Hristiyan cümlesi hakkında müsavat-perverlikte bulunur, ulema ve erbâb-ı ehliyetle hem-meclis olur idi. Cuma günleri fukaraya yemek dağıtmak adeti idi. Başına sardığı sarık altın işleme kavuğunun tepesine kadar çıkar, gayet kaba durur, giydiği kaftan içi kürklü, dik yaka, kürkün kenarları kaftanın eteklerinden dışarıya dönük ve dikik olup yenleri gayetle uzun ve yerde sürünür idi.

Vefatına kadar İstanbul İmparatorluğu hakkında tazyikatta bulunmamış ise de bir aralık Orhan Gazi zamanında fethedilmişken Timur belasında yine imparatorluğa geçmiş olan civardaki Hereke, Darıca, Pendik, Kartal mevkillerini zapt eylemişti. İmparator Emanuel ise devleti işgal edecek olan fitneler taharrisinden hali kalmıyordu. Bundan sonra [s.143] okuyacağımız Düzme Mustafa meselesi de imparatorun eliyle hadis olmuştur. Maahaza İstanbul İmparatorluğu Timur vakasının zuhuru yüzünden kazandığı elli senelik ömrün hemen yarısına kadarını yaşamış ve Rumeli canibinden bütün bütün ümidini kesmeğe mecbur olmuştu. Târîh-i Osmânîmizin bilhassa bundan sonra gelecek safhalarını anlamak için Balkan şibh-i cezîresinin şu asırdaki vaziyetini iyice bilmelidir. [s.144]

YEDİNCİ BAB

İKİNCİ SULTAN MURAD

-1-

824 tarihinde Bursa'da taht-ı Osmânîye calis olmuştur. Henüz on sekiz yaşında idi. Yıldırım Bayezid Kosova'da padişah olunca biraderi Yakup Çelebi'yi idam etmiş, Çelebi Mehmed de fetrette biraderiyle uğraşmış idi. Murâd-ı Sâni, “katl-i birader” fikrinde asla bulunmadı. Bilakis herkese mültefitane davrandı. Her tarafa [s.145] elçiler çıkardı. İslâm ve Hristiyan hükümdarlarına nameler yolladı. Macar kralı Sigizmund ile beş senelik mütareke akdetti. İstanbul imparatoru daha evvel davranarak iki sefir izam etti. Bunlar hem cülûs tebrikinde bulundular, hem de Çelebi Sultan Mehmed zamanında Limni'de mevkuf Düzme Mustafa'nın senevî üç yüz bin akçelik vergisini sağlamak istediler. Bunları reddetti. Bunun üzerine imparator Selanik valisi Dimitrios'u on kıta kalyona irkaben Limni [s.146] adasına yolladı. Orada mevkuf bulunan Cüneydoğlu ile beraber Mustafa'yı aldırıldı. Gelibolu'ya çıkarttı. Mustafa, buradan maiyetinde bir miktar Rum kaptanları bulunduğu halde Siroz taraflarına giderek asker topladı. Bu toplanan asker Mihaloğlu Mehmed Bey'in vaktiyle yine böyle bir fesattan dolayı Tokat'a gönderilerek Bedevî Çardak'ta hapis edildiğine muğber olan

azeb ve akıncı serserileri idi. Mustafa askere dahil olanlara elli akçe verileceğini ilân ediyordu. Halkın tamamını artırıyor. Teşekkül eden bu firkaya “müselleme” namı verdi.

Evrenos-zâdelerle, Orhan, Kumluoğlu gibi kumandanlar da kendisine iltihak ettiler. Bunun üzerine Sultan Murad, pederinin seraskeri Bayezid Paşa’yı veziriazam Çandarlı-zâde İbrahim ve İvaz Paşa’nın siyaseti ile Rumeli’ye gönderdi. Bayezid Paşa ihtiyar olduğu gibi Mustafa ile başa çıkamayacağını derk eylemiş hatta bir de vasiyet-nâme yazmıştır. Paşa, Dimitrios’un on kalyon [s.147] ile Gelibolu’da aram ettiğini bildiği cihetle Anadoluhisarı’ndan geçti.

Tarihlerimiz Bayezid Paşa’nın, Mustafa ile görüştüğünü, Mustafa’nın bizzat Yıldırım Bayezid-zâde olduğunu ispat için vücudundaki yaraları gösterdiğini, paşanın adem-i i’timâdı işrâb eder vaziyette bulunması üzerine Sazlıdere’de şehit ettiğini yazıyorlar. Rum tarihleri ise Sazlıdere’de muharebe vukua gelerek maiyeti efradından pek çoğunun Mustafa’nın ordusuna geçmesi üzerine biraderi Hamza Bey ile esir edildiğini, paşanın vaktiyle Cüneyd Bey’in kızını istediği halde Cüneyd kendisine vermeyip Arnavut İbdah namında birine verdiği, Abdullah’ın Çelebi Sultan Mehmed’in İzmir’de Cüneyd Bey’i tedip ettiği sırada Bayezid Paşa’nın gazabına uğradığı cihetle bu defa Cüneyd’in emriyle katledildiğini yazıyorlar. [s.148]

Düzme Mustafa bu muvaffakiyet üzerine Edirne’ye dahil olarak, hamisi İstanbul imparatoruna bile yüz vermedi. Limni’de mahpus iken Dimitrios ile imparator namına ettiği mukavelede Gelibolu ile İstanbul’un cihet-i şimâliyesinde ve Karadeniz sahilindeki Eflâk’a kadar imtidat eden memalikî ve Aynaroz taraflarını terk edeceğini temin etmiş idi. Bu defa Dimitrios ber-vech-i mukâvele Gelibolu’yu işgale kalkışınca ordusuyla giderek merkumu oradan tard eyledi. Zevk ve safaya [s.149] dalmış iken Sultan Murad’ın Cenevizlilerden gemi tedarik ederek Rumeli’ye geçeceği şayiası üzerine Anadolu’ya geçmeye teşebbüs etti. Hatta Cüneyd Subaşı da beraber olduğu halde ordu ile Lapseki’ye geçti. Bunun üzerine erkân-ı devleti düşünce aldı. Çelebi zamanında Tokat’a nefyedilmiş olan Mihal Bey-zâde Mehmed Bey celbedildi. Sultan Murad beraberinde İbrahim Paşa, İvaz Paşa, Ali Bey, Oruç ve Umur Beyler olduğu halde Bursa’dan askerle çıkıp Uluabad taraflarında ordu kurdu.

Mihal-zâde’nin akıncı, yaya, azebler denilen asker üzerinde pek büyük tesiri var idi. Hatta bir gece nehir kenarına giderek Düzme Mustafa’nın ordusundaki ümerayı adlarıyla çağırırdı.

- Bre Türk Turhan! Bre Kumlu! Bre Evrenosoğulları Çelebi Sultan Mehmed gibi bu devleti inkırazdan kurtaran bir zatın oğluna itaat etmeyip de Türedi Müstafa’ya uymak ne kancıklıktır, ne alçaklıktır! [s.150] diye bağırdı. Bu bağırış Mustafa’nın ordusunda derin bir tebeddül husule getirdi.

Diğer taraftan İvaz Paşa da bir hile düşünerek Mustafa ile Cüneyd Subaşı’ya ayrı ayrı mektuplar gönderdi. Mustafa’ya giden mektupta kendisi vâris-i saltanat ise de maiyetindeki ümeranın hain oldukları, Cüneyd’e giden mektupta dahi Sultan Murad tarafını iltizam ederse Mustafa gibi bir adamın vezirî mertebesinde kalmayıp Aydın tarafındaki mülkü kendisine verileceğinden başlı başına hükümdar olacağı bildirilmişti. Bu iki şaşırtmaca bir gece yeniçerilerin Düzme Mustafa askerinden azebleri baskın etmeleri ve pek çoğunu esir almaları da inzimam eyledi. Bu esnada Cüneyd Subaşı başını alıp kaçtı. Düzme Mustafa serdarların hıyanetinden kendini nasıl kurtaracağını düşünmeye başladı. Ordusundaki akıncılar da zaten sergerdeleri olan Mihal-zâde Mehmed Beyi görünce beri tarafa geçtiler. Elhasıl Düzme Mustafa ordusu bozuldu. Kendisi firar ederek Gelibolu’ya geçti. Sultan [s.151] Murad dahi İzmir’de Foça’da bulunan Ceneviz memurunun gönderdiği sekiz kalyona rakiben ardı sıra Rumeli’ye geçerek takip etti. Mustafa Edirne’den Kızılağaç Yenicesi’ne kaçmış ise de orada muakkibler tarafından tutularak tekrar Edirne’ye getirildi. Kalenin burçlarından biri üzerine asılarak (825)te bu fitne dahi ortadan kalktı.

Düzme Mustafa vakasının bu suretle hitamı İstanbul imparatorunu telâşa düşürdü. İmparator Emanuel, Paleolog hanedanından iki kişiyi sefir olarak yolladı. Maksudı kabahatini

örtmek idi. Fakat Sultan Murad ziyadesiyle muğber olduğundan sefirleri dönderdi. Kendi de yirmi bin kişilik bir ordu ile İstanbul'u muhasara etti. Bu esnada Emanuel pek ziyade hasta olup oğlu Jan veya Yovan kumanda ediyordu. Muhasara üç ay devam etti. Bu müddet zarfında imparatorun teşviki ve Germiyan oğlu ile Karaman oğlunun iğvasıyla Hamideli'nde vali bulunan Sultan Murad'ın küçük biraderi [s.152]

Mustafa Çelebi isyan ederek Bursa üzerine yürüdü. Orada muvaffak olamayarak İznik tarafına geçti. Bunun üzerine Sultan Murad İstanbul muhasarasını bırakarak Anadolu'ya geçti. Şehzadenin lalası Şarabdar İlyas Bey'i kendisine celbederek o da biçareyi teslim eyledi. Bir incir ağacına asılıp izale edildi. 826). Bu arbede esnasında meşhur Mihal-zâde Mehmed Bey, şehzadenin vezaretinde bulunan 1 Kadı Tacettin tarafından katlolundu.

Taceddin de bilahare bir kümeste yakalanarak Mihal-zâdeler tarafından parçalandı.

Bu gürültüler arasında İsfendiyar bin Bayezid - ki Sinop, Kastamonu taraflarında adeta Osmanlı valisi gibi idi.- ihtilâl ederek Bolu ve Taraklı taraflarında akmış idi. Bolu tarafında vuku [s.153] bulan muharebede kendi kapıcıbaşı Yahşi Bey: Pâdişâh-ı İslâm üzerine vuku bulan isyanını nefesine yediremeyerek, mumaiylehi kılıcıyla cerheyledi. İsfendiyar mecruh olarak Sinop'a kaçtı. Oradan istirahatatta bulundu. Kastamonu vilâyetiyle kerimesini vererek ve her ne zaman talep edilirse askeriyle ma'iyet-i pâdişâhide bulunacağını temin eyleyerek kurtuldu(827). Bu esnada sadrazam İbrahim Paşa'nın güya asker ile ittifakı olup taht-ı Osmânîde gözü var imiş tarzında ihtira ettiği iftirasıyla İvaz Paşa gibi büyük bir zatın gözlerine mil çekilip kör edildi.

Firuz Bey Eflâk, Evrenos-zâde dahi Yunanistan taraflarında bulunuyorlardı. Hudutta hiçbir eser-i isyân yok idi. Sultan Murad doğruca Edirne'ye geçerek mükemmel bir düğün yaptı. İstanbul imparatoru ihtiyar Emanuel vefat ettiğinden varisi Yovan senevî üç yüz bin akçe vermek ve Dergos civarı kendisinde [s.154] kalıp bütün Karadeniz sahilini terk etmek üzere bir sulh akdini istirahat etti.

Eflâk beyi ile Sırp kralı da Edirne'ye gelip arz-ı ubûdiyet eylediler. Eflâk beyi Drakula ki Şeytan Voyvoda namıyla maruftur, isbât-ı sadâkat zımında iki oğlunu ma'iyet-i pâdişâhîye bıraktı.

Bu esnada Avrupa-yı merkezîde mühim bir vaka hadis oldu: Macaristan kralı Sigismund Almanya İmparatorluğu'na intihab edildi. Sultan Murad efkâr-ı sulh-perverânesi saikasıyla imparatora elçi ve hediye yollayarak iki sene müddetle mütareke akdetti. İmparator dahi mukâbele-i lâyıkada bulundu.

Menteşe beyi vefat etmekle ma'iyet-i pâdişâhîde bulunan iki oğlu kaçtılar. İstiklâle kalkıştılar ise de tutulup Tokat'ta hapsedildiler. Bilahare biri firar etti. Diğeri katledildi. Memleketleri de ilhak olundu (829).

Görülüyor ki devlet, Timur'un tekrar yerlerine naspettiği beyleri birer birer yine dâire-i itâ'ata alıyor ve eski hududuna doğru tevessü ediyor. Hatta İzmir oğlu mahut Cüneyd Bey üzerine de ikinci defa Anadolu beylerbeyi Hamza Bey ile Bayezid Paşa'nın damadı [s.155] Yahşi Bey gönderilerek merkum, oğlu Kurt Hasan ile beraber idam edildi ve Aydınli kâmilen Osmanlı memleketine geçti.

Karamanoğlu Mehmed bu defa dahi Teke emiri Osman Çelebi'yi kandırarak maiyetine asker vermiş ve Teke'nin merkez-i idâresi olan Antalya'yı muhasara eylemişti (830). Şehrin kumandanı Firuz Bey'in oğlu Hamza Bey Akhisar tarafından topladığı askerle Osman Çelebi'ye bilhücum katl eyledi. Fakat Karamanoğlu kaleyi ziyade sıkıştırdı. Bunun üzerine Sultan Murad Anadolu'ya geçerek Bergama ve İzmir'e uğradı. Buralarda iken Eflâk voyvodası Dan ile Sırbistan kralı Lazar'ın sefirleri te'mîn-i ubûdiyete, İstanbul imparatoru Yovan'ın beşvekili [Luka Notaras] dahi hem tecessüs ve hem de tek'id-i musâdakata geldikleri gibi Bozcaada, Sakız adası [s.156] Senyörleriyle Rodos şövalyeleri reisleri de arz-ı muvâlâta şitâb ettiler.

Karamanoğlu Mehmed Bey esnâ-yı muhâsarada atılan bir gülle vücuduna isabet etmesiyle parça parça oldu. Bu vaka üzerine Hamza Bey'in kumandasında bulunan asker Karamanlıları kuşattı. Yalnız Mehmed Bey'in büyük oğlu İbrahim Bey kaçarak diğer oğlu Ali Bey ile İsa Bey ve asakir esir oldular.

Hamza Bey'in bu muharebede dahi pek çok yararlığı görüldü. Mükâfaten kendisine Teke vilâyeti ihsan edildi. Maahaza hazret-i pâdişâh hemşirelerinden birini maktul Mehmed Bey'in oğullarından İbrahim Bey'e vererek pederinin yerine nasp ve diğer iki hemşiresini de diğer oğulları Ali ve İsa Bey'lere tevzic eyledi.

Anadolu'da peyderpey ıslâhât icra olunuyordu. Bu kabilden olarak Amasya ve Tokat tarflarında müstakil vali olan meşhur [s.157] Lala Yörgüç Paşa Türkmen taifesinden Kızılkocaoğulları namındaki şaki dört kardeşi [1] Canik'te türeyen Selçukiyeden Alparslanoğlu Hüseyin Bey, Osmancık nevahisinden Zeytun da Koca Kıyas hisarı sahibi Pir Haydar gibi eşkıya ümerasını ortadan kaldırdı. Germiyanolu Yakup Bey seksen yaşında

[1] Yörgüç Paşa, oğlu Hızır Bey'i yalancı bir ferman ile Kızılkocaoğullarının nezdine yolladı. Bu fermanla Canik vilâyetinde hükümet eden Alparslanoğlunun serkeşliğinden bahsederek merkurumun vücudu kaldırılırsa Canik'in kendilerine verileceği yazılı idi. Kızılkocaoğulları Hızır Bey'in dirayeti ile hileye vakıf olamayarak dört yüz kişilik maiyetleriyle Amasya'ya geldiler. Haklarında fevkalâde riayet gösterildi. Nihayet bir gece saz ve söz ve ayş u nuş ile sarhoş olduklarında Hızır Bey adamlarıyla dördünü de katleyledi. Ve hanelere dağıtılmış olan sair şakiler de tutulup Sivas'ta vaki bir mağaraya doldurularak kapısına duvar örüldü. İçine ateş verilerek tilki boğar gibi dumanla boğdular. [s.158]

Bir pir olduğu halde Sultan Murad'ı ziyaret ve mülkünü vasiyet eyledi. 831'de vefat ederek Kütahya sancağı Osmanlıya devredildi. Dikkat edilirse anlaşılır ki Anadolu'da yalnız Karamanoğullarıyla İsfendiyar-zâdeler kaldılar.

Sırp kralı Lazaroviç vefat etmiş ve yerine tarihlerimizde Vılıkoğlu diye maruf olan Jorj Brankoviç geçmiş idi.

Güvercinlik kalesi hakkında çıkan bir ihtilaf üzerine ordu burasını işgal ve Macar kralı Sigizmund'un ordusuyla müsademe etti. Neticede Sırbistan'ın yeni kralı senevî elli bin duka altını vermek ve her ne zaman istenilirse mevcut askeriyeye hizmet-i pâdişâhîde bulunmak üzere bir muahede akdedildi.

(832)de vak'a-ı Timur'da tekrar Rumlara geçmiş olan Selanik kalesi bir aydan ziyade muhasara edildikten sonra zapt olundu. Ba'de Teselya, İper, Mora taraflarına geçilerek Yanya alındı. [s.159]

Arnavutluk hükümdarı Jan Kastriot vefat etti. Zaten sekiz sene evvel oğulları nezd-i şâhâneye alınmış ve terbiye-i Osmâniye ve İslâmiyeye idhal edilmiş idi.

Yine bu sene Bursa'da "taun" zuhur ederek Emir Sultan, Molla Fenarî, birâder-i Pâdişâhî Yusuf ve Mahmud Çelebilerle Emir Sultan-zâde Orhan Bey, sadrazam İbrahim Paşa gibi ekabir tutulup vefat ettiler. Bu yetmemiş gibi bir de kaht zuhur etti.

İbrahim Paşa'nın yerine oğlu Halil Paşa sadrazam oldu ki Devlet-i Aliyye'de dördüncü vezir oldur.

Bu musibetlerden sonra birkaç sene dahilî islahat ile uğraşıldı. Fakat Eflâk voyvodası Drakula asıl voyvoda Dan'ı katledeh hükümeti zapt eyledi. Bu sebeple üzerine ordu yollandı. Drakula bu orduyu mağlup ve Dan'ın kardeşini katletmekle beraber havfından Devlet-i Osmâniye tabiiyetini kabul ve senevî vergi vermeyi taahhüt etti. [s.160]

Kral Sigizmund'un Osmanlı tabiiyetini kabul ettiğinden dolayı ettiği takdirâtına mukabil bir fırka Osmanlı askerini kumandasına alarak Transilvanya vilâyetinin altını getirdi. İshak Bey kumandasındaki ordu Sırbistan'ı çiğnedi. Vılıkoğlu vergisini artırarak ve Nâ-bâliğ kızı Mara'yı harem-i hümayûna vererek Macarların muhtemel ve emsaliyle müdellel olan hücumlarına mukavemet için Samandıra kalesinin binasını istida etti.

Karamanoğlu İbrahim Bey gördüğü nimeti inkâr ve İstanbul imparatorunun vesatetiyle Macar ve Alman hükümdarlarıyla ittifak ederek mütarekenin akdinden haberdar olmaksızın Hamid sancağına taarruz etmekle Konya üzerine hareketle Beyşehir, Akhisar'la beraber zapt edildi. Bu esnada Almanya imparatoru ile Vılikoğlu'nun da bilittifak hücumları haberi de alınmış idi. Hemşîre-i pâdişâhînin ricası [s.161] üzerine Karamanoğlu affolundu. Sırp kralı Sigismund Vılikoğlu fesadının anlaşıldığını hissederek bu defa dahi Edirne'ye me'mûr-ı mahsûs izamıyla hadd-i bulûğa erdiğinden dolayı kızının nezd-i pâdişâhîye celp edilmesini arz eyledi. Pâdişâh ser-hâdim Reyhan Ağa ile Oruç Bey'i ve serhad kumandanı İshak Bey'in zevcesini vesaireyi yollayarak Mara'yı aldırdı. Maahaza Sultan Murad Macaristan'a akıncılar gönderdiği gibi Evrenos-zâde Ali Bey kumandasına Drakula ile Vılikoğlu'nu dahi katarak Macaristan'ı çiğnetti. Bu akında altı mühim kasaba ele alındı. Macar tarihlerinin rivayetine göre yetmiş bin esir alındı.

(840 Vılikoğlunun kızı Prenses Mara'yı tezüvvüc için Edirne'de sûr-u hümâyûn icra edildi. Sultan Murad Vılikoğlunu davet ettiyse de merkurum icabet etmedi. Hatta Semendire kalesinin muhafazasını oğlu Jorj'a bırakarak diğer oğlu Lazar ile beraber Macar kralı Albert'in nezdine kaçtı. Hâlbuki Drakula davete icabetle Edirne'ye geldi. [s.162]

Padişah kendi huzurunda Drakula'yı istintak ederek neticesinde Gelibolu'da hapsedti. Kayınpederinin firarı üzerine Sırbıye üzerine tekrar yürüyerek Semendire'yi zapt ve Belgrad'ı muhasara eyledi ise de muvaffakiyet hasıl olamadı. Fakat Semendire üzerine inen bir Macar kolu İshak Bey kumandasındaki ordu ile tutuştu. Bu muharebede dahi Macarlardan alınan üsera pek ziyade idi. Hatta "Neşri Tarihi" diye maruf olan "Cihannüma"ya nazaran bir Osmanlı neferi en güzel bir cariyeyi bir çift çizme ile tranpa eylemiştir.

Belgrad'ın fethi müteassir görülünce ordu hemen Macaristan'ın altın madenleriyle meşhur olan Novoberda şehrine teveccüh ederek pek çok ganaim elde edildi (847).

Bu seferlerde Osmanlıların top ve tüfek kullandıkları mervidir. Hatta Osmanlı tophanelerinin Gelibolu'da buldukları da mukayyettir.

Macarlar Osmanlı sarıklarını uzaktan görür görmez "Kurt geliyor! Kurt" diye kaçarlar imiş.

Bosna kralı Tvartko ordu-yu hümâyûnun takarrubu münasebetiyle devlete vermekte olduğu vergiye yirmi beş bin duka altını daha zam [s.163]

Eyleyerek istilâdan kendisini kurtardı. Venedik, Raguza Cumhuriyetleri me'mûrîn-i mahsûsa yollayarak Macaristan galebatından dolayı tebrikâtta bulundular.

Bu aralık Almanya imparatoru Sigismund vefat etti.

Belgrad muhasarasından sonra Mezid Bey kumandasında olarak Macaristan'ın Transilvanya eyaletine atılan ordumuz Zenimre civarında bir Macar ordusunu bozduktan sonra Hermaştad muhasarasında durdu ki meşhur Jan Hunyad bu muhasaraya imdat için gelerek Mezid Bey'i bozdu. Oğlu ile kendisini esir edip katletti. "Mufassal" diyor ki:

Nice zamandan beri Osmanlılar elinde mağlup olan Macarlar şu galebeleri üzerine o kadar çıldırılmışlar ki yine kendi müverrihlerinin ikrarları üzere Hunyad taam eder iken zevki için elde bulunan Osmanlı üserasını birer birer zebh ettirir imiş.

(Jan Hunyad'ın kahramanlığı işte bu galebe üzerine bütün Macaristan'a şayi oldu. [s.164] Macarlar ilerlediler. Sultan Murad Kula Şahin Paşa kumandasında bir ordu yolladı ise de Jan Hunyad bunu da Vazag'da mağlup etti. Hatta Şahin Paşa esir düştü. Jan Hunyad, bu galibiyetlerle Nigbolu mağlubiyetinin acısını çıkarıyordu. Kumandasındaki asakir, Macar süvarileriyle Erdel ücretli asâkir-i mu'âvinesi, Macar, Çeh, Alman efradı idi. Ertesi sene Macaristan'dan Sırbıye üzerine indi. Bir taraftan papanın Macaristan vekili kardinal Jülyen, bir taraftan papa Dördüncü Öjen teşvîkât-ı mü'essirede bulunuyorlardı. Avrupa'dan Türkleri çıkarmak niyetiyle Macarsitan, Prusya, Saksonya, Bavyera, Sırbistan, Eflâk, Lehistan hatta Fransa, Belçika'dan bile asker toplandı. Böyle bir ehl-i salîb ordusu o zamana kadar toplanmamış idi. Hunyad, Semendire'dan Tuna'ya geçerek, ortalığı yakıp yıkarak Şehir

Köyü'ne ondan Niş'e geldi. Mourava (Morava) nehri üzerinde vuku bulan muharebede yine Hunyad galebe çaldı. Sultan Murad Sofya'ya çekildi. Düşman ordusunun gözü [s.165] Filibe üzerine dikilmiş idi. Onun için kemâl-i sür'atle yürüyordu. İzladı derbendindeki muharebede dahi galip gelerek Yalovatch (Yalvaç) sahrasında da Sultan Murad'ı bir daha bozdu. Anadolu'da ise Karamanlılar fırsatı ganimet bilerek Akhisar'ı, Akşehir'i, Beyşehir'i, çiğneyip Kütahya'ya, Ankara'ya, hatta Bursa üzerine bile yürüdüler. Hunyad, Yalvaç muharebesine kati bir harp nazarıyla bakarak çekildiğinden Sultan Murad alelacele Anadolu'ya geçti. Karamanlıları ezdi, fakat hemşiresinin araya girmesiyle yine af eyledi.

Jan Hunyad'ın ordusunda Macar kralı Vladislas ile Sırbıye kralı Vılıkoğlu da bulunuyordu. Sultan Murad mütareke teklif etti. Bunun üzerine Macaristanda Szégédin (Segedin)de akdedilen mu'âhede-i sulhiyyede: Sırbistan ile Hersek'in Jorj Brankviç'e Vılıkoğlu, Eflâk memleketinin Vladislas'a terki ve esir düşen damat Mahmud Çelebi için dahi yetmiş bin duka altını fidye itası kabul edildi. Fakat Sırbıye ile Eflâk, Macaristan'ın taht-ı tabi'iyetinde kaldı. Muahede on sene için akdedildi ve sureti Tükçe, Macarca yazıldı. Sultan Murad Kur'an-ı azimu'ş-şana, Vladislas da İncil'e yemin ettiler. [s.166]

Zât-ı şâhâne birbiri ardınca zuhur eden mağlubiyetlerden müteessir bulunurken Tokat'ta vali bulunan büyük Şehzade Alaaddin Bey'in haberi vefatı geldi. Binaenaleyh tessürü son dereceye vardı. Veziriazam Çandarlı Halil Paşa ile İshak Paşa'yı çağırarak saltanatı oğlu Sultan Mehmed'e terk ile feragat edeceğini bildirdi. Mani olmak istedilerse de ısrar eyledi [Faide-49]. Bunun üzerine Manisa'da vali bulunan Şehzade Sultan Mehmed'e bir nâme-i hümayûn irsal edildi. Müşarünileyh Edirne'ye gelince Sultan Murad İshak Paşa ile Hamza Bey'i beraber alarak Manisa'ya çekildi (847).

-3-

VARNA MELHAMESİ

Sultan Mehmed-i Sâni Edirne'de câlis-i taht olduğu zaman henüz on dört yaşlarında idi. Segedin'de akd-i mu'âhede'ye memur olan murahhaslarımız ikmâl-i me'mûriyet eyledikleri esnada papa Dördüncü Öjen'in [s.167] yeni Kardinal Condolmierie (Kondolmier) de oraya muvasalat etti. Papanın Macaristan vekili Jülyen ile Venedik ve İstanbul İmparatorluğu murahhasları tekrar harbe başlanmak için ısrar ettiler. Muahedenin akdinden henüz on gün geçmiş idi. Papa vekili: [Bir dini ayrıya verilen yeminin hükmü yoktur.] diye hüküm verdi. Velhasıl Hunyad'a Bulgaristan krallığı vaat edildi. Fakat Osmanlıların Sırbıye'de yedlerinde bulunan mevakiin teslimine kadar hiçbir hareket icra edilmemesine karar verildi. Osmanlılar o mevkileri tahliye ederek teslim eder etmez Jan Hunyad da kuvvetli bir ordu ile Bulgaristan'a geçti. Niğbolu'dan Varna'ya doğru yürümeye başladı (848).

Devlet, ser-kârında on dört yaşında nev-civân bir padişah, karşısında dehşetli bir ehl-i salîb ordusu olduğu halde dahilî, haricî bir mehlikeye giriyordu. Bunun üzerine sadrazam Halil Paşa ile vüzeradan Şahabeddin Paşa, Saruca Paşa ve sair erkân-ı hükûmet [s.168] Sultan Murad'ı davete karar verdiler. Meseleyi hakîmane, zarifane Sultan Mehmed'e anlattılar. Hem padişah, hem de erkân-ı devlet tarafından nameler yazıldı. Sultan Murad evvelâ icabet etmedi ise de Sultan Mehmed yazdığı ikici namede hakikaten padişah-zâdeliğe layık bir lisân-ı mantıkî ile: [Eğer padişah siz iseniz din ü devletin hizmet istediği zamanda istiğna göstermeniz vezâ'if-i pâdişâhîye mugayirdir. Eğer padişah ben isem işte size emrediyorum, silâh başına geliniz. Lüzûm-ı itâ'atı size ihtar ediyorum.]

Mealinde beyân-ı hâl etti. Sultan Murad da Anadolu ordusunu alarak boğaz içinden Ceneviz gemilerine rakiben Rumeli'ye geçti.

Varna'yı muhasara eden Jan Hunyad ordusuna Macar kralı Vladislas da iltihak ettiği gibi Eflâk beyi Drakula, papa vekili Césarini (Çezarini) ile Erlau (Eğri), Varadin (Varadin) piskoposları da mevcut idiler. Bu ehl-i salıb Bulgaristan'da kileselere bile etmedik hakaret bırakmadı. [s.169]

Sultan Murad Edirne'de ordusunu tanzim ettikten sonra Varna'ya doğru yürüdü. Varna'yı aldı. İki ordu kaşı karşıya gelince Sultan Murad muahed-nâmeyi de bir mızrağın ucuna taktırıp Osmanlı sancağı yanına dikti. Muharebe ibtida ettiği esnada bizim Anadolu askeri bozuldu. Ümeradan bazıları şehit düştüler. Velhasıl padişahın yanında kapıkulu bölüklerinden maada asker kalmadı. Hatta Sultan Murad bile ricat ederken Karaca Bey:

- Aman Padişahım, sebat. Diyerek atının dizginlerinden tuttu. Bu aralık Macar kralı atını sürerek padişahın üzerine hücum etti. Fakat Koca Hızır namında bir ihtiyar yeniçeri kralın evvelâ beygirini, sonra kendisini keserek başını Sultan Murad'ın önüne koydu. Baş derhal mızrak ucuna takılarak düşman ordusuna gösterildi. Bu hal onlara dehşet vererek firara başladılar. Mehterhane kuvvetli seslerle büyücek bir velvele-i gâlibiyet çaldı. Papanın Macaristan'da vekili Jülyen, iki piskopos vesaire maktul oldular. Ümeradan Rumeli beyerbeyi Davud [s.170] Paşa bu mağlup orduyu kovaladı. Hunyad canını pek güçlkle kurtardı.

Bu muharebede pek çok ganaim elde edilmiştir. Hatta kral Vladislas'ın iki yüz elli arabaya tahmil edilmiş eşyası kâmilen Osmanlılar eline geçti.

Rivâyâta nazaran Viladislas'ın kellesi Bursa'da teşhir edildiği gibi üseradan Mısır'a gönderilen iri boylu Almanlar Mısır'ın cılız ahali tarafından hayretle temaşa edilerek böyle dev cüsse, zırhlı, kocaman kılıçlı harbili herifleri Osmanlıların nasıl olup da esir ettiklerine şaşmışlar ve bir cuma namazında Murad-ı Sâniye sûret-i mahsûsada dualar okumuşlardır.

Edirne'ye avdetinde Sultan Murad ikinci defa olarak saltanatını oğlu Sultan Mehmed'e bırakıp Manisa'ya gitti ise de yeniçeriler şehirde zuhur eden bir büyük yangın esnasında fesat çıkardılar. Zorbalara yarımşar akçe-i terakkî verildi. Sultan Mehmed pek genç olmakla itâ'at-ı askeriyenin kabil olamayacağı da anlaşıldı. Erkân-ı devlet Sultan Murad'ı tekrar çağırıp Edirne'de Bucak tepede biat ettiler. Sultan Mehmed mahlu'en Manisa'ya döndü. [s.171]

-4-

İstanbul imparatorunun Jan Hunyad vakalarında parmağı, hilesi, fitnessi var idi. Sultan Murad buna vakıf idi. Macar meseleleri bitince nazar-ı dikkatini Moreé (Mora) üzerine çevirdi. Mora'da Emanuel'in oğullarından Kostantin ile Dimitrios evvelce Devlet-i Aliyye tabiiyetini tanımış olan Rum sergerdelerini kovmuş ve Gürdüs berzahına şimalden hücumu men için baştanbaşa sur çekerek büyük hendekler kazdırmış idi ki buna Mur de l'Hexa milion (Germe Hisar) denir. Sultan Murad, Turhan Bey'i Mora üzerine yolladığı gibi kendisi de bizzat giderek Germe Hisar'ı, Gürdüs'ü, Patras'ı velhasıl şimal taraflarını zapt etti. Bu esnada Ragusa sefirleri gelip özürler dilediler. Padişah da beş yüz duka altını vergilerini bin altına iblâğ etti.

Arnavutluk veyahut Mirdito hükümdarı müttefiki Kastriot'u [s.172] Osmanlı tabiiyetini kabul ederek hatta oğullarını ma'iyet-i pâdşâhiye vermiş idi. Bunlardan İskender Bey, Hunyad'ın ilk galip geldiği [s.173] zamanlarda ordu Morava taraflarında bulunurken buraya gelen Arnavut zadeganının teşvikâtına kapılır ve bir gece Reis Efendi'nin yani ser-kâtib-i pâdşâhînin çadırına girerek Arnavutluk'un merkezi olan Kroya yani Akhisar muhafızına hitaben kendisinin oraya vali nasp olduğuna dair hançer ile korkutarak elinden bir ferman aldıktan sonra biçareyi katl ile firar eder. İskender Mirdita dağlarına varınca kendisini bekleyen altı yüz kişiye mülâki olur ve yalnız başına Kroya'ya girerek fermanı kumandana göstermekle hisarın anahtarlarını alır. Ba'de geceleyin adamlarını içeriye sokarak oradaki asâkir-i müstahfızayı boğazlatır. Haber-i isyân sair mahallerden de duyulur. Keygalık,

Toskalk beyleriyle Yanya tarafları, hatta Karadağ voyvodası İstefan bile bu isyana dahil olur. Diğer taraftan da Hunyad ordularımızı bozuyordu. Hatta Mustafa Paşa kumandasıyla gönderilen ordu bile mağlup ve paşa esir olmuş idi. [s.174] 851'de padişah bizzat üzerine giderek Kroya'yı zapt ve İskender'i dağlara firar etmeye mecbur etti. Bu muharebelere Gelibolu tophanesinden ustalar celp olunarak dağlarda toplar döktürüldü.

Timur vakasında elli sene ömür kazanmış olan İstanbul İmparatorluğu bütün bütün zaaf içinde kalmıştı. İmparator Yedinci Yovan vefat ederek mirası Dimitrios, Tomas ve Kostantin Dragazes'e kalmıştı. Bunlar Yovan'dan mahlul taht için rekabete kalkıştılar. Sultan Murad Dimitrios'a haber göndererek tahtını Mora despotu Kostantin'e terk etmesini emretti. Bunun üzerine Kostantin imparator oldu ki bu zat İstanbul'un en son hükümdarıdır.

Sultan Murad kışın avdeti üzerine Arnavutluk'tan ricat etmiş ve İskender Bey'e teklif ettiği beş bin duka altını vergi ile Osmanlı tabiiyetini kabul ettirememiş idi. Hatta avdette İskender Bey ordunun yolunu keserek epeyce zaiyata da sebep oldu. Binaenaleyh padişah ilkbaharda tekrar Arnavutluk'a gitmek üzere tedarik görürken yine Hunyad baş gösterdi. Arnavutlarla Sırlara güvenerek beraberinde Ulah, Alman Karabinacıları, Bohemya, Çeh, Macar, Erdel [s.175] ve sair askeri olduğu halde Sırbıyyeyi çiğnedi. Hunyad, bu defa Macar kralı kaim-makamı idi. Çünkü Viladislas Varna muharebesinde maktul olmuştu.

Sultan Murad ordu-yu hümâyûnu alarak bu defa yine Hunyad'ın üzerine yürüdü. Düşmana cedd-i ekberi Birinci Murad'ın son muharebe meydanı olan Kosova'da yetişti (852). Bu muhârebe-i müthişe üç gün devam etti. Müttefikîn on yedi bin maktul verdi. Orduları son derece münhezim oldu. Jan Hunyad kaçtı. Macaristan'ın en meşhur kibarından pek çoğu maktul düştü. Evvelki mağlubiyetlerin acısı çıktı.

Bu muharebeden sonra ıslahât ile uğraştı. Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kerimelerinden birini Sultan Mehmed'e tezvîç ederek düğün yaptı. Osmanlılığın eski neşesi adeta avdet etmişti.

Edirne'de, Bursa'da camiler, medreseler, hayrât-ı mükemmele vücuda [s.176] getirdi. Fakat (855 senesinde Edirne'de birden bir baş ağrısına uğrayıp iki gün sonra irtihali vukua geldi. Vefatı, Sultan [s.177] Mehmed'in Manisa'dan Edirne'ye vüruduna kadar on üç gün kadar saklandı. Naşî cülûsu mütakip Bursa'ya nakl olunarak defnedildi.

-5-

Sultan Murad-ı Sâni, hîn-i vefâtında 49 yaşında idi. Otuz bir sene padişahlık etmiş, Varna muharebesine azimetinde cülûs ettiği ve avdetinde hükümeti yine Sultan Mehmed'e bırakıp biraz sonra tekrar calis olduğu kabul edilecek olursa üç defa tahta çıkmıştır.

Orta boylu, açık alınlı, kırmızıya mail ak benizli, koyu ela gözlü, kumral kaşlı, seyrek dişli, güler yüzlü idi. Sultan Alaaddin, Mehmed, Ahmed, Orhan, Hüseyin namlarında beş şehzadesi dünyaya gelmiştir. [s.178] Zamanında devşirme usulü tanzim edilerek Hristiyan çocukları Anadolu'ya gönderilir, Osmanlı lisanı üzere okuyup yazma öğretilir. Bunların bir kısmı Gelibolu'ya sevk olunarak gemiciliğe ve bir kısmı da o zamanın mekteb-i harbiyesi hükmünde olan Edirne talimhanelerine kabul edilirdi. Silâhtarlarla gureba yani öteden beriden gelme yabancı kimselerden mürekkep askerî alâyi kendi tesisidir.

“Mufassal” diyor ki:

Franza gibi kendisiyle muasır bulunan Bizans muharrirleri: Murad-ı Sâni'nin bi sözü sair hükümdarların yeminleriyle temin eyledikleri imzalı muahedelerden daha ziyade emniyet-bahş olduğunu itiraf ederler.

Vadinde, kavlinde sadık, ğaniyyü't-tab' idi. [s.179]

SEKİZİNCİ BAB

FATİH SULTAN MEHMED

-1-

855 senesi Muharrem'inin üçüncü günü Edirne'de ikinci defa olarak cülûs etmiştir. Henüz yirmi bir yaşında idi. Pederi Murâd-ı Sâni'nin haber-i vefâtını alınca bir Arap atına binerek ve:

- Beni seven arkamdan gelsin.

Diyerek sürdü. İkinci günü Gelibolu'ya vardı. Edirne'ye muvasalatında Halil Paşa'yı sadarete ibka, İshak Paşa'yı Anadolu beylerbeyi naps etti.

Bu esnada Sultan Murad İsfendiyaroğlu kerimesinden henüz sütte [s.180] bulunan Ahmed namındaki şehzadesi boğuldu. Güya şehzadenin validesi tebrîk-i cülûsa geldiği esnada Evrenos Ali Bey hamamda boğmuş imiş. Maahaza validesinin şikâyeti üzerine Ali Bey de idam edildi. Sultan Mehmed validesi Sırp penses Mara'yı pederi Sırp kralı nezdine yolladı. İstanbul'dan tebrik için Kostantin Dragos namında bir elçi geldi. Kabul ve hakkında iltifat eyledi. İstanbul'da bulunan Şehzade Orhan için pederi zamanında verilen üç yüz bin akçe masârif-i seneviyeye karşılık [s.181] olarak İstanbul civarından birkaç köyün varidâtını terk etti. Bundan maada Raguzâ, Venedik, Cenova, Galata'daki Ceneviz'ler, Sakız, Midilli, Rodos şövalyeleri, Sırbıyye, Eflâk beyleri, Jan Hunyad, İskender Bey ve imparatorun kardeşleri, Mora despotları Dimitrios ile Tomas sefirler yolayıp tebrik ettiler. Sultan Mehmed cümlesiyle üç sene müddetle mütareke akdetti. Karamanoğlu İbrahim Bey ber-mutâd isyan ederek eski Aydın, Germiyanogulları neslinden yanında bulunan birkaç serseriye ayartmış ve kendisi Alaiyye taraflarına saldırmış ise de İshak Paşa ordu ile üzerine gitti. Hazret-i pâdişâh dahi evvelâ Bursa'ya, sonra Karaman'a teveccüh etmekle serseriler perişan, Karamanoğlu dahi kızını vererek Taşeli'nden tâlib-i amân oldu.

Karaman seferinden Bursa'ya avdetinde yeniçeriler: Cülûs bahşîşi isteriz diye ayaklandılar. On kese akçe verildi. Fakat ağaları Kazancı [s.182] Doğan Bey ile sair büyükleri askerliğe yakışmayan bu hallerden dolayı kamçı ile döğülüp azledildiler.

Yerlerine bende-gân-ı pâdişâhîden tayin edildiği gibi bâb-ı hümâyûn kullarından da yedi bin kadar efrad yeniçeri miyanına idhal olunarak askerinin itaatı taht-ı te'mîne alındı.

“Mufassal” diyor ki:

“Yeniçeri için böyle bir tedibe ihtiyaç gösteren şey yalnız şu bahşîş arsızlığından ibaret zan olunmamalıdır. Varna muharebesi henüz birkaç senelik vaka olup o muharebede bunlardan birçoğunun göstermiş oldukları alçaklık Sultan Murad'ı dahi fena halde gazaplandırmış ve o alçakları karı kıyafetinde sokaklarda dolaştırmak gibi terziliye tertip eyledikleri halde mücerret edilen ricalar üzerine vazgeçmiş idi. Hâlbuki işin bundan daha evvelisi vardır. Ankara vakasından sonra fetretin uzanıp gitmesine sebep bu değil midir? Kâh bir şehzadeyi ve kâh diğerini iltizam ile yeniçeriler mülkün selâmetini değil kendi çıkarlarını aramaya [s.183] başlamışlar idi. Binaenaleyh Hazret-i Fatih'in bu tedibi pek beca oldu ise de ne çare ki her cülûsta bahşîş arsızlığı dahi yeniçeri için bir âdet-i kat'iyeye oldu kaldı.”

İmparator, Karamanoğlunun kıyamını bahane ederek Sultan Murad zamanında İstanbul'da mahfuz bulunan Süleyman Çelebi'nin torunu Şehzade Orhan'ın vergilerini istedi. Maksud-ı pâdişâhî zaten İstanbul fethi idi. Cülûsunu müteakip etraftaki hükümetlerle akd-i mütâreke edişi de bu sebebe mübteni idi. O zaman İstanbul İmparatorluğu pek ziyade küçülmüş, taht-ı idaresinde Kostantiniyye'den maada Marmara Denizi sahilinde Silivri ile bir iki köy ve Karadeniz sahilinde de birkaç mevki kalmış idi. Osmanlıların Avrupa kıtasında yerleşebilmeleri de ancak İstanbul'un fethiyle mümkün olacak idi.

Kostantiniyye o zaman Hristiyanlığın en güzel şehri idi. Evvelce beş yüz bin kadar nüfusu var iken yüz seksen bine kadar inmiş idi. Fakat suru, kalesi birinci derece-i ehemmiyette idi. [s.184] Hatta bir hayli zaman Osmanlıların, Osmanlılardan evvel sair akvamın hücumlarına mukavemet etmiş idi. Maahaza Osmanlılar bu devirde fûnûn-u askeriyede fevkalâde maharet kespemiş oldukları gibi kalenin zaptını kolaylatacak vasıtalar da tedarik etmişler idi.

Yıldırım Bayezid'in Anadoluhisarı'nı inşa ettiğini yukarıda görmüş idik. Sultan Mehmed de Karaman seferinden sonra boğaza gelerek şimdi Rumelihisarı dediğimiz Boğazkesen Hisarı'nı [s.185] yaptı. [1] Şu halde İstanbul'un Avrupa ile münasebâtı kesilmiş oldu. İmparator sefirler yolladı. Hisarın inşa edilmesi mütarekeye münafi olduğundan dolayı protesto eyledi. Sultan Mehmed de sefirlere:

- Ben sizin aleyhinize bir teşebbüste bulunmuyorum. Memleketimi muhafaza için çalışıyorum ki hiçbir zaman nakz-ı ahid değildir. İmparatorunuz Macarlarla ittifak ederek gemilerle pederimin yolunu kesmiş ve pek büyük bir muhataraya bırakmış idi. Unuttunuz mu? Pederim o zaman Cenevizlilerden muavenet istemeye mecbur olmuştu. Ben henüz genç, Edirne'de bulunuyor idi. Biz korkumuzdan titriyor idik, siz ise bizim felaketlerimize gülüyor idiniz. Pederim Varna'da iken Rumeli sahiline bir kale yapacağına yemin etti. Ben onun yeminini yerine getiriyorum. Mülkümün üzerinde istediğimi yapmağımıza karşı beni men etmeye veya işime karışmaya hakkımız veya kudretiniz var mıdır?

[1] Hâkân-ı mü'eyyid Sultan Mehmed Hazretleri mevsim-i bahârın takarrubunda istihzaratını ba'de'l-icrâ otuz sefîne-i harbiye ve bir hayli de sefâ'in-i nakliye tertip ve teçhiz ve harp gemilerine hasmane bir harekete tesadüflerinde müdafaa etmek memuriyetle lüzumu kadar asker irkab eyleyerek işbu donanmayı harp halinde Gelibolu'dan boğaz içine izam eyledi. Ve kendisi de mevkib-i hümâyûn ile kara tarikiyle ol suya müteveccihen hareket ederek yedinci günü boğaza vasil oldu. Askeri yerleştirdikten sonra erbâb-ı vukûf ve tecrübe ve malumâtтан bazı ihtiyar zevâtı istishâb ile atına binip boğaz içinin etraflı bir keşfini ahz etti.

Târîh-i Sultan Mehmed-i Sâni- Kritovulos [s.186] iki sahil dahi benimdir. İmparatorunuza deyiniz ki şimdiki padişah evvelkilere benzemiyor. Şimdi siz gidebilirsiniz, fakat bir daha böyle haberleri kim getirirse derisini yüzerim.

Mealinde cevap verdi. Rumelihisarı'na büyük toplar konuldu.[1] Hatta muhafazasına Firuz Ağa namındaki birinin kumandasında olarak dört yüz yeniçeri tayin edildi.

Padişahın Edirne'ye avdetinde imparator da İstanbul'un kapılarını kapadı, şehirde bulunan İslâmları hapsedti. Padişah da Mora'da bulunan imparatorun kardeşlerini ona muavenetten men için Turhan Bey ile oğullarını bir ordu ile üzerlerine yolladı.

İmparatorun hizmetinde bulunan Urban namında bir Macarlı taraf-ı devlete geldi. İstanbul duvarlarını yıkacak cesim toplar döktü. Bu topların en büyüğü Edirne'de döküldü. Bu topu 60 ila 100

[1] Her türlü eslihadan maada (ok, yay, kalkan, gürz, topuz ve emsali) haricî ve dahilî siperler arasında sağır ve kebir "seng-endâz" aletler koydurdu. Bu aletlerden maksat toplar veya mancınıklar olmalıdır. Çünkü o vakitler taş gülle atılırdı.

"Târîh-i Sultân Mehmed"- Karitovolos [s.187] öküz çeker, sikleti 700 tonellata olup 1200 okkalık gülleleri bin metreye kadar atardı. [1]

[1] Fâtih'in kendi tertip ve hesabı üzerine mühendis Muslihiddin ve Saruca Sekban ile Urban namında bir Macar'ın döktükleri topdur ki üç yüz kantar bakırdan imal olunmuştu. On iki kantar ağırlığında mermer gülleyi bir mil mesafeye atardı. Orduda bulunan topların miktarı dahi üç büyük olmak üzere yüz otuza baliğ idi. [s.188]

Sultan Mehmed şehrin planlarını, hücum hatlarını çizmiş, Osmanlı ordugâhı olacak mahalleri gezmiş, tayin etmiş, top bataryalarını tabya edecek mahalleri göstermiş idi. Ağır toplar târîh-i milâdın 1453 senesi Şubat'ında Edirne'den Bizans üzerine doğru ağır ağır yürümeye başlamıştır. [1]

-2-

FETH-İ KOSTANTİNİYYE

Fatih Mehmed, 1453 senesi Nisan'ının altıncı günü İstanbul önünde görünerek otağını Eğri Kapı'nın karşısındaki tepe

[1] Sultan Mehmed-i Sâni Rumeli beylerbeyini memur edip Kostantiniyye ve havalisiyle Rumların zîr-i tâbi'iyetinde kalan bilâd ve kurâ üzerine hemen asker sevk etmesini emreyledi. Beylerbeyi bilâ-ifâte-i vakit topladığı kuvvet ile hareket ve şehrin kapısına kadar takarrüp eyleyerek bütün civarını yağma etti. Kezalik Silivri kasabası üzerine yürüyerek o cihette deniz sahilinde Perentos ve buna müşabih kasabat ve büldan havza-i hükûmet-i Osmâniyyeye dahil oldu. Ve Karadeniz sahilinde hala Rumların taht-ı hükmünde olan bütün kıla dahi Osmanlı memleketine muzaf oldular. Ve Misivri kalesi de anveten alındı. [s.189] Arkasına kurdu. Asker Marmara'dan Haliç'e doğru yayılarak şehri kuşatıyordu. Sağ cenahta yüz, sol cenahta elli bin asker bulunuyor. Zağnos Paşa Galata tepelerini tutuyordu. Orduda üç büyük topla beraber irili ufaklı on dört batarya top daha var idi. Bu üç büyük top St. Romain (Sen Romen) denilen [s.190] şimdiki Topkapı karşısına tabya edildi. Bunlardan maada tahta kuleler ve sair muhasara alâtı mevcut idi. Denizden dahi Baltaoğlu Süleyman Bey kumandasındaki donanma geliyordu (857 Rebiü'l-âhır).

İmparator Constantin Dracosése (Kostantin Drakozes) Rumelihisarı'nın inşası tarihinden beri şehre metanet vermekten hali kalmamıştı. Ecnebi tarihlerinin verdiği malûmâta göre imparatorun kuvveti sekiz dokuz bin raddesinde olup otuz, otuz beş bin kadar eli silâh tutar ahali ile sair gönüllü, her milletten yabancılar, Cenevizler, Venedikler, ecnebi kaptanlar dahi hey'et-i müdâfa'aya dahil idiler. Hatta Gran namında bir de Alman topçu var idi. Donanma altısı ecnebi ve büyük küçük yirmi üçü Rum gemisi olmak üzere 29 harp sefinesinden ibaret idi. Bu muhasarada hücum ve müdafaa için Catapulte (Katapult) namında ok ve taş atar mancınık, adi mancınık, kule şeklinde harp makinesi, ok, "Ateş-i Rûmî" denilen Grégeois (Grejuva) ateşi ile top ve lağım atmak usulü her iki taraftan da kullanılmıştır. Rum topları hem adeden [s.191] hem de hacmen aşağı idi. Edirne'den getirilen büyük top hîn-i isti'malde patlayıp mühendis Urban'ı da öldürdü. Balta-zâde'nin kumandasında bulunan donanma pek mühim olamamakla beraber acemilik dahi var idi. Hatta birinci hücumda on sekiz pare gemimiz Sakız'dan gelen beş Ceneviz gemisine mağlup oldu. Bu beş gemi rüzgârın yardımıyla [s.192] donanmamızın ortasından geçerek İstanbul limanı ağzına kadar geldi. Rumlar buraya zincir germişlerdi. Zincir âlât-ı mahsûsa ile indirilerek içeriye girdiler. Bu hale Fatih'in canı sıkıldığı gibi rivâyâta nazaran rüşvet almakla Rumlara taraftar olan Halil Paşa'ya da muhasarayı kaldırtmak için fırsat-ı kelâm verdi ise de Fatih dinlemedi. Maahaz kara tarafından da toplar işe yaramadığı gibi ahşap hücum kulelerini de Rumlar yaktılar. Padişah Zağnos Paşa ile Molla Gürani ve Akşemsettin gibi ulemâ-yı muhteremeden mürekkeben büyük bir meclis teşkil ederek müzakere etti. Osmanlı gemilerini bir gecede Dolmabahçe'den kızaklara çekerek Haliç'teki Balat ve Ayvansaray önüne indirdi. İmparator mudafaada yararlık gösteriyordu. Muhasara elli üç gün sürdü. Fakat en sonunda Topkapı, Eğrikapı üzerinden icra edilen hücum muvaffakiyle neticelendi. Osmanlılar İstanbul'a girdiler. Hicrî (857 sene 27 Cumade'l-âhire ve milâdî (1453 senesinde padişah Fatih unvân-ı âlisini ihraz

etti. [s.194] Fatih, yirmi gün kadar İstanbul'da oturdu. Şehri tanzim ederek Rumlara yeniden patrik nasp etti. Patrikhaneye imtiyazlar verdi ki hala hükümleri caridir. [s.195]

-3-

FETH-İ KOSTANTİNİYYE ESNASINDA AHVÂL-İ ÂLEM VE ETRÂF

Feth-i Konstantiniyye esnasında henüz Amerika ve Avusturalya kıtaları keşf edilmemiş idi. Hatta o zaman dünyanın üç kıtası bir dereceye kadar malum idi ki onlar da: Avrupa, Asya ve Afrika idi.

Avrupa'da hükümet olarak: Fransa, İngiltere, Danimarka, İsveç, Almanya, Rusya, Lehistan, Bohemya, Macar, İsviçre, İspanya'da: Kastil, Aragon, Navar, Portekiz ve Endülüs'te İslâm hükümetlerinden Benî Ahmer var idi. Şarkî Rum İmparatorluğu mahv olarak yerine Osmanlı İmparatorluğu kaim olmuş ve bunun üzerine tarihte "Kurûn-ı Cedîde" denilen devir başlayıp "Kurûn-ı Vustâ" devri hitam bulmuş idi.

Asya'da: Arap, Selâçike, Tabzon İmparatorluğu, Kafkas, İran, Türk, Tatar, Hint ve Çin namlarında kümeler var idi. Maahaza Hint ve Çin bile malum denilecek halde değil idi. O zamanın müverrihleri, coğrafiyunu bunların halini iyiden iyiye bilemiyorlardı. Haklarında pek az malûmât var idi.

Afrika'da: Fas, Tunus, Cezayir, Mısır hükümetleri bulunuyor idi. Şöylece sayacak olursak o zaman malum addedilecek üç kıta üzerinde belli başlı hükümetlerin mecmuu yirmi beşi geçemiyordu.

Feth-i Konstantiniyye'de, Fransa'da Valuva hanedanından Yedinci Şarl muzaffer [s.196] hükümdar olup İngilizlerle açılan ve Yüz Sene Muharebesi diye tarihte şöhret bulan muharebe bitmiş idi.

İngiltere'de Altıncı Hanri namında Plantajen hanedanından bir kral hükümet ediyor ve şimdiki Fransa'nın birçok eyaletleri İngilizlerde bulunuyordu. Bundan maada İngiltere'de kral hanedanının York ve Lankastr kısımları [s.197] arasında Çiftegül muharebesi namıyla otuz beş sene süren dahilî bir muharebe başlamıştı.

Danimarka, İstiritid hânedân-ı kralisinden Dördüncü Valdemar'ın kızı Margarit'in İsveç, Norveç ve Danimarka hükümetlerinden teşkil ettiği "Kalmar İttihadı" namındaki büyük hükümetin ayrılması ve tekrar birleştirilmesi münazaâtıyla karma karışık, İsveç ise Kalmar İttihadı'ndan ayrılmak telâşında idi.

Almanya, Habsburg hanedanı namıyla meşhur olan sülâleden Üçüncü Frederik isminde kayıtsız bir imparatorun zir-i hükmünde idi. Habsburg, İsviçre'de bir küçük köy idi. Asıl müessisi Alsas dukası Arigu olup fakat hanedanı meydana çıkaran Gunteran namındaki Alsas kontudur. Bunun torunu (Radbo 1020 milâdî tarihinde Habsburg Sarayı'nı [s.198] yaptırmıştır. Feth-i Konstantiniyye'de Avusturya krallık bile olmayıp arşidükalık idi. O esnada Alman hükümetleri bir yere gelerek büyük bir Alman İmparatorluğu teşkil etmişler idi.

Rusya, da Kör Vasil namında bir Moskov prensi var idi. Ruslar, bu zamanlarda Tatar hanları arasına giren ihtilaftan istifade ederek Tatarlara haraç vermekten kurtuldukları gibi onları tehdide bile başlamışlardı. Fakat Rusların bu esnada Avrupa ile münasebetleri hemen hiç yok gibi idi. Hatta bizimle olan münasebetleri Bayezid-i Sâni zamanında, Kırım hanı Mengli Giray vasıtasıyla. Henüz Avrupa'nın şimâl-i şarkî taraflarında bulunuyorlardı.

Lehistan, Jagellons (Yagelon) denilen sülâleden Dördüncü Kazimir'in idaresinde idi. Kazimir pek ziyade ma'ârif-perver idi. Prusya'nın yarısı taht-ı idâresinde bulunmakla beraber yarısı haraç vermekte idi. Yagelon şimdi Rusya dâhilinde bulunup Litvani namıyla târîh-i Osmânîde göreceğiniz bir eyalet dukası idi.

Yagelonların Lehistan'da hükümet devri, bu zavallı krallığın en parlak zamanıdır.

Bohemya, yahut Çeh krallığı Protestanlığın zuhuru mukaddimesi olan ve Hussites (Husitler) diye şöhet bulan aileden kurtulmuş idiye de yine Almanya'nın tesiri altında bulunuyor ve Kral Albert namında biri tahtında oturuyordu.

Macaristan'da: Beşinci Ladislas kral idi. Macarlar hala Varna muharebesinin verdiği zaaf içinde idiler. Malum olduğu üzere Jan Hunyad bu muharebede kendisini pek güç kurtarmış idi.

Jan Hunyad'dan sonra oğlu Matyas Korvin bu Ladislas'tan sonra Macar kralı olmuştu. İsviçre, cumhuriyet halini tanıtmış ve Fransa'ya teslim ettirmiş idi.

İspanya'da garip bir hal görülüyordu. Şarkta Avrupa toprağı üzerinde Osmanlı namı altında bir İslâm hükümeti feth-i Kostantiniye ile Avrupa'da büyük bir devlet teşkil eylediği halde İslâmlar İspanya'dan yani Avrupa'dan çıkmak üzere bulunuyorlardı. [s.199] İslâmlar Endülüs'te yalnız Granata hükümetine malik idiler. Hristiyanlarda ise Kıştala veyahut Kastil hükümeti ile Aragon krallığı önde olmak üzere Portekiz ve Navar hükümetleri var idi.

Endülüs'ten Afrika üzerine teveccüh eden nazar, Tunus'ta Hafsiyun namıyla bir hükümet-i İslâmiye daha görür. Fakat zeval bulmak üzere idi. Yalnız bu hükümete lâfzen mensub Arap deniz korsanları vardı ki İtalyanlara karşı bir silâh-ı müdâfa'a halinde idiler.

Mısır'da ise Çerakise Memlükleri namıyla bir hükümet var idi. Bunlar 784 sene-i hicriyede zuhur etmişler idi. Mısır'da Barkuk namıyla zuhur eden bir Çerkez serdar, bu devletin banisidir. Bunlardan 922 tarihine kadar yani Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethettiği zamana kadar 24 hükümdar gelmiştir. Feth-i Kostantiniye esnasında Mısır meliki Mansur Fahreddin namında biri idi ki bunu kendi ser-askeri Atabey olan İnal Bey hal' ederek yerine geçmiş idi.

Asya'da: Yemen'de Benî Hamza hükümeti zuhur ediyordu. Hicaz'da Benî Kutade sülâlesinden şerifler bulunup Mekke-i Mükerrreme emiri idiler. Osmanlı Devleti'nin hîn-i zuhûrunda bu sülâleden Remeyne ve Kumeyse namlarında iki şerif müştereken emîr-i Mekke bulunuyorlardı. Necid kıtasında yine aşiret riyaseti cari idi. İstanbul'un fethinden iki buçuk asır evvel Trabzon'da teessüs eden imparatorlukta dahi yirminci impartor olan David bulunmakta idi.

Asıl Türk olarak Elbistan, Maraş, Antep, Malatya, Harput taraflarında Dulkdiriye hükümeti var idi ki bunların beylerinden Süleyman Bey'in kızı Siti Hatun Fatih'in zevcesi idi. Süleyman Bey, feth-i Kostantiniye esnasında vefat etmiş ve oğlu Arslan Bey emir olmuştu. Bunlardan maada Adana taraflarında Ramazanoğulları namıyla diğer bir Türk hükümeti daha var idi. Fetihte Hamza Bey namında biri bu hükümetin emiri idi. Şurasını iyice hatırd tutmalıdır ki Selçukîlerin gerek Anadolu'da gerek Suriye ve Irak-ı Arab ve İran'daki memaliki üzerinde garben hükümet-i Osmâniye teşekkül etmiş ve şarken dahi Devlet-i Safeviye namıyla yeni bir hükümet teessüs etmek üzere bulunmuş idi. Yalnız Osmanlılar tarafında Karamanoğullarıyla Akkoyunlular mevcut idi. Karakoyunlu denilen Türkler dahi İran'da hakim olup hîn-i fetihte ikinci hükümdarları [s.200] olan Cihangir taht-nişîn idi. Gürcistan'da ise Karitli, Kahit ve Guru namlarıyla maruf üç hükümet, üç birader elinde bulunuyordu.

Hindistan'da Afganîlerden Lodi hanedanı yeni bir hükümet teşkil etmişler idi. Çin'de dahi Ming sülalesi var imiş ki o zamanlar ne Avrupa Çin'den ne de Çin Avrupa'dan haberdar değil idi. Bunlarda maada Avrupa'da Venedik, Ceneviz hükümetleriyle Raguza Cumhuriyeti Rodos şövalyeleri, Sırbıye, Eflâk, Boğdan voyvodalığı, Mora despotluğu ve sair tabi ve nimtabi küçük hükümetler de var idi. Papa Beşinci Nikola ise bu esnada İstanbul fethiyle daha ziyade sehlü'l-husûl bir hale gelmekte olan itihâd-ı Nasrâniyete çalışıyordu.

Fatih surların muhasara esnasında rahne-dar olan yerlerinin tamirini, Sinop ve sair taraflarından İstanbul'a kadar gelen beş bin kadar Müslüman hanelerinin naklini emrederek lüzum gördüğü sair işleri de bitirdikten sonra Edirne'ye avdet etti. Halil Paşa'nın İstanbul muhasarasında ihaneti vukuu sebebiyle, paşayı evvelâ hapis ve kırk gün sonra katleyledi. Devlet-i Osmâniyede ilk katledilen veziriazam [s.201]bu Çandarlı-zâde Halil Paşa'dır. Hazinesinde yüz yirmi bin duka altını zuhur etti. Bittabi hazîne-i devlete alındı. Bu ana kadar birinci vezirlik Çandarlı hanedanında iken bu şeref onlardan nezedildi.

İstanbul fethinden sonra devletin Balkanlarda vaziyeti tebeddül etti.

Fetih üzerine Sırbıye despotu on iki bin, Yunanistan'da Osmanlı tabiiyetini kabul etmiş olan prens on bin duka altını haraçlarını gönderdiler. Sakız, Midilli adalarında bulunan Ceneviz senyörleri dahi üçer ve altışar bin duka altını vereceklerini bildirdiler. Trabzon kralı dahi senevî iki bin duka altını haraç taahhüt eyledi. Sırbıye, Bosna, Hersek, Mora üzerine birbiri ardınca seferler icra edildi. (859-863)

Bizim Vılıkoğlu dediğimiz Sırbıye kralı Brankoviç'in yerine Fatih İstefan Lazaroviç'i nasp etmek isediğinden Vılıkoğlu Hunyad'a iltica etti. Macarların yardımıyla Tuna sahilini tahkime başladı. Fatih ordusuyla hareket ederek mühim bir süvari kuvvetiyle Sırbıye derununa saldırdı. Sırphılar istihkâmâta çekilmişlerdi. Fatih askerini her iki kola ayırarak bir hayli esir aldı. İstanbul etrafındaki Belgrad köyü vesaire bu esirlerin [s.202] iskânından vücuda gelmiştir. Firuz Bey 32 bin kişilik bir kuvvetle kaldı. Fakat Hunyad'ın kumandasıyla kuvvetli bir Macar ordusu Sırbıye'ye inerek Firuz Bey'i esir, Prut'u hedim, Vidin'i zapt ve köyleri ihrak eyledi. Ba'de Fatih üzerlerine yürüdü ise de bunlar çekilip gitmişlerdi.

Venedik Cumhuriyeti ile akd-i musâlaha edilerek şark sularında serberstî-i ticâreti ve Balyos namıyla mukim elçi bulundurması nâ'il-i müsâ'ade oldu.

Eyüp câmi'-i şerîfi, eski saray Bâb-ı Ser-askerî bu tarihte inşa olundu. İslâm ahali ile meskun kalan yerlerde kiliseler camiye tahvil ve medreseler yapılarak Dersaadet'e müderrisler, talebe celp edildi.

Makâm-ı sadâret bir seneden beri münhal idi. Bu sene, Hırvat devşirmelerinden ve Fatih'in terbiye-gerdelerinden Mahmud Paşa sadrazam oldu ki Devlet-i Aliyye'de Çandarlı hanedanından sonra ilk sadrazam olandır.

Rodos şövalyeleri serbestî-i ticâret istidasında bulduklarından onlara haraç teklif edilmiş idi. Şövalyeler reisi papadan başka kimseyi tanımayacaklarını beyan ederek Fatih'i gücendirdi. Bunun üzerine Anadolu kıyısından otuz kadar sefine yolladığı gibi Hamza Bey kumandasında dahi yirmi beş üç sıra, elli iki sıra, yüz bir sıra [s.203] kürekli gemiler gönderdi. Bu donanma evvelâ harâç-güzâr olan Lesbos (Midilli) adasına uğradı. Oranın dukası pek çok ikramâtta bulduysa da Sakızlılar hüsn-ü kabûl göstermediler. Rodos'un kalesi de pek muhkem olduğundan bir iş görülemedi. İstanköy de dahi aynı hal vaki oldu.

Fatih Sırbıye meselesine bir nihayet vermek maksadıyla Kara Yuvaç'ta büyük havanlar ve muhasara topları döktürdü.

Brankoviç'i otuz bin duka altını vermek şartıyla Sırp kralı tanıdı.

(863)te ordu-yu Osmânî yüz elli bin kişiden mürekkep ve üç yüz topa malik olduğu halde Belgrad'ı muhasara etti. Papa Üçüncü Kalkast Hunyad'a müracaatla bir ehl-i salîb teşkil etti. Hunyad Tuna'daki küçük donanmamızı yaktı. Belgrad'ın imdadına yetişerek ordumuzu bozdu. Hatta Fatih yaralandı. Beylerbeyi Dayı Karaca Paşa ve Yeniçeri Ağası Hasan Ağa ile beraber yirmi dört bin Osmanlı şehit ve toparımız mahv oldu. Hunyad dahi iki ay sonra şiddetli bir sıtmadan vefat etti. Vılıkoğlu da biraz sonra ve yerine kral olan Lazaroğlu da iki ay sonra öldüler. Ortaya iki varis çıktı. Biri Fatih'in üvey validesi Mara yahut Meryem Sultan [s.204] ve diğeri de Lazarî'nin damadı olduğu Bosna kralının zevcesi İren idi. İren Sırbistan'a

girdi ise de Katolik olduğundan kabul edilmedi. Sadrazam Mahmud Paşa'nın biraderi olup Sırpılara muvakkat reis tayin olunan Abagoviç'i İren hile ile katlettirdi. Bunun üzerine Fatih, Mahmud Paşa'yı Sırbıye'ye memur etti. Paşa Semendire'yi ve Güvercinlik'i vesaireyi fetheyleti. Mehmed Bey namında bir serdar Zemlin ve civarını vurdu, bundan sonra Sırbıye bir Osmanlı vilâyeti haline girdi. Yalnız Belgrad Macarlarda kaldı (863).

Semendire'nin fethinden evvel Mora kıtasının şimal tarafı dahi zapt ve istilâ edildi. Buralarda İstanbul imparatoru Kostantin'in biraderleri Dimitrios ile Tomas hükümet ediyorlardı. Fatih, Mora'dan avdetinden evvel Atina'yı da ziyaret eyledi. Maahaza Fatih Mora'dan ayrılır ayrılmaz Tomas isyana başladı. Hatta Patras'ı bile zapt etmiş idi. Vali Hamza Bey merkumu Leontari kalesinde sıkıştırdı. Hamza Bey Venedik'e tabi birkaç mahal ile Dimitrios'a bırakılan mahallerden maadasını aldı ise de bilahare iki kardeş yine birleşerek isyan ettiklerinden Fatih bizzat azimet etti. Kasterica'yı zapt ve ahalisini katleyledi.

Tomas şiddet-i hücumdan bir gemiye binerek Avrupa'ya kaçtı. Tomas'ı kaçırdıklarından dolayı Venediklilere gücenerek etrafta bulunan [s.205] Arnavutlar üzerine spahileri saldırdı. Kalavrına'da Dukas namında biri mukavemet gösterdi. Dukas mağlup olunca testere ile ikiye biçildi ve adamlarının ekserisi idam edildi.

Yalnız Karan, Mitan, Argas gibi birkaç mevki Venedikliler idaresinde bırakıldı (862).

Sırbıye'nin kâmilen fethi Bosna ve Hersek'in dahi istilâsına yol açtı. Bosna kralı, Sırbıyeden el çektikten sonra vergi vermekte gevşemiş Venediklilere karşı Bosna'nın elde bulundurulması lâzım gelmiş idi. Sadrazam Mahmud Paşa Bosna kralını Güluc Hisarı'nda muhasara ederek esir aldı. Hunyad'ın oğlu Matyas (870)te Bosna'yı istirdad için hücum etmiş ise de Mahmud Paşa galip gelerek Macarları def eyledi.

Eflâk voyvodası olup tarihlerimizde Kazıklı Voyvoda ve Macarlar arasında “şeytan” ve kendi ahalisi beyninde “cellât” namıyla maruf olan Drakula'nın oğlu Vilad, taraf-ı devletten vuku bulan davet üzerine: “Ben gelecek olursam Eflâk ahalisi yerime bir başkasını getirirler.” Diyerek itizar etmiş ve bunun üzerine memleketini muhafaza için gönderilen Vidin Bey'i Çıkarıcı Hamza Paşa ile maiyetini bir gece basarak [s.206] kazıklamış idi [1]. Sadrazam Mahmud Paşa karadan ve padişah deryadan

[1] Her ne zaman bir Türk esiri eline geçecek olursa kazığa vurdurarak biçarelerin feryatları göklere çıkarken o sarayında erkânıyla taam eder, bazı kere üseranın ayak ve bacak derileri yüzdürürerek çiğ et üzerine tuz sürdürür. Evca ve alâmı daha ziyade artsın diye o tuzlu yaraları keçilere yalattırır. Bir kere huzuruna girmiş olan Osmanlı mebuslarına âdât-ı Hristiyaniyeden olduğu üzere başlarını açmalarını emrederek onlar da böyle bir hareket-i merâsim Osmaniyede olmadığını der-miyân edince: “Madem ki sarıklarınızı başlarınızdan çıkarmak istemiyorsunuz. Ben sizi hiç çıkaramaz edeyim.” Diye biçarelerin sarıklarını başlarına mıhlamıştır. Bir gün de memleketinin dilencilerini yemeğe davet ederek yemek yedirdikten ve mükemmel şarap içirdikten sonra buldukları mahalle ateş vererek cümlesini yakmıştır. Bir defasında dahi keyfi istemiş ki validelerin memelerini kestirerek çocuklarının başlarını memelerinin yerlerine koydursun, habis bu zevkini de icra etmiştir. İnsanları kıyma gibi kıymak veyahut söğüş gibi haşlamak için makineler bile icat eylemiştir. Bir gün bir zavallı çobana rast gelmiş ki eşeğine rakip olarak yoluna gidiyormuş. Her ikisini de kazığa vurdurarak helâk oluncaya kadar ikisinin de seyrine bakmış, yine papazın biri kimsenin malına el sürülmemesi hakkında vaaz ve nasihat edermiş. Herifi davetle taam verdikten sonra papas kabul etmekle “senin malın olmayan ekmeğe niçin el sürdün” diye adamcağızı kazığa vurmuş. Müstefreşelerinden biri gebe kaldım zannına düşerek zalim ise gebe olmadığı iddasında bulunduğundan isbât-ı müdde'â için kendi eliyle karının karnını deşerek helâk etmiş. Yine bir defasında birçok çocukların validelerini gözleri önünde öldürmüş ve etlerini pişirtip onlara ekl ettirerek bu suretle eğlenmiştir. En ziyade eğlendiği günler bir çok adamları birden kazığa vurdurduğu zamanlar olup bir kere dahi lisan öğrenmek için Eflâk'a gönderilmiş olan dört yüz Macar ve Transilvanyan çocuklarını kâmilen ateşe yaktığı gibi

Bohemyalı tacirlerden altı yüz kadarını dahi pazar yerinde ve şüphelendiği beş yüz Ulah kibâr-zâdegânını dahi kendi tebalarının nüfusunu haber vermediler diye kazığa vurdurmuştur.
[Mufassal- Müverrih Anjel'den]

Hammer'in rivayetine göre Hamza Bey'i en yüksek kazığa vurdurmuştur. [s.207] giderek Eflâk'a girdiler. Drakula ise Fatih'in vürudundan evvel Tuna'dan ubûr ederek Bulgaristan'ın her tarafını yaktı. Müslim, Bulgar yirmi beş bin kadın, erkek, sıbyanı esir alarak cümlesini güzergâhta kazığa vurdurdu. Padişah bu zülm-ü eşedden son derecede mütehayyir kalarak evvelâ İbrail'i ateşe verdi.

Şeytan Voyvoda bir ormana gizlenerek orduyu da bastı. Fakat muvaffak olamayarak Macaristan'a kaçtı. Merhum Macaristan'da tutularak hapsedildiyse de on beş sene sonra Radol'un vefatında mahbesten kaçarak yine Eflâk'a geldi. İki sene sonra hizmetkârlarından biri melunu katleyledi. Kafası bir kazığa dikilip bütün Eflâk memalikinginde dolaştırıldı. Merhumun yerine ma'iyet-i şâhâne bulunan biraderi Radol voyvoda tayin edildi. Şimalî Arnavutluk'ta ta Murad-ı Sâni zamanından beri isyan etmiş olan İskender Bey üzerine giden fırkalarımız bozuluyordu. Fatih ordusuyla yürüyerek Akça Hisar'ı muhasara etmiş ise de İskender Bey dağlara iltica ederek her gece baskına çalışır idi, kışın gelmesi üzerine Sultan Mehmed, Balaban Bey'i bırakarak çekildi ve ertesi sene İskender Bey vefat etmekle Arnavutluk, kabâ'il beyleriyle Venedik ve Devlet-i Osmâniye arasında kaldı. [s.208] Sırbiiyenin fethi, Arnavutluk'un hükümsizliği Osmanlı ordularının daha şimalde doğru yürümelerini kolaylaştırdı. Osmanlılar on sene müddetle Cenubî Macaristan ile Hırvatistan, Esklavonya, İstirya, Karnivla taraflarına akın ettiler. Fakat Venedik Cumhuriyeti'yle açılan harp, karadan, denizden on altı sene sürdü.

Cenevizliler ile Venedikliler İstanbul İmparatorluğu'nun zaafına sebep olmuşlardı. Bu sebeple Venedikliler Mora'da ihtilâl çıkartmak, İskender Bey'e yardım etmek, Karamanoğluna el vermek suretiyle Osmanlıları taciz ediyorlardı. Fatih Venediklilerden Ağrıboz adasını aldığı gibi Bosna ve Hersek istilâsında oralarda bulunan Venedik memalikini de zedelemişti.

İstanbul'un fethini müteakip Fatih Venedik ve Ceneviz gemileri gibi sefâin inşa ettirerek Akdeniz'e donanma yollamaya başlamış idi. Mahmud Paşa, Eflâk seferinden avdetinde bu donanma ile Midilli adasını aldı. Çanakkale Boğazı'na kaleler yapıp toplar konuldu.

868 tarihinde Anadolu'da dahi vaziyetimiz değişmiş idi. Karamanoğlu İbrahim Bey, Trabzon imparatoru David Komnen'in [s.209] kızını o zamanlar Erzincan ve Kemah taraflarında Akkoyunlu hükümetinin emiri Uzun Hasan'a verdiğini öğrenerek bunlarla bi'l-ittifâk Dulkadiyye beyi İsmail'i de dâhil-i ittifâk etmiş ve Ceneviz donanmasını dahi araya katmıştı. Hatta Uzun Hasan'ı teşvik ederek Sivas'a iki günlük mesafede kâin Koyunluhisar'ı Osmanlı muhafızlarının ellerinden aldılar. Fatih, tedarikât-ı cesîmede bulunarak Amasra üzerine Veziriazam Mahmud Paşa kumandasıyla yüz elli sefine gönderdi. Cenevizliler donanmayı görür görmez şehri teslim ettiler.

Amasra'nın zaptından sonra Karadeniz'in Anadolu sahilinde iki hükümet kalmıştı: İsfendiyaroğulları ile Trabzon hükümeti. (763)te İsfendiyaroğlu İsmail Bey Sinop'un muhasarası üzerine Sultan Mehmed'e iltica etmiş ve memleketi ilhak olunmuştur. Sinop'un fethi üzerine Trabzon'a giden ordu-yu hümâyûna karşı Uzun Hasan Trabzon hükümetini himaye etmeye kalkıştı. Fatih Uzun Hasan'ın üzerine Hamza Bey'i yolladı. Koyunluhisar'ı zapt etti. Hasan, validesi Sara kadını ricacı [s.210] yolladı. Fakat padişah Trabzon'dan vazgeçmedi. Bizans bakiyesi olan bu hükümeti de ortadan kaldırdı. Karadan, denizden vuku bulan hücum üzerine imparator Komnen canına taarruz olunmamak ve Trabzon varidâtına müsavi varidât verilmek şartıyla kaleyi teslim etti. Mumaileyh imparator ma'a-aile Edirne'ye çekildi ise de muahharen Uzun Hasan'ın zevcesi olan kızıyla muhaberesi duyuldu. Ailenin

evvelce ihtida etmiş olan bir prensinden maada ne kadar azası var ise katil ve kızları Zağnos Paşa'ya, Evrenos-zâdelere hatta şehzadegana, bendegana, tezvic edildi.

Padişah Dulkadikiye prensi İsmail Bey'i de Yenişehir'den kaldırıp Filibe'ye yolladı.

Görülüyor ki Osmanlılar Avrupa kıtasına geçtikleri zamandan itibaren kâh Rumeli'den vuku bulan hücum, kâh Anadolu'da zuhur eden isyanlarla, hatta aynı zamanda iki tarafla uğraşmak gibi güç, arızalı, tehlikeli meşguliyetlere uğramaktan hali kalmamışlardır. Venediklilerin husumeti ise nazar-ı dikkatlerini hem denize, hem sahile atf eyliyordu.

Karamanoğlu İbrahim Bey'in büyük oğlu İshak Bey cariyeden, Pir Ahmed, Karaman, Kasım, Alaaddin, Süleyman, Nur Sofu namlarında olan diğer altı oğlu da Sultan Murad-ı Sâni'nin hemşiresinden [s.211] olmakla bunların arasında adavet büyümüş idi. Bu altı oğul İbrahim Bey'i Konya'da muhasara ettiler. Mumaileyh kaçarken vefat eyledi. Fakat hayatında en ziyade sevdiği İshak Bey'i veliaht itihaz ederek İçel ile Silifke'yi dahi ona vermiş idi. Altı oğlun en büyüğü Pir Ahmed Bey dayızadesi Sultan Mehmed'e, İshak Bey de Uzun Hasan'a yalvardı. Uzun Hasan'ın yolladığı askeri Osmanlılar bozup Silifke'yi muhasara ettiler. Bunun üzerine İshak Bey ailesiyle Uzun Hasan'a kaçtı. Pir Ahmed Bey Karaman hâkimi oldu (868).

İşte bu Pir Ahmed Bey 872 tarihinde Venediklilerle uyuşup Dulkadiroğlu Şehsuvar Bey'le beraber isyan etti. Fatih, bizzat Karaman fethine giderek veziriazam Mahmud Paşa'yı üzerine yolladı. Paşa dahi merkumu perişan eyledi. Fakat esir tutabilecek iken aldırmadı. Bunu vüzeradan Mehmed Paşa namında nâ-ehil ve haris bir paşanın rüşvet aldığına atfederek azline sebep oldu. Karahisar'a gelindikte - Türklerin eski adetleri üzere - Mahmud Paşa'nın sakın olduğu çadırın iplerini kestirerek çadırı başına yıktırdı ki azil demek idi (872).

Karaman feth edilerek rüesası kâmilan katledildiği gibi Şehzade Sultan Mustafa dahi valiliğine tayin edildi. [s.212] Anadolu seferinden avdetde yeniden yeniye teessüs etmekte olan Osmanlı donanmasının büyük bir muvaffakiyeti görüldü. Yüz kadar sefine ile Mahmud Paşa Ağrıboz adası üzerine giderek zapt eyledi.

Diğer taraftan Venedikliler müttelikleri papa Dördüncü Sixte (Sikst), Napolililer, Rodos şövalyeleriyle beraber bahren cesim bir donanma yolayıp Anadolu üzerine saldırarak İzmir'i zapt ve tahrip ve Anadolu, Silifke sahillerine gelip Karaman'a yardım ediyorlardı. Bu hey'et-i müttelideye Uzun Hasan'ın yolladığı bir hey'et-i sefâret İzmir'den Venedik tarikiyle gelerek Fatih aleyhine bir ittifak akdi için müzakerâta girişti. Venedikliler Hasan'ın teklifini kabul edip hatta Karaman tarafından mühimmât-ı harbiye bile yolladılar. Bu esnada Anadolu'da Karaman taraflarında mühimce harekât görülüyordu.

Sadrizam Mehmed Paşa Karaman'a memur olarak etmediği zülüm, almadığı rüşvet kalmadığı halde Uzun Hasan'ın teşvikiyle âsâr-ı isyân gösteren Varsak aşireti üzerine gittiğinde fena halde mağlup olmuş ve topladığı hazinesini bile kaptırmış idi. Yerine sadrazam olan İshak Paşa da Karaman'a memur olarak bazı mevakii tahkim ettiği gibi vüzeradan Gedik Ahmed Paşa dahi Alaiyye tarafında izam edilerek kal'a-i mezkûre Selçukîlerden Kılıç Arslan Bey yedinden alındı. Silifke, Moka hisarları dahi zapt edildi. [s.213]

-5-

Uzun Hasan - Akkoyunlu yahut Bayındiriyye hükümetinin en namdar hükümdarı idi. Diyarbakır'da kesb-i kuvvet etmiş ve Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah Mirza ile Timurleng'in torunu Ebu Said Mirza'yı katlederek makarr-ı idâresi Tebriz olmak üzere büyük bir devlet teşkil etmiş idi. Karamanoğlu Pir Ahmed ile biraderleri mağluben kendisine iltica edince Uzun Hasan bunlara amcazadesi Yusufca Mirza kumandasında mikdâr-ı kâfi asker vererek Karaman'a yolladı. Bu öteyi beriyi yağma ede ede Hamideli'ne kadar geldi. Konya valisi Şehzade Sultan Mustafa Kireli'nde bunları basıp Yusufca Mirza'yı esir etti (877). Diğer taraftan Fatih Sultan Mehmed dahi ordusuyla hareket ederek Sivas'tan sonra Rumeli

beylerbeyi Has Murad Paşa akıncı bölükleriyle Uzun Hasan'ın tuzağına düşüp maiyetiyle şehit ve Turhan-zâde Ömer Bey gibi bazı ümera dahi esir oldular. Bunun üzerine Sultan Mehmed Bayburt'a kadar ilerleyip Tercan kurbunda Otlukbeli denilen mahalde Uzun Hasan askerine mukabil geldi. Ordu-yu humâyûn hemen yüz bin kişilik idi. Bu muhârebe-i müthişede fena halde mağlup oldu. Devlet de bu tarafta yirmi otuz sene rahat etti. [s. 214] esnâ-yı harpte sağ cenah Şehzade Sultan Bayezid'in, sol cenah Şehzade Sultan Mustafa'nın kumandasında olduğu gibi ikinci defa veziriazam olan Mahmud Paşa ile Gedik Ahmed Paşa ve Anadolu Beylebeyi Davud Paşa dahi orduda mevcut idiler.

Sultan Mustafa Develi Karahisar'daki Karaman ümerasından Atmaca Bey'i tepeledi. Pir Ahmed Bey ise Minyan'dan Dulkadiroğulları nezdine kaçıp orada vefat etti. Sultan Mustafa bu aralık irtihal etmekle yerine biraderi Sultan Cem Karaman valisi nasp edildi. Osmanlıların zuhurundan beri musallat olan Karaman hükümeti de müşarünileyhin valiliğinde ortadan kaldırıldı. Devlet bir gaileden daha kurtuldu.

Kuvve-i bahriye zaman zaman ilerledi. Adalar Denizi yavaş yavaş Osmanlı denizi oluyordu. Midilli, Limni, İmberoz, Taşoz ve Semadirek adaları zaptedildi.

Kırım - (880)de Veziriazam Gedik Ahmed Paşa, üç yüz kadar gemi ile Karadeniz'de Kırım üzerine giderek Kefe, Azak, [s.215] menküb kalelerini aldı. Cenevizleri Kırım sahilinden çıkardı. Kırım'da bulunan Kıpçak hanı Hacı Giray'ın vefatında oğulları miras davasına düşmüş ve memleket fitne ve fesat içinde kalmıştı. Padişah o taraftan gelen bir mahzar üzerine Hacı Giray'ın evlâdından Mengli Giray'ı Kırım hanı nasp etti. Kırım da bu sebeple devletin mümtaz bir eyaleti oldu (880). (71'inci Faideye müracaat)

Boğdan - Boğdan beyi Etyen bir sene evvel Hadım Süleyman Paşa'yı mağlup etmiş ve Kırım fethinde dahi Cenevizlileri himayeye kalkışmış idi. Fatih bu sebeplerle Boğdan üzerine yürüdü. Bahren dahi üç yüz kadar sefine-i harbiye Tuna nehri ağzına geldi. Osmanlıların Ağaç Denizi dedikleri Ronzonbi ormanında kanlı bir muharebe vukua gelerek tarihlerin rivayetine nazaran kesilen kellelerden minareler yapıldı!

Vukû'ât-ı Muhtelif - Bosna taraflarındaki Şapça kalesine hücum eden Macarlardan ahz-ı intikâm için yollanan akıncılar Semendire civarında mağlup olduklarından Fatih şiddetli bir kış devam ettiği halde [s.216] ordusuyla yürüyerek Semendire kalesini muhasara etti. Bu esnada Macar kralı Matyas idi.

Venedikliler hâl-i harbin sulha mübeddel olması hakkında teşebbüsâtta bulundular ise de Fatih rû-yı kabûl göstermeyerek Hadım Süleyman Paşa'yı Mora cihetindeki Lepanto'yu zapta memur eyledi. Süleyman Paşa burada da muvaffak olamadı. Akıncı askeri müteveffa İskender Bey'in merkez-i idâresi olan Karavya'yı muhasara ettiler. Fatih bizzat İşkodra üzerine yürüdü. Bilahare Karavya yani Akhisar zapt ve İşkodra muhasara edildi.

Osmanlı akıncıları Venedik ile Tiryste arasında Adriyatik Denizi'ne münseb olan Tagliamento nehri geçidini zorlayarak Venedik civarını ateşe verdiler. Venediklileri müttefikleri terk ettiklerinden Limni adasını ve Arnavutluk'taki mevakiî terk etmek ve yüz bin duka altını tazminât-ı harbiyeden maada senevî yüz on bin altın haraç vermek şartıyla nâ'il-i musâlâha oldu fakat musâlaha-nâmeye İstanbul'da daimi surette bir Venedik Balyoz'unun ikamesi ve Balyoz'un Venedik tebası umûr-ı adliyesine bakması şartı dahi derc edildi ki payitahtta konsolos mahkemelerinin teessüsü bu tarihten ibtida eder.

Biraz sonra Zanta ile Ayamavra adaları da alındı. [s.217] Gedik Ahmed Paşa (884)te sadareten Mora valiliğine tayin edildi. Müşarünileyh yüz kıta sefineden mürekkep donanma ile İtalya seferine azimet ederek Zanta adasıyla İtalya'nın Otranet şehrini vurup 12000 esir aldı. Uzun Hasan da bu esnada vefat etti.

Fatih'in İtalya seferine atf-ı dikkat eylemsi, İstanbul İmparatorluğu'na sahip olmasından dolayı vaktiyle bu imparatorluğun tasarrufunda bulunan İtalya şehirlerinin de Osmanlı yedine geçmesini ihtar eden Venedik Cumhuriyeti'nin bir fitnesi neticesi idi. Diğer taraftan adalar denizindeki Rodos adası hala şövalyeler elinde bulunuyordu. Mesih Paşa kumandasında olarak gönderilen altmış sefineden mürekkep bir donanma cezireyi muhasara etmiş ve kalede açılan gediklerden asker içeriye girmiş iken Mesih Paşa: Mâl-ı ganîmet devletindir diye ilân eylediğinden orduya gevşeklik gelerek mağlup oldu. Mesih Paşa vezaretten sancak beyliğine indirildi. O aralık Mısır'da hükmeden "ümera-yı Çerakise"den Kayıtbay Dulkadiriye hâkimi Şehsuvar Bey'i tutarak asmış idi. Kayıtbay - Şehsuvar Bey'i ele geçirmek için - muavenette bulunulmayacak olursa Dulkadiriye memleketini devlete terk edeceğine dair vaatte [s.218] bulunmuş iken Şehsuvar'ın biraderi ve hasmı Şah Budak'ı nasp etti.

Cenâb-ı Fatih, adeti üzere Mısır hükümeti aleyhine olarak Anadolu'ya mı yoksa Rodos fethine mi gittiğinden kimseyi haberdar etmeksizin ordu ile Üsküdar'a geçip Gebze tarafında Hünkar Çayırı nam mevkiye vardığında irtihal eyledi.

"Orta boylu, kalın kemikli, omuzlarının arası geniş, gövdesi bacaklarından uzun, yüksek ve mukavves kaşlı, çehresi beyaz üzerine gayet ateşin bir al ile müzeyyen, saçı, sakalı siyah ve kıvrıkcık, boynu kısarak ve ön tarafına mail, alnı açık, gözleri parlak, ağzı küçük, burnu kiraza sunulmuş şahin gagası şeklinde kemerli idi."

Edirne'de doğmuş, Edirne'de cülûs etmiş idi. Birinci cülûsunda iki seneden ziyade padişah olmuş ve iki cülûsu arasında yedi seneden ziyade mahlu kalmıştı. Namık Kemal Bey merhum diyor ki:

Pederi, Murad-ı Sâni, saniyen saltanatı kabul etmekle Fatih gördüğü ders-i tecrübenin tesirinden ve hele Zağnos Paşa'nın def ve tahkirinden dağdar olduğu halde evvelki mansıbı olan Manisa'ya avdet eylemiştir. Bu vaka (yani hal') kendi için bir mihnet olduysa devlet için bilakis bir büyük saadet sayılır. Çünkü fevkalâde yaratılmış zevât için [s.219] felaket mektebinden büyük bir ders-hâne-i kemâl olamaz. Bu kahraman ise müddet-i medfide müptelâ olduğu mahlu'iyet zamanında yalnız ders-i felâketten değil, haiz olacağı hâkim unvanını alim sıfat-ı fâhiresiyle tezyin edecek derece envâ-ı ma'rifetten dahi kemaliyle müstefit olmuştu.

Bu zamân-ı inzivânın asarındandır ki Arabî, Fârisî, Latin ve Yunanî, İbranî lisanlarını tahsil eyledi. Ve bu tahsil semeratından şark ve garbın sevabık ve dakayıkına kemaliyle vakıf idi. Ve bu zamân-ı inzivânın asarındandır ki ulûm-ı şer'îye ve akliyenin usul ve furu'unu tekmlil eyledi ve bu tekmlil semeratındandır ki o zamanlarca misli nâ-meşhûd bir "mütemeddin" devlet teşkiline ve fenn-i harbin terakkiyât-ı hâzıraya mebde olacak surette tesis ve tadiline muktedir olabilecek derecede hikmet-i hükûmete arif idi.

Müddet-i saltanatı 31 senedir. Bu müddet zarfında Fatih ikdâmât-ı fevkalâdesiyle Osmanlı hükümetini Feth-i Kostantiniyye'ye muvaffakiyetinden dolayı şarkın en büyük imparatorluğu derecesine çıkarmış ve Avrupa'nın o zamanlar en cesim ve en mütemeddin bir hey'et-i ictimâ'îyesi haline koymuştur. Bir halde ki hîn-i vefâtında vaz'iyet-i coğrafyamız ile vaz'iyet-i siyâsiyemiz kâmilten değişmiş idi. Memâlik-i Osmâniye Anadolu'da Fırat nehri ve yukarılarına, Rumeli'de Tuna kenarlarına kadar tevessü ederek iki kıta üzerine tabii birer hadde istinat ettiği gibi ekseriya bu hudut haricinde icra ettiği ve ettirdiği akınlar, Boğdan seferi gibi muharebelerle [s.220] kendisinden sonra gelecek Osmanlı padişah ve serdarlarına mükemmel izler bırakmıştı. İşte bunun için idi ki İran ve Mısır hükümetleri ayrı ayrı endişeyeye düşmüşler ve Avusturya ile İtalya dehşet içinde kalmışlardı. Lehistan dahi Kırım'ın zabtı üzerine temasa girmiştir.

Maahaza Fatih iki noktada tevakkuf etmiştir. Biri Belgrad muhasarası ki bu şehir alınmadıkça hükûmet-i Osmâniye Tuna boyundan ileriye [s.221] geçemedi. Diğer Rodos adası muvaffakiyetsizliği ki Adalar Denizi ve binaenaleyh Akdeniz hâkimiyeti şüpheli kaldı.

Maahaza Fatih zamanı Osmanlılığın en ziyade kemal ve terakkiye müstait olduğu bir zaman idi. Fatih kudreti, marifeti, irfanı, cesareti ve mahareti ile milletin tâli' ve ikbalini yalnız cihangirliğe değil bilhassa maarif ve sanâyi-perverliğe müsait meziyetlerle dahi büyületmişti. En büyük bir edibimizin dediği vecihle:

“Ekser eazımı bulunduğu mertebeye zamanın tesiri isal eder. Ancak Fatih zamanını ihraz ettiği mertebe-i azametine bilakis kendi himmetinin tesiri ile vasıl etmiştir. Hakikati şüpheden beridir.”

İstanbul fethini Fatih'e bir türlü affedemeyen ecnebi tarihleri bile hakkında türlü türlü şahadetlerde bulunmaktadır. Hatta en yeni neşrolunan “Mufassal” bir târîh-i umûmîde bile aleyhinde ayş u sefahet, ahde vefasızlık, kizb ve hunharlık gibi isnadatta bulunulduktan sonra deniliyor ki:

“Muharebelerde izhar ettiği cesaret ve merdi, yorulmak bilmez faaliyeti, hadden efsun hırs-ı istîlâsı, fikr-i siyâsetinin ulviyet ve inceliği ve askeri hakkındaki lutf-u in'âmı ile hakikaten bir Türk prensi [s.222] olduğunu teslim ettirmişti. Meşhur İskender-i Kebir'i ve Roma imparatoru Yuliyos Kayseri kendisine örnek edinmişti. Pek ziyade mâlik-i ilm ve hüner olup Türkçe, Rumca, İslavyonca, Arapça, Acemce mütekellim idi. Coğrafya ile tarihte ve zamanın fûnûn-ı harbiyesinde pek ziyade vukufu var idi. Cami ve sair ebniye-i diniye ve hayriye inşaatında pek ziyade semihane davranmış, Rum ve İtalyan sanatkarlarına iltifat [s.223] ve hürmet etmiştir. Hatta ressam meşhur Venedikli Gentile Bellini (Centilli Bellini)ye tasvirini yapmaya müsaade vermiştir ki bundan sonra Enderûn-ı hümâyûnda Es-seyyid Hüseyin ve sair namlarda yerli musavvirler dahi yetişmiştir.”

Zamanın uleması fetvalarıyla tanzim ettiği “Kânûn-nâme-i Mehmedî” namındaki kanûn-nâme-i nüsha-i asliyesi gayr-ı mevcûttur. Tarihlerimizin rivayetine göre iki kısımdan ibaret imiş:

Birinci kısım hey'et-i devlete ve ikinci kısım dahi bayram ve taam merasimi ile mihr-i hümâyûna ve taht-ı saltanat usûl-ı tevârüsüne dair imiş.

Fatih'in hâce-i evveli Molla Gürani nam zât-ı şeriftir. Ulemaya pek ziyade hürmet ve riayet eder, hatta hocasının daima elini öptüğü gibi zamanının en büyük alimi olan meşhur Molla Hüsrev'e camide bile ayağa kalkar idi. İstanbul'da tesis ettiği Fatih medreseleri dünyanın en büyük dârü'l- fûnûnları nümunesi idi. Geceleri medreseleri dolaşarak talebeyi teşvik ederdi. Bir Latin şairi kendisine bir kaside takdim etmiş ve caize olarak şairin hemşehrilerinden birçok esiri azat eylemiştir.

İstanbul'dan maada Bursa, İznik ve Edirne'de dahi erbâb-ı kemâl yetişmiş ve Fatih bizzat Arap ve Yunan edebiyatına meyil” göstermiş ise de edebiyatımız yine İran edebiyatı tesirinden kurtulamamıştır. [s.224] Çandarlı Halil Paşa'nın katliyle katl-i vüzerâyâ ettiği istifhâ meşhur Hırvat Mahmud Paşa'nın katliyle tekrarlaması târîh-i Osmânîmizde [s.225]

Bilahare birçok su-i misâl teşkil eylediği de unutulmamalıdır. Müverrihîn, Şehzade Ahmed'in katlinde de türlü türlü teviller gösterirler.

Fakat “katlü'l-âh” yani birader öldürmek seyyiesi Bayezid-i Evvel'den başlamış ve Fatih'in de elini bulaştırdıktan sonra bir hayli fecialara da sebep olmuştur. Zaman bu nev katillere “te'mîn-i asâyiş-i amme” diye bir kulp bulmuş ve saltanat kavgalarının önünü almak için ancak bu tedbiri muvafık görmüştür. İran hükümetiyle Avrupa hükümetlerinin ekserinde de bu âdet-i fecî'a cari olmuştur. Bundan maada Fatih, İstanbul'u fethetmekle beraber Bizans saltanatını, debdebesini de hoş görüp almıştır. Hatta “Netâyicü'l-Vukû'ât” nam tarih diyor ki:

“İstanbul tahtına malik olduğu misillü İstanbul imparatorunun ve erkân-ı devletin tazimât ve tezeyyûnât yani kuru debdebe ve darata ve envâ'-ı teşrifâta dahi varis oldu ki “sorguç”lar, “solak”lar, “peyk”ler ve türlü türlü “elbiseler” ile alaylar o cümledendir. Hatta “efendi” tabiri bile Rumlardan mehuzdur.” [s.226] diğer taraftan da “Terâcim-i Ahvâl” nam eser-i Kemal'de deniyor ki:

“Otuz sene hemen bütün dünya ile uğraştı. On altı mülk, iki yüz müstahkem şehir zapt etti. Saltanatı, zamanında dünyanın en birinci hükümeti addolunacak bir derece-i kemâle isal eyledi.”

Filvaki Fatih zamanında ordunun mevcudu muntazam ve muallim olmak ve hatta İşkodra muharebesinde kâmilen esliha-i nâriye ile mücehhez bulunmak üzere yüz binden iki yüz elli bine kadar çıkmış idi. Bahriyece dahi azim terakki var idi. Midilli, Karadeniz ve Kefe taraflarıyla İtalya’ya gönderilen donanma bu babta büyük bir misaldir.

Osmanlı sikkeleri gümüş ve bakır iken Fatih o vaktin Macar altınları vezninde ve ayarında altın kestirmiştir ki devletin zenginliğine delalet eder.

Karadeniz yoluyla Asya ticaretini tevsi ve Cenevizleri Kırım’dan tardederek bu ticareti Osmanlılara hasretti. Venedik cumhuruyla akdettiği muahedede cüzi bir gümrük bedeli tayin ederek ona mukabil Venedik eşyasının serbestçe duhuluna ruhsat verdi. Gerek bu muahede [s.227] ve gerek Napoli kralı Ferdinand ile akdettiği ittifak Devlet-i Alliyeye ile Avrupa arasındaki “münâsebât-i düveliye”nin birincisidir. Bittabi Fatih gibi zamanının ulûm ve fûnununda ve siyasetinde birinci olan bir padişah bu gibi münasebâtın kıymetini bilecek idi.

İlme hürmeten ulema kıyafetinde giyindiği meşhurdur.

Fatih lakabı İstanbul’un ve birçok memalikin fethinden dolayı nâm-ı âlîsine pek ziyade yakışmıştır. Osman Gazi Selçukiye yadigârı olan mehterhane çaldıkça hürmeten ayakta dinlerdi. Bu adet Fatih asrına kadar devam etmiş ise de müşarünileyh bu adeti kaldırdı.

Zamanına kadar padişahlar zerrîn kulâh-ı Mevlevî giyip üzerine destar sararları. Fatih, pek ziyade tazim ettiği ulemaya benzemek niyetiyle sof “mecevveze” resminde tûlbent bağladı. Askerin atlas, ipekli kumaşlar giyinip süslenmesi dahi bu asırdadır. Hîn-i irtihâlinde kendi binâ-gerdesi olan cami’-i şerîfin hazîresinde defn edilmiş ve bu münasebetle namı o semte yadigar kalmıştır. [s.228]

DOKUZUNCU BAB

İKİNCİ SULTAN BAYEZİD

-1-

886 senesinde Osmanlı padişahı olmuştur. 35 yaşlarında idi. Amasya’da vali bulunuyordu. Biraderi Sultan Cem de Karaman valisi idi. Kendisinin oğlu Oğuz Han dahi Sultan Mehmed’in zamanında – teminât olarak – sarayda bulunduruluyordu.

Fatih’in vefatını sadarazam Karamanî Mehmed Paşa askerden sakladı, naşını.

- Padişah mizaçsızdır, istihmam edecektir.

Bahanesiyle kapalı bir araba ile İstanbul’a nakletti. Bir taraftan da Sultan Bayezid’e haber gönderdi. Fakat Sultan Cem’e hususiyeti olduğu için tahta çıkarmak emeliyle ona da bir sai yolladı. Gebze’de bulunan ordu ile İstanbul’un muhaberesini kesti. Maksudı vefatın [s.229] duyulmaması ve bir karışıklık çıkmaması idi. Fakat ordu haber aldı. Yeniçeriler Pendik iskelesinden ve sair mahallerden gemilere binerek İstanbul’a geldiler. Sadrazam Mehmed Paşa’nın konağını basıp malını yağma ve kendisini katlettiler. Bilhassa şehirdeki zengin evleriyle Yahudi evlerini basıp soydular. Görülüyor ki bu vaka devletin haysiyeti için pek ağır bir darbedir. O zaman İstanbul muhafızı bulunan İshak Paşa’nın himmetiyle ortalık düzeldi. Sultan Korkut padişahın vusuluna kadar “Devlet kaim-makamı” ilân edildi.

Sultan Bayezid dokuzuncu gün Üsküdar’a geldi. Siyahlar giyinmiş [s.230] ve başına siyah bir şemle sarmış idi. Ricâl-i devlet ve ümerâ-yı askeriye de siyah şemleler sarmış oldukları halde istikbaline gittiler. Padişahın bindiği kayığın iki tarafını yeniçeriler aldılar.

Vüzerasından mutemedi Mustafa Paşa'nın geriye gönderilmesi hakkında İshak Paşa'nın ilkaatıyla mütalebede bulundular. Saraya geldiklerinde de saf bağlayıp bir arzuhal verdiler. Bu arzuhalde sadrazam Mehmed Paşa'nın katlinden dolayı affedilmelerini talep eyledikleri gibi yağmadan dolayı özür dileyip maaşlarına zammedilmesini ve zam olmadığı halde fevkalâde atıye verilmesini istida ettiler. İstedikleri gibi yapıldı. Burada dikkat edilecek bir madde var ki o da bizde bu türlü asker itaatsizliğinin sonraları ilerleyerek devletin başına türlü türlü gaileler, tehlikeler getirmiş olmasıdır. Hele bu atıye istidası her cülûsta adet hükmüne girdi. Gaile bittikten ve sultan-ı merhûm defnedildikten sonra İshak Paşa – emeli vecihle – sadrazam oldu. Fakat yeni bir gaile daha çıktı. Karamanî Mehmed Paşa'nın Sultan Cem'e yolladığı haberciyi yolda Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa tutup kesmiş, maahaza sultan yine Cem haber almış idi. [s.231] düşünmeden ve saltanatta ber-vech-i kâ'ide hakkı olmadığını bilip dururken asker toplayıp Bursa üzerine yürüdü. Bu vak'a-i hurûc, haber alınır alınmaz Sultan Cem'in ordusu üzerine Ayas Paşa kumandasıyla bir ordu gönderildi. Bursa ahali "Devr-i Fetret"teki şehzadeler kavgasını unutmadıklarından her iki orduyu da kabul eymeyip şehrin kapısını kapadılar. Fakat Sultan Cem ordusuna zahire verip taraftarlık ettiler. İki ordu muharebeye başlayıp Ayas Paşa ordusu mağlup ve kendisiyle birçok yeniçeri esir oldu. Sultan Cem Bursa'ya girdi. Hükümeti eline alıp hutbe okuttu, sikke dahi bastı. Bu sebeplerle devlet yine bir tefrikaya uğramak ihtimaline maruz kaldı. Sultan Bayezid bunun üzerine diğer bir ordu ile yürüdü. Sultan Cem büyük halası Selçuk Hatun'u yollayıp devleti, Anadolu kendisinde ve Rumeli Sultan Bayezid'te kalmak üzere paylaşmak talebinde bulduysa da mesmu olmadı. Padişah bir taraftan Sultan [s.232] Cem'in serdarlarını ve lalasını ele aldı, diğer taraftan da şiddetli hücum ederek şehzadeyi mağlup etti.

Sultan Cem, bu mağlubiyetle evvelâ Konya'ya ve oradan valide ve ailesini alarak Tarsus, Halep tarikiyle Şam'a, Şam'dan dahi Kudüs ve Gazze tarikiyle Mısır'a kaçıp Sultan Kayıtbay'a iltica etti.

Yeniçeriler ikinci defa olmak üzere ayaklandılar. Bursalıların Ayas Paşa'ya kapıları açmamaları yüzünden arkadaşlarının mağlup ve maktul olduklarını bahane ederek şehri yağma etmek istediler. Sultan Bayezid atiyeler vererek güçlüklerle vazgeçirdi.

Fatih'in kahriyle Uzun Hasan'a iltica etmiş olan Karamanoğullarından Kasım Bey Sultan Cem kargaşalığını fırsat bilerek memleketini geri almak davasıyla Hasan'ın oğlu Yakup Mirza yanından kalktı. Taşeli'ne gelince Varsak, Turgutlu aşiretleri ve Karaman ümerasıyla birleşti. Üzerine meşhur Gedik Ahmed Paşa yollandı. [s.233] diğer taraftan Sultan Cem Mısır'dan hacca gitmiş ve avdet etmiş idi. Kasım Bey'in yolladığı habere inanarak Halep'e geldi. Adana'da Kasım Bey'le buluşarak Konya'yı muhasara ettilerse de muvaffak olamadılar. Cem, askeriyle Ankara tarafına gittiğinde Sultan Bayezid dahi ordu ile üzerine yürüdü.

Bu haber Sultan Cem ordusunun metanetini bozdu. Kendisi dahi Karamanoğluyla Akşehir'e, ba'de Taşeli'ne kaçtı. Sultan Bayezid kendisine Kudüs'te müreffehen ikamet etmek tarikini teklif etti. Sultan Cem bu nasihatı dinlemeyip yine Karamanoğlunun desisesiyle Rumeli'ye geçmek üzere Rodos şövalyelerine - gemi bulmak arzusıyla - iltica etti.

Gedik Ahmed Paşa'nın İtalya'dan fethettiği Ortanto kalesi geri verildi. Ragusa Cumhuriyeti ile tecdîd-i musâlaha edildi. Vergisi üç bin duka altınına indirildi. Venedik hükümeti ile dahi muahede tecdid kılındı. Sultan Cem galesi hasebiyle Venedik'in her sene vermekte olduğu on bin duka altınından vazgeçilip mallarından yüzde dört gümrük alınmasına karar verildi. [s.234] meşhur Gedik Ahmed Paşa devlete bunca hidemâta bulunmuş ve cülûstan sonra Sultan Cem ve Kasım Bey vakalarında fevkalâde yararlık göstermiş iken Sultan Bayezid'i daha şehzadelikte Uzun Hasan muharebesinde askeri iyice tabya etmediğinden dolayı ta'yib eylemesi yüzünden padişahın kalbinde duran kin ve gazeze kurban oldu. Edirne'de verilen bir ziyafette bir işaret üzerine katledildi. (887).

İshak Paşa azl olunup Davud Paşa sadrazam oldu. 888'de Bulgaristan'a azîmet-i şâhâne vaki olarak bazı kaleler tamir ve inşa ve Hersek memâlik-i Osmâniyeye ilhak edildi. Macaristan kralıyla da beş sene müddetle mütareke yapıldı. Karamanoğullarının sonu olan Kasım Bey bu esnada vefat etti.

Eflâk'a sefer açıldı. Ordu-yu hümâyûn Tuna'yı geçip Kili kalesiyle on altı gün muhasaradan sonra Akkerman kalesini zapt eyledi. Bu seferde Kırım hanı Mengli Giray, ilk defa olarak elli bin Tatarla muharebeye iştirak etmiş ve kendisine bir altın kalpak ve sair hediyeler ihsan olunmuştur. (889) [s.235] Eflâk seferinden Edirne'ye avdette Mısır sultanı ile Hind şahı taraflarından tebrik için gelen sefirler kabul edildi. Fakat Mısır sultanı Fatih'in son eyyâm-ı saltanatında ve Sultan Bayezid'in bidâyet-i hükûmetinde izhar ettiği gayr-ı lâıyk muamelelerle devleti kendisinden dilgir etmiş, Sultan Cem'i kabul etmekle beraber Hint hükümdarı Şah Behmen tarafından yollanılan hediyeleri gaspetmek, Ramazanoğlu" elinden Adana ile Tarsus'u almak, Mekke-i Mükerrerme'ye giden hüccacı taciz eylemek gibi ahvâl-i gayr-i münâsibede dahi bulunmuş idi. Bu sebeplerle aleyhine harp açıldı. İki hükûmet-i İslâmiye arasında zuhur eden bu muharebe altı sene kadar devam etmiş ve en sonra Tunus emiri Mevlay Osman Hafıs ağır hediyelerle sefir yollayıp sulha tavassut eylemekle devletten alınan yerlerin iadesi ve Adana kıtası dahilindeki Çukurova'nın, Mekke-i Mükerrerme ve Medine-i Münevvere evkafından madud olması şartlarıyla akd-i musâlaha edildi. Mısır ordusu evvelce Anadolu beylerbeyi Hersekli Ahmed Paşa'yı maiyetindeki Karagöz Mehmed Paşa ile Hızır Bey-zâde diğer Mehmed Paşa'nın rekabeti yüzünden mağlup [s.236] ve esir etmiş ve (894)te Tarsus ile Adana arasında kâin Ağa Çayırı sahrasında dahi Hadım Ali Paşa'yı bozmuştu. Osmanlıların nice iyiliğini görmüş olan Dulkadiroğlu Alaüddeve dahi Mısır sultanı tarafına geçmiş ve mumaileyhin biraderi olup Şam'da mahpu bulunan mahut Şah Budak Bey oradan kaçarak devlete iltica etmiş idi. Şah Budak ilticasından sonra Dulkadir memleketi üzerine gidip biraderzadesini esir ve gözlerini alil etti. Fakat kendisi de hile ile biraderi Alaüddeve'nin eline geçti. Karagöz Mehmed Paşa ordunun mağlubiyetine sebep olacak harekâtta bulunmasına mebni Dersaadet'e getirilerek idam edildi.

Bu esnada şehzadelerden Sultan Ahmed Amasya, Sultan Şehinşah Menteşe, Sultan Korkut Saruhan, Sultan Selim dahi Trabzon valiliklerinde bulunuyorlardı.

Yine bu esnada idi ki devletin Avrupa kıtasındaki şimalî vaziyeti değişiyordu: Jan Hunyad'ın oğlu olup onun vefatında Macaristan [s.237] Kralı intihab edilen Matyas Korvin vefat etmekle Macarlar Lehistan kralı Vladislav'ı kral intihab etmişlerdi. Bayezid-i Sâni Belgrad'ın orduya teslim edileceğini ihbar eden kale muhafızının sözüne itimat ile Sırbıyye üzerine yürüdü ise de Sofya'da merkumun sözünden döndüğüne vakıf olarak Arnavutluk cihetine gitti. Mamafih Macaristan ile Avusturya içlerine doğru Semendire mutasarrıfı Mihal-zâde Ali Bey ve Bosna valisi Yakup Paşa girerek bunlardan Ali Bey bir pusuya düşüp şehit oldu. [s.238] Yakup Paşa ise Macarları mağlup ederek Rumeli beylerbeyliğine terfi edildi. Macarlar bu mağlubiyet üzerine üç sene müddetle musalaha istediler.

Lehistan taraflarına dahi akın icra olunarak Baykoç-zâde Bali Bey muzafferen döndü. Bu akının sebebi Leh kralının Eflâk'a taarruzu idi.

Osmanlılar ile Ruslar arasındaki vukua gelen ilk muhârebe-i siyâsiye (897 senesine müsadiftir. (Faide 80)

Sadrazam Hersekli-zâde Ahmed Paşa azlolunup Fatih'in idam ettiği Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa veziriazam oldu (902). [s.239]

903 vakayii arasında en ziyade câlib-i dikkat olan Mora seferidir. Venedik hükümeti etrafın düşmanlığını kazanmış, hatta Papa ile Avusturya, Milan, Floransa, Napoli hükümetleri Osmanlıları onun aleyhine teşvik etmiş idi. Bunun üzerine Hersekli Ahmed Paşa ile Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa Mora'ya yollandı. Kaptanıderya Davud Paşa da bu sefere memur olarak 90 büyük sefine ve 160 kadar yelkenli ile Lépante (İnebahtı'yı muhasara ve zapt eyledi. (905)te Moton, Navarin, Koron şehirleriyle Kefalonya, Ayamavri adaları alındı.

Venedikliler de Navarin'de bulunan on iki sefinemiz üzerine ansız hücum ederek birini yaktılar ve on birini zapt ettiler. Fransızlar Midilli adasına asker çıkardılar [1] ise de Manisa valisi Sultan Korkut'un yardımıyla adadan savuştular. Serigu yani Çuka adası taraflarında fırtınaya tutularak battılar.

[1] Hakân-ı mahlû' Abdulhamid-i Sâni zamanında bir borç meselesinden dolayı Fransızlar yine bu cezireye asker ihraç ederek hükümeti terzil ettiler ve biçare mutasarrıf Reşid Paşa'nın yüreğine indirdiler idi. [s.240]

(908)de diğer bir Fransız donanması Papa, Venedik donanmalarıyla birleşerek Ayamavri adasını zapt ettiler. Müteakiben Venedik ile akdedilen musalahada Kefalonya Venedik'te ve Ayamavri Osmanlılarda kaldı. Macar kralı Vladislav ile yedi sene için akdedilen mütareke Eflâk ve Boğdan beyleriyle Raguz Cumhuriyeti'nin iki tarafa da vergi vermeleri şart konuldu.

-2-

(Uzun Hasan'ın vefatı üzerine Devlet-i Aliyye'nin Asya'da, şark cihetinde komşusu bulunan İran büsbütün değişmiş ve Akkoyunlu hükümeti yerine Şah İsmail-i Safevî'nin hükümeti zuhur etmiş idi. Şah İsmail, Sultan Bayezid-i Sâni ile dostane münasebatta bulunuyordu. Hatta Dulkadiyriye hâkimi Alaüddeve'nin kızını istemiş ve Alaüddeve de vermeyince üzerine yürümüş idi. Bu münasebetle Osmanlı memleketi dâhilinden de geçmesine müsaade edildi. Fakat Şah İsmail, Diyarbakır [s.241] ile Harpu' u aldıktan maada Alaüddeve'nin oğlu ile iki torununu tutup kebab etti. Bu haller cenâb-ı Bayezid tarafından hoş görülmedi. Diğer taraftan Şah, Anadolu'ya yolladığı adamlar vasıtasıyla Şia mezhebini yürütüyor, oralara fesat tohumu ekiyordu. Maahaza Trabzon valisi olan Şehzade Sultan Selim Han Şah İsmail'in memleketi içine girerek (Bayburt ve Azerbaycan'a kadar ilerledi. Şahın biraderi İbrahim Mirza'yı tuttu. Bunun üzerine Şah, sefir yollayıp te'kîd-i muhabbet etti. Sultan Selim de istilâdan menedildi.

Sultan Bayezid-i Sâni pek ziyade halim bir padişah idi. Bu tabiatından maada halk arasında şayi olan "Veli" lakabından dahi anlaşılacağı [s.242] üzere sufi-meşrep idi. Hatta meşhur Venedikli Andre Giriti namında olup asr-ı Bayezid'de ber-hayât bulunan biri yazdığı bir eserde: Etlî ve yağlı yüzünde vahşet ve mehabeteye dair hiçbir alâmet görülemez. Demiştir. Şiiri sever, fenn-i nücûm ile akaid ve kavânin-i şer'iyeye mutalâalarından hazzederdi. Yaptırdığı camilerle hastane ve mektepler müteaddit idi. Pek ziyade zahidane giyinir idi.

Bir müddet yine mütalaaalarla meşgul oldu. Hersekli Ahmed Paşa'nın yerine nasp ettiği Hadım Ali Paşa ile (Konya valisi Şehzade Sultan Korkut'un arası açık idi. Şehzade Hicaz'a gideceğinden bahisle bir arıza yollamakla beraber Antalya'dan da ailesi ve adamlarıyla gemilere binip amcası Sultan Cem gibi Mısır'a gitti. Mısır Sultanı, Korkut'u hüsn-ü kabûl etti, hakkında fevkalâde ikramâtta bulunduyorsa da Hicaz'a azimetine Sultan Bayezid'in güceneceği vesilesiyle mani oldu. Şehzade Mısır'dan tekrar bir arıza yazarak özürler diledi, yine Konya'ya avdet etti. [s.243]

Cenâb-ı pâdişâhın sinni ilerledikçe zaafı da artıyordu.

915 senesi Eylül'ün dördüncü günü azim bir zelzele oldu. 109 cami 1067 hane, sûr-u İstanbul'un Karadeniz tarafındakilerle deniz tarafındakilerden ekseri, Yedikule ve saray duvarları yıkıldı. Binlerce halk enkaz altında kaldı. Çorum ile Dimetoka harap oldu. Bu zelzele "küçük kıyamet" diye şöhret buldu.

Padişah zelzeleden naşı Edirne'ye gitti.

***

Bu esnalarda devletin ahvâl-i dâhiliyesinde mühim vakalar hazırlanmıyordu. Malum olduğu üzere sekiz şehzadeden dört şehzade baki kalmıştı. Bunlardan Şehinşah Karaman,

Korkut Teke, Ahmed Amasya ve Selim dahi Trabzon'da valilik ediyorlardı. Sultan Bayezid bir aralık Bolu sancağını Şehzade Yavuz Selim'in oğlu Süleyman Han'a verdi. Sultan Ahmed Amasya ile Dersaadet arasında Süleyman Han'ın bulunmasına itiraz etti. [s.244]

Süleyman Kırım'da Kefe'ye tahvil edildi. Şehzadeler arasına giren iğbirara ise en ziyade Sultan Bayezid'in üçüncü Şehzade Ahmed Han'ı veliaht naspetmesi sebep olmuştu. Şehzade Şehinşah vefat edince Sultan Korkut bütün bütün kuşkulandı. Fakat yeniçeriler - ki Sultan Bayezid'in tahta çıktığı zamandan beri itaatsizlikte bulunmaktan ve devlet umuruna karışmaktan çekinmez olmuşlardı - Sultan Korkut'un şiire ve musikiye düşkünlüğü ve muharebâta yaramayacağını ileriye sürerek onun tarafını iltizam etmiyorlardı. Sultan Ahmed'den dahi - müşarünileyhin yeniçeriağasına yazdığı namede kullandığı onlarca nahoş tabirlerden dolayı - yüz çevirdiler. Sultan Selim'in ise şecaati, besaleti, daha o zaman meşhur olmuştu. Müşarünileyh Sultan Korkut'un Mısır'a azimetle hiçbir şeye muvaffak olmadığını, Sultan Ahmed'in asker nezdindeki düşkünlüğünü haber alınca Trabzon'a sığamadı. Kırım'a geçerek oğlu Süleyman Han'ın sancağında edindiği on bin askerle Tuna nehrinden geçti. Pederi Sultan Bayezid'e yazdığı bir arzıda yirmi altı seneden beri yüzlerini göremediğinden Rumeli tarafında [s.245] bir sancağa tayin edilmesinden bahsetmiş idi. Edirne'ye muvasalatında doğruca İstanbul üzerine yürüdü. Sultan Bayezid Rumeli beylerbeyi Hasan Paşa'yı on beş bin askerle karşı yolladı. Sultan Selim Edirne'ye avdetle Sultan Ahmed'in veliahtlıktan çıkarılması şartıyla Semendire sancağını kabul etti. Korkut Han ise bu aralık saltanat davasıyla Antalya'dan kalkarak Saruhan'ı zaptyletti.

Şu hallerden anlaşılır ki devlet büyücek bir saltanat kavgası içinde yuvarlanmakta idi. Bu kavga yetişmiyormuş gibi Hamid ve Teke taraflarında Kara Bıyıkoglu namında ehli-Şia'dan biri türeyip ortalığı yakıp yıkmaya başladı. Osmanlı tarihleri bu herifi Şahkulu ve Şeytankulu namlarıyla yad ederler. Merhum, üzerine giden Anadolu beylerbeyi Karagöz Paşa'yı mağlup ve askerini katlederek isyanı büyüttü. Sultan Bayezid bu vesileyle Sultan Ahmed'i maiyetinde sadrazam Ali Paşa olduğu halde şakinin tedibine memur [s.246] eyledi. Maskat Sultan Ahmed'in galebesi halinde saltanata istihkakını temin etmek idi. Fakat bu teşebbüsten evvel Sultan Selim bir daha avdet ederek Edirne'yi zapt ve hükümet etmeye ibtidar etmiş idi. Zât-ı şâhâne ordu ile üzerine gitti. Ali Paşa'nın tavsiyesi mucibince Sultan Selim askeriyle muharebeye girişerek perişan etti. Şehzade Selim, Karadeniz sahilindeki gemilerine binerek Kırım'a, kayınpederi hanın nezdine kaçtı. Selim'in bozulması Sultan Bayezid vüzerasının yüreklerine su serpti. Çünkü müşarünileyten korkuyorlardı.

Ali Paşa Anadolu'da Sultan Ahmed'le buluştuktan sonra Şahkulu'nun üzerine gitti. Sivas ile Kayseri arasında Gökçay nam mevkiye vuku bulan muharebede hem kendisi hem de Şahkulu maktul oldular. Ali Paşa'nın maktuliyeti yeniçerileri [s.247] Sultan Ahmed aleyhine bir daha kaldırdı. Paşaya yardım etmediğini, eşkıya kendi sancağı yakınında olduğu ve askeri mevcut bulunduğu halde naâmûs-u devleti muhafazaya muktedir olmadığını ileriye sürdüler. Görülüyor ki yeniçeriler doğrudan doğruya müdahalede bulunuyorlar.

Sultan Selim ise Kırım'da vukuâtı takip edip üç bin askerle yine Kırım'dan İstanbul üzerine hareket eyledi. Sultan Ahmed bu aralık Gebze'ye gelmekle yeniçeriler ayağa kalkıp istikbaline giden ikinci vezir Mustafa Paşa ile kazasker ve nişancıların evlerini yağma ettiler. Sultan Selim'i istediklerini bildirdiler. Ali Paşa'nın yerine sadrazam olan Hersekli Ahmed Paşa ile kazasker ve nişancılar azledildiler.

Sultan Korkut İstanbul'da yeniçeri ocağına dehalet etti. Sultan Ahmed kendini yeniçerilere beğendirmek zu'muyla geri dönerek biraderzadesi Mehmed Han'ın elinden Konya'yı aldı. Yerine avdet etmesi hakkında Sultan Bayezid'in yolladığı memurun burnunu, kulağını kesip geriye çevirdi. Bu vakalardan da anlaşılır ki ahvâl-i devlet, vahim bir dereceye inmiş idi. [s.248] Padişah ise ihtiyar ve bu türlü muhabbetlere dayanamayacak derecede bî-zâr idi. Sultan Ahmed'in mu'âmele-i nâ-revâsı üzerine yeniçeriler yine ayaklandılar. Sultan Selim kumandasında olarak şehzadeyi tedibe mezuniyet istediler. Tabii kabul edildi. Derhal Yavuz'a

bir sai yollandı. Müşarünileyh alayla şehre girdi. Yeni saray kapısında biraderi Korkut Han ile vüzera taraflarından karşılandı. Zât-ı şâhâne kendisine senevî iki yüz bin duka vermeyi teklif etti ise de kabul eylemedi. Velhasıl 918 senesi Safer'inin sekizinci günü yeniçerilerle beraber İstanbul ahali si saray önüne giderek Sultan Selim'i padişah istediklerini bildirdiler.

Sultan Bayezid dahi:

- Devleti oğlum Selim'e terk ettim. Cenâb-ı Hak müteyemmen eylesin. Diyerek saltanattan çekildi. Yirmi gün sonra Dimetoka'ya istirahat e giderken yolda vefat eyledi.

Şu vaka Devlet-i Osmâniye'de ilk hal hadisesidir.

Bayezid zamanında vâridât-ı devlet dört milyondan beş milyon duka altına çıktı. [s.249] Osman Gazi at sırtında taht-gâh yapmış iken feth-i Kostantiniyyeyi müteakip debdebe ve ihtişâm fevkalâde arttı, hatta ahd-i Bayezid'de sarây-ı hümâyûnun muhafız olarak üç yüz kapıcısı ve üç bin silâhşörü var idi.

İrtihalinde altmış yaşlarında idi. 32 sene padişahlık etmiştir. Müşarünileyh uzun boylu, ablak yüzlü, ela gözlü, göğsü geniş idi. Yüzünde benler var idi. Dervîş-nihâd olup salâh-ı ahvâl ile şöhret almıştı. Bayezid'deki cami-i şerîf tesîs-gerdesidir. Bayezid vakfı evkâf-ı İslâmiyenin en büyüklerindedir. İmame sarar ve dibadan kaftan giyerdi.

Sulha meyyal ve rahât-ı uzleti sever idi. Onun için zamanında büyük harpler, uzun seferler vuku bulmamıştır. Devletin vakt-i hizada elli bin zeamet ve tımarlı askeri, on iki bin yeniçerisi var [s.250] idi. Donanma alelade yetmiş kalyondan ibaret idi. Dimetoka'ya giderken Selim-i Evvel'in kendisini zehirlettiği hakkında zayıf bir rivayet dahi mevcuttur.

Halim, selim, harpten muhteriz olduğu halde cesur, askerlikte mahir idi. Hatta ok atmakta zamanının feridi idi. Benî Ahmer hükûmet-i İslâmiyesinin zevaline pek ziyade teesüf etmiş idi. Fakat devletin o zamanda İspanya gibi uzak bir memlekete el uzatması pek de mümkün olamadı. Venedik ile ettiği harbin mesuliyeti mezkûr hükümette olduğunu mübeyyin Fransa kralı On İkinci Louis (Lui)ye bir name irsal eylemiştir.

Senelerce süren şehzadeler nizamı ise pek ziyade kederini mucip olmuştur. [s.251]

ONUNCU BAB

YAVUZ SULTAN SELİM

-1-

Biraz yukarıda yazıldığı vecihle 918 sene-i hicriyede pederini hal ile Osmanlı tahtına calis olmuştur. Sinn-i kemâle erişmiş ve 43 yaşlarına varmıştı.

Müşarünileyh daha İstanbul üzerine yürüdüğü esnada meslek-i siyâsetini anlatmıştı:

Arabistan'ı Mısır'da hükmeden "ümerâ-yı Çerakise" elinden; Acemistan'ı Şia'dan kurtarmak, İslâm'ı bir noktaya celb için icap ederse Hind'e, Turan'a gitmek"

Yeniçerilere fazla fazla atıye verdiği gibi Sultan Korkut ile Sultan Ahmed'i de sancaklarında ibka eyledi. Kefe'de bulunan [s.252] oğlu Sultan Süleyman'ı İstanbul'a getirdi. Hazineyi varidât bularak düzeltmeye, tedârikât-ı harbiyesini ikmale başladı. Dubrovnik'in yani Raguz Cumhuriyeti'nin eşyâ-yı ticâriyesine yüzde beş gümrük koydu. Fakat vükelâ, şehzadeler kendi aleyhine çalışıyorlar, askeri isyana hazırlıyorlardı. Bu tertiplerin neticesi olarak Sultan Ahmed oğlu Alaaddin babasının teşvikiyle Bursa üzerine yürüdü. Şehri zapt eyledi. Sultan Selim bu vakayı duyar [s.253] duymaz Sultan Süleyman'ı İstanbul'da kaim-makam bırakarak yetmiş bin askerle hareket etti. Şehzadelerin Sultan Cem gibi Avrupa'ya firar edememeleri için Anadolu sahiline yirmi beş gemi yolladı.

Malkoç-zâde Ali Bey'i, Bursa'ya gönderdi. Kendisi Sultan Ahmed'i tedip için Ankara tarafına gitti. Ali Bey Alaaddin'i Bursa'dan çıkarıp Malatya ve Darend'e kadar kovaladı. Sultan Ahmed, padişahın geldiğini duyunca dağlara kaçtı. İki oğlunu da Şah İsmail tarafına

kaçırdı. Padişah Amasya sancağına Davud Paşa-zâde Mustafa Bey'i tayin etti. Döndü. Askere de kışlağa gitmeye izin verdi.

Tıpkı pederinin talih cilvesine mazhar olmuştu. Sultan Ahmed o kış, askerın kışlağa gitmesinden istifade ederek Amasya'ya tekrar hücum ve Mustafa Bey'i esir etti. Sultan Selim müthiş bir entrika içinde idi. Mustafa Bey'in esaretinden şüphelendiği gibi [s.254] vükelâdan da şüphelendi. Gizli bir fırka tertip ederek Sultan Ahmed üzerine yolladı. Fakat sadrazam Mustafa Paşa Sultan Ahmed taraftarı olduğundan vaktiyle haber verdi. Sultan Ahmed kendisini basıp tutacak olan bu fırkayı bir geçit yerinde basarak esir aldı. Ba'de Sultan Selim bu sebeple ve elde ettiği bazı mektuplarla evvelâ sadrazam Mustafa Paşa'ya bir siyah kaftan giydirek idam ettiği gibi müteveffa biraderlerinin Bursa'da bulunan yedi yaşından yirmi bir yaşına kadar gelmiş beş şehzadesini de katlettirdi. Hersekli Ahmed Paşa'yı sadarete getirdi. Saruhan yakın bulunmak hasebiyle evvel emirde Sultan Korkut'un bais olacağı gailerden kurtulmak istedi. On bin süvari ile Bursa'dan kalkarak beş günde Manisa önüne vardı. Sultan Korkut adamı Piyale Bey ile nasılsa kaçarak Teke'de bir mağaraya sığındı. Fakat Teke sancak beyi bunların ihtifâ-gâhını bularak yakalayıp yolladı. Korkut Han Bursa'da katlolundu. [s.255]

Sultan Ahmed ise yirmi bin askerle Bursa'ya doğru yürüyordu. Sultan Selim İstanbul'dan bir miktar asker celp ederek mukabeleten üzerine vardı. Mirahur Mehmed Ağa kumandasında bulunan pişdarî ilk müsademede bozulunca ordunun kuvvetine hâle geldi ise de dünyada nadir yaratılmışlardan olduğu için yine o az askerine aradaki çayı yüzerek geçirtti. Sultan Ahmed'i mükerrer hücumlarla bozdu. Hatta Sultan Ahmed firar ederken hayvanı kapanarak bu mania ile kendisini takip eden Ahmed Paşa'nın eline düşüp biraderi Korkut'u katleden Cellât Sinan eliyle idam edildi (919).

Şu kısa satırlar mealinden dahi anlaşılıyor ki Sultan Selim'in tahta cülûsunu takip eden vukuât adeta Devr-i Fetret'in ufak bir nümunesi idi. Zaten o zamandan itibaren şehzadeler arasında muharebe hemen mutad olmuştu. Sultan Selim Korkut'un vefatından bir saat evvel yazdığı bir mersiye-i manzûmeden müteessir olarak ağladığı ve üç gün matem tutulmasını [s.256] emrettiği, hatta kendisini tutup getiren on beş Türkmen'i de bunun üzerine katleylediği halde Sultan Ahmed'i de mağlub ettikten sonra idam eylemesi dahildeki fitneyi bastırıp hariçten Şah İsmail tarafından geldiğini gördüğü fitne-i digeri bilâ-endişe tenkile kudret-yâb olabilmesini temin için idi.

Anadolu'dan Edirne'ye avdetinde Eflâk ve Boğdan beylerinin, Raguzalı Cumhuriyeti'nin ubudiyet arz etmek ve vergilerini vermek için gelen memurlarıyla Venedik, Macar, Mısır, Rus elçilerini kabul etti (920). Şah İsmail'den ise gelen giden yok idi.

Fakat cülûsundan evvel söylediği hatt-ı siyâsetin de takip edilecek zamanı geliyordu. Çünkü Şah İsmail memleketin şark taraflarında bulunan vilâyetlerde mezheb-i Şia'yı neşre çalışmakla beraber Sultan Ahmed şehzadelerini kabul etmek tedbirsizliğinde bulunmuş ve hatta Mısır [s.257]

Sultanı Kansugavri ile Devlet-i Osmâniye aleyhine ittifak etmiş idi. Sultan Selim ise garba yani Avrupa hükümetlerine hüsn-ü mu'âmele ederek Şah İsmail'in Şiilik ile Anadolu'da hâsıl ettiği nüfuzu kırmak azmine düştü. [s.258]

-2-

ÇALDIRAN MUHAREBESİ

Edirne'de Şah İsmail aleyhine ilân-ı harbe kara verilmezden evvel Anadolu'da Şah'ın adamları, telkinâtı yüzünden mezheb-i Şia'ya salık olanların gizli bir defteri yapılmış ve bunların kırk bini mütecaviz olduğu anlaşılmiş idi. Bu Şiilerin pek çoğu katledildi. Baki kalanlar da mahbeslere atıldı.

Sultan Selim daha Edirne’de iken askerlerin Yenişehir’de toplanmasını emrederek bir az sonra Dersaadet’e geldi. Oğlu Sultan Süleyman’ı Manisa’dan celb ile kaim-makam bıraktı.

920 senesi Saferi’nin 24’ünde Anadolu’ya geçerek evvelâ Maltepe’den Şah İsmail’e bir nâme-i hümayûn ve ba’de yolda Farisî ve manzum diğer bir nâme-i humâyûn daha yolladı. Son name ile beraber Şah İsmail’in [s.259]

Şeyh Cüneyd evlâdı olması hasebiyle istihza makamında olarak aba, asa ve hilâl gibi hediyeler de gönderdi.

Hadım Sinan Paşa’yı Anadolu beylerbeyi nasp etti. Rumeli beylerbeyi de Hasan Paşa idi. Ordu, Yenişehir, Seyidgazi, Konya, Kayseri üzerinden geçip Ankara kurbunda Çubukova’da [s.260]durdu. Burada Dulkadiroğlu Alaaddin’in hilâf-gîrlîği anlaşıldı. Vüzeradan Dukakin-zâde Ahmed Paşa’yı yirmi bin kadar askerle Sivas taraflarına saldırdı. Yolda askerinin maaşını artırdı. Sivas’ta, ihtiyar ve harbe yaramaz takımdan kırk bin neferi ayırıp Sivas ile Kayseri arasında muhafaza için bıraktı. Burada dikkat edilecek bir şey var ise o da Sultan Selim’in devletin politikasını Asya ahvaline çevirmiş olmasıdır. Müşarünileyhin bu politka ile Asya’da büyük bir İslâm hükümet ve siyaseti vücuda getirmek istediği muhakkaktır. Nazar-ı tedkîki de “İttihâd-ı İslâm” maksadına matuf idi.

Sivas’tan sonra Yassı Çemen’e vardı. Burada Şah İsmail’den bir cevap aldı. Name ile beraber bir de macun hokkası var idi. Bu macun afyon idi. Şah İsmail bununla evvelki nâme-i hümayûnun derununda gayr-ı münâsib tabirâtta muğber olduğu halde yine [s.261] hoş geçinmek arzusunda olduğunu bildiriyordu. Padişah nameyi getiren Şahkulu Ali’yi katletti. Bir nâme-i hümayûn daha yollayıp bunda netice olarak Şah İsmail’in kortuğunu ve er ise meydana gelmesi icap edeceğini açıktan açığa yazdı.

Ordu Azerbaycan’a geldiği halde yine şah askerinden eser görülemedi. Şah İsmail geri çekiliyordu. Bu aralık yeniçerilerin arasına bir fitne girdi. Aylardan beri seferî oldukları halde düşmana tesadüf etmemelerini bahane ederek söylenmeye başladılar. Orduda bulunan vüzerâ ve ümeranın da bu fitnede elleri var idi. Hatta padişahla teklifsiz görüşen Hemdem Paşa namındaki ahmakı kandırdılar. Keyfiyeti padişaha açmaya ve avdete meylettirmeye teşvik ettiler. Paşa, hamakatı saikasıyla bu işe girişti. Sultan Selim azminden döner bir padişah olmadığı gibi fitneyi de sezmiş idi. Binaenaleyh Hemdem Paşa’yı idam etti. Bu idam sairilere ibret oldu. İran payitahtı olan Tebriz’e kadar gitmeyi kurdu. Karadeniz ve Trabzon tarafından istediği zahire de gelince hareket ederek yolda tutulan esirlerden biriyle şaha [s.262] bir mektup ve onunla beraber makâm-ı tahkîrde bir kadın robası ve levazımı yolladı. Fatih Sultan Mehmed ile Uzun Hasan’ın harp ettiği Eski Tepe’ye muvasalatında Yanya beyi Balama Mustafa Bayburt’u zaptetti. Sökmen’de Gürcistan hâkimi zahire ve hediye yollayıp [s.263] arz-ı ubûdiyet eyledi. Birkaç menzil sonra yeniçeriler yine söylenmeye başladılar. Hatta isyan alâmeti göstererek otağına kurşun attılar. Padişah-ı cesûr asla aldırmayarak şikâyetçilere doğru yürüdü. Onlara hitap ederek:

- Ben bu meşakkatlerin çekileceğini size cülûsum zamanında söylemişim. O vakit niçin kabul ettiniz? Şimdi niçin itaat etmezsiniz? Rahat isteyenler karılarının yanlarına dönsünler. İçinizden kimse gitmezse ben yalnız giderim.

Dedikten sonra atını sürdü. Yeniçeriler de ister istemez takip ettiler. [s.264] Ordunun pişdarı olan Mihaloğlu Mehmed Bey ile Şehsuvar-zâde Ali Bey’den gelen haberlere göre şahın Tebriz’in şimâl-i garbîsinde kâin Çaldıran Ovası’na gelmek üzere Hoy taraflarında olduğu arz edildi. Sultan Selim meserretinden bu haberi getirene ala bir at ile bir eyer ihsan eyledi. Tesadüf bu ya, bu aralık güneş de tutuldu. Güneş İran’ın alâmet ve arması olmakla bu küsuftan İran ordusunun mağlup olacağı tefeül olundu.

Çaldıran’a muvasalat edildikte Şah İsmail askerinin çadırları görüldü. İranîler tepelerde idiler. (920 sene 2 Recep) ertesi gün harbe başlandı. Osmanlı ordusu şöyle bir tertip almış idi:

Sağ cenahta Anadolu ve Karaman azeb askeriyle süvari, [s.265] sol cenahta Rumeli askeri, merkezde zât-ı şâhâne ile beraber yeniçeri, yeniçeri önünde arabalarla develerden müteşekkil bir metris var idi. Her iki cenahta da toplar bulunuyordu.

Şah İsmail'in süvari askeri bilhassa kuvvetli idi. Topları ve muntazam piyadesi yok idiye de zırhlı efrat pek çok idi. Harbin ibtidalarında İran süvarisi sol cenah üzerine şiddetli hücum ederk azebleri bozdu. Sağ cenahtaki azebler manevralar yaparak birbirlerine zincirle bağlı olan toplarımızı açtılar. Bu esnada merkezdeki yeniçeriler metrislerden çıkarak Şah İsmail'in bizzat kumanda ettiği sol cenah tarafı üzerine şiddetli yaylım ateşine giriştiler. Şah atından düştü. Az kaldı esir düşüyordu. Hatta yeniçeriler üşüşüklerinde bendelerinden biri, şah benim! Diyerek kendisini teslim ve diğeri dahi atını takdim ile kaçırdılar. Sağ cenahımız üzerine hücum eden Ustacluoğlu Mehmed Han fırkasını Sinan Paşa mahirane manevralarla ve şiddetli top ateşiyle mağlup eyledi. Mehmed Han ve evlâdı maktul oldu. [s.266]

İran ordusu son derecede bozularak darmadağınk firara başladı. Şah'ın ordugâhı, hatta zevcesi Taclı Hanım, taht ve hazinesi ile beraber pek çok esir ahz edildi.

Bu muzafferiyet Azerbaycan'ın fethini ve Tebriz'in zaptını müeddi oldu.

Gâlibiyet-i Osmâniye Şehzade Sultan Süleyman ile Kırım hanına, Mısır sultanına, Venedik Cumhuriyeti'ne nâme-i hümayûnlarla bildirildi. Sultan Selim Tebriz'de bir hafta durdu. Onun fikr-i siyâseti İran fütuhâtını ileri götürmek idi. Bunun için kışı Karabağ kışlağında geçirmek istedi ise de yeniçeriler vüzeranın teşvikâtıyla avdet etmek isteyerek harbelerine çarıklarını takıp durdular. Bunun üzerine avdete mecbur oldu. Şah İsmail'in bıraktığı hazinelerle mücevherâtı ve Tebriz ganaimini alarak burada bulduğu erbâb-ı san'atın en iyilerinden bin kadar üstadı müreffehen İstanbul'a yolladı.

Ordu ile avdetde Nahçıvan ve Revan tarikini tuturak yolda Mustafa Paşa'yı vezaretten azletti. Kars taraflarına muvasalatında Gürcistan prensi arz-ı itâ'at edip zahire getirdi. Erzurum'da Bayburt kalesinin anahtarları geldi. Bayezid kalesi de alınmış idi. Maahaza yolda vüzeradan teşvikâtta bulunanları birer bahane ile [s.267] cezâ-dîde etti. Vezîr-i evvel Hersekli-zâde Ahmed Paşa azledilerek Çaldıran muhasarasında fevkalâde yararlığı görülen Hadım Sinan Paşa veziriazam oldu. Amasya'ya vusulunda zuhur eden bir yeniçeri uygunsuzluğu üzerine Dukakin-zâde Ahmed Paşa da katledildi.

Sultan Selim fa'âliyet-i fâtiyhâneye malik bir padişah olduğu için İran avdetini boşa geçirmede. Amasya'da iken Dulkadiyriye emiri Süleyman Bey'in Şah İsmail seferine hîn-i azîmette gösterdiği tacizâtı der-hatır ederek akrabasından Şehsuvaroğlu Ali Bey'e Kayseriye hükümetini vererek Sinan Paşa ile beraber üzerine yolladı. Turna Dağı muharebesinde Alaaddin maktul oldu. Ele geçen dört oğlunun boyunları vurulup Dulkadiyriye memleketi ilhak edildi. Alaaddin'in başı bir "nâme-i hümayûn" ile Mısır sultanına yollandı.

Şah İsmail kış esnasında ağır hediyelerle beraber dört elçi göndermiş ve zevcesi Taclı Hanım'ın azat edilmesini istirham eylemiş [s.268] ise de padişah süferayı haps ve kadını ordu kazaskeri Cafer Çelebi'ye tezviç etmiştir. Selim'in bu muamelesi cidden gayr-ı lâıyk idi.

Dulkadiyriye vakasından evvel Kemah beldesi alınmış ve Kürdistan'ın dahi fethi maksadıyla ümeradan Bıyıklı Mehmed Paşa ile o zaman devletin târîh-i umûmîsi muharriri olup buraların ahvaline vakıf olan fâzıl-ı meşhûr Molla İdris yollanmış ise de epeyce müşkilât zuhur etmiş idi. Maahaza iki sene kadar imtidat eden müddet-i seferi müteakip Şah İsmail'in Kürdistan emiri Kara Han, Koçhisar'da mağlup edildiği gibi Kürt ümerası dahi dehalet ederek Diyarbakır, Bitlis, Siirt, Kerkük, Erdebil, Ergani, Sincar, Birecik ve mahâll-i sâ'ire zapt olundu. Yalnız Mardin İranlılar elinde kaldı (932).

Görülüyor ki Anadolu ile etraf ve hududunda bulunan küçük hükümetler [s.269] büsbütün ortadan kalkarak cenuben ümerâ-yı Çerâkise elinde bulunan Mısır hükümetiyle doğrudan doğruya temas hâsıl oldu. Şarken dahi İran Devlet-i Safeviye'si hududuyla birleşildi.

Sultan Selim'in Dulkadiyeye oğlu Süleyman Bey'in ser-i maktû'unu Mısır'a irsalinde bir garezi var imiş ki o da Devlet-i Aliyye'yi izaca vasıta edindiği bu gibi adamların mahvından sonra sıra hükûmet-i Mısriyye'ye geldiğini ifham etmek imiş. Hatta Şehsuvar Bey-zâdeye Kayseriye ve Bozok hükümetlerinin tevcihini protesto etmek üzere yolladığı sefirle:

- Er ise Mısır'da hutbe okutmak, sikke kesmek hakkını iyice muhafaza etmeyi düşünsün.

Demiş idi ki bu sözü ankarib Mısır sultanı aleyhine harp açacağını mutazammın idi. İran seferinin aldığı netice de şu idi: [s.270]

Asya cihetindeki hudûd-ı Osmâniye Kürdistan'ın itaatıyla tevessü ederek Nusaybin ve Urfa dahil olduğu halde Irak-ı Arab'ın şimal havalisine kadar ilerledi. Musul dahi alındı. Cenub hududu ise Suriye'nin şimal çöllere kadar açılarak bir cihetten Bağdad'ı, diğer cihetten de Mısır hükümetinin Suriye müstemlekesinden Tarsus, Adana, Antakya, Halep'i tehdit altına aldı.

Sultan Selim İstanbul'a avdetinde İran seferi esnasında mükerreren zuhur eden kıyam üzerine askerinin ıslahatına himmet eyledi. Bu kıyâmlarda zabıtların kayıtsızlıkları görülmüş idi. Yeniçeri ağalığının bundan böyle ocaktan neşet edenlere verilmeyerek sarayda eskimiş sadık bendegâna tevcihini ve inzibât-ı askerinin "Ağa Divanı" namıyla teşkil edilen bir meclise ihalesini emir ve ordunun Erkân-ı Harbiye'sini teşkil etti. [s.271]

Tersaneyi Gelibolu'dan İstanbul'a naklederek Kasımpaşa tarafında yeni bir tersane vücuda getirdi. Yüzlerce sefine inşasını temin ile uğraştı bu aralık İstanbul'da büyük bir yangın zuhur etti. Kendisi de Edirne'ye kaçtı.

-3-

MISIR SEFERİ

Bu ana kadar gördüğümüz vakaların delaletiyle zahir oluyor ki Osmanlı padişahları "fıkr-i ta'kîb" ile yani yekdiğerinin eserine uyarak işlenmiş bir işi tamam eylemek azmiyle büyük bir istilâ politikası kullanmışlardır. Sultan Selim Rumeli hududunun tabii bir çizgisi olan Tuna sahilinden ileriye geçmeyi tecviz etmemekle beraber Anadolu hududunu sona kalan iki kuvvetli devletten kurtarmak ve kendisinin hükümeti en büyük İslâm hükümeti olmak haysiyetiyle bütün İslâmiyet'i bir merkezde cemetmek teşebbüsüne el attı ki pek doğru bir siyaset idi. Çünkü [s.272] müteferrik İslâm hükümetleri yekdiğeri aleyhine bulunuyor, o zamanlar Avurpa'da birbiri arkasına zuhur eden ehl-i salîb hücumlarına mukabelede cümlesi için daima endişe hasıl oluyordu. Şah İsmail Şialığı tervic ederek memâlik-i Osmâniyede azim bir fitne uyandırdığı gibi af ve salâh için gönderdiği elçileri de iş göremediklerinden Mısır sultanı Gavri Şah'a bir name irsal etmiş, Sultan Selim bir kere daha hücum edecek olursa İran'ı zaptedeceğini ve ondan sonra da kendi aleyhine de döneceğini bildirerek bu cihetten de aleyhimize hazırlanmış idi. Filvaki ta Fatih zamanından beri "hükûmet-i Çerakise" ile hükûmet-i Osmâniyenin arası açılmış ve Sultan Bayezid-i Sâni zamanında dahi harp vukua gelip Tunus emirinin tavassutuyla yatıştırılmış idi. Ahd-i Sultân Selim'de ise eski münâferet bir kat daha meydana çıktı. Fakat şu noktaya dahi iyice dikkat edilsin ki bu esnalarda Devlet-i Osmâniye târîh-i âlemde büyük bir mahâret-i harbiye ve siyasiye icra etmek üzere idi.

Tarihlerimizin rivayetlerine göre Sultan Selim – zahiren İran ve batinen Arabistan üzerine – sefer niyetiyle 922 senesi ilkbaharında [s.273] veziriazam Sinan Paşa'yı kırk bin kişilik bir ordu ile Diyarbakır'a yolladı. Kendisi dahi askeriyle yürümek üzere iken Sinan Paşa'dan Mısır sultanının Suriye hududuna bir ordu göndermiş olduğu haberi geldi. Derhal bir meclis akdederek Mısır'a i'lân-ı harb edilmesine karar verdirdi. Fakat şer'î bir muamele olmak için sulh müzakeresi bahanesiyle Karaca Paşa ile Rumeli kazaskari Mevlâna

Rüknüddin'i elçi olarak izam etti. Kendisi de Şehzade Sultan Süleyman'ı Edirne'de, Piri Paşa'yı İstanbul'da, Hersekli-zâde Ahmed Paşa'yı Bursa'da kaim-makam bırakarak Konya'ya oradan da Elbistan'a doğru yürüdü. Mısır sultanı Kansugavri elli bin askerle Halep'te bulunuyordu. Giden sefirlerimizi hapis ve tahkir eyledi. Ba'de mahpesten çıkararak:

- Mademki İnan üzerine seferiniz vardır. Donanmanızı İskenderiye'ye neden yolladınız?

Zemininde Sultan Selim'e bir name yazdı.

Padişah Bucakdere mevkiinde iken elçiler yetişip arz-ı ahvâl ettiler. Sinan Paşa Malatya'dan Arabistan üzerine teveccüh ederek bütün ordunun yüzü kibleye yani cenuba döndü. [s.274]

Antep, Malatya, Divrik, Behsni, Kaletü'r-Rum zapt edilerek Halep kurbunda Mercidabık namındaki sahrada Mısır ordusuyla karşılaşıldı. Antep hâkimi Yunus Bey Mısır hükümetinden kaçarak Osmanlılara iltica etti. Bu sırada sulh teklifiyle Sultan Gavri'nin adamları geldi. Sultan Selim sefirin adamlarını katlederek sefiri "saçını, sakalını tıraş ettirerek, hem uyuz hem de topal bir merkebe bindirerek" geriye gönderdi.

Mercidabık'ta vukua gelen muharebelerde Osmanlı toplarının ve onlardan ziyade pâdişâh-ı dilîrin âvâz-ı teşcî'i Mısırlıları mağlup etti. Kansugavri seksenlik bir adam olup kaçarken nüzul isabetle öldü. Ümerasından Hayrabay iltica ederek kurtuldu. Sultan Gavri'nin çadırında iki yüz kantar gümüş ile yüz kantar altını havi bir hazine bulup alındı. Bir rivayette bu hazine bir milyon lira kıymetinde idi.

Ordu-yu Osmânî, Halep'e doğru yürürken şehir ahalisi istikbal ve arz-ı bi'at eylediler. Valisi Hayrabay dahi mevcut idi.

Selim-i Evvel Halep'te on sekiz gün oturdu. Câmî-i [s.275]kebîrde eda ettiği ilk cuma namazında hatip, nâm-ı âlisiyle "Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn" unvanını beraber zikr eyledi ki müşarünileyhin büyük bir Devlet-i İslâmiye teşkili niyet-i mu'azzamasının mukaddime-i hayriyesi idi. Mısır seferinde Şam şehri askere kışlak oldu. Zaten Hama, Humus, Trablus, Kudüs biat ettiği gibi Gazze de harben alındı. Ordu Şam'da kışladığı esnada Kölemenler yani Mısır [s.276] Memlûkleri dahi Mısır'da Tomanbay namındaki emiri müteveffa Kansugavri'nin yerine sultan intihab ettiler. Padişah ilkbahar gelir gelmez Mısır seferine kıyam ederek Tomanbay'a iki elçi yolladı. Elçiler zât-ı şâhâneyi hükümdar tanımak ve fakat Tomanbay namına hutbe okutup sikke darp etmek üzere sulh teklifine memur idiler. Tomanbay elçilere hüsn-ü mu'âmele ettiği halde avdetlerinde Alan Bey namında biri bunlara hücum ile katleyletti. Bunun üzerine i'lân-ı harb olundu. Gazze ile Ariş arasında kâin Hân-ı Yunus'ta vuku bulan muharebede Mısırlılar perişan oldular. Gazze ve Remle'de isyan zuhur etmekle asiler katledildi. Sultan Selim beraberinde kurenasından birkaç kişi ile Kudüs-ü Şerife giderek şehri ve türbeleri ziyaret eyledi. Vezir Sinan Paşa'ya iltifat etmekle beraber vezir Hasan Paşa Mısır'a gitmek için çölü geçmekteki muhatarattan bahs etmekle Çaldıran vakasındaki Hemdem Paşa gibi boynu vuruldu. Tâlih-i Selim'e bu aralık yağmurlar nüzul ederek ordu çölden rahatça geçti. Tomanbay ordusuyla Ridaniye de vuku bulan şiddetli muharebede Mısırlılar mağlup oldularsa da Sinan Paşa gibi bir vezîr-i [s.277] dilîr ile Ramazanoğlu Mahmud Bey, Antep valisi Yunus Bey maktul düştüler. Kölemenler meydân-ı muhârebede yirmi beş bin telefât bıraktılar. Ertesi gün ordu Mısır'ın karşısında vaki Vustaniye adasına nakl edilerek Kahire'ye bir firka gönderildi.

Hazret-i Yavuz burada: Mısır'ı zaptettik ama Sinan kayboldu. Bir memleket ona bedel olamaz." diye sadr-ı merhûmun irtilaline teessüf eylemiştir.

Tomanbay öteden beriden topladığı askerle Kahire'ye hücum ederek şehir içinde üç gün üç gece muharebe devam ve binlerce kişi helâk olarak en sonunda firar etti. Bu mukatele gayetle feci idi. Sultan Selim veziriazamlığa Yunus Paşa'yı ve Mısır valiliğine Canberd Gazali'yi tayin etti. Ümerâ-yı Çerakise'den Alanbay ile Gürnbay tutulup idam ve Tomanbay tekrar öteden beriden topladığı derme çatma askerle birkaç muharebe daha etmiş ise de

yeniçeri ağası tarafından esir edilerek birkaç gün sonra salbolundu. Sebebi: Sultan Selim kendisi padişah [s.278] tanılmak ve Tomanbay namına hutbe okunmak ve para kestirmeğe mezun olmak üzere Mısır eyaletini tevcih ettiği halde serkeşane muamelede bulunması ve Mısırlıların dilinden “Allahu yensuru Tomanbay” nidasının eksik olmamasıyla bereber Hayrabay ile Canberd Gazali'nin padişah nezdindeki ilkaatıdır. Müşarünileyh Mısır'da Sultan Gavri'nin kendi nefsi için yaptırdığı türbeye defn edilmiş ve Sultan Selim cenazesini fevkalâde muşaşâ kaldırarak hatta ruhu için üç gün fukaraya sadaka dağıtmıştır.

Mısır seferinin neticeleri: Emîr-i Mekke-i Mükerreme Şerif Muhammed Ebu'l-Berekât oğlu Ebu Numey'ı mebus yollayarak tebrik ettiği gibi ka'be-i mu'azzamanın anahtarlarını da bitteslim Mısır'ın fethi hasebiyle “Hâdimü'l-Haremeyni'ş- Şerîfeyn” unvân-ı alfsine istihkâk-ı şâhanelerini tasdik eyledi. Bu vak'a-i mühime Osmanlı Devleti'nin inde'l- İslâm en büyük muvaffakiyet-i hayriyesidir. Sultan Selim, Mısır'da ikamet eden halife üçüncü Mütevekkil Alellah'ı dahi beraberine alarak - hilâfetin şân ve haysiyeti kadar nâ-şinâs ellerde ruhanî bir riyaset derecesine inmiş iken - müşarünileyh Mütevekkil'in rızasıyla kendi uhde-i lîyâkatına tevcih ve Osmanlı [s.279] Hilâfet-i İslâmiyesini vazeyledi. Mısır'da ikamet eden en büyük bahriyundan Barbaros Hayreddin Reis, Hazret-i Selim'e arz-ı inkıyâd eylediğinden hizmet-i devlete kabul edildi.

Suriye kıtası kâmilen ilhak olunarak Şam valiliği Canberd Gazali'ye tevcih olundu.

Mekke-i Mükerreme'ye iki yüz bin duka altınlık bir surre izam edilerek saltanat-ı Osmâniyenin mevâki'-i mübâreke ile irtibatı taht-ı te'mîne alındı.

Venedik Cumhuriyeti'nin Kıbrıs adası için Mısır sultanlarına vermekte olduğu sekiz bin duka altınının badema Devlet-i Aliyye'ye verileceğine dair muahede-nâmesine bir madde ilâve kılındı.

İran şahı tarafından elçiler gelerek gayet kıymetli hediyelerle arz-ı tebrîkât edildi.

Saltanat-ı seniyye Afrika kıtasında Mısır gibi servet ve mamuriyetiyle meşhur bir eyalete malik olmakla bir taraftan hilâfet-i İslâmiyeyi ve diğer taraftan dahi üç kıtada hükûmet-i cesîmeyi haiz büyük bir imparatorluk teessüs eyledi.

Donanma-yı Osmânî Piri Paşa kumandasında olduğu halde Mısır'ın [s.280] istilâsında hazır bulunarak Bahr-i Sefîd hakimiyeti namına İskenderiye'de görüldü.

Devletin Arabistan kıtası üzerine nüfûz-u siyâsîsi cereyana başladı.

-4-

Sultan Selim Mısır'da on hafta ikamet ettikten ve İskenderiye'ye Piri Paşa kumandasıyla gelen donanmayı temaşa eyledikten sonra Mısır kalesine beş bin süvari ve beş yüz piyade bıraktı. Altın ve gümüşe muteallık bin deve mâl-ı ganîmetle Suriye'ye geçti. Esnâ-yı tarîkte sadrazam Yunus Paşa'ya:

- Bak Mısır arkamızda kaldı. Biz ise yarın Gazze'ye varırız deyince paşa zaten aleyhinde bulunduğu bu Mısır seferi hakkındaki fikrini söylemek sırası geldiğini ima için:

- Evet ama bunca meşakkaten sonra ne hasıl oldu? Ordunun yarısı muharebelerde, kumlarda mahvoldu. Şimdi de Mısır hain bir Çerkez elinde kaldı. Demesiyle onun da boynunu vurdurdu. Rivayete nazaran Yunus Paşa'nın şâh-ı Acem ile muhaberesini haber almış ve bu sözünü vesile [s.281] addeylemiş imiş. Yerine Piri Paşa'yı veziriazam naspeyledi. Şam'a muvasalatında feth-i Mısır netayicinden olarak kabâ'il-i Arab'dan itaat etmeyenler birer birer gelip biat ettiler. Şam'dan sonra Halep'e gitti. Orada iki ay kadar ikamet ve ba'de İstanbul'a avdet etti. (924).

On gün sonra Edirne'ye gitti. Bu esnada Mengli Giray'ın oğlu Mehmed Giray'ı Kırım hanı naspetti. İspanya'dan gelen elçi Kudüs-ü Şerif'te kâin Kamame kilisesini ziyaret eden Hristiyanlar namına evvelce Mısır'a verilen meblâğın Devlet-i Aliyye'ye itasını teklif eyledi. Edirne'den İstanbul'a avdetinde denizden Mısır yolculuğunun temini için yüz elli kıta gemi

daha inşasını ferman eylemekle beraber İran'a ikinci bir sefer icrası için Anadolu'da tedarikâta başladı. Donanmayı takviyeden maksadı Rodos adasını zaptetmek idi. Halep'ten sadrazam Piri Paşa kumandasıyla İran üzerine yolladığı ordu şâh-ı İran'ı muharebesiz kaçmaya mecbur etmiş idi. Piri Paşa hudutça icap eden ıslahatı icradan sonra avdet etti. [s.282]

Tokat taraflarında Bozok eşkıyasından Celâl namında bir serseri mehdilik davasıyla yirmi bin kadar avene toplamış idi. Ferhat Paşa ile Şehsuvaroğlu Ali Bey tedibine memur edildiler. Ali Bey Celâl ve avenesini perişan etti. Bu isme dikkat edin. İleride Celâlî diye bir takım eşkıya vukuâtı göreceksinizdir.

Yavuz Sultan Selim ikinci İran seferine hazırlanmakta iken Edirne'ye azimeti esnasında Çorlu ile Uğraş köyü arasında ve pederi Bayezid-i Sâni ile harp ettiği mahalde sirpençe illetinden müteessiren vefat eyledi (926).

54 yaşında idi. 9 sene padişahlık etmiştir. Amasya'da doğmuş idi. Uzunca boylu, kemikleri kalın, omuzlarının arası gayet geniş, gövdesi belinden aşağı kısmından kısa, başı büyük, kaşları çatık, yüzü müdevver ve kırmızı, bıyıkları pala, ağzı iri, çene kemiği vasi idi. [s.283]

ON BİRİNCİ BAB

SULTAN SÜLEYMAN-I KANUNÎ

-1-

926 senesinde tahta cülûs etmiştir. Yavuz Sultan Selim'in yegâne şehzadesi idi. 26 yaşında idi. Onuncu asr-ı hicri'nin evvelinde doğmuş idi.

Biati müteakip pederinin cenazesini Edirnekapısı tarafında karşıladı. O zamanlar Mirza Sarayı ve şimdi Sultan Selim denilen mahalde defneyledi. Cülûsunda Fransa'dan Birinci François (Fransuva) Almanya'da Charles – Quint (Şarlken) hükümdar idi. Papalık [s.284] makamında da Onuncu Leon bulunuyor idi. Bu esnada Protestan mezhebinin naşiri Luther (Luter) garpta ve Şia mezhebinin mürevvici Şah İsmail şarkta uğraşıyorlardı. Amerika keşf edileli “28”sene olmuştu. Ruslar Lehistan krallığı üzerine Teutoniques (Totonik)leri ve Lithuanie (Litvanya) üzerine dahi Kırım Tatarlarını saldırmışlar idi. Moskova tahtında Vasil İvanovic nam çar bulunuyor ve Rus'larda bir faaliyet görülüyordu. Lehistan'da Birinci Sigismund (Sigizmund) kral bulunuyor ve hükümet kesb-i [s.285] şa'ş'a ediyordu. Macaristan ise kral Mathias Corvin (Matyas Korvin)'in vefatından beri haricî krallarla idare olunup dahilen tefrikaya düşmüş idi.

Sultan Süleyman cülûsunu vilayâta, Mısır'a, Mekke emaretine, Kırım hanlığına bildirdi. Raguza hükümeti hediyeler takdimiyle tebrikâtta bulundu. Anadolu ve Rumeli'de sûret-i zâhirede sükûn görünüyorken Şam valisi Canberd Gazali ihtilâl için Cebel-i Lübnan'a, Mısır'a haber gönderip kendisinin de yirmi beş bin kişilik kadar bir ordu ile İstanbul üzerine yürüdüğü işitildi. Üçüncü vezir Ferhat Paşa ile Şehsuvar-zâde Ali Bey tedibine yollandı. Şam muharebesinde mağlup ve hazinedarı tarafından maktul oldu. Yeniçeri ağası Ayas Paşa Şam valisi nasp edildi. Fakat Şah İsmail Canberd Gazali'nin kıyamını fırsat bilerek hududa asker yolladığından Ferhat Paşa İstanbul'a dönmeyip Kayseriye'de kaldı.

937 senesi iki mühim vaka ile meşhurdur: Biri Rumeli hududunun Sava nehrini aşarak Tuna ve Drave (Drava) nehirlerine erişmesi, diğeri de Rodos'un fethiyle donanmanın Akdeniz'e tamamıyla yayılmasıdır [s.287] Macaristan, bidâyet-i cülûstan beri, tebrike sefir göndermediği gibi vergi tahsili için gönderilen Behram Cavuş'u dahi kral katleylediğinden vüzera padişahın gazabından bil-istifade cenge teşvik ettiler. Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşa Chabatz (Şabatzi) Sadrazam Piri Paşa müteakiben Semlin (Zemlin)i zapt etmeleriyle

Belgrad'ın etrafı muhasaraya alındı. Muhasarada Sultan Süleyman bizzat hazır bulundu. Lağımlar atmak suretiyle kale feth olundu. Bu feth Syrmie (Sirmi), Salankamen, Mitrovice, Karlovitz (Karlofça) İllok (Oyluk) ve sair kalelerin zaptını teshil etti.

Rodos hakkında tarih diyor ki:

Ehl-i salîbe muavenetle meşhur ve Hristiyanların Adalar Denizi'ndeki korsanlık merkezi olan Rodos adası İstanbul'dan Mısır'a giden yolu kapadığı gibi Suriye'yi de tehdit eylediğinden Devlet-i Aliyye için ya Bahr-i Sefid'de bir hükûmet-i bahriye olmaktan vazgeçmek veyahut burasını zapt etmek icap ediyordu. Selim-i Evvel bu maksada binaen zaten yüz elli gemi yaptırmış ve pek çok mühimmât biriktirmiş idi. Bunların cümlesi Sultan Süleyman'ın elinde bulunuyordu. Müşarünileyh de tersanede bin nefer usta işleterek donanmayı üç yüz kıtaya çıkardı diğer taraftan Rodos şövalyeleri reisi Villiers (Vilyer)e kaleyi teslim ettiği halde şövalyelerin hürriyet ve mallarına dokunulmayacağını müşir haber gönderdi. [s.288] ise cevâb-ı red verdi. Bunun üzerine Mustafa Paşa kumandasında üç yüz kıta-ı seffine ve on bin asker sevk edildi. Zât-ı şâhâne yüz bin kişi ile Marmaris taraflarına gitti. Oradan on ikisi büyük yüz top ve küllî askerle cezireye geçerek altı ay kadar muhasaradan sonra zaptına muvaffakiyet elverdi (928). Şövalyeler reisi hediyelerle gelerek zât-ı şâhâne ile mülâkat eyledi. Sultan Cem'in kalede bulunan oğlu tebdil-i kıyâfetle şövalyelerle beraber Avrupa'ya [s.289] Kaçacağı haber alınarak tutulup oğlu ile beraber idam ve haremiyle diğer oğlu İstanbul'a izam edildi. Rodos muhasarasında yirmi beş bin askerimiz şehit olmuştur. Yeniçeriler burada da itaatsizlikte bulunmuştur.

Ferhat Paşa bu sıralarda iftiraen Şehsuvaroğlu Ali Bey'i ailesiyle beraber katlederek Dulkadiriye hükümeti silsilesine hatime verdi.

Mısır valisi Hayrabay vefat etti. Yerine Rodos fatihlerinden vezir Mustafa Paşa tayin edildi. Müjde-i fetih vilâyetlerle Kırım hanlığına ve Mekke emaretine ve sair devletlere bildirildi. İran tarafından tebrik için altı yüz süvari ile bir elçi geldi. Rusya çarı Vassil (Vasil) sefir izamıyla ittifak akdi teşebbüsünde bulduysa da muvaffak olamadı. Vezir-i sâni Ahmed Paşa'nın iftirasıyla Veziriazam Piri Paşa azlolunarak padişahın bendesi ve has odabaşısı İbrahim Ağa sadarete geçti. Ahmed Paşa da Mısır'a vali oldu. Paşa Mısır'a vardığında mesned-i sadâreti ihraz edemedim kini ile Kölemenleri kendisine bendetti. Sultan Selim zamanında Kahire kalesine bırakılan [s.290] beş bin yeniçeriye hile ile idam ederek namına sikke darp ve hutbe kıraat ettirdi. Fakat kendisine vezir edindiği Mehmed Bey namında biri paşayı hamamda ihata eyledi. Paşa firar ettiyse de bir şeyh vasıtasıyla derdest edilerek katlolundu. (930 merhuma iftira edildiği dahi mervidir.

-2-

Belgrad'la Rodos'un fethi devletin garba doğru hem karadan hem de denizden ilerleyecek yollarını açık bırakmış, padişahın mevki-i hükümdârisini büyülmüştü. Fakat nazar-ı dikkat daima Asya cihetine matuf idi. Belgrad fethinden sonra Rusya sefiri gelerek Tatarların taarruzlarından şikâyet eyledi. Kırım hanlığına emirler verildiği gibi Rusya'ya dahi sefir yollandı. Venedikliler eski muahedelerini tecdid ederek otuz maddelik bir muahede akdettiler. Bu muahede ticaretin emniyetle [s.291] icrası, üç senede bir nasp olunacak Venedik elçilerinin Dersaadet'te ikametleri, canilerin her iki taraftan reddi, Venediklilerle olan davalarda tercümanların mahkemelerde bulunması, borç için Venedik elçilerinin hapsedilmemesi, miras davalarının elçi vasıtasıyla halli, Venedik Kıbrıs adası için on, Zanta adası için de on beş bin duka altını vergi vermesi maddelerini havi idi.

Veziriazam İbrahim Paşa zât-ı şâhânenin hemşiresini tezevvüc ettikten sonra donanma ile Mısır'a memur oldu. Yolda fırtınadan Marmaris limanına çıkarak karadan Kahire'ye pek ziyade debdebeli bir alayla girdi. Orada âsâr-ı adâlet göstererek Mısır'ın maliyesini tanzim ve senevî Dersaadet'e seksen bin duka altını yollanmasını temin ettikten sonra avdet eyledi

(931). Mısır valiliğine Şam beylerbeyi Süleyman Paşa tayin olundu. Şehsuvar-zâde Ali Bey'in katili Ferhat Paşa da zulüm ve irtıkabı yüzünden katledildi.

İbrahim Paşa Mısır'da iken padişah da Edirne'de idi. Yeniçeriler [s.292] yine ayaklanarak İbrahim Paşa ve Ayas Paşa ile defterdarın konağını, gümrüğü, Yahudi mahallesini yağma ve bir takımı saraya giderek atıye talep etmişlerdi. İsyanda dahil olan yeniçeri ağasıyla sipahiler ağası ve sair bir takım zabıtlar idam edildiler.

Bu esnada Şah İsmail-i Safevî vefat etmiş ve Sultan Süleyman tarafından gönderilen tehdîd-nâme de bittabi eline varmamış idi. Oğlu Tahmasb tehdîd-nâmeyi alınca Avrupa'ya bir elçi göndererek Macar kralıyla Avusturya imparatorunu ittifaka davet etti. Bunun üzerine Sultan Selim zamanından beri Gelibolu'da mahpus İranîler katledildiler.

Devlet-i Aliyye bu devirde Avrupa ile münâsebât-ı siyâsiyesini ileriye vardırılmış idi. Bu cihetle evvel emirde Sultan Süleyman Han'ın Avrupa kıtasındaki vakayiiini mütalâa edelim:

Sultan Süleyman bütün kış gemi yaptırmak, top döktürmek ile [s.293] meşgul oldu. Eflâk üzerine icra edilen bazı harekât-ı askeriye neticesinde vergisi on dört bin dukaya çıkarıldığı gibi voyvodalığına da yerliden Radul namında bir bey tayin edildi. Lehistan kralıyla beş sene müddetle muahede tecdid olundu. Ragusa Cumhuriyeti beş bin beş yüz duka itasıyla ihtilâfını düzeltilti. İşte bu esnada idi ki Dersaadet'e Fransa'dan bir elçi geldi.

Biz bu elçinin vüruduna ziyadesiyle dikkat etmeliyiz: Birinci François (Fransuva), Almanya imparatoru Charles-Quint (Şarlken) ile İtalya'da Pari kalesi civarında ettiği muharebede mağlup ve esir olmuştu. Bu cihetle Almanya'da bulunan Protestanlar Şarlken'e baş eğdikleri gibi İtalya'da bulunan hükümetler de kımıldanamadılar. Hatta İngiltere kralı Henri 7 (Yedinci Hanri) bile tabasbusa başlamış idi. Birinci Fransuva [s.294] Madrid'te mahpus iken validesi Louise (Luiz) Sultan Süleyman'a bir mektup yolladı. Bu mektubu getireni Nemçeliler Bosna taraflarında telef ettiler. Bunun üzerine Jan Franjiyani namında bir Macar asilzadesi ile yollanan ikinci mektup geldi. Fransuva bu mektubunda Sultan Süleyman'dan imdat istiyordu. Zât-ı şâhâne bu istimdadı kabul eyledi.

-3-

AVUSTURYA SEFERLERİ

Mohaç Muharebesi- (932) senesi rûz-ı hızırında idi. Sultan Süleyman, sadrazam İbrahim Paşa maiyetinde olduğu halde üç yüz bin kişilik bir ordu ve üç yüz pare top ile Edirne, Filibe, Sofya ve Belgrad tarikiyle hareket etti. Denizden, Tuna'dan sekiz yüz gemi ve kayık ile yeniçeriler vürut ederek nehre köprü kurulup geçildi. İbrahim Paşa Varadein (Varadin) [s.296] Peterwaradein (Petervaradin) kalesini zaptetti. Essek (Ösek) şehri civarında Drava nehri üzerine 294 zira'lık bir köprü kuruldu. Bu esnada sefer-i hümâyûnun Macaristan'ın payitahtı Bude Budin üzerine olduğu ilân edildi. Ordu Drava nehrini geçtikten sonra bataklığı Mohacz (Mohaç) ovasında Macar ordusuna tesadüf etti. Düşmanın en büyük kuvveti süvarilerinde idi. Burada iki ordu arasında vukua gelen şiddetli bir muharebeden sonra Macarlar münhezim ve perişan oldular. Yirmi bin piyade ve dört bin süvarileri maktul düştü. Genç kral İkinci Lui mecruhen firar ederken bataklıkta kaldı. Dört bin de esir alındı. Maktuller arasında sekiz piskopos, bir çok da asilzade var idi. Otağ-ı hümâyûn önüne iki bin kelleden mürekkep bir ehrâm-ı cesîm yapıldı. Mohaç kasabası dahi alınarak yakıldı.

Bu muvaffakiyeti müteakip ordu Budin üzerine yürüdü. Budin kurbuna [s.297] muvasalat edince şehrin ayan ve eşrafı kalenin anahtarlarını getirip takdim ettiler. Padişah askere yağma ve garetî men eyledi. Sarây-ı kralîye girip oturdu. Kalenin toplarını (bunlardan ikisi Sultan Fatih'in Belgrad önünde kaybettiği toplar idi, esâtîr-i Yunaniyeye mensup âsâr-ı

atıkadan Hercule (Herkül) ile Diane (Diana) ve Apollon'un tunç heykellerini, hazîne-i kralîyi, müteveffa kral Matyas Korvin'in kütüphanesini İstanbul'a yolladı.

Budin ile karşısındaki Peste (Peşte) arasına gayetle cesîm bir köprü kurdurarak Peşte'ye geçti. Burada Macar asilzadeganını kabul etti. Jean Zapolya (Jan Zapolay) namındaki Erdel yani Transylvanie (Transilvanya) hâkimini Macarlara kral nasp eyledi. On dört gün sonra avdet emri verilerek Segedin, Morot, Bac şehirleri de zapt olundu. Yalnız Macar krallığı tacının mahfuz [s.299] bulunduğu Vişegrad ile Gran yani Estergon kaleleri mukavemet ettiler.

Mohaç ve Budin seferi yedi ay sürdü (933).

Bu esnada yirmi üç seneden beri Şeyhülislâm olan Mevlâna Ali Cemali vefa ederek yerine Müftüü's-sekaleyn unvanıyla müştahir ulemeden

İbn Kemal Ahmed Şemseddin Efendi Şeyhülislâm oldu. [s.300]

Macar seferi hengâmında Anadolu'da Bozok sancağında Baba Zünnun, Vize taraflarında Domuz Oğlan, Adana'da Veli Halife, Hacı Bektaşoğlu Kalender ve sair namlarda bir takım Celâlî eşkıyası zuhur etmişti. Veziriazam paşa ile sairleri taraflarından üzerlerine varılıp tarumar edildiler.

-4-

VİYANA MUHASARASI

Macaristan'ın zaptı ve Zapolay'ın Macar kralı tayini üzerine Avusturya imparatoru Ferdinand Macar krallığını iddiaya başladı. Mohaç galibiyeti Fransa kralı Birinci Fransuva'yı bile korkutmuş idi.

Gerçi Fransuva, Sultan Süleyman'ın müttefiki olduğunu açıktan açığa söyleyemiyor idi, fakat rakibi Almanya imparatoru Şarlken Fransuva'nın o zamandaki Hristiyanlık fikrine büsbütün mugayir olarak [s.301] Türklerle ittifak ettiğini bir cinayet olmak üzere sair Alman hükümetlerine bildiriyor idi. Diğer taraftan Fransuva da, nazarında Hristiyanların medâr-ı istinâdı olup Fransa'nın dostları bulunan Bohemya ile Polonya krallıklarının Osmanlıların eline düşeceğinden korkuyordu. Hatta bu maksatla İspanya firarilerinden ve en mahir diplomasi memurlarından Antonio Rincon (Antonyo Rinkon) namında birini bu memleketler krallarıyla Jan Zapolay'a bile yolladı.

Macaristan'a tefrika düşmüştü: Zapolay veyahut bizim kral Yanoş dediğimiz zat kendisinin Erdel beyleri ve Macaristan'ın şarkî asilzadeganı taraflarından Macaristan krallığına intihab edildiğini idda ettiği halde Presburg şehrinde akdedilen "Diyet" meclisinde bu iddası reddedilerek Nemçe yani Avusturya imparatoru Ferdinand'ın Macar krallığı ilân edildi. Ferdinand, Zapolay'ın üzerine yürüyerek Tokay şehri kurbunda vuku bulan muharebede galip geldi. Budin'i zapt eyledi. Zapolay sâlifü'z-zikr Rinkon vasıtasıyla Polonya kralına ve Jeromleski namında biri marifetiyle de Sultan Süleyman'a müracaat etti. Bu müracaat kabul buyurularak kendisine [s.302] sade Macar krallığı verilmeyip himâye-i mahsûsada dahi bulundurulacağı bildirildi. Hatta krallığı ilân ve Laski vasıtasıyla Dersaadet'te bir muahede akdolundu.

Avusturya imparatoru Ferdinand dahi bir aralık Macaristan'dan alınan şehirlerin iadesi için bir sefaret heyeti yolladı ise de hazret-i pâdişâh bu heyeti Çemberlitaş karşısındaki elçi hanında dokuz ay hapis ve dokuz aydan sonra her birine beşer yüz duka altını ihsan ederek:

- Metbuunuza öyle söyleyiniz ki ziyaretimize hazır olsun, dedi.

Sultan Süleyman (950 senesi Mayıs'ında iki yüz elli bin kişilik bir ordu ve üç yüz topla Dersaadet'ten hareket etti. Edirne, Filibe, Sofya, Niş, Alacahisar tarihiyle Sava suyunu geçerek Belgrad'a ve orada ikmâl-i tedârikât eyledikten sonra birkaç yerde köprüler kurarak Ösek ile Perenvar'dan Mohaç ovasına vardı. Zapolay altı bin süvari ile gelerek arz-ı ubûdiyet eyledi. Sultan Süleyman mumaileyhi gayetle mükellef ve müzeyyen bir çadırda (otağ-ı

hümâyûn merâsim-i fevkalâde icrasıyla taht-nişîn olduğu halde kabul etti. [s.303] Kral takarrüp edince üç adım yürüyerek elini verip öptürdü. Sağ tarafına oturttu.

Ordu-yu humâyûn İbrahim Paşa kumandasında olarak eylülün üçüncü günü Budin'e muvasalatla muhasara ve az müddet zarfında zaptetildi. Bir hafta sonra da Zapolay'ın krallığı ilân edildi. Bu ara Peşte tekrar alındı.

Ordu 14 Eylül'de Budin'den hareketle Estergon, Raab yani (Bayıkkale), Vişegrad kalelerini alarak Latya nehrini geçtikten sonra İbrahim Paşa fırkası Viyana önüne geldi. Cenâb-ı pâdişâh Layrborg denilen mevkide otağ-ı hümâyûnunu kurdurdu. (936-1529 sene 23 Muharrem).

Viyana'yı yüz yirmi bin Osmanlı muhasara ediyordu. Ferdinand memleketin yukarı taraflarına, Linz (Linç) şehrine çekilmiş idi. [s.304] Viyana'da müdafaa kumandanı Nikolas Zalem namında eski bir asker idi.

Bu aralık Osmanlı donanması Tuna'dan yürüyerek köprüleri yaktı. Viyana'nın içinde elli bin piyade, iki bin sekiz yüz kadar süvari, 76 top var idi. Bazı Osmanlı tarihlerinde seksen bin nefer deniliyor. Velhasıl 25 Eylül'de başlayan muhasara 14 Teşrin-i evvele kadar imtidat etti. Şehrin zaptı mümkün olamadı. Kış dahi geldi. Padişah ordunun avdeti için emir verdi. Avdette Avusturyalılar müşkilât göstermeye başladıklarından hudut muhafızlarından Kasım Bey on iki bin akıncı ile Almanya hududuna, İstirya dağlarına doğru akınlar yaparak düşmanı durdurdu. Bu akınlar pek cesurane idi. Târîh-i harplerde hemen emsaline tesadüf edilmez. Bu akıncılar ta Almanya içlerine kadar girdiler. Hatta Ratisbon (Ratisbon) şehrine kadar gittiler. Mouravie (Moravya) kıtasına da girerek Brüne (Brün) şehrini yaktılar. Sultan [s.305] Süleyman Budin'e avdet ve Budin'den Belgrad tarikiyle yirmi iki gün sonra Dersaadet'e muvasalat eyledi. Fakat Viyana muhasarası Almanya'da hissiyât-ı milliyeyi uyandırdığı gibi Avrupa'nın sair yerlerinde de Hristiyanlık gayretini uyandırdı. Protestan mezhebinin müessisi Luter evvelce papa Onuncu Leon'un ehl-i salîb teşkili fikri aleyhinde bulunurken bu muhasara üzerine bizim aleyhimize yazdı. Avrupa'da Hristiyanlar arasındaki münazaaların kaldırılıp her tarafça barışılması teklifleri kuvvet buldu. Dostumuz Fransa kralı Birinci Fransuva bile bize sefir yollayamaz oldu.

Avusturya imparatoru Ferdinand tarafından ikinci defa gönderilen elçilere Macaristan'ın iade edilemeyeceği, Zapolay'ın Macaristan kralı tanıldığı bildirilerek reddedildi. Sefir İstanbul'da iken Ferdinand anlaşılmaz bir tedbir ile Budin'i muhasara etti ise de muvaffak [s.306] olamayıp çekildi. zât-ı şâhâne bu vakanın haberini aldı. (937 senesi baharında Almanya imparatoru Şarlken aleyhine iki yüz elli bin asker ve üç yüz pare topla hareket etti. Niş'te Ferdinand'ın elçileri musalaha talebi için geldiler. Bu esnada Fransızlardan da bir elçi zât-ı şâhâneyi seferden vazgeçirmek teşebbüsünde bulundu ise de muvaffak olamadı. Tarihlerimizde bu sefere Alman Seferi denir. Viyana muhasarasında muvaffak olamayışımız büyük topları götürmediğimizden idi. Bu seferde de götürülemedi. Maksat Şarlken'in ordusunu arayıp onunla büyük bir meydan muharebesi etmek idi.

Tatar hanı İslâm Giray'ın biraderi Sahip Giray on beş [s.307] bin, Bosna beylerbeyi Hüsrev Bey de yüz bin askerle gelip orduya iltihak ettiler. Bu seferde Gons veya Gön kalesi muhasara edildi. Kumandanı Nikola üç hafta şeciane müdafaada bulundu. Nihayet mecruh oldu. Mumaileyh orduya davet edilerek kendisine iltifat olundu. Hilat ve atıye verildi. Müteakiben Altenbourg (Altenburg) [1] alındı. Avusturya'nın İstrie (İstiri) vilâyeti alt

[1] Bazı Türkçe asarda Altınbrik yazılıdır. [s.308]

Üst edildi. Ferdinand'ın elçileri salıverilip Şarlken meydân-ı muhârebeye gelmezse bütün Avusturya'nın tahrip edileceği cevaben bildirildi. Fakat Şarlken yine görünmedi. On iki bin akıncı askeri yine Kasım Bey kumandasıyla ikiye ayrılıp memlekete dehşet verdiler. Cevalân esnasında Kasım Bey şehit oldu. Bu sefer yedi ay sürdü. İstiri vilâyetinden maada Esclavonie (Esklavonya) eyaleti dahi tahrip olunarak yüz bini mütecaviz esir alındı. Ordu-yu hümâyûnun İstanbul'a avdetinde beş gün beş gece şenlik edildi.

Fakat Şarlken'in amirali Andréa Doria (Andre Dorya) Morée (Mora) şibh-i cezîresinde Koron, Patras ve İnebahtı taraflarını vurup Akdeniz boğazında dahi iki kale zapt eyledi.

Maahaza Ferdinand tarafından Dersaadet'e elçiler gelerek yedi hafta imtidat eden müzakereden sonra birinci musalaha akdedildi. Bu musalahada Avusturya imparatoruna [s.309] İbrahim Paşa biraderim demiştir ki şu halde imparator Ferdinand Devlet-i Aliyye vezirleri mertebesinde görülmüş demektir. Bu musalahayı akdettiren iki sebep var idi: Biri: Sultan Süleyman'ın İran üzerine sefer etmek istemesi, diğeri Şarlken'in Avrupa tarafında yakın ve müthiş müşkilât zuhur edeceğini görmesi idi. Bu cihetle Şarlken biraderi Ferdinand'ı Osmanlılarla akd-i sulha mecbur etmişti. Bu musalaha Andrea Dorya'nın Mora'da zaptettiği Koron'un iadesi, Ferdinand'ın Macaristan'da malik olduğu araziye sahip olması, yine Ferdinand'ın Macar kralıyla akdedeceği îtilafların zât-ı şâhâne tarafından tasdik edilmesi karar-gîr olmuş ve sultan Süleyman tercüman Yunus Bey vasıtasıyla sefirlere:

- Bundan evvel gelmiş olan altı elçinin nail olamadıkları sulhu size ihsan buyuruyorum. Ve bunu size yedi sene için değil yirmi sene, yüz, iki, üç asır için, elhasıl bu sulhu siz ihlâl etmedikçe daimi surette ihsan buyuruyorum demiştir. Onlar da el etek öperek çekilmişlerdir. [s.310]

-5-

İRAN SEFERİ

Şah İsmail, Yavuz Sultan Selim'in İran'dan avdetinden sonra Tebriz'i aldığı gibi Azerbaycan'a dahi musallat olmuştu. Oğlu Tahmasb İstanbul'a sefir yolladı ise de padişah Viyana seferinde iken taraf-ı devletten Bitlis hakimi olan Mir Şeref İran'a ve Azerbaycan valisi Olama Han da devlete iltica etmişlerdi. [s.311] Bundan maada şahın Bağdad valisi Zülfikar Han dahi Bağdad'ın anahtarlarını Sultan Süleyman'a takdim eylemiş ve bu sebeple iki hükümetin arası daha ziyade açılmış idi. Avusturya musalahasından sonra İran'a i'lân-ı harb edildi. Veziriazam İbrahim Paşa Mir Şeref üzerine yürüdü. Paşa kışı Halep'te geçirdikten sonra Van, Erciş, Adilcevaz ve Ahlat kalelerini ve en sonra Tebriz'i zaptederek Azerbaycan'a kâmilan istilâ etti. Sultan Süleyman dahi ordu ile Tebriz'e gelerek Gilan hâkimi Şahmelek Muzaffer ile Şirvan hâkimi oğlunun ubudiyetlerini kabul eyledi. Şah Tahmasb meydanda olmadığından ordu Bağdad üzerine teveccüh etti. İki buçuk ay sonra şehre girdi (941). Yolda Alvand dağlarında pek ziyade sıkıntı çekilerek hatta ileriye götürelemeyen yüz top yerlere gömüldü. Sultan Süleyman burada dört ay oturdu, tahrîr-i emlâk usulunu icra, tımar [s.312] kaidelerini vaz ederek Kerbela ve Ncef şehirlerine azimetle İmam Hasan ve Hüseyin hazerâtının mezarlarını ziyaret eyledi. İmâm-ı Azam Hazretlerinin Bağdad'ta Şiilerin yıktıkları türbelerini yeniden yaptırdı.

Zât-ı şâhâne Diyarbakır sancak beyi Süleyman Paşa'yı Bağdad'ta vali nasp ederek Şah Tahmasb'ın Azerbaycan'da görünmesi üzerine Kürdistan tarikiyle Tebriz'e gitti. Tebriz'de on beş gün ikamet ettikten sonra Dersaadet'e avdet eyledi. Bu sefer altı ay sürmüştür (942).

Veziriazam İbrahim Paşa on dört sene sadaret ederek Avusturya ve İran seferlerinde bulduktan sonra bu sene ramazanında [s.313] saraya iftara davet edilmiş ve ba'de kendi sarayına avdet etmiş ise de sabahleyin yatağında boğulmuş olduğu halde bulunmuştur. Rumdan dönme ve padişahın büyütmesi olup şehzadelikinden beri yanında idi. İran seferinde imzasını Ser-asker-i Sultân unvanıyla atması ve Avusturya musalahasında bâlâ-pervâzâne sözler söylemesi, İran seferinde ordu defterdarı olan İskender Çelebi'yi gazele Bağdad'ta asturması ve maktul, padişahın rüyasına girmekle tevehhüm edilmesi katlinin sebepleri olmak üzere gösteriliyor.

VUKÛ'ÂT-I BAHRIYE

İran ve Bağdad seferlerine mübaşeret edilmekle beraber Akdeniz vukuâtına da ehemmiyet verildi. Zât-ı şâhâne Ferdinand ile müsâlaha etmiş idiyse de Şarlken hakkında bir taahhüdü yok idi. Şarlken [s.314] biraz evvel İtalya kralı tacını giymiş, Roma'da imparatorluğunu ilân etmiş, papaya Sicilyateyn yani Napoli ve Sicilya adası hükümdarlığını da tasdik ettirerek Floransa'yı ele geçirmiş, Rodos şövalyelerini Malta'ya yerleştirmiş, Fransa kralı Fransuva da bu hallerden müşkilât hissederek İngiltere kralı Yedinci Hanri'ye müracaat eylemiş idi. Sultan Süleyman ise Ferdinand ile müsâlaha etmekle beraber meydân-ı harbi Tuna sahralarından Bahr-i Sefîd sahillerine naklederek Nemçe donanmasının buralara bir zarar vermemesi için meşhur Barbaros Hayreddin'i İstanbul'a çağırılmış, müşarünileyh de İbrahim Paşa'nın İran'a azimetinden biraz sonra on sekiz kadırğa ile gelerek taraf-ı şâhânenen iltifata mazhar olmuştu. Hayreddin Paşa beraberindeki kaptanlarla bir aralık Halep'e gidip veziriazam İbrahim Paşa yediyle Cezayir beylerbeyliğini alarak Dersaadet'e avdet ve tersane ile donanmanın tanzimine himmet ederek padişahın İran seferine hareketi ile beraber kumandasında seksen dört gemiye baliğ olan donanma-yı hümâyûn ve kendisinin [s.315] on sekiz kadırğası olduğu halde İtalya kıyılarına gitti. Bu esnada Fransa'ya bir memur gönderildi. Hayreddin Paşa Mesina boğazını muhasara, Koron'u tekrar zapt, kırk biraderini katil ile Tunus'ta aış u zevk için hükümet süren Beni Hafs sülâlesinden Mevla Hasan'ı elinden Tunus'u ahz ederek Şarlken'in tabiiyetindeki Malta'yı muattal bıraktı. Rodos'un fethi üzerine Akdeniz'in şark havzası elimize geçtiği gibi Tunus ve Cezayir'in zaptıyla dahi garp havzası [s.316] donanmamıza bir cevelân-gâh olarak devletin satvet-i bahriyesi Venedik'i gölgede bıraktı ve bugünkü İngiltere nüfuzunu haiz oldu. [s.317]

İran seferi esnasında Sultan Süleyman daha Bağdad'a girmeden evvel Birinci Fransuva'nın Lakure namında bir sefiri ordugâha gelerek Devlet-i Aliyye ile Fransa arasında biri ticarete ve diğeri tedâfü'î ve tecavüzî ittifaka dair iki muahede akdolundu ki capitulations (uhûd-u atfika) denilen şimdiki imtiyâzât-ı ecnebiyenin mebdei işte bu ticaret muahedesidir. [s.318]

Şarlken Mevla Hasan'ın ricası ve Malta şövalyelerinin müracaatı üzerine Amiral Andre Dorya kumandasında beş yüz gemilik bir donanma ile Tunus üzerine yürüdü. Hayreddin Paşa'nın tersanesi olan Halku'l-vâd'ı muhasara ve Tunus'u zapt ile otuz bin kişiyi katil, camilerle medreseleri ve eski, nefis kitapları ihrak eyledi. Mevla Hasan'ı vergiye bağlayıp Tunus'ta bin nefer İspanyol askeri ve on sefine bırakarak çekildi. Bu vakalar padişahın Tebriz'de bulunduğu zamana tesadüf eder (941).

943'te Sultan Süleyman ordu-yu hümâyûnla Avlonya'ya gitti. Hayreddin Paşa dahi donanma ile hareket etti. Oralarda toplaşmakta olan Amiral Dorya Mesina limanına savuştu ise de paşa İtalya ve Arnavutluk sahilinde birkaç muvaffakiyetle beraber İtalya'nın Polye sahilini vurdu. Korfu'yu muhasara etti, ba'de Adalar Deniz'inde Venedik'e [s.319] mensup yirmi beş adanın Şira, İstendil, Andros gibi mühimlerinden on ikisini vergiye bağladı. İskiyatos, Karpatos adalarını alıp Girit'te dahi iki şehir ile seksen köy yaktı. İstanköy ceziresine avdetinde Andre Dorya'nın Preveze kurbunda olduğunu işitmekle hemen üzerine yürüyerek kendi kuvveti az olduğu halde bilâ-pervâ hücum, mahareti sayesinde Andrea'yı mağlup, geceleyin kaçmaya mecbur etti. Bu muharebede Turgut, Salih ve Murad Reis'ler dahi bulunarak Hayreddin Paşa Andrea'dan Akdeniz hâkimliğini cebren aldı (945).

BAHR-İ AHMER VE HİNDİSTAN

Bağdad seferi devletin Şattu'l-Arab ve Basra üzerindeki mevkiini tahkim etti. Diğer taraftan Mısır'daki Süveyş Limanı elimizde olduğundan Bahr-i Ahmer ile Basra körfezi ve Hint Denizi de nüfuzumuz altında demek idi. Hatta Preveze muharebesinden on iki sene evvel Süleyman [s.320] Reis namında bir kaptanımız Bahr-i Ahmer sahilinde bir filo ile gezinerek Arap korsanlarını tenkil ettiği gibi (945)te Mısır valisi Hadım Süleyman Paşa dahi Süveyş limanında seksen kıta sefine inşa ederek Aden'i zapt ve emirini katlederek burasını bir sancak haline koymuş idi. Yine sene-i mezkûrede Moğol hükümdarı Hümayun Şah'tan şikâyet için Hindistandaki Delhi hâkimin oğlu ile Güçerat hâkimi Bahadır Han'ın sefirleri Dersaadet'e gelmişlerdi. Hadım Süleyman Paşa'ya verilen emir üzerine müşarünileyh donanma ile Hindistan'a gitmiş ise de Portekiz'liler Bahadır Han'ı katletmişlerdi. Bahadır Han'ın Mekke'de mahfuz bulunan üç yüz sandık dolusu altın ve gümüşü İstanbul'a yollandı. Süleyman Paşa Hindistan'a muvasalatında Portekiz'lilerin elinde bulunan [s.321]

Diu (Diyu) kalesini muhasara etti. Bahadır Han'ın yerine hâkim olan Mahmud Şah'ın muavenet etmesi üzerine zahiresi tükenerek döndü. Avdetinde Yemen vilâyetini Bıyıklı Mehmed Paşa-zâde Mustafa Bey'e tevcih ederek kendisi İstanbul'a geldi.

İbrahim Paşa'nın yerine veziriazam olan Ayas Paşa vebadan [s.322] vefat ederek yerine Lütfü Paşa[*] veziriazam oldu. Bu esnada büyük bir yangın İstanbul'a küllî zarar verdi (946).

Venedik'le Musalaha- Venediklilerle Dalmaçya sahilinde Kataro nehri ağzındaki Nöy kalesi zaptıyla uğraşıldı. En sonra Venedik Mora ve Dalmaçya sahilindeki kaleleriyle Hayreddin Paşa'nın Adalar Denizinde zapt ettiği adalar devlette kalmak ve Venedik tarafından üç yüz bin duka altını tazminat verilmek üzere mu'âhede-i sulhiye akdedildi. Bu musalahada Fransızların tavassutu sebkat etmiştir.

[*] "Âsaf-nâme" namıyla bir eseri vardır. [s.323]

-7-

MACARİSTAN SEFERİ – VUKÛ'ÂT-I MUHTELİFE

Zapolay ile Ferdinand arasında akdedilen mu'âhede-i hafiye hakkında Sultan Süleyman malumât almış idi. Fakat bu esnada Zapolay yani Kral Yanoş vefat etti. Zevcesi kraliçe İzabella'dan henüz on beş günlük bir çocuk bıraktı. Bu çocuğun ismi Sigismund (Sigizmund) olup taraf-ı şâhânedan gönderilen bir çavuş keyfiyeti tahkike memur edildi. İzabella çocuğu çavuşa gösterdi ve karşısında meme verdi. Bunun üzerine çavuş da memuriyeti vecihle bu çocuğun Macaristan kralı olacağını tebşir etti. Avusturya [s.324] imparatoru Ferdinand Macaristan'daki emellerinden ayrılmadığı cihetle bir ordu ile Budin'i muhasaraya kalkıştı. İzabella dahi iki senelik vergi olan otuz bin duka altını ile bir feryatçı yolladı. Ferdinand ise meşhur Laski'yi sefir yollayarak Budin'e tecavüzü memâlik-i şâhânelerine olmayıp Zapolay memleketine olduğunu makâm-ı ma'zerette bildirdi. Fakat padişah Zapolay-zâdenin Devlet-i Aliyye tabii bir kral olduğuna dair bir berat ihsan ederek Laski'yi hapis ile Rumeli beylerbeyi Hüsrev Paşa ile üçüncü vezir Mehmed Paşa'yı Budin üzerine izam eyledi. Lütfü Paşa azledilerek Hadım Sinan Paşa sadrazam oldu ve İran hududuna memur edildi. Tedârikât-ı askeriyemiz Şarlken'i, Ferdinand'ı düşündürdü. Venediklileri de telâşa düşürdü. Padişah haziranda Macaristan üzerine dördüncü [s.325] sefere ibtida eyledi. Belgrad'a muvasalatında Ferdinand'ın Budin önünde mağlubiyeti haberini aldı. Budin'e muvasalatında kralın bir yaşında olması hasebiyle büyüdükte krallığı iade edilmek üzere şimdilik Transilvanya Erdel vilâyetinden bir sancak verilerek validesiyle beraber izam edildi. Budin Devlet-i Aliyye'ye ilhak edilerek ahalisinin mal ve camı muhafaza

edileceği ilân olundu. Kraliçe İzabella'nın Budin'den müfakatından sonra padişah şehre girerek Sen Mari kilisesini camiye bi't-tahvil namaz kıldı (948).

Bu fetih ve ilhak üzerine Macaristan üç parçaya ayrıldı:

1- Ferdinand'ın idaresinde kalan

2- İzabella ile oğluna verilen Erdel veya Transilvanya

3- Doğrudan doğruya zîr-i hükûmet-i Osmâniyede bulunan [s.326] Budin beylerbeyliği sabık Bağdad valisi Macarlı Süleyman Paşa'ya, kadılığı Hayreddin Efendi namında birine verildi. (950)de Peşte'nin tekrar muhasarasıyla ihtiyar edilen diğer seferde Hayreddin Paşa bahren [s.327] Şarlken üzerine yollandığı halde padişah en muntazam bir ordu ile yürüyerek Valpo, Şiklos, Estergon, İstavni Belgrad, Vişegrad, Novgrad, Hatvan kaleleri vesaire Osmanlı Macaristan'ına ilhak edildi. Bu münasebetlerle Macaristan doğrudan doğruya Devlet-i Aliyye'nin bir eyaleti oldu. Ertesi sene Esklavonya' ve Hırvatistan taraflarında pek çok kaleler alındı. Süleyman Paşa'dan sonra Bali Paşa, ondan sonra dahi Mehmed Paşa Budin valisi tayin olundu. Macaristan on iki sancağa ayrılarak defterdar Halil Çelebi vasıtasıyla tahrîr-i emlâk icra edildi. Ba'de Sultan Süleyman yine Dersaadet'e avdet etti. [s.328]

***

Şarlken karadan ziyade denizde harp taraftarı idi. Fransa kralı da devleti bu cihette meylettiriyordu. Hayreddin Paşa Sicilya'da Reçyu şehrini zapt ettikten sonra Marsilya'ya giderek Fransa amirali Engyen'i donanmasıyla beraberine aldı. Nice (Nis) şehrini topa tuttu. Şarlken daha evvel Cezayir'i zapt için Tementos limanında lenger-endâz olmuş ise de zuhur eden büyük bir fırtınada on dört kadırgası telef ve yüz otuz gemisi nâ-bedîd olarak ricat etti. Bu büyük donanmanın bakiyesi de yolda fırtına geçirdikten sonra ancak avdet edebildi. [s.329]

Fransa'nın Tulon limanı bir aralık Osmanlı gemilerine mersa oldu. Hayreddin Paşa'nın son seferi budur.

Hadım Süleyman Paşa'nın yerine Rüstem Paşa sadrazam ve ulemâ-yı meşhûreden Ebussuud Efendi şeyhülislâm oldu.

Süleymaniye Cami-i şerîfinin vaz'-ı esâsı icra edilerek inşası meşhur Mimar Sinan'a tevdi edildi.

954 senesinde Şarlken ile Ferdinand'ın altın ve gümüş kupa hediyelerle beraber musalaha için yolladığı sefiri gelerek on ay müzakereden sonra Macaristan'da zapt edilen memalik Devlet-i Aliyye'de kalmak ve Avusturya devleti senevî otuz bin duka altını vermek şartıyla akd-i mütâreke edildi. Bu muahedeye Fransa kralı, Venedik Cumhuriyeti ile papa dahil idiler. s.330]

İran Seferi- Şah Tahmasb'ın biraderi Elkas Mirza devlete iltica etmiş ve Edirne'de beklettirilerek o zamanın debdebe ve saltanatı mumaileyhe mevkib-i hümayûnun manzarasıyla gösterilmiştir. Elkas topçubaşı, cebecibaşı ve silâhtar ağaların ziynetlerinden onları bile padişah zan edecek derecede alınarak en sonra "bahtaklar, sorguçlar, altın serpuşlar, altın yaldızlı mızraklar" arasında Sultan Süleyman'ın kemâl-i vakâr ve mehabetle geçtiğini görünce büsbütün şaşırmıştır. Zaten devletçe İran aleyhine fikir mevcut idi. Hatta bu fikrin Mihrimah Sultan ile Sultan Bayezid ve Selim'in valideleri olup Rusya'dan alınan esirlerden iken zevce-i pâdişâhî olan Hürrem kadın efendi namıyla anılan sultanın bu babta eser-i teşviki olduğu mervidir. Hürrem kadın efendinin devletin siyâset-i mu'azzamasına müdahalesi dahi Sultan [s.331] Süleyman'ın mumaileyhaya meftuniyeti icabına atfediliyor. Rüstem Paşa Mihrimah Sultan'ın zevci yani kendisinin damadı olmakla müşarünileyhanın padişahı İran seferine teşviki damadının maharet-i askeriyesini göstermek emeline mübtene imiş. İ'lân-ı harbi mütâkip zât-ı şâhâne Sultan Selim'i Rumeli umuruna bakmak üzere Edirne'ye izam etti. Kendisi Erzurum tarikiyle Adilcevaz'a ve Karaman beylerbeyi Piri Paşa

ile Olama Paşa'yı Van muhasarasına memur ederek Tebriz'e tekrar girdi. Vezîr-i sâni Kara Ahmed Paşa Gürcistan'ı çiğnedi. Ordunun İran hududundan açılmasını müteakip Şah Tahmasb meydana çıktı ise de Çerkez Osman Paşa namındaki vezirimiz, bir desîse-i harbiye ile İran askerini birbirine kırdırdı. Elkas Mirza'ya dahi asker verildi. Mümaileyh Keşan'ı İsfahan'ı vurdu. Fakat [s.332] bilahare desisesi anlaşılıp nazardan düştü. Tutulup Tahmasb'a teslim edildi.

957'de yine Ferdinand'ın Erdel'i Avusturya'ya ilhak için çalıştığı, hatta Rahip Greguvar denilen bir papazın hilesiyle Macar ahvali değiştiği cihetle Sokullu Mehmed Paşa'ya Rumeli beylerbeyliği verilerek Macaristan'a ordu sevk edildi. Rahip Greguvar maktul düşerek ertesi sene vezîr-i sâni Kara Ahmed Paşa'nın serdarlığında Tamışvar alındı. Müteakiben Lipve, Salnak, Pespirem, Filek ve sair kaleler zapt ve Eğri kalesi muhasara edildi. Diğer taraftan İranîler Ahlat kalesine girerek çoluk çocuğu katil ve Erzurum'da kumandan İskender Paşa'yı mağlup ettiler. Veziriazam Rüstem Paşa İran seferine memur oldu. Fakat Dersaadet'e gelen sipah ağası Şehzade [s.334] Sultan Mustafa aleyhine olarak yeniçerilerin: Padişah artık ihtiyar oldu, Rüstem Paşa'nın başını kesmeli, Sultan Mustafa'yı tahta geçirmeli, padişahı da Dimetoka'ya göndermeli gibi beyanatta bulduklarını haber vermekle sadrazam Dersaadet'e celbedildi, padişahın baharda bizzat İran seferine gideceği ilân olundu. Bu beyanatta da Hürrem kadın efendinin kendi şehzadesi Sultan Selim'i vâris-i taht etmek maksadıyla eli olduğu maznundur. Zât-ı şâhâne ertesi sene ağustosta İran seferine azimle yolda büyük Şehzade Mustafa Han'ı Konya Ereğli'sinde boğdurdu. Fakat yeniçeriler isyan eylemeleriyle Rüstem Paşa ile vezir Haydar Paşa azil ve Macar hududuna memur olan vezîr-i sâni Kara Ahmed [s.335] Paşa sadrazam tayin edildi. Ordu-yu hümâyûn İran'da Nahçıvan ve Karabağ tafarlarında görünerek Erzurum'a avdetle mütareke akit ve ertesi sene şah tafafından bir elçi gelerek şahın hürmet ve tazimini bildirmekle musalaha olunarak: İran hüccacının himayesi ve İranîler tarafından ihlâl edilmedikçe sulhun idamesi vaat ve temin kılındı. Devlet-i Aliyye ile İran arasında ilk mu'âhede-i sulhiye budur (962).

Padişah İran'da iken Selanik taraflarında: "Maktul Sultan Mustafa benim" diyerek biri türedi. Şehzade Sultan Bayezid bu şahsı yakalayıp idam etti. Bunun zuhuru yine Hürrem kadın efendinin tertibiyle sadrazam Kara Ahmed Paşa'ya atfolunarak Ahmed Paşa katledildi. Rüstem Paşa ikinci defa sadrazam oldu. [s.336]

Sokullu Mehmed Paşa vezarete i'lâ edildi. Kırım hanı Sahip Giray maktul olarak Cengiz neslinden olan Kıpçak hanları sülalesi munkarız oldu. Ruslar Kazan ile Ejderhan'ı aldılar. Hükümdarları İvan Vasili kendisine Çar unvanını verdi.

Süleymaniye Camii'nin inşaatı hitam buldu (963 İran tarafından tebrik için elçi geldi. Haseki Sultan namıyla maruf olan Hürrem kadın efendi de (965)te vefat etti. "Târîh-i Siyâsi" diyor ki:

"Müşarünileyha iki sadrazam ile bir şehzadenin idamlarına ve diğer iki şehzade Şehzade Bayezid ile Şehzade Selim arasında münaza ve husumet çıkararak bundan böyle şehzadelerin sarayda kalarak haricen ihtilattan memnu bir halde yaşamalarına ve bundan çıkan vahim neticelere de sebep olmakla müverrihler tarafından tan ve teşni edilegelmiştir. [s.337] Musalaha, mütareke akdedildiği halde yine Budin ve Bosna beylerbeyleriyle Macarlar arasında mücadele, muharebe eksik olmuyordu. Fransa kralı Birinci Fransuva vefat ederek yerine geçen İkinci Hanri pederi gibi metlun ve mütereddid davranmayıp Osmanlıların müteaddit defa merdane gösterdikleri dostluğun kıymetini takdir ediyordu."

ŞEHZADELER ARASINDA

966 tarihi Şehzade Sultan Selim ile Sultan Bayezid arasına giren husumetin netîce-i seyyi'esiyle meşhurdur. Gedik Ahmed Paşa yetiştirmelerinden Bayezidli Lala Mustafa Paşa'yı Sadrazam Rüstem Paşa mirhurluktan çaşnigirbaşılığa indirmiş ve bir aralık Safed sancağına da atmış idi. Fakat bilahare Şehzade Sultan Selim'e lala tayin etti. Mustafa Paşa hilekâr bir adam olduğu cihetle evvel emirde Sultan Selim'e takarüple: [s.338]

- Rüstem Paşa mani olmaya idi siz ekber evlâd-ı pâdişâhî olduğunuz cihetle tahta geçebilecek idiniz. Fakat Rüstem Paşa sizi huzûzât-ı nefsâniyeye müptelâ ve hükümete gayr-ı muktedir olmak üzere padişaha bildiriyor. Eger bendenize bırakırsanız ben işin rengini değiştiririm. Der. Bunun üzerine Sultan Selim de kendisine mezuniyet verir, sadaretle nâ'il-i mükâfât olacağını işrab eder. Lala Mustafa işe başlar. Sultan Bayezid'e bir ubûdiyet-nâme yazar. Bunda taht-ı saltanata cülûslarına biraderleri Sultan Selim'in mani ve maahaza kendisinin ortadan [s.339] kaldırılması kolay olmadığını gizlice bildirir. Sultan Bayezid de cevâb-ı muvâfakat yazar, yollar. Lala Mustafa bu cevabı Sultan Selim'e gösterir. Aynı zamanda Sultan Bayezid'e ikinci bir ubûdiyet-nâme daha yazar. Bunda da Sultan Selim'e tahkîr-âmîz sözler yazılmasını tavsiye eyler. Sultan Bayezid bu fitnekâra uyar. Muhakkirane bir mektup ile bir kadın robasını irsal eder. Sultan Selim biraderinin mektubuyla robayı huzûr-u pâdişâhîye takdim eyler. Sultan Süleyman, oğlu Bayezid'i tevbihen bir name yollar. Fakat Lala Mustafa yola adamlar koyup nâme-i hümayunu gösteren çavuşları katil ve nameyi ihrak eder. Bu hal Sultan Bayezid'den bilinir. Padişah, Sultan Bayezid'i Karaman valiliğinde Amasya'ya, Sultan Selim'i de Saruhan valiliğinden Kütahya'ya tebdil eyler. Sultan Selim Bursa'ya gelirse de Sultan Bayezid Konya'dan [s.340] kıvıldamaz, nasihat ve ihtar dinlemez. Memur olan vezir Pertev Paşa'ya karşı Türk ve Türkmen ve Suriyeli olarak yirmi bin asker toplar. Adem-i ita'âtı anlaşılınca Anadolu, Karaman ve Adana beylerbeylerine askerleriyle Konya üzerine gitmeleri emredilir. Sokullu Mehmed Paşa dahi yeniçeri, sipahi, silâhtar ve topçu askeriyle yollanır. Konya sahralarında vuku bulan muharebede Sultan Bayezid fena halde mağlup olur, Amasya'ya kaçır, oradan bir arıza yazarak affını istirham eyler, lâkin arızası yolda yine Lala Mustafa'nın adamları tarafından ele geçirilir. Zât-ı şâhâne Sultan Bayezid'den emniyeti münselib olarak Üsküdar'a geçer. Sultan Bayezid de on iki bin kadar asker cem ve ahaliden on sekiz bin duka altını tahsil ile beraber Sivas sancak beyinden de otuz bin duka altını istikraz eder, dört oğluyla askerini alıp İran tarafına yürür. Sokullu [s.341] Mehmed Paşa. Sultan Selim ile beraber takip eder. İran hududuna karib Saatçukuru nam mahalde yetişir. Bayezid'in askerlerini firara mecbur kılar.

Erzurum beylerbeyi Ayas Paşa Sultan Bayezid'i istikbal ederek firarını teshil eylediğinden dolayı idam edildi.

Sadrazam Rüstem Paşa, Lala Mustafa'nın hilelerine vakıf olarak padişaha arz etti. Bir sancak beyliğiyle tebidine irâde-i seniyye sadır oldu. Fakat Sultan Selim'in şefaatiyle Van sancak beyliğine naspolundu. Sultan Süleyman İran şahına Sultan Bayezid'in kabul edilmemesini ve iki devlet arasındaki münasebetin bu yüzden bozulmamasını bildirdi. Fakat Şah Tahmasb biraderi Elkas Mirza hakkında evvelce Devlet-i Aliyye tarafından yapılan muameleyi hatırlayıp Sultan Bayezid'in istikbaline mihmandarlar yolladı. Kemâl-i debdebe ve haşmet ile Tebriz'de [s.342] kabul edip mülûk-ü İrâniye âdetleri vecihle başından otuz kap dolusu altın ve gümüş meskûkât ile inci ve kıymetli taşlar döktü, giranbaha rahtlerle beraber dokuz at hediye eyledi. Sultan Bayezid dahi bil-mukabele şahın kendisini ziyaretinde güzergâhına atlas ve kadife döşedi, elli res Türkmen atı ile on iki takım raht verdi. Velhasıl Şah Tahmasb, Sultan Bayezid'in İran'da bulunuşundan siyaseten istifade etmeyi düşündü. Hatta hîn-i muhârebâta Sultan Bayezid'in teslimine mukabil evvelâ Bağdad vilâyetini istedi.

Bu suret reddedilince Kerbela ve Meşhed'de kâin İran hayrâtına nezaret etmek üzere İmam Ali ve İmam Hüseyin hazerâtının merkadlerinde tarafından bir memur bulundurulmasını, oğullarından birinin veya ikisinin memâlik-i Osmâniyede birer sancak beyliğiyle taltiflerini öne sürdü. Zât-ı şâhâne bu gibi mesailin, Bayezid'i [s.344] tesliminden sonra halledileceğini bildirdi. Diğer taraftan şah da zaten Bayezid'i teslimine karar vermiş, bende-gânından biri de zihnine vesvese ilka eylemiş idi. Bunun üzerine Bayezid'i bir ziyafete giderken tutturdu. Bin nefer kadar etbamı katlettirdi. Fakat şehzadeyi pederine teslim etmemeye ahdettiği cihetle İran müçtehitlerinin teviliyle biraderi Sultan Selim'e teslimine muvafakat eyledi. Taraf-ı pâdişâhîden yollanan elçilerle beraber Sultan Selim tarafından da elçi ve cellât sıfatıyla Çavuşbaşı Ali Ağa tayin edildi. Bunlar Tebriz'e vusullerinde Sultan Bayezid'in saç, sakalı tıraş edilerek arkasına eski bir aba ve kaftan giydirildi. Beline ip kuşatılarak dört evlâdıyla beraber Ali Ağa'ya teslim olundu. Çavuşbaşı dahi biçareyi dört çocuğuyla beraber Kazvin'de katl ile vazifesini ifa etmiş oldu (969). [s.345]

Bu vakanın hitamını müteakip şaha Sultan Süleyman tarafından üç yüz bin ve Sultan Selim tarafından da yüz bin duka altını gönderilmiştir ki büyücek bir züll idi.

Zavallıların naaşları Sivas'a gönderilip defnedildi. Siz insafa bakın ki Bayezid'in Bursa'da bulunan henüz üç yaşındaki beşinci oğlu dahi evvelce boğdurulmuş idi.

***

Rüstem Paşa'nın vefatında yerine Dalmaçyalı Semiz Ali Paşa veziriazam tayin edildi. Ali Paşa'nın birinci sene-i sadâretinde Avusturya sefiri olup mevkuf bulunan Busbecq (Busbek) ile sekiz sene müddetle muahede imza olundu. Bu muahede mucibince Avusturya Devlet-i Aliyye'ye her sene 30 bin duka altını vergi verecek, Transilvanya'da [s.346] bulunan kâffe-i mevâkiden vazgeçecek, Macaristan kale ve hisarları hakkında kraliçe İzabella ile akd-i îtilâf ve Macar bey ve beyzadelerine aff-ı umûmî ilân edecek idi. İmparator Ferdinand bu muahedeyi Prague (Prag) şehrinde imzaladı. Bundan başka metn-i mu'âhedede her iki taraf kumandanlarından herhangi biri bir mevki zapt edecek olursa idam edileceği ve mevkiin derhal ret ve iade olunacağı da muharrer idi. Esnâ-yı müzâkerâta Ali Paşa Avusturya sefirine:

- İhtiyar efendimin muhtâc-ı istirahat olduğunu bilirim. Fakat imparatorun da ondan az muhtâc-ı istirahat olmadığı malumdur. Uyumuş arslanı muharebeye çağırmanın lüzumu yoktur, demiştir.

Fransa ile İspanya arasında Cateau Cambresie (Şato-Kambrezi)de akdedilen muahede, Devlet-i Osmâniye ile Fransa arasını soğuttu ise de düşman olacak kadar su-i te'sîr hasıl etmedi. İkinci Hanri'nin oğlu ikinci Fransuva dâ'ire-i îtilâf dahilinde davranıyordu. [s.347]

Bu aralık İran'dan gelen elçi, Mekke-i Mükerreme'ye gidecek İran hacılarının memâlik-i Osmâniyeden serbestane mürurlarıyla pederinin bakiye-i ömrünü Kudüs'te imrarına, Türkmenlerle Özbeklerin tedibi hususunda İran devletine muavenet edilmesine dair teklifte bulundu. Bu dört talebinden üçü ret olunup Şehzade Bayezid'in iadesinden dolayı müteakib bir muamele olmak üzere Bitlis hanının dört oğlunun iadesi kabul edildi! (970).

-9-

BAHR-İ SEFÎD VE BAHİR-İ MUHÎT-İ HİNDÎ CEVELÂNLARI – TURGUT

Osmanlı donanması bu devirde Akdeniz'i, Bahr-i Ahmer'i, Bahr-i Muhît-i Hindî'yi cevelân-gâh ittihaz eylemişti. Sinan Paşa'nın vefatını müteakip kaptanıderyalık, meşhur Piyale Paşa uhdesine ihale olunmuştu. Piyale Paşa maiyetinde Turgut, Salih Reis gibi iki mellâh-ı bî-nazîre [s.348] malik idi. Turgut ile beraber İtalya sahilini vurarak Zecyo şehrini zapt, ahalisini esir ettiği gibi Afrika sahilinde dahi Oran ve Benezret şehirlerini teshir etti. Piyale'nin Dersaadet'te bulunmasını fırsat ittihaz eyleyen İspanya, Ceneviz, Papa, Florans,

Malta, Napoli ve Monako hükümetleri meşhur kaptan Andrea Dorya'nın kumandasına iki yüz pare sefine verdiler. Cerbe adasını muhasara ettirdiler. İspanya generali, cezire emiri ile muhabere ederek senevî altı bin altın vergi ile dört deve kuşu, dört ceylan, dört at ve bir deve vermek üzere emir arz-i teslîmiyet eyledi. Keyfiyeti Turgut İstanbul'a bildirdi. Bunun üzerine Piyale Paşa yüz yirmi sefine ile hareket ederek, yolda bir o kadar daha sefine aldıktan sonra Cerbe adası önüne vardı. Andrea Dorya'nın 47 gemisini gark ve ihrak, bir kısmını esir ve bir kısmını da mecbûr-ı firâr eyledi. Trablus beylerbeyi olan Turgut da bu aralık yetişerek adadaki yeni kaleyi zapt etti. Bir gemiye rakiben firar eden İspanya [s.349] Generali Alvaro'yu yakaladı. Müteakiben İspanyolların Afrika sahilinde Gomer ve Nebon şehirlerini aldı. Malta gemicilerinin harem-i hümâyûna müteallık eşyayı hâmil bir sefineyi yağma ettikleri haberi, öteden beri devletçe Malta adasının teshiri fikrini kuvvetlendirmiş idi. (972)de Piyale Paşa iki yüz kıta gemi ve beşinci vezir Mustafa Paşa kumandasında olarak otuz iki bini mütecaviz kara askeriyile hareket etti. Malta önlerine geldi. Her ne kadar Turgut'un vüruduna intizar etmeyi Piyale Paşa, Mustafa Paşa'ya söyledi ise de mümaileyh dinlemedi. Hemen karaya yirmi bin asker çıkardı. Çıkan asker [s.350] Saint Elem denilen palangayı topa tuttu. Birkaç gün sonra otuz bir gemi ile gelen Turgut, Paşa'nın hatasını görüp teessüf etti. Bu esnada Malta'nın Saint Ancelo kalesinden atılan bir gülle bir kayaya tesadüfle dağıttığı parçalardan biri Turgut'u şehit eyledi. Bu muhasaraya Cezayir beylerbeyi Hasan Paşa dahi yetişti ise de kış takarrüb etmişti. Ordudan da yirmi bini mütecaviz vefiyât vukua gelerek dört ay sonra avdet ve muhasarayı fekketmeye mecburiyet hâsıl oldu. Suleyman-ı Kanunî'nin bidâyet-i saltanatında Rodos şövalyeleri üzerine [s.351] ihraz ettiği galebe ile evâhir-i hükûmetinde Malta şövalyelerine karşı kazanamadığı şu muharebe arasında tarihçe bir münasebet-i ma'neviye görenler vardır. Devr-i Süleymanî'nin nihayete ermek üzere olduğunu bundan tefe'ül etmek caizdir. Zaten pek ziyade ihtiyarlamış ve çökmüş idi. Hatta 960 tarihinden beri seferlere de gidemiyordu.

Bahr-i Ahmer'de Piri Reis namında bir kaptanımız Süveys kanalından donanmayı alarak Aden'i Portekizlilerden harben istirdad etti. (959)da 30 kıta kalite, kadirga ve başarda ve kalyondan ibaret donanma ile Bahr-i Muhît-i Hindî'ye giderek Maskot sahilleriyle Bahreyn adalarını zapt eyledi. Fakat Hürmüz boğazı açıklarında kuvvetli bir Portekiz donanmasının vurudu haberi üzerine Piri Reis donanmayı Basra'da terk ederek iki kadirga ile Süveys'e geldi. Mumaileyhin bu hareketi ihanet-kârane görülmekle idam edildi. [s.352]

Bunun üzerine Murad Reis namında bir kaptanımız beş kadirga ve üç parçadan ibaret bir donanma ile Hürmüz Boğazı'na kadar gitti. Orada tesadüf ettiği kuvvetli bir Portekiz donanmasıyla sabahtan akşama kadar harb etti. Geceleyin zulmetten bil-istifâde Basra'ya avdet etmek istedi ise de yolda birkaç gemisi daha hasara uğradı.

Ba'de Kâtibî namıyla maruf Seydiali Reis Bahr-i Ahmer ve Hind filosu kumandanlığına tayin olundu. Mumaileyh Basra'ya vusulunde mevcut gemileri donattı. On beş gemi ile açılarak Lahsa sahili üzerindeki Katif'e uğradı. Hürmüz Boğazı'nı geçince Umman sahilinde Hürfigan şehri civarında gayetle kuvvetli bir Portekiz donanmasına tesadüfle harbe başladı. Düşman donanması 25 sefine-i harbiyeden mürekkep idi. Seydiali Reis mahâret-i mellâhânesiyle [s.353] düşmanın iki kalyon ve iki kalitesini zapt etti. Bir kalyonunu da karaya düşürdü. On altı gün sonra dahi Maskot önünde ikinci bir Portekiz donanmasına tesadüfle yine sabahtan yatsıya kadar harb etti. En sonunda her iki taraf hasaret ve telefât-ı külliyeye uğradığı halde galebe Osmanlılarda kaldı. Portekizliler Hint sularına doğru kaçtılar. Fakat Seydiali Reis de büyücek fırtınalara tutularak Belucistan sahiline düştü. Oradan Benderguvar'a doğrularak buranın hâkimi Melik Celaledin İbn Dinar'dan mu'âvenet-i insâniyet-karaneye mazhar oldu. Basra'ya avdet fikriyle klavuzlar alıp denize açıldı. Munsani veya Tufan-ı Fil denilen şedit kasırgaya uğrayarak güç hal Güçerat'a varabildi. Donanmayı burada Güçerat' benderi nazırı Hudavend Han'a teslim etti. Kendisi yetmiş kadar adamıyla karadan dört senede Edirne'ye gelebildi. Esnâ-yı seyahatinde [s.354]

uğradığı memalik hâkimlerinden aldığı yirmi kadar nameyi padişaha takdim eyledi. Seydiali Reis'in "Mir'at Memâlik" ve "Muhît" namlarında iki eser-i nefisî vardır.

-10-

ZİGETVAR SEFERİ

Avusturya imparatoru Ferdinand vefat edip yerine Maximilien imparator olmuştu.

Maximilien iki senelik vergi olan altmış bin duka altını ile vüzerâya mev'ud bulunan (!) otuz bin dukayı İstanbul'a yolladı. Sekiz sene müddetle tecdîd-i mu'âhede eyledi. Fakat Erdel yani Transilvanya prensi olan Zapolay Avusturya'nın Zatmar şehrini zabt etmekle imparator ber-mucîb-i mu'âhede bunun iade ettirilmesini devletten talep etti. Aynı zamanda asker toplayarak Tokay ve Serenik [s.355] şehirlerini zabtetti. Bunun üzerine yedi sancak askeriyle Zapolay'a muavenet edilmesi Budin ve Tamışvar beylerbeylerine emir olundu. Keyfiyet Avusturya elçisi Çernoviç'e ve Viyana'ya gönderilen Hidayet Çavuş marifetiyle imparatora bildirildi. Budin beylerbeyi Arslan Paşa altı bin asker ile Erdel'e gitti. Tamışvar beylerbeyi Hasan Paşa dahi Bankuba şehrini aldı. İmparator Hidayet [s.356] Çavuş'u tevkif ederek Çarnoviç'i tekrar İstanbul'a yolladı. Bu esnada Ali Paşa vefat ederek vezîr-i nâm-dâr Sokullu Mehmed Paşa sadrazam oldu (972).

Sefir buraca bir iş görmeyerek Viyana'ya avdet eyledi. Avusturya ile münâsebet-i siyâsiye hayliden hayliye bozuldu. Aleyhine i'lân-ı harbe karar verildi. Sokullu Mehmed Paşa'nın tedbiri üzerine cenâb-ı pâdişâhın da orduyla beraber bulunması karar-gîr oldu ki bu sefer hâkân-ı müşârtünileyhin on üçüncü seferidir (973).

Ordu-yu Süleymanî Sofya, Belgrad tarikiyle Semlin'e muvasalatında Kurban Bayramı hulûl etmiş idi. Resm-i mu'âyede ifa ve ümera ile askere ıydiye ita kılındı. Bu esnada Erdel beyi Zapolay hediyelerle gelerek arz-ı ubûdiyet eyledi. Kendisine Macaristan taht-ı kraliyesine ik'ad edilmedikçe terk-i silâh edilmeyeceği ve hemen asker, barut, kurşun, akçe tedarik edip [s.357] daha bir şeye ihtiyacı olursa taraf-ı şâhânedan ikmal edileceği vaat edildi. Fransa tarafından meb'ûs sefir Guillaumme d'Aube (Gilyom Dob) dahi gelerek kral Dokuzuncu Şarl'ın ihlâs-ı mahsûsunu bildirdi.

Karaman beylerbeyi Süleyman Paşa Budin'e i'zâm olundu. Ordu-yu hümâyûn Eğri Kalesine doğru yol alırken Zigetvar muhafızı Kont Nikola Zerrini'nin Sikloş mevkiinde Tırhala sancak beyi Mehmed Bey'i basıp oğluyla beraber katl ve ordugâhı yağma ettiği duyuldu. Bunun üzerine Sultan Süleyman Zigetvar'a döndü. [s.359]

Zerini, kalenin ortasına cesim bir salib rekz etmiş, metrisleri kırmızı çuha, büyük kuleyi de gümüş levhalarla setr ederek vurûd-ı pâdişâhîyi bir top endahtıyla istikbal eylemiştir. Fakat vuku bulan hücumlara tâb-âver olamayarak kaleyi yaktı. İç kaleye çekildi. Büyük tabyaya vazedilen lağım bir sabah dehşetle patladı. O günün gecesi de cenâb-ı Süleyman irtihal eyledi (21 Safer 974).

İşte bu esnalarda idi ki Tunus'taki El-Medhiye zabt ve kaptanıderya Sinan Paşa'nın muavenetiyle Trablusgarb istilâ edildi. Hasan Paşa'nın yerine tayin edilen Salih Reis Afrika'nın Togor ve Vargola cihetlerini fethetti. Benî Abbas kabilesinin reisi Abdülaziz'in yardımıyla sahalardan askerini, toplarını götürdü. [s.360] Fakat bilahare Abdülaziz'le bozuştı. Vâdî-i Sâhil'de iki defa üzerine hücum etti. En sonra askeri mahvoldu. Fakat Salih Reis gibi sâhib-i azim olanlar dururlar mı? Bir müddet sonra Fas hakimine i'lân-ı harb ederek iki muharebeden sonra payitahta girdi. Yağma eyledi. Ba'de Gulet beldesi üzerine saldırdı. İspanyol valisi Alonso dö Perleta teslim oldu. Biçareyi ertesi sene İspanyollar Valaduliye'de astılar. Salih Reis Oran'ı almayınca Fas'a hakim olamayacağını anladığından İstanbul'dan imdat istedi. Fakat ömrü vefa etmeyip bu esnada vefat etti.

Hasan Paşa ikinci defa olarak Cezayir beylerbeyi tayin edilince Fas hâkimi Şerif Mevlâ Muhammed aleyhine yürüyerek te'mîn-i gâlibiyet etti. Fakat İspanyollar tarafından hatt-ı ric'atının kesileceği [s.361] korkusuyla avdet etti. Filvaki Oran valisi Kont Dalkonted ikinci defa olarak harbe başlamış idi. Mumaileyh Mozgaron ile Mustağnem arasında mağlup oldu. Kendi askerlerinin atları ayağı altında ezildi. Velhasıl Hasan Paşa Benî Abbas'ı mağlup ederek Abdülaziz'in biraderi Mukrani kendisine itaat etti. Ondan sonra kaba'il bir devre-i sükûne girdi. Hasan Paşa Oran'a de hücum etmiş ise de muvaffak olamadı. Turgut ile beraber Malta muhasarasında bulunduktan sonra kaptanıderya tayin edilerek İstanbul'a döndü.

Afrika-yı Osmânî idaresi, tarâf-ı devletten mansub olan beylerbeylerin ellerinde idi. O esnalarda ne Kostantin valisi, ne Tunus kâ'idi, ne de Telemsan hâkimi doğrudan doğruya İstanbul ile muhabere edemezler idi. Burada bulunan asakir yeniçerilerle gureba ve kaba'il [s.362] efradından ibaret idi. Bunlardan maada korsan taifeleri vesaire dahi mevcut idi. Beylerbeylerin nüfuzu şimalde pek ziyade cari idi. Fakat cenube doğru azaldı. Kaba'ilden yalnız askerın selâmet-i seyrüseferi ile hafif bir vergi talep olunurdu.

-11-

Sultan Süleyman'ın irtihalini, sadrazam Sokullu Mehmed Paşa gizledi. Bu esnada Ciyula kalesinin de fethi haberi geldi. Zerini iç kalenin yanmakta olması hasebiyle kemâl-i ye's ile şapkasını giyip, kılıcını kuşanarak altı yüz nefer-i ma'iyetiyle asker üzerine saldırdı, fakat maktul düşerek ser-i maktû'u imparatorun ordugâhına irsal edilmek üzere Budin beylerbeyine yollandı. Zerini'nin iç kalede iddihar [s.363] ettiği barut da bir ara ateş alarak üç bin Osmanlı'yı şehit eyledi.

Sadrazam, padişahın nezlesi olduğundan bahisle çıkamayacağını, Zigetvar camiinin binası tamam olunca ilk cuma namazını orada edeceğini asker arasına yaydı. Bu suretle Sultan Süleyman'ın vefatını üç hafta sakladı. Bu esnada Kütahya'da bulunan veliahd-i saltanat Sultan Selim-i Sâni'ye haber yolladı.

48 sene saltanat sürmüştür. Hîn-i vefâtında 74 yaşında idi. Zamanı Osmanlı devri istilâsının müntehasıdır. Müdevver ve tulanî yüzlü, siyah kirpikli, ela gözlü, doğan burunlu, yassı yıgranlı, uzun boylu, seyrek dişli, vakar ile aheste yürüyüşlü Müeyyed ve muvaffak, [s.364] nezaketi, şanı ve zerâfet-i irfânı muhakkak, akil, adil, füzelâ, hükemâ, ve şu'arânın terbiyetine mayil bir şehriyâr-i bâ-vakâr idi.

Sultan Selim, Mustafa, Mehmed, Bayezid, Cihangir, Murad, Mahmud, Abdullah namlarında şehzadeleri dünyaya gelmiştir.

“Netâyicü'l-Vukû'ât” diyor ki:

“Selâtîn-i Osmâniyede Sultan Süleyman Han gibi bahtiyar bir padişah gelmediği mevâdd-ı âtiye ile sabit olur ki evvelâ: Evân-ı civânîde yani yirmi altı yaşında cülûs edip kırk sekiz sene saltanat sürmüştür. [s.365]

Saniyen: Sadef-i saltanatın dürr-i yetîmi olmakla verese-i saltanat münaza'ât ve mukâtelâtından masun kalmıştır. Salisen: Peder-i cennet-makarları şark ve garbı seyfi satvetiyle lerzan ve erkân-ı devlet ve efrâd-ı askeriyeyi ber-vech-i etemm terbiye etmekle kadr ü menzileti vâsıl-ı mertebe-i âlü'l-âl olmuş bir taht-ı âlî-bahte cülûs eylemiştir. Râbi'an: Kemâl-pâşâ-zâde ve Ebussuud Efendi gibi teşkîl-i devlete kâdir füzelâyâ ve Hayreddin Paşa ve Turgut Paşa misilli mücahidîne mukarin olmuştur. Kendileri dahi evâ'il-i saltanatlarında ecdâd-i izâmları gibi bizzat idâre-i umûr-u devlet edip on üç defa alem-efrâz-ı sefer olmuş ise de 950 tarihinden sonra evvelki himmet ve mesaisine nispetle nev'amâ kesel tari oldu. Hatta zikr olunan on seferden dokuzunun saltanatlarının nısf-ı evvelinde ve yalnız dördünün nısf-ı ahirinde bulunması ve Acem Şâh'ına iltica eden Şehzade Sultan Bayezid'i şâh-ı Acem'i tehdit ederek hayyen almak şân-ı saltanatı icabından iken hilâf-ı me'mûl akçe ve bohçalar itasıyla meyyiten almağa razı olması bu kaziyeyi müeyyittir.” [s.366]

ON İKİNCİ BAB

İKİNCİ SULTAN SELİM

-1-

974'te Osmanlı tahtına çıkmıştır. 44 yaşlarında idi.

Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın yazdığı arızayı götüren Hasan Çavuş Zigetvar'dan infikâkının sekizinci günü Kütahya'ya vasıl olarak teslim eyledi.

Sultan Selim derhal Hoca Ataullah Efendi ile Lala Hüseyin Paşa'yı ve Musahip Celâl Çelebi'yi yanına [s.367] alarak üç günde Kadıköy'üne muvasalat etti. Buradan Üsküdar'a azimetle hemşiresi Mihrimah Sultan sarayına nüzul eyledi. Ba'de tahsis edilen bir çekdiri ile Üsküdar'da sârây-ı hümayûna gidiş vaki oldu. Kızkule'si önünden müruru esnada toplar atılarak saltanatı ilân edildi. Sarayda Mihrimah Sultan ile mülâkat eyledikten sonra Şeyhülislâm Ebussuud Efendi İskender Paşa İstanbul kadısı. [s.368]

Kadı-zâde Ahmed Efendi, Defterdar Hasan Çelebi ve bilcümle ulema ve müderrisîn gelerek el öptüler, biat ettiler. Sultân-ı müşârünileyh merâsim-i mezkûreden sonra türbe-i Eba Eyyub'u, merkad-ı Selîm-i Evvel'i ziyaret etti. Ve her birinde fukaraya otuz bin akçe atıye ihsan ederek iki gün sonra Vakvare muvasalat eyledi. Burada sadrazamdan bir arıza varit oldu. Bu arıza:

“Ordu-yu hümayûnu teşrif buyurulduğu taktirde kul taifesi ecdâd-ı izâmınız kanunu üzere cülûs bahşîsi isteyeceklerdir. Halbuki ordu hazinesinde kifayet miktarı akçe yoktur. Zaten sefer bitmiş, kış erişmiş ve Zigetvar kalesinin tamiri kuvve-i karîbeye gelmiştir. Üç güne avdet memuldur. Belgrad'ı teşrif buyurularak orada beklenilsin.”

Mealinde idi. Sultan Selim tensib ederek Belgrad'a avdet eyledi. [s.369]

Sokullu, rebiyü'l-âhirin üçüncü günü askere ulûfelerini verdi. Rumeli ve Anadolu beylerbeylerine evâmîr-i lâzime göndererek rûz-ı kasım geçmeyince fetholunan yerlerin muhafaza edilmesini ve askere izin verilmemesini te'kît eyledi. Altıncı günü kânûn-ı kadîm üzere râyât-ı İslâm açılarak erkân ve a'yân-ı devlet derununda Sultan Süleyman'ın naşı bulunan müzeyyen ve mükemmel bir arabanın önünce yürüdüler. Arabanın etrafını solaklar almış ve çavuşlar alkışlamakta buldukları gibi tabl, nakkare, zurna, nefirler çalınmakta bulunmuş idi. Solakzâde diyor ki:

“Altıncı konakta mukaddema yapılan nehr-i Sava üstündeki cisr-i azîmden geçilip vezîr-i sâhib-i tedbîr yollarda merhum hüdâvendigâin meyyitini kâh libâs-ı hayâtla nümayan eder ve kendisi bazı umur arz etmek üslubunda arabanın yanınca söylenerek gider idi.”[s.370]

Müşârünileyh Belgrad'a dört menzil kalınca birkaç hafız istedi. Hafızlar arabanın iki tarafında zikrullâha başlayınca her kes vefât-ı cenâb-ı Süleyman'a intikal eyledi. Bu gece ile tamam kırk sekiz gün oluyordu. Naşı misk ve amber ile tahnît edilmiş ve muşammalara sarılıp füzêlâtı Zigetvar karşısında bir mahalle hafiyen defn olunmuş idi. Bir sabah ordu-yu hümayûnun konmuş olduğu mahalde “ruhu için fatiha” nidâ-yı mü'essiri işitildi. Asker serapa müteessir olarak bir fiğân-ı umûmî hasıl oldu. Vüzera, ulema, vefât-ı Süleymanînin işa'ası vakti değil idi. Reyinde buldukları sırada sadrazam askere hitaben şöyle bir nutuk irad eyledi: [s.371]

“Karındaşlar, yoldaşlar ne için duruyorsunuz? Yürüyelim. Bunca yıllık İslâm padişahına tevhid ve tehlîl ile niçin ta'zim ve tekrim etmeyelim? Gazalar eyleyerek Engurus vilâyetini dâr-ı İslâm eyledi. Ve cümlemizi nimet ve ihsan ile besledi. Avz bu mudur ki cesed-i mübârekini başımızda götürmeyelim. Hususan oğlu Sultan Selim Hazretleri padişahımızdır. On yedi günden beridir. Belgrad'ta size muntazır ve pederinin vasiyeti üzere bilcümle in'am

ve terakkî-i ma'âşâtınızı ita ve icraya hazırdır. Hatırımızı hoş tutun. Hemen hafızlar tilâvete meşgul olsunlar, biz de çekilip gidelim, duracak yer değildir.”

Bunun üzerine ordu yürüdü. Asker: “Derdimize derman Kur'andır. Kur'an-ı Azimü'ş-şâna iman ederek gidelim.” Deyip ertesi sabah Sirem sahrasına, ba'de's-selât araba yanınca hafızlar tilâvet-i Kur'ân eyleyerek Mitroviçe'ye muvasalat edildi. Veziriazam buradan da huzûr-ı pâdişâhîye mufassal bir arıza takdim etti. Meali şu idi: [s.372]

“Cenaze ile ordu Belgrad'a muvasalat eyledikte nasb olunacak otağ-ı hümâyûn önünde cennet-mekânın bu seferde beraber getirmiş olduğu taht-ı zerrîn üzerine culûs buyurulacak, bilcümle ayan ve bende-gân pâye-i serîr-i saltanata yüz sürsün. Kul ta'ifesi kânûn-ı kadîm vechile inam ve terakkilerini lisân-ı şâhânelerinden işitmeleri aralarında mukarrer olmakla bunların hepsi verilsin, makbulumdur diye irade buyurulsun. Bahusus yeniçeri taifesi el kaldırıp çavuşları Al-i Osmân padişahlarına ve ocaktan geçen yoldaşlarına dualar eyleyip cümle tarafından âmin denilmesi âdât-ı kadîmelerinden olmakla buna müsaade edilsin. Ba'de cenaze namazı kılınsın. Ferdası günde erkân-ı devlet tehnîye-i saltanat marazında serîr-i izzete tekrar yüzler sürdüklerinde hilatlar verilsin.”

Sultan Selim arıza-i ma'lûmeyi Hoca Ataullah Efendi'ye gösterir. Ataullah Efendi de sadr-ı müşârunileyhin kesr-i nüfûzu maksadıyla:

- Zât-ı şâhâneniz İstanbul'da culûs buyurdunuz. Bunun resmen tekrarına hacet yoktur. Bu tekellüf hâkimi mahkûm etmektir, der. [s.373] Fakat padişah kani olmaz. Lala Hüseyin Paşa'dan sorar. O da aklı erebildiği kadar:

- Biz İstanbul'dan Belgrad'a gelmemiş olsa idik ordu ne yapacak idi? Bu merâsim-i cedîde neye yarayacak? Tenezzül buyurmayınız.

Cevabını verir. Padişah musahip Celâl Çelebi'den de isti'lâm eyler. Merkûm da :

- Mülk-ü saltanat vâris-i vâhîde munhasır iken türlü tasavvurâta vücut verilmez.

Cevabını verir.

Bu esnada kapıcı Sinan Ağa otağ-ı hümâyûnu Hünkâr tepesine kurar. Sultan Selim de ata râkiben otağa gider. Otağcıbaşı keyfiyeti sadrazama bildirir. Paşa mahrem-i esrârı olan Feridun Bey'e: [s.374]

- Sadakatle ifâ-yı hizmet eden bir sadrazam umûr-ı mülke ait ahvali hakipâ-yı şâhâneye arz eder de o da gayrîlerin reyî ile hareket ederse nizama ihtilâl gelmesinden gafil bulunur. Padişahımız gayetle müstağni, kimseye söz söylemek istemez. Kul taifesi ise labüd cülûs-ı sultanlarında bizzat padişahın kelâmalarını işitegelmişler. Hemhâh nâ-hâh söyletirler. Bu sırada Mehmed Lala nice medar eylesin ve hemen Allah Teala hayırlar vere.

Der. Feridun Bey şu hali padişaha yazalım diye kağıt kalemi eline alırsa da vezir müşârunileyh:

- Biz bildiğimizi söyledik. Caiz ki benim yerime dilediğini nasb ve tayin eyler. Padişahlara hitap eylemek olmaz, diyerek men eyler.

Ertesi gün ordu Mitroviçe'den kalktı. Erkân-ı devlet siyah şemleler sarmış, solaklar, peykler sorguçlarını çıkarıp burunlarını üstüne peştemallar dolamış idiler. Belgrad ahali de matem robaları giymiş oldukları halde köprüyü geçip orduyu karşıladılar. Araba [s.375] içinde tabut ile sorguçlu mücevveze bulunuyordu. Otağ-ı hümâyûna yaklaşınca arabanın ortası kaldırıldı. Sultan Selim “müşkî atlas came ve siyah çuka-i Selimî nîm-ten giyip başına şemle sarmış” idi. Ataullah Efendi cenaze namazını kıldırdı. Ba'de's-salât zât-ı şâhâne cümleye selâm vererek yine otağ-ı hümâyûna çekildi. Târîh-i Siyâsî burada o vaktin askerinin ahvâl-i rûhiyesini muarrif olarak diyor ki:

İşte bu anda bir gulgule peyda olup asker feryat ederek:

- Adete riayet olunmadı. Bize itası vacip olan inamın asla bahsi bile olmadı. Vezirler ne için böyle ettiniz? Suçlular elimizden kurtulamayacaktır. Biz padişahı da Edirne kapısından yahut saray kapısında ot arabasının kurbunda buluruz.

- Sözlere her tarafta işitilmeye başladı. Vüzeraya ol halde bir ihtilâlin karîbü'l-vukû' olduğunu görerek cenazenin İstanbul'a naklini bi't-ta'cil diğer zevât ile beraber vezir Ahmed Paşa bu hususa memur edilmekle beraber erkân ve ricâl-i devlet bi'l-ictimâ' huzûr-u hümâyûnda merâsim-i dest-bûsî ifa kılındıktan sonra sadrazam [s.376] sabıkan ordu defterdarı Celâl Bey ile nezd-i şâhânedede kalıp bu esnada ise gulgule gittikçe artmış ve asker ma'iyet-i şâhânedede gelenlere şetm ve düşnam ve cennet mekan hakkında dahi bedduaya kıyam etmeleri üzerine Lala Hüseyin Paşa cenazenin gizlice İstanbul'a naklini emr etmiş ve nihayetü'l-emr zât-ı şâhâne bu misilli tehdit-âmîz nümayişlere bir suret vermek için zâbitân-ı askerîyi huzura kabul ile askere dahi beş gün zarfında inam ve terakkilerini bir dereceye kadar ihsan eylemiş olduklarından sanki iskat olunan işbu asakir ile İstanbul'a müteveccihen yola devam olunmuş idi.

Cenazenin defnedildiği Edirne'de haber alındı. Padişahın sarayına girinceye kadar sokaklarda vukua gelen şu halleri iyice mutalâa edip umûr-u devlete hoca, lala, musahip gibi eşhasın karışmasından ne türlü fenalıklar vukua geldiğini zihnen muvazene edin. Abdülhamid Hân-ı Sâni zamanında da biz bunun nice numunelerini görerek ezilmiş ve devletin hayatından ümidimizi kesmiş idik. [s.377]

"İstanbul'a yaklaşıldıkta alay tertibi ikmal edilebilmek için gece Halkalı köyündeki kasırdaki aram edildi. Geceleyin yeniçerilerden bir güruh meşaleler etrafında bir meclis kurdular. Artık yapacakları işi tehir etmek kabil değil idi. Sabahleyin kaim-makam ve kaptan paşalar ile şeyhülislâm ve ulema ve müderrisîn istikbale geldiler. Alay yola düzüldü. İstanbul ahali alayı seyir için sokaklara dökülmüşlerdi. Önde bulunan yeniçeriler safları sıklaştırdılar. İleriye geçmek isteyenleri çeviriyorlardı. Şehzade Camii'ne yakın gelince öndeki saf durdu. Bittabi geridekiler de durdu. Padişah Edirnekapısına karib bir meydanda tam bir saat bekledi. Niye duruyorsunuz? Diye sual eden vüzeraya yeniçeriler:

- Önde bir ot arabası var, bizi hareketten alıkoymuyor. Diye cevap verdiler ki bu söz isyan emaresi idi. Bu aralık ikinci vezir Pertev Paşa yeniçerilere takarrüble:

- Yiğitler bu hareketiniz yakışsızdır.

Dedi. Müşarünileyh:

- Sen kendini Ceyula da mı zannediyorsun?

Diye bir darbe ile attan aşağı düşürdüler. Kaptan Paşa'yı ise:

- Sen ne istersin züğürt gemici?

Hakaretiyle attan indirdiler. Bunun üzerine Sokullu vezir ile Dördüncü vezir Rüstem Paşa damadı Ahmed Paşa altın serpererek tatlı dil, tatlı söz ile alayı yürütmeye muvaffak oldular. Hele boynuna mendili dolayıp: [Ben sizin elinizdeyim [s.378]

İsterseniz şu bağı sıkıp beni öldürünüz, fakat biraz dinleyiniz.] diyen yeniçeri ağasına:

- Bize su yerine şekerli peksimet vermek istersen sen aldanırsın. Eğer böylelikle padişahın ve sadrazamın hazinelerini kurtarmak emelinde bulunuyorsan sen de elimizden kurtulamazsın. Ot arabasının devrildiğini sana da gösteririz.

Tehdidiyle ilerlediler. Sarayın birinci avlusuna girerek kapıları kapadılar. Vüzerayı atlarından indirdiler. Yakalarından tutarak, Haseki Sultan hamamına yaklaşmış olan padişahın yanına giderek:

- Adet-i kadîmeyi ikrar eyle.

Diye bağırtıştılar. Sultan Selim de sadrazamın ısrarı üzerine:

- İnam ve ulûfeniz bana ecdadımdan intikal eden adet mucibince ihsan olundu.[s.379] dedi. Maksat da hâsıl oldu. İşte görülüyor ki asker itaat ve inzibattan külliyyen mahrum. Bu ise bir devlet için her zaman en büyük bir muhataradır.

İdaresizlik yüzünden devletin en şanlı, azametli zamanında uğradığımız şu rezaletlerden ibret almalıdır.

Selim-i Sâni ulemaya dahi cülûs atiyesi ihsanını icat ederek hazineyi boşalttı. Bu ara sipahilerle ulûfeciyan dahi bahşîş istemeğe kalkışarak vüzeranın yollarını bekleyip taşta tuttular. Fakat Sokullu Mehmed Paşa ağalarını azil ve ön ayak olanlarını idam eyledi. [s.380]

Tarih diyor ki:

Hazinenin açığı vilâyetlerden ve süferâ-yı ecnebiye taraflarından takdim olunan cülûs hediyeleri ile Sakız zabtına giden Piyale ve Erdel'de pek çok muvaffakiyât kazanan Pertev Paşa'ların getirmiş oldukları ganâ'im-i harbiye kapatmıştır.[*]

[*] Sultan Süleyman-ı Kanunî zamanında dahi hazinede açık görülmüştü. Merhum müşarünileyh Zigetvar seferine azimetinde sarayda bulunan altın ve gümüş evaniden bir kısmını darphaneye yollayıp sikke darpettirmiştir. Naima Tarihi'yle Ayın Ali Efendi risalesinde görüldüğü üzere o sene vâridât-ı devlet 183 milyon 88,000. Ve masarîf 189,657,000 akçe olmakla altı buçuk milyon akçe açık kalmıştır. Sokullu Mehmed Paşa'nın vefatından sonra israfâtın tezayüdü hasebiyle bin tarihlerinde hazinenin açığı yetmiş milyon akçeye balığ olmuştur. [s.381]

-2-

VUKÛ'ÂT-I MUHTELİFE

Sakız Adasının Fethi: 973 senesi sonlarına yani Sultan Süleyman'ın Zigetvar fethine azimeti esnasına müsadiftir. Kaptanıderya Piyale Paşa yetmiş pare çekdiri ile Akdeniz'e çıkmış ve cezirenin karşısında kâin Çeşme önünde demirlemiş idi. O zamanlar cezirede on iki Venedik beyi hükmediyordu. Donanmanın vürudunu görünce hediyeler ihzar edip kayıklarla yolladılar. Piyale Paşa: [Osmanlı kaptanıderyasına arz-ı hürmet beylerin vazifesidir. Adam yollamak hakarettir.] diyerek reddeyletti. Bunun üzerine beyler korkularından kendileri kayıklara binerek donanmaya geldiler. Paşa cümlesini ahz-ı tevkîf ve cezireyi bu [s.382] suretle kolayca teshir etti. Derununa kâfi asker, dizdar ve mustahfız tayin eyledi. Ba'de beyleri salıverdi. Onlar da Avrupa'ya gittiler. Haber-i zafer Kanunî'ye erişemedi. Sultan Selim-i Sâni'ye nasip oldu. Padişah, Piyale Paşa'yı İstanbul'a avdetinde vezaretle erkân-ı devlet miyanına idhal etti.

Nemçe Musalahası- Zigetvar fethinden sonra vezîr-i sâni Pertev Paşa'nın Ciyula'yı zapteylemesi, Erdel voyvodası imdadına gönderilen Tatarların Nemçe dâhilinde tahribâtta bulunması ve esbâb-ı sâ'ire üzerine imparator Maksimilyen tarafından Dersaadet'e üç elçi gönderildi. Yedi ay imtidat edem müddet-i mükâlemede on dört defa [s.383] biliçtima sekiz sene müddetle bir mau'âhede-i sulhiye akdedildi. Bu mau'âhede-i sulhiye yirmi beş maddeyi muhtevi idi (975)[*]

[*] Sulh mükâlemesi zımında Maksimilyen tarafından üç elçi gönderilip bunlar Bâbiâli nezdinde mazhar-ı hüsn-ü kabûl olmak için sadrazama (4000 duka ile dört gümüş kupa ve bir saat ve mau'âhede-i kadîme mucibince başkaca senevî iki bin duka ve Hediye-i müftehire diye hâk-i pâ-yı şâhâneye otuz bin duka ile otuz adet yaldızlı kupa ve üç adet saat takdimine memur oldukları misillü kezalik senevî olmak üzere vezîr-i sâniye iki bin duka, iki adet yaldızlı kupa ve bir saat ve vezîr-i sâlise bin duka ve iki gümüş kupa ve diğer üç vezire biner duka altını ifası ve dîvân-ı hümâyûn tercümân-ı evveli İbrahim Paşa'ya beş yüz ve sanisine üç yüz duka itası hususlarına mezun olduklarından elçiler ol vecihle ifâ-yı me'mûriyetle şeref-i mülâkât-ı seniyyeye nail oldular. [s.384]

976'da İran ve Lehistan ile tevdîd-i mau'âhede edildi. Ertesi sene Avusturya elçileri senevî vergi olan otuz bin duka ile vüzeraya mahsus hediyeyi getirdiler.

Bu sene İstanbul'da büyük bir yangın zuhur ederek otuz bin kadar hane yandı.

Sokullu Mehmed Paşa Volga nehriyle Don nehri arasında bir kanal hafri tasavvurunda bulunarak hatta Kefe sancağı beyi Kasım Bey'i birçok askerle memur etmiş idi. Fakat Ruslar'ın hilekârane müdahalesi ve Kırım hanı Devlet Giray'ın askeri iğvasıyla muvaffak olamadı. Arabistan'da çıkan gaile ise bütün bütün mani oldu. [s.385]

Yemen Fethi- 945 tarihinde Hadım Süleyman Paşa Hint seferine azimetinde yemen sahilinde kâin Zeyd ve Aden mevkillerini zapt eyledi. (951) senesinde de Veysi Paşa namında bir beylerbeyi Yemen Zeydî imamı Şerefeddin'in iki oğlu arasındaki husumetten istifade ederek Teaz kasabasını ele geçirmişti. Veysi Paşa askere gösterdiği şiddetin kurbanı olmuş, Çerkez Özdemir Paşa hem Veysi Paşa'nın intikamını, hem de Sana'yı almıştır. Veysi Paşa'nın yerine tayin edilen beylerbeyi Ferhat Paşa Aden ihtilâlini bastırması ve Cibal ile Tihame'yi mazhar-ı âsâyiş ederek İstanbul'a avdeti emredilmesi üzerine Yemen'i Özdemir Paşa'ya tevdi etmiş, müşarünileyh Yemen'de da'vâ-yı imâmet eden İmam Mutahhar ile kabilesinin izâle-i vücûdları için İstanbul'a müracaat etmekle Neşar Mustafa Paşa kumandasıyla Mısır Valisi Davud Paşa tarafından kendisine asker gönderilmiş, İmam Mutahhar'ı Tela kalesinde muhasara etmiş ise de Mustafa Paşa mezuniyetinden bi'l-istifâde Matharı sancak beyi unvanıyla hükümetinde ibka ederek berat dahi vermiş idi. Özdemir Paşa Yemen'de yedi sene zarfında yedi kale alarak bilahare idâre-i vilâyeti Neşar Mustafa Paşa'ya terk ile Dersaadet'e gelmiş ve buradan dahi Sudan fethine memur olarak Gobi'ye ve Sudan içlerine kadar yürüyerek ennihayet Davarava'da vefat eylemiştir.

Yemen'e vali olan Mahmud Paşa Teaz'ı makarr-i hükûmet ve bu esnada Hab kalesini muhasara ederek sahibi Nizari ailesi reisini hile ile katleylemekle [s.386] Yemence bütün bütün hoşnutsuzluk artmış, biraz sonra İmam Mutahhar teşvikiyle bir ihtilâl-i umûmî zuhur etmiştir. İmam Sana'yı zapt ve kendisini emîrî'l-mü'minîn ilân ederek namına hutbe kıraat ettirmiştir (957). Bu vukuâtı müteakip Teaz, Hab, Aden dahi elden çıkmış ve Yemen'de Osmanlı idaresinde Zeyd'den başka mahal kalmamıştı.

Velhasıl Mısır valisi Sinan Paşa Yemen'e memur edildi. Evvelce Yemen'e gitmiş olan meşhur Özdemir-zâde Osman Paşa Teaz'ı zapt eyledi. (976)da Sinan Paşa dahi Yenba, Mekke, Cazan tarihiyle yürüdü. Aden'i muhasara için de Bahr-i Ahmer filosunu yolladı. Kendisi Kahire'yi alıp Osman Paşa'yı azleyledi. Sinan Paşa Teaz'da iken Aden'in tekrar zaptı haberini aldı. Sana üzerine giderek (977)de teshir etti. Ba'de Kolon ve Şeyban kalelerini ele geçirdi. Kevkeban'ı muhasara etti. Bu esnada İmam Mutahhar bir ihtilâl-i umûmî daha çıkartarak Sana'yı tekrar aldı. Fakat Sinan Paşa Kevkeban muhafızı Mehmed bin Şemseddin ile uyuştu. Mümaileyhi senevî altı yüz bin akçe ile Kevkeban sancağına memur edince [s.387]

İmam Mutahhar dahi sulha yanaştı. Bütün Yemen kıtasında nâm-ı şâhâneye hutbe kıraatı, sikke darbı ve devletin malik olduğu yerlerin terki şartıyla akd-i musâlaha etti. (978)de Beylerbeyi Behram Paşa dahi Hab kalesini alarak Yemen kâmilen Osmanlı idaresine geçti.

Kıbrıs Seferi- Avusturya musalâhası ve Yemen işlerinin hitama erişmesi ile beraber Sultan Selim'in ta Kütahya valiliği esnasında mukarrebî olup Yahudi iken Nasranî olmuş ve sonradan bir alâka sebebiyle yine dîn-i kadîmine avdet eylemiş olan Jozef Nasi namında bir nedimin ilkaatı devleti Venedikliler elinde bulunan Kıbrıs'ın fethine sevk eyledi. Hatta Selim-i Sâni günün birinde Jozef Nasi'ye:

- Benim muradım olur ise sen de Kıbrıs kralı olursun, demiş, merkum da bir Kıbrıs armasıyla, Kıbrıs kralı Jozef ibaresini havi bir levha yaptırarak evine asmış idi. Tesadüfe bakın ki bu aralık Venedik tersanesinde de büyük bir harik zuhur etti. Bu vaka Jozef Nasi'nin mahâret-i hafiyesine isnat olundu. Bunun üzerine taraf-ı devletten Venedik Cumhuriyeti reisine dîvân-ı hümâyûn tercümanı ve Kubad Çavuş namında biri yollanılarak Dalmaçya tarafından hududun [s.388] tahattı, Suriye sahiliyle İslâm tacir ve hacılarına taarruz edildiği, deniz hudutlarının Kıbrıs'a iltica ettikleri bahaneleriyle Kıbrıs'ın terki devâm-ı sulh için şart koşuldu. Teklîf-i vâki' cumhuriyetçe reddelince i'lân-ı harp edildi. Lala Mustafa Paşa karaya

çıkarılacak askere başbuğ, Piyale Paşa donanmaya birinci ve Müezzîn Ali-zâde ikinci kumandan tayin edilerek maiyetlerine Anadolu beylerbeyi İskender, Dulkadir ve Sivas sancak beylerbeyleri Hasan ve Behram Paşalarla diğer yedi sancak beyi de verildi. Evvel emirde Murad Reis kumandasıyla 25, saniyen Piyale Paşa kumandasıyla 65 ve Ali-zâde kumandasıyla 55 gemi ile hareket etti. Bunlara kırk adet nakliye terfik edilmişti. Velhasıl Akdeniz'e 310 pare sefine çıktı. Bu kuvve-i külliye Kıbrıs'a varınca Limason iskelesine asker dökülüp Leftari kalesi alındı. Ba'de Lefkoşe zapt olunarak Venedik askeriyle ahaliden yirmi bin kişi telef oldu. Fakat kışın takarrubu hasebiyle cezirenin kâmilen fethi ilkbahara terk edildi. [s.389]

İlkbaharın vürudunda Magosa kalesi bir sene muhasaradan sonra alındı[*]. Bu harpte Osmanlılar elli bin asker kaybetmişlerdir.

[*] İkinci vakti Magosa müdafii Brakadino elbise-i mahsûsasını lâbis olarak rüfekası olan rüesa ve bir takım zabitan ve kırk nefer askerden mürekkep bir maiyetle esb-süvâr olarak ve elinde al bir şemsiye tutar olduğu halde ordugâha muvasaltında Lala Mustafa Paşa tarafından sanki nazikâne kabul ile bunlarla muhasaranın vukuâtına dair biraz sohbetten sonra teslim mukâvele-nâmesi mucibince geride Magosa'daki askeri nakledecek olan Osmanlı gemilerinin salimen avdetlerine dair ne gibi teminât vereceklerini bi's-su'al buna dair mukavelede bir kayıt olmadığı cevabına mukabil: Öyle ise rüesadan Antuan Gerini'nin rehin olarak bırakılması teklif olunmasıyla Brakadino evvelki cevabını bir tavr-ı dürişt ile tekrar eylemesi üzerine paşa da hakaretle bilmukabele hüccâc-ı Müslümînden elli kişinin taraflarından zebh edildikleri beyanı ile bunları ittiham edip Brakadino ile beraberinde bulunan rüesadan üçünü hemen bağlattırıp çadırdan dışarıya çekerek rüesayı idam ve kumandan Brakadino'nun burnunu kulaklarını kestirip kalenin münhedim olan burcunu tamir için on küfe ile toprak taşıttırdıktan sonra türlü işkence ile diri diri derisini yüzdürerek katleydi'. Ne vahşet!

[Târîh-i Siyâsî][s.390]

Kıbrıs fethi esnasında Piyale Paşa Rodos sularında dolaşmış, Kılıç Ali Paşa Tunus'u İspanyollardan alıp emiri tard eylemiş olduğu gibi dört Malta gemisini dahi tutmuş idi. Magosa muhasarası esnasında gemilerimiz Kaptan Ali ve Kılıç Ali Paşa kumandalarıyla Girit'i Çerigo: Çuka adası, Zanta, Kefalonya sahillerini vurdular, Dalmaçya sahilinde Olgon'u zapt ederek bir iki Venedik sefine-i harbiyesini ele geçirdiler.

Maahaza (979)da papa Pie 5 (Beşinci Pi)nin riyaseti tahtında olmak ve İspanya, Venedik, Malta kuvvetlerinden mürekkep bulunmak üzere bir ittifâk-ı mukaddes akdedildi. Bu ittifaka bilahare Toskana grandukası, Ceneviz, Savoie (Sava), Mantoue (Mantu), Parme (Parma), Lucques (Lük), Ferrare (Ferar) hükümetleri dahi iltihak etti. [s.391]

Bu ittifâk-ı mukaddes, Osmanlıların bidâyet-i zuhûrundan beri papaların teşkil ettikleri ittifakların on üçüncüsü idi. İspanya ile Venedik Osmanlılar üzerine gidecek büyük donanmanın kumandanını tayin hususunda münakaşâta giriştiler. Ennihaye papa yirmi iki yaşlarında olup Berberîler ve magrip korsanları üzerinde galebât-ı müte'addide kazanmış olan Avusturyalı Don Juan (Don Juan)ı teklif ederek münazaayı halletti. Harbin nısf-ı masârifini İspanya diğer nısfını da Papa ile Venedik Cumhuriyeti ödeyecek idi. Bu ittifâk-ı mukaddesin Osmanlı donanması üzerine sürdüğü kuvvet iki yüz kadırğa, yüz sefine ile elli bin piyade, dört bin beş yüz beygirden mürekkep idi. Kaptanları miyanında Venedikli Agostino Barbarigo (Agustino Barbarigo), meşhur Jean Andréa Doria (Jan Andrea Dorya), Cardona (Kadrona), [s.392] Santa- Cruz (Santa Kruz) namlarındaki kaptanlar var idi. Bunlardan maada Venedik ayanı ile İspanyol, Napoli, Roma asilzadegânı ve İtalya hânedân-ı hükümdârîsine mensup bi'l-cümle prensler, Malta şövalyelerinden meşhur Romegas (Romagas) dahi bulunuyorlardı.

Lepant yani (İnebahtı) körfezinde bulunan Osmanlı donanması ise yeni kaptanıderya Ali Paşa kumandasında idi. Mecmuu kadirga ve kalyon vesaire olarak üç yüz sefinden ibaret idi. Cezayir beylerbeyi Uluç Ali Paşa, Trablusgarp beylerbeyi Cafer Paşa, Hayreddin Paşa-zâde Hasan Paşa ile Salih Reis-zâde Mehmed Bey, İskenderiye beylerbeyi, Karaman Bey'i, asâkir-i berriye kumandanı Pertev Paşa vesaire mevcut idiler. Bu gemilerde işe yarar ancak iki bin beş yüz [s.393] yeniçeri var idi. Mütebaki yirmi iki bin kişi Mora'dan ve sair mahallerden kaldırılan muhârebât-ı bahriyeye yaramaz sipahilerden mürekkep idi. Bu münasebetle akdedilen meclis-i harbde Kılıç Ali Paşa Osmanlı kuvvetinin düşman kuvvetiyle çarpışacak derecede olmadığını dermian etti. Fakat Müezzîn-zâde Ali Paşa ile Hasan Paşa harekât-ı ta'arruziye icrası hususunda ısrar gösterdiler. Filvaki hey'et-i müttetika donanması pek ziyade kuvvetli ve mahir gemicilerle dümcenciler, kaptanlar elinde bulunuyordu. Gemileri muhafazalı ve siperli olduğu gibi tayfaları da kaskeler, zırhlarla mücehhez, gayetle müessir Arquebuse (Arkebuz) denilen tüfeklerle müsellâh idiler.

İnebahtı açıklarında ibtida edilen muharebenin bidayetinde Osmanlılar ihrâz-ı muvaffakiyet eder gibi oldular. Lâkin kaptanıderya Ali Paşa şehit düştü. Sabahtan akşama kadar devam eden bu ceng-i hûn-rîzânede [s.394] iki yüz Osmanlı gemisi ma'a-zâbitân zayi oldular. Yalnız Uluç Ali Paşa ibraz ettiği mahâret-i fevkalâde ile kendi mukabilindeki düşman fırkasını muzmahil ederek keçesini sudan kurtardı. [*]

[*] Uluç Ali Paşa'nın manevrası hakkında Ernest Lavis ve Alfred Ranbo nam iki Fransız târîh-şinâsinin zîr-i idâresinde tahrir edilmiş olan "Târîh-i Umûmî"de tafsîlât-ı âtiye veriliyor:

Hristiyan donanmasının sağ cenahına kumanda eden Dorya mahir manevracı cilvesiyle Uluç Ali'nin Mora sahiline doğru temayül ederek, kendisini buradan düşürdüğünü bahane eyleyerek o da o istikamete akmış, fakat kendi filosuyla Hristiyan hey'et-i muhârebesi arasını açık bıraktığını görememiş idi. Uluç Ali Dorya'dan pek ziyade mahir manevracı olduğundan birden bire kendi izi üzerine dönerek müttetikân merkezini arkadan çevirdi. Ve açık mesafeyi doldurmaya gelen Kardona'nın kadirgalarını mahvederek Dorya'yı arkadan bastırdı. Malta kadirgaları da dahil olduğu halde sol cenahını kâmilen batırdı. Bu harpte Maltalıların büyük bayrağı alındı. Ali Paşa Hristiyanların merkezde kazandıklarını görünce küreklere dayanarak üç kadirga ile engine açıldı.

Bu muharebe Hiritiyanlara çoğa mal olmuştur: 12 kadirga ile (7500 kişi harp edemeyecek bir hale gelmiş, on yedi Venedik kaptanı ile Maltalıların altmış şövalyesi maktul olmuştur. Türklerin on beş kadirgası gark olup diğer kadirgaları zapt edilmiş ve yirmi otuz bin kiş telef olduğu gibi Osmanlılar elinde esir olan on iki, on beş bin Hristiyan kürekçi de kurtarılmıştır. [s.395] Müttetikân bu galebe-i muşa'sa'adan nasıl istifade ettiler? Bazıları Yuanistan'ın hatta İstanbul'un zaptını bile hülya ettilerse de kadirgalardan pek çoğu rahne-dâr olduğundan Ayamavra ve Korfu adalarına gittiler. Bir fırtına bir koca donanmayı İtalya sahilleri üzerinde darmadağan etti. Roma'da Venedik'te, dualar okundu. Ayınlar icra edildi. Şiirler yapıldı, heykeller rekzi düşünöldü. İnebahtı muzafferiyeti işte yalnız şu neticeleri verebildi.

Uluç Ali Paşa Dersaadet'e muvasalatında gayret-i vâki'asına mükâfaten uhdesine Kaptan Paşalık tevcih olundu. Uluç mahlası dahi Kılıç'a tebdil edildi.

Sokullu Mehmed Paşa'nın Himmeti- Lepant bozgunluğu üzerine sadrazam Sokullu Mehmed Paşa, Kılıç Ali Paşa'nın gayretiyle bir kış esnasında yüz elli kadirga, sekiz büyük sefine inşasına muvaffak olarak dehşetli bir donanma vücuda getirdi. Bir gün Ali Paşa: [s.396]

- Bu kış yüz elli gemi inşa olunabilir ama acaba demir ve malzeme-i sâ'ire tedarik olunabilecek mi?

Deyince sadr-i müşârünileyh:

- Paşa, Paşa, Devlet-i Aliyye o derece servet ve kudrete maliktir ki ledel'hâce gemi demirlerini gümüştan, halatlarını ipekten, yelkenlerini atlastan yaptırabilir.

Demiş ve Kıbrıs'ın fethi esnasında Dersaadet'te mevkuf olan Venedik elçisi Lepant mağlubiyeti üzerine devletin mâ'il-i sulh olup olmadığını anlamak için ağız aradığı esnada dahi yine müşarünileyh paşa, elçiye:

- Başımıza gelen kaza üzerine gayretimizin ne merkezde olacağını anlamaya gelmiş olmalısınız. Sizin zayıâtınızla bizimki arasında fark-ı azîm vardır. Biz sizden bir memleket olarak bir kolunuzu kesmiş olduk, siz ise donanmamızı vurmakla sakalımızı tıraş etmekten başka bir şey yapmış olmadınız. Kesilen kol bir daha bitmez, fakat tıraş edilmiş sakal evvelkinden daha ziyade kuvvetli biter.

Diyerek çeşm-i dikkatini bir kat daha açmıştır. Filvaki kışın [s.397] hitamını müteakip haziran ayı esnaslarında Kılıç Ali Paşa kumandasında iki yüz elli seffine-i harbiye olduğu halde Akdeniz'e revan oldu. Çerigo'da duran müttefikîn donanmasını yerinden kıyıdanamayacak hale getirdi. Bütün yaz Muton, Navarin limanlarında bulundu. Kışın yine İstanbul'a avdet etti.

İttifâk-ı mukaddes, bu defa dahi Venediklileri yalnız bıraktı. Bunun üzerine Dersaadet'te bulunan sefiri Antonyo Barbaro akd-i musâlaha için emir olarak atideki yedi maddelik bir mu'âhede-i sulhiyyeyi imzaladı (981): [s.398]

1- Devlet-i Aliyye'nin Kıbrıs sefiri masarifi olan üç yüz bin duka altınını Venedik Cumhuriyeti üç senede ödeyecek.

2- Soboto mevkii toplarıyla Devlet-i Aliyye'ye iade edilecek.

3- Zanta'nın tasarrufundan dolayı Devlet-i Aliyye'ye verilmekte olan senevî beş yüz duka altını bin beş yüz dukaya iblâğ olunacak.

4- Sultan Süleyman-ı Kanunî zamanında akdolunup ahd-i şâhânde tecdid kılınmış olan muahedeye taraf-ı pâdişâhîden riayet buyurulacak.

5- Venedik Cumhuriyeti'nin Kıbrıs için vermekte olduğu senevî sekiz bin duka badema verilmeyecek.

6- Devlet-i Aliyye ile Venedik'in Arnavutluk'ta ve Dalmaçya'da mutasarrıf oldukları mevaki hudûd-u kadîmelerine irca edilecek.

7- Tarafeyn-i âkideyn tüccarı esnâ-yı muhârebeye zapt ve müsadere olunan emtia ve sefinelerinden dolayı tazmin olunacaklar.

Meşhur müverrih Hammer tarihinde diyor ki: "Bu muahedenin şeraiti tedkik edilecek olursa İnebahtı muharebesini Osmanlıların kazandığı zannı hasıl olur." [s.399]

Tunus Fethi- İspanya kralı ve Şarlken'in veled-i ma'nevîsi olan Don Juan Dotriş Kıbrıs fethi esnasında Kılıç Ali Paşa'nın zaptettiği Tunus üzerine, doksan gemi ile giderek zapt ve sabık emir Mevla Hasan'ın ikici oğlunu Tunus hükümdarlığı vekâletine tayin etmiş idi. Kılıç Ali Paşa iki yüz altmış kadirga ile otuz kalyon ve Sinan Paşa kumandasında olarak kırk bin kişi ile hareket ederek Tunus'u ve Hulk'ul-vâd'i aldı. Bu muharebede iki yüz top, otuz üç bayrak alındığı gibi Mevla Mehmed ile beraber İspanyol kumandanları ve iki bin nefer esir edildi. Tunus ile oradaki göl arasında yeni inşa edilmiş kale dahi teshir kılındı (982). [s.400]

İvan namındaki Eflâk voyvodası isyan etmekle üzerine ordu sevk edilerek ele geçirilip katledildi. Voyvodalık Boğdan voyvodasının oğlu Petro'ya tevcih olundu.

Erdel voyvodası Zapolay vefat etmekle oraca intihab edilen Bathoris (Batori)nin memuriyeti bâ-berât tasdik olundu. Kendisine bayrak ile çomak gönderildi. Avusturya hükümeti ile de evvelce akdedilen muahedenin inkızasına iki sene kalmış idi, gelen elçilerle sekiz sene daha temdit kılındı.

Selim-i Sâni (982 sarây-yı hümâyûn derunundaki hamamda ayağı kayarak mermerler üzerine düşmüş ve kazây-yı mezkûrdan hastalanarak on birinci günü azm-i bekâ eylemiştir. [s.401]

Hîn-i irtihâlinde elli üç yaşlarında idi. Sekiz sene beş ay saltanat sürmüştür. Kendisi zamân-ı hükümdarîsinde umûr-u devleti hemen Sokullu Mehmed Paşa gibi bir vezîr-i hakîmin yedd-i fetânetine terk etmiş, Şemsi Paşa, Celâl Bey şâ'ir-i şehîr Bâki Efendi merhum ile boğaz içinde Çubuklu, Sultaniye mesirelerinde imrâr-ı eyyâm-ı neşât eylemiş idi. Diğer taraftan paşanın himmet-i hamiyet-mendânesi sayesinde hükümetin şan ve şerefi ve satvet ve şevketi hüsn-ü muhâfaza edilmiştir.

Maahaza zamân-ı hükümetinde vukua gelen muharebâtın hiç birinde isbât-ı vücûd etmeyerek ecdadının eserine ittiba eylemediği gibi ayş ü sefaya inhimâkiyle de şöhret kazanmıştır. Sokullu'dan maada ahd-i pederden intikal eden müftî-i enâm Ebussuud, Nişancı Mehmed, kaptanıderya Piyale, Kılıç Ali gibi mehâmm-şinâsan zamanın dahi hidemât-ı bergüzîdesi sebk eylemiştir.

Hamamda kayıp düşmesini sekrine ve marâz-ı mevtini su'-i mi'deye [s.402] atfedenler vardır. Netâyicü'l-Vukû'ât nam târîh-i güzîn-reviş ve reftarının Yıldırım Bayezid'in büyük oğlu Süleyman Çelebi'ye şebîh oldğunu der-miyân eyliyor.

Orta boylu, yassı yığranlı, kumral sakallı, sarışın, açık alınlı, gök ela gözlü, lüknet-âmîz sözlü idi. Ok atmakta mahâret-i tammesi var imiş. Sokullu Mehmed Paşa damadıdır. Validesi Hürrem Sultan idi.

Devr-i Selîm-i Sâni'de nazar-ı dikkate çarpan bir hal daha görülüyor ki o da "Devr-i İstîlâmız"ın bir nevi teredd içinde kalması ve muvakkat bir medd u cezire giriftar olduğunu ihtar eylesidir. Fatih'in zamân-ı cülûsunda biraz ziyadece meydana çıkan yeniçerilerin cülûs bahşîşi istemek serkeşlikleri Selim-i Sâni'nin ilk cülûs günlerinde bir kat daha seviyesini yükseltmiştir. [s.403]

ON ÜÇÜNCÜ BAB

ÜÇÜNCÜ SULTAN MURAD

982'de serîr-i saltanata calis olmuştur. 28 yaşlarında idi. Pederi Selim-i Sâni'nin vefatı haberini Manisa'da aldı. Derhal silâhtar, çuhadar, rikaptar ve hocalarını istishab ederek Mudanya'ya geldi. Oradan bir çekdiri ile akşamüzeri sarây-yı hümâyûna dahil olur olmaz biraderleri beş şehzadenin katlini emreyledi. [*]

[*] Emr-i bi'at tamam olduktan sonra mümaileyh sultân-ı cennet-makâmın naşı ve ol leyl-i pür-veylde şehit kılınan beş nefer şehzâde-i sa'îd naaşları ile bile (beraber demektir çıkarılıp namazları harem-i divân-ı âsmân-unvanda eda olunup ondan Ayasofya Camii kurbunda hafr ve ihzar eyledikleri gülzar mezarlarına defneylediler. Ol gün envâ-ı tasaddukâta kıyam ve it'âm-ı erâmil ü eytam olundu.

(Rahmetullahu aleyh ve ala evlâdihim)

Mısraî tamâm-ı târîh-i vefâtları olur.

[Solak-zâde] [s.404]

Beş şehzâde-i bî-günâhı pederlerinin elem-i mâtemi arasında katil ile güya (râhat-ı âmmeye ve âsâyiş-i âleme hizmet etmiş itikadında bulunan Murad-ı Sâlis, cülûsunun üçüncü günü askere in'âm-ı avâ'idî olarak (bir milyon yüz bin duka altını ihsan etti. Ertesi gün dahi vüzerâ ile erbâb-ı hükûmete atiyeler verdi. [*] Biraz sonra taklîd-i seyf alayını Eyüp'te icra ederek ecdadının türbelerini ziyaret eyledi.

[*] Sadrazama: Altı bin duka altını ile biri beyaz atlas kaplı samur ve ikisi seraser denilen bir nevi sırma işlemeli kumaş ile kaplı üç adet kürk, bir murassa kılıç.

Diğer beş vezire: Dörder bin yetmiş duka altını ile ikişer hilat.

Nişancılar ile defterdarlara: Beşer yüz duka altını. [s.405]

Bittabi bu meşreb ve tabiatta olan bir hükümdar Sokullu Mehmed Paşa gibi akıllı, hâkim bir veziri çekemez. Daha ilk günlerinde Sokullu'nun haiz olduğu nüfûz ve haysiyeti ihlâlâ teşebbüs eyledi: Cülûs için İstanbul'a geldiğinde eniştesi olan Sokullu Mehmed Paşa fenerlerle gelerek "Yalı" köşkünde istikbal etti. Kendisi eline sarılıp öpmek istedi ise de müşarünileyh paşa derhal ayaklarına kapanarak arz-ı ubûdiyet eyledi. Fakat Murad-ı Sâlis bu tenzûle sonradan nadim oldu. Müşarünileyhi tahkir ve istiskal etmeğe başladı. Tarihimizin can alacak noktaları bu gibi vekâyi'-i mü'essife olduğu için fevkalâde dikkat etmelidir. İleride göreceğiniz vecihle devlet bir Sokullu'nun ziyâından ödenilemez ziyânlara uğramıştır. [s.406]

Devletlerle tecdîd-i mu'âhede edildi. Erdel voyvodası olan Batori Lehliler tarafından kral intihab edilmiş idi. Keyfiyet-i intihâbı irâde-i seniyye ile tasdik ve sadrazamın Lehistan'a icra eylediği vesaya üzerine krallıkta ibka olundu. Bu hükümet dahi diğer Eflâk ve Boğdan gibi devlet tabi hükümetler miyanına idhal edildi. Hatta Maksimilyen'in vefatı üzerine Avusturya tahtına çıkan imparator Rudolpho (Rudolf)a yazılan nâme-i hümâyûnda: taraf-ı şâhânedan Leh krallığına iclâs kılınan Batori'ye taarruz edilmesi, Lehistan himâyeye-i Osmâniyede bulunduğu cihetle Lehliler hakkında dahi teb'a-i Osmâniye misillü muamele olunması bildirildi. [s.407]

Şu esnada devlete harâç-güzâr olan hükümet ve beylikler ile bunların mikdâr-ı harâçları ber-vech-i âtîdir:

Avusturya hükümeti	senevî 30000	duka altını
Erdel voyvodalığı	" 5000	" "
Zanta'nın tasarrufundan dolayı Venedik	" 3000	" "
Raguza Cumhuriyeti	" 12000	" "
Eflâk voyvodalığı	" 15000	" "
Boğdan voyvodalığı	" 15000	" "

Avusturya imparatoru Rudolf mutad olan hediyeleri irsale [s.408]

Müsaraatla hudut beylerinin kendi toprağında cevelân etmelerinden şikâyet etti. Mamafih sekiz sene müddetle tecdîd-i mu'âhedeye muvaffak oldu. Zamanın menfaat hususunda gösterdiği cilvelere bakın ki daha bir sene evvel müttefikî Maksimilyen tecdîd-i mu'âhede için gümüş saatler, altın bardaklarla beraber altı bin duka yollamış, ikramiye olarak sadrazama 9000, vezîr-i sâniye 2000, diğer vüzeraya biner altın ve dîvân-ı hümâyûn tercümanı ve sair ricale verdiği bir çok hediyelerle beraber cümlesinin kıymeti otuz bin dukaya balığ olmuş idi. Bu defa ise Rudolf da ayrıca hediyeler yolladı.

Siz biraz da zamanın terbiyesine bakın ki Venedik elçisi de padişaha elli bin, sadrazama dört bin duka altını vererek Macaristan [s.409] Devlet-i Aliyye'ye geçmezden evvel Dalmaçya cihetinde Venedik'in, Macar kralıyla akdettiği muahedede musarrah olduğu vecihle tecdîd-i hudûd edilmesine muvaffak oldu.

Vâdiyü's-Sebîl Muharebesi- Afrikâ-yı şimâlide yalnız Fas kıtası devletin dâ'ire-i nüfûzundan hariç bulunuyor gibi idi. Bu aralık Fas ve Marakeş sultanı Şerif Abdullah vefat etmiş, oğlu Muhammed Mustansır tahta çıkmış idi. Fakat amcası Şerif Abdülmelik da'vâ-yı saltanatla Sultan Murad-ı Sâlis'ten yardım istedi. Ve diğer taraftan Portekiz hükümeti de Mustansır'ı himayeye kalkıştı. Bunun [s.410] üzerine Cezâyir-i Garb beylerbeyi Ramazan

Paşa'ya emir gönderildi. Paşa ikdam ve gayretle Abdülmelik'i tahtta oturttu. Abdülmelik Ramazan Paşa vasıtasıyla Sultan Murad'a iki yüz bin duka gönderdi. Fakat Portekiz kralı Sebastiyân, Mustansır'ı emeline daha ziyade muvafık bulduğu için on bin süvari ve yetmiş bin piyade ve üç yüz altmış topla mücehhez büyük bir ordu vererek Fas'a yolladı. Bu ordu Vadiyü's-Sebîl nam mevkide Ramazan Paşa ordusuyla mülâki oldu. Vukua gelen muharebede Portekizliler fena halde bozuldular. Yirmi bin Portekiz askeri telef oldu. Hatta kral da, Mustansır da maktul düştüler. Kırk bin Portekizli esir tutuldu. Yirmi bini güç hal ile gemilere binerek kaçabildiler. Ne faide ki bu muzafferiyet [s.411] Abdülmelik biçâresini sevinç ölümüne müptelâ eyledi. Üç hükümdarın vefatına sebebiyet verdi. Taraf-ı devletten Mustansır'ın oğlu Mevlay Ahmed Fas tahtına ikat edildi. Mevlay Ahmed şükranne olmak üzere Sultan Murad-ı Sâlis'e hediyeler, sefirler yolladı (987).

Sokullu'nun Katli - Murad-ı Sâlis, hükümetin istinat ettiği dallardan birini, ziyade gölge veriyor bahanesiyle kesmeye niyet etmiş idi. Zaten bir milletin inhitatî mükaddemeleri bu türlü yolsuzluklar, cinayetlerle zuhur eder. Yıldırım Bayezid birader öldürmesini, Fatih sadrazam katlini icat etmişler idi. Tarih hiçbir zaman bu lekeleri unutamaz. Siz başka tarihlerin tabasbuslarına, buldukları bahanelere bakmayın. Katil, katildir.

Sokullu'nun katli dolambaç bir tarikten vukua gelmiştir. Evvelâ: [s.412] meşhur "Münşeât" sahibi ve paşanın mahrem-i esrârı olan Nişancı Feridun Bey Belgrad sancak beylerbeyliğine nakledildi. Hatta onun yerine Fatih'teki Medrese-i Semâniye'den Muallim-zâde Mahmud Çelebi tayin kılındı ki usule mugayir idi. Saniyen: paşanın kethudası katil ve amcası olan Budin beylerbeyi Mustafa Paşa, Budin cephaneliğine yıldırım inerek yandığından dolayı idam edildi(!). Hürrem kadın efendi bahsinde söylediğimiz vecihle harem-i hümâyûn için umûr-u devlete karışmak bir moda olmuştu. Valide Sultan Nurbanu dahi padişahı: İdâre-i devleti [s.413] sen kendi eline al. Diye teşvik ediyordu. Bittabi Şemsi Paşa ve nice tesvîlât-ı kadîmesiyle maruf olan Lala Mustafa Paşa da bu yolda tahrikâtta bulunuyorlardı. Paşa'nın refiklerinden Şeyhülislâm Hamid Efendi ile Kaptanıderya Piyale Paşa da vefat ettiler. Kıbrıs krallığını kuran ve adanın fethinden sonra varidâtı sadaret maaşâtına mukabil gösterildiğinden dolayı paşaya adavetiyle iştihar eden mahut Mösyö Jozef Nasi de oldu.

(987) senesi, bir gün Sokullu, ikinci vakti konağında mesâlih-i âmme ile uğraşırken derviş kıyafetinde biri arzuhal verecek imiş gibi yaklaşp kalbine bir hançer sapladı. Müşarünileyh [s.414] müteessiren irtihal etti. Tarihlerden bazıları katili meczup diye yazarlar. Hakikaten meczub imiş. Çünkü veziriazamı katledeni elbette katledecekler. Fakat bir gösteriş olmak üzere bu divanenin her bir eliyle ayağı birer beygire bağlandı. Hayvanları sürüp parça parça ettirmek gibi bir fecia daha işlendi. Halk arasında bir takım rivayetler neşredildi. Katil Bosnalı imiş, Tımarı azaltılmış, onun için intikam almış imiş, Lala Mustafa Paşa vurdurmuş imiş, fakat bizcesi Sokullu, doğrudan doğruya on dört senelik sadaretinin ve bilhassa kifayet ve ehliyetinin enzâr-ı ehliyet-i nâ-şinâsânda hasıl ettiği gazez ve istirkab şehidi olmuştur. (Rahmetullâhu Aleyh) [s.415]

-2-

İRAN SEFERİ

İran 986 tarihlerine doğru ani bir ihtilâle uğradı. Elli seneden beri İran tahtında bulunan Şah Tahmasb, kendisine veliaht edindiği beşinci oğlu Haydar Mirza'nın validesi tarafından zehirlenip 63 yaşında vefat etmiş idi. Haydar Mirza'nın validesi Gürcü idi. Oğlunun bir an evvel tahta çıkmasını iltizam ediyordu. Fakat Çerkez bir valideden doğma olup Haydar'ın hemşiresi olan Perican [s.416] dayısı Şamhal Han'a vukû'-u hâli bildirdi. O zamanlar İran şahları Kazvin'de oturuyorlardı. Çerkez ve Gürcü beyleri payitahta koşuştular. Şamhal kuvve-i müsellâha ile saraya girdi: Şah Haydar kadın elbisesi giyerek kaçmak istedi

ise de yakayı ele verdi. Hançer ile katledildi. Çerkezler Tahmasb'ın sulbünden gelen on şehzadeden birini tahta ikat etmek istiyorlardı. Şamhal ile Perican'ın maktul Haydar'ın biraderinin tahta verasetini temin maksadıyla Tahmasb'ın Alamud dağındaki kalede yirmi seneden beridir hapsettiği İsmail Mirza'yı hatırladılar. Perican, bu Çerkez kızı bir ata binerek doğruca kaleye gitti. Biraderini tahlis edip Kazvin'e getirdi. [s.417]

İsmail de "âsâyîş-i âmmeyi veistirâhat-ı halkı te'mîn" bahanesiyle sekiz kardeşiyle ricâl-i hükûmetten on sekiz kişiyi idam ettirdi. Ana, baba bir biraderi Hudabende ile evlâdını bıraktı.

Şâh-ı cedîd, müddet-i medîde süren esaretinde afyona bilhassa "bencin" yani beng denilen zehirli mükeyyife ziyadesiyle müptelâ idi. Bu cihetle huşunet ve unf ve şiddet sahibi olmuştu. Zülüm ve cevri hadden efzun idi. Bu hali kendisini tahta çıkararak hemşiresi Perican'ın bile nefretini mucip oldu. Hatta biraderzadeleri Hamza ve Abbas Mirza'yı da idam etmek emelinde iken Perican on beş cellâdı kadın kıyafetine sokarak İsmail Mirza'yı ihnak ettirdi. [s.418]

İsmail Mirza bir buçuk sene saltanat etmiştir. Bu bir buçuk sene İran'ın en karışık zamanlarından biridir. Van beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın inhası ve Lala Mustafa Paşa'nın teşviki üzerine İran aleyhine i'lân-ı harb olundu. Bu esnada Sokullu henüz sağ idi. Bu seferden devlet için faydadan ziyade mazarrat ve masraf hasıl olacağını söyledi ise de isma edemedi.

Kıbrıs fatihi, Lala Mustafa Paşa serasker tayin olundu. Paşa Gürcü, Çerkez, Manğırılı, Şirvan, Dağıstan beylerini İran aleyhine isyana davet etmekle beraber İran hududu üzerinde yüz on bin kişilik bir ordu cemine memur idi (986). [s.419]

Van beylerbeyi Hüsrev Paşa ibtidâ harekât-ı ta'arruziyeye başlayarak Ardahan'a vusulunde haber-i muvaffakiyeti geldi. Paşa dahi İblis Kale denilen Çıldır Kalesi önünde – İran seraskeri olup bir iki sene evvel Şah Tahmasb tarafından tebrîk-i cülûs için envâ-ı hedâya ile İstanbul'a sefir gelmiş olan – Tokmak Han'ı bozdu. Akça Kale, Yenikale, Çıldır zapt olundu. İran'ın biri Kanak diğeri Kür nehirleri üzerinde tesadüf edilen diğeri iki ordusu da fena halde mağlup edildi. Çeki, Derbend, Şirvan alındı. Özdemir Paşa Şemahî hâkimi Aras Han ile üç gün üç gece mütemadiyen harp ederek İranîlere on bin telefât ve mecruh verdirdiği gibi hanı bayrak ve çadırlarıyla beraber ahz ve zapt eyledi.

Gürcistan zaten dahilen karışık idi. Prens Altun ile [s.420] diğeri iki prens arz-ı ita'ât ettiler. Fakat Tiflis emiri David mukavemet gösterdi. Üzerine varılıp tard edildi. Bütün Gürcistan dört vilâyete ayrıldı. Şirvan, Özdemir Osman Paşa'ya Tiflis Mehmed Paşa'ya verildi. Şirvan'da İran şahı namına ait olan yirmi beş milyon iki yüz akçelik vâridât-ı senevîye nâm-ı pâdişâhîye tashih [tahsis] edildi. Dağıstan emiri arz-ı ita'ât etmekle uhdesine Şaburan sancağı ve biraderi Burhan Melikeddin'e Uheti sancakları tefviz olundu.

İran seferi on iki sene imtidat etmiştir. Bu esnada Şah Tahmasb'ın en küçük oğlu Mehmed Hudabende şah idi. Mumaileyh kör denecek derecede az görüyordu. Hele kâbiliyet-i idâresi hiç yok idi. Fakat zevcesi ordulara kumanda eder bir şecia ve oğlu Hamza Mirza dahi cengâverlikle namdar idi. Serasker Lala Mustafa Paşa askeriyle Erzurum kışlağına çekilir çekilmez bu ikisi [s.421] kumandalarında bulunan ordu ile Şirvan'ı zapt ve Özdemir Osman Paşa'yı Derbend üzerine ricata mecbur ederek Tiflis'i muhasara ettiler. Lala Mustafa Paşa Dersaadet'e avdet ve yerine Yemen fatihi Sinan Paşa serasker tayin edildi. Sinan Paşa Lala Mustafa Paşa'nın başladığı Kars istihkamâtını ikmal, Tiflis'i muhasaradan tahlis, Tebriz'i tehdit edince şâh-ı İran taleb-i sulh için adamlar yolladı. Muharebe bir taraftan biraz yavaşladı ise de memâlik-i cedîdeden olan Gürcistan ile Çerkezistan'da isyan ve ihtilâl ber-davam idi. Bu taraf cibalini taht-ı muhâsarada bulundurmamak için Kars, Erivan, Tumanis, Lori ve Suri mevâki-i müstahkeme haline konulmuş idi. Muhârebât-ı mütevâliye arasında en ziyade câlib-i dikkat olan Samur nehri üzerinde Özdemir Paşa ile Gence hâkimi İmankulu Han arasında vukua gelen muhârebe-i hûn-rîzânedir ki ale's-seher başlamış ve gece olduğu halde meşaleler

yakılarak temdit edilmişti. İranîler bu [s.422] muharebede yedi bin beş yüzü maktul üç bin neferi esir olmak üzere on bin kişiyi mütecaviz zayiâta uğradılar (991).

Özdemir Paşa Dağistan'ı taht-ı ita'âte aldıktan sonra Terek nehri kenarında ordunun hazinesini gasbetmek niyetiyle pusu kuran Rusları münhezim etti. Koban nehrini buzlar üzerinden geçip Kefe'ye vasil oldu.

***

Kırım hanı Devlet Giray ki – üç defa Ruslar üzerine yürüyüp Moskova'yı ihrak etmiş idi – cülûs-ı pâdişâhînin üçüncü senesi vefat etmiş, büyük oğlu Mehmed Semiz Giray kendisine halef olmuştu. Mehmed Semiz, Şirvan'da esir düşerek [s.423] vefat eden Adil Giray'ı “kalğay” yani veliaht ittihaz etti. Ba'de küçük bir ordu Saadet Giray'ı kalğay nasp etmek istemiş ise de bunun Cengiz kanununa muhalefeti hasebiyle biraderinin en büyüğü olan Alp Giray'ı kalğay ve Saadet Giray'ı dahi Nureddin unvanıyla ikinci varis tayin eylemişti. Bu hal ile beraber Derbend'de Osman Paşa'ya mukavemette bulunmayışı Dersaadet'e bildirilmekle azledildi. Han dahi kırk bin süvari ile kalkarak paşayı dört beş bin kişi ile Kefe'de muhasara etti. Bunun üzerine Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa donanma ile hareket ederek Konya'da mukim İslâm Giray Han dahi Kırım hanlığıyla terfik edildi. Bu haber Kırım'da pek büyük tesir husule getirerek Mehmed Semiz Giray'ın adamları dağıldığı gibi İslâm Giray da mumaileyhi tutarak oğulları ile beraber katleyledi (992). [s.424]

Özdemir Osman Paşa İstanbul'a avdetinde Murad-ı Sâlis'in pek büyük teveccühüne nail oldu. Üç hafta sonra uhdesine İran seferi serdarlığı ilâve-i me'mûriyet olmak üzere mesned-i sadâret tevcih kılındı.

Bundan sonraki İran seferinin hülasası şudur: Özdemir Osman Paşa 140 bin kişi ile hareket ederek evvelâ Tebriz'i muhasara eyledi. Akîb-i fetihde bir hamamda askerden birkaçının maktul bulunması hasebiyle heyecan hâsıl olarak üç gün üç gece Şiiler kılıçtan geçirildi. Şehir, yağma edildi. Osman Paşa'nın mizacı mütegayyir olmuştu. Tebriz'in etrafına (12700 metretülünde bir duvar çekilerek avdetde Şenib Gazan mevkiine muvasalat edilir edilmez Hamza Mirza yirmi sekiz bin süvari ile hücum etti. Paşa hasta hasta muharebe ederek mağlup oldu. O gün kederinden ahirete gitti. Osman Paşa hîn-i vefâtında Cağala-zâde'yi seraskerliğe vasiyet etti. [s.425]

İkinci bir muharebede Hamza Mirza münhezim oldu. Haber-i vefât İstanbul'a aksedince Mesih Paşa namında doksanlık bir pir mesned-i sadârete geçti. Padişah Osman Paşa'nın vasîyet-gerdesi olan Cağale-zâde ile mukarriblerinin tavsiye ettiği Ferhat Paşa'dan hangisini İran'a serdar edeceğinde şaşırarak ennihaye ikisinin de serdarlığını irade etti. Bu cihetle Ferhat Paşa ordu ile Dersaadet'ten kalktı. Erzurum'a muvasalatında İranîlerin Cafer Paşa'yı Tebriz'de muhasara ettiklerini, Hamza Mirza'nın Selmas, Revan taraflarını vurup Gürcistan prensi Simon'un dahi Tiflis'i tazyik ettiğini haber aldı.

Bunun üzerine Ferhat Paşa İran ordusunda bulunan Türkmenleri elde ederek Tiflis'i kurtardı. İran ihtilâl-i dâhilîsi arasında Hamza Mirza katledilmekle düşmanın büyüğünden kurtuldu. Cağale-zâde ise Nihavend taraflarında Hemedan hâkimini esir [s.426] ve Luristan hakimini teslim mecbur ederek islahât icrası maksadıyla Bağdad'a çekildi.

İran şarken Özbekler ve garben Osmanlılar arasında kalmıştı. Şah Hudabende, Hamza Mirza-zâde Haydar Mirza'yı Dersaadet'e yollamaya ve Gence ile Karabağ'ı terke razı oldu ise de İranîler muhalefet ettiler. Ferhat Paşa Bağdad cihetinde İran'ın on beş bin kişilik ordusunu mahv ve perişan eyledi. (996)da dahi Ferhat ve Şirvan beyi Cafer Paşalar Gence ile vilâyeti kâmilen zapt ettiler. Hudabende'nin yerine câlis-i taht-ı İran olan Şah Abbas babasının tasmini vechile Haydar Mirza'yı dört han ve bin kadar İranlı ile Dersaadet'e yolladı. İstanbul'da haklarında fevkalâde ikramâta bulunuldu. 998 senesi nevrüzünde bir muahede akdedildi. Tebriz ile Azerbaycan'ın Şirvan, Gürcistan, Loristan, Şehrizar tarafları Devlet-i Aliyye'de kalıyordu. Bir madde daha var idi ki o da ashâb-ı kirâm haklarında [s.427]

Ba'dema seb ü şetm edilmemesi, gerek zevce-i matahhara-i peygamberi Hazret-i Aişe ile pederi Ebubekir-i Sıddık radiyallâhu anha haklarında muhazele edilmeyip bilumum Sünniler aleyhinde de la'net-hân olmaktan imtina edilmesini natık idi.

At meydanında kırk gün kırk gece şenlik edilerek veliahd-i saltanat Sultan Mehmed Han'ın sûr-u hitânı icra edildi. Fakat sonunda yeniçerilerle sipahiler arasında uygunsuzluk zuhur etti. Evvelce Mısır valisi olan sadr-ı esbâk Hadım Mesih Paşa altı senede bin kişiyi idam ettiği için azledilmişti(!). Merkumu istihlâf eden hazinedar Hasan Paşa'nın dahi cem'-i servet cihetine süluk ettiği anlaşıldı. İstanbul'a celp ile Yedikule'ye atıldı.

Hasan Paşa'nın yerine Mısır valisi olan İbrahim Paşa on [s.428] sekiz ay devam eden memuriyeti esnasında devr-i Kanunî'deki İbrahim Paşa gibi cem-i servet eyleyerek avdetinde Cebel-i Lübnan'a uğradı. Maanoğlu namıyla türeyip Sayda'dan Akka'ya kadar bütün sevahili zapt etmiş olan Dürzî beyi üzerine yürüdü. Dürzîlerden Şerefeddin'i esir ve Maanoğlu'nu iki defa tüfek, çuvalarla ipek ve ellişer bin duka vermeye mecbur etti. On dokuz köyünü yaktı. Etbandan [s.429] üç yüz kişiyi idam eyledi. Bu aralık donanma da yetişerek sahili yaktı. Paşa Lübnan emaretine İbn Herfuş namında birini nasp ile Beyrut'a avdet etti. Trablusşam ve Beyrut mukata'ât mültezimi İbn Mansur'u dahi ele geçirdi. Merkumu Şerefeddin ile beraber donanmaya alarak Dersaadet'e getirdi.

İbrahim Paşa'nın Mısır'dan getirdiği hediye iki milyon duka kıymetinde idi. Yakın zamanlara kadar padişahlarımızın cülûslarında kullanılan taht dahi İbrahim Paşa'nın bu esnada takdim ettiği tahttır. Yalnız altını seksen bin duka kıymetinde Mısır-kâri, musanna ve murassa idi. Mumaileyhin bu sırada Ayşe Sultan ile izdivacı sûru icra edildi (994).

(996)de Leh krallığı İstanbul'da müzayedeye çıktı. Kral Etienne [s.430] (Etyen) vefat etmiş idi. Leh krallığında kral ahali tarafından intihab edilirdi. Bir taraftan Erdel voyvodası sadrazama kırk bin ve diğer vüzeraya onar bin, diğer taraftan Floransa grandükası da Bâbîâlî'ye bir milyon duka teklif ettiler. Fakat oraca müntehab İsveç prenslerinden Sigismund'un hükümeti tasdik edildi.

Rusya'dan, İngiltere'den sefirler vürud etti. Eflâk ve Boğdan voyvodaları tebdil olundu. Boğdan voyvodası Petro Berklos Murad-ı Sâlis'e iki yüz ve sadrazama altmış bin duka vererek oğlunun halef olması imtiyazını satın aldı (997).

Trablusgarp beylerbeyi Ramazan Paşa'yı yeniçeriler isyan ederek katlettiler. Haremi sekiz yüz bin duka kıymetinde olan emvali ile dört yüz köle ve kırk kadar cariyesini alarak gemi ile İstanbul'a gelmekte iken Venedik bahriye kumandanı Emu bi't-tesâdüf gemi tayfalarını [s.431] katil, kadının emvalini zapt, cariyelerinin ırzlarına dahl ettikten sonra cümlesini idam eyledi. Fakat Venedik hükümeti vehâmet-i mes'eleyi anladığı cihetle Emu'yu katil, Ramazan Paşa haremının sefinesi ile emvalini iade, itlâf edilen kölelere bedel diğer dört yüz esir yolladı.

Yemen valisi Hasan Paşa Şeyh Mutahhar'ın vefatından sonra Tamtaran hâkimi olan mahdumu ile emmizadesi Ali Yahya'yı birer birer hile ile tutarak Dersaadet'e gönderdi. Bunun üzerine Zeydîler i'lân-ı istiklâl eyleyerek havâlî-i mezkûre büyük bir iğtişâş içinde kaldı. [s.432]

-3-

YENİÇERİ VE SİPAHİ İSYANLARI

İran ile musalaha akdedildiği (998 senesinde İstanbul'da bir vak'a-i mühimme zuhura geldi:

Sokullu Mehmed Paşa'nın vefatından yani on seneden beri ahvâl-i umûmiye-i devlette bir takım fenalıklar hadis olmaya başladı. Padişaha mukarrip ve nedim olanlar istedikleri zamanlarda huzura girmekte, umûr-u hükûmete karışmakta, ricalin arpalıklarını kesip

kendilerine mal etmekte, tımarları şuna buna tevcih ettirmekte, saraya ne oldukları bellisiz kimseleri kabul eylemekte ileri vardıkları gibi payitahta zülüm ve gadr çoğalarak taşraya dahi sirayet etti. Beylerbeyiler ve deftardarlar cebir [s.433] ve ahz-ı rüşvet yoluyla zengin olmakta idiler. Hatta Kudüs sancak beyi olan bir mürtekip ora Süryani papazını bin türlü eziyetle katlederek kilisesini camiye tahvil ve bu nümuneden korkan diğer dört nefer manastır rahibini dahi tehdit ile onlardan on iki bin duka altını ahz eyledi. İstanbul'da bile Rum Patrikhanesinin kilisesi camiye kalbedildi.

Yeniçeri kanununa da halel gelmişti. Yedi senede bir istibdal olunan süvari bölükleri münhalâtına yeniçeri, cebeci, topçu, ocaklarından efrat alınmak usuldan iken bu kaideye riayet edilmemekte ve tımarlar erbabına verilmeyip ocağa yabancılar ve cebren şu bu kaydedilerek kâ'ide-i [s.434] mevzû'a ihlâl kılınmakta idi. Diğer taraftan bir kıyye gümüşün meydân-ı tedâvülde kıymeti beş yüz akçe olduğu halde bin akçeye çıktı. Meskûkâtın revaç ve tedavülü Yahudiler elinde kaldı. Hatta bunlardan biri vezni hafif değersiz bir akçenin askere verilmek üzere kabulü için nüdemâ-yı pâdişâhîden Rumeli Beylerbeyi Doğancı Mehmed Paşa'ya iki yüz bin akçe verdi. Keyfiyet asker tarafından duyulduğu gibi Mehmed Paşa'ya hasım olan Sinan ve Damat İbrahim Paşa'lar dahi entrikaları hoşnutsuzluğu artırdı. Yeniçeriler sarây-ı hümâyûnu basıp Beylerbeyi Mehmed Paşa ile Defterdar Mahmud Efendi'nin kellelerini istediler.

Murad-ı Sâlis yeniçerileri para ile ıtma etmek istedi. Fakat bunlar her kim para alırsa beylerbeyi ile deftardarın katlinden evvel onu öldüreceklerine yemin ettiklerinden kimse el uzatamadı. Ve sarayda: [s.435]

- Beylerbeyi ile deftardarı bize veriniz, yoksa padişaha kadar yolumuz açıktır.

Diye bağırıldılar. Padişah Enderun Ağaları ile saray bekçilerinin, bostancı, baltacı ve kapıcıların silâhlanmalarını emretti. Fakat bu esnada akdedilen divan mazbatası üzerine askerın irza edilmesi hakkında irade çıktı. Mahmud Paşa ile defterdarın boyunları vuruldu. Sadrazam Siyavuş Paşa ile vezir-i sâni Damat İbrahim Paşa, vezir-i sâlis Cerrah Mehmed Paşa azlolundu. Sadaret Sinan Paşa'ya, vezir-i sânilik Nişancı Mehmed Paşa'ya ve Rumeli beylerbeyliği de Yusuf Paşa namında birine tevcih olundu. Bostânî-zâde makâm-ı meşîhata geçti. Fakat yeniçeriler şehirde yangın çıkarmakta ve azgınlık göstermekte olduklarından ağaları azlolundu. [s.436]

Tarih diyor ki:

“Devlet-i Aliyye'nin bidâyet-i zuhûrundan bu ana kadar geçen üç yüz seneden sonra nüfûz-u hükûmet yeniçerilerin eline geçti. Bu keyfiyet bir musibet olup bundan sonra geçen eyyam zarfında daha şiddetlileri görüldü.”

Bunlara sebep bütün saray takımının ve mukarriplerin seyyiâtı, idâre-i hükûmeti elime alayım diye padişahlarımızın ehil ve erbâb-ı devleti istihdam etmeyip yanlarından def veya idam eylemeleri, saraylarda menâfi'-i âmmeden ziyade zevk ve safa ile iştigalleridir. Bundan böyle göreceğimiz vukuât bu sözümüzü teyit edecektir.

Mısır'da zuhur eden isyân-ı askerî pek ziyade güçlkle bastırıldı. Budin'de bulunan mustahfız askeri de altı aylık vazifelerini alamadıklarından dolayı ora beylerbeyini katlettiler. [s.437]

Tebriz'deki asker dahi İstanbul'da ayarı tağyir edilen mahut Yahudi akçesini kabul etmedi. Hazineyi yağma ve kendi ağalarından birini üzerlerine vezir nasp ettiler. Fakat Tebriz Beylerbeyi Cafer Paşa kaleleri yoklamak bahanesiyle şehirden çıkarak Kürt beyleriyle uyuştı. Avdetinde asker istikbâle çıkınca Kürtler pusulardan çıktı. Bin beş yüz asiye katlettiler.

Yeniçeriler yüz buldukları cihetle iki üç defa daha kıyam ettiler. Her kıyam sadrazam ve yeniçeri ağası tebdiliyle teskin edildi. Hatta birinde Erzurum ahâlisinin şikâyetleri üzerine orada kışlayan nöbetçi yeniçerilerinin İstanbul'a gelmeleri hakkında sadrazam Ferhat Paşa emir göndermiş idi. Bunun üzerine Erzurum ahâlisinin şımararak yeniçerilere hücum ettikleri bu buraca duyuldu. Ferhat Paşa'yı divana [s.438] giderken tahkir ettiler. Çorba yemediler [1].

Fakat idâre-i maslahat için padişaha ağalarından şikâyetleri var imiş diyen Ferhat Paşa bilahare yalan söylediğinden dolayı azlolundu. Yerine üçüncü defa olarak Siyavuş Paşa veziriazam nasp edildi.

[1] Haftada dört gün dîvân-ı azîm olurdu. Ale's-sabah yeniçeriye üç bin tas buğday çorbası çıkardı. Yeniçeriler padişaha dilgir oldular mı çorba yemezlerdi. [s.439]

Yeniçeri rezaletlerine 1001 tarihinde bir de Sipahi rezaleti münzam oldu. Siyavuş Paşa'nın bidâyet-i sadaretinde askere maaş itasına başlandı ise de akçe yetişemedi. "İç Hazine" dedikleri saray hazinesinden de imdat edilmedi. Yalnız yeniçeri tamamen aldı. Sipahilere de tedricen ikmal edileceği söylendi. Fakat sipahiler:

- Biz ulûfe almayız. [s.440]

Feryadıyla divana hücum ettiler. Başdefterdar Emir Paşa'nın kellesini istediler. Yeniçeriler Mehmed Paşa'yı kestirdiler a! Bunlar neden kestirmesinler?

Keyfiyet padişaha bildirilince iç hazineden derhal yüz yük akçe verildi. Almadılar. Başdefterdarın başını isteriz dediler. Nasihata gelen çavuşbaşını, kapıcılar kethüdasını taş tuttular. Kazaskerleri kovdular. Hatt-ı hümayûnu dinlemediler. Vüzerayı da taşladılar. Süleymaniye, Küçük Ayasofya vaizleri nasihat ettiler. Fayda vermedi. Sâdât-ı kirâmdan yirmi kadar zat meydana çıkarak:

- Defterdar âl-i resûldandır. Bî-günâh nasıl katlolunur? Dediler onların da başlarına taş, kaya parçaları attılar. Boyalı Mehmed Paşa namında bir vezirin defterdara husumeti var idi. Siyavuş Paşa'ya: [s.441]

- Bu şahsı ne için sıyanet ediyorsunuz? Geçende koskoca vezir Mehmed Paşa'yı verdiniz. Bu ise bir defterdardır. Verip fitneyi def edin. Dedi. Fakat kazasker Bostan-zâde:

Burası dîvân-ı Yezid değildir. Burada âl-i resûldan kimsenin başı yuvarlanamaz.

Cevabıyla merkumu iskat etti. Yeniçeri ağası divana çağrıldı. Saray bütün eşâfil ve eclâf ile hıncahınç dolmuş, yayabaşılar, yeniçeri çavuşları, neferleri çarşılara çıkmışlardı. İkinci vakti kapıcılar yukarıda bulunan seyircileri, şikâyetçileri çıkarırlarken:

- Bre vurun! Diye bir sada işitildi. Bu sada üzerine padişah ferman buyurdu zan edildi. Divan hademesiyle matbah-ı âmire hizmetkârlarından bazıları ellerine birer odun, bazıları mutfak alâtı, bahçe parmaklığı alarak sipahiler üzerine yürüdüler. Sopalar inip kalkmaya başladı. Bu sırada [s.442] saray mutfağına odun getiren arabalarda orta kapıyı kapadı. Fırarîler birbirlerini çiğnediler. Tamam üç yüz elli yedi kişi ayak altında ezildi. Padişah kemâl-i memnûniyetinden Siyavuş Paşa'ya hilat verdi. Sipahiler ulûfesini keselerle dağıttılar. Fakat defterdarların üçü de azledildi.[s.443]

-4-

Avusturya Seferi:

Siyavuş Paşa hil'at-ı fâhireyi giyip ertesi gün kemâl-i debdebe ile süvar olarak şehri gezdi, çarşı, pazar ve esnaf haline dikkat ederek sadrazamlığını gösterdi ise de konağına avdetinde kapıcılar kethüdası mührü elinden aldı. Sebeb-i azli yine mukarriplerin:

- Padişahım, bu adamın kademinde hayır yok. Zamân-ı sadâretinde iki defadır asker isyan ediyor. Demeleri idi. Kendisine tekaüt ulûfesi tayin edildi. Mühr-ü sadâreti evvelce Malkara'ya nefyedilmiş olan Sinan Paşa'ya verildi. Sadareten mazul Ferhat Paşa vezîr-i sâni, İbrahim Paşa salis, Cağale-zâde Sinan Paşa rabi, Cerrah Mehmed Paşa hamis, Boyalı Mehmed Paşa sadis, Hızır Paşa da sabi [s.444] vezir oldular. Vaktiyle divanda dört vezir var iken şimdi yediye çıkmış idi.

Bu esnada Nemçe hududunda bir Hasan Paşa vakası zuhur etti. Zaten Selim-i Sâni zamanında akdedilen mu'âhede-i sulhiye ahkâmı arada sırada ihlâl ediliyordu. Serhad

beyleriyle Avusturya valileri rahat durmuyorlardı. Bir takım serseriler de akınlardan hali değillerdi. Macar beyleriyle, Erdel'in entrikacı voyvodaları yüzünden temâdî-i âsâyiş kabil olamıyordu. Sultan Murad-ı Sâlis'in 1001 tarihlerine tesadüf eden zamanında ise bu haller daha ziyadeleşti. Bosna serhat muhafızı Hasan Paşa o cihetten hududu tecavüzle iki kale bina etmiş idi. Biraz sonra Kope nehri üzerinde Nemçelilerle ettiği muharebede [s.445] kendisi, serdarlarından Gazi Koca Mehmed, Kilis beylerbeyi Sultan-zâde Mustafa Paşa şehit düştüğü gibi Kanije kumandanı Zerinoğlu bizim İzvornik, Ösek, Neva alaylarını bozdu. Köprüyü yıkarak sekiz bin askerimizi gark etti.

Fakat bu vakadan evvel Avusturya senevî vergisi olan otuz bin duka altınını göndermiş, hatta bu vergiye bir gümüş sofrayı ilâvesiyle musalahanın tecdidini cihetine gitmiş idi. Hasan Paşa da o sırada Bosna taraflarında Bihac, Gora gibi mevakii zapt ve Sissek (Siska) de sipahileri hile ile içeriye alarak barut fiçilerine [s.446] bağlayıp ber-havâ eden Avusturya kumandanından intikam almak bahanesiyle Nemçelilerden bin nefer esir ve on iki top ahzyletti. Üseradan üç yüzünü sair ganâ'im-i harbiye ile beraber İstanbul'a göndermiş idi. Üsera İstanbul'a vürudunda Avusturya sefâret-hânesi önünden geçirildi.

Diğer taraftan Sinan Paş da Macaristan'a i'lân-ı harp için şân ve şöhre ait bir hırs var idi. Hasan Paşa'nın mağlubiyeti üzerine Murad-ı Sâlis'i ikna ederek, bu tasavvurun aleyhinde bulunanları ikfara kadar giderek Dersaadet Avusturya elçisini hapis ve tevkif ile i'lân-ı harp eyledi. On beş gün içinde tedarik gördü. Padişah harbe gitmeyince mehterhane ve yeniçeri ağası da be-hasbe'l-kânûn gidemezlerdi. Bu cihetle yeniçeri kethüdası on iki bin yeniçeri ile paşanın maiyetine memur oldu. Sair sunûf-ı askeriye den bir ordu tanzim [s.447] edilerek Belgrad tarikiyle Ösek sahrasına varıldı. Evvel emirde Pespirem ve Polata denilen kaleler alındı. Budin beylerbeyi Hasan Paşa İstovni Belgrad'ın imdadına yetişti ise de on iki bin kişi ile kırk yedi top kaybedip mecruhen ricat eyledi. Bunun üzerine Avusturyalılar bazı mevâki-i sağîre ile Novigrad, Filek, Sunta gibi dokuz kale zaptettiler.

Sadrazam Belgrad kışlağında iken yeniçeri ağası ile imdad geldi. Kırım hanı Gazi Giray dahi kırk bin süvari ile hakeret eylemişti. Fakat Avusturyalılar Hatvan'ı aldıkları gibi Estergon'u dahi muhasara ettiler. Dersaadet'ten Lala Mehmed Ağa ile gelen yeniçeri, imdâd-ı askeri geldikten sonra Raab denilip Süleyman-ı Kanunî zamanında ihrak edildiğinden dolayı Yanık Kale [s.448] denilen mevki'-i müstahkem yirmi günde zapt edildi. Gazi Giray Papa kalesini aldı. Bu harp esnasında Mısır fethinden beri Şam'da mahfuz bulunan livâ-yı şerîf-i nebevî Suriye yeniçerileri vedaatıyla İstanbul'a getirilerek orduya yollandı.

Erdel, Boğdan, Eflâk voyvodalıkları Devlet-i Aliyye'den birer birer ayrıldılar. Avusturya imparatorlarının bir müddet ikametgâhı olan Prag şehrinde akdedilen bir muahdede Zapolay bilâ-vâris vefat ederse Erdel'i imparatora terk etmeyi taahhüt etmiş, Eflâk voyvodası Michel (Mihal) le Brave ile Boğdan voyvodası Aron dahi Avusturya'ya iltihak eylemişti. Hatta Boğdan voyvodası birkaç bin askerle Boğdan'a memur olan sabık Maraş beylerbeyi Mustafa Paşa'yı Rusçuk'tan Yerköyü'ye geçerken bastı. Paşa ile beraber birkaç bin kişiyi şehit ve esir [s.449] eyledi. Eflâk voyvodası Mihal dahi (113 numaralı Faidemizde görüldüğü vecihle) alacaklılarını katledip Prag muahdesine olan riayetini gösterdi. Mihal bu katliam üzerine Bükreş'te durmayarak Kili, Akkerman, Kursova taraflarına kaçtı. Rusçuk ahalisi dahi korkularından Balkanlara ve etrafa dağıldılar.

Avusturya seferinin bidayetinde ahvâl-i umûmiye-i siyâsiyenin ne merkezde olduğunu gösteren şu birkaç satırı dikkatle okuyun:

İmparator ile papa ittifak aradılar. Fakat Avrupa'yı garbîde din kavgaları teşeddüt eylediğinden bir müttefik bulamadılar. Bunun üzerine şarka döndüler. Moskova çarına, Leh kralına, bunlardan sonra Erdel prensi Sigizmund Batori'ye, Boğdan beyi Aron'a, Eflâk beyi Mihal'e müracaat ettiler. Fakat Eflâk'ta üç sene içinde üç voyvoda tebdil edildiğinden şimdikin ne kıratta adam olduğu bilinmiyordu. Hatta papa kendi sefirine yazdığı emir-nâmede ittifak gibi en mühim bir sır-ı siyâsîyi açmaya gelmez demişti. İttifak arayanların

[s.450] talihine Mihal kendi kendisine böyle bir teklifte bulundu. Erdel voyvodası Sigismund Batori Mihal'in bu meybinden istifade ederek zîr-i tâbi'iyetine girmek şartıyla kabul eyledi, bu muahede ile Mihal'in nüfuz ve hükümetini yedine geçirdi. Batori de Türkler aleyhine ittifak ederse Avusturya hanedanından bir arşidüşes alacak idi. İşte bu cihet Batori'yi hayale düşürerek atide kayınpederi olacak imparatora maiyetinde bir takım prenslerle görünmek istiyordu. Bu esnada ise Osmanlılar Estergon'u zapt ediyorlar, Yanık Kale'yi alarak Papa hisarını fetih ile Viyana yolu üzerinde bulunuyorlardı.

-5-

Sultan Murad-ı Sâlis 1003 senesinde irtihâl-i dâr-ı bekâ eyledi. Yirmi sene, sekiz ay saltanat etmiş ve elli yaşına varmış idi.

Orta boylu, göz ve kaşları müdevver, kumral saçlı ve sakallı idi. [s.451]

Ulema ve şuaraya lütuf ile muamele eder, bizzat tasavvuf ve şiir ile iştilal eyler, hatta "Fütûhât-ı Sıyâm" namıyla bir kitap telif eylediği gibi Muradî mahlası ile Arabî, Farişî, Türkî şiir söyler imiş.

Mühim bir ecnebi tarihinde deniliyor ki:

Kadınlara karşı hissettiği zaaf sebebiyle ten-perver padişahlardan ikincisi olmuştur. (Birincisi Selîm-i Sâni imiş). Fatih Sultan Mehmed ve Süleyman-ı Kanunî asırlarındaki erkân-ı erba'a-i devletin namı bile kalmadı. Bunların yerine dört kadının nüfuzu kaim oldu ki onlar da validesi Nurbanu, hemşiresi Sokullu'nun zevcesi Esmâ Sultan kendisinin ilk zevcesi ve Venedik asilzadeganından Bafu'lar namıyla maruf hanedana mensup Safiye Sultan, validesi Nurbanu Sultan'ın vefatından sonra yerine kaim olan harem-i hümâyûn kahyası Canfida Hatun'dur. [s.452] Bidayeten Nurbanu ile Safiye Sultan aralarındaki ihtilaf hem harem-i hümâyûnu hem de hükümeti karmakarışık etti. Nurbanu, Safiye Sultan'ın nüfuzunu kırmak için ona bir takım rakibeler bulup çıkarır idi. Bu sebeple Sultan Murad-ı Sâlis müptelâ-yı zevk u safa oldu. Nurbanu Sultan vefat ettikten ve padişahın dahi Safiye Sultan'a meyli azaldıktan sonra ortaya Kahya kadın çıktı. Nüfuzu işitilmemiş dereceye vardı. Padişah namına icra edilen cariye bey' u şrâsı İstanbul'un bu nevi piyasasını yüz kat yükseltti. Padişah, ifrât-ı zen-perestânesinden dolayı saralı oldu.

Bu devirde kadınların nüfuzu saray duvarlarından aştı. Nurbanu muasırı olan Fransa kralı İkinci Hanri'nin zevcesi ve İkinci Fransuva'nın validesi Cathérine de Médicis (Katerin dö Medisi)yi andırır. (1579)da Fransa'nın Dersaadet sefiri olan M. de Germigny (Mösyö Dö Jerminyi) mümaileyhaya yazdığı bir namede diyor ki: [s.453]

"Bu imparatorlukta kadınların, valide sultanın pek büyük medhalleri hatta paşaların mazhar-ı taltîfât ve tevcîhât olmalarında bile elleri vardır."

"Koçi Bey Risalesi"ni mütalâa edenler Nurbanu Sultan'ın müdâhalât-ı vâki'asıyla devletin ikrâz-ı ma'nevî ve malisinin ibtida eylediğini anlarlar. Safiye Sultan ise gerek kadın efendiliğinde, gerek valide sultanlığında meskat-ı re'si olan Venedik'in menafini iltizam eylemiştir."

Sinan Paşa'nın, İran seferi galibi Ferhat Paşa'nın şan ve şöhretini çekemeyerek açtığı Avusturya seferi ise bu zamanın hayât-ı memlekete en ziyade dokunan beliyyelerinden idi. (1001 senesinde zuhur eden bu harp, aşağılarda görüleceği üzere (1015 senesinde yani on dört sene sonra Sultan Ahmed-i Evvel zamanında Zitvatorok muahedesıyla hitam bulmuştur. On altı sene süren İran muharebesini müteakip böyle bir sefer-i medîdin açılması ise hiçbir hükümet için müfit olamayacağı aşikârdır. İşte vatan ve devlet menafî namına çalışılmayıp da hep nefis için, şan ve şöhret kazanmak için uğraşmanın ne büyük hata, ne büyük cinayet olduğu bu misal ile de pek güzel anlaşılır. [s.454]

ON DÖRDÜNCÜ BAB

ÜÇÜNCÜ SULTAN MEHMED

-1-

1003 senesinde Osmanlı tahtına çıkmıştır. 29 yaşlarında idi. Hükûmet-i Osmâniye bu tarihte üçüncü asr-ı te'essüsünü ikmal edip dördüncüsüne girmişti.

Murad-ı Sâlis'in vefatında Manisa'da bulunuyordu. Darüssaade ağası vüzeradan kimseye haber vermeksizin Bostancıbaşı Ferhat Ağa'yı [s.455] cülûsa davet için yolladı. Fakat İbrahim Paşa ile biraz sonra sadaret kaim-makamı Ferhat Paşa keyfiyet-i vefâttan ağâh oldular. Paşa son divanda iki telhis arz etti. Telhislerin mucibince icrası için, yazılan yazının taklit olduğunu anladı. O gün [s.456] idam edilecek birkaç kişiyi katlettirip kollar gezdirdi. Bundan maksat o zamanın dahilî siyaseti muktezasınca Halkı korkutmak idi.

Mehmed-i Sâlis, Mudanya'dan bir kadırgaya binerek Sinan Paşa kasrına muvasalatla siyah şemle ve matem libası giyinmiş olan validesiyle görüştü. Sarayda ah u figan devam etmekte ve Murad-ı Sâlis'in cenaze namazı kılınmakta iken verdiği emir üzerine yüz on iki kardeşten mütebaki on dokuz biraderini birer birer katletti (!). Diyanet ve insaniyetin bu cinayetlere ne demiş ve ne demekte olduğunu tayin ve tasrih hususunda henüz hayretteyim [1]

[1] Ol evân-ı kıyâmet-nişânda sarây-ı hümâyûn içinde olan on dokuz şehzade bilâ-istihkâk şüheda zümresine ilhak olunup bunlar idi ki tayin olundu:

Sultan Mustafa, Osman, Bayezid, Selim, Cihangir, Abdullah, Abdürrahman, Hasan, Ahmed, Yakup, Alemşah, Yusuf, Hüseyin, Korkut, Ali, İshak, Ömer, Alaaddin, Davud..

Sultan Murad'ın İbrahim Paşa halilesi Aişe ve Halil Paşa menkuhası Fatma Sultan'dan maada yirmi dört kızı kalmıştı. Bu zavallılar eski saraya gönderilip her üç ayda bir alideleriyle görüşürlerdi. 1006 tarihindeki taunda ekserisi vefat etmiştir. [Solak-zâde] [s.457]

Cülûsun üçüncü günü vükelâ matem libaslarını çıkarıp sürur libasları giydiler. Askere beher kesesi onar bin duka olmak üzere yüz otuz kese yani bir milyon üç yüz bin duka altını atıye verildi. Vükelâyaya, vüzeraya kışlık kürkler ihsan edildi. İki seneden beri metruk olan cuma selâmlığını sekizinci günü icra etti. Halil Paşa'yı Cağale-zâde'nin yerine Kaptan Paşa, Ferhat Paşa'yı dahi Sinan Paşa yerine sadrazam ve serdâr-ı ekrem tayin eyledi. Sinan Paşa yine Malkara'da ikamete memur oldu.

Cülûs akibinde askerinin bir fitne çıkarması adet hükmüne girmiş idi. Bu defa dahi adet yerini buldu. Ferhat Paşa sefer tedarikâtıyla meşgul iken divandan saraya gittiği bir günde mukaddema Gence [s.458] Kalesi'nde üç sene muhafazada bulunup bu müddetten sonra sipahi bölüklerine mülhak olmak şartıyla edâ-yı hizmet etmiş olan on bin kadar koloğulları divan kapısında selâma durdular. Paşa'ya:

- Biz muhafaza hizmetini ifa eyledik. Şartımız mucibince esamîlerimiz asitane defterine geçirilip ulûfelerimiz der-i devletten verilsin. Beklemekten halimiz harap oldu. Dediler. Ferhat Paşa da onlara:

- Sizin vazifelerinizin Gence ve Tebriz hazinesinden verilmek ferman olunmuştur, niçin emre itaat etmeyip, fitne çıkarıyorsunuz. Ulu'l-emre itaat etmeyenler kâfir ve avratları boş olur. Diyerek unfla muamele etti. Fakat iş büyüdü, büyütüldü. Paşa: Bizi üç sene hizmet-i muhafazada bulduk diye ikfar etti. Böyle serdardan ne umulur? Diyerek sipahiler, silâhtarlar ile ve bahusus sadr-ı sâbık Sinan Paşa'nın taraftarlarıyla birleştiler. Ertesi gün:

- Fehat Paşa'nın başı kesilmeyince ulûfe almamız. Dediler. [s.459]

Ağlar, vezirler, çavuşbaşılar, kapıcılar kethüdalar nasihat verdiler. Tesir etmedi. Vüzerayı sağ bırakmayız, demeye başladılar. Kazasker şair-i şehîr Bâki Efendi ile Ebussuud-

zâde Molla'yı da dinlemediler: Ferhat Paşa'nın başı diye ayak dirediler. Velhasıl Ferhat Paşa huzura çıktı. Padişaha:

- Ben ulu'l-emre itaat etmemek dine zarardır. Dedim. Bu sözde ne hata vardır? Bu kulunuz dünyadan gitmekle padişaha vezir eksik olmaz ama bunların da muratlarına müsaade edilirse bir daha gem almazlar. Yeniçeri ağasına tenbih buyurulsun. Odalardan ziyadece yeniçeri getirsin. Bostancıbaşı kulları da memur olsunlar. İşâret-i âlîye intizar etsinler. Zorbalar vüzeraya hücum ederlerse ortalasınlar diye arz etti. Filhakika arzı vechile muamele edilerek bir anda herifleri dağıttılar.

Vakada Sinan Paşa hevedarlarıyla Cağale-zâde ve Siyavuş Paşa'nın medhalleri olduğu anlaşıldı. Sinan Paşa Malkara'ya, Cağale-zâde Karahisar'a, Siyavuş Paşa Konya'ya nefyedildi. [s.460]

Ferhat Paşa'nın Katli- Bunu size mufassalen yazışım zamanın ahlâk ve seyyiâtını anlayıp devr-i kemâlimizi ne gibi vukuâtın yardımıyla kaybettiğimize ve ne gibi mesavi ile uğraşmaya başladığımıza zihninizin muttali olması içindir.

Ferhat Paşa voyvoda Mihal'ın irtikab ettiği katliam üzerine Eflâk'a memur olmuştu. 1003 senesi Şaban'ının on yedisinde alay ile İstanbul'dan çıkarak Davutpaşa'da ordu kurdu. Vezîr-i sâni İbrahim Paşa da sadrazam kaim-makamı oldu. Padişah sefere gitmediği için yeniçeri ağası İstanbul'da kaldı. Zağarcıbaşı on bin neferle maiyetine verildi. Tuna ve Rusçuk'a on kıta kadirga ile top yollandı. Kaim-makam İbrahim Paşa Ferhad Paşa'ya hasım olduğu cihetle Sultan Mehmed'e rica-nâmeler gönderip:

- Düşman Bükreş önlerinde müheyya duruyor, biz Rusçuk'a vardık ise de askerimiz kalil ve bulunanlar da alildir. Düşman hakkında gelmek için kuvve-i külliye ister. Diye i'lâm-ı hâl ettikçe İbrahim Paşa da padişahın saflığından, sade ruhluğundan, beceriksizliğinden istifade ederek:

- Padişahım, asker Ferhad Paşa'yı sevmez. Onun serdarlığında matlûb-vecihle iş görmezler, ona itibar etmezler, bayrağı altında durmazlar. Tarzında tahrikâtta bulunuyordu. Hatta şeyhülislâm Bostan-zâde ile Cerrah Mehmed Paşa'yı, [s.461] Cağale-zâde'yi, şair Bâki'yi dahi kendisine uydurup hep bir ağızdan söylemeye başladılar. İbrahim Paşa: Kendisinin makâm-ı sadârette ve serdarlıkta gözü olmayıp din ve devlete hizmet-akdem maksadı olduğunu garezi anlaşılmasın [s.462] için fırsat düştükçe huzurda söyler, Sinan Paşa'nın rüşvetiyle padişah yanında mesmu olanları da irza ederek Sinan Paşa'yı ileri sürerdi.

Devlet Eflâk seferine ibtidar etmekle beraber Boğdan ve Eflâk'ı eyalet ilân ederek Boğdan'a sabık Şirvan beylerbeyi Cafer Paşa'yı ve Eflâk'a dahi Satırcı Mehmed Paşa'yı nasp eylemişti.

Ferhad Paşa Rusçuk'a muvasalat eder etmez köprü binasına başladı. Tutulan bir esirden Mihal voyvodanın Bükreş'te olduğu ve Erdel ile Macar'dan yetmiş bin kadar imdat geldiği anlaşıldı. Biraz sonra Rumeli beylerbeyi Hasan Paşa beş yüz kadar esir, dört bin kadar baş ile gelerek alaylar gösterdi yani resmigeçit yaparak orduya iltihak etti. Fakat Rusçuk'ta köprü bitmek üzere iken İstanbul'da İbrahim Paşa ile Sinan Paşa taraftarlarının kazdığı kuyuya Ferhat Paşa düştü. Sinan Paşa Malkara'dan Dersaadet'e gelip de makâm-ı sadârete oturunca Ferhad Paşa'nın Mihal ile müttefik olduğunu bi'l-beyân katline ferman çıkardı. Şeyhülislâm Bostan-zâde güya şöyle bir vaka üzerine fetva vermiş idi:

Tuna yahılarında Ferhad Paşa'ya şikâyetçiler gelmiş, demişler ki: Ehl u iyâlimizi [s.463] kâfir esir etti. Bundan maada meclislerinde karılarımıza kadeh veriyorlar, gayret-i İslâm yok mudur? Padişah bunun üzerine kemâl-i unfla:

- Ya siz onların avratlarını esir ettiğiniz hoş mudur? Cevabını vermiş imiş.

Paşanın katline ferman çıktığını adamlarından bir kaçı seri davranarak haber verdiler. Fermân-ı katil kapıcılar kethüdası Ahmed Ağa namında biriyle geliyordu. Biçare derhal davranarak ve taraf-ı devlete acilen gitmek icap etti diyerek üç bin kadar maiyeti ile kalktı.

Müht-ü sadâreti ve mühimmât-ı seferiye ile alât ve edevât-ı harbiyeyi Satırcı Mehmed Paşa'ya teslim edip kapıcılar kethüdasına tesadüf etmeyecek bir tarikten Dersaadet'e doğru süratle kat'-ı merâhil etti. Sinan Paşa Silâhtar Ağası Rıdvan Ağa ile İstanbul'dan üzerine Şam askerini yollamıştı. [s.464] yolda Ferhad Paşa bunlara rast geldi. Birkaç kese gümüş ve altın serpererek askerler bunları kapışmakla meşgul iken sıvıştı. İstıranca dağları üzerinden aşarak Litroz karyesindeki çiftliğine kapandı.

Buradan hafiyen valide sultanı elde ederek nukut ve cevahirini verdi. Müjde-i afv ile mesrur oldu. Fakat sadaret kaim-makamı olan İbrahim Paşa hasm-ı cânı olmakla "Elamanoğlu" denmekle meşhur Salamon isminde bir Yahudi vesatatiyle paşadan bir murassa hançer aldı. Cürmü af olundu, artık saklanmasın, ister çiftliğinde, ister ise başka bir yerde otursun mealinde bir hatt-ı hümayûn yolladı. Zavallı Ferhad Paşa Naima'nın dediği gibi Evvel hattı berât-ı emân bilip hatt-ı hümayûn ve kelâm-ı mülûkte hilaf muktezâ-yı adl ve insaf bir şey bulunmaz itikadıyla meydana çıktı, çiftlikte ehıbbasıyla görüşür oldu idi. [s.465] Fakat bir sabah Bostancıbaşı Ferhad Ağa birçok maiyeti ile girerek paşayı ahz ve Yedikule'ye hapsetti. 1004 senesi Saferi'nin beşinci günü bade'l-gurûb İbrahim Paşa'nın Okçu-zâde kalemiyle arzettiği telhis mucibince iradesi çıkararak Çavuşbaşı Çoban Süleyman Ağa yediyle mahbesinde kement vurularak boğuldu. Acaba ne insaf ve merhamettir ki Sultan Mehmed Sâlis Ferhad Paşa'nın İran seferinde sebmeden bunca hidemâtını bilirken katlini irade etti?

-2-

Yaşının ziyadeliğinden dolayı Koca Sinan diye maruf olan sadr-ı lâhik Rusçuk'a muvasalatla ikmal edilen köprüden Tuna'yı geçti. [s.466] Satırcıbaşı Mehmed, Haydar, Hüseyin, Mustafa Paşa'lar da kendisine iltihak etti. Etrafı orman ve bataklık ile mahdud bir geçitte Mihâl voyvodanın askeriyile muharebeye tutuştu. Der-ceng-i evvel Mihâl bozularak on iki top terkine mecbur oldu. Fakat bilahare askerimiz bataklığa düştü. Hüseyin, Haydar, Mustafa Paşa'lar bu bataklıklarda boğuldular. Satırcı Mehmed Paşa mecruh oldu. Sinan Paşa kaçarken bir batağa düştü. Batağın birinde kurtulup diğerine gömülmekte iken Hasan namında bir Rumeli neferi arkasına alarak kurtardı. Merkumun adı bilahare Batakçı Hasan kalmıştır.

Olacak bu ya, o gece toplardan birinin fitil veznesine ateş verildi. Civarındaki barut mühimmâtı tutuştu. Bu gürültü [s.467] üzerine düşmanın baskın ettiğine zehap hasıl oldu. Asker Allah Allah diye bağırsınca Eflâk ordusu da Osmanlılar bizi bastılar korkusu ile firara başladılar. Voyvoda Mihâl o telâşla Bükreş'e kadar fırladı. Hatta bir iki gün sonra Bükreş'i de tahliye ederek Tergovişte'ye, oradan da Erdel hududuna kaçtı. Sinan Paşa üsera vasıtasıyla aldığı haberler üzerine derbendi geçerek Bükreş'e dahil oldu. Kiliselerini camiye tahvil etti. Şehre istihkâm vardı. Tergovişte etrafına ahşap setler çekti. [s.468] Fakat Mihâl biraz sonra Erdel hududundan döndü. Tergovişte'yi bi'l-muhâsara zaptetti. Derununda bulunan üç bin beş yüz askeri katil ve kumandanları Ali Paşa ile Koçi Bey'i ve sair ayamı şişe geçirip ateşte kebab eyledi. Vezîr-i azam Bükreş'te bulunuyordu. Askerin kuvve-i ma'nevîyesi bozulmuş idi. Paşa şehirdeki topları çekirtirdi, yapılan ahşap hisarı yaktı. Gece yarısı şehirden çıkarak köprü istikametine doğru yürüdü. Süratli hareketle boğazı geçip Yerköyü'ye geldi. Bu esnada bile su'i- tedbîri zuhur etti. Asker Erdel taraflarına akın ettiklerinde epeyce ganaim almışlar idi. Paşa ganâ'im-i mezkûreden şu sırada hums-ı şer'î almak daiyesine [s.469] düşerek köprüye emin ve kâtip oturttu. Bittabi ordunun müruru tehhür ediyordu. Mihâl bu aralık ordusuyla yetiştı. Serdar, tehlikeyi anlayınca geceleyin kendisini Tuna'nın beri tarafına attı. Ertesi sabah yeniçeriler toplarla cephanenin bir miktarını alarak geçtilerse de sair ağırlıklar henüz Yerköyü'de bulunuyordu. Düşman bu ağırlıklar üzerine hücum ederek yağma eyledi. Bir fırkası Tuna kenarından yürüyerek topla köprüyü yıktı. Askerler, ağırlıklar Tuna'ya döküldü. Köprüyü geçemeyenlerin cümlesi maktul düştü. Akıncı askerinden bir fert kurtulamadı. Bundan sonra dahi akıncı askeri inkıraz buldu. Toplarla cephanenin ekseri

düşman elinde kaldı. Mihal Yerköyü varoşunu yaktı. Velhasıl bir hezimet-i külliyyeye uğranıldı (1004). Yerköyü hisarı içinde [s.470] bulunan asker ve halkı üç gün topla döverek katliam eyledi. Ebrail, Akkerman, Kili vesaireyi istilâ etti.

Macaristan'da dahi âsâr-ı hezîmet bizim tarafta görünüyordu. Serdar Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa'nın su'-i tedbîriyle Nemçeliler Estergon'u muhasara ettiler. Mehmed Paşa iktisâb-ı cür'et için kesret-i işretten at üzerinde istifrağ eder ve kendisinden emir almaya gelen çavuşlara yürüsünler emrinden başka bir şey söylemez idi. Estergon yedd-i a'dâyâ düştü. Serdar Paşa Tuna kıyısında Yeni Tabya muharebesinde top tüfek atılırken asker bozuldu zannıyla Budin'e firar eyledi. Zigetvar beylerbeyi Tiryaki Hasan Paşa ordu ile geldi. Çadırları bozdurup ağırlıkları arabaya koydu. Sultan Süleyman'ın yadigârı [s.471] olan Varadin topunu öküzlere koşturup Budin'e yolladı. Velhasıl baba oğul iki taraflı bozuldular.

Her iki tarafta vuku bulan mağlubiyet İstanbul'da pek ziyade su'-i te'sîri mucip oldu, Avusturyalılar Estergon civarındaki Vişrat hisarını da almışardı. Sinan Paşa'nın su'-i tedbîri ve oğlu Mehmed Paşa'nın korkaklığı hasebiyle zuhura gelen bu musibet üzerine paşa sadareten azlolundu. Tekrar Malkara'ya nefyedildi. Yerine Lala Mehmed Paşa tayin kılındı ise de Lala Paşa zaten mariz olmakla bir kere divana gelip şirpençeden yattı ve onuncu günü vefat etti.

Târîh-i siyâsî burada ne güzel söylüyor: "Güya mesned-i sadâret hulleye konmuş idi. Yine mühr-ü hümayûn beşinci defa olarak Sinan Paşa'ya verildi. Çünkü Ferhad Paşa'nın katline İbrahim Paşa'nın sebep olduğu nezd-i pâdişâhîde anlaşılmış ve pek ziyade mûcib-i ızdırâb olmuştu."

Fakat neye yarar değil mi? Onun için Mehmed-i Sâlis İbrahim Paşa'ya dilgir idi. Bu esnada ise Sinan Paşa taraftarları etrafını alarak: [s.472]

- Padişahım Sinan Paşa kulun bir umûr-dîde pîr ve fenn-i vezârette maharet tahsil etmiş vezirdir. Diyerek padişahı kandırdılar. Sinan Paşa alelacele Malkara'dan geldi. Makâm-ı sadârete geçti. Fakat bu defa İbrahim Paşa ile araları açık idi. Hatta bir gün huzurda koca ihtiyar:

- Benim için padişahıma amel-mânde demişler. Bu sözü söyleyen İbrahim Paşa ise gelsin saray meydanında kendisiyle sırıklaşalım, Naima bu zaman için diyor ki:

"Bu vakitlerde cihan, bir fitne ve küduret ve hıkd ve hasetten derunlarda haşyet ve huşunet ekâbir ve asâgiri bî-rahât etmiş idi."

Sinan Paşa, Hâce-i sultânî, Sadeddin Efendi ile ağız birliği ederek padişahı, bizzat Avusturya seferine gitmeye teşvik ve bilahare ikna etti. Zaten yeniçeri de: Padişah harbe gitmezse biz de gitmeyiz demeğe başlamıştı. Dikkat edilince anlaşılır ki Sultan Süleyman-ı Kununî'nin Zigetvar'a azimetinden bu ana kadar vukua gelen seferlerde ne [s.473] Selîm-i Sâni, ne Murad-ı Sâlis ve ne de Mehmed-i Sâlis bulunmamışlardı. Saray âlemi, zevki, safası üçünü de köşe-nişîn-i zevk etmiş idi. Mehmed-i Sâlis'in sefere azimeti, halk ve asker arasında hüsn-ü te'sîr uyandırdı, eski zamanları hatırlattı. Hoca Sadeddin rikâba memur olarak Cerrah Mehmed Paşa'ya zahire iştirası için hazineden yüz elli bin altın verildi. Belgrad'a yollandı. Köprüler, gemiler, tonbazlar ve sair mühimmâtın ihzarı lâzım gelenlere emredildi. Tedârikât-ı azîme icrasına başlandı. Fakat Sinan Paşa emelinin husulunu göremedi. Ferhad Paşa'nın katlinden bir seneye karib bir zaman geçtiği halde vefat etti. (1004)

-3-

Eğri Muharebesi- Sinan Paşa'nın cenaze namazı Ayasofya'da kılınmak üzere iken mühr-ü sadâret İbrahim Paşa'ya verildi. [s.474] Ramazan'ın on beşi ve mevsim bahardı. Tuğlar dikildi (ki sefere azimet manasınadır). Atlar çayırdan geldi. Otağ-ı hümayûn Davutpaşa sahrasına kuruldu. Şevvalin beşinci günü hareket olunup Edirne, Filibe tarihiyle Belgrad kurbundaki Hünkar Tepe'sine bâr-gâh-ı hümayûn yapıldı. Toplar, tüfekler endahı

suretiyle şenlikler icra edildi. Bu esnada Estergon kalesini hüsn-i muhâfaza edemediğinden dolayı Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa Belgrad kalesine haps ve emvali kabz olundu. Fakat biraz sonra affolundu. Uhdesine vezaret verilerek malı, mülkü alınmış olmakla Belgrad muhafazasına memur oldu.

Belgrad'dan sonra Sava nehri geçilip Salankamen civarında ümera ve rical sadrazam otağında bir meclis akdettiler. Nemçe ile Erdel arasında hadd-i fâsıl ve etrafındaki madenleriyle meşhur olan Erlau (Eğri) kalesinin fethi kararlaştırıldı. Tuna üzerine dört günde bir köprü yapılarak Titel, Varadin tarihiyle Segedin sahrasına ve bir gün sonra da Eğri kalesi önüne ordu kuruldu. [s.475] Segedin'de iken Rumeli emîri'l-umerâsı Hasan Paşa Rumeli askeriyle gelerek alay gösterdi. Vidin'den kale toplarını Tuna gemilerine bi'l-irkâb Tis denilen nehirden getirmişti.

Hatvan'ın muhasarası Nemçeliler tarafından teşdid ve zapt edilerek çoluk çocuk cümlesinin katledildiği haberi alındı. Askere "Lezez" ulûfesi yani, şevval, zilkade, zilhicce vazifeleri dağıtıldı. Solnok kurbuna kadar getirilen Ejderdehen ve Marten namlarındaki toplarla cephaneye Eğri'ye götürülmek üzere gemilerden çıkarılıp öküz tedarik edildi. Odun kızaklar yapıp bağlandı. Toplar bunlarla Eğri'ye doğru çekildi.

Eğri muhasarası (1005) senesi Muharrem'inin yirmi sekizine müsadiftir. Mehmed-i Sâlis Eğri muhafızlarıyla ahalisine karşı şu mealde bir beyan-nâme gönderdi:

Ey Eğri içinde olan beyler ve sair ahali. Bilmiş olunuz ki şevketle azimetim Eğri fethidir. İmdi Allah Teala'nın emr-i şerîfi ile sizi dinimize davet ederiz. Eger Müslüman olursanız size zararımız dokunmayıp haliniz üzere emval ve emlâkinizi kemakân tasarruf edip asude olun ve eger dine gelmezseniz kaleyi bırakıp memleketlerinize gidiniz. Bu davetin birini kabul etmeyip cenge [s.476] mübaşeret eder ve bana ve askerime karşı top ve tüfek ve humbara atarsanız sonra sizi Allah ve resulullah hakkıçun katliam edip birinizi sağ bırakmam.

Kaled ekiler bu beyan-nâmeyi götüren adamı casustur diye hapsedtiler. Harbe hazır olduklarını bildirdiler. Yirmi gün imtidat eden muhasaradan sonra fütur getirerek eman dilediler. Lâkin mal ve canlarına dokunulmayacağı ahdedilmişken serhad askeri ile Tatarlar Nemçelilerin [s.477] Hatvan ahalisine ettikleri katliamı bahane ederek cümlesini kestiler.

Haçovası Muharebesi- Avrupa tarihlerinde Keresztes (Kereç) muharebesi diye meşhurdur. Eğri kalesinin zaptını müteakip gerek casusların ve gerek esirlerin verdikleri haberlerden Arşidük Maksimiyen ile Erdel voyvodası Sigizmund Zapolay'ın Alman, İtalyan ve Macar askerleriyle yürümekte oldukları anlaşıldı. Bunun üzerine Tavaşi Cafer Paşa istikşafa gönderildi. Müşarünileyh düşmana Haçova'da tesadüfle geceye kadar çarpıştı. Askeri az olmakla beraber ekserisi dahi şehit düştüğünden geceleyin ordugâha güç hal avdet edebilmişti. Hoca Sadeddin, erkân-ı devletten bazılarının muharebe etmemek fikrinde bulduklarını görünce:

- A'dâ-yı dîne mukabele vaciptir. Cümlemiz ölünceye kadar mukateleye ikdam etmek üzerimize farzdır. Zaten biz onların üzerine gitmez isek onlar bizi takip edeceklerdir. Hususan bu Devlet-i Aliyye'de bir pâdişâh-ı Osmânî düşmandan bilâ-sebeb-i kavî yüz çevirdiği işitilmemiştir. [s.478] dediği gibi huzurda dahi buna benzer sözler söyledi. Padişahı düşman üzerine sevke muvaffak oldu. Ordunun Haçova'ya azimeti hakkında emir verdirdi. Mehmed-i Sâlis esnâ-yı râhta avdet arzusunda bulundu ise de vezîr-i azamın tedbiri ile avdet edemedi. Zât-ı şâhâne ortada, vüzera sağ, kazasker sol cenahta ve Hoca Sadeddin önde olduğu halde ovada muharebeye başlandı. Birinci gün düşmanın uzak atar uzun topları epeyce hasarat ve telefâtı mucip oldu. Hatta bir güllesi padişahın üzerinden geçti. Zât-ı şâhâneyi müteferrika ağası Yunus Ağa'nın çadırına nakil icab eyledi. Çağale-zâde Sinan Paşa bu muharebede kurduğu bir pusudan çıkarak çerhacılarıyla hayli telefât verdirdi. İkindiden sonra vuku bulan muharebe adeta bizim mağlubiyetimizle neticeleniyor idi. Düşman askerleri ordu çadırlarına kadar yağmaya başladıkları gibi [s.479] Hasan Paşa kumandasındaki Rumeli askeri de bozuldu. Askerin bir kısmı da bunlara bakıp Budin ve Belgrad taraflarına kaçtılar. Sultan

Mustafa müşkil bir mevkide kaldı. Hırka-i nebevî'yi giyerek livâ-yı şerîf yanında duruyor ve Hoca Sadeddin'in sabır ve sebat hakkındaki kelimâtıyla kendisinde cesaret buluyordu. Düşman askeri bu aralık bî-pervâ çadırlara hücum ile yağmaya başladı. Ordudaki Atoğlanları, aşçı, har-bende, deveci, seyis, orducu makulesi hizmetkâran ellerine "balta" ve "nacak" alarak üzerlerine saldırdılar. Ekserisini katil ve kalanları takip ettiler. O aralık düşman bozuldu avazı üzerine cümleye gayret geldi. Naima'nın rivâyet-i sahîha dediğine göre: Düşmanın mikdâr-ı telefâtı yüz bindir. Peçevî İbrahim Efendi bu vakadan bahsettiği sırada diyor ki:

Elli binden müteceviz kâfir kılıçtan geçip nicesi bataklara batıp onda başları kesildi. Vezir Cağale-zâde Sinan Paşa yanında olanlarıyla ordu-yu hümâyûnun sağ canibine gelen yirmi bin kadar kâfir atısını buçuk saatte gıdâ-yı şîr-i şemşîr eyleyip nicesini dahi suya döktü. Cân-ı hakîrleri halâs edenler [s.480] kararı firara tebdil ettiklerinde Fetih Giray asker-i Tatar ile bir taraftan yürüyüp kıra kıra taburlarına dönüp kefer çadırlarında tahassun etmeyi murat ettiklerinde onda dahi karara mecal bulmayıp çadırların ve cümle eşya ve mühimmâtı bırakıp yekta başlarına dağlara düştüler. Onar bin florilik doksan yedi pare ala topları ve humbara ve bî-nazîr şâhî darb-zenleri ve mükemmel cephaneleri zapt olundu (1005).

Bu muharebe Macarlara Mohaç muharebe-i sâbıkasını hatırlatmış idi.

Hitâm-ı muharebede Cağale-zâde, İbrahim Paşa'dan evvel huzura girerek:

- Bu fethe kulunuz sebep oldu.

Diye müftehirane sözler söylediği gibi Hoca Sadeddin dahi tarafını iltizam etmekle mühr-ü sadâret mümaileyhe verildi.

Cağale-zâde mühr-ü sadâreti alınca zuama ve tımarlılarla kapıkulu askerini yoklama etti. Otuz binden müteceviz neferin firar ettiklerini anladı. Bunların dirliklerini keserek katillerini emreyledi. Dönenleri dahi hapis [s.481] ve idam etmekten çekinmedi. Hîn-i muharebede padişahın çadırına iltica ettiği müteferrika ağası Yunus Ağa'yı dahi kestirdi. Lüzumsuz ve ifrat derecede şiddet gösterdi. Firarilerin emval ve emlâkini kabz ve zapt etti. Anadolu'ya bir sürü aç, işsiz güçsüz kimselerin dolmasına sebep oldu (ki bilahare bunlardan Celâlî taifesi zühur ederek devletin başına büyük bir gaile çıktı. Belgrad'a avdetinde Habeş eyaletinden munfasıl Sehrab Paşa ile Cahî namındaki müteferrikaya kadın robası giydirek terzil eyledi. Kırım hanı Gazi Giray'ı bizzat sefere gelmedi diyerek azledip kardeşi Fetih Giray Han'ı nasp etti. Bu yüzden Kırım'da ihtilâl çıkardı. Fetih Giray'ın maktul olmasına sebebiyet verdi.

Padişah Eğri'den Solunuk, Segedin, Varadin tarikiyle Belgrad'a geldi. Buradan da İstanbul'a döndü.

Edirne'ye karib Harmanlı mevkiinde Kılılı Dilsiz namıyla maruf Süleyman Ağa valide sultan tarafından tebrîk-i gazâ ile beraber bir takım maktuller [s.482] getirdi. Yolda padişahın arabasına yanaşarak eliyle bir şeyler anlattı. Bunun üzerine padişah derhal Cağale-zâde'den mühr-ü sadâreti aldı İbrahim Paşa'ya verdi. Cağale-zâde'nin Akşehir'e nefyedilmesini, Hoca Sadeddin'i dahi hocalıktan azil ile beraber umûr-u şiyâsiye ve tevcîhât-ı ilmiyeye karışmayarak hanesinde ikamet eylemesini emreyledi. İşte bu vecihle valide sultanın arzularını yerine getirdikten sonra fâtih-i Eğri unvanıyla sûr-u İstanbul'dan kemâl-i debdebe ile girdi.

Peçevî Eğri muharebesini pek iyi görmüş ve neticesini pek güzel takdir eylemiş olmakla diyor ki:

"Eğer o kış padişah Budin'de veyahut Belgrad'da kalıp da ilkbaharda tekrar hücum edilse idi Viyana'nın teshiri ve istenildiği gibi musalaha akdi mümkün idi. Ne çare ki akîb-i gazâda İstanbul'a dönüldü ve umur gevşek tutularak düşmana tedârikât-ı harbiyesini ikmal için meydan ve zaman verildi."

İstanbul'a Şah Abbas tarafından cülûs tebriki ve şahın Özbekler üzerine vuku bulan galebesinin tebliği zımnında gelmiş olan sefir Erdel hanı Dulkadir ile Fas hükümdarı,

Venedik cumhuru [s.483] taraflarından gelen elçiler huzura kabul edildi. Bu esnada Fransa sefiri mağriplere muavenet maksadıyla İspanya aleyhine bir ittifâk-ı bahrî teklif etti.

Cağale-zâde Kırım hanlığını Fetih Giray'ın imtinasına rağmen kendisine kabul ettirmiş ve Gazi Giray'ın azline gitmiş idi. İbrahim Paşa hanlığı Fetih Giray'dan almak için bir meclis akdetti. Neticede iki türlü hanlık mukarrer-nâmesi yazdırdı. Müteferrika ağası Handan Ağa namında birine hangisi Tatarlarca makbul ve müntehib ise onun mukarrer-nâmesinin itası tenbihıyla verip yolladı. Bu meselede İstanbul müteredit, hanlık müşevveş davranıyordu. Hall-i mesele Handan Ağa'nın dirayetine kalmış demek idi. Ağa kemâl-i ehliyetle (!) işe girişti. Kefe'ye vusulunda Gazi Giray'ın İstanbul'a mütevecihen hareketini görünce hukûk-ı sâbikasına riayetle fermanını teslim ve türlü türlü hileler talim eyledi. Gazi Giray sefineden çıkıp fermanını gösterdi. Fetih Giray [s.484] dahi evvelce İstanbul'dan bi't-takrib aldığı fermanı çıkardı. Tatarlar iki fırka olarak icra edilen müzakerede Kefe müftüsü Molla Azakî Gazi Giray'ın yedindeki mukarrer-nâmenin makbuliyetine ve Fetih Giray yedindeki mukarrer-nâmenin tuğralı olmadığı cihetle taklit olabileceği ihtimaline hükmeyletti. Binaenaleyh Tatarlar Gazi Giray'ı tanıdılar. Bunun üzerine Fetih Giray'ı arz-ı ita'ât etmek ve büyük biraderinin elini öpmek için Gazi Giray huzuruna yolladılar. Fakat biçare çıkarken Gazi Giray taraftarlarından biri başına bir külünk, diğerleri de kılıç vurarak pare pare eylediler. Bununla da iktifa etmeyerek Cengiz kanunu mucibince: "Asinin hanumanı son azasına kadar katlolunur." hükmünü yerine getirdiler. Memedeki evlâdına varınca cümlesini öldürüp ocağını [s.485] söndürdüler. Handan Ağa kemâl-i neşâtından ağızları kulağında olduğu halde İstanbul'a avdetle macerayı bildirdi. Naima diyor ki:

Mehmed-i Sâlis dahi ziyade bî-huzûr olup maslâhat-ı vakte binaen ketm eylediler. Neyi?

Avusturya, Erdel, Eflâk Ahvali- Eğri ve Haçova muzafferiyetleri üzerine Macaristan'ın büyük bir ordu ile işgali muktezi iken padişahın İstanbul'a avdetle isticali, Macarsitan'a serdar olan Sokullu-zâde Hasan Paşa'nın, Sadrazam İbrahim Paşa tezvirâtıyla azlolunarak bu hizmet-i mühimmenin Satırcı Mehmed Paşa gibi ehliyet ve liyakattan mahrum birine tevdi (1006) ve (1007) vukû'ât-ı harbiyesini hemen tamamıyla aleyhimize, mağlubiyetimize çevirmeye sebep oldu.

Serdar Satırcı Mehmed Paşa ne yapacağını bilemeyerek Belgrad'dan Syrmie (Sirmi) sahrasına çıkmış idi. Biraz daha bocaladıktan sonra [s.486] Yanık Kale'nin Maksimiyen tarafından kırk elli bin askerle muhasara edildiğini haber aldı. Serdar Paşa İstanbul'dan Sirmi sahrasına üç ayda varmış idi. Ordu, yavaş yavaş ilerleyerek Tata kalesini istirdad eyledi. Fakat Estergon'un Nemçelilerin eline geçtiğinden beri Budin daimi bir tehlike içinde kalmıştı. Diğer taraftan dahi Erdel prensinin Tamışvar'ı muhasara eylediği Tiryaki Hasan Paşa tarafından bildirildi. Avusturyalılar da Estergon'dan kalkarak Budin'in kurbunda kâin Vaitzen (Vaç) nam mevkiye geldiler. Burada vukua gelen muharebede gerçi düşman Vaç'ı tahliye etti ise de bizim asker de çekildi. Tamışvar muhasarası imdadına Sivas beylerbeyi Mahmud Paşa tayin edildi. Kışın hululu serdarın Belgrad'a avdetini icap ederek askere izin verildi. Satırcı bu esnada Vaç'a [s.487] Koca Murad Paşa ile Budin kadısı Habil Efendi ve Kadı-zâde Ali Paşa'dan mürekkep bir heyet-i murahhasa gönderdi. Sulh ve mütareke talebinde bulundu. Fakat Avusturyalıların "burunları havada olmakla" uyuşulamadı.

Serdar, Tatar hanının Belgrad'a gelmediğinden dolayı ordu-yu hümâyûnun bir iş görmediğini padişaha arz etti. Mehmed-i Sâlis zaten Fetih Giray'ın akıbet-i fecî'asından dolayı İbrahim Paşa'dan yüz çevirmiş idi. Bunun üzerine azlederek makâm-ı sadârete Hadım Hasan Paşa'yı tayin eyledi. Naima diyor ki:

Hasan Paşa beher hafta başında valide sultan Safiye Hazretlerine mebâliğ-i azîme ve hedâyâ-yı vâfire vermek şartıyla na'il-i rütbe-i sadâret olmuştu. Ol sebepten zamân-ı sadâretinde menasıbı akçe ile satıp hadden ziyade rüşvet alıp âlemi birbirine kattı, münasip taliplerine: Sizden aldığım meblâğı kime teslim ediyorum bilir misiniz diye Safiye Sultan'ı

elsine-i nâsa düşürdükten maada Gazanfer Ağa ile Hasan zindeganî eylemeyip günden güne tehasüt ve muadât ziyade buldu. [s.488]

Bu sözler, bu rivayetler valide sultana kadar vardı. Hoca Sadeddin makâm-ı meşîhete tayin edilince zaten Hasan Paşa ile araları açık olduğundan Darussaade Ağası Gazanfer Ağa ve yeniçeri ağası Tırnakçı Hasan Ağa ile ittifak etti. Boşboğaz Hasan Paşa'nın katline ferman olarak Yedikule'de hapis ve beş altı gün sonra idam ettirdi (1006).

Cerrah Mehmed Paşa sadrazam olmuştu.

Yanık Kalenin İstilâsı- Kaledeki yeniçeri ağası olan ayyaş, yük yük şarap getirtir ve muhafızlarla beraber içerdi. Bu cihetle kalenin bedenleri, kapıları inzibattan arı idi. Ağa kalenin metanetine güvenir ve beylerbeyi Mahmud Paşa'nın sözünü dinlemezdi. Bir gece Comorn (Komoran) mevkii kumandanı olan Palgi namında bir kaptan birkaç bin piyade ve bir iki bin süvari ile bir ağaç top peyda ederek [s.489] kaleye doğru gitti. Nöbetçiler birkaç çam tahtası ile yapılmış kapısını kapamışlar, fakat çekme köprüsünü kaldırmamışlardı. Gece yarısı Palgi'nin birkaç adamı nöbetçi diye bağırды.

- Peçoy'dan zahire ile geliyorduk. Yolda düşman rast geldi. Kaçtık. Arabalar arkamızdan geliyor. Açın kapıyı, zahireyi alın dediler. Bu esnada ağaç topu da yanaştırıldılar. Nöbetçi kapıcıya haber vereyim diye gidince fuga ettiler. Kapı parçalandı. Palgi askeriyle girerek muhafızları katleyledi. Yeniçeri ağasını diri diri yanına getirdiler. Palgi yirmi bin kadar altını olduğunu görünce:

Bu altınları niye sakladın. Kale muhafazasına sarf etsek olmaz mı idi. Böyle kale mi beklenir? Diye başını kestirdi. Bir göndere saplayarak: Kale muhafazasında ihmal edenin hali budur. Diye münadilerle gezdirdi. Vatanına yaramayanın düşman da düşmanıdır. [s.490]

(1006) senesi evahirinde de serdar kalan Satırcı ikmâl-i tedârik eyledi. Erdel voyvodasının Lipve, Yanova, Varat, Çanad mevkilerini alması hasebiyle Erdel üzerine hareket eyledi. Taşburun denilen mevkiden Tuna üzerine (1850) arşın tulunda köprü kuruldu. Ordu buradan geçtikten sonra Pañçova veya Panksova denilen sahrada kırk beş gün Tatar hanını bekledi. Düşman tarafından Tata'nın zapt ve Polata'nın muhasara edildiği haberi alındı. Gazi Giray kırk elli bin Tatar askeriyle geldi. Evvel emirde Varat kalesinin zaptına karar verildi. Belgrad'dan hareketten iki ay sonra harbe başlanıp Çanad, Arad hisarları alındı. Varat da muhasara edildi ise de yağmurların kesret-i nüzûlünden naşi bir iş görülemedi. Düşmanın Budin'i şiddetle sardığı ve Eflâk beyi Mihal'ın Tuna'yı geçerek Niğbolu'da Hafız Paşa'yı basıp kaçırdığı, Tata ile Pespirem ve Papa kalelerinin de düştüğü haberleri [s.491] Satırcı ile beraber orduyu hayrette bıraktı. Tis ve Tuna nehirleri taşmış idi. Serdar yalnız Tatar hanını Peşte'ye izam edip askeri Belgrad'a döndürdü.

Fakat nasıl? Dereler taşmış, köprü yok. Sallarla, bin mihnetle geçiliyor, hayvanlar helâk oluyor, soğuk ziyadeleştiği cihetle hastalık artıyordu. Zahire yok, toplar, sulardan palamarlarla çekiliyordu. Evvelce Göle denilen mevkiden Varat'a üç günde gelinmiş iken on iki günde güç hal ile dönüldü. Solnok'ta bir ekmek bir altına alındı. Asker açlıktan ayaklandı. Serdarın otağını başına yıktılar. Serdar firar ederken başını yarıp taş ile pazusunu berelediler. Mutfağını, kilerini yağma ettiler. Zabıtlar erişmese parçalayacaklardı. İsyân pek ziyade güçlkle bastırıldı. Bereket versin ki Segedin'de zahire bulundu. [s.492] Bu vakalar üzerine Satırcı ile Sadrazam Cerrah Mehmed Paşa mazul oldular. İbrahim Paşa tekrar makâm-ı sadârete geçti. Nemçe seferine serdar nasp edildi.

Uyvar Seferi- İbrahim Paşa ordu ile Filibe'ye geldiğinde Satırcı Mehmed Paşa'nın Sonbor ve Segedin tarafları muhafazasında bulunan Tatar hanına Silistre eyaletini arpalık tarikiyle verdiğini hanın ağasından haber aldı. Bunu fırsat ittihaz ederek padişaha gönderdiği arizada bu hatayı tasrih ile beraber hanın Satırcı ile müttefik olup ikisinin de kaçmak ihtimalini bildirdi. Paşayı Belgrad'da idam ettirdi. [s.493]

Celâfî Eşkîyasının Zuhuru- Avusturya seferinin on beş sene imtdad ettiğini haber vermiş idik. Bu sefer-i tavil hasebiyle Anadolu rabtüzapttan mahrum kaldı. Bunu fırsat bilen sekban bölükbaşlarından ve Haçova muharebesinde firar etmeleri hasebiyle Cağale-zâde'nin katillerini emrettiği kimselerden Kara Yazıcı namıyla maruf Abdülhalim Urfa taraflarında isyan etti. 1007 tarihinde Anadolu teftişine memur olan Hüseyin Paşa dahi reayaya zülmetmiş, vehâmet-i âkibetten dolayı tuğyan eylemiş idi. Hüseyin Paşa üzerine giden Karaman mütesellimi Mehmed Çavuş Aksaray kurbunda mağlup olarak Konya'ya döndü. Bunun üzerine üçüncü vezir Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa tenkîl-i eşkıyaya memur edildi. Hüseyin Paşa korkusundan Kara Yazıcı'ya iltica etmiş ise de Mehmed Paşa ikisini dahi aynı kalede muhasara eyledi. Kara Yazıcı'ya Hüseyin Paşa'nın teslimi şartıyla sancakbeyliği [s.494] vaat ettiğinden Yazıcı Hüseyin Paşa'yı kaleden aşağı attırdı. Filvaki Kara Yazıcı Amasya sancağı beyliğine tayin edildi. Hüseyin Paşa dahi İstanbul'a getirilerek divanda eli ayağı kırıldıktan sonra bir beygire bindirildi, sokak sokak gezdirildikten sonra Odunkapı'sında çengele asıldı. Fakat Yazıcı tekrar isyan etti. Mehmed Paşa da tekrar üzerine giderek mağluben Sivas dağlarına kaçtı. Ertesi bahar Mehmed Paşa Diyarbakır'dan kalkarak Yazıcı'yı aramakta iken Sivas beylerbeyi Mahmud Paşa Yazıcı lehine şehadet ve kefalet etmekle uhdesine Çorum sancağı verildi. Mahmud Paşa ile beraber İçel'de zuhur eden suhte ve sair eşkıya tedibine memur edildi. Bu keyfiyet-i afta Çelebi Kadı namında ricâl-i ulemâdan birinin Yazıcı'dan mâl-i firâvân aldığını "Naima Tarihi" "Hasan Bey-zâde Tarihi"nden nakleyiyor. [s.495]

Kara Yazıcı rahat durmaz ve fikrinden dönmez soyan idi. Bir müddet sonra yine isyan ederek sabık Halep beylerbeyi Hacı İbrahim Paşa tenkiline memur edildi. Fakat Celâfî eşkıyası yirmi bin radesinde idi. Paşa mağlup oldu. Bunun üzerine Yazıcı işi azıttı. Hakimane fermanlar, hükümler vermeye kalkıştı. Fakat üzerine serdar nasp edilen Bağdad beylerbeyi Hasan Paşa Elbistan yaylağında şakiye yetişerek Celâlîlerden yirmi binini katil ve Yazıcı'yı Canik sancağına firara mecbur eyledi. Yazıcı buralarda vefat etmiş ve ateşe yakmasımlar diye cesedinin her parçasını bir yere gömdürmüştür. Merkumun yerine biraderi Deli Hasan geçerek Şahverdi, Yularkıstı ve Tavil namlarındaki eşkıya sergerdeleriyle Hasan Paşa'yı Tokat'ta sıkıştırdı. Paşayı günün birinde oturduğu yerde kurşun ile vurdurup öldürdü. Diyarbakır beylerbeyi vezir Hüsrev Paşa'ya Şam, Halep ve Maraş eyaletleri askeri tayin olunmuş iken kimse itaat etmedi. Sivas'ta cümlesi [s.496] dağıldı. Deli Hasan bunu duyunca Anadolu muhafızı Hafız Paşa üzerine yürüdü. Paşayı Kütahya'da kapattı. Kışlamak üzere Karahisar'a gitti.

Bu aralık Yemen'den iyi haberler geldi. Mehdiyim diye zuhur eden şaki tutulup idam edildiği gibi Gökban ve Maha hâkimleri de arz-ı itâ'at ettiler.

Kanije'nin Zaptı- (1007) senesi İlkbahar'ında veziriazam İbrahim Paşa tedarikât-ı seferiyeye başladı. Tatar hanı dahi gelmekle Estergon fethi niyetiyle ordu Belgrad'dan hareket etti. Hareket esnasında öteden beri şekâvetle müştehir olan ve bu defa Pornuvar palangasını yakıp tahrip eden Kanicha (Kanije) ahali üzerine sabık Budin beylerbeyi Hasan Paşa giderek tedip ve tenkil eyledi. Ösek'te serdar ile mülâki olarak müşarünileyhi Estergon'dan evvel Kanije fethine sevk eyledi. Yolda Şiklos, Bobofçe [s.498] hisarları alındıktan sonra Kanije muhasara edildi. Esnâ-yı muhâsarada imparator Ferdinand yüz kadar top ve kırk bin kadar piyade ve süvari ile imdada geldi. Birkaç gün devam eden şiddetli muharebeden sonra Nemçeliler bozuldu. Bu hezimet kaledekilerin dahi metanetini mahvetti. Zaten cepaneleri patlamış idi. Her türlü esbâb-ı mukâvemet kırılarak vire ile teslim oldular. Kanije'den elli bir kıta top ve yirmi beş kıta darpzen alındı. Bu vakada en ziyade şâyân-ı dikkat olan madde, kaleyi terk ile giden Kanije ahalisinden askerin bedel ile eşya satın alıp dostane muamelelerde bulunmalarıdır. Müjde-i fetih İstanbul'a isal edilince üç gün şenlik edildi. Padişah İbrahim Paşa'ya hilat, kemer, hançer ve tiğ mücevher ile müzeyyen ve mükellef bir otağ ihsan eylediği gibi mesned-i sadâreti de kayd-ı hayât ile verdi.

Eflâk üzerine vezir Mahmud Paşa kumandasıyla icra edilen harekât-ı askeriyede dahi muvaffakiyet görüldü. Mihal'in ordusu iki defa bozuldu. Yerköyü istihkâmâtı tamir edildi. Bükreş ve Tergovişe civarındaki muzafferiyette Kırçova banı yani beyi Kalita maktul olarak altın başlı alemleri, tabl ve nakkareleri alındı. [s.499] Avusturya seferinin her iki tarafa verdiği müzayâka ve perişanî üzerine geçen sene vezir İbrahim Paşa musalahaya meyil eylemişti. (1010 baharında vezir Murad Paşa, Mehmed Kethüda ve Semendire beyi bin nefer tüfek-endâz sekban ile Estergon'a gönderildi. Ordu Zemlin sahrasında idi. Veziriazam Kanije eyaletini Tiryaki Hasan Paşa'ya vermiş idi. Murad Paşa daha Ösek'e varmadan İbrahim Paşa hastalanarak vefat etti.

Yemişçi Hasan Paşa makâm-ı sadâret ve serdarîye [s.500] geldi. Derhal Belgrad'a azimet etti. Nemçeliler bu esnada İstovni Belgrad'ı dokuz gün muhasaradan sonra zapt ettiler.

Kanije Muhasarası- Tiryaki Hasan Paşa Kanije'yi tahkim ettiği gibi Belgrad'dan dahi imdat istemiş idi. İstovni Belgrad'ın zaptı üzerine serdâr-ı ekrem Hasan Paşa Nemçe ordusu üzerine yürüdü. Çuka Boğazı denilen mahalde biraz muharebe edildi. Nemçelilerin çekilmesi üzerine bizimkiler de döndüler. Fakat Kanije muhasaraya girmiş idi. Tiryaki Hasan Paşa askerinin azlığı ve mühimmâtının noksanını irfan ve fetaneti ve mahâret-i harbiyesi ile cebir ve ikmal ediyordu. Kral Ferdinand müttelikleri ve askeriyle beraber Tabl, kös, nefir, nakus çalarak geldi. Hasan Paşa bu ana kadar top atmıyordu. Kalede ise yüz kadar top var idi. Kral ordusunu [s.501] kurar kurmaz yüz topa birden ateş verdirdi. Ortalığa dehşet saçıldı. Düşman her gün kaleye binden ziyade gülle atıyordu. Hasan Paşa Kara Pençe namında lisân-âşinâ, çevik bir adamıyla serdara yolladığı istimdâd-nâmelere cevâb-ı muvâfık alamıyordu. Fakat kale halkını kandırarak, teşci edecek mektuplar yazıyor, serdardan gelmiş gibi okuyor, askere kuvvet-i kalb verecek nutuklar söylüyor, türlü türlü hîle-i harbiye ile düşman ordusunu, kumandanlarını şaşırtıyordu. Yeniçeri serdarı Sefer, topçubaşı Kara Ahmed Ağa'ların da büyük büyük yararlıkları görüldü. Kanije önünde bulunan düşman ordusu Roma, İspanya, Fransa, Macar vesaire askerlerinden mürekkep idi. Paşa, akıl ve tedbiri sayesinde düşman ordusuna bıraktırdığı bir mektup ile kral Ferdinand'ı Macarlardan şüphelendirdi. [s.502]

Düşman her hücumunda merdane müdafalara tesadüf ederek bozuluyordu. Hatta papanın kardeşi olup İtalyan askerine kumanda eden serdar bile maktul oldu. Günde kaleye ikişer bin gülle atıldığı halde mahsurînin cesaretlerine hâlele gelemiyordu. Kalenin bütün duvarları indi. Tabya gibi sade toprak yığıcı kaldı. Barutun azlığı zahir olunca acemioğlanlardan Uzun Ahmed namında biri kalenin dışarısındaki söğütlerden kömür yaparak içeride bulunan güherçile ve kibritten barut imaline muvaffak oldu. Kalede dört bin kişi mevcut idi. Fakat Allah Allah nidalarının şiddet ve kuvvetinden Nemçe ordusu erkânı otuz kırk bin kişi tahmin eyliyordu. Muhasara yetmiş güne vardığı halde serdâr-ı ekremden imdat gelemedi. Bu aralık dehşetli bir [s.503] poyraz ortalığı dondurdu. Üç gün üç gece yağın kar insan beline kadar yükseldi. Düşman ordusundan firar edenlerin adedi çoğaldı. Bahusus serdâr-ı ekrem bütünü bütünü korku verdi. Macar askeri zaten savuşmuş va top beygirlerini alıp götürmüş idi. Paşa bir don gecesi ettiği hücumun ardını bırakmadı. Ertesi gün icra ettirdiği mahirane manevralarla koca düşman ordusunu perişan bir halde firara mecbur etti. Muharebât-ı Osmâniye miyanına pek şanlı bir muzafferiyet ilâvesine muvaffak oldu.

Alınan ganaim şunlar idi: 42 pare top ve şahî darpen (14,000 İtalyan tüfeği); (14,000 külünk, kürek, zerrin tepsiler, sahanlar, simin evani, leğen, elliden ziyade otağ, (10,000 çadır, tabl, kös, nefir, nakus, sandık, fiçı, araba, barut, cephan, etime, meşrubat, edviye, Ferdinand'ın gayetle kıymetli mucevher ve müzeyyen tahtı vesaire. [s.504]

Kanije muvaffakiyet-i şa'şâ'-dârının haberi serdâr-ı ekrem Hasan Paşa'ya Şikloş'da vasıl oldu. Biraz sonra Tiryaki Hasan Paşa dahi gelerek hakkında pek çok riayetler edildi. İstanbul'dan gâzi-i nâmdâra rütbe-i vezâret ile üç hil'at-ı fâhire, murassa kılıç, üç müzeyyen at gönderildi. Kanije'den alınan toplar on bin kişi ile çekilerek Belgrad'a naklolundu.

Devlet Rumeli tarafında Avusturyalılar ve Macarlar, Anadolu'da Celâli eşkıyası ile uğraşmakta iken İspanya, Malta, Floransa donanmaları dahi Cezayir sevahilinde görünmüşler idi. Fakat kaptanıderya Cağale-zâde İtalya kıyılarını vurdu. Fransa, Cezayir hudutlarından şikâyet ederek onların gaspettikleri malları bâ-defter Bâbîâli'ye bildirdi. Bâbîâli'den dahi ilk defa olarak ecnebi bir devletin redd-i mağsûbâtı talebine müsaade edilerek Cezayir beylerbeyiliğine evâmir-i mahsûsa verildi. [s.505] Ertesi sene baharında (1011) Serdar Hasan Paşa İstovni Belgrad'ı aldı. Fakat ordunun Erdel'e dönerek Tamışvar üzerine gittiği esnada Nemçeliler bağtaten Budin önünde zuhur ettiler. Şehri muhasara eyleyerek tazyika başladılar. Hatta Peşte'yi zapt ile Gürz İlyas denilen mevkideki palangayı aldılar. Bu haber serdara varınca derhal imdad yolladı. Orduyu dahi yoldan çevirerek Budin'e avdet eyledi. Nemçe ordusu hem kuvvetli, hem de, ehemmiyetli vaziyet almış idi. Fakat Budin muhafızı Mehmed Paşa'nın reyi ile bir sabah umum Osmanlı askeri kaleden dışarıya huruç etti. Nemçelileri metrislerinde bastırdılar. Toplarını çevirdiler. Bunun üzerine düşman Estergon'a doğru firar eyledi.

Maahaza Anadolu ahvali pek ziyade kesb-i vehâmet etmiş idi. [s.506]

Köse Sefer Paşa namındaki herifin sekbanlarıyla leventleri, Erzurum Alaca Atlısı namıyla maruf Ahmed Paşa zorbaları Sivas, Deli Hasan, Karman Tavail ve Kara Said'de Merzifon, Kastamonu, Kengürü sancaklarını payimal etmişlerdi. Bu vakalar İstanbul'daki asakiri ayağa kaldırdı. Padişahı sarayından çağırdılar. Kapı ağası Gazanfer ile Darüssade ağası Osman Ağa'nın başları vurulup asker dağıtıldı.

***

Serdâr-ı ekremin İstanbul'a avdeti esnasında İstanbulca büyücek bir fitnenin esası kuruluyordu. Kaim-makâm-ı sadâret Güzelce Mahmud Paşa hile ile müftü Sunullah Efendi'den serdarın katline dair fetva aldı. Sûret-i fetvâyı kazaskerleri celb ile zaten toplanmış olan zorba [s.507] askerinin karşısında tasdik ettirerek padişaha yolladı. Mahmud Paşa, eger serdar katledilmezse fesâd-ı azîm zuhur edeceğini bildirdi. Fakat paşanın askere otuz bin filori vererek böyle bir kıyama sebep olduğu anlaşılacak Kapıcılar Kethüdası Kasım Ağa katline memur kılındı, fakat evinde bulunamadı. Diğer taraftan Veziriazam Hasan Paşa zorbaların kendi konağını basarak katline ikdam edeceklerini bildiği cihetle geceleyin tebdil-i kıyâfetle konağından çıkıp yeniçeri ağası kapısına geldi. Oradan padişaha bir telhis yolladı. Bunda müftü Sunullah Efendi'nin katli ve olamadığı takdirde Rodos'a nefyi arz edilmişti. Velhasıl yeniçeri ile ahali bir taraf, sipahiler bir taraf oldular. Ennihaye sipahilerin mağlubiyeti ve Poyraz Osman ile Öküz Mehmed gibi başlarının katliyle mes'ele-i isyân bastırıldı. Sunullah Efendi Rodos'a sürüldü. Ba'de tathirâta başlanılarak [s.508] Tepegöz Rıdvan, Gazaz Ali, Kurnaz Mehmed, Hüseyin Halife namlarındaki önyaklar birer birer idam edildi. Fakat yeniçeri ile sipahi arasına büyük bir husumet girdi. Yekdiğerini تنها bulduklarında katlediliyorlar idi. Veziriazam Yemişçi Hasan Paşa ise bütün bütün kameti azdırdı, şımarı. Sabık yeniçeri ağalarından Ali Ağa'yı ihnak, Tırnakçı Hasan Paşa gibi bir vezîr-i müdebbiri Babısaade sakfı altında idam, kaim-makâm-ı sâbık Saatçı Hasan Paşa'yı Trabzon'a nefy, Tavaşi Hafız Paşa'yı Yedikule'ye hapseyledi. Kaptanıderya Cağale-zâde'nin mesned-i sadârete itilâsından korkarak: Paşa zorbalarla müttefiktir ve vâcibü'l-izâledir diye telhisler verdi, fakat padişah aldırmadı. Eski dostlarıyla da bozuştı. "Tüccar akçesi" namıyla fukaradan, "resm-i berât" diye ulemadan paralar aldı.

Bu aralık Kara Hisar'da bulunan Celâli sergerdesi Deli Hasan [s.509] kethüdasını İstanbul'a yolladı. İst'ifâ-yı kusûr etti. Merkuma Bosna eyaleti verildi. Rûfekasından turnacıbaşı ile kethüdası Şahverdi'ye tabl ve alem ve hilat yollandı. Deli Hasan eşkıyayı dağıtarak ve Gelibolu'dan geçti. Belgrad'da Serdar Lala Mehmed Paşa maiyetine girdi.

Bu esnada ovada bulunan Kırım hanı, Deli Hasan'ın oraya vürudu üzerine: Ben eşkıyalıktan gelme guruh ile bir sancak altında muharebe edemem diye Kırım'a çekildi, gitti.

Sadrazam, biraz evvel söylediğimiz üzere her gün bir türlü mu'âmele-i garibe izhar ediyordu. Şeyhülislâm Ebu'l-Meyâmin Efendi, yeniçeri ve kızlar ağalarıyla da arası açıldı. Bilahare kızlar ağası Abdürrezzak Ağa huzura Hasan Paşa'nın fi'l-i müstebiddânesini anlattı. Maksudı valide sultanı ihraç ve tebid etmektir dedi, padişah dahi zaten paşanın [s.510] etvar ve evzâından bıkmış idi. Bir divan günü azleyledi. Paşa Sütlüce'deki sarayına çekildi. fakat bu defa da yeniçeriler ayaklanarak ibkasını istediler. Yeniçeri ağalığına tayin edilen Türk Ahmed Ağa'nın tedbiri ve ulemanın nasihatıyla vazgeçtiler. Vakadan on gün sonra Bostancıbaşı Sütlüce'ye gönderilerek Hasan Paşa Handan Ağa bahçesi denilen mahalde idam kılındı. Mühr-ü sadâret Mısır valisi Yavuz Ali Paşa'ya verildi.

-3-

İran Seferi – Şah Abbas İngiliz asilzadesi Robert Şarley'in talim ettiği diplomasi dersini iyice aldıktan sonra Fransa kralıyla Venedik cumhuruna ve Avusturya imparatoruyla [s.511] Toskana grandükalığına, papaya sefirler yolladı. Cümlesini Devlet-i Osmâniye aleyhine çevirmeye ikdam eyledi, fakat muvaffak olamadı. Tebriz'de bulunan asâkir-i mustahfıza rahat durmayıp etrafa sarkıntılık etmekten, ötede beride yağma-gerlikten hali kalmıyorlardı. Hatta Kürt beylerinden Selmas hâkimi Gazi Bey'e dahi taarruz ederek emvalini gasp ettiler. Gazi Bey de Şah Abbas'a iltica eyledi. Şah kendisine hanlık vermekle beraber Tac ve tiğ ve kemer yolladı. Bu haber Tebriz'dekileri bütün bütün gazaba getirdi. Revan valisi Şerif Paşa teskîn-i fitne ve heyecana çalıştı ise de müsmir olmadı. Ennihaye kethüda Osman Ağa'yı serdar nasp eyledi. Osman Ağa Nahçıvan'a geldikte Gazi Bey'i sefir irsaliyle dâ'ire-i itâ'ate davet eyledi. Bey dinlemeyip Karnıyarık denilen kaleye kapandı. Hisar muhasara edildiği esnada surundan atlayarak Horasan'a [s.512] kaçtı . Derunundakiler de bir iki gün muhasaradan sonra kaleyi teslim ettiler.

Gazi, Şah Abbas'a İsfahan'da mülâki oldu. Şah, Gazi'nin Tebriz'in zabtı hakkındaki telkinâtına binaen maiyetindeki birkaç bin askerle hareket ve yolda iltizâm-ı sür'at ederek yirmi günlük yolu dokuz günde katteyledi. Yolda Tülengi ve Gökdulak eşkıyasıyla Erdebil hâkimi Dulkadir Han askerini alarak on beş bin kişi ile Sofiyan karyesine geldi. Vukua gelen muharebede Osmanlı askerinin azlığı sebab-i mağlûbiyet oldu. Hatta Nahçıvan beylerbeyi Mahmud, Ahıska beylerbeyi Halil Paşa'lar şehit, Tebriz valisi Ali Paşa esnâ-yı cidâlde pek çok âsâr-ı cesâret ve şecaat gösterdiği halde en sonunda Nahçıvanlıların adem-i mu'âveneti yüzünden mecruhen esir oldu. [s.513]

Şah Abbas bu galibiyet üzerine Tebriz'e gitti. Askerinin ziyadeliğini ve teshir ettiği taktirde içeridekilerin cümlesini katledeceğini elde ettiği adamları vasıtasıyla işaa etti. Kaleyi teslim eyledikleri halde mal ü menallarına ve ırz u iyallerine dokunulmayacağını bildirdi. Mahsurîn dahi inanarak kaleyi teslim ettiler. Şah sözünde durmayıp yağma ettirdi. Irza tasallut gibi cinâyet-i fâhişeye meydan verdi. Ba'de Nahçıvan ile Erivan üzerine yürüdü. Bu sırada Kasap Hacı ve Bayındır namında bir iki sergerde Ordubad'ı Çorak Sultan namında diğer bir şaki dahi Çulha mevkiini teshir ettiler. Alenca ve Civanşir kaleleri İranîler eline düştü. Fakat Van valisi Şerif Paşa, Hızır Paşa-zâde Mehmed Paşa ile yolladığı asker Kasap Hacı'yı Ordubad'da bastırdı. Kendisini, refiki Bayındır'ı katil ve avenesini tedmir ettirdi. Maahaza asker [s.514] arasına şahın ordusunun izdihamı rivayetlerinden dolayı korku girmiş idi. Hatta Nahçıvan muhafızları kaleyi terk ile Revan'a kaçtılar. Bu esnada şahtan gelen bir namede maksudının Revan'ı dahi fethettikten sonra Azerbaycan'a istilâ ve Gence ile Şirvan'ı da alarak kışı Karabağ'da imrar etmek olduğu bildiriliyordu. Name İstanbul'a gönderildi. Filvaki şah Nahçıvan'ı aldı. Oradan Revan üzerine yürüdü. İki üç gün imtidad eden muharebede istihsâl-i muvaffakiyet edemeyince yine hileye saptı. Hatta Yahşi Çavuş namında

biriyle kale mahsurîninin metanet ve cesaretine ikâ'-ı halel etmek istedi. Fakat asker Yahşi Çavuş'u parladı.

Şâh-ı İran'ın nakz-ı ahid eylediği İstanbul'da haber alınır alınmaz Trabzon'da menfi bulunan Saatçı Hasan Paşa İran seferi serdarlığına tayin edildi. [s.515]

Sultan Mehmed-i Sâlis bu aralık munharifu'l-mizâc olarak vefat eyledi (1012). Otuz sekiz yaşlarında idi. Dokuz sene iki ay saltanat etmiştir.

Devr-i hükûmetinde vükelâ ve vüzeranın ellerinden zimâm-ı hükûmeti aldı. İdâre-i zâtiye mesleğine gitmesi kendisinden ziyade valide sultanın teşvikâtına hükmedilebilir. Eğri fethiyle Haçova muzafferiyetinde gayret ve ikdamın kimlerin sebat ve metanetiyle semere-dâr olduğu malumunuzdur. Pederlerinin naşı henüz gözleri önünde bulunan on dokuz biraderi gayr-ı ma'kûl bir kanuna ittibaen katlettirmekteki hissiyat ve hassasiyet zamanımızın tefsir edemeyeceği icraattandır!

Ahd-i saltanatında Avusturya, Macar, Eflâk, Boğdan ahvali diğer-gun olduğu gibi Anadolu dahi hayliden hayliye bozuldu. Deli Hasan gibi bir şakinin Bosna beylerbeyliği ile ordu-yu Osmânîye duhulu [s.516] za'af-ı idârenin en bariz alaiminden maduddur. Şah Abbas gailisi son zamanına müsadiftir.

Sultan Selim, Sultan Mahmud, Sultan Ahmed namlarında üç şehzadesi dünyaya gelmişti. Selim (1055 tarihinde vefat etmiş, Mahmud (1011) tarihinde bir şeyhin taht-ı salatanata çıkacaksın diye yaptığı vefk ile aralarında teati edilen mektuplardan dolayı Darussaade ağası müzevvir Abdürrezzak'ın ihanetiyle maktul olmuş idi. Dikkat edilecek olursa “katlü'l-âh”, “katlü'l-evlâd”, “katlü'l-vüzerâ” gibi güya siyâset-i zamânenin icâbât-ı mübremesinden madud olan icraâtın ahdinde ictima eylediği görülür. Eğri'ye azimetinde ve Haçova muharebesinde gösterdiği tereddütler kendisinin cesur olmadığını bildirir.

Mehmed-i Sâlis'in şiire intisabını ve Adlî tahallüs eylediğini yazan meşhur tarih sahibi vakanüvis Naima” bu devirde yetişmiştir. [s.517]

ON BEŞİNCİ BAB

BİRİNCİ SULTAN AHMED

-1-

1012'de Osmanlı tahtına calis oldu. Henüz on dört yaşlarında idi.

Mehmed-i Sâlis'in hastalığı hariçte duyulmamış idi. Sadrazam Yavuz Ali Paşa Mısır'da olduğu cihetle kaim-makam Kasım Paşa sabah namazından sonra divana geldi. Bu sırada kapıcılar kethüdası Babüssaade ağasının verdiği bir destamale melfuf tezkireyi getirdi. Paşa tezkireyi [s.518] okuyamadı. Çünkü harfler, kelimeler noktasız idi. Hatta babam tabiri gözüne ilişince:

- Bu yazı padişahımızın yazısı değildir. Elfaz ve ibarâtı okunmuyor. İçinde olan babam tabiri padişahımızın ise hayatta babaları yoktur. Dedi. Hasan Bey-zâde namıyla maruf birini çağırıp okuttu. Meğer tezkirenin mefhumu şu imiş: [s.519]

- Sen ki Kasım Paşa'sın, babam Allah emriyle vefat eyledi. Ve ben taht-ı saltanata cülûs eyledim. Şehri muhkem zapt eylesen. Bir fesat olursa senin başını keserim!

Kasım Paşa şaşırıldı. Darüssaade ağasına: “Bizi imtihan mı ediyorsunuz, yoksa başka bir maksat mı var mealinde bir tezkire yazdı. Bunun üzerine Kasım Paşa arz odasına davet edildi. Odaya girdiğinde Sultan Ahmed'i taht-ı Osmânîye calis olmuş gördü. Alâmet-i mâtem olarak siyah şemle sarmıştı.

Birader-i pâdişâhî – gerek şuuru mahdud olması ve gerek valide sultanın şefaati sayesinde – katledilmekten kurtuldu. İç hazineden askere yedi yüz bin altın atıye verildi.

Sultan Ahmed henüz sünnet edilmemiş idi. Cülûsundan bir ay sonra Süleymaniye Cami'inde cuma namazını kıldı. Gecesi resm-i hitân ve şenlikler icra edildi. [s.520]

Sadrazam Yavuz Ali Paşa Avusturya ve Çağale-zâde Sinan Paşa dahi İran seferine memur oldular.

İran Seferi- Şah Abbas altı aydan beri Revan'ı muhasara eyliyordu. Mahsuruların tab u tuvanı kesilmiş, içeride ancak beş yüz müdafî kalmış idi. Şerif Paşa müstahfizların salimen çıkıp gitmeleri şartıyla kaleyi teslim eyledi. Fakat şah, müşarünileyhi katletti.

Şah Abbas evvelce aldığı esirler miyanında bulunan ulemanın:

- Siz Kızılbaş taifesinden birinin katli yetmiş kâfir katline muadildir diye fetva verenlersiniz, sözüyle husyelerini ve ciğerlerini yararak katleylemişti. Revan'ı zapt ettikten sonra Şemah'ı ve Şirvan'ı da aldı. Şeyhli karyesi ahalisi sünniyü'l-mezhep olmalarıyla cümlesini katletti. Küçük çocukları harmanlardaki "dögen"ler altında ezerek öldürdü. Karşısında kuvvet olmadığı cihetle ilerleyerek Akçakale [s.521] ve Kars'ı dahi teshir eyledi. Serdarlarından Emir Gune Han Akçakale'de katliam icra ettiği gibi Ermeni reayasını dahi sürüp İsfahan'a yolladı. Bu taraf alay beyi Kenan Bey'i esir ederek Şah'a gönderdi. O dahi biçareyi topun ağzına bağlayarak Revan'a doğru attırdı.

İran seferine memur olan Çağale-zâde yolda asker toplamak gibi tehhürü mucip manialarla ancak kış zamanı Kars'a varabildi. Şah Abbas ise Tebriz üzerine çekilmiş ve buranın ahalisi evvelce dağıtıldığı cihetle zahire hususunda pek ziyade müzayakaya uğramış idi. Çağale-zâde kış bahanesiyle şahı takip etmedi. Halep, Diyarbakır taraflarında kışlamaya dahi rıza göstermeyerek Van'a kapandı. Kürt beylerini davet edip şehirde direng etmekte iken Şah Abbas Allahverdi Han kumandasıyla asker gönderdi. Van'ı muhasara eyledi. Sinan Paşa Van Gölü'nde bir gemiye binerek Adilcevaz'a [s.522] kaçtı. Oradan dahi at sürerek Erzurum'a erişti. (1013).

(1014)te şahın çerhacılarını mağlup etti. Fakat Tebriz gölü taraflarında Köse Sefer Paşa meşveretsiz ve tedbirsizce hareketle Tebriz beylerbeyi Tekeli Paşa'yı ve sair on altı beylerbeyini kendisine uydurdu. Ve serdarın acele etmesin diye yolladığı emirleri dinlemeyerek Allahverdi Han alayı üzerine atıldı. Bu alayla beraber Zülfikar Han alâyını dahi mağlup ederek şahı muztar bir halde bıraktı. Lâkin takipte pek ziyade ileriye gitti. Hatt-ı ric'atini kestirdi. İranîlerin hücumu üzerine yorgun askeriyle tekrar harbe başladı ise de mecruhen esir düştü. Şah huzuruna götürüldükte lisân-ı şetm ile cevap verdiğiinden dolayı katledildi. Çağale-zâde bu mağlubiyet üzerine Van'a döndü. Halep beylerbeyisi Canpolat-zâde Hüseyin Paşa dahi Halep askeriyle gelirken firarilerin: Serdar mağlup oldu [s.523] Sözüne inanarak meydân-ı harbe gelmeyip Van'a çekilmiş idi. Serdarın Van'a muvasalatında istikbaline çıktı. Özürlü diledi ise de dinlemeyip idam eyledi. Fakat otuz bin kadar etbai Halep'e avdet ve kardeşi Ali Bey ile Hızır Bey ref'-i livâ-yı isyân ettiler. Paşa Diyarbakır'a geldiğinde kederinden vefat eyledi.

-2-

Avusturya Seferi – Sadrazam Yavuz Ali Paşa ordu ile Edirne'ye muvasalatında İstanbul'da hâce-i pâdişâhînin müdahalesiyle Ebu'l-Meyâmin Mustafa Efendi meşihattan azledildi. Sunullah Efendi tekrar şeyhülislâm tayin olundu. Paşanın bizzat kaim-makam nasp ettirdiği Sofu Sinan Paşa dahi aynı müdahale ile azlolundu. Hafız Paşa kaim-makam-ı sadâret nasp edilmişti. Serdar bu türlü [s.524] muamelâtтан son derece dilgir oldu. Yolda hastalandı. Belgrad'a vusulunda ahirete sefer eyledi.

Belgrad'da bulunan Lala Mehmed Paşa rütbe-i sadâretle beraber serdarlığa nail oldu. Budin'e gidip Estergon'u muhasara ve kışın vürudu üzerine yine Belgrad'a avdet eyledi [1013]. İstanbul'da ise Yenişehir'de bulunan kaim-makâm-ı sâbık Kasım Paşa ile iki defa

avdeti hakkında verilen emr-i pâdişâhîyi dinlemedi diyerek mu'allim-i sultânî ve Sunullah Efendi'nin tahrikiyle kethüda Sarıkçı Mustafa Paşa katledildiler.

Serhatta dahi mühim bir tahavvül var idi: Macar asil-zâdegânından Bocskay (Boçkay) Macarların Nemçelilerden gördükleri eza ve cefaya ve hakarete binaen serdara yolladığı bir arizada:

“Padişahın dostuna dost düşmanına düşman olup zîr-i cenâh-ı himâyetlerine duhul ile kadimi a'damız Nemçe aleyhine kalkacağımızı ve padişaha can ve baş ile hizmet edeceğimizi taahhüt ederiz” [s.525] demiş ve bunun üzerine taahhüdü kabul edilmiş idi. Filhakika Boçkay'ı Nemçelileri birkaç yerde bozarak Varat'ı, Tokay'ı ve sair birkaç mahalli zapt etti. İmdad ricasıyla beraber esir beyzadeler ve hediyeler irsal eyledi.

Anadolu ahvali kesb-i vehâmet ederek Celâlîler çoğalmış, Kalender Oğlu, Kara Said gibi şakiler Aydın ve Saruhan taraflarını tahrip etmekte, Tavil Halil ile Saçlı nam şaki dahi Karaman ve Anadolu vilâyetlerini berbat ederek devleti hayli hayliye işgal eylemekte bulunmuş idi. Anadolu beylerbeyisi Kejdehan Ali Paşa eşkıya üzerine memur edildi. Nasuh Paşa fırkasıyla beraber Bolvadin'de vuku bulan muharebede Nasuh Paşa firar ettiği halde Ali Paşa'yı firar töhmetiyle katleyledi. İşte bu türlü ahvale münzam olan İran bozgunluğu dahi devleti Avusturya ile musalahaya mecbur ediyordu. Lala Mehmed Paşa [1014]te Belgrad'a azimetinde Estergon muhasarasına [s.526] meyletti. Evvelâ Vişgerad ile Diruni'i zapt ile Peşte'de Erdel prensi Boçkay'ı kabul eyledi. Başına üç bin altınlık bir “korone” taç vaz ve bir murassa kılıç ihda ve taraf-ı şâhânedan Macar krallığının kendisine verildiğini tebşir etti. Bu prens devlete on bin lira duka altını verecek idi. Paşa bu sefer de Estergon, Uyvar vesaireyi fethederek Belgrad'a avdetinde Nemçeliler – Erdel ve Eflâk ile Boğdan'dan ümitleri zail olmakla – sulha meyletttiler. Lala Mehmed Paşa Belgrad'ta mukaddemât-ı sulhiye müzakeresiyle meşgul olarak muvakkat bir mütareke akdeyledi.

Paşa henüz Belgrad'da iken Hırvatistan ile İstiri taraflarına Kanije beylerbeyisi Sarhoş İbrahim Paşa ile Boçkay'ın serdarlarından birini yollayarak tahribât ve menhubâtta bulundu.

Cağale-zâde'nin İran'da mağlubiyeti üzerine veziriazam Lala Mehmed [s.527] Paşa İstanbul'a davet edildi. Müşarünileyh Kanije kahramanı Tiryaki Hasan Paşa'yı vekil bırakarak avdet etti. Bosna ahalisinin şikâyetleri ve muhik adavetleri üzerine Tamışvar'a gönderilen Deli Hasan'ın üzerine yerliler hücum ederek etbanı katlettiler. Deli Hasan buradan yakayı sıyrıp Belgrad'a gelince Hasan Paşa merkumu kaleyi hapis ve İstanbul'dan aldığı fetva üzerine kendisi ile karındaşı oğlu küçük beyi katleyledi.

- Tütün ve istimali bu sene zuhur ve taammüm etmeye başladı.

Sadrazam Lala Mehmed Paşa İstanbul'da kaldı. Bir taraftan Nasuh Paşa kumandasıyla İran'a sevk olunan ordunun, diğer taraftan Avusturya üzerine Murad Paşa kumandasıyla gidecek askerinin umuruna nezaret etmeye memur kılınmış idi. Ba'de Bostancıbaşı Derviş Paşa hilesiyle İran serdarlığına nasp edildi. Üsküdar'a [s.528] geçmek üzere iken meflucen vefat etti. Gariptir ki hastalığı doğru mudur diye iyadetine yollanılan kapı ağası, paşanın hâl-i ihtizârda olduğunu anlattığı zaman Sultan Ahmed kemâl-i ehliyet-perverîsinden:

- O giderse biri daha yerine gelir, demiştir.

Derviş Paşa bed-nihâd ve gaddar bir adam idi. Mühr-ü sadâret verildiği gün oğlunun kabahatinden dolayı mütekait bir ihtiyarın boynunu vurdurdu. Bu paşa her türlü cevr ve zülmünden maada İstanbul ahalisinden şeh-nişîn başına biner akçe almak gibi bugün Avrupa'daki pencere vergisini andırır muamelât-ı tazyîkiyeye de başlamış idi. Fakat çok sürmedi. Demirkapı hizasında yaptırılmakta olduğu saraydan sarây-ı hümâyûn duvarı altına-kendisinin masraf emini bir Yahudi'nin masraf çok oldu paşa beni mahv eder korkusu ile-açtırdığını haber verdiği dehliz, padişaha suikastı var diye tefsir olundu. Günün birinde huzurda boğduruldu. [s.529]

Naima diyor ki: Boğulduktan biraz sonra ayağını tahrik etmekle padişah hançeriyle boğazını kestiler!

Mühr-ü sadâret Belgrad'ta bulunan serdâr-ı şehîr Murad Paşa'ya verildi. Müşarünileyh derhal Budin'e gitti. Nemçeliler tarafından edilen sulh teklifini kabul ve mukalemeye Budin beylerbeyisi Kadı-zâde Ali Paşa ile Budin kadısı Habil Efendi'yi vesaireyi memur eyledi. Komran ile Estergon arasındaki Zidve boğazında Nemçe ve Macar vekilleriyle buluşup kayıklara binildi. Tuna üzerinde konuşuldu. Yirmi sene müddetle bir mu'âhede-i sulhiye akdedildi.

-3-

İRAN SEFERİ

Anadolu Te'dîbâtı- On beş seneden beri Anadolu'da asayiş muhtel, bir kasabadan diğerine gitmek adeta muhal olmuş, Kara [s.530] Yazıcı beliyyesini müteakip Deli Hasan zuhur etmiş idi. Bu ikisinden maada Kalenderoğlu Mehmed, Kara Said, Sekban Tavail, Yusuf Paşa, Deli Derviş, Bey-zâde, Arnavut Hüseyin, Kumkapılı Ahmed Bey, Gedüslü Ali, Konyalı Tavail Mustafa Çelebi, Gürzduvattar, Arnavut Süleyman, Tepesi Tavail Deli Arslan, Deli Kaplan, Kör Hüseyin, Kara Mirahur, Büyük Halil, Yağmur namlarında bir takım eşkıya dahi yer yer dolaşmakta idiler. Fakat Canpolatoğlu Ali Bey cümlesinden ziyade kök salmış idi. Hatta Cebel-i Lübnan'da bulunan diğer şakî-i Dürzî Fahreddin ile birleşmiş, Şam valisi Emir Yusuf'u Şam'da muhasara etmiş, onu dahi ittifaka mecbur ederek i'lân-ı istiklâl ettikten maada namına hutbe kıraat, sikke darp ettirmek, Toskana gırandükasıyla akd-i mu'âhede eylemek, diğer Avrupa devletleriyle de aynı vecihle muahedeye talip olmak gibi harekâta da kalkışmış idi.

Murad Paşa, Nemçe'den bedel-i sulh namına gelen emvali getiren elçileri beraberine alarak İstanbul'a geldikten sonra te'dîb-i eşkiyâya memur oldu. [s.531]

[1016]. Rumeli Beylerbeyiliğini Tiryaki Hasan Paşa'ya ve Anadolu Beylerbeyiliğini dahi Maryal Hüseyin Paşa'ya verdi. Bursa muhafızı Mustafa Paşa'yı da kaim-makam bıraktı.

Paşa Üsküdar'dan hareketinde Ankara tarafında bulunan şakî Kalenderoğlunu ordunun müruruna mani olmaması için evvelâ taltif, Konya'ya vusulunde eşkiyadan Mangırcı gibi eşirrayı katil, Sarrac-zâde Ahmed Bey gibi otuz bin aveneye malik bir zorbayı idam ile kuyuya ilka, Silifke'de Musullu Çavuş'u, Adana'da Cemşid'in avenesini perişan ve kendilerini mecbûr-ı firâr, Ankara'da Kadı Vildan-zâde Ahmed Efendi'nin tedâbir-i akilâne ve cesuranesi ve Tekeli Mehmed Paşa kumandasında gönderdiği asker ile Kalenderoğlunu münhezim ettikten sonra asıl maksudu olan Canpolatoğlu üzerine yürüdü. Merkurumun yirmi bin piyade ve yirmi bin atlı ile Bakras denilen mahalde hendekler ve metrisler kazarak yolu kapadığını anlayınca Güvercinlik sahrasına geçti. Oruç ovası nam mahalde Canpolatoğlu ile muharebeye girişti. Rumeli valisi vezîr-i şehîr Tiryaki Hasan Paşa gayret [s.532] ve himmetiyle Canpolat'ın hücumlarını def ve o gün yirmi altı bin şakî katleyledi. Serdarın otağı önünde yirmi kadar cellât bulunmakta ve eşkiyadan derdest edilenleri durmamacasına kesmekte idiler. Velhasıl Canpolat hezîmet-i külliyeye uğradı. Doğruca Meskat-ı re'si olan Kilis'e kaçtı. Orada dahi dikiş tutturamayarak Halep'e gitti, şehri yağma etti. Halep'ten geceleyin firar ederken ahali damlarından başına kazurat ve çirkab döktüler. Şehirde muhtefi olan binden ziyade taraftarını yakalayıp kestiler. Maanoğlu Fahreddin dahi Canpolat ile beraber kaçarak Şakif kalesine iltica ettiler.

Murad Paşa Halep'te kışladı. Her gün tutulan yüz, iki yüz şakîyi katlediyordu. Tavail Ahmedoğlu Mehmed nam şakinin biraderi Mustafa Bağdad'ta i'lân-ı isyân etmekle Cağale-zâde Sinan Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'yı memur etti. Mehmed Paşa, şakîyi mağlup ve Bağdad'a kapanmaya mecbur ederek şehri dahi zapt eyledi.

Kalenderoğlu Murad Paşa'nın Halep'te bulunmasından bi'l-istifaâde [s.533] Bursa üzerine yürüdü. Kınalıoğlu namındaki şakî ile birleşti. Canpolat-zâde Ali Paşa bu aralık

kefen-berdûş Eskişehir kurbuna gelmiş ve İstanbul'a Haydar Bey namında ihtiyar amcasını ricacı yollamış idi. Kalenderoğlu Ali Paşa'nın vürudunu duyunca: Benim de maksadım talebi-af idi diyerek maiyetiyle yanına çağırdı. Paşa merkumun müzmerrini anlayınca bir gece oturduğu yerin duvarını delerek İstanbul'a doğru kaçtı. Fakat beraberindeki leventler Kalenderoğlu ile beraber kaldı. Şaki Bursa'yı ihrak ve yağma eyledi. İstanbul'dan gönderilen Nakkaş Hasan Paşa'nın vürudu üzerine Mihaliç taraflarına kaçtı. Silistre mutasarrıfı Dalgıç Ahmed Paşa'yı mağlup ve maktul etti. Ba'de Saruhan, Hamideli, Karaman hududuna saldırarak Ağaçtan Piri nam şakiyle birleşip Antakya'ya gitti.

Kalenderoğlu Kara Said, Göynüklü Halil, Kör Hüseyin, Geç Mehmed, Ağaçtan Piri, Köse Ahmed, Gedüslü Akdarmı, Laz Hüseyin, Kâfir Murad, Şakloz Ahmed, Dağlardelisi, Tanrıbilmez, Baldırı Kısa, Kör Mahmud gibi hempalarıyla meşveret ederek Murad Paşa üzerine varmak [s.534] ve mağlup ederek Üsküdar'dan itibaren Anadolu'yu zapt etmek hülyasında bulundu. Musullu Çavuş'u da beraberine almak istedi ise de paşa daha evvel davranarak Çavuş'a İçeli sancağını verdi. Kalenderoğlu yirmi bin piyade ve süvari ile Göksun derbendi ağzında durdu. Murad Paşa merkumun üzerine bilhücum külliye münhezim ederek takibine on bin süvari tayin eyledi. Kalenderoğlu avenesi yollarda köylerde kırıla kırıla ta Revan'a kadar kaçtılar. Şah Abbas serdarlarından Emir Gune Han'a iltica ettiler. Hatta sakallarını tıraş ve ashâb-ı kirâmdan bazılarını sebbetmek suretiyle mezheb-i Şia'yı kabul eylediler. Şah bunları yüzer, ikişer yüzer memleketi dahiline dağıttı.

Sıra Tavil Mahmud'un biraderi Meymun'a gelmişti. Murad Paşa doksan yaşlarında bir pîr-i fânî olduğu halde Sivas'tan kalkarak [s.535] at üzerinde altı gün yedi gece sürerek Kara Hasan Gediği nam derbentte yetişip mahv ve perişan eyledi. Meymun dahi Kalenderoğlu'nun yolunu tuttu. Muradhanlılar namındaki üç şaki dahi bu ara temizlendi.

Murad Paşa Anadolu'da miktarı altmış ile yüz bin arasında şaki tepeledi. Muharebâta kuyular kazdırarak lâşeleri oralara doldurduğu cihetle unvanı Kuyucu kalmıştır.

İstanbul'a avdetinde üzerlerinde Celâlî zorbalarının isimleri yazılı dört yüz kadar bayrağı baş aşağı indirerek kasr-ı pâdişâhî önünden geçti. Kendisine pek ziyade iltifat ve ikram olunarak iki kat hilat ile sorguç ve sair hedaya verildi. Müşarünileyhin tenkîl-i eşkıyâda izhar eylediği şiddeti çok görenler olduğu gibi zulme meylini dahi tasdik edenler vardır, fakat ekseriyet tedâbir-i şedîdesini tahsin etmekte müttefiktir. [s.536]

Zitvatorok muahedesinden kırk elli gün geçtikten sonra Boçkay vefat etti. Bu cihetle müteveffaya halef tayini meselesi yine devlet ile Avusturya arasında bâdî-i ihtilâf oldu. Avusturya Estergon, Kanije, Yanık Kale iade olunursa iki yüz bin dükânın irsal olunacağını bildirdi ise de reddedildi. Fakat Uyvar'da akdedilen bir mukavele mucibince elçiler iki yüz bin altını vererek ve Bâbiâli'ce islah ve tadil edilen ahîd-nâmeyi dahi alarak döndüler.

Murad Paşa İran seferine hazırlanırken şaki Musullu Çavuş'u Karaman beylerbeyi tayin ederek selefi Zülfikar Paşa vasıtasıyla tuzağa düşürüp katil ve diğer şaki Yusuf Paşa'yı dahi şöyle böyle teminât ile İstanbul'a getirerek idam eyledi.

Zamanımızda ve zamanımızdan evvelde başımızda büyük bir gaile hükmünde olan "kapitülasyon" namıyla maruf "uhûd-ı atîka" Fransa kralı Dördüncü Hanri'nin Savary de brèves (Savari Dö Berev) ve Jean [s.537] de Gontaut-Biron (Jan De Gontu-Biron) namlarındaki murahhaslarının maharetleriyle tecdid edildi, İngilizler (1008) tarihinde kendi sancaklarıyla şark iskelelerine yanaşmak ruhsatını almışlardı [1].

[1] Venedikli ve İngiltere taifesinden maada Ceneviz ve Portukal ve Katalan tüccarı Sicilya, Ankona, İspanya ve Florista'dan Fransa kralı namı ve sancağı ile memâlik-i Osmâniyeye gelip gitmeye ruhsat verilenler kemakân gelip gidip Fransa sancağı nasp eyleye. Benderler de Fransa konsoloslarına müracaat edeler. Ve reayasından Kudüs-ü Şerîf ziyaretine varıp gelenlere ve Kamame'de yani Hazret-i İsa'nın medfeni olan kilisede mütemekkin olan ruhbanlara dahl ve taarruz olunmaya. Pamuk ve pamuk ipliği ve sahtyan ve balmumu ve gön

gibi memnu olan eşyadan verilmeye. Getirdikleri kuruştan alınageldiği üzere resm alına ve Fransa gemilerine harbî vilâyetlerden zahire alıp harbî vilâyetlere giderken İslâm gemileri tarafından tutulmaya. Getirdikleri metadan kanun üzere gümrük alınıp yeni icat olunan “masdariye”, “kasabiye” ve “refet” ve “bac” “yasakçılık” ve üç yüz akçeden ziyade “selâmetlik” resmi talep olunmaya. Fransalılar Cezayir ve Tunus kıyılarında mercan [s.538]ve balık sayd edeler ve sefaret tercümanları haraçtan ve kasabiyeden ve sair tekâliften muaf olalar. Fransa tebası elçilerine ve konsoloslarına ait olan rusumu verip nizaları onlar marifetiyle fasl oluna. Kimesne taarruz etmeye ve konsoloslarıyla davası olanlar asitanede göre. Fransa elçileri divân-ı hümâyûna geldikte vüzeraya vardıkta İspanya ve sair kralların elçileri üzerine takaddüm ve tasaddur eyleyeler. Ve Fransa’dan esir olunup konsoloslar Fransalıdır diye tayin ederlerse sahip yahut vekili ile der-i devlete gönderilip kaziyesi görüle. Fransalı ve ona tabi yerlerden memâlik-i maksûrada temekkün edenlerden haraç talep olunmaya ve iskelelerde konsolos tayinine kimse mani olmaya ve tekâliften muaf ola. Ve Fransa tüccarı ile nizai olan kadıya vardıkta tercümanları hazır bulunmazsa kadı davalarını istima eylemeye ve Fransa gemileri İstanbul’da kanun üzere aranıp gittikten sonra bir daha boğaz hisarında aranmaya ve derya yüzünde donanma ve gayrı gemiler Fransa gemilerine rast geldikte birbirleri ile dostluk edip kendi rızalarıyla bir miktar hediye vermeyince cebren bir nesne almayalar...[Naima Tarihi]

Dikkat- Biz bu kadar imtiyazı Fransa’ya verdiğimiz halde kendi tarihlerinin rivayetleriyle dahi musaddak olduğu üzere Dördüncü Hanri şarka istilâ etmek politikasını gütmekte ve hatta ordumuzun Avusturya ordusuna ve donanmamızın İspanya donanmasına mukabil bulunduğu cihetle Fransa’nın istediği gibi hareket etmekte hür kalacağını söylemekte idi. [s.539]

İran Seferi – Murad Paşa ilkbaharda doğruca İran seferine azimetle Tebriz’e yürüdü. Tahrip ederek kış münasebetiyle çekildi. Şah Abbas, cediti Tahmasb zamanında yani ahd-i Süleyman-ı Kanunî’de aktedilen muahede mucibince tahdîd-i hudûda rıza gösteriyordu. Murad Paşa ise Murad-ı Sâlis zamanında hutbe-i pâdişâhî okunan yerlerin istirdadı şartıyla akd-i musâlaha emelinde idi. Ertesi sene Şah Abbas yine haberler gönderdi ise de aldırmadı. Diyarbakır beylerbeyisi Nasuh Paşa Murad Paşa’nın yerine geçmek şartıyla hazîne-i celîleye kırk bin altın ita ve sefer esnasında asakiri malından idare edeceğini müş’ir-i pâdişâha gizli bir ariza taktim etmiş [s.540] idi. Arızası buradan Murad Paşa’ya yollandı. Serdar, Nasuh Paşa’yı çağırarak kırk bin altın ile askerinin zahiresini cem ve takdim eylesini emretti. Nasuh Paşa bilmeceburiye cem ve takdim eyledi. Fakat serdar kuvve-i külliye ile İran üzerine hazırlanmakta iken vefat eyledi (1020)

Nasuh Paşa muradına ererek sadrazam oldu. Şah Abbas bu münasebetle dahi tekâlîf-i sulhiyede bulundu. Paşa zapt olunan yerler için iki yüz yük ipek verilmesine muvafakat eyledi. Bu suret serdarca münasip görülerek elçileri ve bir senelik ipeği alıp İstanbul’a geldi. Burada aktedilen sûret-i sulhiyede vaktiyle Sultan Süleyman-ı Kânûnî ile Şah Tahmasb arasında tahdid edilen sınır baki kalmak ve her sene iki yüz yük ipek vergi vermek şartları kabul edildi.

Sultan Ahmed av merakıyla Edirne’ye, oradan da Gelibolu’ya gitti. Avdetinden biraz sonra müskirâtın men’i maksadıyla Emânet-i hamr namıyla mevcut olan şarap gümrüğünü ref eyledi.[s.541]

VUKÛ'ÂT-I MUHTELİFE

Donanma – Kaptanıderya Halil Paşa 1019'da Sakız'a gitti. Altı korsan sefinesini takip ederek beş yüz esir, yüz altmış top, iki bin tüfek ve dört kalyon aldı. Bunlar arasında Kara Cehennem diye gayet büyük bir sefine vardı. Bunun üzerine Halil Paşa'ya iltifat olunup hilat verildi. (1020)de yine Akdeniz'e çıktı. Kaptan Mehmed Bey Maltalı Kör Kaptan namındaki korsanın kalyonunu zapt ile Rodos'a getirdi. Lala Cafer Bey namındaki bir kaptanımız iki kalyon ve dört kalite zaptıyla tersaneye avdet etti. Halil Paşa dahi yüz esir ile Dersaadet'e geldi. Pek çok [s.542] hizmeti mesbuk iken azlolunarak Mısır valisi sabık Mehmed Paşa kaptanıderya nasp edildi. Yeni kaptan paşa (1021)de Sayda ve Beyrut taraflarına gitti. Canpolatoğlu mütteliklerinden Maanoğlunu emana getirerek devlete vermekte olduğu emvalini maa ziyadeten aldı. Fakat avdette Sisam boğazında dokuz pare gemimizi korsanlara kaptırdı. Halil Paşa ikinci defa kaptanıderya tayin edildi. Müşarünileyh bu defa kırk beş pare sefine-i harbiye ile Akdeniz'e çıkararak Malta ceziresini vurdu. Buradan Trablusgarp'a giderek Sefer Dayı namıyla türeyen bir mütegalibi bâ-fetvâ kale kapısı önüne astı.

Karadeniz donanmadan arı idi. Bu sebeple Kazaklar kayıklarıyla gelerek Sinop'u yağma ettiler, yaktılar, yıktılar. Tuna ve Karadeniz sevahili muhafızı Şıksıkî İbrahim Paşa altmış şayika ile bunlara Don nehri mansabında erişti. Kazaklar gasp ettikleri emvali bıraktılar. Tatarlar dahi yetişmekle ekserisi maktul ve esir düştü. [s.543] Sadrazam Nasuh Paşa bu vakayı padişahın gizlemiş idi. Padişahın on üç yaşındaki kızıyla izdivâç-ı musammemini çekemeyen şeyhülislâm efendi ile mu'allim-i sultânî ve kızlarağasının ilkaatı, o zamanlarda dahi dine ve padişahın nefesine dokundurmadan ibaret olan müftereyât, meselâ: Nasuh Paşa'nın maksadı taht-ı sultândır veyahut Sultan Ahmed Edirne'de şikârda iken Kırım hanının biraderi Mehmed Giray'ın uhdesine hanlığı alıvermek için mumaileyhi Edirne'ye davet ettirdiğinden dolayı daima devletin başına birer bela kesilmiş olan mukarrebini: Efendim, Nasuh Paşa'nın Cengiz hanedanından birini buraya celp etmesi tahta çıkarmak içindir tarzındaki telkinât ve tesvilâtı ile gözden düştü. Bu hallere: Paşanın ağalarından birinin sadattan birinin haremını iğva etmesi üzerine camide seyyidin: Adalet isterim diye bağırması da inzımam edince fikr-i şâhâne bütün bütün aleyhine çevirildi. Paşa bir gün huzurda: “Ya doğrudan doğruya maruzâtımın veyahut istifamın [s.544] kabulunu isterim. Ben kendimi zehirleyip helâk ederim” tarzında söylenince padişah da:

- Seni hain seni, demek Murad Paşa lalamı sen zehirledin. Diye cevap vererek bir cuma günü Bostancıbaşı ile yüz bostancı yollayıp konağında boğdurdu (1024). Paşanın zülüm ve şiddeti ile beraber irtikâp ve rüşveti var idi. Adamalarının dahi yapmadıkları seyyiât ve cinayât kalmamış idi. Hatta nişancılık verdiği Hızır Efendi namında birinin doğru bir sözünden rencide olarak li-maslahatin Anadolu'ya göndermiş, arkasından da adam yollayıp katleyemiş idi. Maktulun hizmetlerini tadad edenlere:

- Biz de rütbe-i şehâdete erdirdik. Cihân-ı fâninin zahmetinden kurtadık, bizim yüzümüzden cennete girecek, fena mı ettik?

Suretinde eğlenir bir gaddar olduğu tarihlerimizde muharrerdir. “Naima Tarihi” dahi: “Katl-i insân yanında tavuk kesmekten ehven ve cam kırmaktan eshel ve ahsen görünürdü.” diyerek tab'-ı cânîyânesini tarif [s.545] eyler. Bunları size yazmaktan maksadım o zaman ahlâk ve tabayinin bir cüzünü anlatmaktır.

“Târîh-i Siyâsî” diyor ki:

Paşanın ihnakı muzâyaka-i mâliyenin define medar oldu. Muhallefâtında bir milyon duka kıymetinde kileler dolusu inci, ol miktar nakt-i meskûkât, altın gümüş kaplanmış ve zi-kıymet taşlar ile murassa bin on sekiz kabza seyf ki bunlardan elmas ile murassa olan bir adedine elli bin duka kıymet tahmin olunmuş idi. Mağazalar dolusu Acem ve Mısır halıları,

sırmalı kumaşlar, atlas ve kadife, dört yüz resi asil kısarak olmak üzere bin yüz res at ve dört yüz çift altın özengi, on sekiz bin deve ve dört bin res beygir ve altı bin inek ve öküz ve beş yüz bin koyun bulundu.

Evvelce Öküz Mehmed Paşa iken sonra padişaha sıhriyeti münasebetiyle Damat Mehmed Paşa olan zat sadrazam oldu. Şeyhülislâm Mehmed Efendi dahi bu aralık vefat etti. Biraderi Esad Efendi – Tâcü't-Tevârîh sahibi – makâm-ı meşîhata geçti.

İran – Nasuh Paşa ile beraber gelen Acem elçisi Kadı Han (1021)de İran'a avdetinde beraberine dergâh-ı âlî çavuşlarından meşhur [s.546] İncili Mustafa Çavuş verilmiş idi. O zamandan beri iki sene geçtiği halde ne Çavuş, ne de iki yüz yük ipek vergi gelmedi. Sadrazam İran seferine memuren Halep'e gitti. Her ne kadar bu aralık Şah'ın Kasım Bey namında bir elçisi süratle Revan şehrine geldi ise de padişah pür-gazâb harp edilmesini emreyledi. Sefir Dersaadet'e vasil olunca iltifat edilmeyip bir yere konuldu.

(1025)te veziriazam Halep'ten hareketle Erzurum'a ve oradan Kars'a vardı. Kalesini bittamir şahın bulunduğu Nahçıvan'ı topraklarla dövdü. Van beylerbeyi tekeli Mehmed Paşa da Erivan kalesini muhasara ederek İranîleri mağlup etti. Nahçıvan da mukaddema Nasuh Paşa ile aktedilen mu'âhede-i sulhiyenin ibkası ve ipek vergininin nısfâ tenzili şartıyla teslim oldu. Ordu, kışın takarrubu hasebiyle avdet ederek Soğanlı yaylasında şedit soğuklara tutuldu. Pek çok telefât verilmekle beraber Revan gibi bir toprak kale dahi zapt [s.547] edilemedi. Yalnız bunca masarife bedel Öküz Mehmed Paşa azledildi. Kaptanıderya sabık Halil Paşa sadrazam oldu.

Acem elçisi Yedikule'ye hapsedildi. Halil Paşa Diyarbakır'da kışladı. Tatar hanı Canbek Giray kırk bin askerle Kefe'den karşıya geçerek Gence, Nahçıvan, Çulha taraflarını yağma etti. Bin kadar esir ve ona göre mevaşi alarak geldi. Hana murassa kılıç, gadare, murassa raht ve eğer ile at ve beş bin altın harçlık verildi.

Boğdanlılar Kazaklarla ittihat ederek voyvoda Etyen Tomaza'yı kovdular. Rumeli, Budin ve Kaniye serdarı İskender Paşa mikdâr-ı kâfi kuvvetle geçti. İhtilâl sergerdeleriyle beş yüz Kazak'ı esir olarak İstanbul'a yolladı. Matrud voyvodayı yine makamına geçirdi. Bu Kazaklar meselesi azdı. Turla nehri kenarında Budile nam palangada Leh vilâyeti hatmanı İstanislas ile vuku [s.548] bulan mukalemede hatman, Kazak eşkıyasının Özi suyundan Karadeniz'e inemeyeceklerini, Erdel ile Eflâk ve Boğdan taraflarına ilişilmeyeceğini, İskender Paşa da Tatarların tecavüzlerine nihayet verileceğini taahhüt ederek te'mîn-i sulh edildi.

(1026) senesinde bazı vekâyi'-i mahalliye vardır: İstanbul'da bulunan Cizvit papazların Rum patrik vekilini elde ederek Napoli kralıyla Papa'ya kendi haklarında mektup yazdıkları haber alındı. Cümlesi hapis ve vekili salb olundu. Fransız sefiri otuz bin duka vererek güç hal ile mahpusîni kurtardı.

(1002) tarihinde Hristiyanlarla Yahudilerin gök ve sarı renkte tülbent sarmaları men, siyah ve kırmızı çuhadan takye giymeleri ferman olunmak gibi bir acîbe-i ra'iyet-perverî meydana konulmuş idi. (1026)da dahi bir Galata kadısı Yahudilerin kalpakları ve Hristiyanların sepüşları aleyhine bir ilâm verdi. Defterdar Bâki Paşa namında biriyle [s.549] beraber sefâret-i ecnebiye hizmetinde bulunsun bulunmasın şapka giyen Frenklerden ve elçiler familyalarından bile cizye alınmasına kalkıştı ise de şikâyet üzerine ilâmı fesh olundu.

Evvelce aktedilen Zitvatorok muahedesi ahkâmında ihtîâf zuhur etmiş idi. Bu kere Viyana'ya izam edilen Osmanlı heyeti orada mukalemeye girişti. Mu'âhede-i mezkûrenin yine yirmi sene müddetle tecdidi, akd-i mu'âhededen beri iki taraftan Macaristan'da bina edilen istihkâmâtın hedmi, tarafeyn esirlerinin iadesi, Bâbiâli'nin idda ettiği altmış sekiz karyenin vergi vermeleri, konsoloslar tayini hakkında yirmi madde üzerine bir muahede daha tanzim eyledi.

Avusturya sefir-i cedîdi Kazarin yüz elli kişi ile geldi. Hâric-i şehirde Çavuşbaşı ve maiyeti tarafından karşılandı. Sefir, o ana kadar İstanbul'ca görülmemiş olduğu üzere altı

sefaret süvarisi, beş trampetçi ile boruzan, bir taraftan salib üzerinde Hazret-i İsa'nın [s.550] ve diğer tarafında kartal kuşu tersim edilmiş bayrakla İstanbul'a girdi. Bu hal heyecanı mucip oldu. Sefir nezaret altına alındı. Hristiyan hanelerinde taharriyât icra edildi. Bilhassa Galata'da "Fransiskan" denilen papazların reisleri denize atıldı. Dört Cizvit Yedikule'de hapsolundu. Hatta padişah bile gece şehri devre çıktı. Fakat bunun bir rivâyet-i kâzibe olduğu anlaşıl原因 sefir tahliye ve huzura kabul edildi. İmparator tarafından getirdiği elli bin florin kıymetindeki hediyeyi takdim etti. Elli maddeden ibaret ilk bir ticaret muahedesini tasdik ettirdi.

Sultan Ahmed Zitvatorok muahedesinin teccid edildiği esnada bir rivayete göre şirpençeden ve bir rivayete göre mide hastalığından vefat eyledi (1026). 28 yaşında idi.

Meşhur olduğu üzere on dördüncü padişah olarak 14 yaşında tahta çıktı, 14 sene hükümet eyledi. Hatta at meydanında Ahmed [s.551] Paşa ve Mehmed Paşa saraylarını iştirâ ederek mi'mâr-ı şehîr Mehmed'e inşa ettirdiği câmi'-i şerîf altı minareli olup şerefeleri mecmuu ise yine on dörttür.

Sultan Osman, Mehmed, Sultan Murad-ı Râbi, Bayezid, Süleyman, Kasım, Sultan İbrahim namlarında yedi şehzadesi var idi. Bunlardan birincisi Sultan Mustafa'dan sonra câlis-i taht olan Osman-ı Sâni'dir.

Sultan Ahmed'de görülen şiddet-i merâm ve sebât-ı azim ihtimal ki sâ'ika-ı şebâb ile ihtiyar edilen hareketlerdendir. Maahaza teşebbüsünde kavi kalpli olduğu da bir iki hadise ile anlaşılıyor:

1014 Ramazan'ında yeniçeriler: Ulûfe ve çuha alamadık, sözünü azıttıkları gibi ertesi gün de sipahiler ulûfe ve haraç defterleri bahanesiyle kalkışarak: Divana girmeyiz, çorba içmeyiz, cilveleri meydan aldı. Ağalarını taşladıkları, defterdara da sövüp saymış oldukları [s.552] duyuldu. Padişah ale's-seher kırmızı robalarını giyerek Sultan Bayezid köşkünde vüzera ile bölük ağalarını ve kâtipler ile ihtiyarlarını çağırıldı. Bir çehre-i gazâb-nâk ile:

"Ben size hat gönderip tahsile giden defterdarım birkaç güne dek geldikte ulûfeleriniz çıkarılıp ve kanun üzere haraç defterleri dahi tevzi olunur demiş iken itimat ve isga olunmayıp kapım önünde bî-edeplik niçindir? Aranızda bu makule küstahlığa cüret edenleri çıkarın."

Diye hitap ederek silâhtar ağası Şehbaz'ı, sipahiler kâtibi Karga-zâde'yi, Yekçeşm Mahmud'u vesaireyi katleyledi.

"Bir daha hadden tecavüz olunursa cümlelerin hakkından gelinir." itabıyla hepsini tehdit etti. Fakatbu gibi şedâ'id-i icrâ'âtan ne çıkar? Ma'rifet-i idâre ayağa kalkanları kesmek değil, kimseyi ağaya kaldırmamaktır.

Kuyucu Murad Paşa'nın Sultan Ahmed üzerinde bir te'sîr-i nâfiz icra ettiği müsellemdir. Meşhur Hammer Sultan Ahmed hakkında:

"Müşarünileyh kendi kendisine ne bir şey istemiştir, ne de yapmıştır. [s.553]

Müddet-i ömründe muallimi Mustafa'nın – Müftü Sunullah Efendi olacak – haremde bulunan kadınlarla kızlar ağasının – Mustafa Ağa olacak – ribkasından kurtulamamıştır" diyor.

Kasım, Derviş, Nasuh, Sarıkçı Mustafa Paşa'ları katleylemiş, zamanında sâhib-i icrâ'ât olarak yalnız Murad Paşa yetişmiştir.

Pederi Sultan Mehmed-i Sâlis zamanında elli bin dinara iştirâ edilmiş olan Şebiçerağ namındaki elması iki yüz yirmi yedi elmas pare ile bir altın levha üzerine vaz ve kubbe-i merkad-i nevebîde asılı olan "kevkeb-i dürrî" namındaki cevherin yerine talik ettirdi.

Şiire meyli var idi. "Bahtî" tahallüs ederdi. Hatta Nemçe musalahasına dair söylediği tarihte:

"Bahtiyâ baş eğdiren kat'-ı harâca düşmanı

Oldu târîh-i haliyâ cehd-i Murâd Paşa'dır"

Dediği gibi başına taktığı sorguca dahi "kadem-i şerîf" resmini [s.554]

Yaptırarak zâde-i tab'ı olan şu kıtayı yazdırmış idi:

“Nola tacım gibi başımda götürsem daim”

Kademi resmi durur hazret-i şâh-ı rüsûlün”

“Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sahibidir”

“Bahtiyâ durma yüzün sür kademine o gülün”

“Bahtî” târîh-i cülûsudur.

Maahaza tarih hakkında bir cihetten medîha-hândır. Müşarünileyh “katlü'l-âh” cinâyet-i mezmûmesini kaldırmıştır. Hatta “Netâyicü'l-Vukû'ât” bu ciheti pek güzel icmal ederek diyor ki:

“Müşarünileyh hazretlerinin cümle-i mehâsininden biri de verâset-i taht-ı devlet hakkında tertîb-i usûl ve kanun eylemesidir. Çünkü Sultan Murad-ı Evvel'in Kosova muharebesi akibinde şehadeti vukuna mebni Yıldırım Bayezid Han cülûs edip def'-i fitne-i mevhûme! Kasdıyla biraderi Yakup Çelebi'yi izale eylediğinden sonraları bu bid'at-ı seyyi'e teessüs eylemişti. Yıldırım Han ve Sultan Bayezid-i Sâni şehzadeleri misillü mansıb ve asker sahibi olup da mukatelâta cüret edenlerin def'-i gâ'ileleri emr-i zarûrî denilse bile bu gadr-ı azîm Sultan Süleyman-ı Sâni ve Sultan Murad-ı Sâlis'in sarây-ı hümâyûnda kûşe-nişîn-i inzivâ olan masumlarına kadar sirayet eylediğinden umum halka dağ-ı derûn olmasına mebni ezhân-ı enâmı tesliye zımnında nice efsaneler [s.555] tertip olunmuştur. Şehriyâr-ı müşarünileyh hazretleri biraderleri Sultan Mustafa'ya taaddi etmeyip yalnız şehzadegânın Taşra menasıbına gönderilmesi kâ'ide-i câriyesini ilga ve sakal salıvermek ile tevlîd-i zürriyât etmelerini(!) men ile saltanatı ekber-i şehzâdegâna tahsis eylemekle vasiyet ve tertiplerine tevfiken biraderleri Sultan Mustafa taht-ı saltanata iclas olundu.”

Devlet-i Osmâniyede ise Alaaddin Paşa müstesna olmak üzere târîh-i te'essüsünden itibaren üç yüz bu kadar sene zarfında taht-ı saltanat-ı pederden büyük evlâda intikal etmiş idi. Fakat Sultan Mustafa tahtta duracak padişahlardan değil idi. Hacı Halife nam zatın “tezkire”sinde zikrettiği vecihle hiffet-i akla u[s.556]ğramış idi. Hatta evzâ-ı garîbesi halk arasında şöhet buldu. Türbeleri gezer, balıklara altın atar, yollarda abes yere para saçardı. Bu haller devr Sultan Ahmed'de pek ziyade sâhib-i nüfûz olmuş olan Darüssaade Ağası Mustafa Ağa'nın nazar-ı dikkatini celbetti. Şeyhülislâm Esad Efendi ile kaim-makam Sofu Mehmed Paşa'ya haber gönderdi. Onlara “Padişahın hali halk-ı âlemin malumu olup tevatüre erdi. İhtifa ve terbiye ile mestur olacak hali kalmadı. Bu babda ihmal olunursa hazine itlâfından gayrı nesneye netice vermez ve nedamet mukarrerdir. Bir gün evvel vacip olan tedarike ihtimal lâzımdır” diyerek ayan ve erkân-ı devleti ulûfe bahanesiyle Sultan Mustafa'nın cülûsundan üç ay on gün sonra topladı.

Kızlar ağasının bu tedbiri şeyhlerin işine gelmiyordu. Onlar abdal bir padişahı elde ederek kendileri hükümran olmak istiyorlardı. Bu cihetle valide sultana haberler gönderdiler, ağanın fikrini anlattılar, tard ve tebidini tavsiye ettiler. Fakat ağa, şeyhülislâm ve sadaret kaim-makamı ile ittifak ederek Sultan Mustafa'yı hal edip dairesine kapadı. [s.557]

ON ALTINCI BAB

İKİNCİ SULTAN OSMAN

-1-

1027'de Osmanlı tahtına calis oldu. Sultan Ahmed-i Evvel'in büyük oğlu olup on dört yaşlarında idi.

Kızlar ağası, Sultan Mustafa'yı kendi dairesine kapadıktan sonra ulûfe almak üzere toplanan asker önünde Sultan Osman'ı iclas etti. Vükelâ ve erkân-ı devlet umumen biat ettiler. Yeniçeriler de diğer bir cülûs inamına nail oldukları cihetle vak'a-i cülûsu alkışladılar.

Fakat ne oldu ise hazineye oldu. Çünkü üç ayda altı milyon [s.558] duka atıye verildi. Her cülûs inamı üçer bin yük akçe ile ancak kapatılıyor idi.

Devlet, büyücek bir devr-i fetretin mukaddimesinden ortalarına doğru yürüyordu. Valide Mah Firuz sultan ile diğer altı şehzadenin validesi olan Mahpeyker Sultan Kösem bir aralık i' mâl-i nüfûza kalkıştılar. Fakat Haseki Sultan ile Darüssaade ağası ikisine de takaddüm ettiler. [s. 559] Cülûs velvelesi arasında Yedikule mahpesinden kaçan Mehmed Giray'ı İskender Paşa Pravadi'de yakalayıp getirdi.

İran seferine memur olan serdar Halil Paşa Tebriz üzerine yürüyordu. Tatar hanı Canbek Giray dahi beraber idi. Paşa Tebriz'e gelince aklı erenler şahın bulunduğu Erdebil üzerine yürümeyi tercih ettilerse de sulh teklifine mukabil gönderilen Deftardar Hekim Osman Efendi Erdebil kurbunda bulunan Karçağay Han'ın üzerine bir kaç bin Tatarla gitmeyi tavsiye etti. Binaenaleyh Tatarlarla on sancak askeri ve daha saire hayvanlara yem kestirmeden sekiz konak ötede kâin Serav sahrasına iki buçuk günde gittiler. Karçağay evvelce [s.560] haber almakla pusu kurdu. Bu yorgun askerin üzerine saldırdı. İki saat muharebeden sonra serdar Hasan Paşa ile Rumeli beylerbeyi Arslan, Diyarbakır beylerbeyi Mustafa Paşa'lar maktul, Elmacı Mehmed Paşa ile Reşvanlı Mustafa Paşa esir düştüler. Canbek Giray yeniçerilerin metanet ve şecaatiyle kurtuldu. Lâkin ümerâ-yı Tatar'dan ekseri meydân-ı muhârebede kaldılar. Bu haber üzerine Halil Paşa umum ordu ile Erdebil taraflarına gitti. Serav sahrasında Şah Abbas'ın elçisi Burun Kasım Bey geldi. Şah Erdebil'i tahliye ederek çekildi. Mükâleme neticesinde Nasuh Paşa zamanındaki mevvâdd-ı sulhiye üzerine akd-i mu'âhede edildi. Her sene iki yüz yük ipek ve yüz yük tefarik verilmek üzere temessükleri yazıldı. Şah bu münasebetle askere sekiz yüz katar deve zahire yolladığı gibi veziriazam ile sair ümeraya dahi hediyeler takdim eyledi. (1027). [s.561]

Halil Paşa Erzurum'dan Tokat'a avdetle askere icazet verdi. İstanbul'a muvasalatında azledildi. Sadaret Damat Mahmud Paşa'ya verildi.

(1029) İran elçisi Burun Kasım Bey yüz yük ipek ve dört fil ve bir gergedan ile bazı hedayayı hamilen Dersaadet'e geldi. Vezîr-i sâni Halil Paşa ile ettiği mükâleme neticesinde Ahıska eyaleti Osmanlılarda kalmak ve Bağdad serhaddinde bulunan Derne ile Dertenk sancakları İran'a verilmek üzere karar verildi. Muahede metnine:

Huveyya hâkimi Raşit ve Mohan hâkimi Hulu Han'ın müracaatları İran tarafından men olunmaya, Şamhal ve sair Dağıstan hâkimlerinin memleketlerine zarar eriştirilmeye, iki taraftan alınmış adam var ise bilâ-tevakkuf icazet verile. İran'da sebb-i şeyheyn Hazret-i Ebubekiri's-Siddîk ile Hazret-i Ömer ve la'n-i zi'n-nûreyn Hazret-i Osmân ve ta'n-i zevce-i mutahhara-i resûlü's-sakaleyn Hazret-i Aişe terk ve men oluna.

Diye şerh verildi. [s.562]

Kavga-yı Sadâret – Bir zamandan beri umûr-u sadârette birbirini vely eden kavgalar (1029)da sadr-ı lâyıık Öküz Mehmed Paşa ile kaptanıderya güzelce Ali Paşa arasında iştihat etti. Ali Paşa geçen sene bir takım sefâ'in-i ecnebiye zapttetmiş idi. Ganâ'im-i kesîre ile gelerek padişaha hedeyâ-yı azîme getirdi. Mehmed Paşa hasedinden çekemedi. Ganâ'im-i mezkûrenin kadimden muahedeli olan Venedikliler ile Fransızlara ait olduğunu ileriye sürdü. Sefirlerini davaya teşvik ettiği gibi zât-ı şâhâneye de onda biri verilmemiştir diye şikâyet eyledi. Ali Paşa bir desîse-kâr-ı mâhir idi. Beş kese akçe ve birkaç esir vererek Öküz'ün gözünü boyadı. Fakat diğer taraftan padişaha hafiyen çatarak emvâl-i vefîre verdiği gibi sadaret tevcih edildiği takdirde pek çok menafî göstererek hidemât-ı cezîlede bulunacağını da temin eyledi. Müzâyede-i vâkı'ada mesned-i sadâret Ali Paşa uhdesinde kaldı. İbtida Öküz Mehmed Paşa'nın mameleki olan otuz bin altınını alarak Halep'e yolladı. Biçare kederinden hastalanıp vefat etti. [s.563]

Ali Paşa her hafta padişaha hediye ve nakit göndermek için zenginleri birer birer soymaya başladı. Askerin mevacibini verdiği gibi hazineyi dahi doldurdu. Padişaha iyice hulul etti. Bu miyanda kendi velinimetini olan meşhur kızlar ağası Mustafa Ağa'yı dahi – iki

buçuk milyon dukasını alarak – Mısır’a sürdü. Mu’allim-i sultânî Ömer Hoca’nın ulameya ve umûr-u hükûmete karışmaması hakkında irade almakla beraber Mekke’ye izam eyledi. Defterdar Bâki Paşa’ya da el uzatıp iki milyon dukasını müsadere ve kendisini Yedikule’de hapsettikten sonra Cezayir’e gönderdi.

Boğdan Voyvodası Gratiyani – Vaktiyle Nemçe ve sair mahallerde Müslüman esirleri ahz ve itasıyla ticaret ederken Özi beylerbeyi İskender Paşa’nın reyini ile bir iki defa Nemçe’ye elçilik ile gönderilmiş ve hatta Sultan Ahmed zamanında Zitvatorok muahedesinin tecdidini maksadıyla (1026)da Viyana’ya giden Ali Bey’e refakat etmiş olan Gratiyani Gaspar – ki tarihlerimizde Gaşper diye yazılıdır – bir aralık [s.564] para vererek Boğdan voyvodalığını da almış idi. Gratiyani iki sene kadar voyvodalıkta kaldıktan sonra azledildi. Merhum evvelce Lehlilerle peydâ-yı muhâdenet etmekle azli üzerine Leh kralına iltica etti. Lehliler öteden beri Boğdan üzerine göz diktiklerinden serdarları– Stanislas Zolkiewski (İstanislas Zolkiyevski)[1] büyük bir ordu ile Özi yani Dniester (Dinyester) suyunu geçti. Pruth (Pрут) nehri üzerinde Cecora (Çorçora) nam mahalde ordusunu kurdu. Özi beylerbeyi İskender Paşa kendi ve Kırım hanı Canbek Giray’da Tatar askeriyle mukabele eyledi. Zolkiyevski fena halde mağlup ve hatta maktul oldu. Yüz yirmi top, binlerce yüklü araba ve küllî zahire ve eşya alındı. Zolkiyevski’nin başı İstanbul’a yollandı.[2]

[1] Bizim tarihlerde Zilkoski yazılıdır.

[2] Bilahare zevcesi gelerek kellesini istemiş ve kendisine verilmiştir. [s.565]

Gratiyani Lehlileri bırakarak Boğdan tarafına kaçmış ise de bir köylü tarafından katledilerek İskender Paşa’ya gönderildi.

1030 senesi rebiyü’l-evvelinin on yedinci günü Sarayburnu ile Üsküdar arası dondu. Galata’dan İstanbul’a ve Has Bahçe denilen mahalden Kireç Kapısı’na adam geçti.

-2-

HOTİN SEFERİ

- Sadrazam Ali Paşa zaptedilen bir geminin iadesi talebinde ısrar eden Venedik tercümanını bâ-irâde katleyledi. Venedik sefiri paşanın Venedik aleyhine sefer açacağından ihtiraz ederek on bin duka altını vererek musalahayı satın aldı. Ali Paşa huşûnet-i tab’ıyla beraber hazineye para toplamak gayretinde idi. Rum patrikinden de otuz bin duka aldı. Hersekli Ahmed Paşa evlâdından biri yüz bin duka vererek kurtuldu. Mısır valisi Cafer Paşa merhumun [s.566] terekesini zapt ederek iki yüz bin dukaya dest-res oldu.

Paşa bir taraftan para toplamakta ve bir taraftan da padişahı Leh seferine teşvik etmekte idi. Sefere azim ve niyet edince Sultan Osman pederinin kaldırdığı “katlü’l-âh” kânûn-u menhûsunu ihya etti. “Râhat-ı âmme ve âsâyiş-i taht vesîle-i âdiyesiyle” biraderi Şehzade Mehmed’in idamını emreyledi. Katil için şehzâde-i müşârünileyh üzerine hücum edilince:

- Osman, Allah’tan dilerim ki ömr-ü devletin berbat olup beni ömrümden nice mahrum eyledin ise sen dahi behre-mend olmayasın, demiştir.

Elhasıl Ali Paşa’nın muradı hasıl oldu. Sultan Osman Hotin seferine gitmeye karar verdi. Fakat Ali Paşa, esbâb-ı sefer tedariki üzere iken ahiret seferi görüyormuş, mesanesinde toplanan taştan vefat etti. Sabık Bostancıbaşı Hüseyin Paşa sadrazam oldu.

Sultan Osman on sekiz yaşına gelmiş idi. Leh seferine azimeti [s.567] hasebiyle gelen elçiyi geriye çevirdi. İngiliz elçisinin de vesatetini dinlemedi. Edirne yolunda ihsan talebiyle haykıran dört Hintliyi katlederek Balkanlarda yağmurlardan hayli zahmet çektikten sonra Selanik beyi Abdullah Paşa – ki Hacı Key Paşa diye maruftur – ona Leh memalikine akın için

emir verdi. Bu esnada Kazaklar Özi nehrinde çapulculuk ettiklerinden üzerlerine varılıp perişan edildi. Lehlilerin Dnieper (Dinyeper) Turla suyunu kırk bin askerle geçtiği haber alındı. Tuna'da köprü yapıp tamam olunca öte yakaya geçildi. Kaptanıderya Halil Paşa Kazakların beş şayikasını gark ve on sekizini dahi ahzederek iki yüz esir ile gelip el öptü.

Naima diyor ki:

“Asker şenlikler edip Kazakların birkaçını kendiler bizzat ok ile vurup mürted olmakla paralandılar. Birkaçını dahi file “İran’dan gelen fil olacak” çığnettirip helâk ettiler. Bakileri dahi kimi çengele asılıp ve kimi ikiye biçilip eşedd-i azâp ile katlolundu!”

Tatar hanı elli bin kadar Tatar ile Özi nehrini geçti. Erdel prensi Betlen dahi Nemçelilerin Leh kralına gönderdiği asakir muaveneyi tarumar etti. Tatar hanına akın için emir verildi. [s.568]Tatarlar, Kazakları basarak münhezim eylediler. Ordu, Hotin’e vardıkta muharebeye ibtida edildi. Dördüncü hücumda Karakaş Mehmed Paşa gibi cesur ve namdar bir kumandan, Sadrazam Hüseyin Paşa’nın hasedi yüzünden ve imdatsızlıktan şehit düştü. Hüseyin Paşa’nın yerine Diyarbakır valisi Dilâver Paşa sadrazam oldu. Altıncı hücum dahi bir faydayı müntic olamayarak musalaha sözleri devran etmeye başladı. Sadr-ı sâbık Hüseyin Paşa’nın gazez ve hasedi ile Karakaş Paşa’nın şehadeti, esir getirenlere verilen atiyenin azlığı askeri meyus etmiş idi. Bu muharebede Ulu Nogay oymağı amiri Kantemir Mirza’nın pek büyük yararlıkları görüldü. Boğdan voyvodası Radul’un tavassutuyla Hotin’in Boğdan’a iadesi ve Kazak eşkıyasının men-i tecâvüzü gibi adi şerâ’it-i dâhilinde akd-i musâlaha edildi (1030). Osmanlılar bu muharebede altmış bin kişi kaybettiler. Mu’âhede-i mezkûre iki sene sonra Dersaadet’e gelen Kristof Ziburaski’nin sefreti zamanında tasdik ve imza olundu. [s.569]

3

“HÂ’İLE-İ OSMÂNİYE”

Müverrihlerimiz diyorlar ki:

Hotin seferi esnasında iki hal askerin kalbinde ukde olup kalmış idi. Biri: Ordunun Boğdanişt nam mahale nüzulünde yeniçerinin nısfı kalmadı diye bir söz şayi olması üzerine yarımşar kuruş inam verilerek, birer birer huzurdan geçirilerek yoklama edilmesi idi ki bu teftiş ocak zabitlerini muğber eylemiş idi. Diğeri: Hotin’e dördüncü hücumda Budin beylerbeyi Karakaş Paşa’nın şehadeti üzerine Sultan Osman otağa avdetinde sipah tayfası da beraber dönmüş ve padişah kendilerine itap eylemiş, bu da sipahileri gücendirmiş idi. Esbâb-ı munzamadan olarak Bostancıbaşı Mehmed Ağa’nın 1029 tarihinde yeniçeri ağası Yusuf Ağa ile husumetine binaen padişahı tebdîl-i câme ile maiyetinde Bostancılar oldukları halde gezdirip meyhaneleri bastırması, yeniçerileri deryaya ve şehirlileri küreğe attırması, hîn-i seferde esir getirenlere birer altın miktarı az atıye verildiği cihetle: [s.570]

- Biz padişah uğruna bezl-i cân edip baş alıyoruz. Diyenlere musahip ve mukarreb namına nezd-i pâdişâhîde bulunan hadim ağalarla sairlerin:

- Senin getirdiğin kelle bir akçe değer mi? Diyerek tenfir-i kulûba bais sözler söylemiş olmaları, Hotin kalesinin fetholunamayışının askerin ihmal ve adem-i gayretine hamledilerek yüz çevirilmesi, yine mukarriplerden bazılarının Hotin muharebesi esnasında:

- Asker, asker-i Mısır askeridir. Bunlara verilen ulûfe ziyandır. Tarzında hezeyanlar söyleyerek padişahı bu makule asker tedarikine imale ettirmek istemeleri, hatta padişah tarafından bunu kuvveden fiile getirmeğe teşebbüs edilerek bu ciheti setr için bilâ-meşveret Mekke-i Mükerrime’ye azimete kalkışılmış olması da mütevatirdir.

Filvaki Sultan Osman Arabistan, Mekke, Şam ve Halep tarafına azimet edeceğini ilân ile Veziriazam Dilâver ve Deftardar Bâki Paşa’ların sefer tedariki görmelerini, sarây-ı atık baltacılarından Eski Yusuf’un zahire iştirası için Halep, Şam, Mısır taraflarına izamını

emreylemiş idi. Yusuf Mısır'a giderek gemi ve zahire ihzarına başladığı gibi deveci, deve, at vesaire dahi hazırlayıp Mekke şerifine zahairi almak için icap eden vesailerle tevessül eylesini bildirdi. Haremeyn ahali padişahın ziyaretinden dağdağaya ve birtakım rivâyât-ı kâzibe ile vesveseye düştüler. Ma'iyet-i pâdişâhîde yeniçeriden beş yüz neferle samsuncu başı ve sipahiden bin kadar nefer bulunacak, mütebaki asker İstanbul'da kalacak idi. Hüseyin Paşa İstanbul'a kaim-makam, Gürcü Mehmed Paşa Edirne'ye, Recep Paşa da Bursa'ya muhafız tayin edildiler. Veziriazam, defterdar, nicancı ve rikâb-ı hümâyûn ağalarıyla Gedikli Çavuş ve kırk nefer-i müteferrika ve otuz kâtib-i divânda beraber gidecek, donanma hazırlanıp Halil Paşa kumandasıyla Akdeniz'e çıkacak idi. Bu teşebbüsâta sadrazam yan gözle baktığı halde Darüssaade ağası ile mu'allim-i sultânî Ömer Hoca teşvikâtan hali kalmıyorlardı. [s.571]

Bunlara bir de Sultan Osman'ın gördüğü rüya karıştı: Taht üzerinde tilâvet kraat eyler iken cenâb-ı fahr-ı âlem efendimiz gelerek elinden mushaf-ı şerîfi ve arkasından cübbe ve zırhını alıp bir tokat vurmuşlar ve tahtından düşürmüşler. Sultan Osman kadem-i mübârekine yüz sürmek için davranmış ise de müyesser olmamış. Mu'allim-i sultânî bu rüyayı hîn-i ta'bîrinde hacc-ı şerîf niyetinde tereddüt ettiğiniz için sizi manen tevbihtir der. Padişah kani olmaz. Azîz-i vakit Üsküdarî Mahmud Efendi'ye tabir ettirir. Müşarünileyh de kelâm-ı kadîm şer'-ı şerîftir. Cübbe, âlem-i vücûddur. Pâdişâh-ı İslâm'a tevbe ve inayet etmek gerektir, der. Sultan Osman da bunun üzerine türbe ziyaretlerine başlar. Ebu Eyub-i Ensarî ziyaretinde zebh-i kurbân icap eder. Koyun, sığır tedarik olunsun diye emir çıkar, koyun bulunur ama sığır bulunamaz. Karagümrük semtinde buldukları arabaların öküzlerini sürüp boğazlarlar. Sahiplerinin feryatlarına bakılmaz. Öküzlerin dörte bir kıymeti verilir. Bittabi beddua ve inkisâr-ı hâtır vaki olur. Padişah [s.572] o, cuma garip bir tedbire daha müracaat eyler. Halka mehib görünmek fikriyle üzerine penbeli azim bir kaba "cübbe" giyinip Sultan Selim Camii'ne namaza gider. Recebin sekizinci günü bir kadirga otağları ve çadırları almak için yanaşır. Bu aralık şeyhülislâm: "Padişahlara hac lâzım değildir. Yerinde oturup adl eylemek evlâdır caiz ki bir fitne zuhur etsin" zemininde bir fetva gönderir, Üsküdarî Pir Mahmud Efendi de nasihat eyler ise de müfit olmaz. Müneccimbaşı Mehmed Çelebi de işe karışır. Defterdar Bâki Paşa kethüdasına: Nafile zahmet ediyorsunuz, sefer yok. (Kırân-ı nuhuseyni seretânî) olduğu gibi tâlih-i pâdişâhî olan burçta dahi küsuf vukua geldi. Ramazana erişemeyecek, der. Velhasıl asker tarafından aktedilen bir meşverette "padişahın hacca azimeti bizden nefret ettiği içindir. Düşman zuhuru ihtimali var iken memleketi bırakıp gitmek hatadır, vaz geçmelidir." hükmü verilir. Ulema namına aralarına karışan bir takım müfsidîni de beraber alıp at meydanına giderler. Sadrazam Dilâver Paşa buyurultu ile Çavuşbaşını gönderir, taşlarlar. Halk ayağa kalkar.

At meydanında diğer bir meclis daha akdedilip Seyhülislâm Esat Efendi'den padişahı izlâl ve böyle sevdalara düşürüp abes yere beytülmalî itlâf edenler ve fesada bais olanlar hakkında katil ile fetva alırlar. Bölük ağalarını ve yeniçeri ağasını recmederler.

Yedikule'ye gelen donanmadaki yeniçeriler de gemilerden fırlayıp bunlara karışırlar. Bu türlü cemiyet ile evvelâ mu'allim-i sultânî Ömer Efendi'nin sarayı önüne [s.573] giderler. Hoca tebdîl-i kıyâfetle kaçır. Kapısını kırıp malını yağma ederler. Ba'de sadrazam sarayına giderler. Bakarlar ki sadrazam maiyeti silâhlı, bunların ise silâhları yok. Sipah Çarşısı'nda buldukları silâhları almak için dönerler. Akşam olur. Padişah ulemayı davet edip cem'iyyet-i askeriyenin maksadını sorar. Onlar da "asker Anadolu'ya geçtiğinizi istemiyor, hoca efendi ile Darüssaade ağasını nefyetsin diyorlar." diye arz ederler. Padişah: Hacdan feragat ederim ama onları azil bile etmem, cevabını verir. Geceleyin yeniçeri odalarında "Padişah bostancıları silâhlandırmış", bostancılar arasında da "donanma toplarını saraya çevirmiş" diye rivayetler çıkar.

Ertesi gün yeniçeri ve sipah askeri pür-silâh Sultan Mehmed camiine dolarlar: kibâr-ı ulemâya haber gönderirler. Onlar da Yeni Cami'e gelsinler derler, kibâr-ı ulemâ (ki müftü, nakîb-i gubârî, Yahya Efendi, Kaf-zâde, Bostan-zâde, Azmi-zâde, Kethüda Müstafa,

Ayasofya vaizi Ömer, Derviş, Kadı-zâde cami içine gidip ihtiyarlarını çağırırlar. Sebeb-i cem'iyeti sorarlar, bunlar da: Hâce-i sultânî ile Darüssaade ağası Süleyman'ın, Kaim-makam Ahmed, Defterdar Bâki, Sadrazam Dilâver Paşa'ların ve Nasuh Ağa'nın katilleri hakkında arzuhal verirler. Bunların kabahatleri nedir? diye sual edilince: Hoca ile kızlar ağası, padişahı sefere tahrik ettiler. Biz Dilâver Paşa'nın sarayına gittiğimizde adamları üzerimize ok atıp birkaç kişi öldürdüler. Defterdar daima zuyuf akçe veriyor, kaim-makam korucu ve ortak maaşlarını vermez, sekbanbaşı, Nasuh Ağa da kaim-makam ile ittifak edip korucuları ekmeklerinden ettiler. Derler. [s.574]

Ulema, arzuhalı padişaha verirler. Padişah: “Katli talep olunan adamları vermem” der. Rica ederler, Ehven-i şerreyn(!) ihtiyarı lâzımdır, verilmezse fesat ziyade olur, derler. Padişah yine ret ile cevap verir. “Bu asker ecdâd-ı i'zâmınızdan da istediklerini almışlardır. Siz şimdi verirsiniz iyi olur, derler. Sultan Osman: Galiba bunları tahrik edenler sizsiniz. Evvelce sizi keserim. Zaten onların tedariki görülmüştür.” der. Fakat diğer taraftan saraya giden ulemeden haber gelmeyince: “Bostancılar kapıları tutmuşlar mı?” diye Ayasofya minaresine adamlar çıkarıp baktırırlar. Onlardan bir eser görmeyince saray kapısına varıp içeriye girerler. Kapıcılar, bunlara:

- Sakının, bostancılar gafil olmayın, derler. Bunun üzerine birkaç yüz tüfek-endâzı bedenlere koyup topçu, cebeci ve acemi oğlanlarıyla ahaliden silâhsız olanlar anbardan odun alırlar. Dilâver Paşa ile Darüssaade ağasını ve hocayı isteriz diye nara ata ata ikinci kapıdan girerek dîvân-ı hümayûna dolarlar. Üç saat kadar böyle durduktan sonra üçüncü kapıdan girip içlerinden birinin feryadı üzerine: Sultan Mustafa'yı isteriz demeye başlarlar artık bütün içeriye girerek harem kapısını kırarlar Sultan Mustafa'nın odasını bulurlar. Kapısı içeriden olmakla odanın kapısına sopalarla çıkıp:

- Şer' ile Sultan Mustafa'yı isteriz diye bağırırlar. İçeriden: [s.575]

- Sultan Mustafa buradadır. Diye yavaş bir ses gelince mutfaktan baltalar getirerek kubbeyi delerler. Aşağıya adam indirirler. Sultan Mustafa bir minder üzerine oturmuş, karşısında iki cariye ayakta duruyormuş. Derhal yer öpüp:

- Dışarıda asker size muntazırdır dediklerinde biçare Sultan Mustafa su ister. Meğer mahpesinde üç gündün beri su ve yemek verilmemiş imiş. Bir taraftan valide sultana müjde verirler, bir taraftan da Sultan Mustafa'yı kubbeden çıkararak şeyhülislâmın atına bindirirler. Pek zayıf olduğundan attı duramaz. Arz odasına götürürler.

Sultan Osman askerinin içeriye girdiklerini duyunca Dilâver Paşa'yı getirtmek için bostancılar yollar ise de iş işten geçer. Asker Dilâver Paşa ile Darüssaade ağasını görünce katlederler. Velhasıl nesayih dinlemeyip ulemayı zor ile Sultan Mustafa'ya biat ettirirler.

Biattan sonra asker Sultan Mustafa'yı bir hasta arabasına bindirerek eski saraya, oradan dahi: Sultan Osman bostancılarla basacakmış korkusuyla Orta Cami'ye götürürler[1]. Burada şâyân-ı dikkat bir şey var ise o dahi yolda halkın araba

[1] Orta Cami: İstanbul'da Berrî: Murad Paşa Cami'inin üst tarafındaki caddeden Sofular hamamına gidecek yerdeki bostanın karşısında ve At meydanına münthehi caddenin başında ve diğeri Şehzadebaşı'nda Kapamacılar caddesinden Çukur Çeşme tarafına kadar olan ada mahallinde yeniçeri odaları yani kışlaları var idi. At meydanı tarafında bulunanlara “yeni odalar”, Şehzadebaşı'ndakiler de “eski odalar” denirdi. Yeni odaların ortasında Tekke Meydanı namıyla cesim bir meydan ve bu meydanın ortasında dahi bir cami var idi ki “Orta Cami” işte budur. Bu cami İkinci Sultan Mahmud Han'ın yeniçerileri ilga ettiği zamanda temelinden yıkılmıştır. [s.576] Etrafına üşerek kimi robasının yenini, kimi eteğini içeri bırakıp ihsan ümidiyle nişan vermeye çalıştıklarıdır. Bu bir adet olsa gerek. Her ne ise asker Orta Cami'den doğruca Baba Cafer ve Galata zindanlarına girerek oradaki mahpusları ve taş gemileriyle tersane mahbesindeki mevküfîni salıverirler. O günün akşamı kapıcıbaşı Kara Ali'nin hanesi yağma edilir. Erbâb-ı isyân biraz tedbirlice davranarak iskelelerde kayık

bırakmamışlardı. Sultan Osman Anadolu tarafına kaçmak ister ise de bu sebepten muvaffak olamaz. Mere Hüseyin Paşa en sonra Sultan Osman'ı akşamüzeri ağa kapısına götürür. Burada yeniöeriye ağası Ali Ağa ile müzakere edilir. İşi bastırmak üzere yeniçeriye ellişer altın inam ile iskerlet cuha ve sipahiye onar akçe terakki verilmek kararlaştırılır ise de Ali Ağa ertesi sabah meseleyi neferâta açınca odabaşlarının talimi vecihle ağayı pare pare ederler. Cüssesini Aksaray'da yol ortasına bırakırlar.

Meydanda bir valide sultan ile ocak ağalarından Kethüda Bey, zağarcıbaşı ve sair yedi sekiz ağadan maada hâkim kalmamıştı. Bunlar ba'de'l-müşâvere Damat Davud Paşa'yı sadarete geçirirler. Derviş Ağa namındaki bir silâhtar da yeniçeri ağası olur. [s.577]

Asker, pâdişâh-ı cedîde bir arzuhal vererek kaim-makam Ahmed ve Deftardar Bâki Paşa'larla hâce-i sultanî Ömer Efendi ve Sekbanbaşı Nasuh ve Ayas Ağaların katlini isterler. Ferman sadır olur. Diğer taraftan Ali Ağa'nın katli esnasında Sultan Osman'ın ağa kapısında olduğu şayi olmuştu. Bir miktar asker oraya hücum ederek Sultan Osman'ı saklandığı yerden çıkarırlar. Arkasında beyaz bir entari var imiş. Başında arakiyye bile olmayıp açık imiş. Sipahinin biri kirli tülbentini verir. Bir beygire bindirirler. Yanında bulunan sadr-ı sâbık Hüseyin Paşa firar ederken yetişirler, başını keserler. Orta Cami'ye getirirler. Sarayını yağma ederler. Sultan Osman, Hüseyin Paşa'nın naşını görünce ağlar:

- Bu mazlum, bî-günâh idi. Her zaman asker hakkında bana iyilik söylerdi. Onun sözüyle amel ola idim başıma bu hal gelmez idi. Beni hoca ile Darüssaade ağası izlâl etti. Der. Yolda götürürlerken bir takım erazil ve eşrar sebb ve şetm eylerler. Hatta bazıları:

- Canım Osman Çelebi meyhane basıp, yeniçeri ve sipahiden tutulanları taş gemisine hapsedmek, atmak nasıl imiş?

Diye eğlenirler. Altıncıoğlu namında bir rezil Sultan Osman'ın baldırlarını sıkıp [s.578] edepten hariç küfürlerde bulunur. Bu hal ile Orta Cami'e gelinir. Cami olmakla müezzinler sala verdiklerinde asker Sultan Osman katlolundu zannederler. Sultan Osman'a suikast edilmesin diye bağışırlar.

Naima diyor ki:

Validesi Sultan Mustafa Han'ı mihraba oturtup iki cariye de eteklerini tutardı. Dışarıda bir hengâme, bir avaz olsa yerinden sıçrayıp pencereden bakmak isterdi. Zor ile oturturlardı. Sultan Osman ise bakıp:

- Hey derd-mendler, padişah ettiğiniz adamı görün. Bu devletin inkırazına sebep olup ocağınızı söndürecektir. Yakında pişman olursunuz. Dedikten sonra başından o kirli destarı çıkarıp ağladı. Ve ağalara hitap edip:

- "Bilmezlik ile size hafa ettim ise affedin. Siz etmeyin. Dün sabah padişah idim şimdi üryan kaldım. Halimden ibret alın. Dünya size de kalmaz hangi padişahın kulları padişahlarına bu ihaneti ettiler. Diye söylenecek halkı ağlattı. Turnacıbaşı keçesinde olan tülbend-i makremeyi çıkarıp: Padişahım pakcadır, mübarek başınıza sarın diye verdi. Önce almak istemedi ama sonra aldı. Sarındı."

Tafsîlât-ı âtiyyeye iyice dikkat edin. Bakın ki padişah ve hükümet ne haller geçiriyorlar: [s.579]

"Bu esnada sadrazam olan Davud Paşa yanında cebecibaşı denilen bî-din elinde kement olduğu halde gelip Sultan Osman'ın üzerine boğmak için kement attı. Sultan Osman dönüp kemendi tuttu. Hazır olan ağalar yürüdüler.

- Ne yapıyorsunuz? Şimdi dışarıya aksederse cümlemizi kırarlar. Diye menetttiler.

Sultan Osman Davud Paşa'ya dönüp:

- Behey zalim, ben sana neyledim. İki defa mûcib-i katil cürmünü affedip öldürmedim. Mansıp verdim. Bana adavetin nedir? Diye söylendi. Ve yine ağalara dönüp:

- Bu zalim beni komaz öldürür.

Devince onlar da:

- Yok padişahım, hatırımızı hoş tutun. Ortalık bir miktar sükûn bulsun. Yine padişahımız sizsiniz diye teselli verdiler. Fakat sultan Mustafa'nın validesi ağalara:

- Siz bilmezsiniz, bu ne yılandır. Bu sağ kurtulursa bizden ve sizden kimse bırakmaz. Diye gizlice fitne verirdi. Yine tekrar Davud Paşa, cebecibaşıya işaret edip kement attırdı. Yine menettiler. Sonra asker taşradan tenbih etmekle el çektiler. [s.580]

Elhasıl Sultan Osman kendisinden vukua gelen hataları itiraf ile beraber her şeye muvafakat ettiğini bildirir ve biraderinin mahpus olduğu odada hapis olunmasına razı olur ise de Davud Paşa ile yeniçeri ağası Derviş Ağa müşarünileyhi bir Pazar arabasına koyup subaşı kethüdası olan Kilindir namındaki hayasız dahi beraber bindirirler. Azim bir cemiyet ile Yedikule'ye götürürler. Asker dağıldıktan sonra Davud Paşa ile kethüdası Ömer Ağa ve cebecibaşı ağa ve birkaç evbaş orada kalırlar. Cebeci kement atarak ve Kilindir husyelerini sıkarak öldürürler. Cebeci nişane olmak üzere kulağını kesip Sultan Mustafa'nın validesine götürür.

-4-

TEZEBZÜB

Devletin târîh-i te'essüsü üç büçuk asra yakın olduğu halde böyle bir vaka görülmemiştir. Katl-i âh, nefy ü hall-i peder vaki olmuş idi. Fakat katl-i pâdişâh İkinci Osman'ın vücudunda tecrübe edildi. Hükümet büyük bir hükümeteşizlik elinde idi. Çünkü Sultan Mustafa cidden [s.581] meczup idi. Asker ise silâh-ı isyânı dişine almış, yağmadan, taarruzdan geçilmiyor, erbâb-ı hükümet hayretten hayrete düşüyordu. Biçare Sultan Mustafa ne halde idi? Mehpesinden çıkarmaya geldikleri esnada fevkalâde korkmuş idi. Katl-ı Osmân'dan sonra sarayın her tarafını gezerek, her kapıya vurarak: Osman, Osman diye çağırır, Gel Osman, bu bâr-ı hükümeti benim omzumdan al diye bağırırdı. İşte bu acıklı haller arasında yalnız valide sultan hükmederdi. Zaten katl-ı Osmân'a en birinci sebep de o idi.

Umûr-u devlet ve millet çağırından çıkmış, meydan yeniçerilerle sipahilere kalmış idi.

Sultan Mustafa ikinci cülûsunu müteakip Yahya Efendi şeyhülislâm oldu. Cülûs bahşişleri verildiği gün sipahiler Davud Paşa üzerine hücum ederek:

- Sultan Osman'ı ne sebeple katleyedin? Biz sana emanet verdik, dediler. Davud Paşa da Sultan Mustafa'nın fermanıyla katlettim, cevabını verdi. [s.582]

Birkaç gün sonra sipahilerle yeniçeriler ayak dirediler. Hoca Ömer ile kaim-makam Ahmed Paşa'nın ve Kara Ali, Nasuh, sabık kethüda Hüseyin Ağaların katillerini istediler. Bunlar firar etmişlerdi.

Halk arasında pek büyük bir hoşnutsuzluk hissediliyordu. Sultan Osman'ın katli ahaliye pek ağır gelmiş idi. Herkes Davud Paşa'dan nefret ediyordu. Bu esnada şeyhülislâm Yahya Efendi'nin delâletiyle [s.583] Mısır valisi sabık Mere Hüseyin Paşa veziriazam oldu. Mere, askere yaranmak için hazineyi boşaltmakla beraber "koyun akçesi" dahi verdi ise de yaranamadı.

Zaten tezebzüb günden güne artıyordu. Hatta Mere Hüseyin Paşa yeniçeri ağası mahut Derviş'i Karaman eyaletine nasp ile tebid etmiş iken yeniçeriler, sipahiler ayaklandılar. Bunun üzerine saraydan çıkan bir hatt-ı hümayûnda: Davud Paşa, Gürcü Mehmed Paşa ve Lefkeli Mustafa Paşa'dan asker hangisini intihab ederse o sadrazam olsun denilmiş idi. Demek ki hüküm ve nüfuz kâmilan asker elinde idi. Asker yekdiğeriyle uyuşamadı. İntihap yine saraya bırakıldı. Lefkeli Mustafa Paşa sadrazam oldu. Derviş Ağa Karaman yolundan döndürülüp İsanbul'da yine yeniçeri ağalığına nasp edildi.

Halk arasındaki hoşnutsuzluk yeniçeriye tan ve lanet etmeğe kadar büyüdü. Sultan Osman'ın katline sükût ile bakanların "şeytân-ı ahras" olduğunu açıktan açığa söylemeğe

başladılar. Bu söz Erzurum valisi Abaza Paşa ile Trablusşam beylerbeyi Seyfoğlu Yusuf [.584] Paşa'ya kadar aksetti. Paşalar yeniçerileri kırıyorlardı.

Birkaç gün sonra asker yine ayaklandı. Veziriazam Mustafa Paşa'nın irtişasından dolayı azlini istediler. Padişah askerinin her dediğini yaptığı gibi bu dediklerini de icra etti. Gürcü Mehmed Paşa'yı veziriazam nasp eyledi. Bununla üç ayda dört veziriazam değişmiş oldu.

Payitahtın hâl-i tezebzübü vilâyete dahi sirayet etti. Yer yer eşkıya türedi. Erzurum valisi Abaza Paşa azledildi. Sivas'a memur olmuş iken İstanbul'dan gelen emri dinlemediği gibi Trablusşam beylerbeyi Seyfoğlu Pir Yusuf Paşa dahi yeniçerileri tard edip sekbanlar yazdı.

İstanbul hakikaten hükümsüz kalmış idi. Halk ise askeri Sultan Osman'ın katliyle ittiham etmekten bir an geri durmuyordu. [s.585] Bu güftüğü askerinin güya gücüne gidiyor, ikide birde biz katil değiliz diye ayaklanıyordu.

1032 senesi Safer'inin yirmi sekizinci günü sipahiler tekrar divana geldiler. Vilâyette bulunan kadılar ve ahali bize kâtil-i sultân diyorlar. Biz değiliz. Katil kimler ise haklarından gelinsin diye kıyam ettiler. Bölük ağaları bunları menettillerse de Orta Cami'de tekrar toplandılar. İki üç gün sonra bir daha divana gelerek:

- Biz Sultan Osman'ı Orta Cami'e emanet verdik, ne temessükle katlolundu? Dediler. Sultan Mustafa namına çıkan hatt-ı hümayûnda:

Sultan Osman'ı ben katlolunsun demedim, Davud Paşa öldürmüş, katilleri katlolunsun. Denilmekle asker bağıra çağıra katilleri aramaya başladılar. Kement atan cebeciye yakalayıp boynunu vurdular. Davud Paşa'yı iki gün arayıp en sonra Eyüp tarafında Topçular'da bir sipahi evinin samanlığında yakaladılar. Yedikule'ye hapsettiler. Kilindiroğlunu da oraya götürdüler. [s.586] Davud Paşa'nın haremi sultan, zorba odabaşılara ve sipahi ağalarına para ile müracaat etti. Onlar da Cellât Süleyman nam şahsı paşanın katlinde acele etmemeye razı ettiler. Davud Paşa'yı getirdiler. Arkasındaki nefli kapaması paralanmış, başı destarsız idi. Cellât katledeceği sırada cebinden iki kazaskerden aldığı fetva ile Sultan Mustafa'nın tezkeresini çıkardı. Feryat başladı. Bunun üzerine sultanın para ile celbettiği adamlar cellâda: Vurma bakalım temessükleri görelim, dediler. Sipahilerden ve yeniçerilerden pespaye takımı sultandan daha ziyade para koparmak emeliyle bağırıştılar. Kuloğlu namında biri paşayı alıp Orta Cami'e götürdü. Yeniçeriler: katledilsin, sipahiler de: tehir olunsun diyorlardı. Askerlerden pek çoğu şayet Davud Paşa tekrar sadrazam olursa bize istediğimizi yapsın diye nişanlar veriyorlardı. Hatta biri başından destarını, diğeri sırtından feracesini, bir diğeri dahi altından beygirini verdi. Fakat kapıcılar damadı Rahikî Damadı denilmekle maruf Ahmed namında bir merd-i âkil [s.587] iki yüz kadar Üsküflü kapıcı ile Orta Cami'i basarak cümlesini dağıttı. Camiye girerek Davud Paşa'yı yakasından tuttu. Sultan Osman'ın bindiği arabaya bindirdi. Yedikule'ye gönderip orada boğdurdu. Kilindir'i de kestirip lâşesini denize attırdı. Budin beylerbeyi olan katil mahut yeniçeri ağası Derviş ile diğeri Köstendil mîr-i mîrânı Meydan Bey'i katil için de memûrîn-i mahsûsa gönderildi.

Mere Hüseyin Paşa'nın sadarete gözü var idi. Bu aralık odabaşıları tahrik etti. Erzurum ile Bağdad'ta fitne zuhuru vesaire bahanesi, Arnavut Süleyman namında bir sipahi müzevvirinin delâletiyle divana hücum ettirdi. Gürcü Mehmed Paşa'ya sövdüler, saydılar, öldürürüz diye tehdit ettiler. Paşa istifa etti. Padişah yine:

- Asker kimi isterse o sadrazam olsun, diye emir verince Mere'yı isteriz. Dediler. Hüseyin Paşa da meramına erdi. Hükümet kendisiyle valide sultanın elinde kaldı. [s.588] diğerk taraftan Erzurum valisi Abaza Paşa'nın isyanı büyüyordu. Kendi yerine gelen valiyi iade etmekle beraber Ankara ve Sivas üstüne yürüdü. Karahisar'da Murtaza Paşa'yı, Sivas'ta Tayyar Paşa'yı esir aldı. Kırk bin askerle Ankara'yı muhasara etti. Kayseriyeli bir Şeyh Abaza Paşa'yı:

- Sen müeyyed min indillâhsın. Cenâb-ı Hak seni bu kavm-i zâlimin üzerine musallat etmiştir. Korkma, fırsat senindir. Diye teşvik ediyordu. Padişah hangi yerde yeniçeri bulduysa malını alarak, katlederek, hatta kiminin tabanına nal vurdurarak geliyordu. Bunun üzerine Cağale-zâde Mahmud Paşa mukavemet edemeyeceğini anladı. Abaza ise Ankara'yı muhasara ederek üç ay muharebeden sonra varoşunu aldı. Fakat kış gelmekle Niğde'de kışlağa çekildi. Bu aralık hâce-i sultani mahut Ömer bir seneden beri gizlendiği yerden çıktı. Ulemanın tavassutuyla şeyhülharem olup Mekke'ye gönderildi. [s.589]

Sadrazam Mere Hüseyin Paşa işi azdırdı. Hatta bir mîr-i mîrâmı divanda dövüp öldürdü. Askere yaranmak emeliyle iç hazineyi israf eyledi. Hâlbuki bunca askeri her zaman memnun etmeye hazineler dayanmaz. Mîr-i mîran hakkında yaptığı muameleyi bir kadıya dahi yapınca ulema Fatih Camii'ne toplandılar. Müftü vesairenin reyile Mere Hüseyin Paşa'nın ba'de'l-azl katlini padişahın istemeye karar verdiler. Sipahi zorbalarından Bıçakçoğlu Olgun'un tehdidini dinlemediler. Müftü saraya gitti. Mere Hüseyin Paşa dahi ağa kapısına gidip ocağa iltica eyledi. Burada yeniçeri ağası Kara Mustafa ile kazaskerleri vesaireyi toplayıp Fatih'te içtima eden ulemanın ve ahalinin dağılmaları için emirler gönderdi. Zaten İstanbul karışmış idi. Bu vaka üzerine daha ziyade karıştı. Her iki taraf sözünde duruyordu. Hatta Fatih'e nasihat için yollanılan nakîbü'l-eşrâf Gubari Efendi'yi dahi dinlemediler. Diğer taraftan yeniçeri ve acemiler de silâhlanmışlar idi. [s.590] Akşamüstü Başçavuş Kara Mezak namında bir zorba Fatih Camii'ne hücum ederek oradaki ulemayı darp ve ekserisini katleyletti. Maktullerin naaşlarını battal kuyulara ve karizlere doldurdu. Bu hadise dahi halkı yeniçeriden ziyadesiyle soğuttu.

Mere Hüseyin Paşa denâ'et-i tab'ını izhar etmekten bir an hali kalmıyordu. Bu vakayı savuşturduktan sonra sipahileri kaldırmak fikriyle bir dolap kurdu. Saraydaki bostancılarla yeniçeri zorbalarından mürekkep bir pusu tertip ederek bunları kırdırmak istedi. Fakat kendi adamlarından biri bir sipahi ile dükkânda oturmak oturmamak kavgası arasında:

- Siz bayram ertesi belanızı bulacaksınız. Tarzında paşanın bu fikrini ağzından kaçırdı. Bu söz sipahiyi bir daha ayaklandırdı:

- Biz bî-garez bir vezir isteriz diye hücum ettiler. Mere, yine[s.591] yeniçerilere iltica etti ise de yeniçeri kethüdası askeri akıl ve dirayetiyle doğru yola getirerek onları da:

- Biz de böyle bir vezir isteriz. Demeğe mecbur etti. İki asker birleşince Mere'ye mührü teslim etmek zaruri göründü. Yerine sabık Bağdad valisi Kemankeş Ali Paşa vezir oldu.

Birinci Cildin Sonu

FAİDE - 1

BİR NEBZE TÜRK TARİHİ

Beşinci asr-ı milâdîden on üçüncü asr-ı milâdîye kadar yani sekiz yüz sene zarfında Asya'da vukua gelen inklîbâtın en mühim anasırından biri de Türk namı altında yâd edilen kavimdir. Türk akvamının menşelerini ve 1148 sene-i milâdîyeye doğru vuku bulan Moğol istilâsının mukaddemâtını göstermek – bu müddet zarfında – Asya hayatını, maişetini yazmak demektir.

Türkler bi'l-cümle hareketlerinde Arap, İran ve Çin efkârını işletmişlerdir. Türkler olmaya idiler efkâr-ı mezkûreden hiçbir hudûd-ı siyâsiyeden harice çıkamayacak idi. [s.2]

Son otuz kırk sene zarfında Türkler hakkında pek çok ma'lûmât-ı mühimme toplanmış ve evvelce mevcut nakliyât ve zanniyâtan pek çoğunun esassız olduğu meydana çıkmıştır.

Avrupa müverrihleri Türk akvamını beş sınıfa ayırıyorlar: Kıpçaklar, Uygurlar, Kanıklılar, Kalaclar ve Karluklar. Bu beş sınıftan Kıpçaklarla Uygurlar şâyân-ı dikkat birer isimdir.

“Târîh-i Neşrî”de ise yedi Türk kabilesinin isimleri yazılıdır: Uygur, Kıyıklı, Kıpçak, Karluk, Kalac, Ağaçeri, Aykırı, bunlar Oğuz Han ile beraber Türkistan'ın aşağı taraflarına gelmişlerdir.

Kıpçak: Boş, çöl manasınadır. Uygur ise içtima etmek, bir yere toplanmak, bir kaide, bir terbiye-i inzibatiye takip etmek manasına gelen “uymak” mastarından müştak bir sıfattır. Binaenaleyh Kıpçaklar boş, hali memleket, çöl, beyaban adamları demek olup Uygurlar ise bir yerde müçtemi, bir kanuna tabi efrâd-ı mütemeddine kimseler manasınadır.

Beşinci asr-ı milâdîde Çinlilerin ağzında Tou-Kiou ve Yunanlıların muharreratında Touxou Turki isimleri mevcut imiş. Bunların [s.3] ikisinde de Türk nâm-ı millîsi mündemiçtir. Çin vakâyi-i târîhiyesinde 569 sene-i milâdîyede Tou- Kiouların hükümdarı tarafından Çin imparatoruna bir sefir yollandığı ve Yunan vakayî ceridelerinde dahi Bizans yani Şarkî Roma imparatorunun Türkî hükümdarına bir hey'et-i sefâret gönderdiği münderiçtir.

-1-

1- NAN-LOU VE PÉ-LOU

Çinliler, târîh-i milâdın birinci asrından beri bizim bugün Kaşgar ve Çungari dediğimiz memleketlere “yol” demişlerdir. Bu yol Thian-chan yani Afganistan hududundan bed'en ile Çin ve Rusya hududu boyunca imtidat eden Gök Dağ dediğimiz silsile-i cibâlin her iki tarafından geçtiğine nazaran Çungari'ye Pé-Lou yani Şimal Yolu ve Kaşgar'a da Nan-lou yani Cenup Yolu namını vermişlerdir. Türkler bu iki memlekete başka isimler verirlerdi. Şimal Yolu'na Beş Balık yani bilâd-ı hamse La Pentapole ve Cenup Yolu'na bilâd-ı sitte L'Hexapole derlerdi. Şimal Yolu'yla Çin'den gelindiği [s. 4] takdirde Türkistan'daki Türklerin yurtlarına varılırdı. Türkler bu yurdun adına Moğolcada dahi mevcut olup “sinur. seğur, eyâlât-ı hudûdiye” manasına gelen “çete” tabir ederlerdi.

Pé-Lou'ya yani bilâd-ı hamseye sahip olan “çete”, Türkistan'ın da sahibi olurdu. Fakat Nan-Lou'da yani bilâd-ı sittede hal bu merkezde değil idi. Nan-Lou'da Fergana'nın İran kısmına geçmek için Boz Dağlardan, Çamlıbellere, Terek-davan dağımın boğazından aşmak icap ederdi.

Diğer tarafta ise içine girilmez ormanlar, karanlık ağaçlıklar, aldatıcı bataklıklar bulunuyordu. İnsan ve at buralarda kaybolur, daha ovalara [s.5] varmadan açlıktan ölürdü.

Ovalarda dahi ancak kılıç kuvvetiyle yiyecek bulunurdu. Bunun için "tarım" kıtasında kalmayı tercih ettiler. Buralarda araziyi ziraat etmek, harklar açmak, köyler teşkiliyle bir arada oturmak gibi evsâf-ı medeniye kazandılar. Buralarda birer (hey'et-i ictimâ'iyeye" teşkil etmek, bir "inzibât-ı kânûnî" tesis etmek, yani Uygurcasına mesken tutmak mümkün oluyordu. Buralara, Hami, Tourfane (Turfan) ve Hotan namlarıyla anılan bu şehirlere Buda mezhebi cenup ve şark cihetinden girdi ki bu mezhep evvela ateşperestlik ve sonraları Nasraniyat ve İslâmiyet ile muarız bulunmuştur.

Kaşgar'da (1069) sene-i milâdiyesinde Kutadgu Bilig (Koudatkou bilik) namıyla bir kitap neşrolunmuştur ki (fenn-i hükûmet) demektir. [s.6]

2- HİOUNG-NOU

Altıncı asr-ı milâdîde Çinliler çoktan beri Türklerin ve Uygurların ecdadıyla kesb-i münâsebet etmiş, şimal ve cenup yollarını açıp vilayât-i hudûdiyeyi aşmış bulunuyorlardı. Çinliler buradaki ahaliye pek eski Çince denilen Hioung-Nou yani (üserâ-yı âsiye, huddâm-ı bâgiyye) namını vermişlerdi. Bununla Hoang-Ho nehri şimalinde bulunan akvâmı murat ederlerdi. 214 sene-i milâdiyede inşa edilen Sedd-i Kebir veya Sedd-i Çin bu barbarların geşt ü güzârına karşı Çin'i muhafaza etmek emeline mebni tesis olunmuştu. Bu seddin haricinde eyâlât-ı serhâd var idi. İşte Türkler de bu Hioung-Noulardan idiler. Fakat Hioung-Nouların cümlesine Türk'tür denemez. Meşhur Atilla'nın kumandasında olarak Avrupa'ya gelen Hunlar da Türkler, Moğollar ve Mançular gibi Hioung-Noulardan idiler.

Bu bedevîlerin cümlesi ne çölde mukim, ne de hayât-ı râ'iyâneye salık idiler. Kuvvetli bir komşu gelip de diğerin elinden almadıkça bunlar o yağlı otlakları, gölgeli vadileri, ormanları, av hayvanâtıyla dolu çayırıkları, tarlaları, şehirleri [s.7] terk etmezlerdi. Düşmen-i kavî zuhurunda bunların cümlesini bırakarak buzlu, çorak, تنها, yerlere çekilirlerdi. Fakat arzû-yı intikâm ber-devâm olurdu. Türklerin menâkıb-ı ibtidâiyelerinde, kadim şiirlerinde bu türlü terk-i me'vâ edişlere dair pek çok hikayât vardır. Hatta bazı akvâm ve kabâilin adlarından bile bu gezgincilik kokusu alınabilir. Meselâ Kırgız Kazak'daki Kırgız (gezginci, Kazak da sürüden, milletten ayrılmış demektir. İşte Kanıklı gezgincilerinden bir aşiret halkı olan, Kayı Kanıklı on üçüncü asr-ı milâdîde Moğolların zulmünden bizar olarak Devlet-i Osmâniye'nin sebep-i hudûs ve teessüsü olmuştur.

İşte Avrupa müdekkikîni nazarında bir şube-i mühimmesi olan Osmanlıların bidâyet-i ahvâlini müşir olan ma'lûmat-ı mü'eyyede şu satırlar içindedir. Diğer taraftan bizde de rivâyât-i adîde vardır. Hatta "Târîh-i Neşrî" den istihraç edildiğine göre:

Hânedân-ı Osmânî'nin cedd-i a'lâsı Balcas yahut Bolcas Han isminde biridir. Bu zatın Zib Tokay Han ismindeki oğlunun dört oğlu olmuş ki isimleri şudur:[s. 8]

Kara Han, Or Han, Güz Han, Gür Han

Bolcas vefat edince ekber-i evlâdı olan Kara Han onun yerine geçmiştir. Kara Han dehşetli bir adam olup zamanında epeyce fütuhâta nail olmuştur. Kara Han edyân-ı semâviyeden birine mensup değil imiş. O zamanlar Asya'da hüküm-fermâ olan edyândan birine mensup imiş. Neşrî'nin tahminine göre Kara Han'ın bulunduğu zaman Hazret-i İbrahim Halilullâh'ın bulunduğu zamana tesadüf ediyor. Kara Han'ın oğlu olan Oğuz Han babasının dinini beğenmemiş. Görülüşe göre bu zatın kulağına edyân-ı hakânın ahkâm-ı esâsiyesi nasılsa vasıl olmuş. Oğuz Han, hâlık-ı kevn ü mekânın vücuduna ve halikın bir olduğuna itikat etmiş. Oğuz Han cemil, mehib, şeci, kerim, ahsenü'l- şekl, mu'tedilü'l- kâme bir zat imiş. Bu zatın güzelliği Türkler arasında şayi olmuş, Türkler bu Han'ın simâ-yı cemîline hayran hayran bakarlarımış. Oğuz Han'ın başka bir itikada salık olması babasıyla kendi arasında münaferet tevlidine bais olmuş. Babası Oğuz Han'ı itlâf etmek istemiş. Oğuz Han bu hali görünce tevabiini ve evlâdını alıp babasının hükümet ettiği Tak ve Ortak dağları

civarından Türkistan'ın beri tarafına hicret etmiş ve bu muharebât-ı dînîyede bir gün Kara Han maktul düşmüştür. [s.9]

FAİDE – 2

CENGİZ

Dünyanın en büyük cihân-gîrlerinden ve en zalim hûn-rîzlerinden olup Moğol taifesine mensuptur. Asıl ismi Temuçin'dir. Zuhuru âlem-i İslâm için büyük mesaibden olan bu şahs-ı muzır, 549 târîh-i hicrîsinde Moğolistan'da doğup ibtidâ-yı hâlinde bir küçük kabilenin reisi iken sair rü'esâ-yı kabâ'ilin bazısıyla ittifak ve bazısına karşı harp ederek cenkteki talihinin yardımıyla daha bir takım yerler zabt ve gittikçe dâ'ire-i hükûmetini tevsi' eylemiş ve 599 târîh-i hicrîsinde bütün Moğolistan ve Tataristan hanları tarafından "Hakan" unvanıyla padişah tanılarak Karakurum'da cülûs etmiştir. [s.10.]

Bu vecih ile bütün Moğolistan'ın metbu'u olduktan sonra bu akvâm-ı bedeviyeden külliyetli bir asker, daha doğrusu bir yağma-girân ordusu teşkil ederek cihangirliğe [s. 11] mübaşeret etmiş. İbtida elyevm Türkistan-ı Şarkî namıyla maruf olan Hita'yı, ba'de Çin'in cihet-i şimâliyesini ve Pekin şehrini ve müteakiben Kurya memleketini zabt eylemiş ve bu cehele kuvvet ve miknetini bir kat daha artırdıktan sonra 616'da Muhammed Harizmşâh'a i'lân-ı harble Maverâünnehir Harizm, Horasan Kandeher ve Miletan cihetlerini tahrip, ahalisini katliam ve Buhara, Semerkand, Belh, Herat gibi büyük şehirleri hak ile yeksan ettiği gibi medeniyet-i İslâmiyenin asarından olan nice mamureleri dahi bir daha kesb-i umran edemeyecek surette viranelere çevirmiştir. Şimal-i garbîye doğru dahi tevsi'-i fütûhât ederek Deşt-i Kıpçağı ve Kafkas bilâdıyla Rusya'nın kısm-ı cenûbîsini zabt ve askerinin [s.12] bir fırkası Rûm'a yani Anadolu'ya duhul ile ülkesini Bahr-i Çin'den Bahr-i Siyah'a kadar tevsi eylemişti. (621)de Karakurum'a ricat edip (642) tarihinde vefat etmiştir. En ziyade telezüz ettiği şey bî-günah adamların ve etfâl-i nisânın kanını dökmek idi. Askerleri mücerret eğlence için adam öldürürlerdi.

[Şemseddin Sami]

FAİDE – 3

TÂRÎH-İ OSMÂNÎ NÜMUNELERİNDEN:

Osman Gazi'nin kim dedesi Süleyman Şah Gazi'dir. En evvel bu, Rum vilâyetine ol gelmiştir. Gelmesine sebep budur kim Âl-i Abbâs zamanından ta Süleyman Şah zamanına değin nesli celî galipti nesl-i Yafes üzerine, Rum dahi mağluptu. Ve Acem dahi [s.13] mağluptu. Nesl-i Yafes oldukları sebepten Acem padişahları gayretlendiler kim bize Arap galip oldu dediler. Yafes neslinden Küçrav'ı kendilere senet edindiler. Ol sebepten Arab'a galip oldular. Arap kim mağlup oldu vilâyet-i kâfir temerrüd ettiler. Ve hem bu Küçravlı halktan Acem padişahları ihtiraz edip tedbir ettiler. Süleyman Şah Gazi'yi ileri çektiler kim ol Küçrav'ın ulularından idi. Elli bin miktarı Türkmen ve Tatar evin koştular; varın Rum'da gaza edin dediler. [s.14] Süleyman Şah dahi kabul etti. Geldi Erzurum'dan dahi Erzincan'a indi. Ve Erzincan'dan Rum vilâyetine girdiler. Bir nice yıl yürüdüler. Etrafı fethettiler.

Süleyman Şah Gazi hayli bahadırılıklar etti. Bu Rum'un dağlarından ve derelerinden incindiler. Küçravların davarı dereden ve tepeden incinir oldu. Yine Türkistan'a azmettiler.

Geldikleri yola gitmediler. Vilâyet-i Haleb'e çıktılar. Caber kalesinin önüne vardılar. Ve evvel orada Fırat ırmağı önlerine geldi. Geçmek istediler. Süleyman Şah Gazi'ye eyittiler: Hanum biz bu suyu nice geçelim, dediler. Süleyman Şah dahi atın suyuna tepti. Önü yarmış, at sürçtü.

Süleyman Şah suya düştü. Ecel mukaddermiş, Allah'ın rahmetine kavuştu. Sudan çıkardılar. Caber kalesinin önünde defnettiler. Şimdiki hinde ona “Mezâr-ı Türk” derler ve hem ol kalede dahi yine o nesilden “döner” derler, bir taife vardır. Öyle olunca bu göçer halk etrafa dağıldılar, bazısını Beriye'ye [s.15] götürdüler. Şimdiki halde onlara Şam Türkmeni derler, bazısı yine Rum'a döndüler; kimi Tatar kimi Türkmen'dir. Şimdiki hinde bu Rum'da olan Tatar ve Türkmen o tayfadandır. Ve bazısı Süleyman Şah'ın üç oğluna uydular kim biri Sungur Tekin'dir ve biri dahi Gündoğdu'dur ve biri Ertuğrul Gazi'dir. Ve bu üç kardeş geldikleri yola döndüler. Fırat'ın başından Pasin ovasına ve Sürmeli Çukur'una vardılar. Ertuğrul ol arada kaldı. Kardeşleri gitmedi dört yüz miktarı göçer öyle kaldı.

[Aşık Paşa Tarihi]

Dikkat edilirse anlaşılır ki Aşık Paşa, Cengiz'den asla bahsetmiyor ve Türklerin Acemlerle münasebetini ileriye sürüyor, zaten tarihimizin bu noktaları oldukça müzlimdir. İkinci bir rivayet olduğu için iktibas edildi. [s.16]

FAİDE – 4

SELÇUKÎLER

Asl-ı safî ve halis Türk olarak sâhe-i târihte karşımıza Selçukîler çıkar. Kavm-i mezkûr Türkistan ikliminde bir aşiret iken ilk tanınan reisi Bekak isminde bir adam idi. O zaman Bekak ve aşireti yıldıza ve ateşe taparlardı. Selçukoğlunun adıdır.

Akvâm-ı Asyayiye miyanında vukua gelen bir muharebe üzerine Selçuk Bey'in rahatı bozularak iki bin aile ile beraber İran taraflarına hicret ve 349 sene-i hicriyede İslâm'ı kabul etmişlerdir. Bu zat yüz sene kadar yaşamış ve Arslan, Mikail, [s.17] Musa namlarında üç oğlu olmuştur. Bu üç oğul birçok zaman İran, Buhara taraflarını feth etmişler. Fakat asıl Selçukiyye Devletini tesis eden Mikail'in oğlu Ertuğrul Bey'dir.

Ertuğrul Bey, Kirman ve İran'dan maada Kafkasya ve Anadolu'nun bir kısmını da zapt etmiş, Trabzon taraflarında şark imparatorluğunun büyük bir ordusunu tepelemiştir. Vefatında teşkil ettiği o koca devlet bir takım hükmünde ayrılmıştır ki meşhurları İran, Rum ve Kirman Devlet-i Selçukîyeleridir. Ertuğrul Gazi'ye Domaniç, Ermeni yaylaklarıyla Söğüd kışlağını veren Alaaddin Keykubat Rum Devlet-i Selçukîyesinin on beşinci hükümdarı olan zattır.

Rûm Selçukîlerinin payitahtı Konya şehri idi. Kılıç Arslan namındaki hükümdar Anadolu'nun kısm-ı a'zamını zapt etmiş ve Sultân-ı Rûm lakabını almış, ehl-i İslâm'ı Kudüs-ü Şerîf'ten çıkarmak bahanesiyle Avrupa Hristiyanlarının teşkil ettikleri “ehl-i salîb” ordularını perişan etmişlerdir. Oğlu Mesud ve onun da oğlu İkinci Kılıç Arslan ehl-i salîb ile hayli uğraşmışlardır.

İşte bu devleti zedeleyen mücadelâttan biri de ehl-i salîb muharebâtıdır. Tatarlar ise kalan enkazı büsbütün ortadan kaldırmışlardır. [s.18]

Rum Selçukîlerinden Gelen Hükümdaran

- 1- Süleyman bin Katılmış
- 2- Birinci Kılıç Arslan
- 3- Melikşah bin Kılıç Arslan
- 4- Birinci Rükneddin Mesud Şah bin Kılıç Arslan
- 5- İzzeddin Kılıç Arslan-ı Sâni
- 6- Birinci Gıyaseddin Keyhüsrev
- 7- İkinci Rükneddin Süleyman
- 8- Üçüncü İzzeddin Kılıç Arslan
- 9- Birinci Azeddin Keykavus bin Keyhüsrev
- 10- Birinci Alaaddin Keykubat (Büyük unvanıyla meşhurdur)

- 11- İkinci Gıyaseddin Keyhüsrev[s.19]
- 12- İkinci İzzeddin Keykavus
- 13- Dördüncü Rükneddin Kılıç Arslan
- 14- Üçüncü Alaaddin Keykubat
- 15- Üçüncü Gıyaseddin Mesud-ı Sâni
- 16- İkinci Gıyaseddin Mesud
- 17- Alaaddin Keykubat-ı Sâlis
- 18- Üçüncü Gıyaseddin Mesud
- 19- (İkinci defa olarak) Üçüncü Alaaddin Keykubat bin Feramuz bin Keykavus ki birinci defa olarak 696'dan 699 senesine kadar üçüncü defa olarak da 704 sene-i hicriyeden 707 sene-i hicriyeye kadar hükümet etmiştir. Osman Gazi'ye 688 senesinde tabl ve alem gönderen bu Üçüncü Keykubat'tır.[s. 20]

FAİDE – 5

TUĞ – AIEM – HİLÂL

Tuğ- Kadimden beri memâlik-i şarkiyede Türkistan'da Türk devletleriyle, Hind ve Çin hükümetlerinde büyük bir sancak üzerine, boyalı at kuyruğu kıllarından, dağınık saç müşabih bir alâmet vazolunarak askerinin ilerisinde götürülür ve buna “haliş” deniyor idi. Bilahare bunun şekli değiştirilip bir sırığın ucuna, perişan bir halde aşağıya sarkan ve kırmızıya boyanan at kıllarının balasına beyaz ve siyah kılların örülmesinden mütehasıl bir kaç büküm saç bırakıldıktan sonra bunun üst tarafında yıldızlı top şeklinde bir “filke” vaz olunmuştur. Bu [s.21] halişlere muahharan “tuğ” denilmiştir. Sultân-ı Selçukî tarafından, Osman Gazi'ye gönderilen tuğ da bu kabilden idi. Bu tuğlar bilahare devletimizde büyük rütbeli zevâta alâmet-i fârika olmak üzere verilmiştir. Mirlivalara veya sancak beylerine bir, mîr-i mîrânlara veya beylerbeylerine iki, vüzeraya üç, sadrazama beş tane verilir ve muharebe zamanlarında padişahın rikabında yedi tuğ bulunur idi.

Sancak- Sultân-ı Selçukî tarafından yollanılan sancak beyaz renkte idi. İlk zamanlarımızda padişahların önlerinde beyaz bayrak çekilmiştir. Sonra yeşil bir zemin üzerinde beyaz klabdan işlenmiş üç hilâli veyahut kırmızı bir zemin ortasında ve yeşile boyanmış bir şekl-i beyzî derununda sarı sırma ile birbirinin gerisinde kezalik üç hilâfî muhtevi bulunan iki nev sancak dahi [s.22] istimal olunmuştur. Murad Hân- ı Evvel'in sancağı yeşile ve Sultan Mehmed'in kırmızıya tahvil ettikleri mervidir.

Hilâl- Bir rivayete göre Devlet-i Selçukiye bayraklarının sııkları ucunda hilâl şeklinde bir filke mevcut idi. Sultân-ı Selçukî tarafından gönderilen beyaz sancağın balasında dahi bir şekl-i hilâl var imiş. Bu sancak Osmanlılarca alâmet-i istiklâl addedildiğinden muahharan Osmanlıların bayraklarında hilâl tersimine bundan dolayı meyledilmiştir. Şimdiki bayraklarımızdaki hilâlin ortasındaki yıldız gelince eski değildir. Sultan Abdülmecid zamanında, “Tanzîmât-ı Hayriye”den sonra kabul edilmiştir. Osman Gazi, ibtida şekl-i hilâli kendi otağının balasına rezk ettirmiştir. [s.23]

“Mufassal” diyor ki:

Mülûk-ü şarkiyeye hilâl şeklinin alâmet-i fâ'ika-i saltanat addolunması Osmanlılardan evvel Selçukîlerde olduğu gibi bazı meskûkât-ı İrâniyede görüldüğü üzere mülûk-ü İrân ve onlar miyanında bilhassa Şah Hüsrev şekl-i hilâli meskûkâtı üzerine darp ettirerek alâmet-i şehinşâhî ittihaz eylemiştir. Gazi Osman Han Hazretleri ise en evvel şekl-i mezkûru kendi otağ-ı hümayûnları balâsına rezk ettirmişler idi ki alâmet-i istiklâlî daima başları üzerinde bulundurmak gibi bir meziyet-i şükrân-perveriden ileri gelmiş olacağına şüphe edilemez. Nasıl ki daha sonraları pâdişâhân-ı âl-i Osmân şekl-i hilâli murassa olarak sorguçlarına dahi takmışlardır. [s.24]

FAİDE – 6

TÜRKLERİN İSİMLERİ

Türk ecdadımızın isimleri hakkında size bazı nûmuneler yazıyorum. Bu malumât Halil ibn Mehmed bin Yûsufu'l- Konevî isminde bir zatın (643) sene-i hicriyede Mısır şeyhülişlâmı namına yazdığı Almanya'da kâin Leipzig şehrinde tabedilmiş “Tercümân-ı Türkî ve Arabî” kitabıyla diğer “Tercümân-ı Farisî ve Türkî ve Moğolî” unvanlı bir kitaptan toplanmıştır.

Bu isimlerin içlerinde göreceğiniz güneş, ay, dağ, kuş, mevaşi, madeniyât-ı zî-kıyem isimlerinden de anlaşılacağı üzere Türkler daima güzel, büyük, kuvvetli, cesur şeylere, tabiatın yüksek, pahalı, câlib-i hayret ve dikkat tecelliyât ve maddiyatına râğbet etmek seciyesiyle muttasıf imişler. Bunu size söylemekten maksadım,[s.25] mensup olduğunuz milletin kanında daima büyüklüğe, ulviyete bir meyil olduğunu görerek mevâhib-i tabi'iyenin bir unsura tallukundaki ibtidaiyeti takdir etmenizi talep etmektir. Hatta, “Neşrî Tarihi”ne göre peygamber Hazret-i İbrahim zamanında bulunan Kara Han'ın oğlu Oğuz Han'ın altı oğlu var imiş.

İsimleri: Gün Han, Ay Han, Yıldız Han, Gök Han, Tak Han, Deniz Han imiş ki bunlardan tak, dağ, dingiz de denizdir, intihab edilen esamî-i kadîme-i Türkiye şunlardır.

Elitaş – Eli taş

Turan Şah – Türk iklimi padişahı

Borşık – porsuk

Arslan

Tuğray – Tuğray, Turğay ki atmacadan küçük bir kuştur. Fermanlardaki Tağra veya Tuğra bunun şekli olmak mervidir. Çünkü her Türk oymağının bir kuş alâmeti var idi.

Kuzu [s. 26]

Blut – Palamut denilen meyve

Satı.

Satılmış

Beştekin – Beş dağ

Tarhan – İmtiyazlı (fermanlı) emîr-i kebîr

Turhan – İstihkâm ve kale beyi

Toktamış – Toktamış, durmuş, ber-hayat kalmış, ölmemiş

Kara Arslan

Bağatgin – Boğa Bey, Boğa gibi

Argun – Yumuşak huylu, ağır meşrepli

Sebük Tekin – Sevgili bey

Kır Boğa – Halis boğa

Ker Boğa – Halis Boğa

Artık – Faziletli [s.27]

Yağ Basan – Düşmanı basıp yağma eden

İlbasan – Memleketi basıp yağma eden

Keykubat – Cins köpek

Yanık

Gün Bey – Güneş bey

Hatun

Tolun – Ayın on dördü

Sıyurganmış – İltifata uğramış

Tağtekin – Dağ bey, dağ gibi

Börü – Kurt, Canavar
Güneş
Kılıç Arslan
Ay Bey
Ay Tekin – Ay Bey
Doğan – Şahin
Kılıç
Paruğ – Parlak
Demirhan
Altın
Gümüş
Adsız
Akbala – Beyaz yavru
Yavaş – Temkinli, tedbirli
Yüncü – İnci
Tay pars
Ay pars [s.28]
Laçin – Şahin
Sungur
Ak Sungur – Beyaz şahin
Karakuş
Boz kuş
İl aldı – Fatih
Ay doğdu
Gündoğdu
Esen Demir – Sağlam demir
Kutlu Pars – Mübarek pars
Ala kuş
Key Geldi – Ağağı uğurlu
Kavim Eri
Ucra – Hudutta ikamet eden
Timurtaş
Kara taş
Melikşah
Şah Tekin
Kaplan
Buğra – Erkek esrik deve
Oğuz
Yavuz
Karman – Kara adam
Gökmen – Beyaz adam
Dokuz Timur
Saltık – Azat
Savcı
Samrı
Bilge – Bilgiç vesaire [s.29]

FAİDE – 7

KELİMÂT-I TÂRÎHIYE

Alp: Asıl Türkçe’de (kahraman) manasındadır.

Çavuş: Hem Rûm-ı Şarkî ve hem de Konya Devlet-i Selçukiye’inde bir büyük mansıb unvanıdır. Rûm-ı Şarkî Devleti’nde Mağal Tasaves suretinde olarak bir zata unvan imiş. Bu mansıbın mukabiline Devlet-i Selçukiye’de çavuşbaşı denilir imiş ki Çavuşlar reisi demek olacak. Çavuşlara gelince, bunlar bir nev silâhşör imişler ki silâhları bir ok ile yay ve pala denilen enli kılıç ve bir de debus (topuz)dan ibaret olup vakt-i hazarda erbâb-ı mesâlihî hakimlerin huzuruna çıkarmaya memur imişler.

[Mufassal]

Nevbet-i Sultânî: Mehterhane denilen mızıkâ takımının çalınması. Selçukîlerde riayet edilmiştir. Hatta Alaaddin Keykubat zamanında nevbet-i sultânîyi hizmet-i pâdişâhîde bulunan prensler çalarlar idi. Tabllar ve nakkareler altından, çomaklar ve değnekler inci ile müzeyyen idi.[s.30]

Tekfur: Bizans İmparatorluğu’nun valilik ve mutasarrıflık hizmetinde bulunan müstakil memuru

Bac: Denizden iskelelere gelen gemilerle karadan Osmanlı derbentlerine gelen karbanlardan alınan vergi

Pazar resmi: Köylerden ticaret maksadıyla şehir ve kasabalara gelen erbâb-ı ticâretten alınan vergi[s.31]

FAİDE – 8

İZDİVÂC-I OSMÂN

Adana ahâlisinden, ilim ve zühd ile meşhur olan Şeyh Edebali namında bir zât-ı şerîf var idi ki, o zamanlarda Eskişehir civarında İtburnu köyünde oturuyordu. Osman Gazi müşarünileyhin sohbetinden mütelezziz olmakla sık sık ziyaretine giderdi. Hazret-i Şeyh’in Mal Hatun namında bir kerîme-i affesi var idi.

"Mufassal" nam tarih diyor ki: Osman Gazi bir kaç kere gördükten sonra sevdi. Mal Hatun’u pederinden kavî-i peygamberî mucibince zevceliğe istedi. Hazret-i Edebali, Ertuğrul-zâde Osman Bey gibi bir emîr-zâde emire, kendisi gibi bir dervîşin kızı küfuv olamayacağını [s.32] der-pîş ederek red etti. Hazret-i Osmân meyus olarak derdini Eskişehir beyine açtı. Bey bu itiraftan mütehassis olarak Mal Hatun’a aşık olmasın mı? Hatta o da, Edebali’dan kızı istedi ise de aynen cevâb-ı red aldı. Fakat Şeyh, beyin ahlâkından şüphelenerek İtburnu’nu terk ve Ertuğrul Gazi’nin hudûd-ı emâreti dahiline nakl-i mekân eyledi. Filhakika Eskişehir beyi hışmından korkulacak bir bed-tıynet imiş. Aldığı cevâb-ı reddeden dolayı gazaplandığı gibi şeyhin Ertuğrul Gazi memleketine ilticasından dahi güya mîr-i Osman’a kızını vermeye bir meyil hissederek haset eyledi. İntikam sevdasına düştü.

Bir gün Osman Gazi, ehibbasından İnönü hâkiminin hanesine misafir idi. Karındaşı Gündüz Alp dahi beraberinde bulunuyordu. Eskişehir hâkimi müşarünileyhi dar bir yerde sıkıştırarak fırsattan istifade için civarındaki Rum[s.33] tekfurlarından Harmankaya hakimi Köse Mihal ve bir miktar adamıyla silâh-be-dest olduğu halde eve gelerek Osman’ı kendisine teslim etmesi için sâhib-i hâneyi tazyike başladı. Sâhib-i hâne de: “Ölürüm, Osman Bey’i rakibine teslim edemem” dedi.

Mîr Osman dışarıdaki gürültünün sebebini anlayınca hemen kılıcı çekerek fırladı. Herif ile öyle bir çarpışış çarpıştı ki kaçırıldı. Bî-çare Köse Mihâl kaçamadı. Giribân-ı mağlûbiyeti Osman'ın elinde kaldı. Fakat bu mübarezede onun gösterdiği aslanlığa hayran oldu. O dakikadan itibaren Hazret-ı Osmân'a büyük bir muhabbet bağladı. Vaka etraftan duyuldu. Fakat Mal Hatun'u yine cenâb-ı Osmân'a bir rüyası aldı. Rüya şudur: Osman Gazi; Edebalı'nın hanesinde imiş, ay, göz ile görülebilecek bir süratle büyüdükçe büyüyerek, şeyhin kucağından çıkıp, bedir halini aldıktan sonra, âğûş-u Osman'a inmiş. Ba'de Gazi'nin göbeğinden ulu bir ağaç çıkararak dal budak salıvermiş, yerleri, denizleri kaplamış. Kafkas, Toros, Atlas, [s.34] Hosma dağları hep bu ağacın altında sayeban oldukları gibi Dicle, Fırat, Nil ve Tuna nehirleri dahi yine onun sâye-i latîfi altından akıyormuş. Yeşil sahralar, tarlalar, serv ü gül ormanları arasında akan çaylar, uzaktan uzağa şehirler, kasabalar, parlak kubbeler, kaleler, dikili taşlar vesaireleri üzerinde hep hilâller görünüyor imiş. Bu aralık şiddetli bir rüzgar çıkmış, dökülen yapraklar etrâf-ı memâlikin her birine gitmiş. Sonra kara ve deniz arasında altın bir halkaya ve iki sarı yakut ile iki de zümrüt arasına konulmuş bir elmas parçası gibi parlayan Kostantiniye'ye doğru imale etmiş. Cenâb-ı Osmân, bu yüzüğü parmağına takarken uyanmış.

Müşarünileyh bu rüyayı, şeyhin müridanından Derviş Turgud'a anlatmış. O da Şeyh'e beyân-ı hâl ederek şöyle bir münasebet-i cemîle ile Mal Hatun'a nail olmuştur. Vak'a-ı izdivâc Ertuğrul Gazi zamanındadır. Bu izdivaçdan Şehzade Alaaddin Paşa ile ikinci pâdişâh-ı Osmânî Sultan Orhan Gazi ve Savcı Bey vücuda gelmişlerdir.[s.35]

FAİDE – 9

ALAADDİN KEYKUBAT TARAFINDAN OSMAN GAZİ'YE GÖNDERİLEN MENŞUR SURETİNDEN MÜNTEHAP FIKRALAR

Sabikan kendilere “yurt ve ocaklık” verilen mahmiye-i Ankara Kara Dağ'ından havâli-i İnönü ve hitta-i bîd Söğüt ve Yenişehir'den Eskişehir'e [s.36] ve İnegöl ve Yarhisar etrafı ve mamuriyenin ekser nevahisini kuvvet-i bâzu ile açıp memâlik-i İslâmiye müzafatına dahil ettiğinden gayrı ne denli ki gürûh-u kefer-i fecere “demmer humu'l-lahî teala ve kahharahum” ve “ve mekeru ve mekerullah velllahu hayru'l-makirin” tebakınca ona mekr u hile kastettilerse giru bi-inâyetu'l-lah kendilere raci olup “Asa en tekrehu şeyen fe-huve hayrun lekum” üzere fevâid-i umûmiyesi kendüye ait olmakla hemîşe a'dâ-yı bed-re'y-i hacil ve münfail düşüp ale'l-husûl Eyne Moğoliye denilen melunu haklayıp tagallüb ve tasallutu hizb-i müşrikîne muhakkak olarak nufûs-u habîsenin ervâh-ı kesîfesi cîfe-i ebdânlarından girizan olup her biri mürde-i bî-cân ve hanumanlarından avare ve sergerdân-ı bahr ve beyabanda baş kurtarmaya yer arayıp meyus ve menkub pervâne-i bî-per gibi ol şem'-i nûrâniye kastettiklerince bâl ü perleri münkesif ve munharif hâk-i mezellete düşüp “Kul len yenfekumu'l-firâr in firartum mine'l-mevti ev'ül-katl ve iz la tentteune illâ kalilen” manası sudur ve zuhur bulup ve kendi bahtıyarlığıyla ve rütbe-i helâktan necât-ı bekâsına çıkıp onun hakkında zemin ve zamandan nidâ-yı “lâ yestevî'l-kâidun mine'l-mu'mînîn gayre ulf'l-darare ve'l-mucâhidûne fî-sebîlillahi bi-emvâlihîm...” kâh-ı sımâh-ı hümayûna erişip ve cenâb-ı ilâhîden “dereçât minhu ve mağfireten...” mevhibesine müstehak olup cânib-i vâlâ-yı şehinşâhîden dahi “men-câ'e bi'l-hasetü filehu aşre emsâlihâ” riayetine ehak ve elyak görülüp “tûğ-u subh-trâz âfitâb-ı ilm ve tabl ve nakkare-i pür-zemzeme-i muhteşem tefviz ve tahsis kılınp livâ-yı [s.37]Eskişehir'den Yenişehir'e varınca hitta-ı bîd nevahisiyle mecmuan bir sancaklık yer itibariyle sa'âdet-mend-i müşarünileyhe taklit edip verdim ve buyurdum ki:

Mesned-i emâret ve eyâlete kemâl-i vakâr ve sekîne birle temekkün ve karar eyleyip (i'delu... mefhumun şiar ve desâr edinip şerr-i zâlîmi mazlumdan def ve âteş-i mezâlîmi rû-yı zemînden reffetmesine cidd ü cehd gösterip (adlû saatihî hayru min ibâdeti seb'în sene)

fevaidinden behre-mend olmağa çalışıp zamân-ı hükûmette vazî' ve şerif ve ganiy ve fakir ve alim ve cahil ve karib ve baid misafir ve mücavire cümleten yeksan bakıp... ve şayet ihtiyaç çekile diyü zât-ı sûtûde-sıfatına mahsus gönderilen iki bohça “cübbe” ve “dîbâ-yı Rûmî” ve “ilâce-i Mısrî” ve çatma kadife pelengi ve bir kabza altınlu kılıç ve bir bedevî semend-tülbent çend yane simin raht ve “çamakile” yüzük dirhem nakdineden gayrı bin nefer cübbe ve çuşen ve hud ve bir kestvan iki bin kabza keman ellişer ok ile memlu cabeleri birle bin beş yüz kıyye siper ve üç bin kabza kılıç ve hançer ve iki katar deve yükü sinân-ı hasm-sitânla merbut gönder irsal olunup umdetü'l- i' yân Karaca Balaban Çavuş zîde-i kadreden mucib defter-i ahz [s.38]

FAİDE - 10

BİLECİK VAKASI

Mihal Bey'in Hazret-ı Osmân'a gösterdiği hususiyet, civardaki Rum tekfurlarının nazar-ı dehşet ve hasedini celbeyledi. Hatta müşarünileyhi, Mihal Bey'in muhabbetinden çeviremeyeceklerini görünce hiyanet için teşvike başladılar. Mihal Bey ise, bilakis onları Osmanlılara sadakat etmeye davet eylerdi. Bu miyanda Bilecik tekfuru, Yarhisar tekfurunun kızıyla izdivaç edeceğinden tekfurular, Mihal Bey'e:

- Eğer, Mir Osman'ı bu düğüne davet ederseniz, ayş u nuş esnasında defaten üzerine hücum edip, kârını tamam eyleriz.

Vadisinde telkinâta bulundular. Mihal Bey sûret-i zâhirede kararı kabul ve fakat Hazret-ı Osmân'ı da gizlice tertipten haberdar eyledi. [s.39]

Bilecik tekfurundan davet gelince icabet gösterdi. Hatta düğün hediyesi olarak bir sürü koyun yolladı. Yaylaya gideceği beyanıyla ber-mutâd kıymetli eşyasını kadınlar vasıtasıyla bir gün evvel kaleye naklettirmek efkârında bulunduğunu da bildirdi. Osman Gazi her sene yaylağa gittiğinde kıymetli eşyasını bir rivayette atlara ve bir rivayette de öküzlere tahmil ederek kadınlarla Bilecik tekfuruna yollar ve kendisi yaylaktan avdetinde peynir, kaymak, halı, kilim gibi hediyeler verirdi. Tekfur, Gazi Osman'ın izâle-i vücûdundan maada malına dahi konmak tamarıyla sevinmesini artırmış idi.

Müşarünileyh en kıymetli eşya olarak bu defa lüzumu kadar eslihayı beygirlere yükletti. Kırk kadar kahramanı kadın kıyafetine koyarak ve kendilerine ta'limât-ı lâzime vererek Bilecik'e gönderdi. Kendisi de düğün mahalli olan Çakırpınar'a – yolda en büyük kuvvetini pusuya koyarak – az adam ile gitti. Gece olup düğün mahallinde zevk ve safaya koyulduğu esnada Bilecik kalesinde bulunan kadın kıyafetindeki kahramanlar silâhları çıkardılar, kaledekileri kestiler. Bu muvaffakiyeti Osman Gazi'ye gizlice bildirdiler. Müşarünileyh zahir halde hiç renk vermemiş ve düşmanın [s.40] kendi hakkında icra edeceği muameleye intizâr ve dikkat etmekte bulunmuş idi. Tam onların hücum için dakîka-ı münâsibe ittihaz ettikleri bir zamanda cenâb-ı gâzi zaten tenbihli bulunan adamlarına işaret verdi. Korkarak kaçıyorlarmış gibi davrandılar. Düğün halkı da bunları tutmak için arkalarına düştüler. Evvelce tertip edilmiş pusuyu geçip de ortada kalınca pusudakiler dışarı fırlayıp Bilecik'tekiler de yetiştiler. İki ateş arasında kalan düşmanı istedikleri gibi tepelediler. Hatta damat bile maktul idi. Gelin kız Nilüfer Hatun Osmanlıların eline geçti. Hazret-ı Osmân bu sâliha-i pâkizeyi oğlu Orhan Gazi'ye tahsis eyledi. Cenâb-ı Orhan daha on iki yaşında idi. Fakat bu muharebede büyük yararlık gösterdi.

Orhan ile Nilüfer Sultan'ın izdivacından Şehzade Süleyman Paşa ve Şehzade Sultan Murad dünyaya gelmişlerdir. Hazret-i Nilüfer Bursa'dan geçen su üzerine bir köprü inşa ettirdiği cihetle ibtida ismi köprüye, ba'de bu suya alem olmuştur ki hâlâ Nilüfer Çayı diye maruftur.[s.41]

FAİDE – 11

LİSÂN-I TÂRİHÎ NÜMUNELERİNDEN: İSTİKLÂL VE KÂNÛN-U OSMÂNÎ

Konya Selçukîlerinden Sultan Alaaddin-i Sâni'nin vefatıyla Devlet-i Selçukiye munkarız olup da o devletin kudret ve kuvveti kalmayınca civardaki beyler içtima edip Osman Bey'in katına gitmişler. Ona demişler ki:

“Siz kani (yahut kayı) neslindensiniz. Bu, Oğuz Han'dan sonra Oğuz beylerinin ağaları ve hanları idi. Güben (yahut Gün) Han vasiyeti ağız töresi mucibince Oğuz neslinden kimse olmayacak hanlık ve padişahlık kanı soyu var iken özge boy soyuna düşmez.”

Oğuz Beyleri bu sırada Selçuk Devleti'nin kudret ve kuvveti kalmadığını ve artık onlardan bir medet erişemeyeceğini de Osman Bey'e söyledikten sonra devam ile derler ki:

“Sultan Alaaddin de babanıza ve sizlere safa nazar olmuştur. Bu uçlara size icâzet verip evvel bekletmiştir (yani beylik vermiştir.). Öyle ise siz han olmak [s.42] gereksiz. Siz de saltanata ve hanlığa liyakat var. İttifak dahi bulunsun. Zira saltanat ya ittifak ile ya istihkak ile olur. Biz sizlere gereği gibi muti ve münkad oluruz.”

Bu sözler üzerine Osman Gazi onların tekliflerini kabul etmiş. Müverrih yani Lütfü Paşa ibn Abdulmuin yine diyor ki:

“Pes mecmu beyler ve kethüdalar ve Oğuz taifesinden onda cem olanlar öri durup [1]Oğuz resmince üç kere yüknüp [2] baş koydular. Ondandır türlü ballardan ve kımızlardan götürüp Osman Gazi'ye sağrak [3] sundular. Çün içti. Çavuşlar âb-ı hayâtlar, sıhhatler, afiyetler ve padişahlık mübarek olsun diyü dua ve senalar ettiler.”

[1] Öri durmak: Ayakta durmak, kaima durmak demektir.

[2] Yüknmek: Arz-ı ta'zîmât için belini bükme demektir. Buna Fransızca (reverans) derler.

[3] Sağrak: Kadeh ve bardak demektir.[s.43] Osman Gazi Oğuz kanunu mucibince padişah olmuş. Bu kanunun neden ibaret olduğu görülüyor. Bunlar Oğuz kanununa riayet etmekle beraber zamanın ihtiyacâtını dahi nazar-ı dikkate almışlardır. Çünkü bir yandan Moğolların hücumu diğer taraftan tekfurların müdahalesiyle memâlik-i Selçukiye büsbütün ağıyar eline düşeceği aşikâr olduğundan beyler memleketi kurtarmak için Osman Gazi'ye müracaatı tasvip etmişlerdir. Zaten Selçukîler Ertuğrul ile oğlu Osman Bey'in gayret ve ehliyetlerini takdiren evvelce onlara tabl ve alem verdikleri gibi gazilik sıfat-ı mübeccelesini de ita etmişlerdir. Selçukîler daima Ertuğrullular ile müşavere ederler, her işte onların reylerini alırlardı. Sultân-ı Selçukî ahvali daha evvelden taktir ederek Süleyman Şah evlâdına bir mevki hazırlamıştı. Osman Gazi saltanatı kabul ettiği zaman da Selçukîlerin son hükümdarı vefat ettiğinden meydanda kimse kalmamış, Selçuk vezirlerinden biri makâm-ı hükâm-dârîyi işgal etmiş idi. Osman Gazi'nin padişahlığa intihabı hem [s.44] istihkakının, hem de re'y-i ümerânın neticesidir. Onlar dahi re'y-i hûdrlarıyla hareket etmemişler ve Oğuz kanununa tebaiyyet etmişlerdir.

Osman Gazi'nin İlk Kanunu

Mehazımız bu meseleyi de şöyle tasvir ediyor:

“Çünkü hutbe ve sikke Osman Gazi adına mukarrer olup kadı ve subaşı dinledi.

Germiyan vilâyetinden bir kişi Osman Gazi'ye gelip eyitti:

- Bu pazarın bacını bana satın

Osman Gazi eyitti:

- Bac ne olur ki?

- Pazara her kim yük getirirse ondan akçe alayım.
Osman Gazi eyitti:
- Bu pazara gelenlerde alımın mı var ki bunlardan akçe alırsın? [s.45]
Ol kişi eyitti:
- Bu adettir. Her vilâyette vardır ki padişahı için her yükten akçe alırlar.
Osman Gazi eyitti:
- Bu tanrı buyruğu ve peygamber kavli midir? Yoksa bunu her ilin padişahı kendi mi ihdas etti?
Ol kişi eyitti:
- Evvelden töre-i sultânîdir: [3]
Osman Gazi gazaba gelip eyitti:
- Yürü bu yerden. Bu arada durma ki sana ziyanım dokunur. Bir kişi ki malını kendi eliyle kesp etmiş ola, bana ne borcu var ki raygan akçe vere.
Bu mükâlemeyi müteakip Osman Gazi'nin yanındaki halk ona biraz izahat vermişler, bu parayı siz kabul etmeseniz de pazarın muhafızlarına emekleri mukabil bir şey vermek lâzımdır demişler. Osman Gazi bu sureti kabul ettikten sonra atideki kanunu isdar eylemiştir.

[3] Töre, kanun ve usul demektir. Ağız töresi, teamül demektir. [s.46]

İLK KÂNÛN-U OSMÂNÎ

“Her kişi ki bir yükü sata iki akçe versin. Eğer satmaya, hiç nesne vermesin.
“Ve dahi kime kim bir tımar veririm, ol tımarı bilâ-sebep almayalar. Ol kişi ölicek oğluna versinler. Eğer oğlan küçük olursa hizmetkârları sefer vaktinde sefere varalar, ta oğlan sefere yarayınca”
[Ahmed Cevdet - İkdâm]

FAİDE – 12

OĞLU ORHAN'A VERDİĞİ NASİHAT

Birbirini gördü çün ol iki şah
Hasret ile eylediler ah u vah[s.47]
Mebde-i şâhân-ı felek-iktidâr
Hazret-i Osmân-ı velâyet-şi'ar
Gördü melul oldu o şâh-ı güzîn
Dedi ki ey can u dil olma hazîn
Akıbet-kâr budur herkese
Bâd-ı fenâ pîr ü civana ese
Azm-i bekâ eylersem ben bu dem
Devlet ve ikbal ile ol muhterem
Çünkü senin gibi halef koymuşam
Rihlet edersem bu cihandan ne gam
Lik vasiyet ederim gûş kıl
Gayrı ğam dünya feramuş kıl
Dilerim ey sâhib-i ikbal ü cah

İtmeyesin cânib-i zülme nigâh
Adl ile bu âlemi abad kıl
Resm-i cihâd ile beni şad kıl
Râh-ı cihâd içre edüb ictihâd
Memleket-i Rûm'da kıl adl ü dad[s.48]
Eyle riayet ulemayı tamam
Taki bula emr-i şeriat nizam
Her nerede işidesin ehl-i ilim
Göster ana rağbet ve ikbal u hilm
Asker ve mal ile gurur eyleme
Şer'-i şerîf ehlini dûr eyleme
Şer'dir mâye-i şâhî ve bes
Şer' e muhalif işe itme heves
Matlabımız dîn-i Hüdâ'dır bizim
Mesleğimiz râh-ı Hüdâ'dır bizim
Yoksa kuru mihnet ü gavga değil
Şâh-ı cihân olmayı dava değil
Nusret-i dîn oldu çü maksad bana
Maksadıma kasd yaraşır sana
Aleme in'amımı âm ede gör
Memleket emrini tamam ede gör
Şah ki ihsan ile bi-gânedir
Saltanat ismi ona efsanedir
Hıfz-ı re'âyâya çalış rûz u şeb
Ta ki karîn ola sana lûtf-u rab
[Osmanlı Tarihleri Nümunelerinden – Tâcü't-Tevârîh][s.49]

FAİDE – 13

OSMAN GAZİ'NİN HUSÛSİYET-İ AHVÂLİ

Ol pâdişâh-ı melâ'ik-siret “kanaat” ve “semahet” gibi iki haslete malik idi. Gerek hususî varidâtından ve gerek mâl-ı gazâdan, eline her ne geçerse infak etmek mutadî idi. Her ikinci vakti dairesinde ne kadar adam var ise it'am eylemek daha emaretleri zamanından beri mutadî olup Devlet-i Selçukiyeden kendisine alâmet-i pâdişâhî olmak üzere yollanılan “mehterhane”yi çaldırır, müteakiben sofraya kurdururdu. Bu sofraya fakir ve gani, İslâm ve Hristiyan, galip ve mağlup otururdu. Müverrihînin kavlince bir hilatı iki defa giymezler imiş. Fakat bu hal vefret-i servetinden ziyade inayet ve semahetinden neşet eyler imiş. Bu sebebe mebnidir ki hîn-i vefâtlarında muhalledîyat miyanında altın ve mücevhere dair hemen bir şey çıkmadığı gibi elbise olarak dahi yalnız birkaç kat zuhur etmiştir. Üç sürü dahi koyunu kalmış ki müverrihîlerin kavlince Mihaliç ve civarındaki çiftliklerde bulunan koyunlar işbu üç sürünün neslinden olmakla zamanımıza kadar devam etmiştir.[s.50]

Bunlardan maada ziynetten ari sade bir kılıcı, birkaç res atı kalmıştır. Gazi Osman'ın kıyafetleri, başlarına giydikleri kırmızı çuhadan mamul serpûş-ı Horasanî ile üzerine perişanca bir surette sardıkları sarıktan ve uzun, geniş yenli hilattan ibaret olup bundan maada bir de kırmızı çuha yakalı feraceleri var imiş.

Vefatlarından mukaddem Bursa'da Gümüşlü Kubbe denilen manastırın türbeye tahviliyle oraya defnini vasiyet buyurdularından kendi imamı olan Dursun Fakih ile Gazi Orhan'ın imamı bulunan Osman Yahşi ve sair havas, na'ş-ı mağfiret nakışlarını gasl ve tekfin ederek Bursa'ya getirdiler. Sultân-ı Selçukî'nin gönderdiği "tabl" ile "tesbih" yakın zamanlara kadar türbelerinde bulunurken yandığı ve "kılıç" ile "ak sancak"ın ise hazîne-i hümayûnda mahfuz bulunduğu cümle-i rivâyâtandır. Kılıçtan maada ok, mızrak dahi kullanırdı.

[Mufassal][s.51]

FAİDE – 14

YENİÇERİ TEŞKİLÂTI

Evvelce bin neferden ibaret olmak ve muharebe zamanında kendilerine yevmiye bir akçe verilmek üzere tesis edilmiş "yaya" askerinin ahali üzerinde cevr ve eziyetleri görüldü. Bu yevmiye ilk ulûfe idi ki bir dirhem-i şer'înin dörtte birine müsavi idi. Bir tahmine göre o zamanlar bu dirhem-i şer'înin dörtte biri şimdiki bir mecidiye çeyreği kıymetini haiz imiş. Çünkü gümüş az, altın ise ender imiş. Hâlbuki dâ'ire-i hükûmet büyümüş ve muntazam bir askere ihtiyaç hâsıl olmuş idi. Bunun üzerine Çandarlı Kara Halil - ki rivâyâta göre Şeyh Edebali'nin ve onun dolayısıyla Gazi Osman'ın akrabasından idi - muntazam ve daima kışlalarda oturur bir sınıf asker teşkilini düşündü. Müşarünileyh Devlet-i Osmâniye'de ilk kazaskerdir.

Taht-ı tabi'iyet-ı Osmâniye giren Rumların hukuk ve vezaifçe Müslümanlardan hiç farkları olmayacağı cihetle, hizmet-i askeriye bunların üzerine dahi tamimi lâzım geleceği nazar-ı dikkate alındı. Bunun üzerine birkaç senede bir kerede Rumlardan askere bin delikanlı alınması kanun ittihaz olundu ki buna "devşirme kanunu" derler.

İlk devşirilen bin nefer Rum delikanlısından "yeniçeri" teşkil edildi. Beherine eski yayalar gibi günde bir dirhem maaş verilmesi ve fakat bunların [s.52] ale'd-devâm muvazzaf olup kışlalarda oturmaları, gösterecekleri yararlıklara göre, mesleklerinde terakki etmeleri, asla teehhül etmeyerek sakat veya ihtiyar oluncaya kadar asker kalmaları kabul olundu.

[Bu tarz cenâb-ı Orhan'ın en büyük bir fikr-i siyâsetini natıktır ki o da mağluptan istifade etmek usuludur. Osmanlılar mütemadien harbe mecbur oldukları cihetle unsur-u İslâm azalacak ve anâsır-ı sâ'ire artacak idi. Bu halin, büyücek bir tehlike teşkil edeceğinde ise şüphe yok idi.]

[Müverrih Hammer'e göre askerinin tayını: İki ekmek, iki yüz gram et, yüz gram pirinç ve üç yüz gram yağdan ibaret idi. Mu'ayyenât-ı mezkûrenin mufassalan tarifi ikinci cildimizin faydeleri arasından mezkûrdur.]

"Rivayete göre Orhan Gazi yeniçeri teşkil eyledikten sonra bunlardan bir kaçını beraber alarak, o zamanlar Amasya taraflarında zühd ve takva ile meşhur Hacı Bektaşî Veli'nin Suluca Karahöyük nam mahaldeki ikametgâhına giderek, bütün asker hakkında hayır dualarını iltimas eylemiş, Şeyh hazretleri de elinin birini neferlerden birinin başına koyarak:[s.53]

-Bunların ismi yeniçeri olsun, Cenab-ı Hakk yüzlerini ak, bazularını kuvvetli, kılıçlarını keskin, oklarını mühlik, kendilerini daima galib buyursun. Diye dua etmiştir.

Yeniçeriler, azîz-i müşârünileyhi hamî addetmişler ve bu sebeple "Bektaşîyan" namını aldıkları gibi ağalarına dahi "ağa-yı Bektaşîyan" demişlerdir.

Yeniçeri külâhları dahi yaya külâhları gibi iken, Hazret-i Bektaşî Veli elini neferin başına koyduğu zaman cübbesinin kolu sarktığından buna işaret olmak üzere külâhların arkalarına müstatil şeklinde bir parça keçe külâh daha ilâve olunmuştur.

Yeniçerinin ihdasıyla beraber “yaya askeri” dahi tensik edildi. Bu asker evvelki nizamları mucibince cenge geldikçe birer dirhem akçe yevmiye almak ve cenkten avdet eyledikçe yevmiyeleri kesilip kendilerine tahsis olunan arazide ziraat ile kemakân tekâlif-i mîriyeden muaf tutulmak üzere baki kaldı. Süvarinin “akıncı” kısmı da aynıyla yaya askeri gibi tensik olunarak vakt-i harbde kendileriyle atlarının doyumluluğu “ulûfe” yani “yevmiye” suretinde verildiği gibi vakt-i hazarda dahi [s.54] ziraatları için arazi tayin olundu. Bunlardan maada yeniçerinin süvarisi olmak üzere “müselleme” namıyla bir takım yeni süvari kaydolunup zabitanı ve muayyenâtı bi-aynihi yeniçeriler gibi tertip olundu. Bu müsellemler Gazi Orhan’dan sonra yeni tensikâta uğrayarak birkaç sınıfa ayrılmışlardır.

Yeniçeri ihdas olunduğu zaman Avrupa’da muvazzaf asker usulu yok idi. Yedinci Şarl namında olan bir Fransız kralı 1448 sene-i milâdiyede Frances – Archers (Frank- Arşer) denilen tîr-endâz piyade askerini teşkil eylemiştir.

Osmanlılar yeniçerileri 1326 sene-i milâdiyede ihdas ettiler ki arada yüz yirmi iki sene fark vardır.

“Târîh-i Askerî” diyor ki: (Bunlar evveleri gerek kışla ve gerek ordugâhlarda akşam namazından sonra oda yani kışla imamının başına veyahut taraf-ı devletten icrâ-yı nasîhat ve teşvik [s.55] için ordulara memuren gönderilen kürsü şeyhlerinin halka-i tedrîsine toplanıp tehzîb-i ahlâk ederler idi. Fakat sonraları tütün içer ve daha sonraları tarîkat-ı Bektaşîye’de şurb-ı hamra mesağ vardır bühtanıyla aldanarak kahvehane şairlerinin sözleriyle meyhane meyçularının avazlarına kulak verir oldular. “Âl-i Osmân tahta geçemez meğer kul kılıcı altından geçse” sözü aralarında darbimesel hükmüne girdi. [s.56]

FAİDE – 15

SİLÂHLAR

Devlet-ı Osmâniye’nin teessüsü zamanında Avrupa’da tüfek ve tabanca nevinden olan hafif esliha-i nâriye icad edilmiş idi. Fakat istimali şarkta bilinmediği gibi garpta dahi nadiren kullanılmakta bulunmuş idi. Bu sebepten Osmanlı ordusunun bidâyet-i teessüsünde yeniçeriler kemankeş yani yay ile mücehhez olup ok atar ve bundan maada üzerlerinde kılıç, bıçak ve hançer taşırlardı. Diğer piyadeler ise gerek bu silâhlarla ve gerekse kama, balta, teber, topuz gibi esliha ile müsellâh bulunuyorlardı. Kemankeşler içine ok doldurulmuş “tirkeş” namında bir okluğu arkalarında ve yayı ellerinde taşırlar idi. Piyadelerimiz dokuzuncu asr-ı hicrîye kadar sapan dahi kullanmışlardır. Süvariler kılıçlarını piyadeler gibi boyunlarına takar ve meçi ekseriyet üzere yan taraflarına asarlar idi. Mızrak, lobut, gürz veya topuzu ellerinde taşıyıp ciriti birkaç adedi bir yerde olarak bir torba derununda eğerin yan tarafına bağlarlar idi. Bunlar yay, ok, kalkan dahi kullanmışlardır.

[Kıyafet-i Askeriye] [s.57]

FAİDE – 16

TEŞKÎLÂT-I İDÂRE – ARAZİ

Fütuhât ile devlet büyüdükçe idare teşkilâtı dahi yapılıyordu. Osman Gazi İznik şehrini muhasara ederek Yenişehir’e avdetinde taht-ı idâresinde bulunan yerleri birer kaza veya sancak suretinde tefrik ederek tensib ettiklerini buralara mutasarrıf etmiş idi. Hatta

Karaca Hisar'ı Hazret-i Orhan'a Eskişehir'i biraderi Gündüz Alp'e vererek İnönü ile Yurthisar'a Aykut Alp'i, Inegöle'e de Doğan Alp'i tayin ve Eskişehir'i kendisine merkez ittihaz etmiş idi.

Biraz sonra doğrudan doğruya "sancak" ve kaza'lara ayrıldı. Sancaklarda birer "mirliva", kazalarda birer "kadı" bulunurdu. Arazi dahi "tumar" ve "has" namlarıyla ikiye ayrıldı. Meselâ beş yüz köyü olan bir sancağın iki üç köyü icabına göre ikişer, üçerden doksan tımara ayrılarak [s.58] askerlere verilmiş, beş yüzden baki kalan diğer köyler, "has" itibar olunarak şehzadelere, vezirlere, beylerbeylerine, mirlivalara ve sair büyüklere bundan hisseler ayrılmıştır. Baki kalan da "Hâss-ı Hümâyûn" namıyla hazine-i devlete bırakılmıştır. Bu haslar, tımarlar çiftlik demek değil idi. Çünkü her has ve tımarın havi olduğu arazi şunun bunun tarlaları olup, sahipleri bu tarlaları ekip biçerler ve yalnız öşür ile alım, satım harcını has veya tımar sahibine verirlerdi.

Tımar sahipleri tımarları olan arazi dahilinde otururlar ve harp vukuunda mükemmel silâh ve tüvana atı ve haline göre adamlarıyla beraber hangi mirlivaya tabi iseler onun kumandasına girerek muharebeye giderlerdi.

Devletin varidâtı cizye-i şer'iyeden, Hristiyan bey ve tekfurlarından alınan maktu vergilerle Hâss-ı Hümâyûn aşarından, gümrük ve tuzla hasılâtından ibaret olup [s.59] muharebede alınan ganaimin dahi beşte biri "hums-u şer'î" dahi buna dahil idi. Hums-u şer'î bu varidâtın en büyüğü idi. Masarif, varidâta nispetle pek az idi. Fazla-i varidât ile de cami medrese, köprü, han, hamam yapılırdı.

FAİDE – 17

LİSÂN-I TÂRÎHÎ NÜMUNELERİ

Evvela Ece Bey ve Fazıl Bey, Kemer nam mahalle vardılar. Bir sal düzüp, ikisi bindiler. Gelibolu'dan yukarı Çimenlik nam kale civarına çıktılar. Gece ile bağlar arasında bir Hristiyan bulup o gece Bahrî Süleyman Paşa'ya dil getirdiler. [s.60] Mezbura Süleyman Paşa hil'at-ı fâhire giydiren riayet olunmakla bunlara reh-nümâlıklar eyledi. Yetmiş seksen kişiyle ve bazıları kavlince kırk nefer adamlı Süleyman Paşa mezbûrân-ı dilîrân kaviiyyü'l-haşâ, Rumeli yakasına geçtiler. Ve zebân-ı hâlle güya ki bu ebyatı okudular:

"Akdenizi geçmişiz biz bir iki salla
Himmet-i merdânla, gayıbdan irsale

Oldu bizim salımız taht-ı Süleyman bize
Gözlerimiz açmışız ahsen-i a'mâlle"

Hatta nâzım-ı mevlûd-u nebi Süleyman Çelebi ki, müşarünileyh Süleyman Paşa-yı Gâzi'nin, semiiyi hem meşrebi ve ahyanen ser-halka-i bezmine dahil olup musahabetiyle şeref kesbeden hem-nâm müeddebi idi, mücâhid-i buzurguvarın Rumeli yakasına geçtiğini işitti. Tehzîb-i gazâyâ dua-nâme-i bî-hemta inşa edip münasebetle bu matla-ı garrayı imla etmişti. [s.61]

Beyit:

"Velayet gösterüp halka suya seccade salmışsın
"Yakasın Rumeli'nin dest-i takvâ ile almışsın"

Evvela Odgunlük kalesin aldılar. Halkın umumen kılıçtan geçirip ba'de Eksimel

kalesini fethedip, içindekileri haraca kestiler.

[Kühü'l-Ahbâr – Ali]

FAİDE – 18

OSMANLILARIN İLK GEMİCİLİĞİ

Osman Gazi devrinde Marmara Denizi üzerinde ancak bir kaç mil imtidadında sahile malik iken, Mudanya körfezinin karşısında kâin Kalolimni adasına [s.62] Kara Ali namında bir serdarımız, bir miktar askerle kayıklara binip saldırmış ve pek çok ganimet alarak avdet etmiştir. Bu Kara Ali, Aykut Alp nam kahramanın oğludur.

Devr-ı Osmân Gazi'de denizciliğimiz vukuâtında olarak yine Mudanya sahiline yakın Kiyos cezaresine de bir akınımız vardır.

Tarih diyor ki:

“Bu sefer, o zaman Devlet-i Aliyye'nin Marmara denizindeki Anadolu sahilini muhafaza etmek üzere ümerâ-yı meşhûreden Karamürsel namındaki zatın başbuğu bulunduğu bir “ince donanma” tarafından icra kılınmış idi. Hatta ba'de'l-fetih İmralı yani [s.63] Emir Ali namını almış olan Kalolimni cezaresine dahi Kara Ali kumandasıyla sevk olunan müfreze-i askeriyyenin Karamürsel idaresinde bulunan mezkûr donanma tarafından gönderilmiş olması âdeta muhakkaktır. Binaenaleyh, Osmanlıların ilk Kaptanıderyası Karamürsel'dir.”

Karamürsel'den sonra ikinci hizmet-i bahriye Şehzade Süleyman Paşa'da görülür. Çünkü pâşâ-yı müşarünileyh tertip eylediği sallar vasıtasıyla Gelibolu'ya geçip Rumeli fütuhâtına başlamışlardır. (763)te Sultan Murad-ı Evvel zamanında dahi Gelibolu'da sefâ'in-i nakliye inşasına başlanmıştır. “Esfâr-ı Bahriye” nam kitap müellifi Şükrü Bey merhuma göre 763 tarihinden beda ile İzmit, Gemlik, Gelibolu gibi mevaki tersane ittihaz olunmuş ve malik olduğumuz denize göre lüzumu kadar gemi inşa edilmiştir.

Gelibolu limanı Bayezid-i Evvel zamanında tevsî edilerek efradı sırf başbozuklardan olmak üzere Akdeniz adalarından bazıları üzerine bir donanma gönderilmiştir. [s.64]

FAİDE – 19

KARAMANOĞULLARI – AHİLER

Selçukîlerin inkırazından sonra Konya'da teşekkül etmiş bir hükümet idi. Müessisi Karaman namında biri olup, pederi Ermeni'den dönme Nur Sofu namında bir şeyh idi. Nur Sofu Amasya'da Baba İlyas namında bir şeyhin müridi olup Baba İlyas'ın katlinden sonra Konya'ya gelerek orada müritlerini çoğaltmış idi. Hatta Selçukîlerden Alaaddin-i Sâni Nur Sofu'ya i'tikâd-ı tâmla mutekit olarak kızını Nur Sofu'nun oğlu Karaman'a vermişti.

Nur Sofu oğlunun istikbalini temin ettikten sonra, Silifke civarına çekilmiş ve Rum imparatorlarının idaresinde bulunan bu iskelenin muhafızıyla münasebât-ı dostâne peyda ederek ba'de hile ile kaleyi zaptetmiştir. Bunun üzerine Sultan Alaaddin buranın muhafızlığını onun oğlu Karaman'a verdi. [s.65] Karaman biraz sonra dahi Ermenek'i zapt ile Larende'yi makarr-ı hükûmet ittihaz etmiş ve hükûmetine Karaman hükûmeti dedirmiştir.

Devlet-i Selçukiyyenin inkırazında Karamanoğlu Mahmud Bey henüz sinn-i bulûğa varmış idi. Bu yavru Bedreddin unvanıyla Ermenek'te hükûmet tesis etmiş vefatında Yahşi ve Süleyman namlarında iki oğul bırakmıştır. Yahşi Bey'in zamân-ı hükûmeti sükûnla geçmiş ise de Alaaddin câlis-i hükûmet oldukça Osmanlıları çekemiyerek fitne ve fesat tertibiyle üzerlerine harp açmağa ibtidar eylemiştir. İşte Karamanoğulların muhtasar tercüme-i hâli bundan ibarettir. Bunlar bilahare Konya'yı merkez ittihaz ederek kendilerini Devlet-i Selçukiye'ye halef olmak üzere tanıtmaya çalışmışlardır. Kayseri, Niğde, Aksaray, Larende,

Karahisar, Akşehir sancaklarına hâkim ve Teke, Hamid, Sivas gibi küçük emaretlere nüfuzca faik idiler.

Karamanoğlu gaileleri 871 tarihine kadar Devlet-ı Osmâniye'yi meşgul etmiş [s.66] ve o tarihte Fatih Sultan Mehmed Han tarafından bütün Karaman hükümeti Osmanlı mülküne ilhak olunmuştur.

Ahiler: Devlet-i Selçukiyenin son zamanlarında zuhur etmiş bir derviş taifesi idi. Beynlerinde bir sır var idi: Bunlar birbirlerine ve ale'l-umum ebnâ-yı beşere muavenet etmeyi birinci vazife bilirdi. Zaten "Ahi" demek kardeşim demektir. İçlerinden bazıları Selçukîlerin inkırazından istifade ederek Ankara ve Sivas taraflarında bazı küçük hükümetler teşkil etmişlerdi. Karamanoğulları bunları Ankara'yı bir cumhuriyet haline koyarak kendileriyle ittifak ederlerse Osmanlıları mahv edeceklerini temin ederek kışkırtmış idi. Sultan Murad-ı Evvel'in Ankara vakasında Ahilerin ayaklandıkları aşiretler arasında biri Tatar cinsinden Varsak'lar, diğeri Moğol cinsinden Turgut'ların bulunduğu muhakkaktır. [s.67]

FAİDE – 20

GERMİYAN BEYLERİ

Germiyan aşireti evvelce Malatya civarında sakin oldukları halde bilahare Ankara, Kütahya taraflarına göç etmişlerdir. Beyleri Rum Selçukî hükümetinin ümerasından idi. Bunlardan ibtida i'lân-ı istiklâl eden Yakup Bey namında biridir.

Dâ'ire-i hükümetleri dahilinde:

Kütahya, Uşak, Kudüs, Selendi, Kula, Tahvere, Tavşanlı, Banaz, Uşaklu, Baklan, Deniz, Honaz, Dazkari, Geyikler, Gököyük, Sarayköy, Çarşamba, Eşme, Simav, Şeyhli vesaire var idi. [s.68] Yakup Bey'den sonra oğlu Mehmed Bey, ondan sonra dahi Süleyman Şah hükümet eylemişlerdir. Süleyman Şah'ın kerimesi Devlet Hatun, Hüdavendigâr Gazi'nin muvafakatıyla Yıldırım Bayezid'e tezviç edildi (783) ki Çelebi Sultan Mehmed'in validesidir. Cihaz olarak Germiyan arazisinin bir haylisini ve bunlar arsında Kütahya'yı getirmiştir. Süleyman Şah (790)da vefat ederek oğlu Yakup yerine emir oldu. Kosova Meydan Harbi'nde Murad Hüdavendigâr'ın şehadeti üzerine Yıldırım Bayezid, biraderi Şehzade Yakub'u katletmiş ve bu fi'l-i cinâyet Bayezid aleyhine tavâ'if-i mülûkü akd-i ittifâka sevkeylemiş idi. Germiyan Yakup Bey'in bu ittifaka dahil olup olmadığı meçhul ise de (792)de veziriyle beraber Gelibolu civarındaki İpsala'ya yollanarak memleketinin ilhak edildiği, oradan firarla Timurleng'e iltica ettiği, Ankara muharebesinden sonra yine memleketine sahip olduğu malumdur.

Yakup Bey (831) tarihinde Edirne'ye gelerek taht-ı hükmünde bulunan memaliki hemşiresinin hafidi Sultan Murad-ı Sâni'ye vasiyet etmiş ve (832)de vefatı vukua gelmekle Germiyan beyliği ikinci defa olarak memâlik-ı Osmâniyeye ilhak edilip Umur Beyoğlu Osman Çelebi idaresine verilmiştir. [s.69]

FAİDE – 21

SARUHANOĞULLARI

Saruhan Ertuğrul Gazi gibi uç ümerasından idi. Uç ümerası bir takım Türkmen aşiret ve kabileleri reisleri olup bunları Rum Selçukî sultanları hudutlarının her tarafına iskân etmişlerdi. Uç beylerinin şan ve itibarı arttıkça beylerbeyi “Emirü'l-ümerâ” ve “Melikü'l-ümerâ” unvanını alırlardı.

Saruhanoğulları da Rum Selçukî Devleti'nin inkırazını müteakip i'lân-ı istiklâl ettiler. Bu emaret: Güzelhisar Menemen, Akhisar, Turgutlu, Marmara, Gördek, Gördüs, Kayacık, Atala, Demirci, Nif, Ilica, Turgutlu, Foça, Karacalar kasabalarını muhtevi idi. Saruhan'ın on beş kadar şehri ve yirmi [s.70] kadar kalesi olup harbe aşına on binden ziyade askeri ve denizde de pek çok sefinesi olduğu mervidir.

Saruhan 713 senesinde Manisa'yı zapt ile merkez-i emâret ittihaz etmiştir. Etrafındaki emaret ve hükümetlerle harp ederek tevsî'i memâlik eylediği gibi korsanlarının şerrinden Naksos dukasını, Sakız Cenevizlerini de vergiye bağlamıştır.

Karesi memleketinin Osmanlılar tarafından fethi üzerine hudûd-u Osmaniye Saruhan ili hududuyla temas eyledi. Saruhan, istikbali tehlikeli gördüğünden Aydınolu da dahil olduğu halde İstanbul imparatoru Üçüncü Andronik Paleolog ile Foça'da tedafii bir muahede akdeyledi.

736 senesinde Foça senyörü Ceneviz Döminik Kataneo kayserin tabiiyetinden huruç etmiş ve Cenevizliler Saruhan'ın mahdumu Süleyman Bey ile yirmi dört kadar eşraf ve ayan memleketi esir eylemişler idi. Bunun üzerine [s.71] Saruhan Bey Aydın oğlu Mehmed Bey'le imparatora gemi, asker ve mühimmât göndererek Foça senyörünü taht-ı ita'âte almıştır. Fakat altı sene sonra imparatorla akdettiği ittifakı bozarak ümerasından Yahşı ile Yunanistan sevahilini yağmaya memur bir donanma göndermiş ise de muvaffak olamamış ve kayserin donanması Saruhan sevahiline kadar gelerek Saruhan'ı akd-i sulha mecbur etmiştir.

Saruhan Beyoğlu Ömer veya Umur Bey'in irtihali üzerine (746)da vefat etmiştir. Saruhan'dan sonra oğlu Fahreddin İlyas, ondan sonra Muzaffereddin İshak, ondan sonra dahi Hızır Şah Bey makâm-ı emârete geçmişlerdir.

Hızır Şah, Karamanoğlu tarafından teşkil edilen ittifaka dahil olduğundan Sultan Yıldırım Bayezid memleketini zapt etmiş ve Ankara vakasından sonra tekrar memleketine sahip olarak sekiz sene daha emarete bulunmuş ise de metn-i kitâpta görüldüğü üzere Çelebi Sultan Mehmed Han tarafından tutulup idam edilmiştir. Hızır Şah katlinden evvel sultân-ı müşârünileyhten iki istirhamda bulunmuştur ki biri [s.72] cesedinin Manisa'da elyevm mevcut olup “Gurhane” tesmiye edilen ecdadı türbesine defnedilmesi, diğeri de aba ve ecdadı vakıflarının muteber tutulması idi, Çelebi, bu iki vasiyeti infaz etmiştir. Manisa Mevlevî-hânesi, Konya'daki dergâh-ı Mevlâna'dan sonra en muteber ve kesirü'l-evkâf dergâhtır. Yakın zamana kadar Konya mevlevihanesi post-nişîni olacak çelebi namzedi Manisa Mevlevî-hânesi post-nişîni olurdu.

(Tavâ'if-i Mülûkten Hülâsa – Tevhid)

FAİDE – 22

AYDINOĞULLARI

Bu hükümetin müessisi Aydın Bey'in pederi Mehmed Bey'dir ki Selçukî Devleti'nin amirallerinden idi. Selçukîler de amirallere “emîrü'l-sevâhil” unvanları [s.73] verilirdi.

Alaiye'de İzmir'de, Sinop'ta “Melikü'l-sevâhil” ve “Emîrû's-sevâhil” namlarında beyler var idi.

Aydın Bey emirü's-sevâhil idi. Moğolların zulmünden bî-zâr olan Türk aşairini cem ederek 699 veya 700 senesinde i'lân-ı istiklâl eyledi.

Bu hükümet havzasında: İzmir, Ayasluk, Güzelhisar, Aydın, Çeşme, Sultanhisar, Kestel, Bozdoğan, Yenişehir, Birgi, Arpa, Sard, Köşk, Bayramlı, Karakoyunlu, İnegöl Aydın, Ortakçı Balat, Nazilli, Kuşadası, Urla, Keles, Akçaşehir, Seferihisar, Balyambolu, Bayındır, Karaburun, Nif, Etye, Kızılhisar vesaire var idi.

“Mesâlikü'l-Ebsâr” nam eserinde “Memleket-i Birgi” namıyla yâd edilen Aydıneli'nde altmış kadar şehir, üç yüzden mütecaviz kale olduğu ve yetmiş bin süvari ve sefâ'in-i kesîresi olup karada, denizde Bizantiler ve Frenklerle daima muharip bulunduğu muharrerdir.

Aydın Bey (700 ila 734)a kadar hükümet etmiş akil, adil, şeci [s.75] çalışkan, ihtiyatkâr bir zat idi. Vefatından sonra oğlu Mehmed Bey, ondan sonra Ömer veyahut Umur Bey makâm-ı emârete geçtiler. Umur Bey defatle Rumeli'ye geçerek pek çok mâl-ı ganâ'im almıştır. Frenkler, papanın yardımıyla bir ehl-i salîb donanması tertip ederek İzmit'te Umur Bey'in donanmasını ihrak, şehri zapt ettiler (745). Umur Bey fütur getirmeyerek ve Saruhan Bey'e biraz yer terk ederek kayser-i Rûm'dan istimdada gitti. Lâkin Saruhan Bey-zâde Süleyman Bey Apama'da vefat ettiğinden avdet eyledi. İzmir civarında Müslüman İzmirli namıyla bir kale bina ederek Frenkleri izaç ederdi. Nihayet (749) senesinde bir ok isabetiyle şehit edildi.

Pederi yerine kaim olan İsa Bey akil, adil, alim bir zat idi. İlmi ve ehl-i ilmi sever, ulemaya ihsan eder olduğundan ismine bir çok kitap tasnif olunmuştur. Emareti (749)dan (793) senesine kadar yani (44) sene imtidat etmiştir. Yıldırım Bayezid Saruhan fethinden sonra Aydıneli üzerine yürüdüğünde İsa [s.76] Bey bütün memleketi teslim eyledi. Yıldırım İzmir ile mülhekâtını İsa Bey yedinde bıraktı. Vefatında buraları da memâlik-ı Osmâniyeye ilhak edildi. İsa Bey'in evlâdından Hamza Bey devlete iltica etti.

Timurleng'in İzmir'i fethederek avdetinden sonra İkinci İsa, ondan sonra dahi İkinci Umur Bey makâm-ı emârete geçtiler ise de İzmiroğlu namıyla meşhur Karasubaşı Hasan Ağa-zâde Cüneyd ile uğraşmaya mucbur oldu. Hasan Ağa Ayasluk'u, Cüneyd de İzmir'i aldı. Bunun üzerine Umur Bey harp ederek Menteşe-zâde'nin yardımıyla Karasubaşığı esir etti. Fakat Cüneyd galip gelerek pederini kurtardı. Ennihayet Cüneyd Umur Bey'e damat olarak askerî serdarı oldu. Umur Bey bir sene daha hükümet ettikten sonra vefat etti. Cüneyd meydanı hali buldu. Vakayii metn-i kitâpta yazılıdır.

[Tavâ'if-i Mülûk'ten Hülâsa – Tevhid] [s.77]

FAİDE – 23

İSFENDİYAROĞULLARI

Bunlara Kızılahmedliler dahi denir. Emir Şemseddin Timurcandar namında biri bu hanedanın ilki olmak üzere bilinmektedir.

690 veya 691 tarihinde Selçukî-i Rûm hükümdarlarından İzzeddin Keykavus-ı [s.78] Sâni'nin mahdumu Kılıç Arslan Kırım'dan Anadolu'ya geçerek uçta “hudut” i'lân-ı istiklâl etti. Bu esnada Konya'da Gıyaseddin Mesûd-ı Sâni hükümdar idi. Kılıç Arslan'ın istiklâlî haberi üzerine aleyhine kıyam ederek vuku bulan muharebede Gıyaseddin mağlup oldu. Fakat Tatarlar himaye ettikleri için onların imdadına mazhar oldu. İşte bu sırada İlhan Keyhatu Devlet-i Selçukiye ümerasından Şemseddin Timur'u Kastamonu'ya vali nasp etmiş idi (690). Bu tarih İsfendiyaroğullarının zuhuru tarihidir.

Şemseddin'in ne zaman vefat ettiği malum değildir. Oğlu Süleyman Paşa ise Safranbolu kazasının cihet-i şarkiyesinde kâin Eflâni'de tumarlı sıpahi menzilesinde idi. Bu

zat başına bir takım serseriler toplayıp bir gece Kastamonu'ya hücum ile âl-i çobandan Mahmud Bey'in sarayını bastı. Mahmud Bey'i idam edip Kastamonu ile Safranbolu'yu aldı. Bir müddet sonra Sinop'u da zapt etmiştir.

Süleyman Paşa'dan sonra yerine oğlu Sinop emiri İbrahim Paşa'nın [s.79] ondan sonra Emir Yakup'un ve ondan sonra dahi Adil Bey'in geldikleri maznundur.

Adil Bey'i Bayezid namındaki oğlu takip etmiştir ki bizim tarihlerimizde Kötürüm Bayezid diye meşhurdur. Osmanlılarla Kötürüm Bayezid arasındaki husumet Sultan Murad-ı Hüdâvendigâr zamanında başlar.

Bayezid'in müddet-i hükûmetinde en büyük leke oğullarından Süleyman Paşa'nın isyan ederek biraderi İskender'i katletmesi üzerine Kötürüm'ün de İskender'i kanı bedeli olarak kendi kızını ve Süleyman Paşa'nın kızıyla oğlunu idam eylesidir. Bu Süleyman Paşa Hüdâvendigâr'ın muavenetiyle Kastamonu'yu zaptettiği gibi hânedân-ı Osmânî ile de sıhriyet peyda eyledi. Kötürüm Bayezid'in Sinop'ta vefatından sonra müstakil kaldı.

Yıldırım Bayezid'in ibtidâ-yı cülusunda Karaman ve Germiyanogullarıyla sair ümera memâlik-i Osmâniyeye hücum etmişlerdi. Yıldırım Süleyman Paşa'yı davet [s.80] ederek onun muaveneti ile Saruhan ve Aydın taraflarını zapt eyledi. Fakat Süleyman Paşa Yıldırım'ın tavâ'if-i mülûkü birer birer mahveylemişinden kuşkulanarak 772'den 801 tarihlerine kadar Sivas ve Kayseri taraflarında hükümet etmiş olan Kadı Burhaneddin Ahmed'le ittifak etti. Yıldırım aleyhine olarak onunla beraber Karamanoğluna muavenete gitti. Ennihayet Yıldırım'la ettiği muharebede maktul düştü. Maktuliyeti Kastamonu ve mülhekâtının idâre-i Osmâniyeye geçmesine sebep oldu.

Süleyman Paşa'dan sonra İsfendiyar bin Bayezid, Yıldırım Bayezid'in muvaffakiyetiyle Sinop'a hâkim olduysa da Timurleng vakasında ihanet ederek Sultan Bayezid aleyhine döndü. Timur'un avdetinden sonra dahi kız karındaşının oğlu Kara Yahya'yı Çelebi Sultan Mehmed aleyhine yolladı. Musa Çelebi'nin kazaskeri Şeyh Bedreddin'i Rumeli'ye geçiren budur. 734'te vefat etti. Murad-ı Sâni bunun hafidesi Hatice Sultan'ı tezevvüc eylemiştir. [s.81]

İsfendiyar'ın oğlu ve Murad-ı Sâni'nin kayın pederi İbrahim Bey zamanını sulh ile geçirmiştir. Dört sene kadar Sinop'ta hükümet etmiştir. Târîh-i vefâtı (847) senesidir. İbrahim'in oğlu İsmail Bey âlim ve fazıl bir zat olup Kastamonu'da bir câmi-i şerîf, bir medrese ve bir kütüphane bina eylemiştir. Fıkha dair "Huluvviyât" namında bir eser-i mu'teberi de vardır. (864)te Fatih'in veziriazam Mahmud Paşa ile sevkettiği donanmaya Sinop'u teslim etti. Müşarünileyh Fatih'in hürmet ve taltifine mazhar oldu. Padişah İsmail Bey'e evvela Bolu, ba'de Filibe sancağını verdi.

Kızıl Ahmed Bey biraderi idi. Sinop elinden alınarak Mora sancağı verildi ise de Bolu'daki emvalini almak bahanesiyle Karaman'a kaçtı. Ba'de Uzun Hasan'a iltica eyledi. Fakat Sultan Bayezid-i Sâni zamanında tekrar devlete iltica ederek nâ'il-i afv oldu.

İşte İsfendiyarogullarının târîh-i muhtasarı bundan ibarettir.

[Tavâ'if-i Mülûk'ten Hülâsa – Tevhid] [s.82]

FAİDE – 24

HÜDÂVENDİGÂR'IN HUSÛSİYET-İ AHVÂLİ

Rumeli fatihi Süleyman Paşa merhum Mevlevî şeyhlerinden birinin müridi idi. Onun için başına Mevlevî külâhı giyer idi. Rumeli'ye mürurundan pek [s.83] çok ganaim alındığı sırada paşa başındaki külâhı çıkarıp onunla taksim eyledi. Ve külâhını altın ile tıla ettirdi.

Hüdâvendigâr Gazi'nin de sikkesi böyle idi. Yalnız müşarünileyh sikke kenarından biraz yukarıya hafif bir sarık sarar ve kırmızı zincefli beyaz robadan hazzettiği için ekseriya böyle giyinirdi. Zamanında devletin ilk nizamâtı yapıldı. Payitaht kadılarının muharebe

zamanında orduda bulunmalarını kaide ittihaz eyledi. Fakat devletin hududu genişledikçe askeri de arttı. 763 senesinde Rumeli'ye geçerken Bursa kadısı Kara Halil'i kazasker ve Sultan Bayezid, cülûsu akibinde doğup henüz sinn-i rüşte baliğ olmadığından lalası Şahin Bey'i Rumeli beylerbeyi tayin edip pašalık verdi. Kazasker Kara Halil'i de 875'te vezir etti. Ve vefatında oğlu Ali Paşa'yı onun yerine tayin eyledi. Fakat Lala Şahin'den sonra Timurtaş Paşa Rumeli beylerbeyi nasp olunarak daha sonra müşarünileyh [s.85] ve sairlerine vezaret verildiğinden Ali Paşa'ya "vezîr-i azam" "vezîr-i evvel" unvanı verildi.

Osmanlı memleketi tevessü ettikçe tımarlar da çoğaldı. Binaenaleyh tımarlı sipahisi de arttı. Fakat bunlar eyalet askeri idi. Merkezde yeniçeriler gibi daimi ve muvazzaf süvari askeri tertibine lüzum görüldüğünden devşirme çocuklarından "ebnâ-yı sipâhiyân" namıyla bir bölük teşkil ve tımarların hizmetine elverişli evlâda intikalini kanun ittihaz eyledi. Muhasaralarda kullanmak üzere bir takım alât ve edevât da ihdas etmiştir.

FAİDE – 25

KIŞLA – MEKTEP

Osmanlılar, Hristiyanlar haklarında nasıl davranırlardı? Ya hükümetlerini ibka ederek vergiye bağlarlardı yahut haraca keserlerdi. Haraca kesilenler öşür ve rüsum [s.86] verdikten maada muharebede alınan esirler, yeniçeri yetiştirmeye kifayet etmezse bunlardan da "devşirme" alırlardı. Sultan Murad-ı Hüdâvendigâr zamanında devşirmelere "acemioğlanları" denilmiştir. Bunlar Orhan Gazi zamanında olduğu gibi derhal yeniçeri içerisine verilmez, ayrıca talim ve terbiye edilirdi. Hatta Edirne zaptından sonra cesim cesim kışlalar yaptırılarak buralara yerleştirilmişlerdi.

"Bu kışlalar o zamanlar için birer mekteb-i askerî idi. Zira acemioğlanları buralarda yedi sene bulunurlar ve muvazzaf ve muallim üstatlar vasıtasıyla askerlik âleminde görülen yorgunluk ve meşakkatlere alıştırlırlardı. Kendilerine bir askere lüzumu olan sıfât ve ahlâk ve hüner ve marifet öğretilirdi. Vakitleri gelip de ocaklara çıkan bu acemioğlanları mükemmel birer asker idiler. Yeniçerilerin dünyanın her tarafında kazandıkları nam ve şöhret ve zafer ve nusret, işte bu mektep hüner ve marifetinden çıkan dilâverler ve mükemmel askerler sayesinde hasıl olmuş idi."

Kışlalara verilen acemioğlanları "yeniçeri", "sipah", "silâhtar" ve "bölükât-ı erba'a" tabir olunan "ulûfeciyân-ı yemîn ve yesâr", "gurebâ-yı yemîn ve yesâr" ve "azebler" bölüklerine kaydolunurlardı. [s.87] Ulûfeciyân, demek vazifeleri muayyen asker demektir. O vaktin usulunca ikiye taksim olunup bir kısmı ordunun sağ ve bir kısmı da sol tarafında bulunurdu.

Gureba, memleketleri payitahta pek uzak olan azebler idi. Azebler, bekâr sınıfı olup sipahi ve silâhtarlar ise akıncılık, çapulculuk ve karakol hizmetlerinde ve düşman karşısında piyadelerin muhafazasıyla hücum işlerinde kullanılır süvariler idi. Fakat daha sonraları acemioğlanları defterine kaydolunanların cümlesi kışlalara verilmezdi. Sarây-ı hümâyûna, valiler hidemâtına, beylik çiftlikler idarelerine de verilirlerdi.

Saraya ayrılanlar: Dersaadet'te Beyoğlu İbrahim Paşa beylerbeyi ve sair saraylarla Üsküdar Davud Paşa ve boğaz içindeki hadâ'ik-ı sultâniyede ve Edirne, Gelibolu şehirlerinde bulunan saray ve bostanlarda "bostancılık" hidemâtını ifaya memur edilmişlerdir. Bunların bostancıbaşı namıyla bir nazırları var idi. Bostancılar bilahare bir asker ocağı heyetini almışlardır. Bostancıbaşılar Boğaziçi ile saray ve hadâyık-ı pâdişâhî ve civarlarının umûr-u zabitasına bakarlardı.

Acemioğlanlarının bir kısmı kayıkçılık, bir kısmı da sarây-ı hümâyûn ve cevâmi-i şerîfe inşaatında müstahdem olup İzmit'ten celp edilen ağaç, odun getirmek için kadirgalarda kürekçilik ve tayfalık da ederlerdi. [s.88]

FAİDE – 26

EHL-İ SALİB

Kudüs-ü şerîfi İslâmların elinden almak ve İslâmların kuvvet ve saadet hâle getirmek fikir ve maksadıyla papaların himayesinde olarak, Avrupa hükümdarlarıyla derebeylerinin kumandaları altında tecemmü ve takım takım İslâm memleketlerine hücum etmiş olan müteassıp Hristiyan güruhlarına verilen isimdir. Bunlar robalarına kırmızı haç dikerler idi. Bundan dolayı kendilerine “ehl-i salîb” denilmiştir.

İstiklâl-ı Osmânîden 209 sene evvel zuhur etmiş ve başlıca sekiz defa vuku bulmuştur. [s.89]

1’inci Ehl-i Salîb: Piyer namında bir papazın ve papa İkinci Urban’ın teşvikiyle uyanarak karadan İstanbul’a gelmişler, buradan Anadolu’ya geçerek İznik’i ve hatta Suriye’ye girerek Urfa, Antakya ve Kudüs’ü zapt etmişlerdir. Selçukîlerden Kılıç Arslan bunlara mukabele etmiş ise de mağlup olmuştu.

2’nci Ehl-i Salîb: Papa 3. Ojen’in teşvikiyle toplanarak yine İstanbul’a ve oradan da Şam’a giderek muhasara etmiş iseler de mağlup olarak dönmüşlerdir.

3’üncü Ehl-i Salîb: Papa 3. Koleman’ın himayesi altında toplanmıştır. Bu tecemmüde Fransa, İngiltere krallarıyla, Almanya imparatoru dahi var idi. Akkâ’yı muhasara etmişlerse de, birçok telefât vermişlerdir. Mısır’da Fatımîler namıyla teşekkül etmiş bir hükümet-i İslâmiye hükümdarı Selahaddin-i Eyyubî namında biri İslâm mücahidi, bunları tarumar etmiştir.

4’üncü Ehl-i Salîb: Papa Innosan’ın himayesinde olarak Fulk isminde bir mutaassıbın teşvikiyle toplanmıştır. Bu takım İstanbul’a geldiklerinde burasını zapt etmişler ve imparatorluğu Rumlardan almışlardı. [s.90]

5’inci Ehl-i Salîb: Papa 3.Honoryus’un himayesinde olarak teşekkül ederek Mısır’da bozulmuşlardır.

6’ncı: Papa Greguvar’ın himayesi altında olarak, Almanya imparatoru 2. Frederik tarafından idare olunmuş ve mumaileyh Kudüs’ü bilâ-muharebe zapt etmiş idi.

7’nci ve sekizincisi Fransa kralı Lui tarafından ika edilmiş ve birincisinde Mısır’da Dimyat’ı zapt ederek, ba’de mağlup olmuş, askerinde veba illeti çıkmakla esir düşmüş idi. Ağır bir fidiye-i necât vererek kurtuldu.

İkincisinde ise Tunus’a gidip orada vefat etti.

Ehl-i salîb muharebeleri Avrupa ile âlem-i İslâm arasındaki münasebeti tezyit etmiş ve Avrupalılar sanayi ve medeniyet-i İslâmiyeden ibret alarak o zamandan beri tarîk-i temeddün ve terakkiye girmişlerdir. [s.91]

FAİDE – 27

KOSOVA MUHAREBESİ

Sırp ordusunda yüz bin ve mevkib-i hümâyûnda kırk bin asker var idi. Osmanlı ordusunda erkân-ı harbiye riyaseti Evrenos Bey nam pîr-i civân himmet-i uhdesine tevdi olunmuştu. Yıldırım Bayezid, Yakup Çelebi, Veziriazam Ali Paşa, Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa, Anadolu Beylerbeyi Sarıca Paşa, Subaşı Ayna Bey, Evrenos Bey-zâde İsa Bey, Timurtaş-zâde Yahşi Bey, Kara Makbel ve Balaban Beyler fırka kumandanlıklarını deruhte etmişler idi

Padişah yeniçeri askeriyle merkezde, sağında Ali Paşa, solunda Timur [s.93] Taş Paşa

olduğu halde ordunun sağ cenah kumandanlığı Yıldırım Bayezid'e ve sol cenah kumandanlığı da Şehzade Yakup Çelebi'ye tevdi olunup yeniçeri safları arasına dahi toplar tabye edildi. Lâkin o topların vakitki yapılışına göre istimalinden büyük faide memul olmadığından mukaddeme-i askere iki bin kadar tûr-endâz tertip olundu.

Şehzade Bayezid'in Bursa kadısına göndermiş olduğu "fetih-nâme"de yazıldığı üzere Osmanlı süvarilerinin ellerinde baltalar, külünkler ve düşman efradı ve bilhassa Macar süvarisinin de başlarında ve arkalarında miğfer ve zırhlar bulunmakta idi. Osmanlılar bu zırhları, miğferleri işbu külünkler, baltalarla delip yırtıyorlardı. Bu muharebe akşama kadar devam etti. Düşman mağlup oldu. Ordusunun eşyası, ağırlıkları Osmanlı eline geçti. Osmanlı ordusunu bozacak olurlarsa tutacakları esirleri bağlamak için getirdikleri kementlere, iplere, zincirlere kendileri bağlandı.[s.94]

FAİDE – 28

TUĞRA

Raguza Cumhuriyetiyle akdedilen muahede bir ferman suretinde yazılmış idi. Elçiler bunda doğrudan doğruya padişah tarafından imza gibi bir alâmet bulunmasını istediler. Sultan Murad Hazretleri de, hemen ellerini mürekkebe batırıp, fermanın balasına bastı. İşte Osmanlılarda ilk tuğra bu pençe-i Murâd Han'dır. Deniyor.

Müverrihlere göre bizim bildiğimiz tuğraların orta yerindeki, üç amudî hat Sultan Murad'ın üç orta parmağı, yine bizim bildiğimiz tuğraların sağ tarafına uzanan çifte hat baş parmağı ve sol tarafındaki münhanî hatlar veyahut tuğraların içinde bulunan "el-muzaffer daima"deki mim'in keşidesi de serçe parmağı ciheti imiş.

Fakat tuğranın Osmanlılardan ve hatta İslâmlardan pek çok zaman evvel mevcut olduğu maznundur. Bunun bir nevi "arma" olduğu bile mervidir.

Tuğralarda padişahın adı ile pederinin adı ve bir de "el-muzaffer daima" terkibi mevcut olup, gazi ise "el-gazi" kelimesi sağ tarafındaki boşluğa, yazılır. Bu boşluğa çiçek vesaire konulduğu gibi padişahımız Sultan Mehmed-i Hâmis Hazretlerinin tuğralarında olduğu gibi bazen de isim yazılır. [s.95]

FAİDE – 29

SEKİZİNCİ ASIRDA SÛR-U HÛMÂYÛN

Emâret-i Türkiye'den Germiyanoglu ki merkezi Kütahya idi. Karamanlıların tasallutâtından naşi hükûmet-ı Osmâniyenin himayesini istemiş ve istidası kabul edilmiş idi. Fakat şu esnalarda (783) pek ziyade ihtiyarlanmış olmakla beraber Karamanîlerin de bilahare memleketine tecavüzâtını der-pîş eyleyerek oğlu Yakup Bey'i çağırmış ve ona kerîme-i sulbiyesini Sultan Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid'e vermek emelinde bulunduğunu, memleketinin de cihaz olarak Osmanlı hükûmetine terk edeceğini, Devlet-i Aliyye günden güne tevsîf-i memâlik ve ihrâz-ı muvaffakiyât ederek büyük bir devlet şeklini aldığı cihetle ona ittibadan başka çare kalmadığını nesâyih-i lâyika ile anlatmıştır. Yakup Bey muvafakat etmekle İshak Fakih namında bir azizi bazı a'yân-ı memleket ile beraber nezd-i pâdişâha yollayarak kızının Yıldırım Bayezid'e namzedliğini, [s.96] oğlu Yakup Bey'in bendeliğini ve cihaz olmak üzere Kütahya şehriyle Simav vilâyeti, Eğrigöz, Tavşanlı kalelerinin kabulunu niyaz eyledi. Elçi, ali pişkeşler ile padişaha Edirne'de mülaki oldu. Sultan Murad Bursa'ya geçerek tertîb-i cem'iyete başladı. Selâtin ve hükkâm-ı İslâma davet için elçiler yollandı (783). İlkbaharda Bursa'nın ovası düğün yeri ittihaz olundu. Erkân-ı devlet ve rical ve erbâb-ı merâtib ve menasib ile mülûk ve selâtîn-i etrâftan gelen sefirler izâz ve ikram edildi. Sultân-ı

Mısır ve Şam elçisi en ala cins atlardan ve sair emti'a-i nefise-i Arabiyeden hedâyâ-yı lâyık getirdiler. Hamid, Saruhan, Aydın, Menteşe, Kastamonu, Karaman prenslerinden ve ayan ve ümerâ-yı Osmaniye taraflarından da pişkeşler verildi. Bahusus Rumeli ümerasının ser-efrâzı olan Evrenos Bey'in getirdiği hediye o zaman için âdeta mülûkâne idi. Şöyle ki:

Esirlerinden yüz gulam, bunlardan on neferinin ellerinde içleri altın ile mali gümüş tabaklar, yine on neferinin elinde içleri gümüş akçe dolu gümüş tabaklar, baki seksen neferinin de elinde ham gümüşten piyale, kadeh, şamdan, maşrafa, ibrik, âf-tâbe (kova)ar var idi. Bunlar bir alay heyetinde olarak [s.97]arz edildiler. Bunlardan sonra yüz cariye dâhil-i huzûr oldu. Hoca Sadeddin tarihinde diyor ki: “Bir hizmetkâr Evrenos Bey iktidarından sultan-ı âli-miktârın endâze-i ihtişâm ve istita'âtına ve irtifâ-ı pâye-i menziletine istidlâl eylediler.”

“Mufassal” düğünün sûret-i vukûunu anlattığı sırada Hoca tarihinden iktibasen şöyle yazıyor:

Sultan Murad Hazretleri ise Osmanlı padişahlarında yalnız servetçe büyüklük değil şan ve semahetçe dahi büyüklük bu nispette olduğunu cihana göstermek için sûr-u hümâyûnun hitamıyla süfera avdet edecekleri zaman Gazi Evrenos'un getirdiği hedayayı [s.98] kâffeten ve kâmilen Sultân-ı Mısır'a ihda için Mısır elçisine teslim ettirdi. Mısır sultanının göndermiş olduğu alâ atları ve sair hedayayı dahi Gazi Evrenos'a vermişti. Bu minval üzere Osmanlı serdarlarından her birinin getirmiş olduğu hediyeleri hükümdarandan her birine hem kendi gönderdikleri hediyelerin faiki olmak üzere ihsan ederek onların hediyelerini dahi Osmanlı serdarlarına inayet buyurmuş ve bundan maada düğüne gönderilen hedâyâ-yı sâ'ireden bir habbesini nâm-ı hümâyûnlarına kabul etmeyerek ulemaya ve fukaraya varıncaya kadar cümlesini tamimen taksim ettirmiştir.

(Arûs-ı Bayezid Han'ı Bursa'ya getirmek için Kütahya'ya giden gelin alıcıların dâye-i şehzâde ile o vaktin reis-i ulemâsı Koca Kadı Efendi ve hareminden ve emîr-i ilim Ak Sungur Ağa hareminden ve Çavuşbaşı oğlu Timurhan Çavuş ile halilesinden ve sair bazı mukarrebât ve muhadderât-ı hazret-i pâdişâhîden intihab olunan bin kadar zevâtтан tertip olundukları sûret-i mahsûsada tevarihde münderiçtir.

(Bu âlâ-yı vâlâ Kütahya'ya takarrüb eyledikte emîr-i Germiyan bütün ekabir ve ayan ile istikbale şitap ederek gelenlerin her birini kendi şanlarına layık birer misafirhaneye inzal ve haklarında tazimât ve tekrimâtın son derecesini ifa eyledi. Küta[s.99]hya'da dahi envâ'-ı ziyâfetlerden ve izhâr-ı sürûr ve şâdumânîden sonra gelini Koca Kadı ile dâye-i Bayezid Hanî'ye bi't-teslim bütün iktiza edenlere fahir hilatlar ilbas ve kendi çaşnigirbaşısı Paşacık Ağa'yı dahi ma'iyet-i arûsa tayin ederek isra etti. Arûs-u müşârünileyhâ ile Şehzade Bayezid'in miyanlarında yengelik hizmetini dahi mümaileyh Paşacık Ağa'nın zevcesi ifa eylemiştir. [s.100]

FAİDE – 30

SOFYA'NIN FETHİ

Lala Şahin Paşa, Sofya havalisine akınlar yapmış idiyse de şehrin cesameti ve nüfusunun kesreti hasebiyle fethedememişti. İnce Balaban Bey ise, buranın behemehal zaptı için tedbirler düşünüyordu. Bu tedbirler miyanında atideki müsmir oldu: Uzunca Sevindik isminde doğancılar sınıfından bir nefer, güya dehalet eylemiş tarzında olarak Sofya'ya kaçmış ve Sofya beyi Yano Kuban dahi Doğancı'nın sözüne inanarak maharetine mebni mümaileyhi “doğancıbaşı” nasp etmiş idi. Bu suretle husule gelen emniyet üzerine 787 sene-i hicriyesi Saferü'l-hayrı evasıtında bir gün hava mutedil olarak Sofya kumandanı bizim Uzunca Sevindik ile beraber ava çıkmıştı. Kumandan bir av arkasına düşerek, doğancıbaşı ile Tatarpazarı yoluna [s.101] doğru hayli ilerlemiş. Fakat akşam da olmuştu. Sofya'ya avdet

mümkün olmayınca, Osmanlı hududuna karib bir köye gelmişler. O zaman Doğancı atından inerek:

- Ruhsatınızla köye varıp Türklerden biraz yem ve yiyecek getüreyim. diye izin almış. Koca Sevindik, köye varınca, Deli Balaban ile Ahmed Gazi namında iki dilâvere rast gelmiş. Sofya kumandanının şurada, yakında olduğunu söylemiş, nasıl yakalayacağını da anlatmış. Sevindik efendisinin yanına avdet edince merkuma:

- Türkler bizim burada olduğumuzu anladılar demiş, kumandan korkarak:
- Aman öyle ise beni nasıl kurtaracaksın? Deyince :
- Seni bazı esvaba sarıp, bağlayıp orman içine saklarım. Kendim de yeni beygirle koşup Sofya'ya giderek asker getirip halâs ederim. Demesiyle kumandan da bu reyi tasvip eylemiş. [s.102]

Doğancıbaşı, kumandanı sarıp sarmalayıp ormanda saklamış. Ba'de doğruca Osmanlı köyüne gelmiş. Balaban ile Ahmed Gazi'yi alıp efendisinin yanına götürmüş. Orada Türkler beni de tuttu diye bir telâş ile setr-i hûd'a ederek Balaban ve Ahmed'e kumandanı ahz u girift ettirmiş.

Sofya halkı beylerinin bu suretle Türkler eline düştüğünü görünce artık mukavemete mecal bulamayarak memleketi teslim etmişlerdir.

[Mufassal]

FAİDE – 31

KÂDIYÂN Fİ'N-NÂR

Halkın kadılardan gördüğü cevir ve eziyet mi çoğalmış, yoksa halka karşı bir gösteriş mi yapılmak istenilmiş, her ne ise, ya şikâyet veyahut böyle bir niyet [s.103] üzerine Yıldırım Bayezid Han son derece hiddetlenmiş ve hakkında su-i zan hasıl olan seksen kadar kadının bir eve tıkları ateşe yakılmalarını emretmiş.

Veziriazam Ali Paşa ve sair erkân-ı devlet böyle müthiş bir siyasetten korkmuşlar. Men etmek hususunu düşünmüşler, kendileri söyleyecek olsalar padişahın şüpheleneceğine zahip olmuşlar. Ennihayet padişahın nüdezasından bir Habeşîye kadıları bu ateş cezasından kurtarırsa yirmi bin akçe vermeyi vaat etmişler.

Habeşî maksada vusul için yol elbisesi giyerek huzura çıkmış. Zât-ı şâhâne nereye gideceğini sormuş.

- İstanbul'a gideceğim.
- Orada ne yapacaksın?
- Yakılacak kadıların yerine nasp olunmak üzere seksen papaz getireceğim. [s.104]
- Bizde kadı olacak adam yok mu ki İstanbul'dan papaz getiriyorsun?
- Ulemadan gayrıya kadılık verilemez de onun için...

Bunun üzerine Sultan Bayezid “Ulema katledildi” sözüne meydan vermemek için kadıları ateşten azad eder ve Ali Paşa'ya kadılığın bir nizama rabt edilmesini emreyleyler.

Ali Paşa ba'de'l-müşâvere kadıların mesâlih-i enâm için verecekleri hüccetlerin beherinden yirmişer ve mahkeme kuyuduna tescil olunacak mevad için yedişer, nikâh izin-nâmeleri için on ikişer akçe almaları ve taksîm-i tereke için dahi binde yirmi beş akçe resm-i kısmet ifraz etmeleri takarrur etmiştir.

FAİDE – 32

NİĞBOLU MUHAREBESİ – (BİR EHL-İ SALÎB MUHAREBESİ)

Avrupa tarihlerinde muhârebe-i mezkûre şöyle mazbuttur:

Macar kralı Sigizmund Bayezid Han'a Anadolu'dan avdetinde bir hey'et-i sefâret yolladı. Bu heyet pâdişâh-ı müşârünileyhten ne hak ile Bulgaristan'ı zapt ve tahrip ettiğini[s.106] kralın anlamak istediğini sordu. Bayezid, ise harf-i vâhid söylemeden hey'et-i sefârete kabul salonundaki oklarla sair eslihayı gösterdi. Fakat aynı zamanda Tuna'nın şimalinden kendi aleyhine büyük bir fırtınanın kopmak üzere olduğunu da anladı. Tedârikât-ı mühimmeden bulunarak İstanbul'u tamamen ve muntazamen muhasara etmek istedi ise de şimal taarruzâtı başladığından muvaffak olamadı.

Macaristan'dan garbe atılan na're-i istimdâd bu defa duyuldu. Macaristan'ın Gran yani Estergon piskoposu Nikola Dukaniza'nın riyasetinde Fransa'ya gönderilen bir Macar hey'et-i sefâreti kral Altıncı Şarl hüsn-ü kabûl etti.

Fransa'dan: Serdar Kont Dö, Mareşal Bosikov, Kont, Dö Lamarş vesaire silâhlandılar. Burgunya dukasının mahdumu Korkusuz Jan bu ehl-i salîbin reisi ittihaz olundu. Pederi müşavir olmak üzere yanına Filip Dubar ile Amiral Jan Daviyen'i ve bir iki muteber daha verdi. Bunların beraberlerinde şövalyeler ve bir takım ücretli Macarlar var idi. Piyade ve süvari olarak on bin, on iki bin kişi kadar var idiler. [s.107]

Almanya'dan: Kont Palaten Rober, Kont Dösilli, birçok "Töton" şövalyeleri, bunlardan maada Belçika, Flaman, Lüksemburg, İsviçre, İngiliz ehl-i salîbi de birleştiler. Venedikliler i'ânât-ı harbiye ile kalyonlar yolladılar. Rodos şövalyeleri donanmalarını sevk ettiler. Polonya'dan Ulah'dan Ulah beyi Mircea ile beraber asâkir-i mu'âvene geldi. Velhasıl bütün garp hükümetleri aralarındaki münazaaları unutarak Macaristan ile Kostantiniyye'yi kurtarmak için ittihat ettiler. Bunların cümlesi Macaristan'ın merkez-i idâresi olan Budin veya Buda'da birleştiler. Sigizmund Macar ve Ulah askerini burada topladı. (1396 m.)

Şu tafsilâttan anlaşılıyor ki bütün garp yani Hristiyanlık Macaristan'ı istilâdan ve İstanbul'u tahribâttan kurtarmak maksadıyla ahd ve misak etmişlerdir. Hatta İstanbul imparatoru bile bir ta'arruz-ı ca'lîde bulunacağını vaat etmiş idi. [s.108]

Sigizmund milel-i muhtelifeden mürekkep böyle bir ordu ile harekât-ı tedâfi'iyede bulunmak tarafını iltizam ettiyse de Fransızlar: Biz buraya beklemeye değil harp etmeye geldik dediler. Bunun üzerine Varşova'ya indiler. Tuna'yı Demir Kapı tarafından geçerek Bulgar prenslerinden Sracimir (Seraçimir)in elinden Vidin'i aldılar. Rahova'ya geldiler. Fransızlar Macarları beklemeksizin hücum ettiler. Telefât-ı külliye verdiler. Fakat Macar kralı gelince ahali, askeri teslimiyete icbar eyledi. Sene-i merkûme ağustosunun on ikisinde Niğbolu önlerine vasil oldular. Burada Osmanlı kudemâ-yı serdârânından Doğan Bey bulunuyordu. Fransızlar hücum merdivenleriyle saldırdılarsa da defedildiler. Bunun üzerine muhasara, bir muhâsara-i bahriyyeye tebeddül etti. Fransızlar Tuna'nın sağ tarafında, gemiler Tuna üzerinde, Macarlar, Almanlar, Ulahlar vesaire de yine Tuna üzerinde yukarıdan Niğbolu'ya doğru büyük bir ordugâh kurdular. Fransızlar ayş u işrete düştüler. Sultan Bayezid'in Rumeli'ye geçmeye cesaret edemeyeceğini zannediyorlardı. Hâlbuki Yıldırım İstanbul'u [s.109] muhasara ediyordu. Niğbolu muhasarasını duyunca muhasarayı bırakarak yürüdü. Ehl-i salîb padişahın takarrüp etmekte olduğunu haber verenleri Türk casusu addedip pek çoğunun kulaklarını bile kestiler. Akibet gelmekte olduğunu iyice anlayınca Rahva'da tuttıkları üseradan bin kadarını katlettiler.

FAİDE – 33

SULTAN BAYEZİD, YALNIZ BAŞINA

Sultan Bayezid hareket-i vâkı'âsını düşmana sezdirmeksizin Niğbolu üzerine varmış ve altı saat kadar takarrüp ederek ahvâl-i düşmandan haberdar olmak için Evrenos Bey'i bir miktar askerle saldırmış ise de Evrenos Bey Niğbolu [s.110] etrafında gerçekten deryâ-hurûş bir ordu görünce kendi takarrubunu sezdirmeksizin dönüp keyfiyeti padişaha arz eylemiştir.

Padişah, Niğbolu'da Doğan Bey'in hali ne olduğunu öğrenmeyi cümleden ziyade merak ederek öyle kesretli bir düşman içinden geçip kaleye yaklaşmak ve alacağı haberi getirmek kimsenin karı olamayacağına hükmedince bu tehlikeli işi bizzat görmeyi gözüne kestirmez mi? Bu cüretini erkân-ı devletine söylese hiç birinin rıza göstermeyeceğini ve mutlaka men olunacağı derkâr idi. Yıldırımın gözü yılmayan ol sâ'ika-i cihân-sûz karanlık bir gecede sürat ve cürette kendisi gibi yıldırım ıtlakına şayan olan bir ata binip gecenin zülmetinden bil-istifade Niğbolu'ya doğru at saldırdı ve kimseye görünmeksizin veyahut görülse bile kimsenin nazar-ı iştibâhını celbetmeksizin Niğbolu kalesi karşısına kadar vardı. Koca şehsuvar, şemâtet-i ra'dı andırır bir sadâ-yı mehîb ile:

-Bre Doğan! Doğan!

Diye iki defa haykırdı. Kale içinde bulunan Doğan Bey pâdişâh-ı şevket-şi'ârının bu surette işittiği sadasından şaşırıp kaldı. Maahaza işittiği [s.111] şey kulak çınlaması nevinden olmayıp hazret-i pâdişâh kale haricinde nidasını tekrar edip durmakta idi. Hemen kale duvarı üzerine seğirterek mukabeleten nidaya başladı.

Doğan Bey kale bedeni üzerinde ve hazret-i pâdişâh dahi estar bedeni hizasında buldukları halde konuşmaya başladılar. Bir iki haftadan beri düşman gerek, Tuna nehrinden ve gerek karadan Niğbolu'yu hasr ve tazyik etmekte ise de padişahın imdada yetişeceğini kaviyyen memul eden gâziyân-ı Osmâniyânın mukavemette sebatan yüz çevirmedikleri gibi kalenin dahi her tarafı muhkem olduğunu ve derece-i kâfiyede zahireleri de bulunduğunu Doğan Bey'den haber alınca, padişah hazretleri gayet memnun olarak salimen ordugâha avdet eyledi..

Meğer hazret-i padişahın Doğan Bey ile müşafehesini düşmanın ince karakolları işiterek bir süvarinin kale mahsurları ile muhabere eylediğini krallarına kadar ihbar eylemişler ve tayin olunan adamlar o süvariye ele geçirmek için pek çok aramışlarsa da ele geçirememişler.

[Mufassal] [s.113]

FAİDE – 34

SULTAN BAYEZİD, ÜSERA İLE

Hazret-i pâdişâh Fransalı esirlerden fidye-i necât olan iki yüz bin florini aldıktan sonra onlara bir şahin ve pars avı göstermek arzusunda bulundu. Bu avda, yedi bin doğancı ve altı bin köpek hizmetkârı var idi. Köpeklerin çulları canfesden, parsların tasmaları mücevherli idi. Müşarünileyh Korkusuz Jan'a :

- Aleyhime silâh istimal etmemekliğin için sana yemin teklif etmek istemem. Eğer vatanına avdetinde yine benimle harp etmek istersen beni meydân-ı harbte daima karşımda bulursun. Çünkü ben, harp ve fetih için doğmuş bir adamım. Demiştir.

[Târîh-i Umûmî – Ernest Lavis][s.114]

FAİDE – 35

İSTANBUL'UN AHVALI

Derûn-ı şehirde cami, mahkeme ve İslâm mahallesi inşası ve on bin duka altını vergi itası şartlarını kabul eden imparator, 2. Emanuel değil idi. Yeğeni 7. Jan idi. Emanuel garptan yine bir imdad olmazsa imparatorluğun mahv olduğuna kail olarak İtalyan prensleriyle papaya, Venedik'e, Fransa, İngiltere krallarına istimdâd-nâmeler gönderdi. Bu namelerde yalnız Fransa kralı 6. Şarl rû-yı kabûl gösterdi. Niğbolu muharebesinde esir düşüp, fidye-i necât [s.115] ile kurtulmuş olan Mareşal Bosikov'yu 1200 kişi ile yolladı. Bu heyetin içinde

asil-zâde şövalyeler vardı. Bosikov Çanakkale Boğazı'ndan geçip İstanbul'a vardı. Kendisini fevkalâde alkışlayıp “mustahlis” addettiler. İmparatorluğun serdarı oldu. Hatta İzmit önlerine kadar yürüdü ise de bozuldu. Riva kalesini basıp ahalisini katliam etti.

Fakat bunlar beyhude teşebbüsler idi. Emanuel garptan kuvvetli bir imdat bulmak maksadıyla hükûmeti 7. Jan'a bırakıp Avrupa'ya gitti. Venedik'e, İtalya'nın başlıca şehirlerine Paris'e Londra'ya uğradı. Fransa'da iki sene kaldı. Maahaza Bayezid Han muttasıl İstanbul'u sıkıştırıyordu. Emanuel'in istediği imdad ona garptan gelmedi. Asya'nın içerilerinden geldi. Timurleng Osmanlı memleketini çiğnemek için hazırlanıyordu.

Sultan Bayezid'in Ankara muharebesinde esir düşmesi üzerine imparator İstanbul'daki camii yıktı ve İslâm ahaliyi harice attı. [s.116]

FAİDE – 36

LÎSÂN-I TARÎHÎ NÜMUNELERİNDEN – KİYÂFET-İ PÂDİŞÂHÎ

Yıldırım Bayezid Han'ın veziriazamı bulunan Ali Paşa ki yakın vakte kadar cari olan dârât-ı vezâretin muhteriidir. Müzeyyen ve mülebbes “iç oğlanları” ve “haremağa”ları kullanmak ve evânî-i zer ve sim istimal eylemek yollarını açtığından ve kaideten dahi devletin tereffüh ve tene'um zamanı (?) hulul etmiş idüğünden Yıldırım Han Hazretleri “altın dökmeli” ve altın teller ile nesc olunmuş elbiseler giymeye ve zer u simden masnu evani istimal eylemeye başlayıp sair ihtişamât ve tezyinât dahi bu mikyas üzere cereyan eylediğinden evâhir-i eyyâm-ı saltanatında vezâ'if-i askeriyeyi taklile mecbur oldu.

[Netâyicü'l-Vukû'ât] [s.117]

FAİDE – 37

TİMUR'UN BAYEZİD'E YOLLADIĞI TEHDÎD-NÂME (Terceme ve Hülâsa)

Hamdele ve salvele ve tahiyyeden sonra ey diyâr-ı Rûm'da melik olan Yıldırım Bayezid! Bil ki biz nasr ve teyid ile mansur ve muzaffer bir sultân-ı cedîdiz. Halayıkın cümlesi bize kuldurlar. Mütenebbih ol ki Kara Yusuf ve Sultan Ahmed bizim kılıçlarımızın satvetinden ve askerlerimizin heybetinden kaçtılar. Sana hafi değildir ki bu adamlar mâdde-i fesât olup tahrîb-i bilâd ve tedmîr-i ibâd eylerler. Bunlar Firavun ve Haman gibi uluv ve istikbarda kâfirdirler. Eğer kendi idbarını istemiyorsan onları kabul etme. Bunlar maiyetleri halkıyla sizin diyarınızda himayet görmüşler. Onlar nereye hulul ederler ise nuhuset ve şeamet dahi oraya hulul eder. Haşa bu misillü adamlar, melik-i Rûm'un cenahı [s.118] tahtında olmamalıdır. Onları himayetten hazer ediniz. Belki onları ihraç ediniz. Her nerede bulursanız ahz ve hasr ile katleyeyiniz. Sakın bu emrimize muhalefet emeyiniz. Zira o halde kahrımız sizin üzerinize vaki olur. Bize muhalif olanlar ile teba ve cemaatlerinin ahvalini mutlaka işitmişsiniz. Elhasıl aramızda kıyl u kali hiç çoğaltmayınız. Hele cidal ve kıtali hiç göze aldirmayınız. İşte biz size bu berahini ityan ve meseller darp eyledik. Bunun zımında envâ'-ı tehdîd ve tahvîf dahi dahil biliniz. Ve's-selâmü ala men hedellahu ve'l-emr ve ma'zallah. [s.119]

FAİDE – 38

YILDIRIM BAYEZİD'İN CEVABI (Terceme ve Hülâsa)

Hamd evvel Allah'a mahsusdur ki bizi İslâm ile müşerref ve selâtın-i A'rab ve A'cam üzerine gazv ile muazzez kılmıştır. Salavat o Allah'ın hayrî'1-en'âm olan Muhammed ile âl-i i'zâmı ve ashâb-ı kirâmı üzerine olsun. Timur ismiyle mevsum olan ey kelb-i akûr! Ey melik-tekfurdan ekfer olan Timur! Malumun olsun ki mektubunu okudum ey meş'um. Beni böyle mühmelât ile mi korkutacaksın? Bu bu türrehat ile mi muhadaa edeceksin? Beni Acem mülükü veyahut reşit-i Tatarî mi zannediyorsun? Yoksa asker toplayışımı Hind-i ceşşine mi kıyas eyliyorsun? Yoksa topladığım [s.120] askeri Herat ve Irak askeri gibi mi zanneyliyorsun? Yoksa benim nezdimde bulunan guzât-ı İslâm'ı asâkir-i Halep ve Şam gibi mi kıyas eyliyorsun? Hâlbuki yüz çevirip küfür edenlerin azâb-ı ekber ile nasıl azap olundukları onlar nezdinde dahi sabit olmuştur. Senin için nakz-ı uhûd ve zimemden ve sefk-i demden ve hetk-i haremnden ibarettir. Biz ise, şarken ve garben efdâl-i selâtın ve bu'den ve kurben eşref-i havâkîniz. Bizim cuyuş ve asakirimizin nizamını sen bilirsin ve bizim tezafer ve tenasur eylediğimize vakıfsın. Bağı ve tağilerin emrine tekeffül edenler ile adil gazilerin emrine tahammül edenler arasında ne kadar fark vardır! Harp ve darp bizim reyimiz ve cihad sanatımız ve fi-sebilillâh gaza edenlerin adeti adetimizdir. Eğer sen hürs-ı dünyâ ile köpekler gibi mukateleye kalkışıyor isen biz dahi mukatele ederiz ve o zaman Allah'ın dediği olur ki o da kelime-i ulyâdır. Bizim erlerimiz nefislerini ve mallarını bezl eylediklerinden ukbada onlar için cennet vardır ve hâsıl-ı kelâm bizim bütün işgalimiz ve ahvalimiz küfre ve mütemerînden a'dâ-yı dîn olanlar ile kıtale münhasırdır. [s.121]

Malumun olsun ki bu kelâmı bizim bilâdımıza gönderip de cenk meydanına gelmez isen zevcelerın tavâlık-ı selase ile boş olsunlar. Eğer sen bizim biladımıza kast edersen de ben senden kaçır ve seninle mukatele etmez isem benim zevcâtım dahi tavalık-ı selase ile boş olsunlar. Selâm müslümân üzerine olsun ve Allah'ın laneti de senin ve sana biat edenlerin ilâ yevmü'd-dîn cümlesi üzerine olsun.

FAİDE – 39

DEVLET-İ BAYINDIRIYYE

Bu hükümete Akkoyunlu hükümeti dahi denir. Yedi, sekiz asır evvel Türkistan'dan İran, Irak ve Anadolu taraflarına hicret etmiş Türkmen beylerindendir. Bunlarla beraber Karakoyunlu namıyla bir aşiret daha hicret etmiş, bunlar Erzincan ve Sivas taraflarına gittikleri halde Akkoyunlular Diyarbakır taraflarında hükümet kurmuşlar idi. İlk reisleri Alaaddin-i Türkmenî namıyla maruf olan Tur[s.122]ali Bey'dir. Vefatında oğlu Fahreddin Kutluğ ondan sonra bunun oğlu Kara İlük Osman, ba'de Hamza ve Cihangir bin Ali hükümet etmiş ve Cihangir'in zamanında Uzun Hasan zuhur eylemiştir. Bu sülâleden Ahmed Mirza Yıldırım Bayezid'e iltica eylemişti. Bu hükümet bilahare İran şahı İsmail-i Safevî tarafından mahv edilmiştir. Uzun Hasan vakaları târîh-ı Osmânîde epeyce mühimdir.

FAİDE – 40

EDEBİYÂT-I TÂRÎHIYE NÜMUNELERİNDEN YILDIRIM BAYEZİD

Timur'un âvâze-i cihan-gîrî dünyayı tutmuş iken âkıbet-i hâli mülâhaza edip de ona serkeşlikten geri durmadığı için padişahın Yıldırım'ın sahîfe-i şân-ı hükümeti bihakkın leke-

dâr addolunamaz. Dünyada ve bahusus hengâm-ı belâda nice haller [s.123] vuku bulur ki zahirde ihtiyarı görünür. Lâkin hakikatte urûz-ı maraz kadar ve belki daha bed-ter ıztırâfidir. âlemde kim vardır ki Osmanlılar gibi bunca müddet uluvv-ü himmet ve kemâl-i şecâ'atle adasına gâlib-i mutlak geçinen kahraman bir milletin riyasetinde bulunup da râyet-i istiklâlî altında kılıcının ağzı dönmemiş muntazam bir ordu-yu hâzır-silâh görmekte iken bir mütegalibin Timur'un hükmüne inkıyad etsin. Timur'a ihtiyarıyla hangi hükümet itaat eyledi? Bir Osmanlı padişahı aşiret beyleri kadar da satvetine mağrur olmasın mı?

Bununla beraber, zuhura gelen mağlubiyetten devlet en büyük bir galebe kadar faidelere zafer-yâb olmuştur. Nitekim mezruâtından azgınlık görülen yerler bir kere pâyimâl-ı huyûl edilirse semere-bahş-ı menfâ'ât olur. Çünkü Bayezid sırasında galibiyet tezayüt ettiği gibi cebbarlık dahi ziyadeleşerek usûl-u idâre tabiatın haricine çıkmıştı. İşte hükümeti eski hâl-i i'tidâline çeviren bu mağlubiyetin ilcasıdır. [s.124]

FAİDE – 41

ANKARA MUHAREBESİ

Timur Ankara civarındaki Çubukova'da ordugâh kurmuş idi. Sağ cenahta oğlu Miran Şah, sol cenahta diğer oğlu Şahruh, kalb-gâhta cümlesi yeknesak roba giymiş seksen alay askerle oğlu Mirza Mehmed Sultan ve Pir Mehmed bulunuyordu. Kalb-gâhta iki alay zırhlı süvari dahi var imiş. Bundan maada ordusunun ta ön tarafında otuz iki res fil bulunuyordu. Askerinin miktarı hakkında bir milyon sekiz yüz kırk bin deniliyor ise de mübalağasız iki yüz bini mütecaviz olduğu en ziyade muhakkak olanıdır. [s.125]

Yıldırım Bayezid'in maiyetinde yüz yirmi bin kadar asker var idi. Sırp kralı Lazar oğlu İstefan yirmi bin kadar askerle sol, Şehzade Süleyman Bey, beyleri Timur tarafında bulunan Anadolu askeriyle bir hayli Tatar Türkmenlerle sağ cenahlarda, Sultan Bayezid on bin yeniçeri ile kalb-gâhta, Şehzade Mehmed Çelebi de ordunun gerisinde ihtiyat bulunuyordu.

Muharebeye 804 senesi Zilhiccesinin on dokuzuncu cuma günü başlandı. Timur tarafı “sürün sürün”, Osmanlılar “Allah Allah” diye giriştiler. Tatarların ilk hücumları Osmanlıların mukavemetleriyle def oldu. Bu muharebede Sırp askerinin ve yeniçerilerle Rumeli'den gelen gerek piyade ve gerekse süvari askerinin tüfekli oldukları muhakkaktır. Tatar askeri ibtida Sırplılara saldırdıklarından güzelce bir ateş yediler. Hatta Timur:

- Bu dervişler arslan gibi dövüşüyorlarmış! Demiştir. Fakat Osmanlı [s.126] askeri Timur'un askerine nispetle az olduğu gibi kendisine iltica etmiş bulunan Anadolu beyleri dahi Osmanlı ordusunda bulunan eski askerlerini firara teşvik ettiklerinden ordunun kuvveti daha ziyade azaldı. Zaten sıcak ve susuzluk da cana kâr edecek dereceyi bulmuştu. İbtida Şehzade Süleyman Bey, Veziriazam Ali Paşa ve Yeniçeri Ağası Hasan Ağa vesaire Bursa'ya doğru firar ettiklerinden, Sırp kralı dahi bunları çeviriyormuş gibi görünerek ricat etmiş ve ihtiyatta bulunan Mehmed Çelebi dahi askerini alarak Amasya tarafına kaçmıştır. Sultan Bayezid'in yanında yalnız yeniçerilerle kapıkulu askerinden maada hiçbir fırka kalmamıştı. Tarih diyor ki:

“Encâm-ı kâr akşam yaklaştı, Artık mukavemete imkân kalmadığını zât-ı şâhâne dahi görmeye bindikleri atı mahmuzlayıp ricata başladılar. Fakat Mahmud Han namında [s.127] bir Tatar serdarı fırkasıyla beraber zât-ı şâhâneyi takip etti. O esnada padişahın atının ayağı sürçtü. Düşman askeri etrafını sardı.

Sultan Bayezid, Timurleng'in huzuruna getirildikte Timur tahtından fırlayıp istikbal etmiş ve kendi yanına oturarak hasbihale başlamıştır. Hatta Yıldırım Bayezid'e:

- Bugünkü galebe sizde olsaydı benim başım tehlikede kalacağına şüphe yok idi. Böyle kanlı bir intikamı bizden kattiyen beklemeyiniz. Şiddet-i tab'ımız gibi bir şiddeti bizde bulamayacaksınız. Biz “Af, zafer zekâtdır hükmüne riayet ederiz. Camınıza kastımız

olmadıktan başka, mülkünüzde dahi kastımız yoktur. Birkaç gün misafir olunuz da [s.128] mülkünüz yine size teslim edilir. Hiç elem çekmeyiniz.” diye gayet kıymetli hilatlar giydirip fevkalâde riayet etmiştir.

Yıldırım Bayezid’le beraber Şehzade Musa Çelebi, Timurtaş Paşa, oğlu Ali Bey Menet Bey Firuz gibi ümera da esir olmuşlardı. Müşarünileyh sekiz ay esaretten sonra Akşehir’de vefat eylemiştir.

FAİDE – 42

YILDIRIM BAYEZİD’İN NUTKU

Ankara muharebesine başlanmadan evvel Yıldırım Bayezid askere bir nutuk irad etmiştir. Bu nutkun tarih ve lisanımıza taalluku vardır:

“Bunca zamandır ki bu dûdmân-ı devlet-nişânın emektarları ve cihad ve gaza tarikinde [s.130] mücerreb olan hizmetkâr ve hizmet-güzârânsız! İle’l-ân gem-kenlik ve ırz-şikenlik edip iyiliğinin mukabelesinde kemlik zuhur etmedi. Eger bazı cüziyâtta sadır olduysa da yalemullâh ilmimiz muteallık olmadı. Ve bilcümle dört beş atadan beri peder ber-peder hanedanımıza da hizmet etmiş bahadırlarsız, haseb ve nesebinize ve zamân-ı saltanatımızda garîk-i mâl ve menâl ve lâyıık-ı câh ve Celâlî olan dilâveransız. İyi adınıza bir demde sezâ-vâr olan ne ise evvel vecihle duruşun. Ve küfrânü’n-ni’melik küfründen iba edip hakk-ı nan u nemek-i kadîm müstedasınca düşmen-i ber-geşte-rûz ile mukabele olup vuruşun. Ümittir ki Hudâ-yı müste’ân yar ve muininiz ve gıyâs-ı müstağışîn olan perverdigâr-ı deyyân her halde zahîriniz ola. İle’l-ân sudûr eden vukuât gibi bunda dahi nusret ve zafer yerleri rahat ve emniyetinize vusul bula.

[Târîh-i Âlî Çelebi] [s.131]

FAİDE – 43

SADRAZAM

Devletimizde ilk sadrazam olan Orhan Gazi'nin büyük biraderi Alaaddin Paşa, sonra Süleyman Paşa’dır. Bu iki zat hânedân-ı salatanattan idiler. Efrattan ilk sadrazam olan Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa’dır. Bu zatın vefatında oğlu Ali Paşa yerine kaim olmuştur.

Kanunî Sultan Süleyman zamanına kadar sadrazamlara “vezîr-i evvel” denirdi. Vezîr-i sâni, vezîr-i sâlis, vezîr-i râbi ve hatta hamis namlarıyla dört vezir daha var idi ki bunlara divân-ı hümayûnda kubbealtında toplanıp müzakere ettikleri için “kubbe vüzerası” tesmiye olunurdu. [s.132]

Veziriazamlık Fatih zamanına kadar Çandarlı evlâdına münhasır idi. Bu zamandan itibaren vüzeranın eski ve ehliyetlilerine tevcih olunmaya başlamıştır.

Sadrazamlar kendi konaklarında vazifelerini görürlerdi. İstanbul payitaht olduktan sonra sadrazam konaklarına Paşakapısı ve Bâbiasâfi ve bilahare Bâbîâli denilmiştir. Bâbîâli pek sonra da dâ’ire-i resmîye ittihaz edilmiştir.

Bidayette padişahların mühürleri yüzük üzerine kazılırdı. Eski bir adet olarak padişah bu yüzüğü sadrazam olan zata verir, o da parmağına takar idi. Sonraları altından örme keseye konulduğu cihetle ceplerinde taşırldı.

Sadrazamlar askerlik işlerinin de mercii idiler. Harbe memur olduklarında “serdar-ı ekrem” unvanını alırlar ve muharebeye gitmeden kırk gün evvel padişah huzuruna çıkarlardı. İstanbul’u terk etmeden evvel vezirlerden biri kaim-makam nasp olunurdu. Muharebelerde sadrazam beraberinde bulunan vüzeradan birini serasker tayin eder, kendisi ihtiyat tarafında

kalır, maiyetinde bir meclis-i harp bulunurdu. Başlarına yarım endazedan uzun ve alt tarafı murabba bir külâh giyip üzerine [s.133] gayet ince Hint tülbenti sarar ve sağdan sola doğru dört parmak arzında sırma işlemeli şerit bağlarlardı ki bu alâmete “kallavi” denirdi. Arkasına üst) tabir olunur dört kollu, ağır sırma işleme kaplı samur kürk ve beline padişah tarafından ihsan edilmiş murassa hançer takardı.

FAİDE – 44

ÇELEBİ MUSA İLE EVRENOS BEY

Evrenos Bey, Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr'ın kendisine vermiş olduğu malikânelere çekilmiş, yaşı yüzü tecavüz etmiş idi. Musa Çelebi, Edirne'de câlis-i taht olduktan sonra bir gün mümaileyhi çağırttı. Evranos Bey:

- Ben hem ihtiyarım, hem de gözlerim ama oldu. Kendilerine ne hizmet edebilir, ne de huzurlarında adaba riayet. Beni affeylesinler.

Diye cevap verdi. Musa bu cevabı alınca: [s.134]

- Bakalım ama mı değil mi anlarız. Diyerek cebren huzuruna getirilmesini emreyledi. Evrenos Bey çar na çar geldi. Huzura girerken kendisini körler gibi yedirdi.

Musa'nın eteğini dahi körler gibi öptü. Fakat bu hali kanaat-bahş olmadı. Musa yemek emretti. Yemekte bir sahan pişmiş kurbağa geldi. Evranos Bey sahanı görmemiş gibi davrandı ise de Çelebi:

- Şundan buyrun. Diyerek sahanı sürdürü. İhtiyar kellesini kurtarmak sevdasıyla kurbağalardan yedi.

Mumaileyh malikânesine avdet ettikten sonra da âlemi inandırmak ve tekrar bir musibete griftar olmamak için gözlerini bağlar imiş. [s.135]

FAİDE – 45

ŞEYH BEDREDDİN VE TARİKATI

Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in Anadolu'da neşretmek istedikleri tarikatın esası, zevceler müstesna olmak üzere : “Benim evim, senin evindir. Evimden evin gibi istifade edersin” düsturu imiş. Bunlar İslâm uleması ile papazların vazettikeri bidatleri kaldırmaya ve iki dini bir din yapmak hülyasıyla sâde-dil ahaliyi kandırmaya çalışmışlardır. Hatta Börklüce maiyetine üç bin kadar adam toplamış idi. Şeyh Bedreddin, İznik'te bu şeylerden haberi yoh imiş gibi görünüyor ve fakat gelen gidenlerle görüşerek ilim ve irfanı ile onları celp eylerdi.

Börklüce Mustafa Anadolu'da “Dede Sultan” namını almış ve her ikisinin topladığı adamlar bir rivayette on üç bine baliğ olmuştur. [s.136]

Bir riveyete göre Şeyh Bedreddin üzerine giden Şehzade Murad Hazretleri kendi adamlarından bazılarını güya firar ediyorlarmış gibi şeyh tarafına geçirmiş, bunlar dahi, birdenbire mummaileyhi tutup eli ayağı bağlandıktan sonra, Edirne'ye gönderilmiş, Orada da ulemadan bir meclis akdedilerek şeyhin batıl davası tedkik olunarak idamına hükmedilmiştir. Bunlar İslâm ve Hristiyanlığı birleştirip yeni bir din icat etmek istediklerinden içlerinde Hristiyanlardan, papazlardan da müridler var idi.

Şeyh salb olunurken abdest almış ve tevbe eylemiştir.

“Bir aralık Börklüce Mustafa, Sakız adasına iki mürid yollamış ve orada dünyadan el çekip oturan bir rahibi yeni tarikata idhal eylemiştir, meşhur müverrih Duka bu rahip ile görüşmüş. Rahip, Duka'ya: Bu gelen adamların aba terlik giydikleri halde deniz üzerinde yürüdüklerini söylemiş, hatta müverrihi bile kendi kandığı gibi kandırmaya uğraşmış imiş. [s.137]

FAİDE – 46

TESELYA

Hâl-i hâzırda; Devlet-ı Osmâniyenin Yanya vilâyetiyle Yunanistan'ın Yenişehir, Tırhala, Kardice taraflarından ibarettir. Hududu: Cenuben Yunan memalikiyle, Zeytun ve Galos körfezi, garben Epir yani cenubî Arnavutluk, şimalen Makedonya, şarken Adalar denizidir. Buranın iklimi mutedil ve hoştur. Toprağı gayetle münbittir. Buğday, arpa ve sair hububât hasıl olduğu gibi zeytin, dut ve sair meyveler de mebzuldur.

Teselya ahâli-i kadîmesi servet-i tabi'iyeleri hasebiyle diğer Yunanîlerden evvel dâ'ire-i[s.138] medeniyete girmişlerdi. Kadimen Eskişehir (Larissa), Çatalca (Pharsala) ve Karanun (Cranon) Teselya'nın en meşhur şehirlerinden idi. Eski zamanlarda burasını Makedonya kralları ve onlardan sonra Romalılar zapt etmişlerdir. Şarkî Roma imparatoru Kostantin burasını hususî bir vilâyet haline koymuştur.

Kıt'a-i mezkûrede İstanbul'un fethinden sonra 796 senesinde Osmanlı memleketine ilhak olunup 1248 ihtilâlinde kısmen, yeni teşekkül eden Yunanistan'a verilmiş idi. Rusların devr-i Sultan Hamit'te bizi mağlup ederek Ayastefanos'a kadar geldiklerinden sonra akdedilen Berlin muahedesini müteakip cenûb-ı şarkî cihetinden bir küçük parçası da yine Yunanistan'a terk edilmiştir.

İdâre-i Osmâniye zamanında Tırhala eyaleti namıyla maruf idi. Ba'de teşkîl-i vilâyât usulunde mustakil bir sancak olmak üzere Yanya vilâyetine merbut bulunuyordu.

O zaman Yenişehir, Galos, Tırhala, Kardice, Çatalca, Alasonya, Ermiye isimleriyle yedi yedi kazaya ayrılmıştı. [s.139]

FAİDE – 47

KARAMANOĞLU MEHMED BEY

Bursa'yı muhasara ederek etmediği zulüm bırakmayan bu Mehmed Bey babası Alaaddin'i Sultan Bayezid Hazretlerinin burada hapsetmiş olmasının intikamını almak üzere, sultân-ı müşârünileyhin kabrini açtırmış ve kemiklerini yakmıştır, bir kabre, bir mevtaya edilecek riayetini tamamıyla zıddına olan şu bayağı muamele Timurleng'de bile görülmemiştir. Hâsılı Sultan Mehmed Hazretlerinin Bursa'ya vürudu tehhür etmeyeceğini Musa Çelebi'nin naşının vürudundan anlayınca alelacele yapabileceği fenalıkları yapmış ve ennihayet taşı, tarağı toplayıp memleketine kaçmıştır. Umerasından [s.140] Harman Tanesi denilen ve latife-gulardan olan bir zat o alçağın böyle müsaraaten firarını görünce sabredemeyerek demiş idi ki:

- Osmanoğullarından bir ölü Musa Çelebi'nin naaşı) seni bu kadar korkutup kaçırır ise ya bunların bir dirisi gelecek olsa ne yapar idin?

Mehmed, bu hakareten pek ziyade müteessir olmuş ve biçare Harman Tane'yi bağırta bağırta boğmuştur.

[Mufassal – Hülâsa]

FAİDE – 48

İLK ELÇİ – MUHÂREBE-İ BAHİRİYE

Devlet-i Aliyye tarafından ilk defa olarak Avrupa'ya sefir irsali Çelebi Sultan Mehmed zamanında vukua gelmiştir. Venedik tarihlerinin beyanına göre Çalı Bey namında bir Osmanlı kaptanı otuz kıta gemi ile Gelibolu'dan çıkarak, Naksos, Andros, Yoros, Milos adalarını vurmağa gitmiş. Bu aralık Piyetro Loredano [s.142] Namında bir Venedik kaptanının kumandasında bulunan on beş kıta kalyona tesadüf etmiştir. İki kaptan yekdiğeriyle muharebeye mezun değil idiyse de Gelibolu'ya avdet eden Osmanlı donanmasında bulunan Maltiz, İtalyan, Rum gibi efrâd-ı Hristiyanıye taraflarından zehirli oklar atılmış ve Kaptan Dano dahi bunu harp işareti anlamış. Vukua gelen muharebede Osmanlı tarafı mağlup olarak gemiler düşman eline düşmüştür. Halbuki Venedik Cumhuriyeti o zaman himâye-i Osmâniyede bulunuyordu. Bunun üzerine Venedik'ten gelen sefirlerle Edirne'de bir mukavele yapılmış, bu mukavele mucibince tarafeyn esirleri alınıp verilmiş, Venedik sabıkı vecihle yine vergi vermek üzere Devlet-i Aliyye himayesini tanımış. İşte bu mukavelenin bir nüshasını Devlet-i Aliyye tarafından tayin edilen bir memur Venedik'e götürmüştür ki Avrupa'ya giden ilk sefirimiz olmak üzere maznundur. [s.143]

FAİDE – 49

DULKADİRİYE HÜKÜMETİ

Maraş taraflarında 780'den 921 senesine kadar hükümet etmiş küçük bir Türkmen hükümetidir. Bu hükümeti Dülkadir Zeyneddin Karaca namında bir Türkmen aşiret reisi tesis etmiştir. 780 tarihinde Maraş'ı ve sonra Elbistan'ı almış ve oğlu Halil Bey Malatya, Harput ile Besni'yi zammeylemiştir.

Çelebi Sultan Mehmed Dulkadiriye evlâdından Süli Bey'in kerimesiyle tezevvüc ettiği gibi İkinci Sultan Murad dahi yine bunlardan Süleyman Bey'e bir hey'et-i sefâret yollayarak, beş kızından en güzeli olan Siti kadını oğlu Fatih Sultan Mehmed'e almıştır.

Bu hükümet Yavuz Sultan Selim zamanında memâlik-ı Osmâniyeye ilhak edilmiştir. Dulkadiriye'lilerden 141 sene zarfında 9 nefer hükümdar gelmiştir. Zeyneddin Karaca - oğlu Halil Bey -Zeyneddinoğlu Süli Bey - Halil Bey'in oğlu Nasîreddin - Süleyman Bey - Arslan Bey - [s.144] Şahbudan (iki defa) - Şehsuvar Bey - Alaüddevle.

FAİDE – 50

SURRE İRSALİ

Surre, kese demektir.

Osmanlı padişahları içinde Haremeyn-i Şerîfeyn'e yani Mekke ile Medine'ye ilk surre yollayan Çelebi Mehmed olduğu bildiriliyorsa da surenin miktarı ve cinsi malum değildir. Bayezid-i Sâni nısfı Mekke ve nısfı Medine ulemasına tevzi edilmek üzere her sene on dört bin altın yollamayı itiyad etmiş idi. [s.145]

Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı fethettiği esnada şerîf-i Mekke Seyyid Berekât on üç yaşında bulunan oğlu Ebu Numey'i Mısır'a göndermiş ve emânât-i peygâmbri ile Beytullah'ın anahtarını da yollamış idi. Sultan Selim bundan pek ziyade mahzuz olarak Seyyid Ebu Numey'e fevkalâde riayet ve hilatlar ihsan eyledi. (922) sene-i hicriye arefesinde umum Hicaz ve Tihame'de namlarına hutbe okundu.

Padişah Arafat'ta kendi namına hutbe okunmasının şükranesi olmak üzere haremeyn

ahalisine iki yüz bin “filori” altınıyla hububat yolladı. Bunları tevzi için iki mütedeyyin kadı ile Emir Muslihiddin namında bir zatı memur ve bundan maada her sene böyle bir surre-i hümâyûn irsalini de ferman eyledi ki bu Muslih-[s.146] iddin Osmanlıların birinci Hicaz valisi demektir. Bundan evvel Mısır'da bulunan mülûk-ü Çerakise "sadakât-i Mısriyye" namıyla surre yollarlardı.

Hicaz ahalişi cenâb-ı Selim'in sursesinden pek ziyade memnun olarak “sadakât-ı Rumiye” namını verdiler.

Sultan Hamid-i Sâni'nin evâ'il-i hükûmetinde işbu surrenin miktarı “üç milyon beş yüz üç bin altı yüz on” kuruşa baliğ olmuştu. Bu meblâğ Osmanlı parası hesabıyla bu kadardır. Halbuki Haremeyn-i Şerîfeyn'de tedavül eden meskûkâta göre bunun iskontosu dahi vardır ki bu da zammolunca “dört milyon yedi yüz yirmi dokuz bin sekiz yüz yetmiş yedi” kuruş eder idi. [s.147]

FAİDE – 51

YENİÇERİ AĞASI

Gerek payitahtta gerek taşrada bulunan yeniçeri askerinin kumandanı idi. Bundan maada payitahtın zapturaptını temin eylemek de vazifesi idi. Bu cihetle ağa haftada iki üç kere gece veya gündüz İstanbul sokaklarını dolaşır, cezaya müstehak olanları arkasından getirdikleri “falaka”ya yatırarak değnek ile döver idi. Yangınlarda sadrazam ile beraber bulunurdu.

Başına giydiği kisveye “kalafat” denir idi. Kırmızı çuhadan beyzîye yakın bir şekilde üstü dilimler teşkil edecek vecihle dikilmiş ve ön tarafından [s.148] biraz yeri açık ve sair mahalleri çatalvari sarılmış sarık ile örtülmüştür. Arkasına “üst” namında kolsuz bir kürk giyerdi. Bu kürkün bir karış kadar mahalli ön tarafından görünür ve omuzların alt taraflarıyla boyun cihetine bir miktar kürk konurdu.

Ağanın bir de kırmızı şalvarı olup ayaklarına sarı mest veya pabuç ve beline murassa bir hançer takar, gümüş takımlı ata biner, eyyâm-ı resmîyede ve yol yürüyüşlerinde önünde ocağa mahsus tuğ, arkasından da dört yedek at gider, her iki tarafında “şatır” namında birer hademe bulunup ocak sancağı ile mehterhane takımı da arkadan gelir, cuma günleri camiye giderken önünde bir sebîlci halka su dağıtırdı.

Ağanın tahsisâtı, Kanuni Sultan Süleyman zamanında ayda 60 bin kuruşa baliğ olur imiş. [Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriye] [s.149]

FAİDE – 52

AKINCI ASKERİ

Osmanlıların ilk askerliği “akıncılık” ile başlamıştır. Bu asker Osman Gazi zamanında meşhur Köse Mihal Bey tarafından teşkil edilmiştir. Bunlar memâlik-i mütecâvîreye salarlardı. Orhan Gazi zamanında yeniçeri ve sipahi icat edildiğinde bir sınıf-ı mahsûs olmuştur. Mihal Bey sülâlesi bu sınıfın sergerdeliğinde bulunurlardı. [s.150]

Akıncılar iki yüz elli sene kadar Osmanlı ordusuna hizmet etmiş, süvarilerdir. Devr-i istilâmızda bunlar kış mevsimini evlerinde veya sanatları başlarında geçirirler, yaz gelince toplanıp emir beklerler, atlarına gayetle güzel bakarlardı. Bunların on neferine bir onbaşı, yüz neferine bir subaşı ve bin neferine de bir binbaşı kumanda ederdi. Hücumları “akın” demek idi. Bir yere hücum edecekleri zaman bir kaç fırkaya ayrılırlar, ibtida birinci fırka girip tesadüf ettiği kasaba ve şehirleri yakar, ba'de bunların ardınca da öteki fırkalar girip yağmaya başlarlardı.

Bu asker bir zamanlar civar memleketlere dehşet vermişti. Bunlardan ve sair sunûf-ı askeriye-mizden sonraları "serdengeçti" ve "dalkılıç" namlarında iki sınıf-ı şeci' daha zuhur etmiştir. [s.151]

FAİDE – 53

MACÉDONİE (MAKEDONYA)

Balkan şibh-i cezîresinin cenup tarafı ortasında bir hıttadır. Şimdiki taksimatta Selanik vilâyetinin her tarafıyla, Manastır vilâyetinin Serfice ve Kosova vilâyetinin Üsküp sancaklarını, Bulgaristan kralığının Köstendil mutasarrıflığını havidir. Buranın umumiyet üzere havası mutedil olup her ne kadar alçak ve bataklık [s.152] taraflarında hararet ziyade, sıtma eksik değil ise de orta irtifalarda, vadileriyle bayırlarında hava pek latif ve sağlamdır. Dağlarında burudet ziyadedir. Toprağı münbittir. Buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır ve sair zahayir çıkar. Pamuk, tütün, haşhaş yetişir. Şark tarafları tütün mahsulu ile meşhurdur. İki milyona karip ahali vardır. İslâm, Rum, Bulgar, Yahudi, Ulah unsurlarından müteşekkildir. Meşhur İskender-i Kebîr pek eski zamanlarda Makedonya kralı idi.

Makedonya'nın mamur olmaya fevkalâde kabiliyeti vardır. Şimdiki halde derununda biri Dedeağaç'tan Selanik'e, diğeri Selanik'ten Üsküp'e, yine Selanik'den Manastır'a kadar üç şimendifer hattı vardır.

Yeni Osmanlılar İslâm, Hristiyan ve sair vatandaşlar arasında "uhuvvet, müsavat" kanununu vaz ettiklerinden az zaman zarfında Makedonya'da pek büyük terakkiler vücuda geleceğinde şüphe yoktur. [s.153]

FAİDE – 54

TAKLİD-İ SEYF

Taklid-i seyf, kılıç kuşatmak demektir. Osmanlı padişahları, tahta cülûs ettiklerinde bey'at-ı umûmiyeden sonra taklîd-i seyf alayı icra edilir ki padişahlık ilânının başlıca merasimindedir. Sultan Murad-ı Sâni padişahlığı haberini Amasya'da aldıktan sonra maiyetindeki adamlarıyla beraber Bursa'ya takarrup eylediğinde Yıldırım Bayazid'in damadı şeyh-i mübârek Emir Buhari Hazretleri ahali ile beraber [s.154] hâric-i şehre çıkıp, karşılaşmış ve sultân-ı müşârünileyhe kendi eliyle kılıç kuşatmıştır. Bu resm-i müstahsen bu tarihten itibaren Osmanlı padişahları tarafından icra olunagelmıştır. Hatta Fatih Sultan Mehmed dahi Akşemseddin Hazretlerinin eliyle kılıç kuşanmıştır.

Yavuz Sultan Selim'den sonra gelmiş olan Osmanlı padişahlarının cümlesi teberrüken müşârünileyhin kılıcını kuşanırlar ve kılıç alayını İstanbul'da "Türbe-i Eyyüb Ensarî"de icra ederler. [s.155]

FAİDE – 55

EDEBİYÂT-I TÂRİHİYE NÜMUNELERİ

Oğlu sultan Murad-ı Sâni eyyâm-ı saltanatında himmet-i hâkimâne ve kanâ'at-ı hakîmâne gibi iki zıdd-ı kâmilin ceminde izhâr-ı kemâl eylemiştir. Silâh-ı cihâdî himayesinde hüküm-ü Kur'an merkez-i hikmet-i Yunan olan Mora ikliminde intişar eyledi. Himmet-i bî-endadı sayesinde Bosna ve Arnavutluk beylerini cizye-güzâr eyledi. Bundan sonra veche-i azîmetini mücâhede-i a'dâdan cihâd-ı nefse tahvil ederek pederi düşmen-i evlât ve biraderi biraderinin kanını içmeyi mutad eden taht ve tâc-ı saltanatı bi'l-ihdiyâr oğlu Mehmed Han-ı Sâni'ye terk ile kûşe-i inivâyâ çekildi. [Devr-i İstîlâ - Kemal] [s.156]

FAİDE – 56

OSMANLILARDA TARZ-I İ'MÂR

Osmanlılar bidâyet-i zuhûrlarından itibaren bir fikr-i medeni takip etmişlerdir. Her camiin yanında bir mektep, bir medrese ve fukaraya mahsus bir imaret, bir tabhane inşa ettikleri gibi yeni yeni kasabalar da tesis eylerler, muntazam ve mükemmel köprüler, yollar yaparlardı. Ezcümle bugünkü gün Edirne vilâyeti dahilinde bulunan Ergene kasabasıyla köprüsü şâyân-ı hayret bir tarz-ı i' mâr gösterir. Murâd-ı Sâni zamanında burasının bataklık ve or-[s.157]manlık olmakla eşkıya yatağı olduğu ve gelen geçenin soyulduğu anlaşılması üzerine bir köprü ile bir kasaba tesis edilmesine karar verildi. Yapılan köprü ki bugün hâlâ Cısr-i Ergene diye anılır, Yüz yetmiş dört kemerlidir, hemen tamamıyla durmaktadır. Bu münasebetle tesis edilecek kasaba için köprünün uç tarafından itibaren bir cami, bir hamam, bir imaret, bir kervansaray ve hizmetkârlarının barınmaları için de kâfi miktarda haneler inşa olunmuştur ki bir kasaba teşkili için bunlardan mühim ebniye tasavvur olunamaz. Osmanlılara yakıcılık, yıkıcılık isnat edenler Ergene gibi nice kasabaların inşa ve tesis edildiğinden bi-haber olan garaz-kârlardır.

Hazret-i pâdişâh bu imarette, ilk pişen taamı bizzat kendisi taksim etmiş ve camiin mumlarını eliyle yakmıştır. [s.158]

FAİDE – 57

SULTAN MURAD'IN HALİL PAŞAYA İFADESİ

Bunca demdir ibadullâh için çalışıp İslâm'ı hâşâk-ı fitneden pak ve adanın gribân-ı hayâtını çak eden din ü devlet uğruna makduru sarfeyledik. Bir müddet dahi hükümetten el çekip kûşe-i inzivâda fâriğü'l-bâl ve âsûde-hâl olmak hatırdan geçer.

“Ehl-i tecrîdin külâhı tâc-ı istiğnâsıdır”

“Saltanat dedikleri ancak cihan gavgasıdır” [s.159]

Saltanat ve ihtişamın neticesi ne idüğü bilindi ve nukûş-ı hubb-u câh levha-i hâtırımızdan silindi. Fazl-ı Rahman'a istinat edelim, namını hükümet üzere yad edelim, bu fena devletinden el çekelim, mezra'a-i dilde hab hab ekelim, daima nefisle cihad edelim. Tayy-ı ser-menzileti murat edelim. Halef-i eşrefim Mehmed Han, gelsin olsun bu mesnede sultan. Hâl-i hayatımda veliahtım Mehmed Han'ı mâlik-i mülk-ü cihân ve amme-i âleme fermân-rân etmeyi münasip gördüm, deyicek: Halil Paşa men'e kadir olamayıp o dem fermân-ı dâver-i a'zam ile şehzâde-i ekrem hazretlerine:

“Heman emreyledi yazıldı name”

“Güher-rîz oldu elfazıyla hame”

[Solak-zâde] [s.160]

FAİDE – 58

TEŞKÎLÂT-I ASKERİYE

Osmanlı ordusu esasen “kapıkulu” ve “eyalet askeri” namlarıyla iki kısımdan ibaret idi. Kapukulu “hassa askeri” demek idi. Maaştan maada tayinât dahi alırlar ve payitahtta kışlada oturlardı. Sonraları, taşralarda kaleler ve mühim mevkilerde de ikame edilmişlerdir.

Kapukulu piyade ve süvari iki kısma ayrılmıştı. Kapukulu piyadesi: Yeniçeri, acemioğlanları, cebeciler, topçular, top arabacıları, humbaracılar, sakalar namıyla yedi ocaktan müteşekkil idi. Cebeci ocağı: Piyadenin eslihasını ve mühimmâtını tamir ve tevzi ve muhafaza ederdi. [s.161]

Kapıkulu Süvarisi: Daimi surette silâh altında bulunan süvari askeri idi. Bunların Dersaadet'te kışlaları yok idi. Fakat at beslemek hususunda kolaylık olmak ve yakın bulunup ilk emirde serian toplanabilmek üzere İstanbul ile Edirne ve Bursa şehirleri aralarındaki köy ve kasabalarda ikamet ederlerdi. Bu süvari askeri:

- 1- Silâhtar
- 2- Sipah
- 3- Sağ Ulûfeciler (Ulûfeciyân-ı yemîn)
- 4- Sol Ulûfeciler (Ulûfeciyân-ı yesâr) [s.162]
- 5- Sağ Gureba Bölüğü (Gurebâ-yı yemîn)
- 6- Sol Gureba Bölüğü (Gurebâ-yı yesâr)

Namlarıyla altı bölükten mürekkep idi. Bu bölüklerden baştan ikisine “baş”, diğer ikisine “orta” ve en sonraki diğer ikisine “aşağı” bölükleri denirdi. Baş bölüklerden silâhtar bölüğün “sarı bayrak” sipah bölüğüne “kırmızı bayrak”. “Bölükât-ı erba'a” diye tarihlerde muharrer olan diğer dört bölüğe “alaca bayrak” isim olmuş idi. [s.163]

FAİDE – 60A

MACARLAR

Eski tarihlerimizde Macarlar Engürüs namıyla yazılıdır. Bunların asıllarının Türklerin asılları ile münasebetleri vardır. Avrupa'da şimdiki buldukları mahallere Volga ve Ural nehirleri taraflarından gelmişlerdir. An-asıl Asyalıdırlar. Benî beşerin [s.164] Turanî denilen zümresinin, Finova şubesinde dirler. Rusyanın şimal tarafında bulunan Laponlar, Finlandalılar ve Eski Bulgarlarla lisan ve cinsiyetçe yakınlık ve müşâbehetleri çoktur. Macarlar pek kadim zamanlarda Ungar veya Hungar ismiyle Ural dağlarının cenubunda otururlardı. Onlar da tıpkı Türkler gibi, Hazar denilen bir kavmin tasallutuyla vatanlarını terk ederek Avrupa'ya doğru gelmişler ve Karpat dağlarını geçerek şimdiki Macaristan sahrasına yerleşip orasını ikinci vatan ittihaz etmişlerdir. [s.165]

Macarlar da vaktiyle aşiret halinde yaşamışlar, Avrupa'da yerleştikten sonra Hristiyanlığı kabul ederek, Latin harufu üzere okuyup yazmışlar, lisanlarına İslavca ve Latince maada Almanca ve birçok zaman Osmanlı tabiiyetinde kaldıklarından, Türkçeden dahi birçok kelime almışlardır.

Macarlar Almus namındaki hanlarının maiyetinde olarak Macaristan'a girmişlerdi. Almus'un oğlu Arpad Almanya imparatoruyla ittifak ederek Macaristan'da [s.166] kalmış ve kendisine Ungariya dukası unvanını verdimiştir. Hristiyanlığı bundan on asır evvel kabul eden İstefan namında bir dukadır. 1000 târîh-i milâdında papa, İstefan'a Macar kralı unvanı verip bir tac hediye eylemiştir.

Arpad sülâlesi 1301 sene-i milâdiyede munkarız olmuş ve Macarlar bundan sonra krallarını intihabla tayin etmeyi usûl ittihaz etmişlerdir. Bunlardan Sigizmund'u pek güzel tanırız.

1570 sene-i milâdiyede şimdiki Avusturya imparatorunun mensup bulunduğu Habsburg hanedanını kral tanımışlar ise de 1848'de ihtilâl etmişlerdi. [s.167]

Rusya'nın yardımıyla, Avusturyalılar galip geldiler. 1868'de şimdiki imparator Avusturya ve Macaristan devletini teşkil edip Avusturya İmparatorluğu ve Macar Krallığını tesis etti. 1848 ihtilâlinde Macar ümera ve asil-zâdegânından pek çok kimse Osmanlılara iltica etmiştir. Merhum serdâr-ı ekrem Ömer Paşa, Müşir Mehmed Ali Paşa, Mahmud Paşa, Mirliya

Osman Paşa, bunlar miyanında idiler. Zamanımızda da Yeni Osmanlılar ile Macarlar arasında pek büyük bir dostluk hasıl olmuştur.

Bir asıldan çıktığımız için “Macar kardeşlerimiz” terkibi bizde dahi pek büyük bir his uyandırır.

Şimdiki Macarlar sanayide, ulumda, ileriye gitmektedirler. Bu gün payitahtları olan Peşte Avrupa'nın ortasında inci gibi bir şehirdir. Ziraat ve ticaretleri günden güne artmaktadır. [s.168]

FAİDE – 60B

EYÂLÂT ASKERİ

Ötededen beri Osmanlı memleketi eyalât ve sancaklara ayrılmıştır. Eyalet, âdeta vilâyet demektir. Eyaletlerde vezirler, beyberbeyiler ve mîr-i mîrânlar, sancaklarda da, mirlivalar, beyler bulunurdu. Vezirlerden maadasına “ümera” denirdi.

Osmanlı devleti sırf bir asker hükümeti olduğundan vezirlerle ümera hem mülkiye işlerini hem de askeri vazifelerini görürlerdi. [s.169]

Eski tabirlerden “dirlik” geçinecek ve medâr-ı ta'ayyüş demektir. Senevî yüz bin akçeden ziyade dirliği olan tımarlara “has” denir ve bunlar vezirler ile ümeraya tevcih olunurdu. Has sahibi olan eyalet paşalarıyla sancak beyleri muharebeye gittiklerinde dirlikleri kaç yüz bin akçeden ibaret ise, beher beş bin akçe için bir (cebeli) yani silâhı mükemmel ve kendisi muharebeye elverişli bir süvari götürmeye mecbur idi. Meselâ üç yüz bin akçe hassı olan bir vezir mutlaka altmış cebeli götürecekti.

Eyalet Askeri: Yerli kulu “piyade”, serhad kulu ve topraklı namlarında süvari askerinden teşekkül etmiş idi.

Yerli kulu: Eyalet paşaları ile sancak beylerinin kumanda ve idareleri altında [s.170] idi. Bu asker hizmete girdiği zaman maaş ve tayin alırdı. Bunlar; azeb, sekban, tüfenkçi, icareli, lağımçı ve müsellemlerle beş sınıfa ayrılmıştı.

Azeb Sınıfı: Sırf bekârlardan müteşekkil idi. Sekbanlar: Fevkalâde ihtiyaç zamanında kendi rızalarıyla asker olan köylüler idi. İcareliler: Hudutta bulunan şehir ve kalelerdeki topçular idi. Bunlar ücretle istihdam edildiklerinden İcareli namını almışlardır. Müsellemler: Ordu pişdarının önünce gidip yolları ve köprüleri tamir ederlerdi. Müsellemler Rumeli ahalisinden ve ekseriyetle Hristiyan efradından idiler. Anadolu müsellemlerine “yörük” tabir olunurdu. [s.171]

Serhad Kulu: Hududlara düşman tecavüzünü men etmek üzere tesis edilmiş bir süvari sınıfı idi. Daimi idiler. Bunların deli “delil”, gönüllü, besli isimlerinde üç şubesi var idi.

Topraklı Süvari: Has, tımar ve zeamet sahiblerinin muharebe zamanında çıkardıkları cebeli asker idi ki sulh zamanında devlet bunlara toprak gösterir, onlar da bu toprağın öşürü ile geçinirlerdi.

Yirmi bin akçeden, yüz bin akçeye kadar kayıtlı hasılâtı olan dirliğe “zeamet” üç veya altı bin akçeden yirmi bin akçeye kadar olan dirliğe de, “tımar” denirdi. [s.173]

FAİDE – 61

ISTİLÂHÂT-I TÂRÎHIYE

Eski tarihlerimizde bazı isimler, terkipler vardır ki şimdiki halde metruk olduğu için birdenbire anlaşılabilir. Bu sebeple icab ettikçe birer ikişer yazılacaktır.

Engürüs= Macar

Nemçe= Avusturya

Güzelcehisar= Anadoluhisarı
Vılıkoğlu= Jorj Brankoviç [s.174]
Las= Sırp
Erdel= Macaristan'ın şimdiki Transilvanya kıtası
Boğazkesen= Rumelihisarı
Arnavut İskenderiyesi= İşkodra
Küsova= Kosova
Lasoğlu= Lazari
Alacahisar= Karoşeviça
Yalakabad= Yalova
Serf= Sırb
Balyos= Venedik Sefiri
Kürdös= Korent, İnebahtı
Jiğmone= Sigizmund (Macar Kralı) [s.175]

FAİDE – 62

KESE – AKÇE

Kese – Eski zamanlarda keselerin derununda bulunan paranın miktarı altın ve gümüş olduğuna göre başka başka idi. Bu miktar hemen her asırda değişmiştir. Yine eski zamanlarda akçede “kese” ve flori altını ki -Fatih zamanında 40 akçe idi - onda “surre” tabiri müstamel idi. Tarihlerimizin beyanına göre evveleri kese denildi mi otuz bin akçe veyahut on bin altın anlaşılır idi. [s.177] Fatih asrı ile Bayezid-i Sâni asrında keselerin gümüşü otuz ve altını on binerlikti. Daha sonraları Trablus, Tunus ve Cezayir darbhanelerinde darp olunmuş “sultanî altın” keselerinin her biri, bin adetlik olduğu gibi 944 tarihlerinde yirmi bin, 1070 senelerinde kırk bin ve 1100'den sonraki senelerde elli bin akçe bir kese itibar olunmuştur. Son senelerde “İstanbul kesesi”, “kese-i Rûmî”, “kese-i Dîvânî” ve “kese-i Mısrî” diye isimler verilmiştir. Velhasıl keselerin miktarı hal ve zamana ve nukutun revacına göre değişmiş ve en sonra beş yüz kuruşta kalmıştır. Yakın zamanlarda maliye hesabâtında muamelât ale'l-umûm “kese” üzerine cereyan eder ve alışverişte de kese kullanılırdı. Beş keseye, yüz keseye aldım tabirleri on on beş seneden beri işitilmez oldu. Hatta Sultan Mehmûd-ı Sâni zamanında darp olunmuş olan metalik meskûkât kullanılmaya başladıktan sonra altılıklar ile beşlikler, yüzlükler, ellilikler [s.178] sayılıp verilir, yirmilikler, onluklar ise sayılmakta güçlük çekildiği için, yirmilikten bin, onluktan iki bin adedi bir keseye konulup öylece beş yüz kuruş üzerinden alınıp, verilirdi.

Akçe – Sultan Orhan Gazi zamanında kesilen ilk Osmanlı sikkesidir. O zamana kadar “dirhem” ismi ve usulu kullanılırdı. Bu isim ile usul bilahare kaldırıldı. Moğol lisanında beyaz sikke manasına olan akçe kelimesi kabul edildi. Sultan Orhan zamanında kesilen akçeler miyanında “iki akçelik” ve Sultan Mehmed zamanında kesilenlerde de “on akçelik” sikkeler mevcuttur. Hatta Murâd-ı Sâni vüzerasından Lala Yörgüç Paşa dahi padişahın müsaadesiyle Anadolu'da akçe kestirmiştir ki “Lala Yörgüç akçesi” diye maruf idi.

Beylerbeyi akçesi, kalp akçe, kızıl akçe, kırık akçe namlarında bir takım kalp ve mağuşları da zuhur etmiştir, 1234 tarihinden sonra akçe kesilmemiştir. [s.179]

FAİDE – 63

RÜŞVET

Hatta rivâyât-ı târîhiyedendir ki Fatih, bir gece sabaha karşı Sadrazam Halil Paşa'yı nezdine çağırır. Paşa, bu vakitsiz davetten fevkalâde telâş ederek bütün bütün canından kat'-ı ümîd ile yanına biraz altın (!) alır. Huzûr-ı pâdişâhîye arz eder(!). Padişah, sadarazamın bu telâşını görünce: [s.180]

- Lala, emin ol, ne hazineni isterim, ne hayatına kastım vardır. Muradım yalnız İstanbul'un fethine muavenetindir. Bu yastığı gördün mü? Uykusuzlukla döne döne bu hale getirdim. Gece, gündüz hayal ettiğim İstanbul fethi hasıl olmadıkça rahat etmek ihtimalim yoktur. Der ve paşanın mevaidi üzerine:

-Rumların parasından sakın

Emr-i tehdîd-âmîziyle hatm-i kelâm eyler

[Evrâk-ı Perişân – Kemal] [s.181]

FAİDE – 64

SIRPLAR

Sırplar bundan bin iki yüz, bin üç yüz sene evvel Macaristan'da kâin Karpat dağlarının öte taraflarından şimdiki buldukları araziye hicret etmişlerdir. Bunlar birtakım kabilelerden mürekkep idiler. Hükümetleri yok idi. Hristiyanlığı kabul ettikten bir asır sonra yani (1019) milâdî tarihinde İstanbul imparatoru Vasil'in zamanında vatanları Bizans Devleti'nin bir vilâyeti haline girdi. Bunlara ilk defa [s.182] istiklâl kazandıran İstefan Numayna namında bir sergerdedir. İstefan, krallığını ilân etmiş bunun torunlarından İstefan Duşan, Makedonya ile Arnavutluk'u ve Teselya ile Yunanistan'ın şimal tarafını zaptederek büyük bir hükümet teşkil etmişti. Bu silsile 1369 sene-i milâdiyede mahvolup Dukaçin silsileden zuhur eylemiştir. Osmanlılarla ilk harp eden bu Dukaçin'dir. Merhum mağlup olup vefat etti. Kosava muharebesinde, Sultan Murad'a karşı gelen krallar miyanında bu silsileden Lazar Herbelyanoviç namında bir kral var idi. Bu dahi muharebede mağlup ve bilahare maktul olmuştu. Sırbıye'nin tarihi bundan sonra târîh-ı Osmânî ile beraber yürür. [s.183]

FAİDE – 65

FETİHTEN SONRA

Hazret-i Fatih bütün vüzera ve ümerası maiyetinde olduğu halde Eğrikapı'dan muzafferen girdiği zaman doğruca Ayasofya'ya giderek o ma'bed-i azîmin letâfet-i mi'mâriyesini temaşaya başlamış ve bu sırada bir yeniçeriyi kilisenin güzel taşlarından birini sökmekle meşkul görünce, elindeki topuz ile herifin başına vurarak: [s.184]

- Ben size malca olan yağmaya ruhsat vermiş idim. Mülk ise benimdir. Diyerek mennetmiştir. Bu esnada namaz vakti hulul etmekle bir müezzine ezân-ı Muhammedî okunmasını emrederek Ayasofya'da cemaatle namaz kılmıştır. Bu namazın ikindi namazı olduğu maznundur.

Padişah grandük veya büyük amiral denilen ve imparatorun sonra Rum İmparatorluğu'nun en büyük adamı olan Luka'yı huzuruna çağırıp iltifat etmiş ve imparatorun nerede bulunduğunu sorarken huzura bir kaç zabıt girerek dışarıda iki yeniçerinin imparatoru

kendileri öldürdüklerini söylediklerini haber vermiştir. Fatih binlerce senelik bir devlet-i kadîmeyi zirüzeber etmiş olduğu ve son imparatoru [s.185] maktul bulunduğu halde başını memâlik-ı Osmâniyede teşhir etmek hatırına gelmekle imparatorun naşı bulunmasını ve başının getirilmesini ferman eyledi.

Naşı aramaya gidenler bulmakta güçlük çekmediler. Çünkü Kostantin hükümdarlık alâmeti olmak üzere üzerine ufakcık ufakcık altın karakuşlar mıhlı erguvan renginde bir ayakkabı giyer idi. Naş huzura getirilince İstanbul fethi müjdesiyle beraber başın Anadolu'da teşhirini ve naşının Hristiyan ayini üzere ve kemâl-i ihtirâmla defnedilmesini emreyledi. [s.186]

İmparator Osmanlı askerinin surdan içeriye girdiklerini ve iş işten geçtiğini anlayınca şuraya buraya baş vurarak:

- Beni öldürecek bir Hristiyan yok mu? Diye feryada başlamış idi. Rivayete nazaran iki yeniçeri imparatoru tanımışlar ve üzerine kılıç üşürerek biri yüzünden ve diğeri arkasından iki büyük yara açmışlardır. İmparator derhal oraya düşüp teslim-i rûh eylemiştir.

[Mufassal] [s.187]

FAİDE – 66

PATRİK NASBI

Rum tarihlerinin rivayetine göre İstanbul'da camiye tahvil edilen kiliselerin adedi kırk iki ise de ekserinin isimlerini ne Rumlar ne de âsâr-ı atıka uleması bile bilmemektedir. [s.188]

Fatih, duhulunun üçüncü günü "Rum-ortodoks"larının patrik intihab etmelerini emreylemiştir. Bu sebeple eski Rum imparatorları zamanında ne merasim var ise cümlesi icra edilmiştir.

İntihap edilen patrik Gennadios istabl-ı âmireden gönderilen gayetle mükellef ve müzeyyen eğerli ve üzeri beyaz haşe ile örtülü bir ata rakip olarak beraberinde hey'et-i ruhâniye olduğu halde saraya geldi. Fatih, taht üzerinde oturduğu ve yanında erkân-ı saltanat bulunduğu halde karşıladı. Uzun uzadıya musahabeden sonra [s.189] Patrik avdet etmek istedikte kendisine üzeri inci ile murassa bir altın asa verdi. Patrik olunuz cenâb-ı Hakk sizi himaye eylesin. Her hususta muhabbetimden müstefit olunuz. Sizden evvel gelmiş olan patrikler ne kadar imtiyaza ve hukuka nail olmuşlar ise siz de bunların kâffesine maliksiniz." dedi.

Mevcut papazlar hep bir ağızdan dua-yı pâdişâhîyi okudular. Dua bittikten sonra Fatih, ayağa kalktı ve patrik dahi ayak öptü. Bir daha dua tekrar olunduktan sonra huzzar ziyafete davet edildi. Ziyafetten sonra rikapta mevcut olan vezirler, paşalar âlây-ı vâlâ ile patriki, Patrikhananeye gönderdiler. Patrik istabl-ı [s.190] âmirenin gayet müzeyyen bir atına rakip olmuştu. Sen Aputer kilisesine gitti.

Fatih, sair mezheplere salık Hristiyanların da reislerini ibka ve nasp eylemiştir. Hatta bunlara asa ve kılıç beraber bir nüfûz-u istiklâl dahi vermiştir. Ermeni, Slav, Latin, Hristiyanlar kendi mezheplerinin papazlarıyla kalmışlardır.

Papalık aleyhinde bulunan ve Katolik ile Ortodoks mezhebinin birleşmesine asla taraftar olmayan Jorj Sekulariyos ki Navipos veya Gennadios namıyla maruftur, fetihten sonra ilk patrik intihab edilen ruhanidir.

İstanbul'da ilk defa kadı olan da Celâl-zâde Hızır Bey namında bir zattır. [s.191]

FAİDE – 67

OSMANLI TARİHLERİ NÜMÜNELERİ – İBRET

Fatih Hazretleri (857) sene-i hicriyede bir büyük ordu ve cesim toplar ile Edirne'den gelip İstanbul'u feth eylemiştir. İşte Devlet-i Aliyye şimdi merkez-i sahîhini buldu ve Fatih Hazretleri cihet-i saltanatı ikmal ile sahihan “mülûkü'l-mülûk” oldu. [s.192]

Bir milletin sa'âdet-i hâli "ittihat" ve "ittifak" ile "hüsn-ü ahlâk" kaziyelerinin netîce-i huçeste-falı olduğu bu mesele ile de müspet olur ki Osmanlılar Anadolu'nun bir köşesinde bir şirzime-i kalîle olup Rumlar gerek kuvve-i mâliyece ve gerek ma'lûmât-ı düveliyece onlara faik idiler. Hatta İstanbul'un fethinden sonra Avrupa'ya münteşir olan Rumlar oralarda neşr-i ma'lûmât etmişlerdir. Lâkin içlerine “garaz” ve “nifak” ve “fesâd-ı ahlâk” girmiş olduğundan kuvve-i mâliye ve ilmiyeleri kendilerini halâs edemeyip Osmanlıların mağlup ve mahkumu oldular. [İbret alalım]

[Târîh-i Cevdet Paşa] [s.193]

FAİDE – 68

OSMANLI SİKKELERİ

Sultan Orhan'ın darp ettiği sikkelerin bir yüzünde “La ilahe illallah Muhammedenrasulullah” ve bir yüzünde “Orhan Halledellahu Mülkehu” yazılı olduğu gibi Sultan Murad-ı Evvel sikkelerinin dahi bir yüzünde yine kelime-i şahâdet ve diğer yüzünde dahi “Murad bin Orhan [s.194] halledellehu Mülkehu” yazılıdır. Yıldırım Bayezid'in sikkelerinin bir yüzünde “Halledellahu Mulkehu” ve diğer yüzünde Bayezid bin Murad'a madrub olup Çelebi Sultan Mehmed ve Murad-ı Sâni sikkeleri dahi aynı vecihledir.

Devletimizde Fatih zamanına gelinceye kadar altın sikke kesilmemiştir. Müşarünileyhin zamanında kesilen altın sikkelerin bir tarafında “Dâribü'l-nadar Sâhibü'l-izzu ve'n-nasar fi'l-berri ve'l-bahr” bir tarafında dahi “Sultan Mehmed Han İbni's-Sultan Murad Han darebe [s.195] fi-Kostantiniyye” ve tarih muharrerdir. Ta Yavuz Sultan Selim zamanına kadar bu minval üzere gitmiş ve Tebriz fethinden sonra kesilen sikkelerde Selim Şah unvanı görülmüştür.

Sikkelere “tuğra” yazılması ilk defa olarak Emir Süleyman'ın darp ettiği akçe ve mangırlarla Çelebi Sultan Mehmed'in akçe-i yegânesinde görülmüş ve bu usul bilahare terk edilerek Sultan Mehmed-i Sâlis zamanında tekrar ihdas kılınmıştır. Bu tuğralar zamanımızdaki tuğralar gibi muntazam değil idi. [s.196]

Tuğralara Sultan Ahmed-i Sâlis zamanında hüsn ve intizam verilmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz yazılardan maada eski Osmanlı sikkeleri üzerinde “Sultânü'l-berr'in ve hakanü'l-bahrîn” veya sadece, “Sultânü'l-berrîn” unvanlarıyla basıldıkları mahalli iş'aren bazılarında Kostantiniye ve bazılarında dahi İslâmbol yazılıdır. Hatta Sultan Abdülhamid-i [s.197] Evvel'in altın sikkelerinden birinde “Darebe fi-darü's-saltanatü'l-aliyye” ve Sultan Ahmed-i Sâlis zamanında darp olunan büyük fındık altınlarının bir yüzünde “tuğra” ve diğer yüzünde “Azze Nasrahu darebe fi-Kostantiniye” menkuştur. [s.200]

FAİDE – 69

ŞARKÎ ROMA İMPARATORLUĞU

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u zapt ederek hayatına hatime çektiği Şarkî Roma İmparatorluğu'nun İstanbul İmparatorluğu'ndan maada Şark İmparatorluğu, Bizantiyun, ve

Bizans diye diğerk isimleri de vardır. İstanbul'un eski ismi Bizantiyun [s.201] idi. Bu hükümet milâdın 395 tarihinde teessüs etmiş ve 1453 tarihinde inkıraz bulmuştur. Demek ki (1058) sene devam etmiştir. Müddet-i devâmı altı devreye ayrılmıştır.

1- 395 senesinden 565 senesine kadar: Justianos nam imparator zamanında Garbî Roma İmparatorluğu inkıraz bulmakla İtalya ile Şimalî Afrika'nın ve İspanya'nın bir kısmı eline geçmişti. [s.202]

2- 565'ten 717 senesine kadar: Zevale yüz tutmuştur. İtalya'nın büyük kısmını kaybetmiş, Sırp, Hırvatlar, Bulgarlar Tuna'nın cenup tarafını zapt eylemiş, Suriye, Mısır, Afrika, Kıbrıs dahi İslâmlar tarafından alınmıştır. [s.203]

3- 717'den 867 senesine kadar: En mühim vaka papanın nüfuzundan ve binaenaleyh Katoliklik'ten ayrıldığıdır. İtalya'nın cenup taraflarıyla Sicilya, Girit, Adana tarafları İslâm eline düşmesidir. Bulgarlarla vukua gelen muharebeler kuvvetini azaltmıştır. [s.204]

4- 867'den 1046 senesine kadar: Bulgarların teşkil ettikleri Makedonya hükümeti galesiyle geçmiş ve bir aralık Bulgarlar Sırp'ların memleketlerini de zapt etmiştir. Fakat imparatorluk Kıbrıs ile Sicilya ve Halep ve Adana cihetlerini tekrar yedd-i zaptına almıştır. [s.205]

5- 1056'dan 1260 senesine kadar: Selçuklular Anadolu'nun yarısından ziyadesini zapt ve Bulgarlarla Sırp'ları istiklâl ilân etmişlerdir. Bu devrin dahi en mühim vakası Kudüs'ü ehl-i İslâm elinden almaya giden ehl-i salîbin İstanbul'u zapt ederek bir Latin hükümeti tesis etmeleridir. Girit vesaire Venedik Cumhuriyeti'ne geçmiş, Arnavutluk, İznik, Trabzon birer küçük hükümet haline girmiştir ki bunlar da bu ana kadar okuduğumuz vecihle birer birer Osmanlılara intikal eylemiştir. [s.207]

6- 1261'den 1453 senesine kadar: İznik imparatoru Kostantin Paleolog tekrar İstanbul'u zapt etmiştir. Ancak Bulgar ve Sırb'ya müstakil kalmış, sevahilin bir çok yeri Venedik ve Ceneviz hükümetlerine geçmiş, Devlet-i Osmâniye zuhur ederek Anadolu'daki memleketlerini birer birer zapt ettiği gibi Avrupa'ya dahi geçerek Sırp ve Bulgaristan'ı aldıktan sonra 1453'te İstanbul'a girerek hayât-ı mevcûdiyetine hatime çekmiştir. [s.208]

Şarkî Roma İmparatorluğu hükümdaranı bir sülâleden olmayıp Teodosyos, Teraki, Justianos, Herakliyos, Isuryan ve Mihaller, Makedonya, Komnenos, Angelos en son Paleolog, Kanta- Kuzen namlarıyla muhtelif sülâlelere mensupturlar. Devlet-i Osmâniye Paleolog ve Kanta Kuzenler devrinde münasebâta bulunmuştur. Osmanlılar İstanbul'u istiklâllerinden 158 sene sonra zapt etmişlerdir. Şarkî Roma İmparatorluğu Osmanlıların istiklâlinden 912 sene-i milâdiye evvel mevcut idi. [s.209]

FAİDE – 70

FATİH'İN UZUN HASAN'A NAMESİ

Bismillahirrahmanirrahim ve Bihi Nestein

Haza kitabuna yentiku aleykum bi'l-hak inna kunna nestensihu ma küntüm telemun. Allahümme mâlikü'l-mülkü tutil mülke men teşau ve tenziu'l- mülke mimmen teşau ve tuzzillu men teşau biyedike'l-hayr [s.210]vesselâmu ala menitteba el-huda hâlikü'l-kevineyn ve râzıku'l-sakaleyn cellet kudrethu ve allet kelimetehu hazretlerinin ben kulu ki ve aliyü'l-bilâd, hâmiyü'l-ibâd, muhyi-i sünnet-i resûl ve mücvvi-i şerî'ati nebiyü'l-lah aleyhi ve ala alihi salavatu'l-İlah, şâh-ı serverân Sultan Muhammed bin Murad bin Mehmed bin Bayezid Han'ım. Sana ki serdâr-ı Acem, hân-ı azam, keyhüsrev-i yegâne, Ferîdûn-u [s.211] zamâne Hasan Hân'sın. Misâl-i şerîfimde şöyle isdâr buyurdum ki agâh olasın. Kişi devlete mağrur olup haddinden tecavuz edip bî-insâflar harekâtın kılmak alâmet-i intikâl-i devlet ve emâret ve zevâl-i memlekettir. Pes vesâvis-i şeytâniye kim dimağın cevfini [s.212] makarr edinmiştir. İstinsâk-ı mâ-inâyet ile anı zail ve akıl imamını pişva edesin ki bizim

memleketimiz dârü'l-İslâm'dır. Aba an-cedd devletimiz çerâğı küfr ehlinin yüreği yağıyla ruşendir. İslâm ehline eğer yavuz kastın var ise a'dâ-yı devlet ve şeri'attan [s.213] baaz sensin ve sana mutabaat edip muavenet edenlerdir. Pes bizim dahi ol taifenin kamsa ve kastına atımız eyerlenmiştir. Ve kılıcımız kuşanılmıştır. Bilmedim veya gafil idim demeyesin, hiç sen bürüklemek hacet değildir. Şevvâl-i mübârekte ümmet miyamına fettâh-ı [s.214] zevi'l-minen desturuyla leşker-i mansûrum ile kal'e-i Karahisar'ın üzerine varırın. Şol kasta ki "kakhâr-ı cebâbire takaddeset esmâuhu" ben kulunu sebep kılıp senin zülmünü mazlum üzerinden götürüm ve nam u nişanını nâ-bedfd kılam. Bilcümle tatvîl-i kelâm lâzım değildir. Misâl-i meymûnuma cevap gönderesin. Vesselâm ala eradeni bi'l-hayr ve el-hemdulillahi'l-vehhâbü'n-nusreti ala hayrû'l-hak Muhammed ve alihi ve's-sahbihi ecmain ilâ yevmi'd-dîn. [s.215]

FAİDE – 71

KIRIM HANLIĞI

Meşhur Cengiz'in vefatından sonra Moğol hükümeti kısım kısım olmuş ve "Deşt-i Kıpçak" namıyla zuhura gelen hükümet Kırım şibh-i cezâresiyle Karadeniz'in şimal sahillerine hükmetmiş idi. Bu Deşt-i Kıpçak dahi bilahare Yedi hanlığa [s.216] ayrılmıştır. Cengiz neslinden Tohtimaç meşhur Timurleng tarafından bu hükümete tayin edilmiş ise de mümaileyh bilahare Timur'a isyan ederek mağlup olmuştur. Yerine yine Timur'un serdarlarından İdku hükümdar nasb olundu fakat bu defa da [s.217] Tohtimaç'ın iki oğlu İdku'nun aleyhine kalkmış ve bunlardan Kadir Berdi nam büyük birader maktul olarak küçük birader Celâl Berdi ise İdku'yu mağlup ve katleylemiştir. Celâl Berdi pek çok hükümet edemeyip yine [s.218] Cengiz neslinden Mamud Han'a hükümetini kaptırmış ve senelerce buraları kana boyanmıştır. En son olarak Celâl Berdi'nin oğlu Hacı Giray Kıpçak memleketini ele aldı. Vefatında bıraktığı on iki oğlu taht için yekdiğeriyle [s.219] boğuşarak bunlardan da Ahmed Giray cümlesine galip geldi. O zaman Mengli Giray ise Cenevizlilere kaçtı.

Osmanlı donanması Kefe'yi vurup da aldığı esirleri İstanbul'a getirdiğinde [s.220] Mengli dahi bunlar arasında idi. Fatih esirlerin katledilmesini ferman etmiş ve sıra Mengli'ye gelince iki rekât namaz kılarak başı henüz secdeye varmış iken affı iradesi gelmiştir. İşte Kırım ahalisinin Osmanlıları davet için yolladıkları [s.221] muhızır bu sırada vürut etti. Mengli saraya alınıp kendisine sancak ve tuğ verilerek Kırım hanı nasp olundu. Bu tarihten yani 880 senesinden Kırım hanlığının Rusya tarafından mahvedildiği tarih olan 1190 senesine kadar Devlet-i Aliyye tarafından kırk üç han tayin edilmiştir. Bu hanlar Celâl Berdi sülâlesinden ve aslen Cengiz neslinden idiler. [s.222]

FAİDE – 73A

SERDENGEÇTİ – DALKILIÇ

Serdengeçti, akıncı askeri içinden "düşman ordusu içine dalmak ve mahsur bir kaleye girmek" için fedai yazılan efrada verilen isim idi. Orduya [s.223] dalacak olanlar avdet ihtimalinden ziyade ölümü göze aldırır ve düşmana sağ, sol veya arka taraftan birden hücum ederlerdi. Bunların hücumları pek ziyade dehşetli olur ve ekseriya daldıkları orduya bayağı perişanlık gelirdi. [s.224]

Meşhur Napolyon:

"Osmanlı askerini dalkılıç olmaya mecbur edecek kadar sıkıştırmak elvermez. Bir kere dalkılıç olmayı göze aldırılmış bir kaç yüz adam meydana çıkar ise önlerinde mağlup olmamak mümkün değildir." demiştir. [s.225]

Fethi uzayan kalelere serdengeçtiler geceleyin bağteten merdiven kurmak ve içeriye girer girmez sıyrıra kılıç her tarafa kılıç atmak için yazılırlardı. Bundaki tehlike pek zahirdir. Büyük cesaret ister.

FAİDE – 73B

HEY'ET-İ DEVLET

Fatih Sultan Mehmed devrinde hey'et-i devlet dört rükünden teşekkül etmiş idi. [s.226]

- 1- Vezirler
- 2- Kazaskerler
- 3- Defterdarlar
- 4- Nişancılar.

- Vezirlerin adedi ibtidalarda bir iken sonraları iki, üç ve Fatih zamanında dörde çıkmıştır. Veziriazam padişahın vekîl-i mutlâkı idi. Bu cihetle idâre-i devlet için her şubenin mercii ve hey'et-i hükûmetin reisi idi. Sultan Mehmed, Çandarlı Halil Paşa'yı katlettikten sonra, hey'et-i devlete bizzat riyaset ederdi. [s.227]

Gedik Ahmed Paşa'nın veziriazamlığında bir gün üstü başı fersude bir Türkmen meclis esnasında içeriye girerek:

- Pes sizden şehriyâr-ı bahtiyâr olan kangınızdır?

Diye sual etmiş ve bu sual Fatih'in hiddetini mucip olmuştur. Ahmed Paşa bunun üzerine "divan"ın yani hey'et-i devletin vüzeraya bırakılmasına padişahın muvafakatını almış ve bu cihetle idâre-i devlet sadrazamın uhdesine geçmiştir. Bundan böyle Sultan Mehmed, vüzeranın oturduğu mahalle nazır ve önüne kafes mevzu hususî bir mahalde oturduğu gibi bu adet hayli zaman diğer padişahlar tarafından da kabul edilmiştir.

- Kazasker, hey'et-i devletin ikinci rüknü idi. Evvelce bir kazasker var [s.228] iken Fatih zamanında Rumeli ve Anadolu kazaskeri namlarıyla biri Rumeli ve diğeri Anadolu ciheti davalarına bakmak üzere ikiye iblâğ edilmiştir. Müftü yani şimdi Şeyhülislâm dediğimiz zat kazaskerlerle İstanbul kadısının bile madununda idi. Şeyhülislâm unvanı Birinci Sultan Mahmud Han zamanında İstanbul müftüsüne verilmiştir.

- Defterdarlar hey'et-i devletin üçüncü rüknü idiler. Fatih zamanında Rumeli [s.229] için bir defterdar ve Anadolu için de bir muavin defterdar var idi. Bunlar yarı Fârisî ve yarı Türkçe olarak "siyakat" dediğimiz yazı ile defter tutup maliye işleri hakkında tahrir verirdiler.

- Nişancılar dördüncü rüknü idiler. Bunlar taraf-ı pâdişâhiden verilen ferman ve beratların balasına "tuğra" keşide ederler ve devlet kâtibi olmaları itibarıyla hey'et-i devlete dahil olurlardı. [s.230]

FAİDE – 74A

DÎVAN – BÂBÎÂLÎ

Fatih asrında (872) tarihinde Bâbîâlî dediğimiz en büyük dâ'ire-i hükûmet bina olunmuştur. Divan, sofa manasına olup burada hey'et-i devlet meclisi ve yeri demektir. Sadrazam olan zat cumartesi, pazar, pazartesi ve salı günleri [s.231] saraya gider ve kendisinden evvel gitmiş olan heyetin azası tarafından karşılanır, ta dîvân-ı hümâyûna girinceye kadar arkasından giderek kendisi sadra oturduktan sonra vezirlerle kazaskerler sağ, defterdarlar ile nişancılar sol tarafına otururlardı. Bakılacak işleri divana yani sadrazama vermeye memur olan "tezkereci"ler karşısında ve devlet kâtibi olup "reis efendi" denilen zat da sofanın kenarında durur; bunlardan maada kapıcılar kethüdası (serkurena) ve çavuşbaşı

(mabeyn müşiri) maiyetleri olan kapıcılar (kurena) ve çavuşlarla beraber bulunurlardı. Bâbîâlî vaktiyle sadrazamın ikametgâhı idi. Meclis öğleden sonra akdolunurdu. [s.232]

FAİDE – 74B

EDEBİYÂT-I TARÎHİYE NÜMUNELERİ

Fatih, zaptettiği memalikten bazısının hükümdarını ve asakirini idam ettirmişti. Avrupa müverrihleri bunu lisân-ı nefrîn ile beyan ederler. Vakıa bu muameleler İslâm'ın bidâyet-ı zuhûru gibi bir vakt-i sa'âdette veyahut Avrupa'nın şimdiki hali gibi bir zamân-ı medeniyette vuku bulmuş olaydı tarize hak olurdu. Fakat Fatih'in zuhurundan iki asır mukaddem şarkta Cengiz katliam ve tagallüb-ü mutlak dahiyelerini tecdid ve garpta Üçüncü Inosan namındaki papa, Engizisyon [s.233] denilen ve manası Katolik mezhebinin haricinde bulunanları kemâl-i takayyüd ile taharri ederek ele geçtikçe işkence ile ifna etmekten ibaret olan beliyeyi icat eyledikleri cihetle her tarafın ahlâkında küllî bir tagayyür hasıl olarak insaniyet kanına susamış, seyf-i intikam çekilmiş, ateş-i ta'addî alevlenmişti.

Bir zamanda ki papazları ele geçirdikleri İslâm'ı hayal ve hatıra gelmez eziyetlerle tebdîl-i mezhebe icbar ettikten sonra “ruhu ahirete mutahhar gitsin” diye ateşe yakar, bir zamanda ki Macaristan'da Hunyad taam ettikçe Müslüman esirlerini karşısında [s.234] idam ettirerek çalgı yerine onların eniniyle eğlenir, bir zamanda ki Arnavutluk'ta İskender Bey eline ne kadar Osmanlı geçerse çengele asar, bir zamanda ki Eflâk'ta Şeytan Voyvoda Türklere tutabildiklerinin cümlesini kazıklayarak onunla bir büyük sahrayı donatır, bir zamanda ki Tamışvar hakimi askerlerine şarap ile ehl-i İslâm'ın kanını içirir ve Osmanlı mecruhlarının yarısından dışıyla et kopararak parça ağzında olduğu halde kalkar raks eder, Fatih'ten “hâlâ şimdi bile Avrupa'da bir galibin pek de riayet etmediği” hukûk-u umem kavaidine tamamiyle ittiba aramak nasıl caiz olabilir?

[Terâcim-i Ahvâl – Fatih] [s.235]

FAİDE – 75

FATİH'İN MA'ARİF-PERVERLİĞİ

Tarihlerimizin müttefikan beyan ettikleri vecihle Fatih'in ilim ve marifete ve erbabına pek ziyade hürmet ve meyli var idi. Hatta Maverâünnehir ulemasından olup Uzun Hasan tarafından sefirlikle yollanan Ali Kuşî'nin fazlına hürmetle İstanbul'da [s.236] ikamet eylesini talep eylemiş ve Ali Kuşî dahi vazifesini ikmal edince avdet edeceğini bildirmekle Azerbaycan'dan avdetinde her merhale için yevmî bin akçe ihsan eylemişti. Fakat cenâb-ı Fatih'in maarif-perverliğinin en büyük derecesini ispat edecek delil, İstanbul'da kendi cami etrafında vücuda getirdiği Medrese-i Aliyye'dir ki dünyanın en mükemmel ve asrının yegane Dârü'l-Fünûn'ü heyeti idi.

Bu heyet ayrı ayrı sekiz şubeden mürekkep olup bunların idadi dersleri tahsiline mahsus “Tetimme” kısımları, ibtidâî medreselerin dahi var idi.

Okuyup yazan bir şakirt evvela “İptidâ-yı Hâriç” denilen medreselerde okur, burada ikmâl-i tahsîl ettikten sonra “İbtidâ-yı Dâhil” medresesine girer [s.237] Buradan sonra “Mavsıla” namı verilen “Tetimme” medreselerine terfi ederler, ba'de “sahn” tabir edilen Darülfünunlardan birine kabul olunurlardı.

Sultan Süleyman-ı Kanunî'de funun başlı başına tahsili için Süleymaniye Medreseleri'ni tesis ederek Fatih'in eserini ikmal etmiştir. Bu medreselerde hadis, tıp, riyaziye ve ulûm-u tabi'iyeye mütehasısları yetiştirilirdi.

İlahiyat, hikemiyât, fıkıh, hadîs ve edebîyât-ı Arabiye Fatih tetimmelerinde okutulur

bunlardan şehadet-nâme alanlara “mülâzım” namı verilirdi. Bu mülâzımlardan kudret-i ilmiyelerini ispat edenler bilahare “müderris” rüsu alırlardı ki bugünkü Avrupa deracât-ı tahsîliyesi dahi şimdiki halde bu esasın ikmal edilmiştir. [s.238]

FAİDE – 76

FATİH'İN EDYANA RİAYETİ

İstanbul'u fethetmekle beraber Hristiyanların da hürriyet-i mezhebiyesini ilân ve Rum patrikliğini ibka eylediğini görmüş idik. O esnalarda salâbet-i dñiyede ileriye varanlardan bazıları:

- İslâmiyet bu derece kuvvet ve ulviyet bulmuşken Hristiyanlara ya İslâm olunuz veyahut kılıçtan geçersiniz deyip de ikmâl-i kâr etmemek nasıl caiz görülür? Diye itiraz etmişlerdi. Fatih bu itirazı duyunca:

- Dîn-i İslâm'ı hazret-i şâri'den ziyade himaye etmek iddiasında bulunmak ne büyük vazifesizliktir! Cevabıyla reddeylemiştir ki filvaki pek doğru bir redd-i şâhânedir. [s.239]

FAİDE – 77

SULTAN CEM VE AKİBETİ

Rodos şövalyeleri Sultan Cem'i izzet ve ikram ile kabul ettiler. Bu aralık Karaman valisi Şehzade Abdullah ve Gedik Ahmed Paşa taraflarından iki elçi gönderilerek devamlı bir sulh isrenilirse bir murahhas yollamaları teklif edildi. Şövalyeler reisi akd-i sulh edilirse Sultan Cem'in teslimi şart ittihaz [s.240] edileceğini anladı. Sultan Cem'i gemilerinden birine bindirerek Fransa'da kâin Nis beldesine yolladı. Bu tarafta yedi sene kadar kaldıktan sonra tahte'l-hıfz Roma'ya gönderilip Papa Sekizinci Inosan'a teslim edildi. Papa kendisine fevkalâde hürmet ve riayet eyledi. Bu sırada İstanbul'dan yollanılan bir elçi kırk bin duka altını itası mukabilinde Sultan Cem'in muhafazasını temin eylemiş ve üç sene sonra Papa olan meşhur Aleksandr Borciya Dersaadet'e bir sefir yollayarak senevî kırk bin duka verilmek şartıyla şehzadenin tevkifte ibkasını veyahut defaten üç yüz bin duka verildiği takdirde ölümünü teklif etmiştir.

Bu teklif henüz müzakere edilmekte iken o zaman Fransa kralı olan [s.241] Sekizinci Şarl askeriyle Roma'ya girmiş ve papa dahi Sultan Cem'i beraber alarak Sant Anj namındaki kaleye sığınmıştır. Kral şera'it-i sulhiyeden olmak üzere Sultan Cem'in kendisine teslimini istiyordu. Diğer taraftan da şehzadenin iki senelik tahsisâtı olan seksen bin duka altınını hamilen Roma'ya gelmek üzere bulunan elçisini, Borciya'nın yerine sonra Papa olan Kardinal Jülyen Ankona şehrinde tutup paraları zapt eyledi. Bunun üzerine şeytan Borciya Sultan Bayezid'den Cem'in mematı bedeli olan üç yüz bin dukayı almak fikriyle, müşarünileyhi tesiri beş altı gün sonra görülen bir nevhirle zehirleyip, Fransız kralına diri diri teslim etti. Zavallı Cem, Fransız askeriyle Roma'dan çıktığının haftasında Napoli'de mesmumen irtihal eyledi. (900 sene).

Sekizinci Şarl pek ziyade müteessif olmuş ve cesedini tahnit ettirip, Gelibolu'ya yollamıştır. Sultan Cem'in naşı buradan Bursa'ya isal olunup Sultan Murad Han-ı Sâni türbesine defnedilmiştir. Müşarünileyh şair, fazıl idi. On üç sene diyâr-ı ecnebiyede esaret çekmiştir. [s.242]

FAİDE – 78

ENDÜLÜS MÜSLÜMANLARI

892 tarihinde Endülüs denilen Cenubî İspanya'da Benî Ahmer namında yalnız başına kalmış bir İslâm hükümetinden Sultan Bayezid Sâni'ye bir sefir geldi. Bu sefirin padişaha verdiği namede, Hristiyanların ve Kaştale veya Kastilya namında olan hükümetin memleketlerine istilâ etmek tehdidinde bulduklarını ve ehl-i İslâm yedi yüz seneden ziyade bir zamandan beri burada hükümet eylemekte olduklarından böyle bir [s.243] tehlikeden kurtarılması rica edildiği yazılı idi. Bunun üzerine Kemal Reis namında bahriyunumuzun en meşhurlarından bir zat kumandasında olarak İspanya sahillerini vurmağa memur bir donanma gönderilmesine irade sudur etti.

Târîh-i Umûmî veya Târîh-i İslâm derslerinde göreceğiniz üzere ehl-i İslâm hicret-i Muhammediye'nin 86 senesinde Şam'da halife olan Emevilerden Velid'in zamanında Musa bin Nasîr ve Tarık bin Ziyad namlarında iki büyük kumandan ve kahramanın himmetiyle ve Afrika'nın ta en garp tarafında vaki Septe boğazından gemilerle İspanya'ya geçerek mezkûr kıtayı zapt etmeye başlamışlar, İspanya'nın payitahtı olan Tuleytula (Toledo) şehrini almışlar idi. [s.244]

İspanya'da evvela hükümet tesis eden Emevilerden Abdurrahman bin Muaviye nam zattır. Burada bu sülâleden maada sonraları başka başka bir takım hükümetler daha zuhur etmiştir.

Benî Ahmer, hükümeti 633 senesinde Ebu Abdullah Muhammed namında bir zat tarafından tesis edilmiştir. Bu hükümetten evvel Muvahhidîn namında diğer bir hükümet var idi. Benî Ahmer 898 senesine kadar 265 sene devam etmiştir. Bu müddet zarfında bunlardan (20) hükümdar gelmiş ve en son hükümdar Ebu Abdullahü's-Sagîr namını taşımakta bulunmuş idi. [s.245]

Benî Ahmer zamanında Endülüs'ün cenup tarafı gayetle mamur ve merkez-i idare olan Gırnata şehri ilim ve marifet ve sanat ile pür-nûr idi. Bunların bıraktıkları eserlerden Elhamra sarayı ile Elbeyzaeyn kalesi zamanımızda bile dünyanın en mühim en güzel binalarından maduttur. İçlerinden Muhammed-i Hâmis namında adâlet-i idâresiyle iştihar eylemiş zatlar dahi çıkmıştır. İspanyalılardan Kastilya hükümeti askerleri 898'de bunların üzerine hücum ederek Gırnata'yı zapt ve Müslümanlar hakkında son derece gaddarane ve zalimane muameleler icra etmişlerdir. İspanyollar binaları yaktılar, kitapları yaktılar. Yapmadık zulüm bırakmadılar. Bu kadar mamur olan Endülüs kıtası harab oldu. Fakat İspanyalılar da Arablar çıktıktan sonra bellerini bir türlü doğrultamadılar. [s.246]

FAİDE – 79

İLK OSMANLI-RUS MUHÂBERE-İ SİYÂSİYESİ

897 senelerine doğru Moskova çarı olan Üçüncü İvan bütün Rusya prensliklerini birleştirerek bir devlet teşkil ve Novigrad ile Kazan'ı dahi zapt etmiş idi. İşte bu çar, Bayezid-i Sâni zamanında Osmanlı hükümeti ile münasebâta girişmek arzusunda bulunmuş ve Kırım hanı Mengli Giray'ın dostu olmakla onun vasıtasıyla istinzaç eylemiştir. Bunun üzerine taraf-ı devletten Mengli Giray'a:

- Eğer Moskov kralı senin karındaşın ise benim de karındaşım demektir. Cevabı verilmiştir. [s.247]

Moskov çarı Üçüncü İvan tarafından Sultan Bayezid-i Sâni'ye gönderilen namenin tercümesi: (Sultanü'l-hür, Türkistan prenslerinin padişahı, hakimü'l-berr ve'l-bahr Sultan Bayezid Hazretlerine biz İvan ki lütf-ü hakla bütün Rusya'nın yegâne ve hakiki hâkim-i

irsîsiyiz. Ve şimâal-i şark taraflarında birçok memalikin malikiyiz. Hak-i pâ-yi hümâyûnunuza şunu arza lüzum görüyoruz ki, yek diğërimizi tebrik için henüz sefirleşmemişizdir. Fakat Rus tacirleri sizin memalikinize gidip gelmişler ve oralarda iki devlet için hayırlı bir yolda ticaret eylemişler idi. Lâkin sizin hakimleriniz tarafından gördükleri mu'âmelat-ı i'tisâfiyeden bir kaç defa bana şikâyet etmişlerdi de ben sükûtu tercih [s.248] eylemiş idim. Geçen yaz Azak paşası Rus tüccarını bir hendek kazmaya ve bazı inşaat taş taşımaya mecbur eyledi. Bundan ziyadesi de yapıldı.

Azak ve Kefe'de bulunan tüccarımız ellerinde bulunan malı yarı fiyatına vermeye mecbur edildiler. Tacirlerimizden biri hasta olursa kâffe-i emvâli temhîr olunarak eğer vefat ederse malın cümlesi taraf-ı hükûmetten zapt olunuyor ve eğer i'âde-i âfiyet ederse yalnız nısfı veriliyor. Tacirlerin vasiyet-nâmelerine itibar olunmuyor. Rusların malı için Osmanlı hakimleri kendilerinden başka varis tanımıyorlar. İşte [s.249] Bu kadar haksızlıklar, beni mecbur eyledi de tebamı sizin memalikinizde ticaretten men ettim. Mukaddema tacirler rusûm-u nizâmîyeden başka bir şey vermedikleri ve serbestçe ticaretlerine müsaade olunduğu halde bu mu'âmelât-ı i'tisâfiye neden neşet eyliyor? Bu bapta zât-ı şâhânenizin malûmâtı var mıdır? Yoksa yok mudur? Pederiniz Sultan Mehmed-i Sâni Hazretleri büyük ve meşhur padişah idiler. Rivayete göre bize elçi gönderip tebrik ettirmek arzusunda iken bu arzuyu kuvveden fiile çıkarmalarına irâde-i ilâhiye mani olmuş. Fakat bu arzunun elyevm husulunu neden görmeyelim? Cevabınızı muntazırım(?)1492 Ağustos 31-Moskova

Istanbul'a ilk defa gelen sefir Mişel Belsetciyef namında bir zat olup târîh-i vürûdu (900) senesine tesadüf eder. Bu zat Rusya serbestî-i ticâretini müzakereye geldiği halde, vüzera tarafından kendi şerefine verilen ziyafetlere tenezzül ve elbise-i fâhire ile ikamet masrafı olarak taraf-ı devletten verilen on bin [s.250] dinarı kabul etmediğinden bu tavr-ı gurûru beğenilmeyerek zât-ı şâhâne tarafından Kırım hanına vuku bulan hitabda:

- Dostluklarını kazanmak istedikleri Rusya kralının kaba bir elçi gönderdiği ve bu sebeple avdetinde beraberinde hiç bir memurun Rusya'ya gönderilmeyeceği bildirilmiştir.

(904) senesinde diğëer bir Rus sefiri daha gelerek taraf-ı pâdişâhîden, çar nezdine bir elçi izamı hususu istida edilmiştir.

“Târîh-i Siyâsî” nam eser:

(Hariçle siyasi münasebetler tesisi Sultan Bayezid Hazretleri zamanında başlayıp Avrupa ve Asya'ya elçiler gönderilip zât-ı şâhânenin kerîme-i muhteremeleri o zaman meşhur Uzun Hasan'ın torunu ve Acem devletinin veliahdı Ahmed Mirza'ya ve Sultan Cem'in kerimesi de Mısır Sultanı Nasır Mehmed bin Kayıtbay'a tezvic buyruldu. Diyor. [s.251]

FAİDE – 80

ŞAH İSMÂİL-i SAFEVÎ

Şeyh Cüneyd namında birinin oğludur. Bu Şeyh Cüneyd'in cediti, Şeyh Safiyeddin nam zattır ki ilmi, kadri büyük, kendisi kerametle meşhur idi. Hatta Timurleng Erdebil şehrindeki tekkesine gelerek hayr duasını istemiş ve Şeyh Hazretleri de kemâl-i insâniyetinden muharebelerde tutmuş olduğu esirlerin azat [s.252] edilmesini şart koymuş idi. Bu suretle azat olan esirler Şeyh Safiyeddin'i pir tanıyıp müşarünileyhin müritleri oluşlardır. Torunu Şeyh Cüneyd dahi büyük babası gibi pek çok müride malik idi. Karakoyunlu Devleti'nin üçüncü hükümdarı Mirza Cihan Şah Cüneyd'in kesret-i müridânından endişe ederek mümaileyhi Azerbaycan'dan çıkarmış, o da Akkoyunlu hükümetine iltica ederek hatta Uzun Hasan'ın kızkardeşini almış idi. Şeyh Cüneyd'in oğlu Şeyh Haydar dahi yine Uzun Hasan'ın yani dayısının kızı Alemşah Hatun'u almış ve bu izdivaçtan Şah İsmail 892'de tevellüd eylemiştir. [s.253] Şah İsmail (905)te yanındaki müridanı ile Şirvan üzerine yürüyüp pederini katletmiş olan Ferah Yesar'ı tutup öldürmüş ve Şirvan'ı almıştır.

Sonra bütün Azerbaycan'ı zapt edip Tebriz'i kendisine payitaht edinmiştir. Daha sonraları ise Irak-ı Acem, Faris ve Kirman ile Diyarbakır Bağdad ve ennihayet Horasan'ı alarak kendi namına nispetle Devlet-i Safeviye'yi tesis etmiştir. Şiiliği İran'da resmen ilân eden bu zattır. Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'i Çaldıran muharebesinde fena halde mağlup etmiş ve mumaileyh mağlubiyetten sonra (10) sene daha yaşamıştır. 24 sene saltanat etmiş ve vefatında büyük oğlu Şah Tahmasb İran'a şah olmuştur. [s.254]

FAİDE -81

KELİMÂT-I TÂRÎHIYE

Vire: Bir kale veya müstahkem bir mevkiin şart ile teslimi

Elgar veya İlgar: Saldırıp süratle gitme

Çasar: Çar, kral.

Temessük: Muahede-nâme ve sulh-nâme ve emsali resmi ve tarafı devletten veya [s.255] muahedeyi akdeden taraftan verilen mühürlü taahhüd kağıdı ki iki taraf yekdiğerine verirdi. Buna “temessük alıp temessük vermek” denirdi ki akd-i mu’âhede demektir.

Mevad Kâğıdı: Sulh vesaire akdinde kararlaşan taahhütlerin yazıldığı varaka. Bu mühürlenince “temessük” olurdu. Evvelden beri sulh akdinde “mevad kâğıdı” temessük olmak için mühürlenirdi. Temessük alıp vermekte merasim dahi icra edilirdi. Tecdîd-i sulh için hazırlanan “Ahid-nâme-i hümâyûn” taraf-ı diğeri sefirine veyahut kapı kethüdasına verileceği esnada tazimen cümle vüzera ayağa kalkarlar idi. Bu münasebetle sefir veya kapı kethüdasına kürk giydirmek, donanmış at vermek, maiyeti efradına dahi hil’ât ilbas etmek adet idi.

Düj: Venedik hükümdarına verilen isim.

Dil: Esir[s.256]

Asâkir-i Bektaşîye: Yeniçeriler

Vardakosta: Kalyon denilen eski, büyük sefine envaından.

Ölüm Eri Olmak: Eski muharebelerde asker birbiriyle helalleşip ya şehid veya gazi olmak kaydına düşmek.

Lezez Ulûfesi: Şevval, zilkade, zilhicce maaşları (şevvalden lam diğeri ikisinden za’lar alınarak yapılmıştır.)

Meser Ulûfesi: Muharrem, safer, rebiülevvel maaşları.

Recec Ulûfesi: Rebiulahir, cemaziyelevvel, cemaziyelahir maaşları.

Reşen Ulûfesi: Recep, şaban, ramazan maaşları.

Darpzen, Şahi, Kale-küp, Kolonburne: Eskiden ordularımızda kullanılan topların esamisi. [s.257]

FAİDE – 82

TEŞKÎLÂT-I ASKERİYE VE MÂLİYE

Sancakbeyi “mutasarrıf”, beylerbeyi “vali” demek idi. Tımar ve zeamet sahipleri bunların kumandası altında idi. Devr-i Fatih’te Rumeli otuz altı sancağa taksim edilmiş idi. Anadolu’nun dahi bu kadar sancağa taksim edildiği zannediliyor. Asâkir-i umûmiye şu vecihle idi:

Asâkir-i Muntazama:

Yeniçeri:12000

Azeb: 30000

Sipahi: 7000
Silâhdar: 5000
Ulûfeciyân-ı Yemîn: 1800
Gurebâ-yı Yemîn: 1000
Ulûfeciyân-ı Yesâr- 1800
Gurebâ-yı Yesâr: 800.
59400

Akıncı: 40000
Rumeli Tımarlı ve Züeması: 14000
Anadolu Tımarlı ve Züeması: 14000
Mecmu' u: 127400

Senevî varidât: Vergi, bağ, gümrük, madenlerden ve harâc-güzâr [s.258]
Hükümetlerden alınan mebalîğ ile 2 milyon 3 yüz bin duka altınına baliğ olmuştur.
“Mufassal” diyor ki:

Müverrih [Ohsen]in tahminini kabul etmek lâzım gelirse umum varidât zamân-ı Fatih'te on milyon kuruşa baliğ olmuştur. O zamanın hesabınca:

Dört akçe 1 dirhem
Üç dirhem 1 altın dinar
120 akçe 1 kuruş

Veyahut 1 kuruş 12 duka altını itibar kılınır imiş.

Şu halde: On milyon kuruş 120 milyon duka altını ediyor. [s.259]

FAİDE – 83

İÇ AĞALARI

Sarây-ı pâdişâhî hizmetlerinde bulunan ağalardır. Bunlar esasen dört sınıf idi.

1- Kapı kethudası ki Bâb-ı Hümâyûn'un en büyük zabiti idi. Ak ağalardan intihab olunurdu. Maiyetinde (kapı oğlanı) namıyla otuz ila kırk kişi [s.260] bulunurdu. Bu oğlanların dördü ki miftah, peşkir, şerbet, ibrik oğlanı tesmiye olunurlardı. Diğerlerinden mertebeye büyük ve kapı ağasının erkân-ı mahsûsasından idiler.

2- Hazinebaşısı ki ak ağalardan intihab olunurdu. Padişahın destarı ve seccadesi bunun elinde bulunurdu. Hazine-i hümâyûn hademesinin reisi idi.

3- Kilercibaşı, olup padişah yemek yerken her tabak konuluncaya kadar tabağın önü sıra gider, şerbet, tatlı yapar, sofraya edevâtını muhafaza eder ve kilercilere riyaset eylerdi.

4- Saray ağası, olup maiyetinde kırk nefer Akağa bulunur ve Enderûn-ı hümâyûn namını alan, has, büyük, küçük odaların muhafazasına nezaret ederdi. [s.261] Zât-ı şâhâneyi giydirmek ve elbisesini çıkartmak hizmetini hasodabaşı görürdü. Kılıcını muhafaza edene “silâhtar”, kaftanını getirene “çuhadar”, ata binerken özengi tutana “rikaptar” denir idi ki, bunlar da o heyete mensup idiler. Sarây-ı pâdişâhîde “kapıcılar” ve “bostancılar” diye iki sınıf daha var idi. Kapıcılar, kapılara, bostancılar da bahçelere bakarlardı. Bunların kapıcıbaşı, kapıcılar kethüdası, bostancıbaşı, bostancılar kethüdası namlarıyla dört zabiti var idi. Bu dört zabit de şimdi mabeyin müşiri dediğimiz “çavuşbaşı”nın idaresinde idiler.

Harem-i hümâyûn kızlarağasının nezaretinde idi. [s.262]

FAİDE – 84

DIŞ AĞALARI

Erkân-ı devlet miyanında “dış ağaları” da var idi ki bunlar yeniçeri ağası ile “azeb”, “sipahi”, “silâhtar”, “ulûfeci”, “gureba” ve “akıncı” denilen asakir ağalarından mürekkep idi. Bunların en ehemmiyetlisi “yeniçeri ağası” idi. Bu ağa Fatih devrinden biraz sonra “serasker” mertebesine çıkmış idi. Erkân-ı devletten olan kazaskerler derecesinde idi. Günde beş yüz akçe aldıktan maada yüzlerce at besleyecek “arpalık” denilen tayını var idi ki yılda altmış bin akçe tahmin olunuyor. Yeniçeri ağaları, Rumeli beylerbeyliğine, kaptan paşalığa mahrec olduğu gibi gazâb-ı pâdişâhîye uğradıkları zamanlarda da yine Kastamonu gibi büyük sancak beyliklerine atılırlardı.

“Azab ağası” ikinci derecede kalırdı. Fatih zamanında azab askeri 30 bin miktarında idi. Sipahi, silâhdar, ulûfecilerle gureba süvari sınıfı olup, ulûfeciler ve gureba, yemin ve yesar itibarıyla dört ve diğerleri iki alayı teşkil ederlerdi. [s.263]

Fatih’in zamanında devletin süvarisi şu miktarda idi:

Sipahi-7203
Silâhdar- 6244
Ulûfeciyan-ı Yemîn- 410
Ulûfeciyan-ı Yesâr- 312
Gurebâ-yı Yemîn- 300
Gurebâ-yı Yesâr- 400
15.000

1106 senesinde devletin süvarisi şu miktarda idi:

Sipahi- 7000
Silâhdar- 5000
Ulûfeciyan-ı Yemîn- 1800
Ulûfeciyan-ı Yesâr- 1500
Gurebâ-yı Yemîn- 1000
Gurebâ-yı Yesâr-800
Mecmu 17.000 [s.264]

Bu sınıfların ağalarına yevmî yüz akçe ve senevî on altı ila on yedi bin akçelik arpalık verilirdi. Akıncılar kırk bin raddesinde idiler. Fakat ağaları diğer ağalar yanına dahil değil idi.

Dış ağaların ikinci sınıfı topçubaşı, cebecibaşı, arabacıbaşı ve mehterbaşı namlarındaki daha dört büyük ağa teşkil ederdi ki ötekilerle birleşince 12 ağa ederdi. Bunlardan maada:

- 1- Mîr-i alem
  - 4- Kapıcıbaşı (mabeyinci)
  - 2- Mirahur (istabl-ı âmire müdürü)
  - 1- Çaşmıgir (kilercibaşı)
  - 2- Doğancıbaşılar ki avcıbaşılar demektir.
  - 2- Şahıncıbaşılar ki avcıbaşılar demektir.
- Var idi. [s.265]

FAİDE – 85

EDEBİYÂT-I TÂRÎHIYE NUMUNELERİ: İ'LÂN-I HARP

Sultan Selim Edirne'de süferanın kabulünden sonra huzurunda umum bir divan akdederek Şah İsmail'in İslâm'a verdiği tefrika, ehl-i sünnete eylediği taaddiyi bi'n-nefs tadad ile mukatele için rey istemekle ulema derhal fetva verdiler.

Fakat kâffe-i ümerâ sükût halinde bulundular. Zamanın ashab-ı hamiyetinden Abdullah namında bir yeniçeri bu hali görünce: [s.266]

- Padişahım, ne durursun? Allah uğurunu açık, kılıcımı keskin etsin. Biz gittiğin yere gider, kaldığın yerde kalırız.

- Demekle ümeradan kimi ihtiyarî kimi ıztırarî herkes Abdullah'a peyrevlik eylediğinden Padişah derhal İran üzerine seferini ilân eyledi ve neferi gayretine mükâfaten birden bire sancak beyliğine isad eyledi

[Terâcim-ü Ahvâl - Kemal] [s.267]

FAİDE – 86

MEMÂLİK-İ ÇERAKİSE

Mısır'da 784 tarihinden 933 senesine kadar hükümet etmiş bir heyettir. Bunlardan evvel "Memâlik-i Bahriye" namında Türk gulamları hükümeti var idi. Bunlara "Gulamân-ı Çerâkise" ve hükümetlerine Devlet-i Çerakise denir. Bunlar Kafkasya'dan getirilen askeri ümerasından olup, Mısır'da o tarihlerde sultanlık ümeranın intihabıyla idi. Bu cihetle hükümet bir sülâlede kalmamıştır. Mısır'dan başka Suriye, Hicaz kıtaları ellerinde idi. Bu sultanlar Mısır'ı malikâneleri gibi kullanırlar, yerli [s.268] ahali sarayın, haremın ve ordunun masarifini verirlerdi. Memlûkler, süvari olup, hem cesur hem de atları, silâhları, takımları robalarıyla gayetle müstesna ve müzeyyen idiler.

Yirmi dört kumandanları var idi ki bunların serdarlarına "emîrü'l-kebîr" denirdi. Bunlardan maada on ikisi Mısır'a ve on ikisi Suriye'ye mahsus olmak üzere diğer yirmi dört vali beyler de var idi.

Sultanlardan ekserisi hüsn-ü idâreye malik olup, ulûma, fûnuna, eş'ara ve sanayi'e meyletmişlerdir. Kahire'de Dördüncü Sultan El-meliki'l-müeyyed Şeyh Mahmudî Ez-zâhirî'nin inşa ettiği Camiü'l-Mü'eyyed ile Mülk-ü Eşref'in Camiü'l-Eşrefiye ve Kansugavri'nin binâ-gerdesi olan Camiü'l-Gavriye şehr-i mezkûrun en güzel, en sanatkârane yapılmış binalarındandır. [s.269]

FAİDE – 87

EFLÂK – BOĞDAN ROMENLER

Osmanlıların Rumeli'ye mürurları esnasında Tuna'nın şimal tarafında yani Osmanlı istilâsının şimalde ahzedeceği tarikin şarkta bulunanı üzerinde iki yeni hükümet peyda oldu. Bu iki hükümet Roumains denilen kavim tarafından tesis edilmişti. Kadimen Daçi veya Dak yani Tis, Tuna, Dinyester nehirleriyle Karadeniz ve Karpat dağları arasındaki kıtada sakin olan [s.270] Romenler - ki eski Romalılardan kalma zannediliyor- Karpat dağlarının en ziyade sa'bü'l-vüsûl yerlerde ikamet ederlerken evvela Slavların istilâsına uğrayıp dağlardan indiler ve Bulgarların Transilvanya'da bulduklarından sonra Bulgar krallığına tabi olarak parça parça birtakım hükümetçikler teşkil ettiler. Ba'de Macarların istilâsına duçar olup

Macarlar Katolik ve kendilerinin Ortodoks olduklarından bu yüzden uğradıkları mezalime dayanamadılar. Tuna ve Karadeniz ovalarına doğru iki fırka şeklinde inip Eflâk Valachie veya Ulah ve Boğdan, Moldavie (Moldova) namlarıyla iki hükümete ayrıldılar. Romenlerin geldikleri yerlerde Slavlar da var idi. Bunlar Voiévode (Voyvoda) namındaki reisleri idaresinde bulunuyorlardı. Şimdiki Boğdan kıtasının cenubunda Berlad ve orta tarafında Yassy (Yaş) prenslikleri var idi. Velhasıl bu Transilvanya muhacirîni oradaki hükümetleri birleştirdiler. [s.271] Eflâk Voyvodalığı Radru Negru tarafından tesis edilmiş ve kızını Sırbıye kralı İstefan Mil Yovetine'e vererek mevkiini tahkim ettiği gibi Macaristan kralı Vladislas Lokoman'ın katli üzerine zuhur eden ihtilâlattan dahi istifade eylemiştir. Macaristan'da Arpad hanedanı mahv olarak, 1301 sene-i milâdiyede Napolili Şarl-Rober calis olunca Radu Negro'nun tesis ettiği hükümeti zîr-i destine almak istedi. Fakat Negro'nun haleflerinden Aleksandr Basaraba'nın üzerine sevk ettiği kuvve-i askeriye mağlup oldu. Şarl'ın halefi büyük Lui dahi aynı tecrübeyi icra ederek acısını çekti. Velhasıl Eflâk (1397)de İkinci Radu zamanında kâmilen müstakil oldu. [s.272]

Radu Negro'nun halefleri Bulgar ve Sırp krallarıyla sıhriyet peyda ederek vuku bulan istilâlara onların muavenetleriyle mukavemet ederlerdi.

Osmanlıların Eflâk askeriyle ilk müsademeleri 766 senesindedir. Hacı İlbey'in Sırsındığı denilen mahalde baskın ettiği hükümât-ı müttefika ordusu miyanında Ulah ve Eflâk beyi Birinci Mirçe de dahil idi.

Boğdan veya Moldavi – Dragoche (Dragoş) namında bir voyvoda ile şimalî Transilvanya'da kâin Maramureş namındaki Macar vilâyetinden inen Romenler tarafından tesis edilmiştir. Bu voyvoda Radu Negro gibi Macar hükümetinden ayrılmadı. [s.273] Oğlu Sas ve hafidi Balk dahi aynı politikayı tuttu. Balk'ın zamanında Boğdan nam voyvoda Macarlara karşı isyan ederek Moldavi'de müstakil bir hükümet tesis etti. Balk'ın üzerine hücum edip mağlup eyledi. Bizim Moldavi'ye, Boğdan demekliğimiz bu voyvodanın namından neşet etmiştir.)

Fakat Macar kralı büyük Lui Buğdanlıları rahat bırakmadı. Hemen her sene [s.274] hücum ederdi. Boğdan mukavemet eder idiye de en sonunda Lehistan'ın muavenetini istedi. Hükümet-i mezkûre de metbuiyetini tanıtmak şartıyla muavenet edeceğini bildirdi. Eflâk kesb-i istiklâl ettiği esnalarda Boğdan, Macarların tabiiyetinden çıkıp Lehistan tabiiyetine giriyordu.

1374'te Boğdan'ın silsilesi de munkarız oldu. Son prens Laçko vefat edince Litvanya'dan İloğa Kori Yatoviç namında birini prens ettiler. Onun da vefatında Eflâk'tan Piyer Moşat namında bir prens [s.275] bularak Moşat silsilesini vücuda getirdiler. Fakat Piyer'den sonra başlayıp Alesandr Löbon zamanına kadar imtidat eden 32 sene zarfında ihtilâlât-ı dâhiliyeden kurtulamadılar. Lehistan ile Macar tabiiyetine girip çıktıktan sonra Piyer Aron zamanında Osmanlıların taht-ı inkiyâdına sokuldular.

Romenlerin ayan ve eşrafına Boyer denirdi ki tarihlerimizde ekser görülür. Eflâklılar ile Boğdanlılar teşkilât-ı idâreye ve içtimaiyelerini Bulgarların zîr-i [s.276] hükmünde buldukları zamanlarda onlardan ahz etmişlerdi. Hatta lisân-ı resmî ve ruhanîleri Bulgarcaydı. Eflâk ve Boğdan Bulgar boyunduruğundan kurtulduktan sonra voyvodalar Gospodar namını aldılar ki sahip ve müstakil demektir. Prens, askerî, idarî, mülkî hatta ruhanî umurda bile bizzat amir idi. Tebânın hayatı ve servet-i umûmiye elinde idi. İsterse efradın emvalini – isnâd-ı ihânetle ittiham ederek – müsadere edebilirdi. Tabii bu nev idâre-i müstebide reayanın refahını müstelzim olamazdı. [s.277]

FAİDE – 88

EDEBİYÂT-I TÂRÎHIYE NÜMUNESİ

"31 Mart vakası için 400 sene evvel verilmiş fetva"

Vakta ki padişah esnâ-yı târikte bir fesada (yeniçerilerin Amasya'da Pir Mehmed Paşa ile hocası Halimî Çelebi'nin hanelerini yağma etmeleri vesaire) sebep olanlardan [s.278] Dukakin-zâde'yi ve Hersekoğlu Ahmed Paşa'yı azil ve tahkir ederek merkez-i hükûmete avdet eyledi. Şiddet-i infi'âlinden kimseye bir söz söylemez ve nedîm-i hâssü'l-hâssı olan İbn Kemal'i bile huzuruna çağırılmaz olmuştu. Hatta bir kaç günler sahralarda yalnız gezerdi. İşte tertibâtını bu âlem-i tenhâyide kararlaştırdıktan sonra bir gün bağıteten yeniçeri ihtiyarlarını huzuruna celp ederek "Muradınız bu itaatsizlikte devam etmekse şimdi bana haber verin, nefsimi hükümetten hal' edeyim, ben bu saltanatı mücerret İslâm'a hizmet için pederimin elinden aldım [s.279] ve ıslâh-ı âlem uğruna yine birader ve birader-zâdelerimi feda eyledim. İbtida biat teklif ettim, kabul ettiniz. Ben de hab u huzuru terk ile, dîn-i mübînin teyidine uğraşıyorum." yollu hitap ve itaba ibtida etmekle İran seferinde vuku bulan hareketlerine cümlesi can u dilden nadim olarak ağlaşmaya başladılar. Ve bin türlü itizar ve va'd-i itâ'atle bu fitnenin mahreklerinden sağ kalmış olan Yeniçeri Ağası İskender Paşa ve Sekbanbaşı Osman ile Kazasker Cafer Çelebi'yi haber verdiler. [s.280]

Padişah bunun üzerine Cafer Çelebi'yi huzuruna celp ederek "asâkir-i İslâm'ı ifsad ile teşebbüssât-ı devleti tatile sebep olanların şer'an cezası nedir?" demekle "Eğer tahakkuk ederse katildir." cevabını verince Sultan Selim "Cafer kendi fetvanı kendin verdin" diyerek gerek onun ve gerek yeniçeri ağasıyla sekbanbaşının idamlarını ferman eyledi.

[Evrâk-ı Perîşân - Kemal] [s.281]

FAİDE – 89

İSLÂM ULEMASI VE HRİSTİYANLAR

Fatih İstanbul'u zapt ettiği zaman ahalisini katletmemiş ve Hristiyanlara umûr-ı mezhebiye hakkında serbestî vererek hatta bizzat patrik bile nasp eylemişti. Fakat bir müddet sonra eski Rum ümerasından bazıları İstanbul'u yeniden ele geçirmek [s.282] hülyasına düşerek ötede beride gizli ittifaklar tertip eylemekte idiler. Bu haller Bayezid-i Sâni zamanında bile biliniyordu. Sultan Selim Rumların ya Müslüman olmalarını veyahut İstanbul'dan çıkmalarını emreyledi. Vükelâ, padişaktan pek ziyade korktukları cihetle ağız açamadılar. Fakat zamanın müftüsü meşhur Zenbilli Ali Efendi'ye müracaat ettiler.

Müşarünileyh müftü: Fatih Rumlara aman ve ferman vermiştir. Binaenaleyh bu teklif şer'an caiz olamaz. Cevabında bulundu. Fetva verdi.

Sultan Selim ise:

- Fermanı göreyim, dedi. Meğer ferman bir yangında yanmış imiş.

Bunun üzerine Ali Efendi:

- İsbât-ı madde dahi kâfi'dir. [s.283] diyerek ihtiyar yeniçerilerden iki müslimin şahadetini huzurda icra eyledi. Ve Sultan Selim aleyhine hüküm verdi.

FAİDE – 90

YAVUZ SULTAN SELİM HAKKINDA

Sultan Selim-i Kakhâr (aleyhi rahmetü's-Settâr) eski dîvân-hânede bizzat divan eyleyip padişah kullarını, kullar da padişahını bilirlerdi. Umûr-dîde ve kâr-âzmâ dört vezir-i rûşen-zamîr var idi. Ve her biri nice kere sancak beyi ve beylerbeyi olup [s.284] cebe-hâne ve sair din ve devlete layık hizmet görecek ve uhdesinden gelecek levazım görüp ahvâl-i âleme kemâ yenbağı vukuf tahsil ettikten ve Anadolu beylerbeyisi ve ba'de Rumeli beylerbeyisi olduktan sonra vezir olup ve kubbe altında oturup her ahvalden haberdar idi. Veziriazam müstakil olup umûr-u saltanata kimesne müdahale etmez idi. Ve kerîme-i mükerrermelerini haseb ve neseb sahibi veyahut harem-i muhteremeleri perverdelerinden bir kabiliyetliye verip dâmâd-ı pâdişâh olanlar asitanede oturmayıp ahvâl-i memlekete ve umûr-u saltanata karışmaktan ihtiraz olunmakla taşrada [s.285] kayd-ı hayât ile bir sancak ihsan eyleyip gönderirler idi. Kuvvet ve kudret sahibi olup, vardığı yerleri mamur edip serhâddât-ı mansûrede nice hünerleri zuhura gelirdi. Ve beytü'l-mâl-ı müslümînden eğer havas ve eğer mukata'âtır, din ve ırzı mükemmel adamlara ber-vech-i emânet verirler idi. Hak u adl üzere tahsil ettikleri malı müfredât-ı defter ile irsal ederlerdi. Ve her memleketi ilmiyle amil ve müstakim dindar müfettişlere verirlerdi. Onlar asla kadılıklarından azl olunmazlardı. [s.287]

“Onlar dahi hazineyi mâl-i eytâmıdan ve zülm ile tahsil olunan emvalden siyanet edip ne beytü'l-mâl-ı müslümîni kimseye yedirirler ve ne kimsenin nalını bi-gayr-ı hakk beytü'l-mâla idhâl ederlerdi.” Padişahlarda ve vükelâda ve erbâb-ı seyfte ziyet ve şöret yok idi. Şer'-i şerîfe muvafakat ve kânûn-ı kadîm-i Osmânîye gereği gibi riayet ve bidattan ziyade ihtiraz olunurdu. [Koçi Bey Risalesi] [s.288]

FAİDE – 91

HİLÂFET-İ İSLÂMIYE

Cenâb-ı peygamberin hîn-i vefâtında daha cenazesi defnedilmeden İslâm'ın büyükleri içtima ederek esâs-ı meşveret ve icmâ'-ı ümmete yani Kuran-ı Kerim ile sünnet-i nebeviyeden ahz olunan hükümlere müstenit olmak üzere hilâfet-i İslâmiyeyi tesis ederek [s.289] Hazret-i Ebubekiri's-Sıddık Hazretlerini de peygamber vekili “halife” tayin ettiler. Ba'de Hazret-i Ömer, Hazret-ı Osmân ve Hazret-i Ali halifeler oldular ise de İmâm-ı Ali hilâfetinde ve irtihâl-i peygamberiden 42 sene sonra hilâfet Araplar arasında Benî Ümmeyye denilen hanedan evlâdından Muaviye'ye geçti ve Şam'da Devlet-i Emeviye namıyla bir İslâm hükümeti teşekkül etti. Bu hükümet (91) sene kadar devam ettikten sonra nevbet-i hilâfet cenâb-ı peygamberin amcaları Hazret-i Abbas sülâlesine intikal eyledi. Bu devlete dahi Devlet-i Abbasiye denildi ki payitahtı Bağdad idi. Hilâfetin Abbasilere intikali vefât-ı “Seyyidü'l-mürselîn”den 132 sene sonradır. Devlet-i Abbasiye 508 sene kadar devam etmiş ve 37 halife gelmiştir. Bunlardan en son halife olan El-Musta'sım billâh zamanında Moğol hanı meşhur Cengiz'in torunu [s.290] Hülagu Han Bağdad'ı zaptederek Abbasiye hilâfetini tarumar eylemiş ve El-Mustansır namında baki kalan bir Abbasi halife, hazret-i peygamberin emanetlerini alarak Mısır'a gidip o zaman Mısır'da hükümet eden “Memâlık-i Bahriye”den yani Türk gulamları sultanlarından Melik Zahir Mustansır'ın namına hutbe okutmuş ve sikke kestirmiştir. İşte Mısır'da yeniden teessüs eden bu türlü bir hilâfet-i Abbasiye'den on dört halife daha gelmiş ve on dördüncüsü Mütevekkil Alellâh bulunmuş idi. Sultan Selim müşarünileyhi beraberine alarak İstanbul'a getirmiş ve Ayasofya Cami'inde gayet mükemmel bir meclis akdedilmiştir. Mütevekkil, câmi-i şerîfte bir minbere çıkıp Sultan Selim'in hilâfete isti'dad ve istihkakını beyan ederek arkasındaki

resmî ferâceyi çıkarmış ve hilâfeti rızasıyla terk eylediğini tasrihan sultan müşarünileyhe giydirmiştir. İşte bu vakadan sonra Osmanlı padişahları hilâfet-i İslâmiyeyi haiz olmuşlardır. [s.291]

FAİDE – 92

İMZA-YI PÂDİŞÂHÎ

Vaktiyle hükümdarlara yazılan “nâme-i hümâyûn”un yani padişahlarımız tarafından yollanan mektupların kenarlarına altın yaldızıyla imza konurdu. Bu imzaların bizim tarihimizce ehemmiyetleri olduğu gibi namelerin ne suretle yollandığını da bilmek faideden hali değildir. Çünkü tarih yalnız muharebe vukuâtından bahsetmez. Bir milletin her türlü merasim [s.292]

Ve adâtından da bahseder. İşte size üç türlü imza sureti:
El-Mütevekkilü'l Ale'l-lâh el-melikü'l-müste'ân
Es-Sultân Ahmed Han bin
Mehmed Han

Fâtih-i Bağdad, sâhibü'l-Arab ve'l-Acem
Sultan Murad Hân-ı Gâzi
ibn Ahmed Han

El-Müeyyed-i bi-te'yîdi'l-lâh el-melikü'l-mennân
Es-Sultanü'l-Gâzi Murad Han
Bin Ahmed Han

Bunlara mühür basılmazdı. Yalnız musalaha akdinde temessük olmak için yazılan ahid-nâmelere siyah mürekkep ile mühür basılır ve hazinede “çatma” denilen kadifemsi ala bir kumaş kese içine konur, bu keseye altın kozalak bağlanıp üzeri balmumu ile mühürlenirdi. [s.293]

Bu keselerden:

Hind hükümdarına: Çatma kadife, murassa kozalak
Acem şahına: Keza
Mekke-i Mükerreme şerîfine: Yeşil atlas kese, atın kozalak
Tatar hanına: Kırmızı atlas kese altın kozalak
Beç (yani Viyana) hükümdarına: Seraser denilen kumaştan kese
[Altın Kozalak]

Lehistan kralına: Keza
Papaya: Keza [s.294]
Macar kralına: Atlas kese, gümüş kozalak
Venedik beylerine: Seraser kese, altın kozalak
İspanya kralına: Keza altın kozalak
Fransa kralına: Keza altın kozalak
Portekiz kralına: Keza altın kozalak
Moskov kralına: Keza altın kozalak
Boğdan ve Eflâk beylerine: Bez kese (bazen kesesiz) yollanırdı. [s.296]

FAİDE – 93

İRTİHÂL-i SELÎM

Vükelâ mühimmât-ı harbiye tezayüd ettikçe yine padişahın İran seferine kıyam edeceğini bildikleri için kendini oyalamak niyetiyle Rodos'un mülke lüzumunu ve hazır bu kadar donanma mevcut iken fethine azminin münasebetini irat etmeye başladılar. Ve:

- Dört aylık mühimmâtımız hazırdır. Dediler. Sultan Selim bu sözlerden fevka'l-gâye gazâb-nâk olarak: [s.297]

- Ben kişverler zapt etmek fikrindeyim. Siz beni hayırsız kalesiyle uğraştırmaya çalışıyorsunuz. Rodos'un zaptı mevcudunuzun iki katından ziyade mühimmâta muhtaçtır. Ceddîm zamanında olduğu gibi yine adadan rezaletle avdet etmeyi mi murad edersiniz? Benim bundan sonra veche-i azîmetim sefer-i ahrettir.

Sözülle vüzerayı huzurundan tard etmiş ve gariptir ki arası çok geçmeden bu ihtâr-ı vicdânînin hakikati zuhur etmiştir. Şöyle ki:

Bir gün padişah nedimi olan Hasan Can ile beraber bahçede gezerken:

- Omuzlarımın arasında bir şey acır, durur. Acaba diken mi girmiş ola; demekle Hasan Can:

- İhtimaldir. İrade buyurulursa bir kere bakayım. Yollu cevap verir. [s.299]

Padişahımın vücudu ziyade kıllı olduğundan, Hasan Can, eliyle bir şey bulamayıp nihayet düğmeleri çözüp dikkat edince zahmet veren yerde ufak bir çıbanın vücudunu söylemekle padişah sıkmasını emretti. Hasan Can eliyle yoklayınca gördü ki çıbanın altında katılmış büyücek bir madde var:

- Aman padişahım, henüz çıban olmamış. Cerrahlara müracaat buyurunuz. Demek istedi. Meğer Hasan Can bir kaç gün evvel bir çıban çıkardığından huzura gelememiş imiş. [s.300]

Sultan Selim ona tariz yollu:

- Biz Çelebi değiliz ki bir çıban ile etibbaya müracaat edelim.

Diyerek hamama girdi. Ve çıbanı tellâka sıktırdı. Diken zannolunan beliyeye ise dehşetli bir “şirpençe” olmak cihetiyle bütün bütün iltihap eylemiş ise de kendisi İran seferi tedarikâtını ikmal ile beraber Macaristan'ın hareketine nezaret için Edirne'ye azimeti emreylemiş olduğundan yarasının şiddetine ve asdikasının nasihatine bakmadı. İstanbul'dan hareket eyledi. Ne gariptir ki yol üzerinde mukaddema pederinin ordusuyla muharebeye mecbur olduğu mevkide bütün bütün hareket iktidarından kalmıştır. 926 senesi Şevval'inin dokuzuncu cumartesi gecesini cerihası da şiştiğinden nedimine hitaben: [s.301]

Hasan Can bu ne haldir? demekle müşarünileyh hakikati velev huzûr-u saltanatta olmuş müdahaneyeye tercih eden erbâb-ı sadâkattan olduğu gibi hastanın çehresinde mevt emarâtı müşahede eylediğinden:

- Padişahım dünya dağdağası encama erişti. Allah ile olunacak zamandır. Yollu cevap verince Yavuz Sultan Selim:

- Ya sen bizi bunca zamandır kiminle bilirdin? diyerek dostunu bir sitemle takdir ettikten sonra sûre-i Yasin tilâvetini emir ile kendi de beraber kıraat etmekte olduğu halde kattiyen sekerât-ı mevte uğramaksızın teslîm-i rûh eyledi. Rahmetullâhu aleyh.

[Terâcîm-i Ahvâl- Kemal] [s.302]

FAİDE – 94

SULTAN SELİM'İN HUSÛSİYET-İ HÂLİ

“Hânedân-ı Osmânî azasının maarifte en büyüklerine muadil ve edebiyatta cümlesine faik olacak derecede tahsîl-i kemâl eylemiştir.” Türkçe, Farisî, Arabî şiirleri vardır. Geceleri uykusu üç saate münhasır kalmıştı. Uyumadığı zamanlar, kitap mütalaasıyla vakit geçirirdi. Bazen nedimleri okur, kendisi dinler idi. “Târîh-i Siyâsî” diyor ki:

Tezyinâta asla rağbet buyurmazlar idi. Bazı mahremleri sebebinden sual ettikte: [s.303]

- Vükelâ ve ümeranın elbise-i resmiye giymeleri padişahlarına tazimendir. Biz kimi tazime mecburuz ki ihtiyâr-ı külfet edelim buyurmuşlardır.

“Evrâk-ı Perişân” diyor ki : “Cihangirliğe gelince, evet, Sultan Selim, küre-i zemîni baziçe gibi yedd-i gâlibesinde tedvir etmeye nefsinde iktidar görmüştü. Hatta bir gün huzuruna getirilen hârita-i âleme nazar ederken:

- Dünya, bir padişaha kifayet edecek kadar vasi değil imiş. Dediği meşhurdur.”

Sultan Selim'in doğruluğu meşhurdur: Mısır seferinde paraya inhtiyâc-ı şedîd hasıl olmakla bir tacirden birkaç bin lira istikraz etmişti. O esnada tacir vefat eder. Pek çok mal ile iki yetim bırakır. Defterdar olan zat bunu fırsat bilerek Sultan Selim'e yaranmak makadıyla tacirin vefatını, bıraktığı emvalin ziyadeliğiyle beraber evlâdının ihtiyaçtan berî olduğunu bil-beyân terekenin bir miktarını müsadere için emir ister.

Sultan Selim bu takriri görünce baş tarafına: [s.304]

“Müteveffaya rahmet ve malına bereket, evlâdına afiyet, gammaza lânet” yazıp reddeyleyler.

Sultan Selim sakalını daima traş eder idi. Pek ziyade hiddetli olmakla beraber şer'e ve doğru sözlere riayet eylerdi.

Mısır seferine gitmeden evvel bir gün Piri Paşa'yı çağırıp maksadını anlatır. Paşa Cengiz ve Timur'un bile çözü geçmediklerini ileriye sürerek pek ziyade müşkilât çekeceklerini söyler. Bunun üzerine gazâb-ı pâdişâhîye uğrar. Mısır fethinden sonra yine Piri Paşa'ya der ki:

- İşte ben gittim, Mısır'ı fethettim.

Paşa kusurunun affını diler. Bunun üzerine:

- Yok paşa, senin mülâhazâtın ihtiyata muvafık idi. Fakat halk bana babasını, kardeşlerini öldürdü diye tan etmektedirler. Devlete fevkalâde bir hizmet ederek bu töhmeti unutturmaya mecbur olduğundan o muhataraları göze aldım. Cevabını verir. [s.305]

FAİDE – 95

PADİŞAHIN VEFATI NASIL İLAN OLUNDU?

Selim-i Evvel vefat eder etmez hizmet-i husûsiyesinde bulunanlar ağlamaya sızlamaya başladılar. Hazinedarbaşı olan Süleyman Ağa (ki sonra veziriazam olmuştur.) Vakayı yeniçeriler duyacak olursa hazineyi yağma ederler diyerek ağlayanları yalvara yalvara susturdu. Ertesi sabah kema fi's-sâbık divan kuruldu. Piri Paşa içeriye girince hale vakıf olup kan ağlarcasına mahzun oldu. Şehzade Süleyman'ın vüruduna kadar kimseye haber verilmemeye karar verilerek o gün yine devlet işleriyle iştilgal edildi. Mansıplar verildi, Tabiplere hilatlar giydirildi. [s.306]

Merhumun techiz ve tekfini tedariki görüldü. Gasıldan sonra naşı otağ-ı hümayûna

götürüldü. Vüzera gayetle ketumane davrandılar. Divandan sonra herkes yerli yerine gitti. Piri Paşa, Sultan Süleyman'a peder-i âlîşânının irtihalini ve kendisinin sâhib-i saltanat olduğunu yazıp acele yetişmelerini bildirdi. Ertesi gün yine divan kurulup tabiplere hilatlar giydirildi. Padişahın i'âde-i âfiyet müjdesi verilerek cümlesi İstanbul'a yollandı. Bir gün ikinci vakti, Sultan Süleyman'ın İstanbul'a vasıl olduğu haberini çavuşlar getirdiler. Bunun üzerine vüzera divana hazır oldular. Veziriazam Piri Paşa bebarinde solaklar kethüdaları ve odabaşları olduğu halde cümleye hitab ederek:

- Yoldaşlar, emir ve ferman Hazret-i Rabbü'l-âlemînindir. Sultan Selim Han ahirete intikal etti. Hâlâ pâdişâh-ı âlem-penâh Sultan Süleyman Hân-ı zamân hazretleri saadet ve ikbal ile İstanbul'da tahta cülûs ettiler. Varın anda bulun. Dediği gibi biçareler hemen üsküflerini yere vurup başlarına topraklar saçtılar. Ordu vaveyla ve feryat içinde kaldı. Ân-ı vâhidde çadırlar yıkıldı. İstanbul'a giden gidene oldu. Piri Paşa da, hazîne-i âmireyi mühürledi. Akşam namazından sonra payitahta avdet eyledi. [s.307]

FAİDE – 96

İBRAHİM PAŞA'NIN AVUSTURYA SEFİRLERİNE HİTABI

Müşarünileyh “at meydanı”nda kâin sarayında Avusturya elçilerini oturduğu halde kabul ile bir müddet ayakta durduktan ve etek öptürdükten sonra:

-“İşbu memâlik-i vâsî'aya hükmeden benim. Benim yaptığım kalır. Zira bütün kuvvet bendedir. Menasıbı ve eyalâtı tefviz ederim. Benim vergim vergidir. Vermediğimi de vermem. Pâdişâh-ı mu'azzam bir şey bahşetmek istese veyahud bahşetmiş olsa bile kararımı ben tasdik etmezsem. Keen lem yekün hükmünde kalır. Zira muharebe ve musalaha ve servet-i devlet her şey benim elimdedir. Size bunu söylediğim serbestane izâh-ı merâm etmenize cesaret vermek içindir.” dediği gibi şâyân-ı dikkat olarak ikinci müzakerede dahi:

- “Ben ne yaparsam olur. Bir seyisi paşa edebilirim. Efendimden hiç de sormaksızın, ülke ve memaliki istediğime verebilirim. Eğer efendim bir şey emreder de ben tasdik etmez isem iradesi icrasız kalır. Ve bilâkis emreden ben olup da efendim tasdik etmez ise yine benim mukarrerâtım icra olunur. Sulh ile harp benim elimdedir. Hazâ'in-i devlet benim tasarrufumdadır. Efendimin elbisesi benimkinden alâ değildir....”

[Târîh-i Siyâsî-i Devlet-i Aliyye] [s.308]

FAİDE – 97

EMÂNÂT-I MÜBÂREKE

Emir-i Mekke Seyyid Berakât'ın oğlu Şerif Ebu Numey vedaatıyla Sultan Selim-i Evvel'e gönderdiği emânât-ı mübârekeden bazıları:

Hazret-i peygamberin bir adet dişi

Hazret-i peygamberin iki nalîni

Hazret-i peygamberin hırka-i sa'âdeti

Üzerinde kadem-i sa'âdet nişanesi bulunan bir taş

Hazret-i peygamberin seccadesi [s.309]

Ebu Bekiri's-Siddîk Hazretlerinin seccadesi

Hazret-i peygamberin bir kılıç kabzası

Hazret-i peygamberin bir oku

Peygamber Hazret-i Nuh'un tenceresi

Peygamber Hazret-i İbrahim'in kazanı

Peygamber Hazret-i Davud'un kılıcı
Mekke-i Mükerrerme'deki altın oluk
Mekke-i Mükerrerme'deki Makâm-ı İbrahim'in gümüş kapağı
Hazret-i peygamberin livâ-yı sa'âdet-ihtivâsı, sancâk-ı şerîf
Peygamber Hazret-i Yusuf'un gömleği
Mekke-i Mükerrerme'nin anahtarı
Biri enbiyadan Şuayb aleyhisselâmın iki asâ-yı şerîf
Peygamber Hazret-i Yusuf'un gömleği
Mekke-i Mükerrerme'nin anahtarı
Mekke-i Mükerrerme'de (bâbü't-tevbe) denilen kapının kapağı
Bir parça balçık [s.310]
Gasl-ı nebevî suyu
Çehâr yâr-ı güzîn hazerâtın imameleri
Çehâr yâr-ı güzîn hazerâtının kılıçları
Ashâbdan Cafer-i Tayyar Hazretlerinin kılıcı
Ashabdan Halid bin Zeyd Hazretlerinin kılıcı
Ashabdan Şerhebil bin Hasan Hazretlerinin kılıcı
Çehâr yâr-ı güzîn hazerâtının sancakları
Çehâr yâr-ı güzîn hazerâtının tesbihleri
Aşere-i mübeşşere hazerâtının altı adet kılıç kabzaları
Ashabdan Muaz bin Cebel Hazretlerinin kılıcı
Hazret-i Hasan ve Hüseyin'in sancakları
Veysel Karanî Hazretlerinin tacı [s.311]

Hazret-i Osmân'ın kendi el yazısıyla Kur'an-ı Kerim nüsha-i şerîfesi – İmâm-ı Ali Hazretlerinin el yazısıyla Kur'an-ı Kerim nüsha-i şerîfesi – ashabdan Zeynelabidin Hazretlerinin el yazısıyla Kur'an-ı Kerim nüsha-i şerîfesi vesaire.

Hırka-i sa'âdet, gümüş sandık derununda olarak Enderûn-u hümâyûnda taht odasında mahfuz olduğu gibi diğer emânât-ı mübâreke dahi yine gümüş kutular içinde olarak bu odanın raf ve civarlarında hıfz edilmektedir. Her ramazân-ı şerîfte ve ale'l-ekser on beşinde padişahlarımızın Topkapı Sarayı'na alayla giderek ziyaret ettikleri hırka-i sa'âdet budur. Kaab bin Zuheyr namındaki sahâbe-i mu'azzeze Hazret-i peygambere bir kaside taktim eylemiş ve bu kaside fevkalâde memnûniyet-i risâlet-penâhîyi mucip olmakla mübarek hırkalarını müşarünileyhe ihsan etmişti. İşte bizdeki hırka-ı sa'âdet, budur. Hırka-i sa'âdet dairesini, Sultan Selim-i Evvel bina eylemiştir. [s.312]

FAİDE – 98

KIYÂFET-İ VECHİYE

Vaktiyle neferler, zabitler umumen başlarını traş edip yalnız tepelerinde bir tutam saç bırakırlar. Bıyıklarını bırakıp ancak dudak üstüne sarkan kısmını kırparlar idi. Yeniçeri neferlerinin sakal salıvermemeleri kanun idi. Zabitan ile mütekâidlere sakal salıvermek memnu değildi. Bunlara müsaade edilmesi sakala hürmet edilmesinden ileri geliyordu. Bu kaide sair kapı ocaklarında da cari idi. Sakallılar, sakallarını uzatmaya her gün yıkayıp tarayarak temiz tutmaya ve “ud” ile de buhurlamaya dikkat ederlerdi. Tımar ve zeamet sahipleri kendi memleketlerinin hanedanlarından ve kibar-zâde adamlar oldukları cihetle haysiyet ve itibarları icabınca ekseriyet üzere sakal salıverirlerdi. Bu kıyâfet-i vechiye Osmanlı ordusunun bidâyet-i te'essüsü olan (730) tarihinden (1241) senesine kadar asla değişmemiştir. [s.313]

FAİDE – 99

SERPUŞLAR – SORGUÇLAR

Eski Osmanlı ordusunda serpuşların envayı kullanılmıştır. Sadrazamlarla vezirler Kallaî, Kafes, Kalafat, Paşayî, Kâtibî ve Mollaî namlarında tac ve kavuk giyerlerdi. Kallaî: Yarım endazeden uzunca olup üstüne gayet ince Hind tülbind)i sarıldıktan sonra sağdan sola doğru dört parmak kalınlığında sırma harç ile tezyin olunurdu. Şekli çadıra benzerdi. En ziyade, uzunluğu [s.314] az olup etrafına bir kaç parmak arzında sarık sarılan serpuşlara “kavuk” denir. Kafes: Çuhadan yapılır ve derununa bir okkadan ziyade pamuk konup alt tarafına kafes tarzında beyaz tülbent sarılır bir kavuk idi. Aşağısı dar ve yukarısı geniş olup dışına birbirine müvazi dilimler dikili kavuklara da “kalafat” derlerdi. Askerîden dış ağaları rütbelerine göre Selimî, Mücevveze, Kafes, Horasanî, Paşayî ve Katibî namlarında külâh ve kavuklar giyerlerdi.

Selimî: Yavuz Sultan Selim’in icâd-gerdesi bir külâh olup bir endaze tulunda idi. Üzerine beyaz tülbent sarılırdı. Mücevveze: Selimî külâhları gibi idiyse de üç tarafına fes gibi kırmızı bir şey ilâve olunurdu. [s.315] Yeniçeri börkleri beyaz çuhadan veya keçeden imal olup alt tarafı şerit şeklinde sırma ile işlenir ve ön tarafına sarı tenekeden bir “kaşıklık” ilâve olunurdu. Kaşık yoldaşlığının yeniçeriler indinde büyük ehemmiyeti olduğu cihetle bu kaşıklığa birer kaşık sokarlardı. Zabitana mahsus börklere de “üsküf” denirdi. Yeniçeri zabitanından bazısı alt tarafı sırmalı şerit ve üst tarafı rütbeye göre şekil [s.316] ve adedi değişen sorguç ile müzeyyen bir nevi külâh giyerlerdi. Kapıkullarıyla humbaracılarla mahsus kavuklar da var idi. [s.317]

Lağımçılar “kalpak” ve topçular ile tersane kalyoncuları Poşu, zırhlı asakir başlarına “zerrin külâh” madeni miğferler ve ma’iyyet-i şâhânede bulunan “solaklar”la “peykler” de “tas” namında bir kisve, eyalet askeri kendi memleketlerindeki baş kisvelerini, “delil” ve “levend” süvarileri de kalpak giyerlerdi. Sorguçlara gelince padişahlarımız ve kapıkulu zabitanından bazıları da rütbe alâmet-i fârikası olmak üzere takarlar idi. İki nev olup biri kuş tüyünden ve diğeri de yıldızlı bakır veya altın tellerden imal olunurdu. Baladaki serpuşlardan maada “Örf”, “Yusufî”, “Düzkaş”, “Klansöve”, “Serdengeçti”, “Zaimî”, “Silâhşöri”, “Dardağan” [s.318] “Çatal” ve yine eski vakitlerde Galata Sarayı ağalarının giydikleri hilâl şeklinde yelken, şehremini ve ihtisap ağalarının giydikleri “arpa dikişli” ve “keçe” namlarıda serpuşlar var idi. “Fes” Sultan Mahmud-ı Sâni zamanında kisve-i umûmî olmuştur.

FAİDE – 100

ISTİLÂHÂT-I TARÎHİYE

Otağ: Padişah veya vüzeranın hariçte ikamet ettikleri esnalarda kurulan çadır ki padişahınkine “Otağ-ı Hümayûn” ve sadrazamınkine “Otağ-ı âsafî” tabir olunurdu. [s.319]

Esedî: Bunlara “aslanî” dahi derlerdi. Üzerinde arslan resmi bulunan Flemenk doları “parası”.

Dirlikleri Çalınmak: Maaşları kat olunmak. Tahsisâtları kesilmek.

Alay Göstermek: Resm-i geçit yapmak.

Seraser: İnce sırmadan mamul ve gayetle makbul bir kumaş.

Hatman: Kazak taifesi sergerdesi.

Kabanice: Ekser padişahlarımızın giydikleri bir nevi müzeyyen üst robası. [s.320]

Serdâr-ı Ekrem: Vaktiyle büyük seferlerde asâkir-i Osmâniye başkumandanlarına

denirdi. Serdâr-ı ekremler salâhiyet-i tâmmeyi haiz idiler. Orduda serasker ve sair kumandanları nasp ve azil hatta idam bile ederlerdi. Serdâr-ı ekremler hemen umumiyetle sadrazamlardan tayin olunurdu. Serdâr-ı ekrem nasp olunan zat azim bir alây ile otağ-ı hümâyûna gider, burada padişah serdarın beline murassa veya kıymettar bir kılıç bağlar, destarı üzerine (ekseriya Selimî) mücevher bir sorguç koyup, bir de samur kürk giydirdikten sonra Sancâk-ı şerîfi teslim eylerdi.

Orta: Yeniçerilerde bugünkü askeri bölük ve taburlarımıza muadil bölük.

Çorbacıbaşı: Her orta kumandanı veya bölükbaşı.

Terakki: Nizamen askere verilen yevmiyeden maada icra edilen zam. Zamm-ı ma'aş.

Usûl-i Tahlîf: Sadakat yemini ettirmek manasınadır. Vaktiyle asker arasında: Bir tepsi üzerine tuz ve ekmek ile kılıç ve mushaf-ı şerîf koyup her birine ahd ü peymanlarında duracaklarına dair bunlar üzerinde yemin ettirilirdi. [s.321]

FAİDE – 101

KIYÂFET-İ ASKERİYEDEN: ELBİSE

Büyük zabitan don ve gömlek üstüne bir entari, bir kaftan giyip, kaftanın üstünden kuşak bağlarlar ve bunun üstüne de cübbe ve ayaklarına çakşır giyerlerdi. Cübbenin üstüne “biniş” dahi giyenler bulunur idi. Kaftan: Astarsız bir entari idi. Çakşır: Al veya mavi renginde ince bir kumaştan mamul ve uçlarına birer mest dikilir bir şalvardan ibaret olup cübbenin içine kışın kürk kaplanırdı. Cübbe: Entariden kısa olup kolları dirseğe kadar gelirdi. [s.322] Biniş: Ayaklara kadar gelip kolları uzun ve yenleri sarkık bulunurdu. Küçük rütbede olanlar yalnız entari, kaftan, şalvar giyer ve kaftanın üstünden bellerine kuşak bağlarlar idi. Yeniçeri neferleri yürümekte suhulet olmak üzere kaftanlarının eteklerini bellerine dolarlardı. Bundan dolayı bu nev kaftanlara “dolama” denirdi. Sair askeri sınıflarda “nimten” mintan dahi müstamel idi. zamanımızda “avniye” namıyla istimal olunan yağmurluklara müşabah biçimde olarak “kaput” namıyla bir yağmurluk dahi var idi. Bu yağmurlukların “bornus” namında bir nevi daha var idi ki şimdiki pelerlere benzer ve bir eteği omuza atılırdı.

Hazar ve sefer zamanlarında zabitanın hizmetlerini takdiren cânib-i pâdişâhîden “hilat”lar ihsan olunurdu. Bu hilatlar baladaki elbiseden ibaret olup “hâssü'l-has”, “has”, “kuşluk”, “âlâ”, “bâlâ”, “elvan” ve “sev” namınlarında muhtelif surette ve müteaddit derecelerde imal olunur ve bunlardan herhangi birine isbât-ı liyâkât eden zabite amirinin karşısında giydirilirdi.

[Kıyâfet-i Askeriye] [s.323]

FAİDE – 102

KELİMÂT-İ TÂRÎHIYE

Ayasuluğ yahut Ayaslık: Eski sikkeler üzerinde Ayaslık yazılıdır.

Ankara: Sultan Murad-ı Sâni zamanında basılan sikkeler üzerinde Engürüye yazılmıştır ki asıl imlâsı budur. Sonraları Ankara olmuştur.

İslâmbol; Sultan Ahmed-i Sâlis zamanında basılan sikkelerde İstanbul bu imlâda yazılmış ve Sultan Selim-i Sâlis devrine kadar sikkelerin bir kısmına ve müşarünileyh zamanında kâffesine bu isim darp olunmuştur. Hatta (1128)de eksilip “Zer-i İstanbul” denilen altınların bir tarafına “Darebe fi İslâmbol” yazılıdır.

Bursa: Meskûkât-ı Osmâniye üzerinde dört türlü yazılıdır: [s.324]

1 – Bidâyet-i saltanattan Bayezid-i Sâni asrına kadar: Brusa

2 – Ale'l-ekser: Bursa

3 – Selim-i Evvel zamanında: Burse

4 – Sonraları: Bruse

Reha – Ruha: Urfa şehrinin eski ismi.

Siroz: Eski meskûkât üzerinde “serz” ve “seroz” yazılıdır.

Kostantiniye: Fetihten iki yüz sene sonraya kadar bir ya ile Kostantiniye ve Sultan Mehmed-i Râbi ile Sultan Süleyman-ı Sâni zamanlarında meskûkât tecdid edilmekle beraber iki ya ile Kostantiniye yazılmıştır.

Dârü'l-hilâfe: Bu namda iki nev altın sikkemiz vardır. Sultan Mahmud-ı Sâni'nin yalnız on beş ve on altıncı sene-i cülûsunda kesilip birinde “Dârü'l-Hilâfetü'l-Aliyye” ve diğerinde “Dârü'l-Hilâfetü's-Seniyye” yazılı idi ki ahali bunlara “surre altını” derdi. [s.325]

FAİDE – 103

KIYÂFET-İ ASKERİYEDEN: AYAKKABILARI

Vaktiyle yeniçeri zabitanları sarı ve neferler kırmızı renkte ayakkabı giyerlerdi. Mavi ayakkabı ulemaya mahsus idi. Bunlarda ökçe yok idi.

Zabitler mest veya pabuç veya çizme pabuç giyip mest üzerine “pabuç yerine” çizme dahi giyerlerdi.

Piyade sınıfı umumen kundura şeklinde ökçesiz “yemeni” ve muharebe zamanında yandan kopçalanır “serhadlik ayakkabısı” namında uzun konçlu bir kundura giyerlerdi. Süvari çizmeleri mahmuzsuz idi. Fakat mahmuz kullanırlardı. Hatta bir okka sıkletinde mahmuzlar istimal edildiği rivayet edilmektedir. [s.326]

FAİDE – 104

KAPTAN PAŞA

Başına yalnız sağ tarafı sırmalı şerid ile müzeyyen “kallavî” ve arkasına yeşil atlas üzerine samur kaplı dört yenli kürk giyip beline mücevherli hançer takar, huzûr-u şâhânede ve resm-i teşrîfâtta sadrazamın alt ve sair vüzeranın üst tarafında bulunurdu. İbtidalarında her gemi bir “reis”in ve donanma heyeti mirliva rütbesinde “başbuğ”un kumandasında seyrederdi. Sonraları reislere İtalyancadan mezun “kaptan” ve donanma başbuğuna “kaptan-ı derya” namı verildi. Kaptanıderyalığa vüzeradan da tayin edilmeye başlayınca kaptan paşa denilmiş ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın kaptanıderyalığından sonra bu mesnet kesb-i ehemmiyet eylemiştir. Donanma hareket etmeden evvel sadrazam beraberinde ricalden bazıları olduğu halde tersaneye giderek teftiş eder ve sefine kaptanlarını birer birer isticvap ederek her birine rütbe ve mevkiine göre hilatlar ita [s.327] eyler, ba'de kaptan paşa ile beraber huzura girer, huzurda kapdan paşaya hilat giydirilirdi. Bu esnada donanma tersaneden kıyam ederek sefineler Topkapı Sarayı önüne geldikçe top ve tüfenk atarak resm-i selâmı ifa ederler ve Beşiktaş cihetine teveccüh eylerlerdi.

Donanmanın arkası alınınca kaptan paşa da saraydan çıkıp yirmi dört kürekli kayık ile donanmaya giderdi.[Kıyâfet-i Askeriye]

OSMANLI DONANMASI

Osmanlıların denizde ilk görünüşleri Karamürsel tabir olunan çektirmelerle olup bunlar âdeta zamanımızda nakliyât-ı ticâriye için kullanılmakta olan bir buçuk direkli Marmara kayıkları tarzında ve güvertesiz sağır tekneler idi. Fakat mürûr-ü [s.328] zamân ile Venedik sefâ'in-i harbiyesine takliden bunların cesametleri tezyit ve şekilleri tebdil olunarak onu mütecaviz envai meydana çıkarılmış ve her birerlerine başka başka isimler verilerek sunûf-u müte'addideye tefrik olunmuştur. Bu sefineler hem yelken ve hem de kürekle müteharrik hafif tekneler idi. Bunların hangi sınıfa mensup oldukları suhuletle anlaşılmaq için Osmanlı bahriyünü miyanında “oturak adedi” mikyas ittihaz olunmuştu.

10 oturaktan 17 oturağa kadar olanlarına “fırka” denilir ve kürekleri 2 yahut 3 nefer marifetiyle çekilip bu sınıf gemilerin en küçüklerine de “kırlangıç” namı verilirdi. 18 veya 19 oturaklı olana “perkende” namı verilip (20 ila 24) [s.329] oturaklısına “kalita”, 25 oturaklısına “kadırğa” denirdi. Bunlar “ince donanma” namını muhriz idi.

26 oturaktan 36 oturağa kadar olanlarına “pastare” yahut “başarda” ve bilhassa 36 oturaklısına “paşa paştardası” veya “başarda”sı tabir olunurdu. Bu nev bir sefinenin kış tarafı müdevver olur ve her küreği beşer, altışar yahut yedişer adam tarafından çekilir, teknesi dahi yüksek ve geniş olarak inşa olunmuş bulunur ise ona da “mavna” namı verilir idi. [s.330]

Eğer geminin güvertesinden başka bir de top ambarı bulunur yâni altı “mavna” üstü “kalyon” yapısında olur ise ona dahi “küke” derlerdi. Bu nev sefainden Sultan Bayezid-i Sâni zamanında beheri ikişer bin beş yüz tonlatalık olmak üzere iki tane inşa olunmuştur. Buraya kadar zikrolunan sefainin kâffesi çekdirme envaındanıdır.

Hesâb-ı vustâ ile bir mavna mevcudu (600). Bir başarda mevcudu (800). Bir “kadırğa” mevcudu dahi (300) nefer itibar olunur ve âdeta (40) kadirğa, (6) kıta mavna ve bir kıta “başarda”dan ibaret olmak üzere (47) pare [s.331] sefine-i harbiyeye bir donanma namı verilir idi ki bu donanmanın mevcudu (16400) nefer olup miktâr-ı mezkûrun (10500) neferi kürekçi, (5300) neferi cenkçi askerden ibaret olurdu. Fakat donanmanın “ince filo” kısmını teşkil etmek üzere refakatinde 20 kıta “bey gemileri” bulundurmak usûl-u mevzû'a iktizasından olmakla sefâ'in-i mezkûrenin beherinde dahi yüzer nefer cengâver bulunacağından bu hesapça (67) pare sefineden [s.332] ibaret bir Osmanlı donanmasında (7000) kadar harp ve darbe memur neferât bulunurdu. Kalyon esasen birden ziyade güvertesi olup başlıca yelkenle kullanılan büyük sefinelere tabir olunurdu. Bunların “karaka”, “barça”, “karavela”, “polka”, “burton” vesaire gibi muhtelif neveleri var idi.

Devlet-ı Osmâniye bahriyesinde ilk defa olarak kalyon envaından sefâ'in-i harbiye “Sultan Bayezid-i Sâni devrinde kullanılıp “küke”, “küve” namıyla tevsim olunmuşlardır. Sultan Süleyman-ı Kanunî devrinde dahi (1500)den (2000) tonlataya kadar hamule istiabına kâfi ve “karaka” envaından sefâ'in-i [s.334] cesîme-i harbiye kullanıldığı tarihlerde mazbuttur.

Devr-i Süleymanî'den sonra bizde bir müddet bu gibi sefâ'in-i cesîmenin istimleri terk olunmuş ise de yine hâsıl olan ihtiyaca mebni 1054 tarihlerine doğru “burton” tabir olunan (40) ve (45) adet topçeker kalyonlar istimal edilmiş ve nihayet (1061) tarihinden itibaren bu ve sair nev kalyonların istimal ve teksirlerine devam olunarak (1093) tarihinde dahi seksen bir pare topçeker “kapak”larla yüz onar pare topları hamil olan üç “anbarlı” kalyonlar inşasına başlanılmıştır. Bunlardan “Mahmudiye” ve “Selimiye” namlarında olanları yakın zamana kadar mevcut idi.

[Esfâr-ı Bahriye-i Osmâniye] [s.335]

FAİDE – 106

ESKİ VÜZERA ZENGİNLİĞİ

Sadrazam Rüstem Paşa illet-i istiskadan vefat etmiş idi. Sultan Süleyman-ı Kanunî devrinde İbrahim Paşa'dan sonra devlete en ziyade hizmet eden Rüstem Paşa'dır. Müddet-i me'mûriyeti olan on beş sene zarfında emvâl-i hazâ'in-i şâhânenin tezyidine hayli hizmet etmiş ve mamafih kendi nefsi için dahi iktisâb-ı servet ve sâmandan geri durmamıştır. Vefatında terk eylediği emvâl-i firâvân eslâfından hiç birinin nail olamadığı derecede olarak Rumeli ve Anadolu'da malik olduğu:

710 çiftlik

476 su değirmeninden maada:

1400 köle

2900 at [s.336]

1106 deve

100 gümüşlü eğer

500 altın ve zî-kıymet ahcar ile donatılmış eğer

2000 zırh

1500 gümüş kaplı bahtak

130 çift altın üzengi

760 murassa kılıç

1000 gümüş donatılmış mızrak

800 yüz otuz adedi ciltli olmak üzere mushaf-ı şerîf

5000 aded kütüb-ü muhtelif – velhasıl binlerce hilat ve sair zî-kıymet eşyadan başka nakit olarak:

78000 duka altını

11200000 akçe kıymetinde otuz iki adet cevahir yani: bin ester yükü [s.337]

100,000,000 (İki milyon duka altını demektir) nakit akçeyi şamil idi. Halbuki Rüstem Paşa hâl-i hayâtında servetin bir kısmını te'sîsat-ı hayriyeye sarf ile İstanbul Rusçuk ve Hama'da birer cami ve bir medrese ve bir imaret inşa etmiş idi.

[Târîh-i Siyâsî] [s.338]

FAİDE – 107

ENDERUN MEKTEBİ ŞAKİRDÂNI

Fatih Sultan Mehmed Han Hazretlerinin devr-i saltanatlarında tesis kılınmıştı. Mekteb-i mezkûr şakirdanı “koğuş” itibariyle üç sınıf üzere mürettep olup diğer iki sınıf için mahreç olan sınıf-ı ibtidâisine “seferli koğuşu, ondan sonraki sınıfa “kilerkoğuşu” denir ve sınıf-ı münthehiye “hazîne koğuşu” denir ve Sultan Ahmed Han-ı Evvel zamân-ı saltanatlarına kadar seferli koğuşuna “küçük oda” namı verilir idi. Enderun mektebi kadimen devletin mekteb-i harbiyesi makamında idi. Şakirdanı başlarına “kavuk, arkalarına “entari” üstüne göğsü düğmeli “kaftan, bacaklarına” al “çakşır” ve ayaklarına sınıflarına göre kırmızı veya sarı renginde olarak mezkûr çakşıra dikilmiş “mest” [s.339] giyer ve bellerine som sırma kemer bağlarlar idi. Entari ve kaftan ile şalvarın renk ve nevi mevsime göre tebeddül ederdi. Koğuşlarda yaldızlı takke giyip iki taraftan birer zülûf sarkıtırlar idi.

Devşirme kanunu mer'îyü'l-icrâ olduğu müddetçe acemioğlanları miyanında zeka ve istidad ve hüsn-ü endâm ve kıyafetçe en münthehap olanları Enderun mektebi şakirdanı

silkinde kabul olunur ve mekteb-i mezkûrun her koğuşunda birkaç sene itibariyle umumunda müddet-i tahsîl 14 seneden ibaret bulunurdu. Devşirme kanunu münfesihten olduktan mektebin şakirdanı kölelerden ibaret kalmış idi. Şakirdanın istikbali pek parlak olup menâsıb-ı devlet-i Aliyye hemen umumen buradan çıkanlara tevcih olunageldiğinden ricâl-i devlet miyanında mahdumlarını köledir diyerek Enderun'a verenler pek çok görülmüş ve sonraları o misillülerin evlâdı doğrudan doğruya mektebe kabul edilmeye başlamıştır. Bu üç koğuş şakirdanı "ağa" unvanını haiz bulunurlar idi. [s.340]

Enderun mektebinde evvel emirde Kur'ân-ı azîmü'ş-şân tilâvetiyle ilm-i hâl, tecvit, Birgivî, Halebî, Kudurî, gibi akâ'id- i dîniye ve ferâ'iz-i İslâmiyeye dair kütüb-i fıkhiye tedris ve Arabî ve Farisî ile hüsn-ü hat talim edilip bundan başka koğuşlarının namı "küçük oda"dan "seferli"ye münkalip olduktan sonra seferlilere tabl-zenlik, sarık sarma usulu, berberlik ve tathîr-i eşyâ-yı mülûkâne gibi sanatlar ve kilerlilere nefsi-hümâyûna mahsus me'kûlât ve meşrubâtın tabh ve tehiyyesi usulu ve hazinelilere elbise-i pâdişâhîyi ve mefrûşât-ı sarây-ı hümâyûnu usûl-u mâhsûsası vecihle devşirip katlamak usulü gösterilir ve kiler ve hazine koğuşları mensubînine sevk-i tabî'ilerine göre okuyup yazmak, kemankeşlik, cündilik, tüfek-endâzlık gibi fenn-i silâhşöri ve fûrusiyet ve ilm-i musikî dahi talim olunur idi.

Şakirdana kuşluk ve ikindi ve yatsı vakitleri günde üç kere taam verilir ve taharet ve nezafetlerine ve hüsn-ü âdâb-ı mu'âşeretlerine fevkalâde dikkat olunup yere [s.341] tükürmek ve öksürürken mendilini ağzı önüne getirmemek ve elbiseyi cüzi lekelemek gibi şeyler dahi haklarında dâ'î-i mücâzât olur idi. Mücâzat tekdir ve tevbih ve falaka ile darp cezalarından ibaret olup darp cezası kabahatin derecesine göre ya mestli veyahut çıplak ayak üzerine icra olunur idi.

[Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriye]

FAİDE – 108

AFRİKÂ-YI OSMÂNÎ

Mısır'ın istilâsıyla beraber gâzî-i nâmdâr Hayreddin Paşa'nın hizmet-i devlete dehaleti Osmanlıların Afrikâ-yı şimâlîde sıra sıra müstemlekât tesisine muvaffakiyetlerini [s.342] temin eylemiştir. Hayreddin'in Cezayir beylerbeyliğine tayini Şimalî Afrika'nın bütün bütün Osmanlı istilâsına maruziyeti demek idi. Cezayir limanı en ziyade serî'ü's-seyr sefâ'in-i mükemmele ile dolmuş idi. Aynı zamanda dahilde dahi fütuhâta devam olundu. En mühim yolları muhafaza için karakolları, postaları tesis edildi. Yeniçeriler şiddetli bir ita'ât-ı askeriye altına alındı. Hayreddin Paşa bu miyanda Arnavut, Rum ve Esklovenlerden sekiz bin kadar asker yazdı. Kendi maiyetinde de İspanya haşeratından mürekkep bir muhafız alayı var idi.

Kaptanıderya tayin edildikten sonra Benî Hafs üzerine yürüdü. O esnada Benî Hafs'tan Mevlay Hasan namında biri Tunus'ta hükümet ediyordu. Mumaileyh Sultan Hamîd-i Sâni gibi bahçesine bile çıkmaya korkuyordu. Araban sahralarda bulunuyordu. Şehre pek yakın olan Cebel-i Rassas tarafında bir hükümet-i sağîre mevcut olup Kayrevan ve Kostantin şehirleri de bir hâkimin idaresinde idi. [s.344]

Hayreddin Paşa İstanbul'dan 80 çekdirme ve sekiz bin asker ile hareket ederek Tunus'a varmıştı. Mevlay Hasan dayanamayıp Arabana iltica etti. Tunus yağma edildi. Ba'de sahilde bulunan şehirlerin cümlesi teslim oldular. Hatta Kostantin vilâyetinin ta cenup taraflarında bulunan en kuvvetli kaba'il bile Barbaros'a rû-yı ita'ât gösterdiler.

Fakat iki sene sonra Şarlken dört yüz gemi ve otuz bin askerle gelerek eski Kartaca kurbunda vaki olan muharebede Hayreddin Paşa bozuldu. Şarlken Tunus'a girdi. Rivayete nazaran yetmiş bin çoluk çocuk, kadın telef olmuştu. Mayorka adasını yağma ederek

gemiler dolusu esirler götürdü. Tunus'un zaptı münasebetiyle Roma'da şenlikler, ziyafetler verilirken bu haber sa'ika-ı belâ gibi erişti.

Hayreddin Paşa Osmanlı donanması kumandanı olduğu gibi bazen de Fransa'nın Bahr-i Sefîd donanmasına kumanda ederdi. Cezayir valiliğini Hasan Ağa veya [s.345] Hadim Hasan'a tevdi edildi. Hasan bazan Telemsan'a bazen de ta cenuba doğru inerek Biskara taraflarında muharebe ederdi.

Maahaza Şariken Avrupa'da Barbaros'u mahv ve tebah edeceğini ilân etmekten geri durmuyordu. Bir gün İtalya'da Espeçya limanında 65 kadirge ve 451 nakliye sefinesinin hazırlandığı ve bunlara Malta şövalyeleri de dahil olmak üzere Alman, İtalyan, İspanyol cengâverlerinden yirmi dokuz bin kişinin irkab edildiği ve taifesi mecmuuyla beraber bu kuvvetin 36250 nefere baliğ olduğu işitilince Cezayir'i dehşet aldı. Andrea Dorya, Dük Daleb, Fernan Korteş ile iki oğlu da mevcut idi. Bu donanma heyeti imparatorun idaresinde ve Sicilya hidivi Don Fernando Dogunrako kumandasında bulunuyor ve hemen imparatorluğun asil-zâdegânından mürekkep bir ekseriyet de beraber geliyordu. [s.346] Hasan Ağa'nın ise kumandası altında ancak sekiz yüz Türk, beş bin Cezayirli mağribî, bir kaç Mayorkalı haşerat ve demir oklarla mücehhez cüzi Endülüs'lü var idi. Alınan haberden bir ay geçtikten sonra imparatorun donanması Cezayir koyuna girdi. Arah nehri munsabına asker döktü. İtalyanlar sol cenahta oldukları halde şehri muhasara ettiler. Hasan mudafaa ve muharebeye hazırlandı. Fakat sema birden bire karardı. Poyraz denizi kabarttı. Semadan seller aktı. İspanya ordusunun çadırı, yiyeceği olmadığından müthiş bir gece geçirdi. Aynı zamanda nakliye sefaini dalgalarla demir tarayarak sahile düştü. Araplar, tayfalar üzerine hücum ederek yağmaya başladılar. Demir üzerinde bulunan kadirgalar bile ancak kürek kuvvetiyle durabiliyorlardı. Şariken sordu: [s.347]

- Daha ne kadar durabiliriz?

Klavuzun biri:

- İki saat. Dedi. Ertesi sabah fırtına daha ziyade azdı. Hücumda İtalyanlar bozuldu. Malta şövalyeleri şehre girecekleri esnada firarîlere karıştılar. Şariken üç Alman alayıyla Türkleri ve Arapları bozdu ise de istihkâmât önünde tevakkuf etti. O gün kayboldu, aynı zamanda kadirgaların da demiri koptu. Andrea Dorya donanmayı Matifo limanına kaldırdı. Ba'de Şariken'in emriyle açıldı. İtalyanlar, Almanlar, İspanyollar ricat ettiler. Koyu dört günde ancak dolaşabilip bulabildikleri gemilere bindiler. Fırtına [s.348] Hâlâ devam ediyordu. Şariken'i götüren kadirge Boji limanına düştü. Karada birtakım alaylar kaldı. Bunlar o hâl-i ye's ile Cezayir'e dönerek silâhlarını atıp ihtida eylediler.

Afrikâ-yı Osmânî muharebât ve fütuhâtında Hayreddin Paşa'nın oğlu Hasan Paşa ile Salih Reis ve Oruç Ali'nin namları unutulmaz vakayi ile meşhurdur. Hasan Paşa pederinin vefatı üzerine Cezayir beylerbeyisi olunca Oran valisi Kont Dalkoted'in üzerine yürüyerek mağlup etti. Fas hâkimi üzerine dahi saldırarak fena halde zedeledi. Fakat Dersaadet'te Fransa sefiri olan Daramon'un ısrarı üzerine Hasan Paşa İstanbul'a celp edildi. [s.349]

FAİDE – 109

MEN'-İ MÜSKİRÂT VE KAHVENİN ZUHURU

Merhum pâdişâh-ı cennet-mekân Sultan Süleyman Han Hazretleri evâhir-i ömürlerinde bi'l-küllîye menhiyâtta içtinab edip libâs-ı harîrî terk ve bünyân-ı salâh ve takvayı berk etmişler idi. Hatta şehir-i İstanbul meyhanelerinden birini komayıp ve hamr emini ref olunup ecele derman için bir katre şarap bulunmak muhal idi. Şu'aradan bir

hoş-tab'-ı pâkize bu beyt-i zîbâyı ol mahallerde söylemiştir:

Hâmler şikeste, câm tehi, yok vücûd-u mey

Kıldın esîr-i kahve bizi hey zamane hey,

Zuhûr-u Kesret-i Kahve Der-Rûm: 969 tarihinde Rûm-u behçet-rusûmda zuhur edip gittikçe iştihar ve beyne'l-avâm itibar bulmuş idi. Cümle altın ve gümüş evaniyi kaldırıp fakfurî ve çinî zarflardan ekl ve taam ve her vecihle fark-ı helâl ve haram ederler idi. [Solak-zâde Tarihi] [s.350]

FAİDE – 110

HEDİYELER – RÜŞVET KAPILARI

Mukaddepleri bir canibe serdar olarak gönderilen vüzera ve ümera fütuhâtları ganayiminden pâdişâh-ı asra hediye taktim etmek kâ'ide-i devletten idi. Hatta Kaptanıderya Gazi Hayrettin Paşa bir defa sefer avdetinde, omuzlarında birer postal çuha ile iki bin esir ve keزالik omuzlarında birer kese akçe ile iki yüz gulam ve ellerinde [s.351] gümüş tepsi içinde atlas keseler ile biner altını hamil defa yüz gulam ve yine ellerinde altın tepsiler içinde inci ve mercan tespihler ve gerdanlıklar ve altın kadehler ve sair eşyâ-yı nefîseyi şamil iki yüz cariyeye taktim eylemişti. Giderek sefer avdeti ve emvâl-i ganâ'im kaydı ber-taraf olup İstanbul'a gelen vüzera ve beylerbeyiler hediye taktim eder oldular. Hatta silâhtarlıktan Mısır valisi olan İbrahim Paşa kubbe vüzerâtıyla İstanbul'a davet olundukta taktim eylediği hedaya (yirmi kere yüz bin) altın kıymet taktir olunmuştur ki asrımız hesabına göre bir milyon lira demek olur. Mezkûr hedayanın seksen bin miskal altından masnu murassa bir taht ve altın ve mücevherât ile araste esliha ve at takımları ve eşyâ-yı sâ'ire ve birkaç yüz hayvandan ibaret olduğu tevarihte masturdur. Sadrazam Sinan Paşa dahi vüzerâ-yı asrın ağniyasından olmakla Sultan Murad-ı Sâlis Hazretleri için Gülhane'de vaki olup hâlâ asarı baki olan “İncili” köşkü [s.352] bina ettikte azim bir ziyafet tertibiyle arz ve külliyyetli murassa'at dahi taktim eylemiştir. Ve ol asırda “onuncu asır” vüzera ve umeranın cümlesi hallerine göre hedaya itasına mecbur (!) oldukları misillü “ıydiye” ve “nevruziye” namıyla “hedâyâ-yı resmiye” taktimi dahi mutad hükmüne girmiştir.

Sadrazam “Rüstem Paşa” rüşvetsiz mansıp tevcih etmez idiye de insafı dahi elden bırakmaz idi derler. Hatta bazı müverrihîn insafını beyan sadedinde: Bir defa Erzurum beylerbeyisi tarafından beş bin altın takdim olundukta Erzurum mansıbının bu kadar altına tahammülü yoktur diye üç bin altını alıp iki bin altını iade eylediğini yazarlar (!). Bundan istidlâl olunur ki ahz-ı rüşvet ol vakitlerde memnû'iyet-i kaviye tahtından çıkmıştır. Sokullu Mehmed Paşa sadaretinde bu dâd u sited-i mel'ûne fi'l-cümle kesel gelmişken müşarünileyhin vefatından sonra ol derece ilerledi ki aksam ve envanı beyan adîmü'l-imbkândır.

[Netâyicü'l-Vukû'ât] [s.353]

FAİDE – 111

EYALÂT

Onuncu asr-ı hicrî evahirindeki – devr-i istflâmızın nihayet bulunduğu zamandır – memâlik-i Osmâniyenin münkasım olduğu eyalâtı bilmek bundan sonra göreceğimiz devirlerdeki vukuf ve inhitatımızın anlaşılması için elzemdir. Binaenaleyh defter ümenâsından Ayın Ali Efendi namında bir zatın “Kavânin-i âl-i Osmân der-Hülâsa-i

Mezâmîn-i Dîvân” nam eserinden iktibas edilen tafsilâtı hemen aynen derc eyliyorum:

Rumeli Eyâleti: Paşa sancağı yani merkez-i eyâlet olan Manastır ve Sofya livalarıyla Mora, İşkodra, Yanya, Trhala, Köstendil, Ohri, Dukakin, [s.354] Avlonya, İlbasan, Selanik, Delvine, Üsküp, Vidin, Alacahisar, Prizrin, Priştine, Silistre, Niğbolu, Çirmen, Vize, Kırkkilise, Bender, Akkirman sancaklarını havi idi. Beylerbeyisinin yani valisinin senevî bir milyon yüz bin akçelik ve mirlivalarının dahi iki yüz bin akçelikten beş yüz bin akçeliğe kadar hasları var idi. Bu eyalette 914 zeamet ve (7360) tımar olmakla bilcümle hâsılât-ı mukayyede (elli altı milyon sekiz yüz bin) küsür akçeye baliğ ve kuvve-i askeriyesi dirlik ashabının cebelileriyle beraber otuz üç bin kadar süvariye reside olurdu.

Silistire’den sonra muharrer olan sancaklara muahharan Özi, Kılburun, Kili livaları ilhak olunarak “Silistre eyaleti” teşkil olunduğu gibi Mora dahi altı sancağa bittaksim müstakil eyalet ittihaz olunmuştu. [s.355]

Bosna Eyaleti: Saraybosna, Kelis, Hersek, İzvornik, Bozğa, Racete, Kerka, Rahviçe sancaklarından ibaret olup beylerbeyisinin senevî altı yüz elli bin akçelik ve mirlivalarının yüz yetmiş bin akçelikten altı yüz kırk bin akçeliğe kadar hasları var idi. Bu eyalette 389 zeamet ve tımar olduğu halde umumun hâsılât-ı mukayyedesi (on iki milyon iki yüz bin) akçeye baliğ ve kuvve-i askeriyesi cebelileriyle beraber üç bin süvariye reside olurdu.

Tamışvar Eyaleti: Tamışvar, Küle, Morava, Canat, Yanve sancaklarını havi olup sonradan fetholunan Şebeş, Lağoş, Kaças, Varad, [s.356]

Beşlik livalarının ilhakıyla on bir sancağa iblâğ olunmuşken muahharan Yanve ve bir kaç sancak daha birleştirilerek Varad eyaleti teşkil kılınmış idi. Tamışvar beylerbeyisinin senevî (sekiz milyon altı bin yedi yüz doksan beş) ve elviye-i mulhaka mirlivalarının yüz doksan bin akçelikten üç yüz bin akçeliğe kadar hasları var idi. Umumen has ve zeamet ve tımarların hâsılât-ı mukayyedeleri seksen beş yük küsür akçe olup askeri dahi iki bin süvariye baliğ olur idi.

Budin Eyaleti: Budin, Semendire, Peçoy, İstovni Belgrad, Ösek, Mohaç, Estergon, Sirem, Şumunturine, Segesar, Eğri, Kanije, Solnok, Segedin, Hatvan, Fulk, Secan, Zigetvar, Koban, Novigrad sancaklarını şamil olduğu halde muahharan Eğri ve Kanije sancaklarına yedişer liva ilhakıyla müstakil eyalet ittihaz olunduğu misillü Uyvar fethinden sonra kezalik yedi [s.357] sancak teşkiliyle bir eyalet daha tertip olunmuştur. Beylerbeyisinin senevî (sekiz yük seksen bin) ve mülhekâtı bulunan mirlivalıkların iki yüz on bin akçelikten yedi yüz kırk bin akçeliğe kadar hasları olup mecmu eyalette iki bin yedi yüz yirmi iki kılıç zeamet ve tımar var idi. “kılıç” tabiri: Defter-i hâkânî ıstılâhâtından olup erbâb-ı harbe mahsus olan zeamet ve tımarların asıl baş kalemine yani esasına itlak olunmakla terakki olarak sonradan ilhak ve ita olunan mülhekât “kılıç” tabirinden hariç kalır ve mahlul vukuunda kılıcı müceddeden yerine ve mülhekâtı terakki olarak dirlik ashabının müstehak-ı mükâfat olanlarına ilâveten tevcih kılınır idi.

Bağdad, Mısır, Budin eyaletleri vaktiyle “Dârü’s-Saltanat” olduklarından [s.358] Mîr-i mîrânlarına koçulu kayığa binmek ve rikabında “solak” “peyk” yürütmek ve bir dereceye kadar tevcihâta mezun olmak gibi bazı imtiyazât verilmiş idi.

Anadolu Eyaleti: Başsancağı olan Kütahya ile Saruhan, Aydın, [s.359] Hüdevendigâr, Kastamonu, Menteşe, Bolu, Ankara, Kengürü, Karahisar-ı Sahib, Tekeli, Sultanönü, Balıkesir sancaklarını havi olup beylerbeyisinin on yük ve mirlivalarının iki yükten altı yük akçeliğe kadar hasları var idi. Bu eyalette yüz doksan beş zeamet ve yedi bin yüz altmış altı tımar olmakla cebelileriyle beraber kuvve-i askeriyesi on yedi bin süvariye baliğ olurdu.

Karaman Eyaleti: Paşa sancağı olan Konya’dan maada Niğde, Aksaray, Beyşehir, Kırşehir, Kayseriye, Akşehir sancaklarından mürekkep olup beylerbeyisinin senevî altı yük altmış beş bin ve mirlivalıklarının yüz doksan bin akçelikten üç yüz elli bin akçeliğe kadar hasları var idi. Bu eyalette yüz on altı zeamet ve bin beş yüz dört tımar

mevcut olmakla [s.360] Cebelileriyle beraber kuvve-i askeriysi dört bin altı yüz süvariye reside olurdu.

Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyaleti: Gelibolu, Eğriboz, İnebahtı, Karlıeli, Mestre, Rodos, Midilli, Kocaeli, Biga, Suğla sancaklarını ve salyane ile tasarruf olunan Sakız, Nakşa, Mehdiye livalarını havi idi. Bu eyalet kaptan paşalığa merbut olup beylerbeyisinin yani kaptan paşanın senevî sekiz yüz seksen beş bin ve mirlivalıklarının iki yüz bin akçelikten dört yüz kırk bin akçeliğe kadar hasları var idi. İşbu eyalette yüz yirmi altı zeamet ve bin dört yüz doksan iki tımar bulunmakla kuvve-i askerisi cebelileriyle beraber dört bin beş yüz nefere balığ olur ve bunlara “derya kalemi” itlak olunup derya seferlerine giderlerdi. Mirlivaları dahi ikişer gemi ile donanma-yı hümâyûn maiyetinde hizmet ederlerdi. Suğla yani İzmir sancağı tersane kethüdalarının hassı idi. [s.361]

Kıbrıs Eyaleti: Paşasancağı olan Lefkoşe ile İçel, Sis, Alaiye, Tarsus sancaklarını ve salyane ile tasarruf olunan Girne, Baf, Mağosa livalarını şamil olup beylerbeyisinin senevî altı yük ve sancak beylerinin iki yüz bin akçelikten iki yüz kırk bin akçeliğe kadar hasları var idi. Bu eyalette otuz sekiz zeamet ve bin altı yüz yirmi yedi tımar olmakla kuvve-i askeriyesi cebelileriyle beraber dört bin beş yüz kişiye balığ olur ve Kıbrıs beylebeyileri bir gemi ve bir yedek ile derya seferine gitmek üzere memur bulunurdu.

Dulkadiriye Eyaleti: Maraş Malatya, Ayıntab, Kars, Dulkadiriye, Samsad sancaklarından ibaret olup beylerbeyisinin altı yük yirmi sekiz bin dört yüz elli, mirlivalıklarının ise üç yüz bin akçelikten beş yüz bin akçeliğe kadar hasları var idi. Bu eyalet yirmi dokuz zeamet ve iki [s.362] bin yüz kırk tımarı havi olmakla kuvve-i askeriyesi cebelileriyle beraber beş bin beş yüz süvariye balığ olurdu.

Rumiye-i Suğra Eyaleti: Paşa sancağı olan Sivas sancağıyla Amasya, Çorum, Bozok, Divriği, Canik, Arabkir livalarını havi idi. Beylerbeyisinin dokuz yük ve mirlivalıklarının iki yüz bin akçelikten üç yüz elli bin akçeliğe kadar hasları var idi. Yirmi dokuz zeameti ve üç bin yirmi tımarı olmakla cebelileriyle beraber kuvve-i askeriyesi dokuz bin miktarı süvariye reside olurdu.

Erzurum Eyaleti: Erzurum, Karahisar-ı Şarkî, Kiğı, Hınıs, Pasin-i Ulyâ, Malazgird, Tekman, Kuzucan, İspir, Tortum, Pasin-i Suflâ, Mamurvan sancaklarını şamil olup beylerbeyisinin senevî bir milyon iki yüz on dört bin ve mirlivalıklarının yüz bin akçelikten üç yüz yirmi bin akçeliğe kadar hasları var idi. Yüz yirmi zeamet ve beş bin [s.363] yüz elli dokuz tımarı olmakla kuvve-i askeriyesi cebelileriyle beraber yedi bin sekiz yüz süvariye balığ olur idi.

Şam Eyaleti: Dımişk, Kudüs-ü Şerif, Gazze, Safed, Nablus, Aclun, Lacon, Bekaa, Akka, Tedmir, Sayda maa Beyrud, Kürk maa Şevik sancaklarını havi olup beylerbeyisinin senevî bir milyon ve mirlivalıklarının iki yüz bin akçelikten üç yüz altmış bin akçeliğe kadar hasları var idi. Yüz yirmi sekiz zeamet ile ve sekiz yüz altmış sekiz tımar olmakla cebelileriyle beraber kuvve-i askeriyesi iki bin altı yüz miktarı süvariye reside olur idi.

Trablusşam Eyaleti: Trablus, Hama, Humus, Selimiye, Cebeliye sancaklarından ibaret olup beylerbeyisinin senevî, sekiz yüz akçe ve mirlivalıklarının iki yüz on bin akçelikten üç yüz doksan bin akçeliğe kadar hasları var idi. Altmış üç zeamet ve beş yüz yetmiş bir tımarı olmakla cebelileriyle beraber kuvve-i askeriyesi bin dört yüz süvariye balığ olur idi.[s.364]

Halep Eyaleti: Halep, Adana, Ekrad Kilis, Birecik, Aziz, Mare, Türkmen Haleb, Gazaz, Metiç maa Mazik sancaklarını havi olup beylerbeyisinin senevî sekiz yüz on yedi bin ve mirlivalıklarının iki yüz bin akçelikten beş yüz bin akçeliğe kadar hasları var idi. Bu eyalette dört yüz zeamet ve yedi yüz doksan dokuz tımar mevcut olmakla kuvve-i askeriyesi cebelileriyle beraber iki bin beş yüz süvariye balığ olur idi.

Rakka Eyaleti: Paşa sancağı olan Urfa sancağıyla Cemase, Habur, Dürrehibe, Benî Rebia, Sürüc, Ana sancaklarını havi olup beylerbeyisinin senevî altı yüz seksen bin

ve mirlivalarının yüz bin akçelikten iki yüz seksen bin akçeliğe kadar hasları var idi. Bu eyalette otuz yedi zeamet ve altı yüz on altı tımar olmakla cebelileriyle beraber kuvve-i askeriyesi bin altı yüz süvariye baliğ olur idi. [s.365]

Kars Eyaleti: Kars, Rahcivan, Zar, Şad, Keçvan, Kağızman Ma şüregil sancaklarından mürettep olup beylerbeyisinin sekiz yüz yirmi ve mirlivalarının iki yüz bin akçelikten dört yüz bin akçeliğe kadar hasları var idi. Bu eyalette bin iki yüz zeamet ve tımar olmakla kuvve-i askeriyesi bu nispette olmak iktiza eder.

Çıldır Eyaleti: Çıldır, Erleti, Harnuş, Ardatuç, Ardahan, Hicrek, Busahu, Mahcil, Acara, Penk, Birtekerek, Livane, Nısf-ı Livâne, Şavşad sancaklarını havi olup beylerbeyisinin dokuz yüz yirmi beş bin ve mirlivalarının iki yüz bin akçelikten altı yüz bin akçeliğe kadar hasları var idi. Birtekerek, Livane, Nısf-ı Livane, Şavşad yurtluk ve ocaklık vecihle tasarruf olunurdu. Doksan yedi zeamet ve beş yüz elli dokuz tımarı olmakla kuvve-i askeriyesi cebelileriyle beraber bin sekiz yüz elli süvariye reside olurdu.

Trabzon Eyaleti: Trabzon, Batum ve Künye sancaklarından ibaret olup beylerbeyisinin senevî yedi yüz otuz dört bin sekiz yüz elli dokuz akçelik hassı var idi. Bu eyalette elli altı zeamet ve dört yüz doksan sekiz [s.366] Tımar olmakla cebelilerle beraber kuvve-i askeriyesi bin yedi yüz elli süvari idi.

Kefe Eyaleti: Bu eyalet bir sancaktan ibaret ve Kırım şibh-i cezâresinin Azak Denizi canibinde vaki birkaç kaleyi havi olup beylerbeyisinin altı yüz yetmiş dokuz bin akçelik hasse var idi. Kırım hanlarına ita olunan yevmiye biner akçe cep harçlığı kefe mukataasından muhevvel idi. Mamafih beş yüz elli dört tımar ve zeameti havi idi.

Musul Eyaleti: Paşa sancağı olan Musul sancağıyla Bacvanlı, Tikrit, Eski Musul, Hevren, Bane livalarını havi olup beylerbeyisinin senevî altı yüz seksen bin ve mirlivalarının iki yüz bin akçelikten iki yüz yirmi bin akçeliğe kadar hasları var ve iki yüz yetmiş dört zeamet ve tımarı havi idi.

Diyarbakır Eyaleti: Paşa sancağı olan Amid yani Diyarbakır livasıyla Harput,[s.367] Ergani, Siverek, Nusaybin, Hasankeyf, Çemişgezek, Siirt, Mefarkin, Akçakale, Sencar, Habur, Safman, Kulp, Mihran, Tercil, Otak, Pertek, Çapakçur, Çermik sancaklarını havi olup beylerbeyisinin bir milyon iki yüz bin ve mirlivalarının yüz bin akçeden beş yüz bin akçeye kadar hasları var idi. Bu sancakların sekizine Kürt beyleri “yurtluk” ve “ocaklık” vecihle mutasarrıf oldukları misillü dört yüzden müteceviz aşâ’ir-i ekrâd beyleri dahi var idi ki mirliva gibi sâhib-i tûğ u alem olmayıp zuama hükümünde idiler. Bu eyalette kırk iki zeamet ve altı yüz seksen sekiz tımar olmakla kuvve-i askeriyesi cebelileriyle beraber sekiz yüz ve ekrad askeriyeye maan dokuz bin süvariye baliğ olur idi. [s.368]

Van Eyaleti: Van, Adilcevez, Erciş, Muş, Bargiri, Gerger, Kesani, Eşyaberd, Ağakes, Ekrad benî Kator, Kale-i Beyazid, Berdi, Ovacık sancaklarını havi olup beylerbeyisinin senevî bir milyon otuz iki bin ve mirlivalarının iki yüz bin akçeden dört yüz elli bin akçeliğe kadar hasları var idi. Bu eyalette yüz doksan dokuz zeamet ve dokuz yüz on altı tımar olmakla kuvve-i askeriyesi de o nispette olmak iktiza eder.

Bağdad Eyaleti: Bağdad, Hille, Zengiabad, Cevarez. Remahiye, Cangüle, Karadağ, Dertenik, Semavat, Beyat, Derne, Debale, Vasıt, Kerend, Timurkapu, Kazaniye, Kilan, El Sayih, İmadiye sancak ve hükümetlerini havi idi. Bağdad beylerbeyliğinin bir milyon dört yüz bin akçe seneliği olup evliye-i mülhekanın bazısında has ümera dahi var idiyse de ekserisi salyane ile muvazzaf idi.

Basra Eyaleti: Asr-ı Sultan Süleyman Hanî’de Bağdad fetholundukta Basra emiri [s.369] Raşid arz-ı ita’ât etmekle ber-vech-i hükümet kendisine tefviz olunup bir müddet mumaileyhin evlâdı taht-ı idâresinde kaldıktan sonra cânib-i devletten mîr-i mîrân gönderilmeğe başlandı. Ve iltizam suretiyle beylerbeyilere tevcih olundu. Hâsılatı on yük akçeye baliğ olurdu.

Lahsa Eyaleti: Bu dahi Bağdad fethinden sonra havza-i hükûmet-i Osmâniyeye dahil olup sekiz yüz seksen bin akçe salyane ile mîr-i mîran gönderilirken muahharan Araban tasallutuna giriftar olmakla Bağdad valilerinin iktidarlıları bir dereceye kadar tenfîz-i hükûmet ederler idi.

Yemen Eyaleti: Süleyman Paşa ve Sinan Paşa seferlerinden sonra Yemen'in ekser mevakii taht-ı hükûmet-i devlete dahil olup Maha, Zebid, San'a, Teaz, Sahle, Kökban, Tüyle, Mearib, Aden livaları teşkil kılınmış ve beylerbeyiler haylice asar bırakıp bir aralık Aden ayrıca beylerbeylik [s.370] ittihaz olunmuşken (1000) tarihinden sonra oralara bakılmaya zaman müSaid olmadığından ekser mahalleri imamların dest-i tasarrufuna geçmiştir.

Habeş Eyaleti: Musavva ile Sevakin sancaklarından ibaret olup fakat Özdemiroğlu Osman Paşa Habeş beylerbeyi iken, Habeşîler ile azim cenkler edip tevsî'-i dâ'ire-i hükûmet eylemiş idi. Muahharan eyâlet-i mezbûre bir takım nâ-ehillere tevcih olunmakla şirâze-i hükûmet bozuldu. Daha sonra Cidde sancağı merkez-i vilâyet ittihaz olunup eyâlet-i Habeş dahi ilhaken tevcih olunur oldu. Salyanesi on bir yük seksen bin akçe idi.

Mısır Eyaleti: Cerceh, Ebriym, El-Vahat, Meneflut, Seyvit, Behnesa, Şarkiye, Garibye, Menufye, Mansuriye, Kalyubiye, Bahire, İskenderiye, Dimyat,[s.371] Reşid sancaklarını havi olup beylerbeyliğinin dört yüz seksen yedi kese salyanesi var idi.

Mısır ve Bağdad gibi uzak olan eyaletlerin elviye-i mulhekasına beylerbeyi olan zatlar mirlivalar tayin ederlerdi. Devlet-i Çerakise bakayasından olarak Mısır'da bir takım Kölemen beyleri mevcut idi. Bunlara mahsus menasıp ve köyler var idi ki beylerbeyiler tefviz ve tevcihe mezun idiler. İskenderiye, Dimyat ve Reşid sancakları sahilde bulunmak takribiyle ekseriya tersâne-i âmire ümerasına has olarak tevcih olunur ve bunlar tarafından bir mütesellim gönderilip idare edilirdi.

Trablusgarp, Tunus, Cezayir Eyaletleri: Bunlara garp ocakları itlak olunurdu. [s.372] Emr-i idâreleri bütün bütün başka halde idi. Şöyle ki: Bu eyaletler fetholundukça “yerli kolu” namıyla sekizer, onar bin Türk askeri bırakılırdı. İspanyolların Endülüs'te bulunan Arablar hakkında mütecasir oldukları harekât-ı gaddârâne sebebiyle millet-i İslâmiye ile İspanyalılar beyninde muhâsama-i kaviye hâdis olduğuna ve Devlet-i Aliyye'nin ise İspanya Devleti'yle asla muahdesi sebkat etmediğine mebni zikrolunan ocaklar halkı tedarik eyledikleri süfun-i harbiye ile ale'd-devâm İspanya sahil ve cezirelerini garet ve tüccar sefinelerini ahz ve zapt ederek ve icap ettikçe donanma-yı hümâyûn maiyetine celp olunarak hidemât-ı seferiyede bulunurlardı. Bir de ol asırda Malta korsanları İslâm tüccar sefinelerini almamak ile meşgul ve meluf bulduklarından garp ocakları dahi Devlet-i Aliyyece onlara mukabil tutulmuştu. İspanyollar bu ocakların en kuvvetlisi ve kendilerine en karini bulunan Cezayir'e defaatle hücum eylediler idiyse de küllî zayiâta giriftar olarak ric'at-ı kahkariye mecbur olmuşlardı. Giderek mezkûr ocaklarda asabiyet-i askeriye hasıl ve bunlar filasıl yeniçeri iken “dayi” tabiri ile gemi kaptanları ve sâhib-i nüfûz zabitan hâdis olmakla beylerbeyiler çokluk [s.373] hükmü kalmayıp hal vukuunda içlerinden intihab eder oldular. Ve cânib-i saltanat-ı seniyyeden dahi tasdik ve tevcih olunmaya başlandı. İki üç senede bir kere taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye hediye takdim ederler ve tersâne-i âmireden dahi kendilerine sefine ve edevât-ı harbiye ita olunur idi.

Anadolu ve Akdeniz ceziresi ahalisinin eşbehleri ve bir cinayete müttehem olup hükkâm tarafından aranılanlar garp ocaklarına firar ederler ve bazen dahi mezkûr ocaklardan mahsus memur gelip İzmir ve sair yerlerde bayraklar açarak: (Solumadan can vermek ve terlemeden mal kazanmak isteyenler bayrağımız altına gelsinler) diye dellâllara nida ettirip asker yazarlar idi. Daha sonraları mezkûr ocaklar halkına Avrupa devletleriyle akd-i mu'âhede etmeye cânib-i Devlet-i Aliyye'den ruhsat ita olunmakla ve bazen ihbar kılınmakla bütün bütün ve serbest idare istihsal eylediler. Vakıa bunların muahdesleri

devletçe mer'î olan kuyud ve şurût-u siyâsiyeyi havi olmayıp terk-i muhârebeden ibaret ve bir nevi mütareke demek idiyse de bu mezuniyet atide devlete büyük müşkilâtı davet etmiştir. [s.374]

DEVLET-İ ALİYYE'YE TABİ HÜKÛMÂT

Şerâfet-i Hicaz: Yavuz Sultan Selim'in Mısır fethinden sonra Şerif Ebu'l-Berekât Mekke'nin anahtarlarıyla emânât-ı mukaddeseden bazılarını yollayarak saltanat-ı Osmâniyeyi tanımış idi. Biraz sonraları Yemen ve Habeş taraflarında günden güne asâkir-i Osmâniye tekessür ederek 944 senesinde Haremeynü'şerîfeyne taraf-ı devletten kadı nasp ve irsal ve Sinan Paşa'nın Yemen seferinden avdetinde Cidde gümrüğünün nisf-ı hâsilâtı şerif bulunan zevâta tahsis kılındı. Daha sonraları livâ-yı Cidde ve eyâlet-i Habeş ve şeyhülharemlük hizmet-i celîlesi birleştirilip mîr-i mîrân ve vüzeraya ve Medine-i Münevvere şeyhülharemlüğü memuriyeti dahi Darüssaade ağası mazullerine tefviz olunagelmekle şeriflerin işleri şürefaya nezaret ve bedevî Arabana hükümet etmeğe munhasır kaldı. Mamafih taraf-ı Devlet-i Aliyye'den uluvv-ü şânlarına ihtiramda kusur olunmayıp her sene surre-i [s.375] hümâyûn eminleriyle inci ve elmas ile murassa hilat ve nâme-i hümâyûn irsal olunup emaret tevcihi dahi bâ-menşûr ve teşrifât icra edilmektedir.

Kırım Hanlığı: Hanlar Bahçesaray'da, vezîr-i evvel ve sâni hükmünde olan ve ekseriya seraskerlik vazifesini eden kalgay, Nureddin sultanlarla sair mirzalardan her biri Kırım şehirlerinden birinde ikamet ve icrâ-yı hükûmet edip hanların bir canibe seferleri vukuunda daireleri halkını ve ahaliden harp ve darbe kadir olanları cemedip mevkib-i hâniye iltihak ederlerdi. Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den hizmet-i hânîde bulunan bin kadar askerden maada asâkir-i gayr-ı muntazama malum değil ise de sâlifü'z-zikr sultan ve mirzalar ile ümerâ-yı Tatar kendilerine mensup kabail halkıyla han ordusuna vası ve ictima hasıl oldukta otuz kırk bin ve belki daha ziyade cengâvere reside oldukları sabittir. [s.376]

Eflâk ve Boğdan emaretleriyle Raguza Cumhuriyeti: Bunlar üzerinde dahi hukûk-ı devlet günden güne kesb-i metânet etmiş ve Tırhala ile Tuna nehirleri sahillerinde olan kaleler yeniden yeniye tahkim ve ümera ve asâkir-i muhafıza ikamesiyle hukûk-u mezkûre teyit edilmiş idi.

Erdel Krallığı: Sultan Süleyman merhum Macaristan'ı fethettiğinde Erdel hâkimi bulunan Yanoş'u Budin tahtına is'ad ve sekiz on sene mürurunda vukû'-u vefâtına mebni oğlu İstefan'ı pederi makamına ik'ad etmişti. Lâkin İstefan henüz meme emer bir çocuk olup validesi vekâlet ve niyabet etmiş idiyse de Nemçeli bu vesile ile Budin'i teshir etmek sevdasına düştüğünden kal'a-ı mezkûre Osmanlı valileri yedd-i muhafazasına tevdi ve yalnız Erdel krallığı İstefan'a tevcih edilmiş idi. Erdel krallığı 1100 tarihine kadar tâbî'iyet-i saltanat-ı Osmâniyede kalmıştı.

Erdel krallarının teşrifât ve muamelâtça Eflâk ve Boğdan voyvodalarından birkaç vecihle fark ve imtiyazları olup evvela: Lakap ve menşurlarda bir zamanlar "memleketeyn" [s.377] denilen Eflâk ve Boğdan beylerine Voyvoda ve Erdel hükümdarlarına "kral" tabir ve tastir olunurdu. Saniyen: Hîn-i nasblarında memleketeyn beylerine "kuka" tabir kılınan ve kul kethüdalarına mahsus olan "kalansöve" giydirilip Erdel krallarına ise "kurune" denilen taç ita olunaglemiştir. Salisen: Memleketeynde bulunan kaleleri ümerâ-yı Osmaniye dest-i muhafazalarında olarak Erdel kıları ise krallara mevdu bulunurdu. Rabien: Memleketeyn emaretleri sonraları Rumlardan hizmet-i devlette olan bazı zevâta tevcih olunagelip Erdel krallığı ise daima ahalinin intihab eyledikleri küberaya tefviz olunur idi. [s.378]

FAİDE – 112

SULTAN SÜLEYMÂN-I KÂNÛNÎ HAKKINDA

Sultan Süleyman Han zamân-ı şerîflerinde ihtilâl-i âleme bais olan maddelerin evvelkisi budur ki: Bi-nefsihi divan eylemeyi reffeyledi. Giderek şöyle oldu ki erbâb-ı seyfi değil, beyler ve beylerbeyiler bile padişaha bilinmeden kaldı. İkinci sebep budur ki: Has huddamından silâhtarı olan İbrahim Paşa'yı def'aten veziriazam edip evvelki kaideyi gözetmedi. Giderek her padişah mahsus bendelerini ileri çekip az zamanda veziriazam etmekle ol makulelerin ahvâl-i âleme vukufu olmayıp tazeliğe ve iltifât-ı pâdişâhîye mağrur olmakla vukufu olanlara dahi sual etmeye tenezzül eylemeyip gafletletleri kemalde olmağın âlemin intizamı bozuldu.

Üçüncü sebep budur ki: Kerîme-i mükerrereleri Mihrimah Sultan'ı Rüstem Paşa'ya verip veziriazam eyledi. Kemâl-i mertebe nazarları olmağın muradına müsaade eyleyip ecdadı zamanında fetholunmuş memalikten ol kadar karyeler temlik eyledi ki mülûk-ü tavâ'iften bir padişaha hazine olmaya kifayet ederdi. Onlar dahi bazı hayrat [s.379] yapıp evlâdına vakfeylediler. Hâlâ beher sene ol evkaftan yüz yük kadar akçe gelir. Ol makule sultanların fevt oldukta havassı miriye alınırken sonra gelenler dahi vakfetmeye başladılar. Hilâf-ı şer' sırf beytûlmâl-ı Müslümân olan bu haslar zayı ve telef oldu. Sevak itikadına vebale girdiler.

Dördüncü sebep budur ki: Havass-ı hümâyûn ve muakataat ki beytûlmâl-ı Müslümândır. Veziriazam Rüstem Paşa say göstermek için hilâf-ı şer'-i şerîf-i iltizâma verip "iltizâmı ehl-i ırz-eminler kabul etmemekle" bi-ırz ve fasık Yahudi eminler eline girip mukataât ve hâss-ı humâyûn karyelerin kesrine ve harab olmasına badi oldu.

Beşinci Sebep budur ki: Merhum ve mağfurunleh hazretleri kulun(askerin) kemâl-i kuvvetini ve hazinenin vefretini görüp ziyet ve şöhreti arttırıp, vüzera dahi onlara tabi olup, ba'de "ve'n-nâsi ala-dîni mülukuhum" mazmunuyla amel olup cümle âlem halkı ziyet ve şöhrete döşendi. Giderek bir mertebeye vardı ki mansıb ehlinin mahsulu ve kul taifesinin vazifesi yalnız ekmek akçesine yetişmeyip zaruri taaddi ve tecavüze muhtaç oldular. Taaddi ve tecavüz ile âlem harap oldu. Hiç bu Devlet-i Aliyye'de (şöhret ve ziyet gibi zarar-ı sâri) bir bidat yoktur. Rüstem Paşa damadı Ahmed Paşa ki Zigetvar seferinde dördüncü vezir idi. Sonra veziri [s.380] azam oldu. İbtida vezir olduğunda esbâb-ı ihtîşâmdan ancak iki kürkü var idi. Lâkin dört beş yüz abd-i müşterası "köle" ve ona göre cebe-hânesi var idi. Sair vüzera dahi bu minval üzere kapıları (maiyeti asker ve halkı) mükemmel olup her biri çiftliklerinde yüz katar katır ve yüz katar deve beslerlerdi. Bir yere sefer olunsa ferman geldikte bir at ve bir deve işтира eylemeyip üçüncü gün ber-vech-i isti'câl memur olduğu yere teveccüh edip kapı düzmeye ihtiyacı olmaz idi. Şimdi ise askeri ve ehl-i menâsıb ve gayrı aidelerini evlere ve bağlara ve köşklere ve samur milvetolara ve ziyete verirler. Sefer lâzım gelse iki hizmetkar ile çıkmaya kadir olamazlar. Şöhret afettir demişler. Filhakika azim afettir.[Koçi Bey Risalesi]

FAİDE – 113

ELKAB – UNVAN

Emir: Yıldırım Bayezid'in büyük Şehzadesi Çelebi Süleyman Bey'in sikkelerinde bu unvan vardır. Başka Osmanlı sikkelerinde yoktur. [s.381]

Han: Çelebi Sultan Mehmed zamanında Sultan Anmed-i Sâlis asrına kadar padişahlarımızın yalnız pederleri namına ilâveten isti'mal edilmiştir. Meskûkâta “han” ve “sultan” unvanlarını vaz ettiren Çelebi Sultan Mehmed'dir.

Hâdimü'l-Haremeyni's-Şerîfeyn: Sultan Selim Haleb'i fethettiği haftanın cuma namazını Melik Zahir Camii'nde eda etmiş idi. Hatib, hutbede “Malikü'l-Haremeyni's-Şerîfeyn” diye namını yad eder etmez derhal yerinden kalkarak:

“Haremeynin mâliki olmak ne de haddimdir. Ben, haremeynin hizmetkârı olmakla iftihar ederim” diyerek büyük bir eser-i tevâzu göstermişti. Bu unvan ibtida Hille şehrinde kesilen sikkelere darp olunmuştur.

Sultan: Sultan Orhan ile Sultan Murad-ı Evvel ve Yıldırım Bayezid zamanlarında kesilen akçelere unvan konulmamış idi. Çelebi Sultan Mehmed [s.382] ilk defa olarak sikkelerine sultan unvanını yazdırmıştır. Elde bulunan bazı sikkelerde Sultan bin Sultan ve son senelerde dahi “Essultan İbni's-Sultan” yazılıdır. Sultan Selim-i Evvel'in (923)te Mısır'da kestirdiği sikkeler üzerinde de “Sultan” unvanı münderiçtir. Hatta bu altınlara “Sultânî” denirdi.

Sultânü'l-Berrin ve Hakanu'l-Bahreyn Es-sultan ibnü's-Sultan: Bu unvan ibtida Bayezid-i Sâni devrinde kesilen altın sikkelere derc edilmiştir.

Şah ve Şehinşah: Yavuz Sultan Selim'in İran'a galebesi üzerine bu unvanlar, sair elkâb-ı şâhâneye zamime edilmiştir. Sultan Süleyman-ı Kânûnî ile Selim-i Sâni'ye ve Sultan Murad Han-ı Sâlis'e mensup sikkelerde “Şah” unvanı vardır. Sultan Selim-i Evvel'in altınları üzerinde “Şah” kelimesinin bulunmasından dolayı o vakitler İran'daki memâlik-i Osmâniye ile Arabistan ve Mısır'da bu altınlara “Şahî” denirdi. (1000) tarihine yakın zamanlara kadar akçelere mahsus olmak üzere dahi “Şahî” namı kullanılırdı.[s.383] Dâribü'n-Nadr sâhibü'l-izzî ve'n-nusri fi'l-berri ve'l-bahreyn: (855) senesinden (1171) senesine kadar basılan bazı sikkelerin üzerinde yazılıdır.

Melik-i A'zam: Yalnız Fatih Sultan Mehmed'in ibareleri Rumca olarak darp ettirdiği sikkeler üzerinde mündemiçtir.

Melikü'l Devleti'l Osmaniye ve'l müstened bi-tevfikati'r-rabbâniye: Sultan Abdülaziz Han'ın bazı madalyalarıyla şimdiki imtiyaz madalyaları üzerinde ve arma-i Osmânînin merkezinde menkuştur.[Takvîm-i Meskûkât-ı Osmâniye]

FAİDE - 114

SULTAN SÜLEYMAN-I KÂNÛNÎ VE FRANSA KRALI İKİNCİ HANRİ

1544 sene-i milâdîde (yani 950 ve 951 seneleri) Fransa'nın Krepi şehrinde Fransız kralı Birinci Fransuva ile Almanya imparatoru Şarlken [s.384] arasında akdedilen musalaha, Fransa ittifakının sağlamlığı hakkında Süleyman Kanûnî'ye epeyce şüphe vermiş, hatta müşarünileyh üç sene sonra İstanbul'da Şarlken ile bir muahede bile akdeylemiş idi. Bu muahede âdetâ beş senelik bir mütareke olup “hâl-i hazır”ın muhafazası yani hudûd-ı tarafeynin aynı halde kalması şartıyla Avusturya'nın senevî otuz bin duka altını vermesi meşrut idi. Avusturya bu haraçtan, bu zillet-i mecbûriyeden bir buçuk asır sonra “Karlofça Muahedesini zamanında” kurtuldu. Maahaza bu mütareke müddetinden evvel bozuldu. Fransa kralı İkinci Hanri Türkler ile olan münasebâtında daha ziyade sebat ve tamamîyet göstererek pederinin akdine çalıştığı bu mütarekeyi men etmek istemiş ve adamlarından d'Aramon (Daramon)u Sultan Süleyman'ın İran seferinde müşarünileyhin yanında bulunmak üzere yollamış idi ki maksadı Fransa'nın kaybettiği nüfuzu iadeten iktisap etmek idi.

Avrupa'da muvâzene-i siyâsiyenin muhafazası için İngiltere'ye güvenilmek caiz olamıyordu. Çünkü kral Yedinci Hanri ölmüş ve yerine bir çocuk câlis-i taht olmuş idi.

Şarlken (1547)de yani (954) sene-i hicriyede Melburg'te Almanya Protestanlarını muzmahil etmiş Cenova'da zuhur eden bir ihtilâl ile beraber [s.385] Papa Üçüncü Pol'un oğlu Piyer Luiçi'nin Parm dukasını katletmesi üzerine İtalya hakkındaki emel-i istîlâ-cûyânesi meydana çıkmış idi. Üçüncü Pol pek ziyade mükedder bulunduğu cihetle Osmanlıları İtalya'ya davet edeceğini söylemiş idi. Bu aralık Napoli'de bir ihtilâl çıktı. Fakat Sultan Süleyman Asya'da idi. Hayreddin Paşa dahi irtihal eylemişti. İkinci Hanri, Hayreddin'in hayru'l-halefi Turgud ile hafiyen müzakere ederek İspanya veliahtı İkinci Filip'i aşırmaq için ta'lîmât-ı muktaziye verdi. Turgud'un Fransa hizmetine girdiği ve Marsilya limanının onun için mühimmât ve zahair deposu ittihaz kılındığı rivayetleri şayi oldu. Şarlken Tunus'ta Afrika ve Monastır mevkillerini aldığından Turgud bi'l-mukâbele Malta şövalyelerine tabi olan Trablus [s.386]garp'ı aldı, Sicilya'yı tahrip etti. Fakat Malta'da muvaffak olamadı. Yine bu sene İkinci Hanri İtalya muharebesine başladı.

Turgud'un meşhur Andera Dorya'yı Napoli sularında mağlup ettikten sonra Fransa amirali Polin Dö Lagard ile birleşerek Cenevizliler elinde bulunan Korsika adasının bütün mevâki'-i bahriyesini zapt ettiği malumdur. Bu vakalardan sonra İspanya veliahtının, on ikinci Lui'nin karısı olup Fransa kraliçeliğinde bulunmuş olan Mari Dangaltr ile izdivacı meselesinde Fransa, Osmanlıların muavenetine muhtaç kalmıştır. Sultan Süleyman ikinci İran seferinde bulunuyordu. Bu cihetle Fransa hükümeti Codignac (Kodinyak) namında bir sefir yollayıp Osmanlı askerinin Avrupa kıtasında bulunması hakkında [s.387] Amasya'da bir muahede imza ettirdi. Avusturya imparatoru Ferdinand'ın şehir-i mezkûre izam ettiği Vérantius (Vorantiyos), Zay ve âlim-i şehîr Busbecq (Busbek)ten mürekkep hey'et-i sefâret ise ancak bir mütarekeye nail olabildiler. Bu mütarekede Şarlken ile müttefikleri dahil değil idi. İkinci Hanri Turgud'u Napoli krallığı aleyhine saldırtmak istedi ise de Turgud miadında yetişemedi. Bunun üzerine Fransızlar Korsika'daki Kuret mevkiini kaybettiler. [s.388]

İkinci Hanri, Süleyman-ı Kanunî'ye yazdığı namerde "Muhibb-i eazz ü ehassım" terkiibini kullanırdı. Hatta 961 ve 962 tarihlerinde yazdığı bir namede İtalya, Napoli, Sicilya, İspanya ve Flandar ahalisinin ve Hindlilerin ağır vergilerle tekâlîf ve mezâlîm-i askeriye altında kalarak isyana müheyya oldukları cihetle buraların kolaylıkla zapt edebileceğini ve İmparator Ferdinand elçilerinin teklîfât-ı ca'liye ve riya-kârânesine aldırılmamasını bildirmişti. Târîh-i mezkûrda Piyale Paşa kumandasında bulunan donanma-yı hümayûn İtalya'nın Toskana sularında görünerek Piombino (Peyombino) mevkiine hücum etti. Ba'de müşarünileyh, Fransa donanmasıyla birleşerek Korsika'daki Kaloy şehri muhasarasına yardım ve Bastiya mevkiindeki nümâyiş-i bahriyeye iştirak eyledi. [s.389]

Şarlken'in mevkii kesb-i vehâmet etmiş idi. İkinci Hanri ile Voçel'de imza ettiği mütareke imparatorun istifası mukaddemesi idi. Bu münasebetle Şarlken, Ferdinand'a Osmanlılarla behemehal akd-i müsâlaha eylemesini tavsiye etti.

Voçel mütarekesine Sultan Süleyman iyi gözle bakmadı. Bunun üzerine İkinci Hanri'ye bir name yazarak Şarlken'in istifaya mecbur olacağını ve oğlu zevk u safaya müptelâ olmakla beraber muharib dahi olmadığı cihetle badema bununla uğraşamayacağını bildirdi. Diğer taraftan da sefiri Kodinyak vasıtasıyla Avusturya ile akd-i müsâlaha edilmemesi esbabını ihzar eyledi. [s.390]

FAİDE – 115

HÜRREM KADIN EFENDİ

Ernest Levis ve Rambo nam müverrihlerin târîh-i umûmîsinden mehuzdur: Ahd-i

Süleyman Hân-ı Kânûnî'de Bilhassa bir kadın Türkiyenin idbâr-ı istikbâlini mucib olacak büyük bir rol oynamıştır. Tatarlar Kırmızı Rusya dahilinde icra ettikleri akınların birinde Rugatino namında bir papazın kızını esir etmişlerdi. Bu kız harem-i sultânî için satın alındı. İhtimal ki güzelliğinden ziyade letâfet-i yâl u bâli, hiddet-i zekâsı, tab'-ı şûhânesi ile sarayda bulunan sair kadınları – biraz sonra – gölgede bıraktı. Bu kızın namı Hürrem yahut [s.391] Roksalan (ihtimal ki Rus demektir) idi. Sultan Süleyman'ın, ordunun, ahalinin fevkalâde sevdiği bir kadın olup Şehzade Mustafa'nın validesi olan bir Çerkez Haseki Sultan, Hürrem'in nail olduğu teveccüh-i nâ-me'mûlü son derecede kıskandı. Bu yeni gözde aleyhine kalkıştı ise de zafer-yâb-ı intikâm olamayıp mağlup düştü.

1553 sene-i milâdiyede Venedik Cumhuriyeti'nin Dersaadet elçisi olan Bernardo, Navajori şöyle bir hikâye nakletmiştir:

(Bir gün bu iki kadın kavgaya tutuştular. Çerkez, Rus kızına:

- Ey haine! Ey satılmış et! Sen mi benimle rekabet edeceksin? Dedikten sonra tırnaklarıyla yüzünü yırttı. Bu esnada padişah Roksalan'ı çağırılmış idi. Roksalan gitmeyip:

- Benim artık efendimin huzuruna çıkacak yüzüm kalmadı. Ben satın alınmış et parçası imişim. Yüzüm gözüm yırtık, saçlarım kopuk. Nazar-ı hümâyûnu rencide etmekten korkarım. Cevabını yolladı. Padişah ısrar edip celbetti. [s.392]

Roksalan gözyaşları dökerek macerayı nakletti. Çerkez, padişahın takdirâtına karşı:

- Bu daha az. O, bundan beterine layıktır. Bu esir bütün harem-i hümâyûn erkânının huzurunda ser-furu etmelerini beynine koymuş. Cevabıyla gazab-ı sultânîyi aleyhine çevirdi. Çerkez'in sözleri padişahı o derece hiddetlendirdi ki bir daha yüzüne bakmaz oldu.

Roksalan Haseki Sultan oldu. Venedik sefiri bu münasebetle hükûmet-i metbû'asına yazdığı kâğıtta: “Zât-ı şâhâne ecdadının hilâf-ı âdâtı olarak Roksalan'ı taht-ı nikâhına alıp kadın efendi ittihaz eyledi.” Demiştir. Müşarünileyha yalnız Sultan Süleyman'ın mukarrebesi değil sözü en ziyade mesmu bir müşaviresi, (1548 - 940)ta İran aleyhine açılan seferin mürevvicesi idi. Bilahare Şah Tahmasb'ın gözdesi Sultan ile şâyân-ı dikkat muhaberâta bulunmuş ve her iki kadın tarafından şark uslûb-u beyânı üzere yekdiğere medhiyeler yollanmıştır.

Roksalan, cidden bir imparatoriçe idi. Avrupa'da herkes kuvvet ve nüfuzunu öğrenmiş idi. Polonya ayanı Birinci Sigizmund'un sefiri Opalenski [s.393] marifetiyle müşarünileyhaya bir vatandaşa yollanırçasına bir tebrîk-nâme takdim etmişlerdir. Neşat ve neşesi arasında bir hırs-ı nâ-mahdûd, hatar-engiz ve bir fikr-i ihtiyâl ve bir rûh-i intikâm-perver gizli dururdu. Çerkez'i taredtirdikten matrudenin oğlu veliahd-ı saltanat Şehzade Mustafa aleyhine kalkıştı. Ba'de Veziriazam İbrahim Paşa aleyhine dönüp her ikisini de mahvetti. İbrahim Paşa'nın katlinden sonra umûr-u hükûmet bütün bütün eline geçmiş idi. Şehzade Mustafa, İbrahim Paşa ve Şehzade Bayezid ile Sultan Selim vakayii metinde münderiçtir.

FAİDE – 116

TIMARLAR VE İDÂRE-İ ARÂZİ

Timarlar üç nev idi: Birincisi ve en külliyyetlisi “eşkinçi tımarı” idi ki mutasarrıfları “alaybeyi” bayrağı altında harbe veya sefere giderlerdi. İkincisi [s.394] “mustahfiz tımarı” idi ki hudutta bulunan camiler imamlığı ve hatibliği ile saraylar hizmetkâranına mahsus idi. Hatta sarây-ı pâdişâhîye senevî otuz bin sünbül soğanı getirmek, “çakır, “şahin” denilen kuşları tedarik ve takdim etmek ve daha bu gibi işleri görmek için de mahsus

tımarlar var idi. Padişahlar emektar sipahilerden bazılarına da mutasarrıf oldukları tımarları mülk olarak vermişler idi ki verese de kalırdı.

Bu tımar ve zeamet sahibi vefat edip de mahlûl kaldıkta müteveffanın harp ve darba [s.395] kadir evlâdı var ise ona verilirdi. Eğer velet sabi ise ifâ-yı hizmete kadir oluncaya kadar - cebeli göndermek şartıyla - uhdesine tevcih olunur ve bilâ-veled vefat eden tımar ve zeamet sahibinin dirliği cebelilerden müstehak olana verilmek üzere beylerbeyiler tezkere ita edip Dersaadet'ten berat ile tefviz olunurdu. Fakat mahlûl olan meselâ on beş bin akçelik tımar ve otuz kırk bin akçelik zeamet ise icabına göre tımarın üç beş bini, zeametnin yirmi yirmi beş bini müstehak olan cebeliye ita olunup üst tarafı şâyân-ı mükâfat görülen sair dirlik sahiplerine "terakki" namıyla taksim olunur ve böyle terakkilerle bir sipahinin tımarı yirmi bin akçeyi tecavüz ederse zeamet tanılırdı.

Bidayeten her yüz senede bir tahrîr-i umûmî icra edilirdi. Fakat Sultan Selim-i [s.396] Sâni zamanındaki tahrirden sonra böyle bir muamele yapılamadığından idâre-i arazi karışarak en sonra beratlarla yazılı olan akçeler bir emr-i i'tibârî olmuştu.

Bir sancak veya eyaletin eşkinici zuama ve erbâb-ı tımârı sefere memur oldukta hem muhâfaza-i vatan ve hem de arkadaşlarının dirlikleri umurunu tesviye eylemek için bunlardan onda biri memleketlerinde "korucu" namıyla kalırlar ve diğerleri serasker maiyetine vusullerinde "yoklama" olunup gerek dirlik sahibi ve gerek cebelileri ayrı ayrı deftere yazılarak filan sipahi ve filan cebeli "falanca paşanın defterlisidir" denilir idi ki seferde isbât-ı vücûd etmiş demek idi. Hudud boylarında kışlamak icab edince her sancak sipahisi içlerinden beşer onar adam intihab edip memleketlerine yollarlar idi. Bunlara "harçlıkçı" namı verilirdi. Bunlar memleketlerine gidip hudutta kalanlara tımarlarından harçlık getirirlerdi.[Netâyicü'l-Vukû'ât] [s.397]

FAİDE – 117

ŞAH ABBAS

Şah Abbas (995) senesinde pederi Hüdabende'nin yerine cebren İran tahtına calis olmuştur. Hamza Mirza'nın katlinde zî-medhal olduğu maznundur. Henüz yirmi sekiz yaşlarında idi. Hîn-i cülûsunda bir taraftan Osmanlılar ve bir taraftan da Özbekler hanı olan Abdullah ile uğraşmaya mecbur oldu. Özbekler Herat'ı istilâ edip Şiileri kılıçtan geçirmişler ve Horasan eyaletini çiğneyip Meşhed'i de istilâ ederek [s.398] orada ne kadar İranî varsa hepsini katleylemişlerdi. Aynı katliam Nişabur, Sebzvar, Esferayn ve sair şehirlerde de icra edilmiştir.

Şah Abbas İran'ın iki tarafla uğraşacak hali olmadığını bildiği cihetle evvel emirde Osmanlılar ile akd-i musâlaha eyledi. Fakat Abbas bu türlü bir musahalaya müddet-i medîde ser-fürû edecek bir adam değil idi. Rû-yı rızâ gösterişi Özbekleri temizlemek, ihtilâlât-ı dâhiliyeyi teskin etmek ve su-i isti'mâlâtı ortadan kaldırmak emeline mübteni idi. Ba'de'l-musâlaha Geylan, Mazenderan, Buristan'ı erbâb-ı tagallüb yedinden istirdad ederek Herat kurbunda Özbekleri mağlup etti ve Horasan eyaletinden çıkardı. 1000 tarihlerinde de Özbekler Hanı Abdülmü'min ile çarpışmak üzere evvela Nişabur'a ba'de Damğana'ya girdi. Sebzvar ve Esferayn'ı alıp yine Kazvin'e döndü. Hatta Özbekler arazisine dahi tecavüz ederek Belh şehrini aldı. Kandahar'ın zaptı üzerine bütün [s.399] Afganistan'a hâkim oldu. O zamanlar Hindistan'da bulunan Hind-i Şarkî nam İngiliz kumpanyasının yardımıyla Portekizlilerin elinden Hürmüz'ü aldı ve inci saydıyla meşhur olan Bahreyn adaları karşısındaki Gomibon limanını işgal ederek burasını Bender Abbas tesmiye eyledi. İleride göreceğimiz vecihle ikinci İran seferinde Azerbeycan, Gürcistan, Şirvan ve sair Kafkas mevakiyle Bağdad ve Diyarbakır'ı zapt ve teshir eylediği esnada İran devleti Sind nehrinden Fırat'a kadar imtidat etmiş ve bir cihetten Kafkas ve

Bahr-i Hazar'a dokunarak Ceyhun nehrini tecavüz etmek üzere bulunmuştu. Şah Abbas İran'ın ba'de'l-İslâm en büyük hükümdarıdır. Maahaza Avrupa tarihlerinin nakliyâtına göre müşarünileyhe fikr-i temeddün ve terakkiyi veren iki İngiliz asil-zâdesidir. 1597'de yani 977 tarihinde Antoni ve Robert Sherloy (Robert Şarley) namlarında olan bu iki İngiliz beraberlerinde yirmi altı süvari olduğu halde Kazvin'de Abbas'a mülâki oldular. Kendisine arz-ı hizmet ettiler. Bunlar Osmanlı yeniçerilerine [s.400] mukabil Şah'ın "gulâmân-ı Şâh" namıyla tesis ettiği piyâde-nizâm askerine muallim oldular. Şah Abbas o zaman İran'ın yegâne kuvveti olan zuama asakirini elde etmek tasavvurunda bulunuyordu. İran'da Şah'a muti olarak teşkil edilen ilk ordu işte bu ordudur. Bu İngilizler İran topçuluğunu tesis edip az zaman içinde beş yüz top ve altmış bin "alay bozan" denilen fitilli tüfek tedarik eylediler.

Şarley Şah Abbas'ı Avrupa politikasına da imale etti. Hatta Osmanlılar aleyhine bir ittifâk-ı düvelî vücuda getirmek maksadıyla Şah'ın adamları Moskova, Viyana ve Londra ve sair Avrupa merâkiz-i mühimmesini dolaştılar. Arası çok geçmeden sarây-ı şâhîye Moskova'dan, Fransa'dan, Hollanda'dan, İspanya'dan, Gran Moğol'dan ve Almanya İmparatorluğu'ndan sefirler geldi. 1626 sene-i milâdiyede İngiltere hükümeti tarafından Dodomore Cotton (Dodomor Kotton) [s.401] namında bir elçi vürud eyledi. Şah Abbas dâhil-i hükûmetinde ticaret etmeye gelen Avrupa tacirlerine imtiyazât-ı muhtelifeye verdi. Kilise inşa etmelerine ve derununda papaz bulundurmalarına müsaade eyledi. İsfahan'ı payitaht ittihaz edip Gürcü Hristiyan erbâb-ı sanâyi'in mehcer olan Cilfe varoşunu tevsî, büyük camiye tezyin ettiği gibi Çeterstun ve Çarbağ saraylarıyla Zenderud köprüsünü ihya eyledi. Mazenderan'da Merdap denilen bataklıklar hasebiyle ordu için büyük bir şose yaptırıp Ferahabad'ta sair namlarla kasırlar inşa ettirdi.

Şah Abbas'ın zulüm ve şiddeti de var idi. Büyük oğlu Sofu Mirza'yı idam ettirdiği gibi diğer iki oğlunun da gözlerine mil çektirmiştir. Fakat ölüncüye kadar Sofu Mirza'yı katlettirdiğine nedamet eylemiştir. Neye yarar değil mi? [s.402]

FAİDE – 118

İLTİFÂT-I ŞÂHÂNE – ME'ÂSSİR-İ UBÛDİYET

Özdemir Osman Paşa İran seferinden Kefe'ye muvasalatla oradan Dersaadet'e avdetinde sûret-i mahsûsada istikbal olunarak avâtif-i celîle-i mülûkâneye müstağrak oldu. Müşarünileyh Boğaziçi'nde kâin "yalı köşk"ünde südde-i seniyye-i şehriyârî'ye cebhesâ-yı rikkiyet olduğunda hilâf-ı me'mûl olarak:

- Hoş geldin Osman, otur.

Diye hitab buyurmaları üzerine Osman Paşa zemin ve dâmen-bûs olup irâde-i şâhâneye muntazır oldukça yine:

- Otur! [s.403]

Emrine binaen Osman Paşa oturup tekrar kalkmış velhasıl üç defa irâde-i seniyyeye imtisalen oturup tazimen yine kalktan sonra dördüncü defa da oturup muharebelerini nakleylemesi ferman buyurulması üzerine Osman Paşa son seferini arz ve beyana bed' ile Aras Han'ın mağlubiyeti maddesine geldikte zât-ı şâhâne sözünü keserek kendi başındaki tuğu çıkarıp Osman Paşa'nın başına takmıştır. Paşa-yı müşarünileyh hikayesine devam ile Hamza Mirza'nın mağlubiyeti vakasının tarifinde yine hünkâr sözünü keserek: [s.404]

- Bunun semeresini görürsün.

- Buyurarak kendi murassa hançerini Osman Paşa'nın beline taktığı gibi müteakiben İmankulu Han'ın bozgunluğu keyfiyetinin istimaında dahi evvelkinden daha ala bir tuğ ile paşa-yı müşarünileyhin ser-i ubûdiyetini tezyin buyurmuşlardır. Elhasıl

Osman [s.405] Paşa Kefe’de Tatarların muhasarası tahtında üç dört bin askerin ne vecihle mukavemet eylediği ve hanın nasıl katl ve idam olunduğu tafsilâtıyla hikâyesine hitam verdikte Sultan Murad Hazretleri mübarek ellerini kaldırıp birçok duadan sonra şeref-vâki olan işâret-i seniyye üzerine Osman Paşa diğer bir odaya alınıp elbise-i hümâyûndan kendisine bir kat kisve-i fâhire iksasıyla da taattufât ve inâyât-ı mübâhât-âyât-u şehinşâhîye gark edilmiş ve üç hafta sonra İran seferi serdarlığının inzimamıyla mesned-i sadâret uhde-i liyâkatına tevcih buyurulmuştur. [Târîh-i Siyâsî]

FAİDE – 119

OSMANLI TARİHLERİ NÜMUNELERİ – HABER-İ İSYÂN-I MİHAL VOYVODA-İ EFLÂK

Eflâk memleketinde koyun ve sığır ve asel ve nemek çok olup Voyvodalar tecdid olundukça İstanbul tüccarı ve ağniyası akçe verip varıp akçelerine reayadan [s.406] koyun ve asel ve revgan cem ederler idi ve ziyade murabaha mukabilinde bu eşyayı talep ettikçe nice niza vaki olurdu. Hatta muameleciler akçe isteyip beylere sebb ve lan ile cefa ederler idi. Mezbur Mihal dârü’l-ümerâsı olan Bükreş’te dört binden ziyade dayinleri ki ekser yeniçeriler ve ekâbir kulu riba-horlar idi. Her gün üzerine hücum edip sarayını taşılayıp ellerine giren eşyayı alıp kapısında bulunan adamları döverler idi. Cefa ve eziyetleri melunun Mihal canına kâr edip bir gün bunları davet ve nasihat yüzünden birkaç söz ile izhâr-ı mürüvvet eyleyip:

- Beni katletseniz malınız zayı olur. Gelin sözüme tabi olup Eflâk memleketi nevahisine tayin olunan adamlar ile varıp tahsil olunan malı getirin ve içinden akçenizi alın dedikte nice tereddüt ve inattan sonra razı olurlar. Lâkin tahsil edip getirdikleri mal cümle duyununa vefa etmeyip mürabahaları isterler. Hesapları görülmeye Yerköyü kadısını davet eder. Hasta bulunmakla naibi Ali Can Efendi varır. Zira Eflâk’ta ehl-i İslâm ile bir dava lâzım gelse Yerköyü kadıları varıp fasletmeye memurdurlar. Ali Can hesapların görür meselâ altmış yük akçe dava eden adam temessük ibraz eder. Mihal, gerçek temessük benim ama ne verdin, ecnas ve bahasıyla beyan eyle dedikte nice ibram ve nizadan sonra [s.407]

beyana razı olur. Meselâ nakit on yük akçe, bir murassa hançer yirmi yük akçe, bir raht beş yük cümle altmış yüke çıkar. İmdi Müslüman verdiği eşyayı rub’u bahasına al. Beş yüke verdiğin şeyi bir yüke alıvereyim diye hezar niza ve mücadeleden sonra altmış yükü otuz yüke razı eder. Ve kadiya sicil ve kıymet ettirir. Kendi kâtiplerine dahi yazdırır. On yükten aşağı olanları bunlar cüzidir diye hesaba dahil etmez. Bu vecihle duyunu altı bin yük akçeye indirir.

Mezbur Ali Can’dan menkuldur ki: Taşra çıktım, eskiden aşına bir kâfir yanıma gelip:

- Ali Can Hoca, yirmi yıllık dostumsun, bu saat çıkıp ikindiye kalma. Yerköyü’de bile durmayıp Rusçuk’a can atagör. İş işten geçti.

Deyip gitti. Vakıa şehirde Bükreş hilâf-ı âdet hareket ve bigâne küffar guruhunun köşe köşe cemiyetlerin görüp filhal Koçi’ye Araba binip acilen Yerköyü’ye geldikte kadıyı agâh edip kalkınca meğer ol melaîn ol saat cümle dayinleri ve onda bulunan Müslümanları katliam edip guruh ile gelip Yerköyü bastılar. Gayrı çare olmayıp şinaver olmakla yüzerek Tuna’yı karşıya geçtim. Bir adam dahi geçti, fakat ikimiz halâs olup umumen Yerköyü’de olan dört binden ziyade ehl-i İslâm’ı erkek ve avrat ekserisini katl ve nicesini esir edip ateşe vurdular. (1002 Cemaziye’l-evveli).

[Naimâ – Cild-i Evvel] [s.408]

NEDİMLER VE MUKARREBLERİN SEYYİÂTI

(11'inci asr-ı hicrîde umûr-u devlette görülen tağayyurât ve seyyiâtın tarihçesi olmakla bu faideye pek ziyade dikkat lâzımdır.)

982 tarihine gelince vüzerâ-yı izâm istiklâl-i tâm üzere olup vezâret-i uzmâ sadrında olanların umuruna bir ferd müdahaleye kâdir değildi. Azil ve nasb ellerinde olup padişah ile beyninde olan muamelâta kimse vakıf değil idi ve bir maslahata müdahaleye kimsenin zehresi yok idi. Târîh-i mezbûrdan beri nüdema ve sair mukarrebân huzûr-ı pâdişâhîde hayyiz ve rütbelere bulup “umûr-u saltanata müdahale eder oldular”. Veziriazam önlerinde nice teklifât eder oldular. Veziriazamlar bunların muratlarına müsaade etmezlerse cümlesi yek dil ve yek cihet olarak huzûr-ı [s.409] Hümâyûnda haklarında nice iftiralar edip tahrîk-i silsile-i gazab-ı pâdişâhî etmekle bî-günâh ve kimi “katil, kimi “nefy” ve kiminin mal ve menalini aldırıp küllî hakaret ettirirler. Cümleden beri mukaddema memâlikin Acem üzerine serdar tayin olunan Ferhat Paşa tarîk-i gazâ ve cihâtta kemer-bend-i içtihad olup Yemen Devlet-i Aliyye’de bunca hizmetler vücuda getirip arsa-i memleket-i Acem’den on iki eyalet yeri kabza-i tasarrufa getirip memâlik-i pâdişâhîye ilhak ettikte şâh-ı gümrâh:

“El-âmân ey âsâf-ı âlfî-himem-i sâhip-kırân”

Diyü tâlib-i sulh ve eman olup karındaşı oğlunu Haydar Mirza bir nice tuhef ve hedaya ve bunca tefârîk-i girân-bahâ ile muhayyem-i bâr-gâh-ı paşâ-yı müşârünileyhe gönderip tazarru ve niyaz edince paşâ-yı müşârünileyh dahi muradına müsaade edip:

“Fetih ve nusret bir yemin ve baht-i devlet bir yesar”

Âsitâne-i sa’âdet-medâr tarafına azimet edip birâder-zâde-i şâhî bilesence (beraberinde) südde-i devlet-penâha götürüp teslim etti. Bunca hizmetler mukabilesinde taraf-ı saltanat-i aliyyeden iltifatlar ve nüvazişler ve inamlar memul iken nüdema ve mukarrebân ve hussâd-ı bed-gûyândan bazıları İbrahim Paşa, Sinan Paşa, vesaire) müşârünileyh hakkında nice iftiralar edip bilahare bî-günâh katlettirdiler. Ve mukaddema Sultan Murad Hân-ı [s.410] Sâlis ve Sultan Mehmed Hân-ı Gâzi Sâlis Hazretlerinin zamân-ı saltanat-ı aliyyelerinde tâ’ife-i sipâhî semt-i itâ’attan inhiraf gösterip vükelâ-yı devletle zor-bânde muamelesini edip Rumeli beylerbeyisi Kara Mehmed Paşa’yı ve Babüssade Ağası Gazanfer Ağa’yı istemeyiz diye katlettirip ve nice ehl-i irza taarruz ve reaya ve berayaya zulüm ve taaddi üzere olup bir ferd defaten çare bulmayıp, merhum Yemişçi Hasan Paşa hüsn-ü tedbîr ve re’y-i cemîli ile yeniçeri ocağını kola alıp ale’l-gaflet İstanbul kapıların kapatıp, tâ’ife-i mezbûrenin eşkıya ve eşrârını bir anda tum’e-i şemşîr-i kahır edip, haklarından gelmişken onu dahi pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerine bî-cürm ü günâh gammad edip bilahare katlettirdiler. Derviş Mahmud Paşa ve Nasuh Paşa gibi dilîr ve dilâver, merd-i bahâdır nice sadık vezirleri bazı eshab iraz nice iftiralar edip haşa sümme haşa saltanat-ı aliyyeye suikastı vardır diye mazhar-ı gazap-ı pâdişâhî ettiler. Onlardan sonra gelen vüzerâ da bizzarure iç halkına “saray halkı” mütebaat ve hevalarına muvafakat edip her ne murad etseler diriğ etmez oldular. Onlar dahi nice umura müdahaleye başlayıp gazavât ve mukatele hakları olan nice yüz yıl mukaddem fetholunmuş kura ve mezariü birer tarik ile kimini “paşmaklık” ve kimini “arpalık” [s.411] ve kimini temlik ettirip ve kendilere istiğna geldikten sonra her biri tevabiine nice tımarlar ve zeametler ettirip erbâb-ı seyfin dirliklerini kattettiler. Ve beytü’l-mâl Müslümîni izaat edip âlemi bu şekle koydular. Bundan sonra yine kanaat etmeyip bâb-ı irtişâyı küşade kılıp sancaklara ve beylerbeyliğe ve sair menâsıb-ı pâdişâhîye müdahaleye başladılar. Bir alay nâ-ehil ve nâ-müstehak lâşe-i rüşvetine tama edip ve kimine beylerbeylik alıverip erbâb-ı istihkâk olan bir alay kâr-dîde ve emektar

yarar ve şeca'at-şi'âr kullar kûşe-i mezellekte bî-nâm u nişan kalıp pâyimâl-i fakr u fena oldular ve erbâb-ı tımar ve zeamet bi'l-külliyeye yok oldu. Fetih ve nusret bertaraf oldu. Zapturapt, âlemden kalktı. Ulûfeli kul dünyayı tuttu. Ve sipahi guruhunu bastırdı. Ve namdarları vükelâyaya tabi olup her ne kadar fitne ve fesat zuhur ettiyse bu makulelerden oldu ve harem-i hümayûna Türk ve Yörük ve Çingene ve Yahudi ve bî-dîn ve bî-mezhep nice kılaş ve ayyaş şehir oğlanları girer oldu.

[1041'de yazılmış Koçi Bey Risalesi] [s.412]

FAİDE – 121

OSMANLI SİKKELERİ

Eşrefî: Selim-i Evvel Mısır'ı fethettikten sonra (923) tarihli ve namına olarak orada altın sikke kestirmiş ve bunların üzerinde yalnız “Sultan” unvanı derciyle iktifa etmiştir. Üzerinde şah unvanı bulunmayan işbu altınlar ile diğer emsaline Mısır'da “Sultanî” denildiği gibi “Eşrefî” dahi denir idi. Sair memalikte olduğu gibi Mısır'da dahi sâhib-i sikke olan hükümdarın namına nisbet etmek adet olduğundan Sultan Selim'e mağlup olmuş olan Mısır mülûku tahta cülûs zamanında ecdadının eserine ittibaen “Melik Eşref” unvanı takınmış olmasıyla bu namlara kesilmiş olan altınlara “eşrefî” ıtlak olunmuştu. Sultan Selim dahi beraberinde bir miktar altın ve gümüş meskûkât bulunduğu halde avdet eyledikten sonra Osmanlı altınları “eşrefî, şerafi, şerifi” [s.413] isimleriyle yâd edilmeye başlanmıştır. Hatta ecnebi altınları bile ara sıra bu nam ile zikredilmiştir. Bu altınlar yalnız bir iki sene darb edilmiş ve ba'de oralarda kesilen altınlarda ber-mutâd kisve-i Osmânîye tahvil kılınmıştır.

Bir de “cedîd-i eşrefî” var ki Sultan Mustafa Han-ı Sâni zamanında ilk defa tuğralı olarak darp olunan altın sikkelerdir. Buna “tuğralı altın” dahi denirdi. Mısır'da bu altınlara “zer-i mahbûb” namı verilmişti.

Esedî: “Eküdolyon” denilen kuruşlar. Kuruş bahsinde malûmât verilecektir.

Aynalı: Üçüncü Sultan Mustafa zamanında kesilmiş bazı büyük kıtadaki altınlara lisân-ı avâmda verilen nam. Bu altınların kenarları munakkaş olmayıp tuğra ile yazılar etrafında sade veya noktalı ikişer üçer degirmi çizgiler mevcut olduğundan aynaya teşbih olunmuştur. [s.414]

Altmışlık: Sultan Mustafa-yı Sâlis zamanında altmış para kıymetinde madrub çifte zulte.

Ellilik: Selim-i Sâlis zamanında kesilmiştir.

Altılık: Sultan Mahmud-ı Sâni devrinde 1249 tarihinde aksamıyla beraber darp edilmiş sikke.

Barbut Altını: 2 kırat vezninde eski bir altın sikke ki yüzlük Osmanlı altını hesabıyla 3 kuruş 3 para idi.

Beşlik: Sultan Mahmud-ı Sâni devrinde kesilmiştir. Cihadiye, yeni beşlik ve diğer yeni beşlik namlarıyla üç nevdir.

Para: 818 tarihinde Mısır memlûkü Melik Müeyyed'in namına nisbetle Müeyyedî diye bir sikke kesilmiş idi. İşte bu sikkeye (1045) tarihlerine doğru para denilmiştir. Altının kesrini teşkil etmek için müstamel [s.415] olan akçenin miktâr-ı mu'ayyeni ale'd-devâm tahallûf ve tezayüd eylemesinden naşi yeni bir kesir ihracına ihtiyaç görülmüş ve bunun üzerine akçeden daha büyük kıtada olarak para kesilmiştir. Bu para Osmanlı kuruşlarının zuhuruyla beraber onların kesri yani ufaklığı olmuştur.

Sümün: (1040) tarihlerinde külliyyetle münteşir olan ecnebi kuruş aksamından bir nev sikkedir. Bu sikke beş “su” kıymetinde idi. Marsilya tüccarı Fransız sikkelerini külliyyetle nakil ederek küçük ve şekil ve kıtaları zarif olmakla Osmanlılar rağbet etmişler ve bunu

riyalin sekizde biri zannederek sekiz adedini bir “ekü” yani bir riyal olarak ahz ve kabul etmişlerdir. “Sümün yani sekizde bir” tesmiye bundandır.

Cedid Zer-i İstanbul: 1128 tarihinde darp ve ihraç olunan bir altın ki buna “zincirli” dahi denilirdi. [s.416]

Cedid Zincirekli: Zincirek küçük zincir demektir. Şimdiki altınlarda olan “tırtıl”a vaktiyle zencir denirdi. Cedid zincirekli 1138 tarihinde Tebriz, Tiflis ve Revan darbhanelerinde Sultan Ahmed-i Sâlis namına darp olunmuş altın sikke. Bunlardan herbiri yirmi dört ayarında halis altın idi.

Cihadiye: Sultan Mahmud zamanında masârif-i harbiyeye karşı darp edilmiş beş kuruşluk.

Hayriye Altını: Sultan Mahmud-u Sâni'nin yirmi birinci sene-i cülûsundan bed' ile yalnız iki sene darp edilmiştir. Lisân-ı avâmda “gazi” ve “sandıklı” altını namıyla yad olunurdu.

Dârü'l-Hilâfe Altını: Sultan Mahmud-ı Sâni'nin yalnız on beş ve on altıncı sene-i cülûsunda kesilip birinde “Dârü'l-hilâfetü'l-aliyye” ve diğesinde “Dârü'l-hilâfetü's-seniyye” yazılmıştır. Bunlara beyne'n-nâs “surre” altını denirdi. [s.417]

Rumi Altını: “Atik Rumî” denilen altın ki Sultan Mahmud-ı Sâni'nin dokuzuncu sene-i cülûsundan üçüncü sene-i cülûsuna kadar dört sene darp olunmuştur. Bir de “Cedid Rumî altını” vardır ki bu da dokuzuncu sene-i cülûsundan on beşinci sene-i cülûsuna kadar darp olunmuştu. Bunlara beyne'n-nâs “Yazılı Mahmudiye” denirdi.

Zülte: Slav lisanında kuruş manasına olup Slavca “Zolota”dır. Leh lisanında “Zloty” gümüş kuruşlara alem olmuştur. Rusça “Zoloto” altın manasınadır. Bu kelime bize Lehistan'dan gelmiş ve tarihlerimizde “Zülte, Zolota, Zolota, Zolta” şekillerinde muharrer bulunmuştur. Kuruşun ufaklıklarından idi. Mustafa Han-ı Sâni zamanında tedavüle başlamış ve Birinci Abdülhamid zamanına kadar devam etmiştir. (30) para kıymetinde idi. Bir de Birinci Abdülhamid Han asrından sonra “çifte zülte” darp edilmiştir. 1128 tarihlerinde tanzim olunan bir tarifede eski gümüş zülteye 88 akçe fiyat konulmuştu. [s.418]

Zer-i İstanbul: 1128 tarihinde tâmmü'l-vezn ve hâlisü'l-a'yâr olarak yüz adedi yüz dirhem gelen kenarı zincir dâ'iresinin etrafı Rumî nakışlı, ortası musaykal, vusta tuğralı ve arka tarafının ortasında dahi “darebe fi'l-İstanbul” yazılı bir altın idi.

Zer-i Kamer-tâb: Sultan Mustafa-yı Sâlis zamanında kesilmiş sikkelerden idi. Mahremiye ve sair atayaya mahsus idi.

Sultanî: Trablus, Tunus ve Cezayir darbhanelerinde darp olunmuş Osmanlı altınlarının nâm-ı kadîmi.

Şahî: Selim-i Evvel'in “Şah unvanıyla madrub bir sikkesidir. Bin tarihlerine yakın zamanlarda dahi akçelere mahsus olmak üzere kezalik “şâhî” namı kullanılmıştır.

Tuğralı (Mısır Tuğralısı): Mısır darbhanesinde kesilen Eşrefilere devr-i Sultan Ahmed Han-ı Sâlis'te verilen isim.

Adlî Altını: 1223 senesinde darp edilen altındır. Bunlarda Sultan Mahmud-ı Sâni tuğrasının sağında Adlî mahlası yazılıdır. “Atik Adlî” ve “Cedid Adlî” namlarında iki nevi vardır. [s.419]

FAİDE – 122

ASR-I SULTAN MURAD-I SÂLİS'TE YEVMİYE ALAN ÜMERA VE BENDEGÂN

1- Yeniçeri Ağası

10- Kapıcıbaşılar

- 1- Çakırcıbaşı
6- Sipah, Silâhdaran, Ulûfeciyan ve gurebâ-yı yemîn ve yesâr ağaları
1- Cebecibaşı
25- Muhadim-i vezir ve ulema ve umera ve defterdaran ve ağayan
1- Miralem
3- Büyük, küçük Mirahor ve Çaşnıgirbaşı
2-Çavuşbaşı ve Kapıcılar Kethüdası
7- Üzengi ağalıklarından mazul bulunanlar
32- Ağayân-ı mütekâ'idîn [s.420]
5- Ağayân-ı ehl-i hıref 24- Dîvân-ı hümâyûn katipleri
16- Hazine-i Âmire kâtipleri
20- Ahkâm-ı Maliye kâtipleri
5- Şâkirdân-ı müneccimân
833- Mehterân-ı hayme
19- Dış hazinedarları
15- Müezzinler
57- Şatırlar
319- Has ve hilat terzileri
13- Buğdan ve Eflâk voyvodalarının kapı kethüdarları
133- Hâzine-i Âmire şakirdleri
25- Meşâhire-horan
41- Etibba-i Yehud
228- Mehterân-ı alim
44- Mimarlar
36- Sakalar
1129- Matbah-ı Âmire ve kiler halkı
22- Etibba [s.421]
947- Hademe-i ehl-i hıref
1925- Dergâh-ı âli kapıcıları
417- Bab-ı Hümâyûn kapıcıları
4322- Büyük ve küçük ahırda bulunan sarraç ve hademe

Sarayda bulunan huddam vesaire:

- 809- Enderun gulamları ağalarla beraber
324- Dergâh-ı âli çavuşları
276- Şahinciler
109- Teber-dârân-ı hâssa
433- Dergâh-ı âli müteferrikaları
271- Çakırcılar
45- Atmacacılar
Bunların mecmuu (12860) kişi idi. [s.422]

FAİDE – 123

YENİÇERİ NİZAMINA HALEL GELMESİ

Yeniçeri ocağına ecnebi duhulu 909 tarihinden beri olup sebebi bu olmuştur ki:

Târîh-i mezbûrda cedd-i emcedleri Sultan Mehmed Han-ı Sâlis Hazretlerinin sûr- u hümâyûnları vaki olup ve iki ay miktarı şeb u ruz mütemadi olup, etraf ve eknaftan bî-

had ve bî-şümâr halâ'ik cem olup izdihâm-ı nâs bir mertebeye vardı ki nice adamlar helâk oldu. Define çare olmayıp bezir yağıyla yağlanmış tulumlar peyda edip bilahare halkı müzahameden men için ol tulumlarla halka hücum ettikçe halk bir miktar aralanıp, sûr-u hümâyûn tamama varıp, tâ'ife-i mezbûreye riayet olunmak lâzım geldikte cümlesi yeniçerilik isteyip, gayrı nesne ile müteselli olmayacak [s.423] taraf-ı saltanat-ı aliyyelerinden muratlarına müsaade buyurulup, ol tarihte yeniçeri ağası olan Ferhat Ağa'ya emrolundukta ağa-yı müşârünileyh dahi ocak zabitleriyle meşveret edip, cümlesinin reyî bunun üzerine oldu ki “böyle olursa ocağımıza ecnebi ve bigane duhul eder. Ocakta cari olan kanun ve kaide elden gider. Devlet-i Aliyye'ye bunun zararı vardır.” diye razı olmadılar. Bilahare akîbet-endîş olmayan bazı nüdema ve mukarrebânın padişah hazretlerine ilhah ve ricalarıyla taraf-ı saltanat-ı aliyyeden tekrar murat olunup, ağa-yı müşârünileyh kabul etmeyip, azlî ihtiyar eyledi. Yerine ağa olan Yusuf Ağa tâ'ife-i mezbûreyi “ağa çerağı” namıyla ocağa dahil edip bir bidat ihdas eyledi. Ba'de Aksarayî Mehmed Efendi nam yeniçeri kâtibi Ferzend Sipahi ve 1030 tarihinde yeniçeri ağası olan Mustafa Paşa dahi “becayış” namlarıyla birer bidat dahi icad edip bu tarik ile yeniçeri ocağına koydular. Ocağın revnak ve hüsnü gitti. İçlerinde cari olan kanun battı. Herc ü merc oldu. [s.424]

Pir ve amel-mânde olandan gayrı “otrak” (mütekaid demektir) olmak kanuna muhalif iken hâlâ taze ve kuvvet-i beden sahiplerinden on binden ziyade korucu ve otrak hâsıl oldu. Ve beytü'l-mâl-ı müslümîn bu tarikle zayi ve telef oldu. Ve çavuşlar kadimî üç nefer iken hâlâ kırk elli nefer miktarı çavuş peyda olup ve “seraser” kuşanan tâ'ife-i mumciyân yüzden ziyade olup her biri oda talebindedir. Bu sebepten her sene iki defa silsile olup, rûzigâr-dîde ve muharebe ahvalinden haberdar olup ve alaylar ve taburu bozup kaleler fetheyleyen kethüdaları mütekaid eylediler. Velhasıl lâşe-i dünya için kimi azl ve kimi nasp olunup ve nice müstehakları otrak edip, nâ-müstehakları getirip içlerinde tebdil ve tağyir eksik olmaz oldu. Birini yayabaşı veyahut bölükbaşı ettiklerinde biner ve ikişer bin kuruşların alıp ve töhmeti sabit olmayan nice emektar ve iş görmüş adamları bî-vecih [s.425] kaldırıp, ahval bilmez, rûzigâr görmemiş, âlemin germ u serdini çekmemiş nice tazeleri yerlerine getirip, ocağı harap ve yebab ettiler. Ve bilcümle her zümreye târîh-i mezbûrdan beri millet ve mezhebi nâ-malum şehroğlanı ve Türk ve Çingene ve Tatar ve Kürd ve ecnebi ve Laz ve Yörük ve katırcı ve deveci ve hamal ve ağdacı ve kattâ'-ı tarîk ve yankesici ve sair ecnâs-ı muhtelif mülhak olup ayin ve erkân bozuldu. Ve kanun ve kaide kalktı. Ol cihetten şer u şur ve fitne ve fesat âlemden eksik olmayıp nizam ve intizam bertaraf oldu. Eğer bu güne derinti asker ile lâyıık-ı din ü devlet bir maslahat görmek mümkün ola idi. Selâtin-i selef “Enarallahü teala berahinihim” münasip zeamet ve tımarı müstehakına ihsan etmezler ve kul taifesine senevî bunca hazine vermezlerdi. Ancak sefer-i hümâyûn vaki oldukta ecnâs-ı muhtelifeden bir iki yüz bin miktarı asker peyda ve tedarik ederlerdi. Ve hizmetlerin eda için terzî olan terziliğine, bakkal olan bakkallığına, attar olan [s.426] attarlığına gidip her biri sanatlarıyla meşgul olurlar idi. Lâkin bu makule asker, asker değildir. Hatta merhum ve mağfurunleh Sultan Selim Han Hazretleri Yavuz Halep ve Şam ve Mısır Kahire'yi fethettiklerinde esnâ-yı seferde etraf ve eknaftan hazine yetişmeyip bir miktar mazayaka oldukta defterdâr-ı mâl olan kimesne bir bezirgândan altmış bin sikke-i hasene istikrâz edip, onunla def'-i müzâyaka eyleyip, ba'de etrâf-ı memâlikten mal ve hazine geldikte dîn-i merkûmun edası için bezirgânı davet edip altmış bin “filori”yi defaten teslim ettikte bezirgân feth-i kelâm edip “Devlet-i Aliyye-i pâdişâhîde mal ve menalım efzundur ve dâr-ı fenâda bir oğlumdan gayrı kimsem yoktur verdiğim altmış bin filori cümleten mirînin olsun. Hemen oğluma devlet-i pâdişâhîde iki akçe cebecilik ihsan olunsun” diye tazarru ve niyaz edicek bezirgânın bu ricası sütte-i devlet-penâha arz olanda fermân-ı kazâ cereyân-ı pâdişâhî şöyle sadır oldu ki: [s.427]

“Ecdâd-ı izâmım ervahıçun cümledenizi katlederdim. Lâkin halk-ı âleme fâtihi-

Haremeyni’ş-Şerîfeyn Sultan Selim Han bir bezirgânın malına tama edip bahane ile katletmiş ve birkaç vezir ile defterdarını dahi bî-günâh idam eylemiş diye şayi olur. Ondan kaçırım. Yoksa cümlenizi tu’me-i şemşîr-i gazab ederdim. Tez, bezirgânın malını verin ve bu makule mekruhu min-ba’d bana telhis etmen. İçinizden her kim benim pak kullarıma “yeniçeri” ecnebi idhal etmeye say ederse dünyadan ukbaya imansız gidip nâr-ı cehennemden felâh bulmasın” diye beddua edip ol bezirgânın altmış bin florisi red ettirdi. Şimdi altmış bin değil altı filoriye altı cebeci ederler. Ya âlem nice abadan olsun? Ya mal ve hazain nice vefa etsin? Asker aba an-ced asker olanlardır. Ve ocak ve ocak-zâdelerdir. Bakkal, çakkal ile iş bitmez.

[Koçi Bey Risalesi] [s.428]

FAİDE – 124

ÇORBACI

Yeniçeri sınıfında bölükbaşı olup “yüzbaşı” demek idi. Her ortada yani yeniçeri bölüğünde amir ve kumandan olmak üzere bir çorbacı bulunurdu. Fakat çorbacı, çorba pişiren zabıt demek değildir. Yeniçeriler padişahların nan ve nimetlerini tahdis maksadıyla kendi heyetlerine “ocak” veyahut “ocak-ı âmire” dedikleri gibi zabıtlarına da “çorbacı” ve “aşçı usta” namını vermişlerdir. Hatta kazanlarına da “kazğan-ı şerîf” derler ve ona sancaktan fazla hürmet gösterirlerdi. İsyânlarında kazğan kaldırmak isyan bayrağı çekmek kabilinden idi.

Çorbacı, başına kırmızı ve yeniçeri ağası kalafatından daha müdevver bir “kalafat” giyer ve üzerine beyaz bir sarık sarardı. Arkasına da kırmızı çuhadan uzun kollu bir cübbe, altına uzun bir entari, bacağına kırmızı şalvar iktisa edip beline şal kuşak bağlar ve ayağında sarı mest ve pabuç bulunurdu. [s.429]

FAİDE – 125

KELİMÂT-I TÂRÎHIYE

Ocaklık: Bu tabir tersane masarifine veyahut bir kale mustahfızlarının veya bir şehrin yerli neferâtından yevmiye ulûfelerine karşılık olarak tahsis kılınmış birkaç köy veya kaza hasılât-ı öşriye ve örfiyesi demek idi. Fakat ocaklık aşara münhasır değil idi. Cizye, mizân-ı harîr ve gümrük gibi rüsumâtтан da tahsis olunurdu.

Yurtluk ve Ocaklık: Vâridât-ı öşriye ve örfiyesi ve emr-i hükûmeti mutasarrıflarına ait ve mutasarrıflarının hizmetleri dahi hududu muhafaza etmek ve o taraflara ordu [s.430] sevk olunursa seraskerler maiyetinde bulunmaktan ibaret olan araziye denirdi ki bunlardan münhal vukuunda dirlikleri oğullarına oğlu yok ise o aileden münasibine tevcih kılınırdı.

“Netâyıcı’l-Vukû’at” bizde kadimen mevcut olan “idâre-i arâzi” kanununu ber-vech-i âtî pek güzel şerh eylemiştir:

Feth-i memâlik vaki oldukça arazisi tahrir ettirilip her karyenin mikdâr-ı hasılât-ı öşriyesi ve nüfusu ve kaç haneden ibaret olduğu ve her kazanın müstakilen veyahut müştereken istimal eyledikleri orman veya mera sebt ve terkim olunup meselâ bir sancağın yüz yük akçe hâsılât-ı öşriyesi olup da dirliğin her nevi dahi bulunmak farz olduğu takdirde yirmi yükü “has, on yükü “zeamet, kırk yükü “tımâr”, yirmi yükü “evkaf”, on yükü de “ocaklık ve yurtluk” olmak üzere taksim olunurdu. [s.431]

Salyane: Vaktiyle “has” ve “zeamet” ve “tımâr” suretiyle tefrik ve taksim olunan ve hâsılât-ı öşriye ve örfiyesi hazîne-i devlete ait bulunan bazı vilâyetler hasılâtından mîr-i

mîrânlar ile mirlivalara ve yerlikolu denilen o yerler askerine verilen muayyen ulûfeye denirdi. Bağdad, Basra, Mısır, Yemen, Habeş, Lahsa eyaletleriyle Bahr-i Sefîd ve Haleb eyaletlerinde bazı sancaklar “salyane”li idi.

Pençyek: “Hamse-i şer’î” demektir.

Tabur: Eski tarihlerimizde hemen her muharebe tarifinde tesadûf edilir bir kelimedir ki bildiğimiz bir binbaşı komutasındaki asker mecmuu değildir. Tabya ve tahassun-gâh manasına idi. Ordu etrafını hendek çevirerek veya başka bir suretle taarruzdan masun bulundurarak harbe müheyya olmaya da, “tabur kurmak” denilirdi.

Hüdne: Ahd, muahede manasınadır. Nakz-ı hüdne, nakz-ı ahit demektir. [s.432]

FAİDE – 126

SULTAN MURAD-I SÂLİS HAKKINDA BAZI ŞEHÂDÂT-I TÂRİHİYE

Murad-ı Sâlis Hazretleri naz ve naim içinde neşvünema bulmakla sefere değil sarây-ı hümayûndan taşra bile çıkmayıp bir takım şuara ve nüdema ve mudhikin ve cüce ve hanende ve sazende ile imrâr-ı zamân eylemişlerdir. Mamafih tasavvufa mail ve hakka kail, menhiyât ve sefk-i dimâ’dan müctenib (müverrih beş biraderini bir anda katlettirdiğini unutuyor.) olup fakat cem’-i mâl ve iştihâ-yı hedâyâ-yı gayr-ı mu’tâde (vüzera vesairenin verdikleri rüşvetler olacak) ile müştehir idiler.

[Netâyicü’l-Vukû’ât] [s.433]

Rüşvet

Vaktiyle Kastamonu hükümdarları olan âl-i İsfendiyar sülâlesinden musâhib-i şehriyârî olan Şemsi Paşa bir gün yalısına gayet beşâsetle gelip sebebi sual olundukta:

- Bugün Sultan Murad Hazretlerine büyük bir rüşvet kabul ettirdim. Badema bu lezzet dimâğ-ı selâfında müstakar olur ve intizâm-ı devletin inhilâlîni icap ederek bu suretle ben dahi ecdadımın intikamını almış olurum) demiştir.

[Kühü’l-Ahbâr]

Tımar ve zeamet eshabı dirliklerinin bulunduğu sancak dahilinde mütevattın olmak kanunları iktizasından iken Sultan Murad-ı Sâlis asrında hilâf-ı kânûn-ı kadîm olarak vüzera emektarlarına tımarlar tevcih olunmaya başlayıp bu ise su-i emsâl olarak refte refte şehir ahâlisinden ve reaya sınıfından nice fûrumayeler ve nice mechûlü’l-ahvâl şahıslar ata binip ve kılıç kuşanıp erbab ve zeamet içine karıştılar.

Sultan Murad-ı Sâlis asrında ber-minvâl-ı sâbık nüdema ve mukarrebîn-i pâdişâhî ziyadesiyle yüz bulmuş olduklarından guzât-ı Müslümîn’in hakkı olan kara ve tarlaların birer takrible kimisini ber-vech-i arpalık ve kimisini temlik suretiyle uhdelere geçirip kendilerine [s.434] tamâm-ı mertebe istiğna geldikte tevabii ve müteallıkâta pek çok tımar ve zeametler yaptırıldılar. Vükelâ-yı devlet dahi düşen mahlûlâtın güzidelerini kendi etraf ve müteallıkâtına vermeye başladılar. Bu cihetle başlıca tımar ve zeametlerin kimi arpalık, kimi paşmaklık (ayakkabı zeameti ki Ayın Ali Efendi Tezkiresi’nde: Merhume Haseki Sultan Hurrem kadın camii şerif bina eyledikte acemi oğlanları ziyade hizmette bulunmakla mumaileyhanın ricasına mebni merhum Sultan Süleyman Han zamanında ayda beş akçe papuş akçesi verilmek ferman olmuştur. Diye yazılıdır.) ve kimi havass-ı hümayûna mülhak ve kimi bedeni sıhhatte olanlara (!) tekaüdiye olmuştur.

Bir takımı dahi ekâbir sepetine girip nâm-ı müste’âr ile tasarruf olunup dilsizler, cüceler ve sair nüdema ve ocak ağalarının müteneffizleri ve vüzera ağaları ve beylerbeyiler ve sancak beyleri ve bazı kitap yedlerinde nice tımarlar bulunarak kimi hizmetkârları ve kimi

köleleri üzerine berat ettirmiş olduklarından nam onların ve mahsul kendilerinin olurdu.
[Cevdet Paşa Tarihi] [s.435]

FAİDE – 127

MADALYALAR

Osmanlı devletinde ilk madalya Sultan Mahmud-ı Evvel zamanında darp edilmiştir. Bu madalya mustatil şeklinde tarihsiz ve altın olup bir tarafına “tuğra” ve diğer tarafına da “Faallahu hayran hafizen ve hüve erhamürrahimin” ayet-i kerîmesi yazılmıştır. Vezni 12 dirhem bir buçuk kıratdır. Kıtası 67x44 milimetredir. (1168)de Sultan Osman Hân-ı Sâlis zamanında meskûkât-ı cedîde kat’ ve darbına nişane olmak üzere beyzî ve altın bir madalya daha darp edilmiştir ki bunun bir tarafında yine “tuğra” ve diğer tarafında da “sikke-i cedîde darebe fi İslâmbol. 1168” yazılıdır. Vezni 8 dirhem - 2 kırat olup kıtası dahi 39x27 milimetredir. Şimdiye kadar devletçe darp olunan madalyalardan bazıları şunlardır: [s.436]

1- Hilâl: İngilizlerin Fransız donanmasını Ebukır önünde mağlub etmeleri üzerine 1216 senesinde darp edilerek asâkir-ı Osmâniye ile İngiltere devleti ümera ve zabitan ve neferât-ı berriye ve bahriyesine tevzi olunmuş ilk madalyadır. Üzerinde (1801) târîh-i milâdîsi olduğuna göre darp edileli (110) sene olmuş demektir. Altın ve gümüş olarak iki nev idi.

- 2- İşkodra madalyası (nişân-ı iftihâr)
- 3-Rusya (1249)
- 4- İftihar (tarihsiz), Sultan Abdülmecid
- 5- İftihar nişanı (1270)
- 6- İftihar nişanı (1275)
- 7- Takdîr-i Hüner madalyası (tarihsiz)
- 9- Tahlisiye madalyası (tarihsiz)
- 10- Akkâ ve Beriyetü’ş-Şam madalyası (1256)
- 11- Yemen madalyası (1263)
- 12- Kürdistan madalyası (1263)
- 13- Bosna madalyası (1266)
- 14- Sivastopol madalyası (1271)
- 15- Kırım madalyası (1271)
- 16- Silistire madalyası (1271)
- 17- Diğer Silistire madalyası (1271)
- 18- Kars madalyası (1272) [s.437]
- 19- Tashîh ve tecdîd-i sikke madalyası (1250)
- 20- Ayasofya tamiri madalyası (1265)
- 21- Tanzîmât-ı Hayriye madalyası (1270)
- 22- Sinop Hayriye madalyası (1270)
- 23- Bahr-i Siyah ve Tuna madalyası (1271)
- 24- İttifâk-ı düvel-i selâse madalyası (1271)
- 25- Karadağ madalyası (1277)
- 26- Girit madalyası (1285)
- 27- Askerî nişan talimlerine mahsus (1280)
- 26- Dersaadette açılan umumî sergiye mahsus ziraat ve sanat madalyaları(1279)
- 27- Hurfet, Sanat ve Ticaret (1279)
- 28- İmtiyaz (1300)
- 29- Sanayi

- 30- Rusya Muharebesi (1294)
31- Plevne (1294)
32- Liyakat
33- Yunan
34- Hicaz demiryolu. [s.438]

FAİDE – 128

KELİMÂT-I TÂRÎHIYE

Ağa Yamağı: Yeniçeri ağasının maiyetinde emir çavuşu.

Başçavuş: Yeniçeri ocağının başlıca zabitanından olup beşinci cemaat ortasının çorbacısı ve ağa divanının teşrifâtçısı idi.

Ağa Divanı: Yeniçeri ağasının riyasetinde inikad eden meclis.

Kuloğlu Başçavuşu: Sultan Murad-ı Evvel zamanında alınan üseranın beşte birinden “pençikli kul” unvanıyla bir asker teşkil edilmiş idi. Bu askerin inzibat memuru idi. Pençikli kulu feshedildikten sonra yine bu türlü hizmetlerde kullanılırdı. [s.439]

Odabaşı: Çorbacı muavini. Orta efradının nizam ve intizamına bakar, seferde ortaya mahsus çadırın direği yanında oturur, yeniçeriler de adetleri üzere bunun etrafında halka teşkil ederlerdi.

Kul Kethüdası: Kethüda Bey de denirdi. Yeniçeri ağasının muavini idi.

Orta Çavuş: Başçavuş maiyetinde bulunan iki çavuştan biri idi. Cezaya mahkûm olan neferâtı tedip eder ve yeniçeriler alayda yürürken yürüyüş nizamına bakar idi.

Salma Çukadarı: Gece, gündüz muhtelif kıyafetlerle tebdil gezerek kahvehane ve berber dükkânlarında kumar ve buna mümasil oyunları oynayanları tekdir eder, ezan okununca camiye gitmeyen esnafı vesaireleri kamçı ile döverek camiye [s.440] yollar, men’-i fuşşa memur ve âdeta sivil baş hafiye idi. Maiyetindeki neferâta da “salma” denirdi.

Sekbanbaşı: Otuz dört ortadan ibaret olan “sekban” bölüklerinin (ve bir rivayete göre bütün yeniçerilerin) ağası idi. Yeniçeri ağası ordu ile bir sefere gittiğinde İstanbul’da “ağa kaim-makamı” unvanıyla vekil kalırdı.

Subaşı: Gündüzleri kol gezerek çarşı, pazarların, mahalle aralarının nezafetine dikkat etmek, bozulmuş kaldırımları tamir ettirmek, mâil-i inhidâm binaları mimarbaşıya haber vermek, geceleri dahi asesbaşı gibi kol gezerek uygunsuz takımını tevkif eylemek vazifesiyle muvazzaf idi. Belediye ser-müfettişi de denilebilir.

Asesbaşı: Polis müdürü veya zaptiye nazırı makamında idi. Yeniçeri ortalarından yirmi sekizinci bölüğün çorbacısı idi. Salb ve idam vukuunda bölüğüyle mahall-i siyâsette bulunur ve inzibata bakardı. [s.441]

Bucakbaşı: Bu da zabbıta memuru idi. Yakaladığı ashâb-ı cerâ’imi yeniçeri ağasının ikametgâhı olan “ağa kapısı”na veya ihtisap nazırının konağına veyahut Baba Cafer zindanına gönderir, işledikleri cinayetlere göre kiminin elini, kiminin kolunu, kulağını kestirip sabıkası zuhur edenleri de salb ve idam eylerdi. Maiyetinde kadın hafiyeler de var idi. Adamları hırsızlıktan ve yankesicilikten gelme tövbekârlardan olmakla eşyâ-yı mesrûkanın meydan çıkarılmasına hemen daima muvaffak olurdu.

Civelek: Yeniçeri mutfaklarında aşçıbaşı maiyetinde istihdam olunurdu. Bunlar nadiren sokağa çıkar ve kimse ilişmesin diye yüzlerine peçe takarlardı. [s.442]

Şatır: Ahaliden yolsuz hareketleriyle müstehak-ı cezâ görülenler bunlar vasıtasıyla tevkif ve icab eden mahalle izam olunurdu. Polis neferi demektir.

Solak: Vakt-i hazarda ve seferde Osmanlı padişahlarının muhâfaza-i nefislerine

memuren piyade olarak iki tarafında giderler ve tehlikeli mahallerden mürur esnasında padişahın atının dizgininden tutup yederlerdi. Bunlar (100) kişi idiler.

Yeniçeri Ocağının 60, 61, 63, 64. cemaat ortalarından alınırdı. Ocak lağvedildikten sonra solakların kıyafeti tebdil edilerek başlarına kadifeli ve çene kordunlu, üstü muhtelif renkte uzun ve enli tüyler takılmış birer kalpak, arkalarına da gayet müzeyyen setre ve pantolon giydirilmişti. Solaklar Sultan Hamid-i Sâni'nin kılıç alayı merasiminde var idi. [s.443]

FAİDE – 129

SULTAN MEHMED HAN-I SÂLİS'İN CÜLÛSUNDA ERKÂN-I DEVLETE VERİLEN BAHŞİŞ

Esami	Akçe
Sadrazama	30000
Beher vezire	20000
Beher kazaskere(maa sof)	20000
Kibâr-ı müderrisînden beherine	5000
Bazı meşayihe	1000
Nişancıya	30000
Şeyhülislâma (sof ile beraber)	30000
Mazul mollalardan her birine	15000
Sıgâr-ı müderrisînden beherine	3000
Beher defterdara	20000
Çavuşbaşıya (hilat ile)	15000 [s.444]
Esami	Akçe
Kapıcılar kethüdasına(maa hilat)	15000
Beher müteferrikaya	2000
Beher nefer-i sipâhîye	1000
Beher nefer-i topçuya	1000
Beher nefer-i şâkirdân-ı sarrâca	500
Hazinedarlardan beherine	1000
Muhasebeci-i evvele (came ile)	5000
Anadolu ve haraç muhasebecilerine (came ile)	3000
Kıla tezkirecisine (came ile)	2000
Beher nefer-i vâridât-yâne	2000
Beher nefer-i teslîmât-yâne	2000
Kâtibân-ı ahkâma (irade katipleri)	3000
Rikab ağalarının beherine (hilat ile)	10000
Beher nefer cebeciye	1000
Beher nefer sarrâcân-ı hâssaya	1000
Beher nefer erbâb-ı hırefe	500
Rûz-nâmçe-i evvel ve sâniye (mirahor comesiyle beraber)	4000
Evkâf muhasebecisine (came ile)	1000
Mukallitaacılar (came ile)	3000
Mevkûfatçıya (came ile)	2000
Beher nefer-i mevcûdât-yâne	2000
Sadrazam ruznamecisine	3000
Kâtibân-ı mâliye	1000 [s.445]
Esami	Akçe

Şâkirdân-ı ahkâm-ı dîvâne	1000
Şâkirdân-ı hazîneye (ulûfeli)	1000
Defter-i hâkânî eminine	5000
Yeniçeri ağasına	20000
Gelibolu ağasına	6000
Rumeli ağasına	5000
Edirne bostancıbaşısına	5000
Yeniçeri katiplerine	9000
Edirne bostancılar kethüdasına	1500
Acemioğlanlarına	2000
Şâkirdân-ı ahkâm-ı mâliyeye	1000
Şâkirdân-ı hazîneye (ulûfesiz)	500
Reis-i küttâba	7000
İstanbul ağasına (acemiyan)	6000
Anadolu ağasına	5000
Bostancıbaşına	6000
Sekbanbaşına	3000
Bostancılar kethüdasına	2000
Yeniçeri kethüdasına	2000
Beher nefer-i yeniçeriyane (adetleri 26600 idi)	3000

(Sekban ve süvariye yüz kırk akçe verilmek kânûn-u kadîmdir. Yeniçeri ve acemi yayabaşları üç binden gayrı dörder yüz akçe dahi hilat bahası aldılar. Zağarcılara yüz akçe verildi.)

[Ayın Ali Efendi Tezkiresi] [s.446]

FAİDE – 130

BAZI MERASİM

Beşik Alayı Resmi: Bir şehzade doğduğunda hazîne-i hümâyûn kethüdası marifetiyle darphanede gümüş kabzalı ve müzeyyen bir beşik imal olunur, bu beşik kethüda önde olduğu halde baş efendi, baş kollukçu, nöbetçi, çantacı, kaftancı denilen saray memurlarıyla Enderun ve koğuş ağalarından birkaç kişi ellerinde kemâl-i ta'zîm ile tutarak harem dairesinin divan yerine muttasıl kapısına kadar isal ederler, oradan da Darüssaade ağası, hazinedar ağa, hazine vekili, başkapı gulamı ve nöbetçi bulunan diğer ağalar istikbal ederek harem-i hümâyûna götürürlerdi. Ertesi gün cümlesine atıye ve hediyeler verilirdi. [s.447]

Huzur Dersleri Nizamı: Ramazan-ı şerifte vakit buldukça her gün ve sair günlerde irade ile ulemadan ekser kimseler padişah huzurunda toplanarak Kuran-ı Kerim'den bazı sureler tefsir edilir ve ahkâm-ı dîniye hakkında sualler ve cevaplar vaki olur ve buna “huzur dersi” denir. Bu derlere Osman Gazi zamanında başlamış ve Orhan Gazi ile Murad Hân-ı Evvel devirlerinde pek ziyade ehemmiyet verilmiş idi. Üçüncü Sultan Mustafa bu dersleri âdeta bir kanuna bağlamıştır. Müşarünileyh her ramazanın birinci gününden onuncu gününe kadar bir “mukarrır” ile birkaç “muhatap”tan ibaret olmak üzere bir hey'et-i ulemâ cem ederek “tefsîr-i şerîf” ve “Kadı Beydavî” gibi kütüb-ü celîleden âyât-ı kerîme tefsir ettirmiştir. Bu dersler sebebiyle Halep, Şam, Mısır, Hadim Kayseriye, Karaman gibi ulema yetiştirmekle maruf şehirlerden, İran, Turan, Horasan, Dağıstan ve Hindistan gibi memâlik-i ba'ideden pek çok ulema Dersaadet'e gelirdi.

FAİDE – 131

ON BİRİNCİ ASIRDA REAYA FUKARASI

990 tarihine gelince reaya fukarasından her bir nefer başına kırkar akçe ve Ellişer akçe “hazine” ve kırkar akçe “hane avarızı” ve iki koyundan bir akçe “resm-i ganem” alınıp ziyade alınmazdı. Ancak mübaşir “tahsildar” olanlar hazineden ve hane avarızından ikişer ve üçer ve gayeti beşer akçe “gulamiye” namıyla alıp tecavüze kimsenin cüreti yok idi ve havâss-ı hümâyûn “yazı”sı iki bin dört yüz kırk bir yük akçe idi. Hâlâ ulûfeli kul taifesi ziyade olup, kul ziyade oldukça masraf ziyade olup, masraf ziyade oldukça reayaya taaddi olup, âlem harap olmuştur. [s.449] Mukaddema kırkar, Ellişer akçe alınan hane avarızı ile hazineden şimdi yalnız mirî için her bir neferden ikişer yüz kırkar akçe ve her hane avarızından üçer yüz akçe ve her koyun başına bir akçe tayin olunup ve altı bölük halkı “sipahiler” birkaç senedir tahsîl-i mâl-ı pâdişâhîyi kendilere hizmet edip vükelâ-yı saltanattan cümle defterleri tagallüben ele alıp ala melei’-n-nâs Sultan Mehmed Han Câmî’-i şerîfi haremünde mezad edip birer, belki birer buçuk gulamiye ile Zeyd ve Ömer satıp alanlar dahi birer kuruşa kani olmayıp memâlik-i İslâmiyeden yedişer, sekizer yüz akçe cizye ve avarız cem olunmaya başladı. Ve her koyundan yedişer, sekizer akçe alınıp vilâyetlerinde de koyun başına yirmişer otuzar akçe alır oldular ya. Bu zülme reaya nice takat getirsin? Ve halk-ı âlem bu cevri nice geçirsin? Havâss-ı hümâyûn hali de diğergûn olmuştur. Dört yüz seksen dört yük akçe yazısı olan Gürcistan ve Gence [s.450] ve Revan ve Bağdad memleketlerinde havâss-ı hümâyûn karyeleri elden çıkıp düşman eline girdi. Ve bir bölüğü dahi hilâf-ı şer’i temlik ve vakıf ve paşmaklık oldu. Ve bir bölüğü harabe-meşreb oldu. Ve bir bölüğü vüzera havassı oldu. Hâlâ mevcut olan havâss-ı hümâyûn karyelerinden yüz yük akçe ancak dâhil-i hazîne olup maadadan nam ve nişan kalmadı. Velhasıl şimdiki halde reaya fukarasına olan zülüm ve taaddi bir tarihte ve bir iklimde ve bir padişah memleketinde olmamıştır. Memâlik-i İslâmiyeden bir memlekette zerre kadar bir ferde zülüm olsa rûz-ı cezâda mülûkten sual olunur. Vükelâdan sorulmaz ve onlara sipariş ettim demek huzûr-ı rabbü’l-âleminde cevap olmaz. Âh-ı serd-i mazlûmân hanumanlar harap eder. Eşk-i çeşm-i derd-mendân dünyayı gark-âb-ı fenâ eder. “Küfür ile dünya durur zülümle durmaz.” Adalet tûl-i ömre sebeptir. Ve intizâm-ı ahvâl-i fukarâ padişahlara mucîb-i cennettir. Bu dediklerim kelâm benim değildir. Ulema ve meşayih kavlidir. İtimat buyurulmazsa onlardan suale oluna.

[Koçi Bey Risalesi] [s.451]

FAİDE – 132

LEHİSTAN (POLOGNE)

Târîh-i milâdın 600 ile 700’üncü seneleri arasında Leh veya Lah namında bir kavim Lehistan’ın bulunduğu taraflara gelerek yerleşmiş ve buralar ovalık olmak hasebiyle kendi lisanları üzere Polon veya Polone demişlerdir. Hükümdarlarından Misislas 966 tarihinde Hristiyanlığı kabul etmiş ve bu münasebetle Almanya ve Roma yani papalık ile münasebâta girişerek Avrupa’da bir hükümet olmak üzere tanılmışlardır. 1050 sene-i milâdiyeye doğru Cengiz buralara da saldırarak iyice tahribâta sebep olmuştur. İşte Lehistan bu tarihten sonra Tatarlarla münasebâta [s.452] girmiştir. Bilahare hudûd-u Osmaniyenin Karadeniz cihetinden Lehistan’a ittisali hasebiyle Osmanlılarla dahi doğrudan doğruya münasebât başlamıştır. Fakat ilk münasebât-ı mühimme Leh hükümdarlarından Ladislas Yaklon ile Sultan Murad-ı Sâni zamanındadır. Jan Hunyad Polonya’ya tabi idi. Lehistan tarihlerinde mukayyet olduğu halde bizde sükût ile geçiştirilen vak’a-i âtiyeyi yazalım:

848 senesi Rebiülahirinde Segedin’de Sultan Murad-ı Sâni’nin adamlarıyla Polonya ve

Macaristan kralı Ladislas Yaklon arasında akdedilen muahede Sırbıyye'nin, kral Jorj Brankoviç'e iadesi, Eflâk'ın Macaristan'a ilhakı ve Devlet-ı Osmâniyenin Konobiça muharebesinde esir düşen damat Mahmud Çelebi'nin tahlisi için 70000 duka altını yani (805000) frank ita etmesi şart kılınmıştı. [s.453]

Ladislas'ın Varna melhame-i kübrâsında ihtiyar yeniçeri Koca Hızır tarafından başı kat' edilerek mızrak ucuna nasp edildiğini biliyoruz. Leh krallığı bu muharebede evrâk-ı mühimme-i hükûmeti kaybetmek suretiyle büyük bir zarar-ı ma'nevîye uğramış ve Ladislas'ın namı Varnalı kalmıştır.

899 senelerine doğru Polonya kralı Varnalı Ladislas'ın yeğeni Jan Alber Karpat dağlarında kâin Lekokça'da komşusu bulunan bazı Hristiyan prenslerini davet ederek Osmanlı ordusunun istilâ-yı mühtemeline karşı ittihâz-ı tedâbire kalkıştı. İki sene tedarik gördüler. Boğdan voyvodası Etyen de ittifaka [s.454] dahil oldu. Fakat hîn-i muhârebede ayrıldı. Lehliler Bokovin'de düçâr-ı hezîmet olarak Bayezid-i Sâni tarafından verilen emir üzerine Malkoç--zâde Ali Bey kırk bin kişi ile Tuna'yı bi'l-mürur Eflâk askeriyeye beraber Dinyester yani Özi suyunu geçip Bodolie (Podolya)ya girdiler. Çarnakof, Kulugavri, Gulamyani'yi zaptettikleri gibi Leopolog ve Sandemir şehirlerini de cizyeye bağladılar. Radom civarında durarak Berzezi'ni tahrib ve Varşova'yı kısmen yağma ettiler. Avdetlerinde Vistol nehri üzerinde Lehlilerin inşa ettikleri istihkâmâta tesadüfle vukua gelen muharebede yine galip çıkarak Akkerman'da durdular.

İkincisi bir ordu dört ay sonra tekrar Özi suyundan aşarak Haliç Zidakraf, Sonbur, Druhviç vesaireyi zapt eyledi ise de şiddetli soğuktan dolayı telefât-ı kesîre vererek avdet etti. Bu vakalar üzerine Jan Alber biraderleri Macaristan kralı Ladislas ve Lithuanie (Litvani) dukası Aleksandr ile akd-i ittifâk ederk bu defa Boğdan voyvodası Etyen'i de aldılar. Fakat harpten evvel Karakuvya'da mütareke ve muahede akdedildi. [s.455]

Ahd-i Kânûnî'de Lehistan ile münasebâtımızda âdeta bir dostluk görülür. Roksalan yani Hürrem kadın efendi Polonyalı olmakla Sultan Süleyman, kral Sigizmund'a yazmış olduğu bir nameye: "Sefirin Opalenski sana refikam hemşirenin ne derece mesut ve müreffeh olduğunu söyleyecektir." cümlesini derc etmiş ve hatta İran seferi galibiyeti ile tasavvurât-ı âtiyesini bile krala bildirmiş idi. Ayah muahedesıyla Avusturya imparatoru İkinci Maksimiyen otuz bin duka cizye vermeye razı olmuş idi. Maksimiyen o esnada Osmanlı – Leh – Fransız ittifakından korkuyordu. Bundan anlaşılıyor ki o devirde bu üç devlet arasında münasebât-ı mühimme var idi. Sultan Süleyman'ın Mahmud Bey'i Fransa kralı Dokuzuncu Şarl'a göndererek Erdel prensi Jan Sigizmund'a kralın hemşiresi Margirit'i istemesi, Lehistan kralı Sigizmund Oğust'un vefatı halinde Lehistan krallığına onu geçirerek bu tarikle Avusturya'ya karşı bir ittifâk-ı müselles hazırlamak [s.456] fikrine mebni idi. Sokullu'nun Bahr-i Siyâh ile Bahr-i Hazar arasında kanal hafri tasavvuru dahi Karadeniz'e doğru ilerlemek istidadında bulunan Ruslara karşı bir set çekmek idi. Çar Dördüncü İvan Vasileviç bunu anladı ve çevirdiği entrikalarla Kırım hanı Devlet Giray'ı bu tasavvur aleyhine çevirerek Sokullu'nun fikrine mümanaât ettirdi. O koca tasavvurda hem Osmanlılar, hem de Tatarlar aleyhine boşa gitti. Ruslara yaradı. [s.457]

Osmanlı – Leh – Fransa ittifakı Selim-i Sâni zamanında Fransa sefiri tarafından mevki-i icrâya konulmak üzere iken o esnada Polonya kralı olan Fransız, nâ-ehil Üçüncü Henri de Valois (Hanri dö Valova) tarafından mümaşât edilmedi.

FAİDE – 133

NEMÇE (AVUSTURYA)

Kadimen mevcut bir hükümet değildir. Eski Romalılar şimdiki Avusturya – Macaristan'ın yerlerini zapt etmişlerdi. Buralarda evvela İslav'lar oturmuş, ba'de Mogol

cinsinden olan Avarlar (Avarlar) iç ovalarında yerleşmişlerdi. Charlemagne (Şarlman) namında Frenk kavminin ve şimdiki Fransa'nın hükümdarı olup Endülüs Araplarıyla muharebesinde mağlup olan, 1742 sene [s.458] evvel umum garp imparatoru tanılan zat, Slavlarla Avarlardan kendi hükümetini muhafaza için Tuna üzerinde Şark vilâyeti namıyla bir vilâyet teşkil eylemişti. Bu vilâyet Oesterreich (Österih) yani Avusturya'dır. Türk neslinden olan Macarlar on bir asır evvel Rusya'nın cenûb-ı şarkisinde bulunurlardı. Cermanya yani (Almanya) krallarıyla İstanbul İmparatorluğu bunları Bulgarlara karşı davet ettiler. Bunlar da Tuna ile onun ayaklarından biri olan Theiss (Tis) nehri ovalarında oturup o zamanlarda mevcut olan Moravie (Moravya) hükümetini mahveylediler. Avusturya'da bulunan Slavlar: Şimalde Çehler, Moravlar, Polonyalılar, Rutenler, Slovaklar ve cenupta Esklavon, Hırvat, Sırp dediklerimiz idi. İşte Avusturya hükümeti bu Slavlarla Macarlar ve Karpat dağlarının garbinda oturan Romanyalılarından teşekkül etmiştir. [s.459] Bunlarda Margrave (Margraf) namlarıyla sergerdeler, beyler var idi. Şark vilâyeti yani Avusturya Margraflarından olup meşhur Habsburg hanedanına mensup olan Rudolf on üçüncü asr-ı milâdî evailinde Bohemya ve Macaristan kralı idi. Ba'de bu iki memleket ayrıldı. Müstakil oldu. Fakat Avusturya margrafı imparatorlukta ayrılmıyordu. Kendisini imparator tanıtmak istiyordu. Bohemyalılar ile Macarlar bir aralık birleştiler. Bohemya Luksemburgları Macarları ilk defa olarak Türkler aleyhine kullandılar. Meşhur Sigismund'un damadı üçüncü Frederik ile Lehistan'da hükmeden Yakelon sülâlesi dahi Macarları bu hizmette [s.460] kullanmışlardır. Yakelonlardan İkinci Lui Sultan Süleyman-ı Kânûnî ile ettiği Mohaç muharebesinde telef olmuştu.

Habsburg hanedanından Ferdinand – ki Bohemya kralı idi. – Erdel margrafı Jan Zapolay'dan Macaristan'ı aldı. Meşhur Şarlken, oğlu İkinci Filip'e Avusturya ve Macaristan'dan ancak arâzi-i hâriciyeyi miras bırakabilmiştir.

Avusturya ve Macaristan'ın şekl-i hâzırının ilk hükümdarı Şarlken'in küçük biraderi Ferdinand'dır. Üç yüz elli üç sene evvel Bohemya – Macaristan kralı unvanını haiz idi. İşte bizim on yedinci ve on sekizinci asr-ı milâdîde Macaristan ve Erdel ile uğraştığımız esnalarda Avusturya hükümdarlığında bu Ferdinand'ın sülâlesi bulunuyordu. [s.461]

FAİDE – 134

SLAVES (SLAVLAR)

Venedik hududundan Ural dağlarına ve Asya'nın şimal ve ortalarına yayılmış bir kavimdir. Hind Avrupaî neslindedir. Fakat bunlar da melezdır. Halis bir ırk değildir. Slave'ın zafer veya kelâm manasına gelen bir kelimedden çıktığı zannediliyor. Tevârîh-i kadîmede bu namda bir kavim zikrediliyor: En meşhur Slav aileleri Ruslar, küçük Ruslar, Rutenlar, Lehliler, Çehliler, Slavaklar, Sırlar, Slovenler, Sırp-Hırvatlar, Bulgarlardır. Bunlar yetmiş beş milyon nüfusa karıptirler. Kırk yedi kırk sekiz milyonu Rusya'da, on yedi milyonu Avusturya'da, yedi sekiz milyonu Balkan şibh-i cezîresinde, iki milyonu Prusya'da ve iki yüz bin kadarı da Saks namındaki Almanya hükümetlerinden biri dâhilindedir. [s.462]

Slavlar da Asya'nın ortalarından geçerek Baltık deniziyle Tuna nehri arasında dolaşmışlar ve akvâm-ı Turaniye ile uğraşmışlardır.

Slavların teksirini mucip sebeplerin birincisi zapt ettikleri yerlerde buldukları akvamı Slavlaştırmaya uğraştıklarıdır. Osmanlılar da vaktiyle devşirme usulüyle bu kaideye riayet etmişler de Hristiyan akvamı İslâm etmeye uğraşmamışlardır. Bosna, Hersek, Karadağ, Dalmaçya cihetlerinde Slavlar Arnavutlarla karışmışlardır. Bulgarlar esasen Tatar cinsine mensup iken sonradan Slav olmuşlardır. Ruslar da Tatar, Finova, Finois ve sair akvâm-ı Turaniye'nin Slav olmalarından başka bir şey değillerdir. Lehliler ile Çehliler halis Slav kalmış iken onlar da bilahare Almanlar, Macarlar ve Ruslarla karışmışlardır. Bunların bir

kısmı Ortodoks ve bir kısmı Katolik'tir. Slav efradı arasında bir milyona karip Müslüman da vardır. Bosna İslâmlarıyla Bulgaristan ve Rumeli'de bulunan Pomaklar bunlardandır. [s.463]

FAİDE – 135

CİZYE

Devr-i istilâımızda ve ondan sonra Hristiyan ahaliden alınan verginin nâm-ı şer'î ve resmîsidir.

Bidâyet-i zuhûrumuzdan yani Osmanlılık bir devlet haline girdiği zamandan itibaren devletin varidâtı işbu cizye-i şer'îye ile Venedik, Sırp, Raguza gibi Hristiyan hükümetlerinin ita ettikleri maktu vergilerden ve padişah haslarının iş'arıyla gümrükler, tuzlalar hasılâtından ve bir de ganâ'im'in beşte birinden (hums-ı şer'î – pencik) ibaret idi.

Evvelce edna, evsat, ala itibariyle ahâlî-i Hristiyaniyenin her birinden on, yirmi, otuz akçe alınırđı. Murad-ı Sâlis zamanında vâridât-ı devlet tezyid edildiği sıralarda müskirâta dahi resm vaz edildi. Bunun üzerine reaya şikâyet ederek bu resmin cizyeye zam edilmesini istida ettiler. Ednadan on yerine on beş, evsattan otuz ve alâdan kırk beş akçe alınmaya başlandı. Asr-ı mezkûrda yüz dirhem gümüşten sekiz yüz akçe kat olunmuştu. Tahminen bir akçenin o zamanda otuz ile kırk para kıymeti var idi. [s.464]

“Netâyicü'l-Vukû'ât”a göre:

(Cizyeye zam her yerde mütesavi surette değil idi. Meskûkât fiyatı daima tenezzül ederek umûr-u mâliyemiz karıştığı cihetle her yerde verilen fetvalar mucibince vaki olurdu. Köprülü Mustafa Paşa sadaretinde yine alâ, evsat, edna itibariyle üç derece tertip olunarak alâsından kırk sekiz, evsatından yirmi dört ve ednasından on iki dirhem gümüş alınırđı. Bu cihetle memâlik-ı Osmâniyenin her tarafında alâ cizyeden dört, evsatından iki, ednasından bir altın alınmak kanuna raptedildi. Fakat 1272 senesinde cizye adı ilga edildi. Hristiyanlar dâhil-i esnan olmadıkları cihetle “bedel-i askeriye” namına tebdil olunarak alâsından altmış, evsatından otuz ve ednasından on beş kuruş alınması takarrür etti. Fakat bu bedel yalnız erkeklerden alınırđı. Papazlarla sıbyandan ve hidemât-ı devlette bulunmuş aileler, ihtiyarlar, beratlar ve ümera ve vüzera emirleriyle affedilmiş kimselerden alınmazdı. Meşrutiyetin ilanını mütakip Hristiyan vatandaşlarımız da askere dahil olduklarından “bedel-i askerî” de ilga edildi.

Her kazanın cizye evrakı hazîne-i mâliyede tanzim ve bohçalara vaz edilerek mühürlendikten sonra “cizye-dâr” denilen memurlara teslimen mahallerine yollanır, muharrem ayı gelince mahkemede mührü fek edilerek tevzi edilir, başka aylarda cizye alınmaz idi. Vaktiyle cizye hasılâtı bir milyon iki yüz bin lira kadar tutarmış. [s.465]

FAİDE – 136

KELİMÂT-I TÂRÎHIYE

Maktua Merbut Eyaletler veya Mir'îli Eyaletler – Mısır, Bağdad, Basra gibi hasılâtı hazinelerinde biriktirilerek “irsaliye” namıyla senevî bir meblâğ veren ve zahairden bazı mürettebâtı olan eyaletler.

Bedel-i Cizye – Vaktiyle Eflâk ve Boğdan beyleriyle Dobre Venedik Cumhuriyetlerinin verdikleri vergi.

Rikabiye, İydiye – Voyvodaların bedel-i cizyeden maada kendi namlarına olarak padişaha takdim ettikleri iki nevi vergi.

Mukata'ât-ı Mîriye – Bin tarihinden sonra cesim zeamet ve tımarlar mahlûl oldukça erbâb-ı istihkâka verilmeyip hazineye mal ve sene be-sene mültezimlere verilerek iltizam bedeli hazineye irad kaydedildi. İşte bunlara “maktû'ât-ı mîriye” namı verildi. [s.466]

Kalem Ricali – Memur'ın devlet namına mevcut dört tarîk-i memûr'ınınin üçüncüsü olup mensubiyetini bilahare nişancı, defterdar, reisü'l-küttâb, defter emini, şıkk-ı sâni ve sâlis-i defterdârî olurlardı. (menâsıb-ı sitte erbabı)

Palanga – Pelenge – Palangué. Etrafı hendekli adi toprak metris ve meşe kütüklerinden yapılmış şarânpoller ile mahdud mevki'-i müstahkem. Vaktiyle Sırbıye ve Bulgaristan'da istihkamât-ı âdiyeden idi.

Hizmet – Siphahilerin “hizmet” dedikleri âdeta mültezimlik idi. Süleyman-ı Kanunî sefere gittikçe süvari bölüklerinden “mülâzım” namıyla üç yüz kişi ayırır ve dâ'ire-i hümâyûn muhafazasıyla yaverlikte kullanılır, seferden avdetinde bunlara bazı selâtın tevlitlerini ve cesim mukata'ât-ı mîriyenin bir senelik idâresini, Hristiyanlardan cizye toplamak gibi işleri verirdi. Bu kaide git gide kanun hükmünü aldı. Bahusus bin tarihinden sonra sefer olsun, olmasın her sene bunlardan pek çok kişi mülâzım yazılırlar ve “hizmet” namıyla bilcümle mülkiye divan hizmetlerine kendilerini namzet bilirlerdi. [s.467]

FAİDE – 137

GÜMRÜKLERİMİZ

“Gümrük” lafzı Latineden “mübadele” ve “ticaret” manasına gelen Commercium (komerciyum) kelimesinden mehuzdur ki ticaret emtia ve emvalinden alınan vergi demektir. Bizde gümrüklerin ne surette tesis edildiğine dair mükemmel malûmât yoktur. Yalnız eski olarak 1121 sene-i hicriyesi 23 Rebiulevvelî tarihiyle bir Trabzon sahil gümrüğü ve bir de Tokat kara gümrüğü nümuneleri vadır.

Bu nümunelere göre Trabzon iskelesi gümrüğü “ihtisab” ve “bac-ı ubûr” vergileriyle idare olunur müstakil bir mukataa olup bir gûna tarifesi yoktur: Memâlik-ı Osmâniye mamulâtından olup dahilde sarf olunacak eşyâ-yı ticâriyenin rayic kıymetlerinden yüzde üç, aher mahalle gönderilen eşyadan yüzde dört, ecnebi malından yüzde beş alınmakta imiş. Tokat dahili gümrüğü nümunesinden dahi âdeta yük itibariyle ve muhtelif hesap ve akçeleriyle beher yükten dördte bir, üçte bir, yarım, tam kuruştan on kuruşa kadar gümrük alındığı anlaşılmuştur. Eşyâ-yı ecnebiyeden gümrük alınması Devlet-i Aliyye'nin ilk zamanlarında bir “müsâ'ade [s.468]

fermânı veya “imtiyazı” beratı şeklinde verilmiş olan resmi taahhütlerle vaki olmuştur. Bu müsaade fermanının en eskisi Fatih Sultan Mehmed'in Venediklilere verdiği'dir. (1070) tarihinde bu imtiyaz tecdid edilmiştir. Bizde ilk ticaret muahedesi 1254 senesinde Fransa ile akit ve “tarife” denilen gümrük tahsili defterleri de o zaman icat olunmuştur.

Bu seneye kadar, memâlik-ı Osmâniye mahsulâtından olan pamuk ipliği, meşin, kurşun, balmumu, sahtiyan, don bağı, gön, koyun derisi, zift, kükürt, ipek, yapağı, zeytin yağı, bakır, kereste ve sefinenin memâlik-i ecnebiyeye ihracı ve satılması memnu idi. (1060) tarihinde İngilizlerin Halep'ten aldıkları ham bez, sahtiyan, horasan-ı Hindî denklerinden ikişer buçuk riyal, pamuk ipliği, denginden birer riyal kuruş ve bir rub, mazi denginden bir rub, ipeğin her denginden birer Osmanî, ravend ve sair tefarik denginden yüz kuruş ve bolluk zamanında İzmir, Selanik ve sair iskelelerden alınan incir ve üzümünden yüzde üç gümrük alınması, Bursa ve İstanbul'dan aldıkları ipekten maada Acem ve Gürcistan'dan aldıkları ipekten kadimden beri olduğu üzere gümrük ve mizan resmi alınmaması gibi kararlar da vardır. Evveleri, Bağdad, Basra, Yemen, Cidde gibi eyaletlerden ve yurtluk [s.469] ve ocaklık vecihle idare olunan sancaklardan maada olan mahallerin gümrükleri “mefrûzü'l-kalem” ve “maktû'u'l-kalem” namıyla ve birtakım eminler vasıtasıyla idare olunurdu. Yine

vaktiyle yağ, bal, un, erzak, hayvanât, kahve, tütün, enfiye, ipek, pamuk ve bunlardan masnu kumaş ve sair mensucat idhali için “kapan” “mizan, “çardak, mengene” namlarıyla dahilde ve sahilde mahsusen cesim cesim gümrükler, ayrı ayrı eminler, naibler, katipler, mübessirler tayin edilmişti. Mahsûlât-ı dâhiliyeden olup hasil olduğu mahalden taşraya çıkmayarak orada sarf olunan emtia ve erzaktan o zaman gümrük alınmazdı, fakat “ihtisâb-ı resmî, “kantar ücreti” gibi eski belediye rusumu alınır, ve buğday ile arpa bir beldeye dahil oldu mu “amediyeye” ve beldeden çıktı mı “reftiye” namıyla ihtisâb resmi alınmazdı, fakat ipek ve ipek kozası gibi ziynet eşyasından kahve, tütün, enfiye gibi mükeyyifâtta hem gümrük resmi, hem mizan resmi, hem de “ruhsatiye” ve “imaliye” namlarıyla da ayrıca bir “resm-i munzam” alınırdı. [s.470]

1254 senesinde Fransa ile akdedilen ilk ticaret muahedesi yedi sene müddeti haiz idi. 1277 senesinde daha mükemmel, daha sade diğer bir muahede akdolunarak evvela İngiltere, Avusturya, Sardunya, İsveç ve bilahare Sicilyateyn, Toskana, Flemenk, Belçika, Prusya, İspanya ve daha sonra Rusya hükümetleri iştirak edip ayrı ayrı tarifeler tanzim edilmiştir. Bu muahede yirmi sekiz sene müddeti haiz ve “transit” yani ticaret ve eşya emtiasının bir şehirden, bir ülkeden gümrük resmi vermeksizin diğer memlekete geçmesi hakkı dahil olup yüzük altın yüz kuruş itibariyle gümrük resmi alınması şart ittihaz kılınmış idi. Gümrüklerimizin tarihi pek karışıktır. Sade tarihi değil elan muameleleri de karışıktır. “rüsümât emaneti”nin tesisi yani gümrüklerin ilk tanzimi teşebbüsü 1278 senesindedir. İlk rüsümât emini Kâni Paşa namında bir vezirdir. Müşarünileyh bizde rüsümât mes’ele-i iktisâdiyesini ibtida ve en sağlam olarak anlamış bir zat idi. 1316 senesinde dahili gümrükler kalktı ve “techîzât-ı askeriye” resmi namıyla yalnız yüzde iki resm alınması karar-gîr oldu idi. [s.471]

FAİDE – 138

VAKANÜVİSLER

Her devlette olduğu gibi bizde dahi padişahların icraâtını, devletin vakayîini bir yere kayıt ile tarihini vücuda getirmek kaidesi anlaşılacak “vakanüvislik” memuriyeti ihdas edilmiştir. Vâkâyi’-i devleti yazmak gayetle güç bir marifettir. Vaktiyle 1000 tarihlerine kadar vakâyi’-ı Osmâniyeyi yazanlarımıza “şehnâme-hân” denilirdi ki Acem şahlarının vakanüvisleri lakabıdır. Bu unvan ile Devlet-i Aliyye’de ibtida zapt-ı [s.472] vakâyı’ a memur olan İran’dan hicretle hizmet-ı Osmâniyeye girip (960) senesinde vefat eden Fethullah Efendi namında bir zattır. Kanunî Sultan Süleyman’ın muharebâtına dair Türkçe ve Farişî manzum tarihleri vardır. Bundan sonra Lokman, Kâtip, Mehmed ve Hükmü Efendi namlarıyla da birtakım şehnâme-hânlar gelmişlerse de eserleri bulunamıyor. Bundan sonrakilere “vakanüvis” denilmiştir: Zamanımıza kadar vakanüvis olanlar – ki şu okuduğumuz tarihin em mühim mehzazlerini yazmışlardır – şu zatlardır:

1- Şehrî Nişancı Vezir Abdürrahman Paşa 2 – Halepli Naima 3 – Raşit 4 – Şeyhülislâm Çelebi Asım 5 – Sami 6 – Şakir 7 – Subhî 8 – Azmî 9 – Şefik 10 – Kırımî Rahmî 11 – Hakim 12 – Çeşmi-zâde 13 – Musa- [s.473] -zâde 14 – Behçetî 15 – Süleyman Mollâ 16 – Trabzonî Enver 17 – Edip 18 – Enderunî Nuri 19 – Reisülküttap Vasıf 20 – Pertev 21 – Amir Bey 22 – Ayıntabî Asım 23 – Şânî-zâde 24 – Esad Efendi 25 – Recâî Efendi 26 – Akif Paşa-zâde Nail Bey 27 – Cevdet Paşa 28 – Lütfü Efendi 29 – Abdürrahman Şeref Efendi.

1010 tarihinde Eğri fatihi Sultan Mehmed tarafından Hükmü Efendi’ye verilen menşurda vakanüvis olacak zevâtın nazım ve nesirde imlâ ve inşada ve hüsn-ü hat ile edâ-yı tahrirde sâhib-i ehliyet olması, maiyetinde katipler, musavvirler “ressam” ve müzehhipler (yapılacak kitabın cildini, içerisini altın ile süsleyen) bulunması beyan edilmiş ve o zaman dahi vakanüvislere “şehnameci” ve “şehnâme-gûy” lakapları verilmiştir. [s.474]

USÛL-U İNZİBÂT

Öteden beriden şöyle böyle topladığımız rivayetlere göre feth-i Konstantiniyyeyi müteakip veziriazam Mahmud Paşa çarşamba günü kola yani şehri devre çıktı. Maiyetinde kabahatlılara ceza vermek için falaka ile değnek taşıyan memurları yeniçeri efradı, muhızır ağa, sipah kethüdası, cebeci, topçu, azeb çavuşları, bir bostancı odabaşısı, bir yeniçeri tüfekçisi, bir mataracı var idi. [s.475] Müşarünileh o gün Unkapamı'ndaki "ehl-i hiref" divanhanesine geldi. Ondan yemiş iskelesi çardağında (gümrük demektir) cümle esnafı divan edip oradan dahi sebzehaneye, selh-hâneye gelip sebze, ete narh verdi.

İkinci inzibat memuru "sekbanbaşı" olup yalnız falaka, değneği vardı. Cellâdı yok idi.

Üçüncü hakim, İstanbul mollâsı idi. bunun da falaka değneği ve fazla olarak borçluyu hapsetmek salahiyeti var idi. [s.476]

Dördüncü hakim, Eyüp mollâsı idi. Tazir (yani falaka değnekle dövmek) ve hapis salahiyetini haiz idi.

Beşinci hakim, Galata ve altıncı hakim Üsküdar mollâları olup bunlar da tazir ve hapis salahiyetini haiz idiler.

7 – Ayak nâibi: Cânib-i şer' den ehl-i hirefe narh vermeye ve terazi meselelerinde falaka ve değnek ve nhapis cezalarını icraya mezun idi. [s.477]

8 – İhtisâb ağası: Bütün erbâb-ı sanâyi' a hâkim idi. Alışverişlere bakar, halkı ızrar edenleri falakaya yıkar, hapsederdi.

9 – Ases Başı ve 10 – Subaşı: Bunlarda falaka ve değnek olmayıp kırbaç var idi. Su-i zan ettikleri eşhası kayıt ve bend ederler ve mahkeme naibiyle beraber şüpheli gördükleri haneleri basarlar, idamlarına izn-i şer'î olanları idam ederlerdi.

11 – İstanbul ağası, 12 – Bostancıbaşı: Bunlar her gece İstanbul'un derya üzerindeki kura ve kasabâtını devredip her sâhib-i cürmü cürmüne göre tazir ve tekdir ederlerdi.

13 – Çorbacılar: Her gece sabaha kadar on iki yeniçeri çorbacısı, beşer ellişer, yüzer tevabiiyle kol dolaşır, müttehemleri tutup kayıt ve bend ile [s.478]

Yeniçeri ağası kapısına yani dairesine yollayıp sonra icap eden cezayı verirlerdi.

14 – Erbain (yani kırk) denilen hâkimler olup İstanbul'un dört mevleviyet yerinde kırk mahkeme var idi. Bunların falakaları, hapishaneleri var idi.

15 – Şeyhülislâm mühim davalara bakar idi.

16 – Anadolu kazaskeri mühim davalara bakar idi.

17 – Rumeli kazaskeri mühim davalara bakar idi.

18 – Yedikule muhafızı (dizdarı) – Yedikule hapishanesi nazırı zamanımızda hapis-hâne-i umûmî müdürü ancak buna muadil olabilir.

19 – Mimar başı: İstanbul içinde bina yapmak için bundan izin alınırdı.

20 – Kaptan Paşa: Gece, gündüz deniz zabıtası baş memuru idi. [s.479]

21 – Tersane kethüdası: Kasımpaşa semtinde bir mücrim buldu mu cürmüne göre tedip ve idam dahi edebilirdi.

22 – Okmeydanı'ndaki yeniçeri ocağından talimhaneci başı ve korucular: Okmeydanı'nda kol dolaşır bir mücrimi tuttuklarında aşçıbaşıya götürürlerdi. Orada cürmüne göre ceza verilirdi. Ok yaylarının çilesiyle ağaca astıkları olurdu. Bunların Fatih'ten fermanları var idi. Eğer mücrim askerden ise derhal bir ağaca asarlardı.

Velhasıl İstanbul eyaletinin dört mevleviyetinde kadılık ve subaşılık olarak 1200 hâkim mevcut imiş. Bunlardan başka 150 esnaftan da zabıt ve hâkimleri var imiş. [s.480]

ON BİRİNCİ ASRIN NISF-I EVVELİNDE

990 tarihinden beri menâsıb-ı pâdişâhî (memuriyetler) rüşvet ile nâ-ehline verilir oldu ve erbâb-ı mukâtele hakkı olan zeamet ve tumar sepetlere girip erbâbı payimal oldu. Evveleri Rumeli beylerbeyisi yalnız eyaleti askeriyle Nemçe kralı gibi bir azim düşmana cevap verip nice defa bozmuş ve yüz aklığı etmişken (1000) tarihinden beri on beş sene ale'tevâli Nemçe kralı üzerine serdâr-ı a'zam bunca tantana ve şevket ile sefer eyledi. Ancak iki kale ve dört palanga alıp kral [s.481] ise serhadd-i memâlik-i İslâmiyeden otuz miktarı kale ve palanga alıp elan ellerindedir. Ve mukaddema Anadolu vilâyetlerinde Celâlî eşkıyası (1004) tarihinde zuhur edip Anadolu ve Karaman ve Sivas ve Maraş ve Halep ve Şam ve Urfa ve Diyarbakır ve Erzurum ve Van ve Musul eyaletlerinde olan kura ve kasabâtı garet ve yağma edip nice memleketler harap ve yebab oldu. Hatta payitaht-ı kadîm olan mahrûsa-i Bursa dahi yağmalanıp nice mahallâtı ihrâku bi'n-nâr olundu. Araban ve Türkmen taifesi dahi itaatten çıkıp reaya fırkasına zülüm ve taaddiyi hadden efzun etmekle ol cihetten dahi nice köyler harap oldu. Ve Karadeniz tarafından dahi Kazak zuhur edip her sene sâhil-i bahrda olan kura ve kasabâtı garet ve yağma ve eshabımı esir ve giriftar edip mukabele eder kimesne olmamakla Rumelihisarı'na karip mahalle gelip Yeniköy ve nice bahçeleri ihrâku [s.482] bi'n-nâr ve emvâl-i Müslümîni garet ve hasaret eyledi. Ve şer u şurları def etmek için Boğaz'da kaleler yapılip İstanbul etrafı muhafaza olunmak lâzım geldi. Ve şâh-ı Acem dahi bir nice eyaletler aldığından gayrı Bağdad gibi bir hısn-ı hasîni elimizden alıp ve imamımız ve muktedâ-yı dînimiz Hazret-i İmam-ı Azam Ebu Hanife-i mükerrermin merkad-i münevverini zapt edip nice ihanetler eyledi. Bunca zamandır üzerine sefer olur ve bî-şümâr beytülmal telef olur, katiyen müfit olmayıp elinden iki haneli bir karye alınmadı. Bu asrın askeriyle alınmak ihtimali yoktur. Meğer padişah kendi gide ve lutfu mazhar düşe. Memkelet-i Yemen dahi elden çıkıp imam dedikleri şahsın kabza-i tasarrufuna girip ve Maanoğlu dahi sûret-i itâ'atle bir asi olup memlekettten bir Beylerbeyilik [s.483] yeri tagallüben zapt edip ve Basra ve Lahsa valisi dahi tavâ'if-i mülûk şekline girip ve (1005) tarihinden beri ceman memâlik-i İslâmiyeden on dokuz eyalet yer elden gitti.

Baki kalan memleketleri dahi kendi zalememiz yakıp reaya ve beraya perişan oldu. Bu musibet ne musibettir? Velhasıl saltanat-ı aliyyenin şevket ve kudreti asker ile ve askerinin bekası hazine iledir. Ve hazinenin tahsili reaya iledir. Ve reyanın bekası adl ve dad iledir. Hâlâ âlem harap ve reaya perişan ve hazine noksan üzere ve erbâb-ı seyf bu haldedir. Bir taraftan memâlik-i İslâmiye elden gitmede. Yine tedbiri görülmez ve ilacı sorulmaz. Envâ'-ı sefâhet eksilmez. Bu gaflet ne gaflettir?

[Koçi Bey Risalesi] [s.484]

ETIENNE BOCKSAY (ETYEN BOÇKAY)

İmparator Rudolf'un – ki İkinci Maksimilyen'den sonra Avusturya imparatoru olmuştu – zamanında Macarlarla arası pek ziyade açıldı. Nemçeliler mu'âmelât-ı müfriteye saparak Erdel'de gayetle şedit âsâr-ı nâ-hoşnûdî husule getirmişlerdi. Rudolf zaten umûr-u hükûmette zaif idi. 1604'te yani 1013 tarihlerinde akdedilen “diyet” meclisinde Macar ayanından Etyen Esterhazi memleketin sefaletini ve Nemçe askerinin mezalimini tadad ve intihab meselesinde Viyana sarayının hilelerini alenen beyan eylemekle beraber Rudolf da mucîb-i teheyycü bir surette idâre-i kelâm eyledi. Bu aralık Boçkay iki Macaristan'ın ser-

gerde-i isyâmı olarak zuhur eyledi. Kendisini Erdel ve Yukarı Macaristan kralı ilân etti. İşte Boçkay bu esnada serdar Lala Mehmed Paşa ile uyuşmuştu. [s.485] Fakat bizim tarihlerimizin Hersek Matyaş dediği Arşidük Matyas Rudolf'a Macarlarla müzakereye girişmeyi ve girişmediği takdirde Nemçe hükümetinin muzmahil olmak ihtimali bulunduğunu bildirdi. Viyana muahedesi namıyla bir muahede akdedildi ki işte Boçkay bunun üzerine Osmanlılardan yüz çevirerek Nemçelilerle birleşti. Viyana muahedesi Boçkay'a Erdel ve Yukarı Macaristan krallığını vermekle beraber bilâ-veled vefatı halinde mülkün imparatorluğa ilhakını mutazammın idi. Bundan maada Macaristan'da Avusturya tarafından Hersek Matyaş gibi bir arşidükün ikamet etmesi, Palatin (Platin) unvanıyla büyük bir me'mûr-u millînin intihab edilmemesi ve büyük memuriyetlerin yerlilere ihalesi gibi maddeler de var idi. Garip değil mi? Bu anda Boçkay'ın taht-ı idâresinde bulunan mahaller Osmanlılar ve Avusturyalıları elinde bulunan mahallerden daha ziyade idi. Boçkay mesmumen vefat etti. Yerine Matyas kral olarak Rudolf'u Bohemya'da kâin Prag'da oturmaya mecbur kıldı. [s.486]

FAİDE – 142

ON BİRİNCİ ASIRDA ESNAF

Evliya Çelebi namıyla meşhur bir Osmanlı seyyahının yazmış olduğu tarihte Sultan Murad-ı Râbi'in Bağdad fethine gitmeden evvel şöyle bir iradesi var:

“Bu gazada hasbete'lilâh ordu-yu hümâyûnuma İstanbul'un büyük, küçük bilcümle esnafını çıkaracağım. Ne kadar asker, ne kadar dükkân sahibi var ise hepsi kânûn-u kadîmler üzere “nakib”leri, “pir”leri, “şeyh”leri, “kethüda”ları, “ağa”ları, “yiğitbaşı”ları, “çavuş”ları ile atlı, piyade guruh guruh, sekizer kat mehterhanelerini çalarak alay köşkümün dibinden geçecekler. Daire ve saz ve söz ile ubur etsinler”. Bu irade esnafa bir resm-i geçit icrasını amirdir ki bu adet [s.487] yani kanun öteden beri bizde caridir. Esnaf, büyük düğünlerde ve sair merasimde böyle geçerlerdi. O zaman sadrazam Bayram Paşa idi. Payitaht İstanbul, Eyüp, Galata, ve Üsküdar mevleviyetleri namıyla dört mevleviyete, yani kadılığa ayrılmış idi. Belediyeler olmadığı cihetle âdeta zâbita-ı şer'îye idaresi taksimâtıdır. Çelebi'nin tarifine göre bu dört mevleviyette bulunan erbâb-ı sanâyi' (57) fasıl olup umumu (1100) sınıf imiş. Bunları vüzera ve vükelâ çavuşları denilen bir nevi polis cem ederek huzûr-ı pâdişâhiden geçirmişlerdir. Esnafın o zamana ait kıyafet ve maişetleri hakkında velev nokta kabilinden olsun cüz'î malûmât almak, tarih derslerinden alacağınız faidelerin en mühimlerindenidir. Fakat dikkat edilecek diğer madde daha var ki o da Çelebi'nin saydığı esnaf arasında şehrin zabitasına ait yankesici, hırsız ve emsali ahlâksızların dahi mezkûr olmasıdır. Demek o asırda bunlar âdeta diğer ahaliden ayrı imişler. [s.488]

ALAY TERTİBİ

1 – Alay çavuşları: Ellerinde “çevgan” dillerinde vird-i Dâvudî (?) olduğu halde atlarını altışar pare yancıklar, yumru taşlar, guna gun ziller, kemer-raht ve gadarelerle süsleyip yol üzerinde durarak, “Ya Sübhan” sadasıyla askeri alaya sevk ederlerdi.

2 – Tahir subaşı: Tenzifât memuru ise de zabita hizmetini görür bir memur idi.

3 – Huddâmân-ı Gulmân: Subaşıdan ve sair hassa gulmanından sora zırh-pûş olarak geçmişler.

4 – Acemioğlanları: Adetleri bin kadar imiş. Matruş keçe külâhlı, pür-silâh olup ellerinde süpürge ve kürekler olduğu halde yolları temizleye temizleye geçmişler. [s.489]

5 – Arayıcılar: Bunlar “çöplük subaşı” idaresinde bir sınıf olup İstanbul'da, hanlarda, yollarda ne kadar süprüntü var ise zenbillerle taşırılar, deniz kıyısında teknelere koyup yıkarlar. Bu süprüntüler arasında akçe, mangır, çivi ve bazen sorguç, taç, cevahirli kuşak,

kıymetli yüzükler bulurlar subaşlarına altmış bin akçe avaid verirlermiş.

500 nefer olup ta kasıklarına kadar battal sipah çizme, üzerlerine kırmızı ve siyah meşin kaftan, başlarına Teke ve Hamideli külâhları giyerlerdi. Alayda omuzlarına uzun sırtıklar ucunda “çapa, “demir kazma, arkalarına müdevver ağaç “tekne, ellerine “kazma” almışlar, bazıları ellerinde süpürge, kürek, omuzlarında zembil, gırrar, süprüntü sepetleri bulundurmuşlardır.

6 – Gûr Kazanlar: Muharebelerde şühedayı defneden kabirciler, mezarıcılar. [s.490] (2008) nefer olup ellerinde kazma, kürek, dillerinde “sübhanallâh” olduğu halde geçmişler.

7 – Lağımçılar: Esnâ-yı muhârebede kaleler için lağım yapan ve atan sınıf. Ekserisi Kayseri Ermenilerinden imiş. (5000) nefer olup büyük bal fiçılarını türlü türlü yeşillikler ile tezyin etmişler, sırtıklarla omuzlarında götürüp ellerinde kazma kürek, meydan süpürgesi, gerdeller olduğu halde yolları süpürerek, süprüntüyü gerdellere ve fiçılara doldurarak geçmişler.

8 – Sela-horan: Seferlerde ormanları, çalılıkları açarak, bataklık yerleri doldurarak askerin ve topların müruruna yol açar sınıf askeri. (5000) nefer olup ellerinde kazma, demir küskü, balta, külünkler olduğu halde geçmişler. [s.491]

9 – Lağımçıbaşı fil-dârân ve teber-dârânî: Mürura mani olan tepeleri düzeltmek, kalelerin fethinde müşkülât görülünce temellerini açmak ile memur taşkıran asker sınıfı. (1000) nefer olup ellerinde kazma, küskü, vadiya, kama, kürek, küfe, bellerinde teber olduğu halde geçmişler.

10 – Asesbaşı askeri: Sultan Fatih zamanında ihdas olunmuş bir sınıf asker olup ellerinde asa, başlarında muhteşem üsküf olduğu halde yolun iki tarafında durup temaşacıları açarak geçmişlerdir.

11 – Şehir subaşısı esnafı: Bir nev zabıta idi. Alayda 200 nefer sopalı olarak geçmiş, ases-i sâni diye (202) nefer daha geçmiş. Evliya Çelebi bunlar için “tutma, kapma, vurma, kovma, asma, basma ve kayd ü bend adamlarıdır. Yekdiğerinden zalim adamlardır) diyor ki bizim “terhib ve tedhiş” politikamızda hayli işe yaramışlardır. [s.492]

12 – Cellâtlar: Evliya Çelebi meşhur Cellât Kara Ali’yi burada şöyle tavsif ediyor: Pazılarını sıvamış, tiğini kemerine bağlamış, işkence, kara-bend, nakş-bend, kemer-bend, zünnar-bend edecek ucu aşıklı, bağlı kementleri kemerine asmış idi. İşkence alatından olan “kelpetan, burgu, çivi, buhur fitil (!) simin sünger, telsiman(?) yaka karet (?) deri yüzecek tentıraş, polat tas, türlü türlü zehirli aletler, el ve ayak kırmaya mahsus baltaları iki yanına takıştırmış, muavinleri de yedişer pare alet ile kemerlerine ziynet verip yalın kılıç geçtiler. Ama neuzu billâh hiç birinin çehresinde nur kalmamış adamlardır). Bu tarife iyi dikkat edin. Tarihçe ehemmiyeti vardır, hele maişet ve ahlâk nokta-i nazarından pek ziyade mühim olan aşağı satırlara da dikkat edin.

13 – Yankesici, kara hırsız, zen-kahbegân, keydyen, müflisan geçmişler. Bunlar “asesbaşı” ve “subaşı”ya vergi verir, İstanbul’un kalabalık yerlerinde dolaşır, hırsızlık ederlermiş. [s.493]

Bunlar miyanında bir de (Kasım Paşa makadimleri) namıyla bir sınıf daha var ki kemerlerine yüz yüz elişer kuruş koyup gözü bağlı, habersiz, yol bilmez adamları bozohane, meyhane ve sair fuhuşhanelere gönderirler, sonra: Sen mirî malından bu kadar yedin. Diyerek küreğe yollarlar, orada altı ay kadar çalıştırırılar, ellerine bin akçe verip salıverirlerdi. Bunlar serserileri toplayıp tersanede kürek çektiiren bir nev kâr ehli idiler. “Naima Tarihi”nde de bunlar hakkında bir fıkra vardır.

14 – Seyisler: Hicaz makamından taganni ederek ve el vurarak, vüzera ve seyis başları at üzerinde yanlarında Arap delikanlıları oldukları halde geçmişler.

15 – Mukari esnafı yani kiracılar: Tüccar ve sair sefer ehlini kiralık beygirleri ile şehirden şehre götüren esnaf. Bizim şimdiki kira beygirleri bunlardan [s.494] kalmadır. (3000) nefer imiş. Atlarının semerlerini türlü türlü çiçekler “diba, şib, zer-bâf” denilen

kumaşlarla tezyin ettikleri halde zil, çan çalarak geçmişlerdir.

16 – İstanbul bekçileri: (12000) nefer olup bunların üç yüz neferi bedestân-ı atık ve cedîd bekçileri imiş. Bekçilik gedikli ve ulûfeli idi. bunlar da subaşıya tabi bir sınıf idi. Alayda ellerinde türlü türlü yanmış fanuslar, ucu demirli sopalar, bellerinde kılıç ve tir ve kemanlarla arkalarında “palas”tan elbise, başlarında mahuf, acip taçlar, gunagun sivri külâhlar olduğu halde sopaları yerlere vurarak hırsız kaçırmış şeklinde:

- “Bre koma kaçtı ha, vardı ha” naralarıyla geçmişlerdir.

Bunlardan sonra size hakkında malûmât verilmesi lâzım olan esnafı yazacağım ve diğerlerini ismen zikredeceğim. [s.495]

1 – Alem-dârân ve Sancak-târân: 2 – Sailer (ki seferlerde askerin mektuplarını memleketlerine götürürlerdi. Ordu postacıları demek idi. Ellerinde harbe, başlarında “afitabe” üzerinde teller, bellerinde tennureler, sapan (taş için müstamel olan alet, zil olduğu halde geçmişlerdir. 3 – kazaskerlerin önlerinde ellerinde asa ile geçen muhzırlar. 4- Vüzera, mîr-i mîrân, ayan imamları -hatipler- kadı mollalar – şeyhler – mu’ârrifân-ı cevâmi’ - ni’met-hânlar (4000 imiş) – vaizler, nasihler ve müfessirîn – muhaddisîn – müezzinler – kazasker bayrağı altında tevhide memur “sofiyun”– mütevelliler- bevvalar- - mahkeme-i şer’iye mukayyitleri (2000 imiş) hafızlar (700 imiş) – yazıcıyan (ki bizim şimdi arzuhalci dediğimiz esnaf) 400 dükkân ve 500 nefer imişler. Ordu ve pazarda sadr-[s.496]azam kapısında bulunurlarmış) – sahhafan (ki kitapçılar, 50 dükkân ve 300 nefer imişler) – şairan (700 adet imiş. Kazasker alayında kaside okuyarak geçmişler) – sultan, vüzera ve ayan meddahları (ki 80 nefer imişler. Taht-ı revânlar üzerinde ellerinde çevgân, bellerinde mecmualar olduğu halde kaside-hân olarak geçmişler. Evliya Çelebi bize bu iki sınıf hakkında tafsilât vermediği için büyük bir faideden mahrum kaldık) – hanendegân 300 nefer imişler, bunlar adi hanendeler değildir. Sefere müteallık ilâhiler okurlardı. Bazıları alayda (Allahümme ya Hadi, asan eyle yolumuz) ilâhisini okuyarak geçmişlerdir – ilâhiciler – müneccimler (70 nefer olup taht-ı revân üzerine usturlablarını, kible-nümâlarını “pusula, mikatlarını, takvim, zeyc kitaplarını dizdikleri halde geçmişler. Müneccimbaşı örfi [s.498] ve sancaklı abası ile kazaskerle at başı beraber geçmiş) – remmalân (300 nefer imişler. Remel atan esnaftır. Ulema kıyafetinde olarak kazasker alayı ile taht-ı revânlar üzerinde tali, kura ve remil tahtalarını koydukları ve “tâli’-i sa’d-ı meymûn”, “tâli’-i menhûs” maksat ve meramlarımızı görelim” diye geçmişler – ehl-i sanâyi’ nakipleri (105 nefer) – ehl-i sanâyi’ reisleri (900 nefer) – ehl-i sanâyi’ şeyhleri (105 nefer) – ehl-i sanâyi’ çavuşları (415 nefer) – ehl-i sanâyi’ ve ehl-i tarîk ferrâşları (300 nefer olup ellerinde süpürgeler, firâş-hâneleri, Sömbeği adası [s.499] süngeri, boğazlarında vidalar ile geçmişler) – cenaze peykleri ve ölü yıkayıcılar (400 nefer olup cümlesi pür-silâh ve süvari oldukları halde sefere dair kasideler okuyarak geçmişler. O zamanın âdeti üzere İstanbul’da selatin ve vüzera camilerinin imamları, hatipleri, müezzinleri, ordu imamlarıyla müezzinleri, ordu imamlarıyla müezzinlerine, muarripleriyle naat-hânlara, hâfız-ı Kur’ânlarla, cenaze peyklerine birer aylık ulûfelerini verip imdat ederlerdi. Bunlar da sefere giderlerdi.)

Sıbyan mektebi hocaları (adetleri 1993 ve mekteplerde 1993 idi. Demek ki her mektepte bir hoca var imiş. Çelebi, tahsil üzere olan sıbyanın tadadını gayr-ı mümkün diyor. Alayda çocuklar kâğıttan külâh giydikleri,

[s.500] Dümbelek çaldıkları, her mektep çocuğu ayrı ayrı giyindikleri halde şakalar ederek bazıları “Allahu yensuru’s-sultan” ve bazıları:

“Gaza eylen İlâhi hürmetiçün
Dahi bin bir sıfâtı hürmetiçün”

Diyerek geçmişler, çocuklar amin demişler. Bir kısmı da başlarındaki şeb-külâhları türlü türlü ciğlerle (?) tezyin edip ellerinde def, kudum ve Eyüp deblekleri olduğu halde “Allahu yensuru’s-sultan” diyerek el çırparak geçmişler) – dilenciler şeyhleri: (7000 nefer imişler; arkalarında peşmine hırkalar, ellerinde türlü türlü bayraklar başlarında hasır ve hurma

lifinden destar olduğu halde “Ya Fettah” diyerek, a’malar birbirinin omzuna yapışıp, kimi topal, kimi a’rac, kimi kanbur, kimi mefluç, kimi masru “saralı, kimi elsiz, kimi ayaksız, kimi çıplak, kimi büryan (?) kimi eşeğe süvar olarak nice bin bayrak arasında “cirar” şeyhini ortaya alarak şeyh dua ettikçe yedi bini bir ağızdan “Allah, Allah, Amin” [s.501] diyerek geçmişler. Şeyh, alay köşkü dibinde durup dua eylemiş, ihsan verilmiş. (Dikkat etmeli, bunlar bizim maişetimizi gösterir şeylerdir) – şeyhü’l-Arafât esnafı (?) (15 nefer imiş. Sardığı sarığı başları göstermez imiş, o kadar büyük imiş, her birinin destarını onar adam dayanıp götürürler, kimi merkebe binmiş, kimi piyade, kimi çimendere süvar olup sarığı başka ata yükletmiş oldukları halde geçmişler) – tâlib-i ilim (talebe-i ulûm ki adedi 12000 imiş. Gunagun keçe külâhları üzerine renk renk çiçek takıp ellerinde kütub-ü şer’iyeden “Kudurî” “Mültekiyyü’l-Ebhâr, “Keşşaf, “Kadı-ı Beydavî” tefsirleri, bellerinde kılıç, sapan, kirişli yay, ok olduğu halde eş’âr ve ebyat okuyarak cümlesi piyade ve kemerbaşları süvari olduğu halde alay köşkü dibinde “ve cahidun vafi sebilillâh hakkün cihadetün” ayet-i kerimesini tefsir etmişler) – sâdât-ı kirâm (17000 nefer olup başlarında destâr-ı resulullâh oldukları halde geçmişlerdir. Bunları “Allahümme salli ala Muhammed” demişler. Bunlar yani şürefa geçtikten sonra “nakîbü’l-eşrâf” dahi yeşil imamesi ile süvari olarak geçmiştir. [s.502]

Hekimbaşı (örf-u destâr, sancaklı abayı, muhzırları, hünkâr kapıcısı, yeniçeri çukadarı, yüz adet iç huddamı ile geçmiştir.) – hekimler (700 dükkânları olup bin adet idiler. Taht-ı revân üzerinde alât ve eşribe hokkaları gunagun hab şişelerini dizdikleri halde bazı hastaların nabızlarını tutarak geçtiler) – kehhalân (40 dükkân 70 adet. Taht-ı revân üzerinde kühl “sürme” kutuları, miller ile gözleri ağırlıklı adamlara ilaç vererek geçmişlerdir) – tutiyacıyan (100 nefer. Kutular içinde koruk tutiyası, çiçek tutiyası, peygamber sürmesi gezdirerek geçmişlerdir. Bunlar da göz hastalıklarını tutiya ile iyi etmek zümunda idiler.) – macuncıyan (300 dükkân ile 500 adet taht-ı revân üzerinde macunlar, hokkalar dizerek, yamakları havanlar içinde “besbase” “kebâbe” “tarçın” “dâr-ı fülful” “kakule” “havlıcan” “udü’l-kahr” “zencefil” gibi baharat dökerek, gümüş hokkalara vaz ederek geçmişlerdir. – Cerahan (400 dükkân 700 adet. Pür-silâh, taht-ı revân üzerlerinde, dış çıkaracak kelpetan, mengene, küskü, testere, erre, minşar, milkat ve daha sair âlât-ı cerrâhiyeyi dizip bazı kimselerin kollarını, başlarını tımar ederek geçmişlerdir) – İlaç [s.503] şerbetçileri (500 dükkân 600 nefer. Sultan Bayezid de, Hoca Paşa kurbunda meydancıkta, Galata’da sakin olurlardı. Lisân-ı sevr, hindîba, köknar, nane, zater gibi nebatâtın ruhunu çıkarıp renkli şişelere koydukları halde geçmişlerdir) – gülabcıyan (gül sucuları 41 dükkân, 70 nefer. Bazıları kocaman bir katır üzerinde küp kadar bakır kazanlar içinde gül suyu satar Edirmeli hatunlar idi. Bir kısmı da dükkânlarda buhur suyu, mâ-i kâdî, gülâb, mâ-i anber, aselbend, mâ-i yasemin misillü itriyât satarlar, bunlar iki tarafa gül suyu saçarak geçmişlerdir. – Edhân-ı edviye esnafı (yağlı ilaçlar satan esnaf. 8 dükan 14 nefer. Bademden servi kozalağında, cevizden, fındıktan yağlar çıkarırlardı. Alayda halka yasemin sümbül, gül, reyhan, kille misk yağları vererek geçmişlerdir) – Bimarhaneciler (O zaman İstanbul’da mevcut beş tımarhanedeki iki yüz tımarhaneci üç yüzü mütecevaz deliler altın ve gümüş yaldızlı zincirlerle geçmişler) – Hastane hademesi – çiftçiler (dört mevleviyet yerde yirmi altı bin tarla tahrir edilmiş [s.504] ve 57000 çiftçi tahmin olunmuştur. Ayaklarında çarıklar, omuzlarında aba, kaba, dolama, gunagun peşmine hırka, üzerleri telli taç külâhlar, pek çok sığır ve mandaların boynuzları altın varak ile yaldızladıkları, her öküzün belinde kuşaklar, siyah atlas çullar, boyunduruk geçirip çifte çifte sabana, pulluğa koştukları, ellerinde nodul, öğendire, dikren, şözülme, kerebi, riğa misillü aletler olduğu halde sapan sürer gibi sürüp “ekmek benden, bereket sendeni ver Allah’ım ver” diyerek geçmişlerdi – bağcılar: Dört mevleviyette 4395 bağ, bahçe, bostan tahrir edilmiştir. Her bağda onar adam olsa 43950 bağcı eder. Gençler terekeci marifetiyle ayrılmış kırk bin kişi imiş. Pür-silâh oldukları halde ellerinde türlü kazmalar, çapalar, yabalar, bel ve başlarında teller çapa taraklar, testereler, keserler, türlü türlü bağ aletleri, bostan dolaplarını çevirmeye mahsus sığırları [s.505] donatarak: “O ha, de ha baba, Allah Allah

rahmer ver, ya Mevlâ bereket ver, ya Mevlâ kuvvet ver” diyerek, garip taç külâhlar üzerinde türlü türlü çiçekler, olduğu halde halka çiçek atarak geçmişlerdi. – Aşıcılar (500 nefer. Bunlar meyveli ağaçları aşıl原因 esnaftır. Bir üzüm asmasına yirmi türlü üzüm, bir duta sekiz türlü dut aşıl原因ları imiş. Başlarında tabla tabla meyve, ellerinde bıçaklar, keserler ve sair aletler olduğu halde geçmişlerdir.) – sebzevatçılar (500 nefer 500 tabla üzerine maydanoz, kereviz, hıyar, patlıcan, turp, şalgam, kabak, kızılağaç, tere prasa koyarak geçmişlerdir) – ekmekçiler (999 dükkân 10000 nefer. Bunlar araba üzerinde ekmekçi dükkânı yaptıkları, kimi hamurkârlık, kimi pişiricilik ettiği üstü çörek otlu, has ve beyaz hamam kubbesi kadar ekmekten seyircilere ekmek verdikleri halde arabalar, taht-ı revânlar, kızaklarla geçmişlerdir. Ekmeklerin her biri elli kantar gelirmiş! Kızaklar üzerindeki ekmekleri yetmiş seksen çift manda çekiyormuş. Bu ekmekleri yerde hendek yapıp üstüne kül dökerek, dört tarafına [s.506] ateş yakarak ağır ağır pişirirlermiş. Dükkânlarında ramazan pideleri, somunları, lavaşa, yufka ekmekleri bulunmuş. – yeniçeriler ekmekçileri (Bir kâr-hânesinde 300 nefer bulunup cümlesi de acemi oğlanları imiş. Yeniçeri ocağından maadasına tayin vermezler imiş. Fukaraya siyah future (fodüle olsa gerek) verirlermiş. – tuzcular “tuz ekmek hakkıçün” diyerek geçmişlerdir. – çörekçiler, börekçiler, kürekçiler, kâhciyan, kurabiyeciler. Simitçiler araba tekerleği kadar simitler, kadayıfçılar, şîriyeciler, lokmacılar, fağfurî ve mertebanî tabaklarda halkalı, ballı lokmalar dağıtarak gözlemeciler bir sıra olarak geçmişlerdir. Lokmacı ve gözlemeci dükkânlarında Yahudilerden birer dide-bân var imiş. Yahudiler şirugan (şirilağan) yağından maada yağ yemezler, Müslümanlar ise sarı yağ yerler, şayet sarı yağ koyarlarsa Yahudiler o dükkândan almazlar ve yemezler imiş. (İşte o dideban hangi yağ ile yapıldığı anlamak içindir) – yeniçeri sakaları (17 adet yeniçeri odasının 700 sakası var idi. [s.507])

Atlar üzerinde telâtin mütekay(?) telâtin kovalarıyla gelip atlarını kuyruklarını kınalayıp ziller, çingiraklar, başlarına beyaz ablak sorguçlar koydukları, sakalar siyah çizme, siyah müşk dolamalar, başlarında turna kuşu çığaları ile müzeyyen olduğu halde mataralar sumaklarla su vererek, “sebilüllâh-ı şehîdân-ı deşt-i kerbelâ ervahları için sebil) diyerek geçmişlerdir. (İstanbul’da 9999 çeşme olup 1400 kadar atlı sakka var idi) – sokak sakkaları 8000 nefer olup arkalarında telâtin kırba, siyah müşk dolamalar, ellerinde tahtab cam, billur, Necef tas ve kâselerle geçerlerken bazıları “sebil, sebil, içene rahmet sebil, bazıları “içen dilteşne feyz alır Huda’dan, Hüseyin-i Kerbelâ aşkına el-mâ, bazıları “ve sekkahum ve rabbehum şerâben tahura” ve bazıları da “inna a’taynâ ke’l-kevser” ve “min el-mâi küllü şey’ün hayy” ayetlerini okuyarak su verirlerdi. – Diğer münecciler (at ile çevirilir değirmenlerin adedi 925 olup 9800 değirmenci var idi, - [s.508] uncular (400 dükkân 600 nefer bunlar kâmilen Hristiyan olup şapka giymişlerdir. – un elekçileri 3000 kadar olup değirmenlerde, fırınlarda çalışırlarmış. – Çalkayıcılar (bunlar da ekmek fırınlarında değirmenlerde çalışan Mısır fellâhları imiş. 3000 nefer bir kalburdaki buğdayı, arpayı, mercimeği, baklayı, pirinci, darıyı birer birer ayırt ederlermiş. Bunlar da seferlerde padişahın ve sairlerin atlarının yemlerini çalkalayıp pak ederlermiş.) – kalburcular, elekçiler, nişastacılar, Güllaççılar, peksimetçiler, peksimet emini ve ekmekçi başı binlerce tabla has ve beyaz ekmek, uzun safranlı ramazan pideleri, her yükü onar sırik hamalı çeker küncü, yumurtalı çörekler, suni fırınlar ile geçmiştir.

Mahmil-i şerîf, ki surre eminlerinde durur. Dört köşeli, kubbesi sivri dört köşe top alemlî, sarrahi altın yaldızlı, dört köşesinde yaldızlı toplar [s.509] bulunan, üzeri siyah kabe örtüsü ile sırma işlemeli bir mahmil olup götüren develer kınalı; üzerleri altın ile donanmış. Dizginleri gümüş; başları telli imiş, mahmilin içinde bir çocuk segâh makamında “feth-i şerîf” okur. Ve dört köşesi çâr yâr-ı güzîn ve sair ashâb-ı kirâmın kılıçlarıyla donatılmış, devenin dizgini akkam ve meşalecilerin elinde bulunmuş. “Akkamlar 5000 raddesinde olup ellerinde “Kudusiye” ve “mikrefe” çalarak, el çırparak, maval okuyarak mahmil-i şerîf yanında “Allahu yensuru’s-sultan” diyerek, meşaleciler günâgün sümbül, erguvan, lale, reyhan dolu ve sapları

sarı atlaslı meşalelerle mahmil-i şerîfin ardı sıra: “Allah Allah” diyerek geçmişlerdir.

Siz bu alaya onuncu on birinci hatta on ikinci asrın hayatı nazarıyla bakıp bir fikir alın bunlardan sonra “şatır”lar ellerinde “teber-i Müslimî”lerle geçmişlerdir. 1060 nefer imişler. Çelebi diyor ki: Bunlardan sonra da “ekmekçi başı, turşucu [s.510] başı, iç oğlanlarıyla yeniçeri saka başısı, hünkar başısı, peksimetçi başı, tuz emini, peksimet, ekmeçiler kethüdası, şeyhleri, nakibleri, çavuşları, yiğit başıları, iç oğlanları ellerinde yedişer boğum Basra kargısı ve harbe ve mızraklar olduğu halde, âl-i Osman’ın on iki kat mehterhanesi, yirmi çift beyaz deve üzerinde seksen adet kûs-ı hâkânî çalarak geçmişlerdir. – Karadeniz gemicileri (Murad-ı Râbi asrında 9000 karadeniz gemicisi var imiş. Bunlar şayka, karamürsel, zerbana, çekeliv, menkisele isimlerindeki gemilerle Karadeniz’de gezerlerdi. Alay gününden evvel birkaç gemiyi “kazak gemisi” şekline koyup Karadeniz’e göndermişler, ba’de kendileri gelip o gemileri yedeğe alarak alay köşkü kurbunda onlarla cenk taklidi yapmışlardır. Kalafatçılar: (300 dükkân 1000) nefer-i pür-silâh, kazaklar üzerinde gemiler kalafat ederek ellerinde tokmaklar, malalar, malahatalar, arkalarında zift ve katran bulaşık elbise, başlarında kenevir destar ve demir çengel [s.511] harbeleri ucunda kağıthane dağlarının süpürge fundası olduğu halde geçmişlerdir – Marangozlar Galata, Tophane, Kasımpaşa’daki lonca yerlerinde işleyen gemi ustaları olup 3000 neferdir. Bunlar da İslâm, Rum, Frenk karışıktır. Elleri keser, ustura, hızar çırpılarla kızaklar üzerinde gemi yaparak geçmişlerdir. – urgancılar (Galata hendeği, tersane ardı, Okmeydanı gibi yerlerde sakin 500 nefer olup: Cankurtaran, ğumene, palamar, hurmalifi, kendirden isbarcine, mürsel halat gibi katranlı ipleri ve sefer için top palamarı bükürlermiş – kendirciler kendir ipi ve kendir keteni, yelkenciler: maysire, çenber, elburata, tenekte, çekelüve biçimi dedikleri yelkenler biçerek, ziftçiler, katrancılar: zift, reçine, çam sakızı, katran, serenciler: Seren, direk, kürek ekeki, tahta, bodoslama, preçolya, kayın, kavruş, mezriye gibi keresteler satarak, tulumbacılar (gemilere dolan suyu çekenler, pusulacılar (kible-nümacılar, kum saatçiler, haritacılar [s.512] (ki birkaç lisana ve ale’l-husus Latinceye aşına imişler, bunlar hükemâ-yı sâlifinin ilm-i hey’et telifâtından olan “Atlas Minor” coğrafya, “Papa Monta” gibi kitapları okuyarak harita yaparlar ve gemicilere satarlar imiş) – dalgıçlar, günbaşı ağaları (gemi tahlisiye heyetleri imiş 500 nefer, buğday ve arpa navluncuları, Karadeniz bezirgânları, Bahr-i sefid reisleri: Bunlar da İslâm ve Rum karışık olup gemileri dörder beşer kat ambarlı, ikişer batırma toplu, beşer kat palavra kışlı karavanalar olup kıçlarında bahçe, hamam ve el değirmeni var imiş. Sarayburnu’nda üç yaylım top atarak sekiz bin kadar dal-silâh Cezayir tüfeklisi, kırmızı kışıkçı, yelkenci, dülekçi, çördekçi, elçi, kazlıcı, istinkacı, ğumenci, kumanyacı dayileriyle geçmişlerdir. Alay köşkü önünde güya düşman gemilerine tesadüf etmişler gibi top atarak muharebe taklidi yapmışlardır. Çelebi diyor ki: “3000 kaptan, 600 kalyon 2000 şayika [s.513] ve Karamürsel ve 27000 nefer var idi”. Akdeniz ve prehme ve kayık marangozları ile mavnacı (800), kayıkçı (7000), prehmecî (4713), Mısır ve sevâhil-i Bahr-i Sefid tüccar esnafı: (Ki bunlar içinde Balkapanı’nda Hacı Kasım, dahiye Hacı Envar, Ferhat Nimetullah gibi milyoner, onar kalyon, beşer han sahibi nice erbâb-ı ticâret bulunduğu ve her birinin Hind, Yemen, Arabistan, Acem ve Avrupa’da ortakları olduğu mütevatirdir), bunlar samur libacelere müstağrak olarak kırk elli hizmetkarlarıyla taht-ı revân üzerinde dükkânlarını lal, yakut, murassa cevahirle tezyin ederek mücevher-i mücmere, buhurdan içlerinde ud ve anber yakarak geçmişlerdir – piriñçi, mercimekçi, hınnacı, hasırcı, ketenci, şeker ve kahveciler, vüzeraya, ulemaya, mollalara poliçecilik edip tüccara karışan “şâh-ı bender”, bezirgânbaşı esnafı, ba’de kasaplar (999 dükkân, 1400 nefer olup bunlar taht-ı revânlar üzerinde kırk ellişer kıyye gelir Karaman, Türkmen, Mihaliç, Bursa’da Osmancık koyunlarını kelle ve paçalarıyla yüzüp üstlerine beyaz yağ üzerine lâl-ğün güller [s.514] sarı safranlı nakış, boynuzları altın ve gümüş varaklarla tezyin ederek piriñç kefeli terazileriyle veznederek) selh-hâneciler, sığır kasapları, Yahudi kasapları, mandıracılar, çiftlik esnafı, (ki İstanbul etrafında 1060 çiftlik var imiş), ağılcılar (İstanbul etrafında iki bin ağıl var imiş. Taze peynir kaymak, gülemez, yoğurt, kesmik, ağız,

teleme peyniri, tereyağı yaparlar imiş) egrekçiler (İstanbul civarında sekiz yüz eğrek mevcut idi. “Eğrek” dağlar ve ormanlar içince sığır, keçi ve koyun yatakları demektir). Çobanlar, sütçüler, peynirciler, kaymakçılar, yoğurtçubaşı, yoğurtçular, telemeciler, mumcular, balmumcular, (döktükleri mumları şema-hâne emini mühürler imiş. Mühürsüzlerine sahte nazarıyla bakılır ve ceza verilmiş) at meydanı kasapları (ki yeniçeri odalarına koyun eti verirler ve bu odalara “seğirdim” odalar derlerdi.) Yedikule, Bahçekapısı fenercileri, iskatçılar, yeniçeri mandıracı esnafı (ki İstıranca Dağlarına [s.515] beyin mandıraları beklerler imiş), arslanhane esnafı (100 nefer olup ellerinde ceylan etinden afyonlu ve darılı macunlar, Bağdad kargısı asalar, boğazlarında pranga kalınlığında dört zincir bulunan on arslan, beş bebr, on iki kaplan, kurt, sırtlan, tilki, çakal “hayvanât bahçesi demek” ile geçmişlerdir. Bunlar bir aslan gazaba gelip hücum edecek olursa elindeki darılı ceylan etini burnuna sürterek bayıltırlarmış). Ayıcılar (Kıptî), başçılar, celeb esnafı, sığır pastırmacıları (pastırma emini, pastırma naibi var idi. Emin bac alır, naib davalarını dinler imiş) kirişçi, tutkalcı, esirhane imareti esnafı (ki bunların bir ağası ve 400 nefer kethüdası, şeyhi, çavuşları dellâlları var idi. Bunlar ru’ûs-u hümâyûn ile kethüda ve şeyh olurlardı. Bu emanet senevî yüz keseye iltizama verilmiş. İstanbul’da tavuk pazarında hâlâ esir pazarı denilen mahalde tahtanî ve fevkanî üç yüz hücreli bir mahal olup emin olan kimse demir kilitli kapısının önünde [s.516] oturur ve satılan köle veya cariye alınırlar imiş; esirci bezirgânları iki bin kadar olup Gürcistan, Kafkasya’da, Mangaralı, Dadcan, Abaza ve Çerkez ve Kırım’dan gaza malı olarak köle ve cariye getirirlermiş) – tuz emaneti esnafı, baruthane emaneti, darphane emaneti esnafı, (ki o zamanlar darphane Bayezid’de idi. Burası bir manastır iken Fatih yıktırıp darphane yapmış imiş. Emanetine ekseriya kubbe vüzerasından biri tayin olunurdu. Cülûs zamanlarında yevmiye on kantar gümüş ve bir kantar altın ve adi zamanlarda yevmî bir kantar gümüş ve on kantar mangır kesilir imiş) kalcı, kehleci esnafı (bunlar sikke darbı için çekilmiş teli parça parça kestikleri için kehleci denilmiş. Darphane esnafından birinden bir hata sadır olursa emin olan zat eman vermeyip ellerini keser, darphane kapısı önüne bırakmış). Gümüş arayıcılar (ki bunlar yeniçeri ocağından olup ellerinde hayz-rân değnekler bulunur, on kişi ile beraber gezen 300 kadar adam [s.517] imiş. Şüphe ettiklerinin keselerini yoklayıp kalp akçe bulduklarında hâkime götürüp kimden aldın diye sorarlar, cürüm tahakkuk edince iki elini kesip asarlar imiş) – çuha anbarı emaneti (o zamanlarda seksen bin yeniçeri için Selanik’ten mavi çuha gelir ve bu anbara konurmuş. Anbar leyle-i kadirde açılır ve kul kethüdası, ocak ağaları, anbar emini ve anbar çorbacısı hazır oldukları halde yüz altmış iki oda yeniçerisine onar arşın çuha ve astar, sarık ve gömlek verirler imiş) – Buğday emini esnafı (o zaman İstanbul’a Kesendire Kulun, Beştepe ve Doburca’dan buğday gelirdi) – arpa anbarı emini, kiler emini odun anbarı emini, otlak anbarı emini, tavuk emini (matbah-ı âmire için tavuk tedarik edermiş), şehremini (ebniye-i emîriye tamiratına nezaret ederdi) çardak emini esnafı, kuyumcu esnafı (Yavuz Sultan Selim ile Sultan Süleyman kuyumculuk bilirlemiş) cevahirciler (600 kişi olup [s.518] hanlarda otururlarmış. Hindistan elması, lâ’l-i bedehşân, Nişabur firuzesi, Sudan aynü’l-semeği, Seylan yakutu, mercan vesaire satarlarmış) inciciler Musevî, zer-kerân esnafı “kakmacılar”, saatçı esnafı: “O zaman muteber olan saatler: Almanya, İspanya, Fransa, Canpetro, Kaşper, Bülbül, Yusuf Çelebi namlarındaki saatler idi.” damgacı başı esnafı: (kuyumculara nezaret eder, işlerini damgalar. Damgası sikke damgası gibi değildir. “Ehl-i Hibre”: Bir kişi olup altın ve gümüş evaniye fiyat verir. Resmi memurdur) Gümüşhaneciler: (Ramadçı denilen esnafın kuyumcu ve saatçı dükkânlarını süpürerek sattıkları süpürüntüyü eritip gümüş çıkarırlardı, tizabcı esnafı (kezzapçı denirdi. Tizap denilen mayi ile bakırda, kurşunda bulunan gümüş, gümüşteki altını eritip [s.519] ticaret eden esnaf) – kafesdaran esnafı (pirinç tel kafesler yaparlardı, elmasçılar, hakkaklar, mühürcüler, (mühürcülerin bir nevi daha var imiş ki bunlar talik, nesih, rika ve reyhanî tılsımlar yazar ve kazarlar imiş) – kuyumcu kalem-kârları, sirmakeşler, demir telciler, potacılar, boracı (kuyumcu lehimcileri idi. bora kireç gibi bir maden olup gümüş ve altın

eğelemekte istimal edilirdi) cıvacılar, devvatçılar (divitçiler, tenekeçiler, bıçakçılar, dökmeçiler, (1000 dükkân 1300 nefer) kevsereçiler (ki kurşun ve zımparadan ustura, bıçak vesaire bilemek için kevsere yaparlardı) yaycılar (200 dükkân ve 300 nefer) zenberekçiler, sapancılar, kemankeşler, fîr-enâz esnafı (bunların dükkânları yoktur. Talimhaneleri kâr-hâneleri vardır.) zehgirci (bunlar dükkânlarını deniz arslanı, balık dişi, sığır koçboynuzu, kanus burnu, gergedan boynuzu ile donatarak geçmişlerdir) matrakçı, güzrcü pehlivanlar (bunlar matrak oynatarak, güzrbazlar, orta çekme, [s.520] asma dökme, salma, salık, çartop, şeştop dedikleri güzrleri başlarında çevirerek pehlivanlar şiraz, kesebend, ters kepçe, piş kabza, yanbaşa, cezair sarması, boğma, karakuş isimlerini verdikleri güreş oyunlarını yaparak geçmişlerdir) avcılar, yelpazeciler, sorguçular, (güvercin besleyenler) tavukçular, kuşbazlar, bülbülcüler, ipçiler, dolamacılar, (dolama bir nev yeniçeri robası idi ki eteklerini bellerine doladıklarından naşi dolama denilmiştir). Kapamacılar (entari, hırka ve emsali roba) hallaçlar, takkeçiler, kavukçular, kellepuşçular, yorgancılar, zincif otçuları (zencef oymalı dedikleri ulema hilati yapanlar) gömlekçiler, tülbentçiler, yağlıkçılar, örücüler, çulhacılar, iplikçiler, guzazlar (ipekçiler, ibrişimciler, ipek dökmeçiler, çadırcılar, tinnacılar, kolancılar, kürkçüler (500 dükkân ve 2000 nefer, bunlar alayda taht-ı revân üzerinde [s.521] dükkânlarını samur, vaşak, zerdava, sansar, sincap, samur parçası, samur kafası, kakum, ördek, kuğu, saka, tilki boğazı, kürklerle tezyin ederek geçmişlerdir. Bu alayda Mahmutpaşa çarşısındaki Rum kürkçüleri dahi ters kürk giyerek başlarına ayı postlarından külâhlar yaparak kaplan, arslan, kurt derilerine sarınmışlardır). Samur kalpakçılar ve samur bezirgânları (Terkos gölünde avladıkları kuğu, saka, yeşilbaş ördek vesairenin boğazlarını kürkçübaşıya ve kanatlarını okçubaşıya verirlerdi.) Kuş avcıları, parsçılar (padi

ars denilen kaplan cinsinden hayvanlarını altın ve gümüş zincirlerle çekerek – arslancı kethüdası esnafı (elli adet arslancı; kaplan, ayı, kurt, endik, sırtlanlarla geçmişlerdir.) Debbağlar (bunlar içlerine düşen bir katili veya hırsız hâkime teslim etmeyip dibağet için kullanılan köpek nescini [s.522] idman ettirirler ve kendileri de salıvermezler imiş). 700 debbağhane ve 3000 amelesi var imiş) sağarcılar (debbağ yamakları) güdericileri, tirşeciler, keçeciler, muytablar, meşinciler, gavsaleciler, parucyan denilen hurde meşin ve gavsale satanlar sarracılar (1084 dükkân 5000 nefer) kaltakçılar, tirkeşçiler, güdeleciler, tilkiciler, debeciler, sofracılar, sepet sandıkçılar, palancılar, papuççular, paşmakçılar (papuç, çizme, paşmak, elvan tomak, terlik satan esnaf) paşmakçıbaşı esnafı, attarlar, mestçiler, terlikçiler, eskiciler, pembe-dûzân, (vaktiyle her hamam kapısı önünde bir pembe-duz oturmuş. Bunlar eskici esnafından ve fukaradan imişler). Haffaf dellâlları, amberciler, buhurcular, kînetçiler, çömlekçiler, çömlekçi amelesi, kibritçiler, kibrit yağıcılar, şişeciler, seyyar atarlar, afyoncular, bengciyan (penk denilen [s.523] afyona dair bir madde). İspencyarlar (ki ot yolucular diye meşhur idiler.) Otçular (şimdi ki kökçüler deniliyor nebatât kökleri satarlardı) kahve satıcılar, Yahudi attarlar, berberler, ustura çarhçıları, ustura kuyrukçuları, sarıkçılar hamamcılar, dellaklar, natırlar, çamaşırcılar, lekeçiler, nevreci veya harzemeciler, nakkaşlar, altın dökücüler, müzehhipler (kitapları tezhib edenler) mücellitler, sahaflar, kağıtçılar, mukavvacı, kuburcu, mürekkepçi, nakkâşân-ı musavviran (ki ressam demek olacak, 4 dükkân ve 30 nefer idi) oymacılar, nahlcılar, alıcı balcılar (bunlar ramazan günlerinde, bayramlarda yeşil balmumundan papağan cinsinden tutiler ve beyaz mumdan kumrular yaparak: Aliciğim, balçık diye satarlardı). Yastık basmacıları (ki gunagun boyalarla munakkaş yastıklar, sofralar, perdeler, satranç bezleri basıp satarlardı.) Çit basmacılar (resimli yorgan yüzleri, çarşaf ve perdeler [s.524] satarlardı) zer-dûz nakkaşlar (vüzeraya vükelâyaya sırmalı yastıklar, makat ve perdeler unnabîler, eyerler, tegeleteler ve atlas üzerine cibinlikler işlerlerdi) yağlıkçı nakkaşları (ki zamanımızda kalem-kâr deniyor bez üzerine siyah kalem ile resim çizerlerdi) eski bedestan esnafı (bedestanda sefere gidenlerin, vüzeraya ve ayanın malları ve paraları dururdu. Faiz vermeyen büyük bir banka idi. Fatih Sultan Mehmed binasıdır. Sabahtan öğle vaktine kadar açılırdı. Bekçileri ve hamalları iç bedestan ve dış bedestan dellâlları var idi ki iç

bedestan dellâlları içeri ve dış bedestan dellâlları dışarıda çalışırlardı.) çuhacı ehl-i sanâ'yi, atlasçılar, dibacılar, kadifeciler, daraîciler (daraî bir nev kumaş idi) ipek hilatçılar, mahsemciler (kırmızı ve sair renkte kuşak yaparlardı). Tireci ve Şam alacacıları, peştemalcılar, gemhacılar, dimiciler, bezciler, bez dokuyucu tacirleri (bezzaz, [s.525] halıcılar, abacılar, kebeciler sofcular, sipah pazarı, bat pazarı, avrat pazarı. Meyancıyan pazarı esnafı – yeni bedestan (ki ipekliler ve ağır elbiseler satılırdı.) Bedestan hacedgileri (1000 kadar var imiş. Sulehadan ve gayetle zengin adamlar) aynacılar, boyacılar (elvan bez ve kumaş yapanlar) boyacı tokmakçıları (o zamanlarda bezleri tokmakla döverek düzlerlerdi, Galata bedestanı esnafı (çuha kumaş, sakız, kemhas. Sakız dimisi. Cezair ihramları satılırdı.) zebadcılar (misk yağcılar) doğramacılar. Sadekârlar, çıkırıkçılar, hilâlciler, kaşıkçılar. Kutucular, varilciler. Nalinciler. Zerdesteciler (ki dükkânlarında matrak, lobüd asa, çevgan vesaire yaparlardı) neccaran esnafı (4000 nefer olup büyük bir sınıf idi. Bunların kethüda ve çavuşları İstanbul'da dolaşıp arsası hududundan dışarıya, yol üzerine, garip ve fakir hanesine havaleli bina yapanları [s.526] cezaya düşer ederler ve evlerini yıkarlardı. Mimara dahi ceza verirlerdi) keresteciler (991 dükkân 1005 nefer) bıçakçı, sıvacı, camcı, alçıcı, horasancı, kireççi, yağlı kireççi, mermerci, taş kireççi, löküncü, su yolcu, kiremitçi, kerpiççi, tahta kurşuncu, kurşun örtücü, kaldırımcı, kayağancı, taşçı, badanacı, Eyüp oyuncakçıları, araba yapıcı, piş tahtacılar, iskemleciler, ferraşçı, tabutçu, gergefçi, çulha destgâhçısı, taht-ı revâncı, miheffacı, burma işkembeci, su dolapları çarhçısı, fırın yapıcı, kuyucu, ırgat, lağımıcı, hanende, mutrib (şazende, rakkas vesaire geçmişlerdir. Oyuncakçılar alayda kamış borular, tırlar, fırlaklar, küçük def, dünbelek, keman, fare, kuş gibi oyuncaklarla, arabacılar, Edirne ve Koçi arabaları ve keçi, eşek ve iri Samsun köpeklerine çektirdikleri küçük arabalarla [s.527]

FAİDE – 143

MESKÛKÂT-I OSMÂNİYE

– 2 –

Kuruş – Sultan Süleyman-ı Sâni devri, meskûkât-ı Osmâniye tarihinde bir devr-i teceddüddür. Devr-i mezkûrda Avrupa'nın geniş kutrlu sikkelerini takliden büyük gümüş sikkeler basıldı. Bunlar (833) ayarında 6 dirhem vezninde ve 40 milimetre kutrunda idi. İsmine de ecnebi bir kelime olan kuruş denildi. (1099). [s.528]

Fülûs – 806 sene-i hicriyede Mısır hükümdarı Barkuk'un kestirdiği bakır sikkedir. Sultan Murad-ı Rabi İran seferine azimetinde Mısır valisi Mirahur Ahmed Paşa'ya fülûs darbı için 12000 bin kantar bakır yollayıp buna mukabil Dersaadet'e üç yüz bin altın göndermesini emretmiş idi.

Fındık veya Fındıkî – “Cedid zer-i İstanbul” namındaki altınların Mısır'a naklinde namları evvela “zincirli”ye, sonraları “fındık” veyahut “fındıkî”ye tebdil olunmuştur. Bunlara “fındıkî” denilmesi etrâf-ı kenârlarına dairen vazolunan nokta ve ta'bîr-i diğerele habbelerin fındığa teşbih edilmiş olmasıdır ki payitahtta bunlara “Mısır zincirlisi” denirdi. Alekser Sultan Ahmed-i Sâlis zamanı ile bundan sonra kesilen altınlara “fındık” tesmiye olunup Sultan Mahmud-ı Evvel zamanında kesilen büyük kıtadakiler dahi kaçır adetlik ise ona göre beş “fındık” [s.529] “bir buçuk fındık” ve “çifte fındık” gibi isimlerle yad olunagelmıştır. Gerek Sultan Mahmud-ı Evvel ve gerek Ahmed-i Sâlis zamanıyla ondan sonra gelen senelerde kesilen kebir altınlar el-hâletu hazihi memâlik-i Osmâniyede, Afrika ve Hindistan'ın bazı şehirlerinde hilyât ve tezyinâtta müstamel ve pek makbul ve kıymettar olup iyi halde muhafaza edilmiş olanlarının beher dirhemi bir Osmanlı altınına kadar gali fiyatla satılırdı. Fındık altını namı Mustafa-yı Sâlis zamanında Dersaadet'te zebanzed olmuştur.

Filori – 883'te yani Fatih zamanında 1 dirhem 1 kırat vezninde ve 40 akçe kıymetinde ecnebi altını idi. Dirheminin kıymeti 47 kuruş 30 paradır. Buna “yaldızlı altını” dahi derlerdi.

[s.530]

Mangır – Bu kelime Moğol lisanında “nakit” manasına olan “mungun” lafzından muharreftir. Sultan Orhan veya Murad-ı Evvel zamanında mangır denilen ve akçe-ı Osmânînin küsüratından bulunmuş olan bakır sikke idi. Bir aralık Sultan Mustafa-yı Sâni ve ondan sonra gelen bazı padişahların zamanında pirinçten kesilen sikkelere de “kızıl mangır” denilmişti. On ikinci asır evasıtında bu kelime metruk kalarak bakır meskûkâta “bakır para” “nuhhas akçe” ve “sikke-i nuhhâsiye” denilmiştir.

Mahmudiye Altını – Yirmilik altın diye şöret almıştı. Sultan Mahmud-ı Sâni yirmi altıncı senesinde darb olunmuştur. Kenarlarında dâ’iren madar çiçekli su var idi. [s.531]

Memduhiye – Sultan Abdülmecid Han’ın bidâyet-i cülûsunda darp edilen yirmi kuruşluk altın.

Nısfîye – Sultan Mehmed Han-ı Râbi evâhir-i saltanatında Trabulsgarp’ta kesilen sultanî altınların nısf madrûb olanıdır.

Metelik – 1244 senesinde darphane sanduk-kârı bulunan meşhur Gazzaz Artın marifetiyle meydân-ı tedavüle vazolunmuştur. Bu sikkelerin ibtida ayarı binde iki yüz yirmiden iki yüz yirmi beşe kadar olup envayı ise [s.532] beş, iki buçuk “yüzlük” bir kuruşluk ile kuruşun aksamından olarak yirmi ve on paralıktan ibaretti. Bu ayar üç sene sonra binde yüz yetmişten yetmiş kadar tenzil olunarak ikinci tertip olmak ve mecmuunun miktarı ilk basılanların mecmuundan bir misil ziyade olmak üzere üç yüz altmış milyon kuruşluk darp edilmiş ve ayarı daha dun olan bu ikincilerin birincilerden tefrik olunması için kurdeleleri düğümünün hemen altına bir nokta konulmuştur. Bu sebeple sarraflar arasında birincilere “noktasız” ve ikicilere “noktalı” namları verilmişti. [s.533]

Yaldız Altını – Süleyman-ı Sâni zamanında Venedik ve Macar dukalarıyla tâmmü’l-ayâr olan Osmanlı altınlarına verilen nam idi.

Yüzlük – Selim-i Sâlis zamanında kesilmiş idi.

Yazılı Mahmudiye – Cedit Rumî altını.

Yirmilik Altın – Mahmudiye altını. Ecnebi ahz ve italarında muamelata esas ittihaz olduğundan lisân-ı resmîde ve halk arasında yirmilik altın diye şayi olmuştur. [s.534]

FAİDE – 144

KELİMÂT-I TÂRÎHIYE

Patrona – (Latince Patronus) Patronus kelimesinden mehuzdur. Veys amiral yani bahriye feriki derecesinde rütbe sahibi.

Riyale – Kontur amiral, bahriye livası.

Kapudane – Capitana şûrâ-yı bahriye reisliği. Tersâne-i âmirece büyük makam idi.

Şayika: Tshaika altı düz ve enli olup üç hafif top çeker, [s.535] derununa elli muharip alır, büyükçe bir nev kayık idi. Rus ve Kazaklar tarafından Özi nehrinde kullanılırdı.

Kazak – İslavca’da “keçi” manasına olan “koza” kelimesinden müretteptir. Bazıları bunun Tatarca olduğunu iddia ederler. Lehistan kralı Birinci Sigizmund hududunun her tarafında muhtelif düşmanlarla muharebeye mecbur olduğu cihetle ecnebi ordularının ilk hücumlarına mukavemet etmek üzere 1516 sene-i milâdiyede süvari alayları teşkil etti. Bunları Cosaques Zaporogues namıyla Dinyeper suyunun çağlayanlarına yakın sahil üzerine yerleştirmiş idi.

Hatman – Kazak serdarı demektir. İlk hatman Lankronoski namında biridir. [s.536]

Çalık – Ulûfesi kesilmiş, ismi defterden silinmiş asker.

Kapıya Çıkma – Vaktiyle saray ağalarından ve kapıcı, bostancı gibi hademenin ve acemioğlanları kışlalarında terbiye olunan devşirme çocuklarının muayyen zamanlarda veyahut lüzumu görüldükçe süvari ve piyade ocaklarına çıkmaları. Çıkma bir mükâfat idi.

Kuloğlu – Her hangi bir kalede bir sene hizmet-i muhâfazada bulunmak ve ba'de süvari ve piyade ocaklarına ilhak kılınmak şartıyla yazılan neferât-ı cedîde.

Velediş – Sipahilerin Sultan Osman'ın katlinden sonra nizâm-ı mevzû'u haricinde olarak ocağa yazdırmaya başladıkları evlât ve akrabalarına verilen nam.

Terakkili – Sulh mun'akid olmayıp da kaleye düşman tasallutu vukuu melhûz olduğu [s.537] sıralarda eski ulûfelerine üçer beşer akçe zam ile hizmet-i muhâfazada bulundurulan yeniçeri. Terakki mükafat idi.

Tashîh be-dergâh – “Yoklama” manasınadır. Esasen yerli kolu neferâtın miktarı ve ulûfeleri muayyen ve mahdud iken sonraları şehrîler dahi caka satmak ve askerlik imtiyazâtından istifade etmek maksadıyla kendilerini bilâ-ulûfe yani fahri yeniçeri yazdırıp mensup oldukları ortanın nişan ve alâmetini kollarına ve bacaklarına döğdürürlerdi ve şimdiki âsâkir-i redîfe hükmünde bulunurlardı. Muharebe açılınca ocak zabitlerinden altıncı derecede olup âdetâ ferik veya liva payesinde bulunan turnacıbaşılar izam olunarak bayraklar açılır ve bu misillü neferler takım takım orduya getirilip yoklamaları icra edilirdi ki işte bu yoklamaya “tashîh be-dergâh” denirdi.

Kütük – Asıl defter askeri. [s.538]

FAİDE – 145

ON BİRİNCİ ASIRDA İDÂRE-İ ASKERİYE VE MALİYE

Bin tarihinden sonra vaki olan Nemçe ve İran seferleri sebebiyle her sene yeniden asker yazılageldiğinden maada (1031)de hâdis olan Osman Han-ı Sâni vakasından sonra on sene kadar şûriş-i ahvâl mümted ve idâre-i devlet [s.539] bir hemzede-i hercümerc olmakla sipah eşkıyası “velediş” namıyla evlât ve akrabalarını ve sadrazam ve serdâr-ı ekrem olanlar dahi tevâbi ve mensubâtlarını asâkir-i Osmâniye silkine idhal eylediklerinden vazîfe-i yevmiye ile muvazzaf olan asâkir-i devlet yüz bin neferi tecavüz etti ve ulûfelerinin tedârik ve itası dahi halli müşkül bir muamma hükmüne girdi. Muahharan Sultan Murad-ı Râbi Hazretleri usât-ı askeriyenin tedip ve tenkiline muvaffak oldukta hiç kimsenin askere idhal kılınmamasına fevkalgaye ikdam ve itina etmekle bütün ocaklar halkını elli elli beş bin mertebesine kadar tenzil eyledi.

Hatta yeniçeri katibi Osman Efendi'ye tebdîl-i kıyâfetle bir adam gönderip yüz altın rüşvet arzıyla yeniçeri yazılmasını talep ettirdi. Osman Efendi def'a-i ulâda herifi reddetmişken herif tekrar gelip:

- Benim sadrazam dairesinde bir bildiğim vardır, onun vasıtasıyla nâ'il-i matlab olacağım, sen bu altınları almamakla kalırsın.

Demekle mumaiyleh mübtelâ-yı dâm-ı tama' olarak meblâğ-ı mezbûru ahz ve herifi defter-i askeriyeye kayıt eylediği hakan-ı müşârünileyh vasıl olduğu anda defteri ve Osman Efendi'yi huzuruna celbedip inkar ve tevile dahi mecal ve mahal olmamakla biçarenin boynunu vurdurdu.[Târîh-i Osmânî Nümunelerinden – Netâyicü'l-Vukû'ât] [s.540]

FAİDE – 146

ORTA HALLİ BİR VEZİR DAİRESİ

Evvelâ: “Kethüda”, “divan efendisi – mektupçu” ve kethüda kâtibi ile hazine katipleri ve imam ve harem kethüdası misillü mütehâyizândan başka olarak her vezirin iç ağalarından yirmi dört gediklisi bulunmak ve bunların cümlesinin reis ve zabiti “silâhtar ağa” olmak usûlu mer'iyye icabından idi. Silâhtarlar daima paşanın yanında bulunur [s.541] ve “selâm ağası” ile “kâpıcılar kethüdası” teşrifâtçılık vazifesini ifa ederler idi. Bunlardan sonra “hazinedar,

mühürdar, devvattar, kaftan ağası, çukadar ağa, içoğlan başçavuş, çamaşır ağa”ları ki vüzeranın en ziyade mahremi olup ekseriya kölelerinden idiler. Daha sonra “vekilharç, anahtar ağası, sancaktar, tuğcubaşı, tütüncübaşı, ibriktar, kilercibaşı, macun ağası, makremecibaşı, sofracıbaşı, mirahur, seccadeci başı, peşgir ağası, kahveci başı) gedik sahibi olup her birinin dahi üçer yamağı bulunduğundan bu cemaat seksen, yüz kişiye ve daha ziyadeye balığ olurdu.

Saniyen: Kavas, Tatar, mehterhane takımı, seyis, akkam, meşaleci, aşçı, seray-dâr gibi tetimme-i dâ’ire dahi laakal yüz elli adama balığ olagelmıştır. Sonraları vüzera dairelerinde “kavas” sınıfı tekessür etmiş ise de filasil bunlar dört veya altı [s.542] kişiden ibaret olup kös taşrlar ve paşaların yanında yaver misilli bulunurlar idi. Bir dereceye kadar menzilhaneler kadim olduğu halde muntazam posta tertip olunmamış olduğundan muharrerat Tatarlar vasıtasıyla gönderilir ve bu cihetle her vezir dairesinde bir Tatar ağası ve bir Tatar odabaşısı taht-ı idârelerinde olarak kırk elli Tatar bulunurdu. Bu hizmeti binicilikte mahir Tatarlar ifa edegelmışler iken muahharan her sınıftan kimseler dahil olmakla cümlesine Tatar denilmiştir. Vüzeranın dokuz kat yani dokuz davul, dokuz zurna, dokuz boru, dokuz dübelek mehterhaneleri olup ikindi ve yatsı akabinde iki nevbet çalınır ve bir mahalle azimetlerinde tuğların biri bir gün evvel “konakçı” ile gönderilip diğerleri paşanın önünde çekilirdi.

Salisen: “Gedikli iç ağa”larının “zobu” tabir olunur üçer beşer hizmetkâ-[s.543]rları ve “koğuş uşak”ları ve “seyis”leri olmakla bunlar dahi seksen, yüz kişiye balığ olur idi. Ve bir adam defaten ağası olamayıp evvela “zobu” olmak ve ba’de’l-terbiye “iç ağa”ları silkine idhal kılınmak teamülleri iktizasından idi. Ağalardan biri “zobu”sunu çerağ edecek olduğu halde lâzım gelen at ve elbiseyi ita ve bir ziyafet tertip edip hazine odasında gedikli ağalar huzurunda dua olunarak ve başına kavuk giydirilerek ağalar silkine idhal kılınırdı. Hatta vüzera ve ümera kölelerinde bile bu kaide icra olunmadıkça iç ağası kavuğu giymek kabil değil idi. Kezalik iç ağalarından birinin sirkat vesaire misillü cinâyet-i azîmesi zuhur eyledikte yine bi’l-içtimâ başından kavuğu alınıp ağalık silkinden ihraç olunduktan sonra terbiyesi verilir ve buna ıstılâhlarınca “keçe külâh” edildi denilir [s.544] idi ki o adam fi-mâ-ba’d hiçbir dairede iç ağalığı edemeyip başka sanata süluka mecbur olurdu.

Rabian: Vüzera dairelerinde bir “tüfekçibaşı” ve bir “delibaşı” bulunup bunların refakatinde yüzer, yüz ellişer nefer asker bulunurdu, tüfekçi takımı piyade ve deli güruhu süvari idi. Erzurum ve Diyarbakır ve Musul ve Bağdad ve Şam ve Halep misillü eyaletler valilerinin üçer beşer tüfekçi ve delibaşları bulunmak muktazi olmakla içlerinden birine “serçeşme” itlak olunup binbaşı hükmünde ve diğer tüfekçi ve delibaşlar yüzbaşı makamında tutulur ve delibaşlar maiyetlerinde mülâzım gibi olan zabite dahi “gönüllü ağası” denilirdi. Deli, pişdar manasına olan “delil” iken sonraları bittahrif deli olmuştur.[Netâyicü’l-Vukû’ât] [s.545]

FAİDE – 147

ULÛFE TEVZÎ’İ

Ulûfe çıkacağı gün divan akdolunur: Sadrazam ve erkân-ı devlet kubbealtında bulunur, padişah da kafes arkasından nezaret ederdi. Her ocağın ulûfesi meşin keseler içinde olduğu halde başka başka ayrıldıktan maada yeniçeri ocağının her ortasına verilecek keseler de tefrik edilir, her ortanın neferâtı zabitleriyle takım takım saraydaki orta kapıya gelip dururlardı. Matbah-ı âmireden [s.546] miktâr-ı kifâye çorba ve pilav ü zerde hazırlanıp “Babüssaade” piş-gâhına vaz ve kubbealtında bulunan kul kethüdası vakt-i mu’ayyeni hulûl edince lâbis olduğu üniformanın eteğiyle işaret ederdi. Orta kapıda muntazır olan yeniçeriler seğırtip et’ime-i mezkûreyi ahz ve saray meydanında ekl ederler ve derhal kurbanlar kesilirdi. Zira bazı metalipte bulunarak yemeği almadıkları, çorbayı yemedikleri vuku bulmuştur.

Taam bittikten sonra yine neferât orta kapıya çekilip dururlar, ba'de zabitanın bir me'mûr-ı mahsûs bülend-âvâz ile: Birincinin ağa bölüğü diye çağırıldıkta derhal o bölüğün neferâtı seğırtip keseleri yüklenerek kışlarına götürürler, sırasıyla ikinci, üçüncü ve ta altmışıncı ortaya kadar davet ve ulûfeleri ita kılınır, altmış beşinciye gelince kimse davete icabet etmez idi. (Bir rivayette güya Sultan Mehmed-i Sâlis'in idam eylediği Şehzade Sultan Mahmud bu bölüğe firar etmiş [s.547] ve bunlar da himaye etmeyip teslim eylemiş olmalarıyla şehzade idam olunduğu için lanetleme edilip serhadde sürülmüş imiş. Bir rivayette de bu ortanın efradından biri Sultan Osman-ı Sâni'nin hal'i zamanında araba ile orta camiden Yedikule'ye götürülürken eliyle vücuduna dokunduğu cihetle mezkûr orta külliye lağvedilmiş imiş) üç kere tekrar olunurdu. Üçüncü defa da yoktur cevabı verilince çağırın zabıt tarafından "yok olsun" denilip altmış altıncıya geçilerek bu vecihle tevziat ikmal edilirdi.

Keseler kışlalara gitti mi sergi serilir ve neferât ile onlar namına olan iratçılardan hîn-i tevzî'de "tas parası" diye yüzde üç ve beş kuruş alınıp "orta sandığına" konulur idi ki "depo" demektir. Orta, bir yere memur oldu mu harcırah, kışla tezyinâtı, zabıtlarının gümüş çeprastları, neferâtın eyyâm-ı [s.548] resmîyede giydikleri elbise bu para ile tesviye olunurdu. Padişahlar birinci bölüğe mensup olup oradan ulûfe alırlardı. Ulûfe tevzinin ertesi günü padişah yeniçeri ağası kıyafetinde ve kurenası dahi harbeci heyetinde olarak birinci orta kışlasına giderler, dâ'ire-i mahsûsada (ki Şehzadebaşı'nda vaki Osman Baba türebesinin üstü imiş) ulûfelerini alırlardı.

Der-gâh-ı âlî sipahileri yani sipah, silâhtar, ulûfeciyân-ı yemîn, ve yesâr ve gurebâ-yı yemîn ve yesâr ulûfeleri Bâbîâlî'de divan yerinde sadrazam, defterdar ve sair erkân-ı dîvân ile ocaklar ağaları ve katip ve çavuşları hazır oldukları halde sergi ferş ile iki üç günde dağıtılıp bakıyesi ağaların konaklarında ve topçu, cebeci, humbaracı, kalyoncu, bostancı ve sair ocakları dahi toptan verilip kışlarında tevzi olunurdu. [s.549]

FAİDE – 148

DÜRZİLER

Dürzîler 297 sene-i hicriyesinden 567 senesine kadar Mısır'da hükümet eden Fatıma sülâlesinden Hâkim bi-Emrillâh nam kimsenin Allah olduğuna mutekittirler. Hâkim bi-Emrillâh'ın asıl ismi Mansur Abîdî'dir. Ulûhiyet davası etmekle unvanının sonundaki Allah lafz-ı şerîfini hazfedip kendi kendisine Hâkim bi-emrihi lakabını vermiştir. Hatta minberlerde (Bismillahirrahmanirrahim) yerine (Bismi'l-hâkimi'l-muheyyi'l-mumî't) diye okunmasını hatiplere emreylemiş ve birtakım [s.550] şer' ve akla sığmaz ve birbiriyle uymaz etvar ve harekâtı sebep-i katli olmuştur. Dürzîler ise Hâkim bi-Emrillâh'ın bir gece kasabatü'l-Hilvân denilen Bereke-i Zerkâ'ya gidip oradan semaya uruç ettiğine mutekittirler. Sahihi budur ki: Hâkim bi-Emrillâh beyaz eşeğe binerek gezip dolaşmak mutadı idi. Bir gün bu vecihle Mısır'dan huruç ile Bereketü'l-Zerkâ nahiyesine müteveccih oldukça ehl-i İslâm'dan mutarassıd-ı fırsat olan birkaç kişi bağıteten üzerine hücum ve kendisini katil ile bir kuyuya ilka etmişler, esvabını – düğmeleri ilikli olduğu halde – eşeğinin yanında bırakıp gitmişler, şehre gelip ehl-i İslâm'a muntazır oldukları vakanın vukuunu haber vermişlerdir. Ama Hâkim bi-Emrillâh'ın etbai ve mutekitleri – ki "battaniyun" tesmiye olunur – Hakim'in avdeti tehhur eyledikte izini takip ederek esvab ve eşeğinden maada bir eser göremediklerinden semaya uruç eyledi zu'munda bulunmuştur. Hâkim bi-Emrillâh'ın ilâhlık davasını ibtida [s.551] tasdik eden Şeyh Muhammed Dürzî namında biridir ki ahali, merkurun üzerine hücum ile katletmişlerdir. İşte "Dürzî" ismi bundan mehzurdur. Ba'de Hamza bin Ali namında biri zuhur ederek halkı Hâkim bi-Emrillâh'ın ibadetine avdet ve kabul edenlerle Mısır'da gizlice ibadete mübaşeret eylemiştir. Dürzîler Hamza bin Ali'yi Hakim'in peygamberi

bilirlerdi.

Bir müddet sonra ehl-i İslâm, Dürzîleri Mısır'dan tard etmeleriyle onlar da Şam ve Halep ve Havran taraflarına gittiler. Ve git gide tekessür ettiler.

Dürzîler peygamberleri inkar ve ehl-i İslâm ile Hristiyan ve Musevîler hakkında tan ve teşni ederler. İndlerinde savm ile salat yerine “sıdk-ı lisân” ve “hıfz-ı ihvân” farz olup fakat sadakate ve sıyanete riayetleri ancak kendi milletleri içindir. Kuran-ı Kerim okurlarsa da kendi itikatlarına göre tevil ederler. “tenâsuh”a [s.552]

kail olup cesede “kamis” yani gömlek derler. Ölünün hîn-i vefâtında ruhu bir mevlude intikal eyler itikadında bulunurlar. Filan vakitte filan iken filan kalıba girmiş diye bir sürü masallar söylerler. Hüviyyet-i ilâhiyyenin her asırda bir kalıba hulul ile çok kere bu âlemde zuhur ettiği halde nihayet Hâkim bi-Emrillâh'da kaldığına, Hamza bin Ali'nin dahi bir zaman Mesîh-i hak, bir zaman nebi Süleyman ve bir zaman Fisagores-i hakîm olmuş olduğuna inanırlar. Velhasıl buna mümasil nice batıl itikatları var ise de ketmeylerler. Pek ziyade itikat etmediklerine açılmazlar. Hatta kendilerini bile iki fırka bilip bir fırkasına “ukkal” diğerine “cuhhal” derler. Ukkal iki tabaka olup biri dinine tamamıyla vakıf olan “ukkâl-ı hâssa” ve diğeri bazı mertebe-i diyânet-i Dürziyeye kesb-i vukûf etmiş olan “ukkâl-ı âmme”dir. “Cuhhal” ise yalnız Dürzî namı tahtında yaşayan ve din ve ayini hakkında malûmâtı olmayan cahil sınıftır. Ukkalın bir de [s.553] “münezehhîn” denilen sofu tabakası vardır ki bunlar pek sıkı ibadet üzere bulunurlar. Bazıları ölüncüye dek evlenmezler. Bazıları et yemezler, bazıları her gün oruç tutarlar. Ukkal müskirât içmez, fuşiyât söylemez, yiyip içmekte israf etmezler. Hükkam ve ümeranın malına haram nazarıyla bakıp onların ve hizmetçilerinin aralarında yemek yemezler. Hatta Hâkimin malıyla alınmış bir hayvana yükletilen şeyi bile yemezler. Fakat cümlesi tüccar malı hangi cihetten gelirse gelsin istihlâl edip şüpheli akçeyi aldıklarında tüccara verip tebdil ederler. Tenasuha yani insanın öldükten sonra kalıbı değiştirerek bir daha dünyaya geleceğine kail olduklarından ukkalın büyüklerinden birinin vefatından ruhunun “Çin” tarafına gidip orada bir kalıba girdiği itikadındadırlar.

[Târîh-i Cevdet - Hülâsa] [s.554]

FAİDE – 149

NUSAYRÎLER

Lazkiye ve Trablusşam ve havalisindeki dağlarda sakin olurlar. Şam ile Salihîye'de dahi bulunurlar. Bunlar dahi Batıniye'den bir fırkadır. Dürzîler gibi mezheb ve diyanetlerini saklayıp İslâm kıyafetinde görünürler. Tensuha kaildirler. Ukkal ve cuhhal sınıfları vardır. Bu noktalardan Dürzîlere benzer iseler de itikat cihetinden ayrılırlar. Dürzîler zinadan içtinap ederek af gösterirler. Fakat Nusayrîler zinayı mubah addederler. [s.555]

Dürzîler rûh-ı insânînin yalnız insana ve belki hangi milletten ise yine o millettin bir kalıba intikal edeceğine meselâ rûh-ı Dürzî, yine Dürzî'ye ve rûh-ı Müslim, yine Müslim'e ve hakeza hangi dinden ise yine o dinden bir cesede gireceğine kaildirler. Nusayrîler ise rûh-ı insânînin hayvanâta, haşarata ve hatta madeniyâta bile hululuna mutekittirler.

Uluhiyet yani Allahlîğin Hazret-i Adem evlâdından Habil'e ve ondan Şit aleyhisselâma, ondan Hazret-i İsmail'e ve Hazret-i Adem nebi-i kerîm olup nübüvvetin ondan İbrahim'e, Musa'ya, İsa'ya ve ondan Hazret-i Muhammed aleyhisselâma geçtiğine ve uluhiyetin ba'de Hazret-i Harun'a ve ondan beyne'n-Nasârî Batras denilen Şemun'a ve Şemun'dan dahi Hazret-i İmâm Ali'ye intikal eylediğine mutekit oldukları gibi İmâm [s.556] Ali'nin ulûhiyetten sonra asumana suut ile güneşte karar ve hâlâ orada ikamet etmekte olduğuna dahi inanırlar. Ve bu itikatları hasebiyle tulu ve gurub vakitlerinde güneşe secde ve yıldızlara hürmet eylerler. Ashâb-ı kirâmdan Mikdad bin Ebu'l-Esved'e (rabbü'n-nâs) deyip Ali'nin Hazret-i Muhammed'i Hazret-i Muhammed'in Selman'ı, Selman'ın Mikdad'ı

Mikdad'ın sair ibadî halk eylediğine zahiptirler. Bir cihetten Dürzî'leri andırdıkları gibi diğer cihetten dahi Mecusîlere benzerler. Hristiyanlarla bayram ederler ve İmam Ali ile on iki imama dahi tazim edip bu cihetlerle de Rafizîlere müşarık olurlar. [Târîh-i Cevdet – Hülâsa]

FAİDE – 150

İMAMELER – ELBİSE

Osman Gazi, Mevlevî dervişlerinin başlarına giydikleri “kalensöve” tabir olunan bir külâh giyerdi. Ba'de bu külâhın üzerine destar sarılmış ve tepesine sırmalı [s.557] “tabla” konulmuştur. Bunlara “sikke” tabiri padişaha mensup olduğu içindir. Müşarünileyh bazen “destâr-ı Yûsufî” denilen bir kisve dahi kullanırdı. Rumeli fatihi Süleyman Paşa'ya Hazret-i Mevlâna hafidi Feridun Ulu Arif Efendi bir sikke ile “ferace”, “tennure” ve “kemer”den ibaret bir libâs-ı Mevlevî hediye etmiş idi. Ta Fatih zamanına kadar Osmanlı padişahları bu libası giymişler ve maiyetlerine dahi bazı ilâvelerle giydirmişlerdir. Hatta sonraları bu sikkeler sırma ile tezyin kılınarak ismine “takeye” takiyye, tennureye “haftan, feraceye “biniş ve kontoş”, kemere “kanun kuşağı” denilmiştir.

Devr-i Fatih'te icat ve tezyit edilen imameler envar: Destarlı sikke-i Mevleviye ile “Yusufî”den maada “örf” ve “serdengeçti” kisveleridir. Sultan Mehmed Hân-ı Râbî'den sonra da “düzkaş” ve tebdillere mahsus olmak üzere “kalafat” [s.558] “dardağan” tabir olunur bir nev sarık ve “mollayî”, “paşayî”, “zaimî”, “kâtibî”, “kalafat”, “kafesî”, “perişanî” namlarında imameler iktisa edilmiştir.

Sadrazam ile vüzera ve imameleri: Haymî'ş-şekil “çadırvarî” ön tarafı ağır telli “kılâî”, tebdillere mahsus olarak “paşayî”, “katibî”, “kalafat”, “serdengeçti”, “kafesî”, “mollâî” ve daha sair derviş taç ve külâhları.

Vaktiyle cuma günleri camiye azimet-i pâdişâhîden yarım saat evvel “sarık alayı” namıyla bir alay icra edilirdi: Başçavuş ağabasında “paşayî” kavuğu, arkasında bol yenli kontoş kürk, belinde yıldızlı sim paftalı, sırma kolanlı kuşak, onun üzerinde altın köstekli som murassa bıçak, arkasında [s.559] bol yenli istife kaftan olduğu halde “gedikli” denilen hademedden on iki tane sarıkçı, kahveci, müezzin, tüfekçi ve berberbaşılarda baş lala ve bunlardan maada kırk nefer has odalı ile mülâzımlardan on beş kadar has odalı, biri sorguçlu ve diğeri sorguçsuz iki adet destâr-ı hümâyûnu nöbet ile ellerine alarak ve müzeyyen beygirlere binerler, önlerinde: ellerinde ağırşak resminde muntazam başparalı şemşir değnekler bulunan kırk elli kadar haseki giderlerdi. Sorguçlu destâr-ı hümâyûnu götüren yolda imameyi iki tarafa irae ederek halkı selâmlar idi. Bu destar, simden mamul yıldızlı kalıp ve murassa puşide üzerine sokulu elmas sorguçlu ağırca bir kisve idi.

Tarîk-i ilmiye, rical, asakir ve hademe imameleri: [s.560]

1- Şeyhülislâm: Örfî, küçük tepeli, mollayî.

Sair ulema: “küçük tepeli”den maada kavuklar.

Rical: “Selimî” “mücevveze” “Horasanî” “paşayî” “katibî” “kafesî”.

Bâbîâli ricali haricinde olan şehremini, ihtisab ağası, kapu kethüdarları vesaire: Arpa dikişli ufarak kavuk ile kafesî destar, paşayî, perişanî ve rütbelerine göre alaylarda “mücevveze, hacedan rütbesinde olanlar “Horasanî”. Kapıcılar: Yeniçeri keçelerinin aynı, arkası yassı ve iktisa olunacak mahalli beyaz çuhadan mamul ve sırma ile üzerine ince bir su işlenmiş keçe.

Karakollukçıklar, salma, kolluk neferâtı, bayraktarlar, harbeciler: Resimleri başka başka yüz renkli seyrek ve adı “kirpas”dan sarılmış ve astar tabir olunur bir alâmet-i cesîme.

Haseki, baltacı, kozbeyci, bostancı, sakalı, yedekçi: Has ahurlu [s.561] ve şatır barataları, tulumbacı tası, peyk ve solak tasları, “delil”ler: Humbaracı ve lağımçılar: Kadife kalpaklar, topçu ve tersane kalyoncuları: “puşî”. Vezirağaları, mehterhane takımı, sakallı

ağalar ve rical iç ağaları, baş klavuz ağa, rical kapı çukadarları, mehterleri, asesbaşı, falakacı, kuloğlu baş çukadarı: İnce çubuklu kavuklar, kalpak ve kalafat.

Ulema çukdarı ve iç ağaları: Baklava dikişli kavuklar,

Vezir baş tebdilî: Böcekbaşı, cellât başı, tebdiller ile böcekler ve cellâtlar: Üst tarafı yeşil çuhadan ve alt tarafı boz kuzu derisinden olup bunlara mahsus biçimlerde dikilmiş kalpaklar giyerlerdi.

Saltanatla bir tarafı teşrîf-i hümayûn vukuunda: [s.562]

Solaklar: Başlarına amuden, üst tarafının ensesi munharif ve başa giyilecek yerinin alt tarafı kırmızı çuha ve üstü dört parmak sırma işlemeli bir külâh, bunun üzerinde bir karış tulunda ve nisf-ı dâ'iresi tam beyaz tüylü, gümüş saplı ve bu tüyün altıyla külâhın önündeki gümüş zıvanaya mevzu yıldızlı gümüş saplı beyaz ve siyah tüylü "filandra" resminde sapı gümüş ve müzeyyen bir kisve giyerlerdi. Bu külâhın yanlarıyla önünde yarım mecediye kadar yıldızlı üç adet yafta mevzu idi. Mevsimlere göre arkalarına "çuka", "suvvayi", "kezi" entari ve kaftan, ayaklarına kırmızı çakşır ve sarı çizme giyip bellerine sırmalı puşi kuşanırlardı, omuzlarına muntazam birer yeşil şal atıp arkalarına sarkıtırlar idi. [s.563]

Peykler: Başlarına gümüştan mamul ve bir buçuk karış tulunda dökme ve yıldızlı tas giyerlerdi ki bu tasın önünde yapıştırılmış ve gümüştan mamul, mahrutî yıldızlı bir zıvanaya mevzu ve alt tarafı kırmızı çukalı servi resminde yeşil bir tüy bulunur ve iki taraflı ve ortasında uzun tığlı derviş teberi gibi bir silâh sokulmuş kisve de giyerlerdi. Arkalarına etekleri saçaklı, telli sulu kaftan, altına kumaş entari, ayaklarına mavi çakşıra dikili sarı mest, üzerine sarı çizme, bounlarına gümüştan yıldızlı dört köşe paftalı uzun kordon şeklinde bir bende merbut yıldızlı sim gadare, bellerine bendi büyük müdevver paftalı som kemerin ortasından mamul yıldızlı Mevlevî kemerlerine müşabih bir kemer bağlarlar ve bunun üzerine gümüş kabzalı bir hançer sokarlar idi. Bunlar [s.564] rikâb-ı hümayûna muttasıl giden çukadar ağaların yakınında yürüyen solakların dışarı tarafında giderlerdi.

Önlerinde ve pîş-i rikâb-ı hümayûndaki yedeklerin ilerisinde giden haseki ağalar: Başlarına iç fesleri ve üzerine deve tüyü renginde mahrutî'ş-şekil iki karış sivri külâh, arkalarına mevsime göre kırmızı "dolama" ve kaftan ve "şettarî" denilen kumaştan entari, ayaklarına kırmızı çakşıra dikili sarı mest ve sarı çizmeler giyerler ve ellerinde başparaları muntazam ağırşak resminde birer asa taşırlardı.

Rikâb-ı hümayûnun arka tarafında da: Darüssaade ağası, silâhtar ağa, rikaptar ağa, ser-kâtibî, müezzinbaşı, kahveci, berber, sarıkçı, tüfekçi başılar, şerbetçi, başçavuş, serkatibî yamağı, bostancıbaşı, mîr-i alem, büyük ve küçük mirahur ağalar, kapıcılar kethüdası, baş kapıcı başı, iki [s.565] nefer nöbetçi kapıcı başı, haseki ağa, (tebdil-i destâr-ı hümayûnu bir kutu içinde enli şerit ile boynunda taşıyan ve başına paşalı kavuğuyla arkasına kubur yenli adice kürk giyen) zülüflü baltacılar kethüdası, (omzunda sıcak su maşrabası taşıyan ve haseki baratası resminde, fakat arkası ondan kısaca barata giyen) kozbeyci, (kapıcıların eskisinden mansub olup başına keçe, arkasına dolama giyen ve li-ecli'l-ihityât rikâb-ı hümayûn için gümüş iskemle taşıyan) iskemleci başı rakiben giderlerdi.[Târîh-i Atâ] [s.566]

FAİDE – 151

CÜNDİLİK – İDMAN OYUNLARI

Yıldırım Bayezid'in Timur'a esir düşmesi üzerine Amasya sancağına çekilen Çelebi Sultan Mehmed süvarilerin muharebâta haiz olduğu ehemmiyeti bittakdir bu san'at-ı mühimmenin Osmanlılar arasında tamâmî-i intişârını emel edinmiş idi. Müşarünileyh mahdumları Murad-ı Sâni'yi Amasya'da kaim-makam bıraktı. Kendisi Merzifon'a çekildi. Biri Merzifon'da ve diğeri Amasya'da olmak üzere bidayeten iki bölük [s.567] cündi teşkil eyledi. Merzifon'un lahanası ve Amasya'nın da bamyası meşhur olmakla Merzifon bölüğüne

“lahanacı” ve Amasya’nınkine “bamyacı” namları vererek bu süvarilerin iki şehir arasında kain Suluova’da karşılıklı taallüm etmelerini kararlaştırdı. Bunlar başları sert ve huysuz atlara binerler, kılıç, mızrak kullanmasını öğrenirlerdi. Bu süvariler Osmanlı süvariliğinin esası olmuştur.

Bilahare cündilik dersleri saray içinde verilir oldu. Topkapı Sarayı dahilinde Bağdad köşküyle suffa ocağına gidecek “üçüncü yeri” denilen [s.568] mahallin aşağısındaki “beşinci yeri” mevkiinin ortasında merkez Kıztaşı sütunun etrafında, Gülhane’de, Beşiktaş Sarayı’nın Çinili meydanında “binicilik, cirit, kılıç kullanma, ok ve tüfek atma” ve sair öğretilir idi. Müteallimler bu fenlerde ikmâl-i ma’lûmât edince umum cümdi ağaların tasdikiyle acemilikten çıkar, üstat cümdilerin unvanı olan “keskinler” sınıfına dahil olurlardı. “Târîh-i Atâ, keskin cümdiliği tarif ettiği sırada: (Beş, on, otuz kata kadar demir tel üzerine sarılmış ıslatılmış kar keçesini, atı yavaş yavaş hızlandırarak, tam hizaya gelince dört nala sürerek bir kılıç darbesinde iki parçaya ayırmak, at son süratiyle giderken birdenbire durdurmak, bir anda bir nokta üzerinde [s.570] Hayvanı döndürmek “harman tabir olunur devre sokmak”, çabukluk ile hasma galebe etmeği öğrenmek fenni idi, diyor.

Cirit oyunlarından maada bir de “tomak” denilen oyun var idi ki bir nev “tura” idi. Uzunca ve meşinden dikili, içi kar keçesiyle tokça katica [s.571] dolmuş, ve dolu cihetinin ucu yassı, el ile tutulacak ciheti kamcı gibi meşinden ince ince kesilip saç gibi örülmüş bir alet-i darp idi. bundaki maharet tomağı sırtına vurdurmamak ve çeviklik göstermek idi. Yeniçerilerin idman oyunları arasında “ağır yük kaldırmak, kuvvet taşı atmak, güreşmek ve tomak oynamak” da var idi. [s.572]

FAİDE – 152

TÂRÎH-İ UMÛMÎ VE COĞRAFYA NOKTA-İ NAZARINDAN OSMANLI İMPARATORLUĞU

Devletin birkaç asır zarfında kesbettiği vüsatle beraber siyaseten haiz olduğu ehemmiyeti size muhtasaran tefhim edebilmek için şu uzun faideyi mealen tercüme ediyorum.

Şunu iyice hatırlınızda tutunuz ki Devlet-i Aliyye dünyanın en birinci ve en güzide bir vaz’iyet-i coğrafyyesine maliktir. Avrupa, Asya, Afrika üzerinde teessüs ve tevessü [s.573] etmekle beraber eski zamanların en meşhur ve en namdar diyarlarına, ayrı ayrı medeniyet ve devir geçirmiş ülkelerine, şehirlerine sahiptir. Bahr-i Sefid’in ta ortasında bir takım adalara hakim olduğu gibi bahr-i mezkûrun başlıca boğazları, hele İstanbul gibi en mühim bir belde elindedir. Bir taraftan Venedik yani Adriyatik denizine, diğer taraftan dahi Basra körfezine, şimalen Asya’nın çöllerine, cenuben Afrika sahralarına kadar mümtedir.

Osmanlılar târîh-i kadîmde Phrygie (Frici) denilen ülkenin bir nahiyesinden çıktıkları halde hemen iki asır sonra Adriyatik denizine, Avusturya’daki Drava, Raab (Yanık Kale), Vaağ çayırına, Karpat dağlarına, [s.574] Dinyeper Turla, Volga nehirlerine, hatta Bahr-i Hazar’a, Kafkasya’ya, Fırat ve Dicle sularıyla Basra körfezine, Bahr-i Ahmer’e, Afrika’da Nobe ve Libya çöllerine ve Afrika-yı şimâlîde ki Atlas dağlarına kadar kol salmışlar ve ihsâs-ı hâkimiyet etmişlerdi.

Bu memâlik-i meftûha arasında: Macaristan, Erdel, Kırım, Kafkasya, Bosna, Hersek, Sırbıyye, Boğdan, Ulah, Bulgaristan, Arnavutluk, Teselya, Makedonya, Karadağ, Mora Yunanistan, Eski Trakya, Girit, Mısır, Tunus, Cezayir, Trablusgarp, Ermenistan, Trabzon Krallığı, Gürcistan, cezâretü’l-Arab-ı Suriye, Arabistan ve ezmine-i kadîmenin Silisi veya Kilikya dediği Adana, (Pamfili ve Liççi): Teke hükümeti, (Kari) Menteşe, (Lidyâ) Saruhan, (Mizi) Karesi, (Beytini) Hüdavendigâr vilâyeti, Pon, Paflaguni, Galasi, [s.575] Kabaduç dediği kıtaatı havi Anadolu vesaire vardır. Büyük küçük altı deniz sahillerini örter.

Bundan yarım asırdan biraz evvel Avrupa ve Asya’daki taksîmât-ı mülkiyemize

bakacak olursak şöyle bir cetvel tertip edilebilir:

Avrupa'da:

- 1 – Edirne eyaleti: Trakya kıtasını muhtevindir.
- 2 – Silistre eyaleti: Aşağı Bulgaristan'ı muhtevindir.
- 3 – Vidin, Niş eyaleti: Yukarı Bulgaristan'ı muhtevindir.
- 4 – Ulah, Boğdan, Sırbıyye: Bunlar ismen tabi idiler. [s.576]
- 8 – Belgrat eyaleti: Sırbıyye'de bulunan mevâki'-ı Osmâniyeyi muhtevindir.
- 9 – Üsküf eyaleti: Yukarı Makedonya'yı muhtevindir.
- 10 – Bosna Saray eyaleti: Bosna ile Hırvatistan'ı muhtevindir.
- 11 – Rumeli eyaleti: Yukarı Arnavutluk ile Vusta Makedonya'yı muhtevindir.
- 12 – Yanya vilâyeti: Aşağı Arnavutluk'u muhtevindir.
- 13 – Selanik eyaleti: Aşağı Makedonya ile Teselya kıtasını muhtevindir.
- 14 – Cezayir eyaleti: Adalar denizindeki adaları muhtevindir.
- 15 – Girit. [s.577]

Asya'da:

- 1 – Kastamonu eyaleti: Eski Paflagoni kıtasını ...
- 2 – Hudavendigâr eyaleti: Eski Bitini ve Mizi kıtalarını ...
- 3 – Aydın eyaleti: Eski Lidi kıtasını ...
- 4 – Karaman eyaleti: Eski Frici ve Pamfili kıtalarını ...
- 5 – Adana eyaleti: Eski Kilikya'yı ...
- 6 – Bozok eyaleti: Eski Kapaduça kıtasının bir kısmını ...
- 7 – Sivas eyaleti: Keza ...
- 8 – Trabzon eyaleti: Eski Pon ve Kolkide kıtalarını ...
- 9 – Erzurum eyaleti: Eski Urmiye'yi ...
- 10 – Musul eyaleti: Eski Asuriye hükümeti arazisini ...
- 11 – Kürdistan ... [s.578]
- 12 – Harput eyaleti: Eski Sufen ve Komajan kıtalarını.
- 13 – Halep eyaleti: Suriye'nin bir kısmını ...
- 14 – Sayda eyaleti: Eski Finike ve Filistin kıtalarını ...
- 15 – Dımışk eyaleti: Suriye'nin bir kısmını ...
- 16 – Bağdad eyaleti: Eski Babilonya hükümetinin müesses olduğu arazi...
- 17 – Habeş eyaleti: Arabistan ve Mısır'ın cenup tarafındaki araziyi muhtevindir.

O zamanın pek hatalı tahminine göre memâlik-ı Osmâniyenin iki kıta üzerindeki arazinin mesâha-i sathiyesi bir milyon beş yüz bin kilometre murabbai (yanlıştır) olup bunun yalnız dört yüz altmış dört bin beş yüz kilometre murabbai Avrupa'da idi. mecmû'-u nüfûs otuz iki milyon altı yüz bin olmak üzere tayin ediliyordu ki bu miktarın on altı milyon dört yüz bini Avrupa'da sakin idi. [s.579]

Şu cetvel bir fikr-i mahsûs verebilir:

Irk	Avrupa'da	Asya'da	Mecmu
Osmanlı Türk	1,600,000	10,200,000	11,800,000
Rum	1,500,000	2,000,000	3,500,000
Slav	7,300,000	- -	7,300,000
Romen	4,000,000	- -	4,000,000
Arnavut	1,600,000	- -	1,600,000
Ermeni	400,000	1,500,000	1,900,000
Arap, Suriyeli	-	2,500,000	2,500,000
Kürt, Türkmen vesaire meçhul		meçhul	
Yekün:	16,400,000	16,200,000	32,600,000 [s.580]

Filvaki bu cetvelin hatalı olduğuna şüphe yoktur. Fakat yine bir şeydir. Yine o zaman yapılmış olan bir cetvele göre memâlik-ı Osmâniyede edyân-ı muhtelifeye mensup efradın miktarı şöyledir:

Din	Avrupa'da	Asya'da	Yekün
Müslim	4,300,000	11,500,000	15,800,000
Ortodokslar	11,460,00	2,500,000	13,960,000
Ermeni	400,000	1,500,000	1,900,000
Katolik	365,000	500,000	865,000
Musevi, Yezidi			
Vesaire	75,000	200,000	275,000
Yekün:	16.600,000	16,200,000	32,800,00 [s.581]

Devletin en büyük imparatorluklara gıpta-bahşa olan bu vüsatine bir de hilâfet-i İslâmiye mazhariyeti şan ve şerefini bihakkın zammedin ki el-hâletü hazîhi küre-i arz üzerinde mevcut iki üç yüz milyonu müteceviz ehl-i İslâm Osmanlı padişahını halîfe-i müslimîn tanır ve en kavi bir râbıt-i ma'neviye ile elan merbut bulunurlar. Su-i idâre, cehalet, mektepsizlik, hükümetin seyyiâtı, halkın adem-i fa'âliyeti ve bunlara benzer maddi ve manevi nice fenalıklar yüzünden hükümet-i Osmaniye iki üç asır zarfında – okuyorsunuz a, artık siz hesap edin – hayli zayiâta uğradı. Devr-i Hamîd-i Evvel'de Kaynarca muahedesiyle Rusya'nın bir eyaleti, bir tabii hükmüne girdiği halde devr-i Hamîd-i Sâni'de en küçük hükümetlerin, meselâ metbuu bulunduğu Bulgaristan'ın bile taht-ı [s.583] tehdidinde bulundu. Lehulhamd ki Genç Türkler en sonra mezâlîm-i Hamîdiyeye galebe ettiler de sevgili vatanımız kurtuldu. Yoksa Avrupahlılar bizi taksim edeceklerdi. Şimdiki halde bile memleketimiz pek vasidir. Fakat sizin gibi gençlerin tahsîl-i hüner ve marifet, her yerde ibraz-ı hamiyet ve adalet ve izhâr-ı fa'âliyet ve istikâmet eylemesine son derecede muhtaçtır. Coğrafya okuduğunuz için (1294) senesine yani Sultan Hamid'in ilk senelerinde Rusya ile ettiğimiz muharebe neticesinde kaybettiğimiz arazi ve kıtaatı haritalar üzerinden bulabilirsiniz. Maahaza biraz daha sabrederseniz son senelerde Berlin Muahedesi tafsilâtında görüp anlarsınız. [s.584]

FAİDE – 153

KÜRKLER

Kürk vaktiyle elbise-i resmiyeden madut ve huzûr-u pâdişâhîde giydirilmek kanun idi. Huzurda kürk giyinenler ricalden sayılırdı. Sadrazam veya vezir olanlar “erkân kürkü” namıyla meşhur kürkler giydikleri gibi şeyhülislâm olanlar dahi “ferve-i beyzâ” beyaz kürk ve ulema ile müderrisîn “muvahhidî” denilen tarzda giyerlerdi. Teşrifât risalelerinin üniforma “tırz” bahsinde kürk:

Sarı çuhaya duhte erkân-ı sarf samur – şâlîye duhte kubur-u kakım – çuhaya duhte paçe samur kontoş – kubur paçe samur- çuhaya duhte kontoş samur – [s.585] kubur samur – sırt samur – bol yenli ala sarf samur – serasere kaplı erkân-ı sarf samur – erkân paçe samur – turuncu çuhaya kaylı paçe samur – kubur yenli adi kürk – bol yenli kürk – kontoş kürk – serasere duhte dört yenli, ağır sırt samur – bol yenli yeşil çuhaya duhte sarf samur kontoş kürk – serhatli (kısaca, serasere duhte samur kürk) – bol yenli karsak, samur, kakım, sincap, kontoş kürk – tarifleri vardır. Bunlardan maada (ferace – samur – mevsim – nimtane – nafe) kürkler ve “üstlük” tabir olunan satireleri ve elbise-i resmiyemizden olduğu cihetle Bâbîâlî'de bir de

“kürk odası” var idi. bu kürklerden ecnebilere ve sefirlere de ihsan olunurdu. İstanbul fethinden evvel de, sonra da [s.586] kürk ticaretiyle meşhur olmuştu. Hatta (1000) tarihlerinde şehirde beş yüz kürkçü dükkânı var idi.

Şu münasebetle söyleyelim ki: Seyfiye, ilmiye, kalemiye namlarıyla maruf olan üç sınıf memurîn-i devlet ile saray bendeganı rütbeleri:

1 – Başa giyilen kavuk, 2 – Arkaya giyilen kaftan, 3 – Bele sarılan kuşak, 4 – Ayakkabı, 5 – Başa takılan sorguç, 6 – Önde taşınan tuğ ve alem ile tefrik olunurdu.

Her rütbe ve sınıf için envai şekil ve resimde kavuklar, biçim biçim kaftanlar olduğu gibi bu kaftanların renkleri ve bazen düğmeleriyle şerit gibi şeyleri bile rütbe temyizine alâmet olurdu. [s.587]

FAİDE – 154

KELİMÂT-I TÂRÎHIYE

İmdâdiye – Muharebe masarifi için dıyk-ı zamanda kasaba ve şehirlerdeki ayan ve tüccardan birer miktar istikraz olunan akçe.

Sergi döşenmek – Sipah taifesinin ulûfesi sadrazam konağında Bâbîâlî verilir ve o gün torbalar, keseler dizilerek sergi yapılırdı.

Divan-gân, gönüllüyan, farisan, azeban – Anadolu’da birtakım türediler [s.588] sarıca ve sekban bayrakları açarak yolcular ve tüccarı soyuyorlardı. 1100 tarihinde vüzera, mîr-i mîrân ve ümera ile tahsildarlar ve mütesellimlerin dairelerinde bulunan sarıca ve sekbanlar da ilga edilerek onların yerine bu adlarla asker yazılması emrolunmuştu.

Sürücü – Askerleri toplayıp sevkeden, sevk memuru.

Nezre Kesmek – Bir yerin ahalisini hükümetçe gayr-ı makbûl halin tekerrürü halinde nakden ve bedenen cezalanmak, meselâ 1102’de Kıbrıs’ın yerli yeniçerileriyle zuama ve erbâb-ı tımârî valiyeye kılıç çekerek birkaç ağayı ve alay beylerini katleylemişlerdi. Bunun üzerine cezireye yollanan silâhşör Frenk Mehmed Bey önyak olanları tedip ettikten sonra cezire ahalisini de bir daha böyle bir hal [s.589] zuhur edecek olursa miriye elli bin altın ile fitnekar olanlardan otuz kadarının boynu vurulmak üzere onları nezre kesti. Hatta untulmamak için Lefkoşe’de bir taş diktirerek üzerine yazdırdı idi. Bu taş bilahare kaldırılmıştır.

Yemeklik – Padişah, veziriazam ve hanlar gibi büyük zatların esnâ-yı seyrüseferde yemek yemeleri için yol üzerlerinde ihzar edilen yemek mahalli.

Nederlande – Felemenk veya Hollanda denilen memleket veya hükümet.

Usûl-u Tahlîf – Askerler arasında maruf olanı şu idi: Bir tepsi üzerine tuz ve ekmek, kılıç ve Kuran konur ve bunun üzerine yemin ettirilirdi.

Kozbeyci – Fatih Sultan Mehmed zamanında haremde bulunan bir cariye duvardan aşağıya [s.590] atlamış ve firar ederken saray içindeki darphane tarafındaki çınar ağacı civarında bir adama tesadüf etmiş, bu adam kızı çınarın kovuğuna saklamış ve Babüssaade ağasına haber vermiş. Bunun üzerine herif huzura celp edilerek ne mükâfat istediği sorulmuş, çınara civar darphane kapısına muttasıl bir yerde bir ocak ihdasını ve oraya bir hizmet tahsisini talep etmiş. Talebi mucibince oraya “kız bekçileri” namıyla bir ocak inşa olunmuş. Ocak yani dairenin hitâm-ı inşâsında buraya Boyabat, Kargı ve Ulus kazaları ahalisinden kırk nefer bekçi kaydolunmuş, fakat kız bekçi terkihi fahiş görünerek bilahare daha iyi bir tabir imiş gibi kozbekçi denilmiş.

Galebe Divan – Her üç ayda askere çıkan ulûfe sebebiyle veyahut elçi geldiğinde huzura kabul edilişinde akdedilen divan –

ESERDE GEÇEN ŞAHSİYETLER HAKKINDA KISA BİLGİLER

ABDURRAHMAN BİN MUAVİYE, Endülüslü Emevî Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Abbasiler'in Emevî saltanatına son vermeleri üzerine İspanya'ya geçerek Kurtuba'ya (Cordoba) yerleşti. 32 yıllık hükümdarlığı süresince adaletli bir yönetim kurmuş, ilme önem vererek bilginleri korumuştur.

ABDÜLHAMİD HÂN-I SÂNÎ, Sultan Abdülmecid'in oğludur. 1842'de doğmuş ve 1918 yılında vefat etmiştir. 1876'da Kanun-u Esasi'yi ilan etmiş daha sonra ise yasaklamıştır. Döneminde sıkı bir istihbarat teşkilatı kurmuştur. Otuz üç yıl saltanat sürmüştür.

ABDÜRRAHMAN GAZÎ, Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş yıllarında gösterdiği yararlılıklarla ün kazanmış bir komutandır. Abdurrahman Alp diye de tanınan Abdurrahman Gazi, Ertuğrul Gazi döneminde şöhret buldu. Osman Gazi ve Orhan Gazi dönemlerinde çeşitli savaflara katıldı ve Aydos kalesini fethetti. Yakın arkadaşı Akçakoca ile birlikte Kocaeli ve Yalova'nın alınması sırasında büyük başarılar gösterdiler. Abdurrahman Gazi 1329 yılında vefat etti.

ADİL GİRAY, Kırım hanlarından. Bir savaş sırasında Şirvan'da esir düşmüş ve daha sonra vefat etmiştir.

AHMET CELAYİR, Irak-ı Arab ve Tebriz hâkimi Sultan İdris'in oğludur. Timur'dan kaçarak Sultan Bayezid'e sığınmıştır.

AHMET GİRAY, Kırım hanlarından Hacı Giray'ın on iki oğlundan biridir. Babalarının vefatından sonra taht kavgasında galip gelmiş ve Kırım'a han olmuştur.

AHMET MİRZA, İran Devleti'nin varislerindedir. Uzun Hasan'la aynı sülaledendir. Uzun Hasan'dan kaçarak Yıldırım Bayezid'e iltica etmiştir.

AHMET PAŞA CHABATZ (ŞABATZ), Sultan Süleyman zamanında Rumeli Beylerbeyliği yaptırmıştır. Zemlin'i aldıktan sonra Belgrad'ın fethine katılmıştır.

AKŞEMSEDDİN, (1389/1390 İskilip - 1460 Göynük) asıl adı Şeyh Mehmet Şemsettin Bin Hamza, 15. yüzyılın en büyük sufilerinden biri ve çok yönlü Türk bilim adamıdır. 1389 yılında çağımızda İskilip'e bağlı olan Evlik köyünde doğmuştur. Daha sonra babası ile Şam'a gitmiş ve oradan 7 yaşında dönmüşlerdir. Hacı Bayram Veli'nin müridi ve Fatih Sultan Mehmet'in hocalarındandır. İstanbul'un manevi fatihi olarak da anılır.

ALAADDİN PAŞA, Osman Gazi'nin en büyük oğludur. Saltanatı kardeşi Orhan'a vermiştir. İznik'in fethinden sonra vefat etmiştir.

ALEKSANDR BORCIYA, 1492'den 1503'e kadar papalık yapmıştır. Celixtus'un yeğeni V. Aleksandr olarak da bilinir.

ALİ KUŞÎ, (1403, Semerkant - 16 Aralık 1474, İstanbul) Asıl adı Ali Bin Muhammet'tir. Ünlü Türk gökbilimci, matematikçi ve dilbilimcidir. Osmanlı Devleti padişahı Fatih Sultan Mehmet adına kurulan ilk Osmanlı Üniversitesi olan Fatih Medresesinin (Sahn-ı Seman) kuruluş akademik müfredatını kaleme aldı.

ALİ ŞİR BEY, Germiyan aşiretinin bir üyesi olarak tarihte adı geçen ilk kişi Muzafferiddin bin Ali Şir'dir. Daha sonra Yakup bin Ali Şir, Germiyanogullarının başına geçerek onların bağımsız bir yönetim kurmalarını sağladı.

ALİ UMUR BEY, (ö. 1348) Aydınogullarının kurucusu Mehmet Bey'in oğlu ve devletin hükümdarlığını da yapmış olan kişi. 13. yüzyılda Batı Anadolu'nun Türkler tarafından alınmasında Aydınogullarının payı büyüktür.

ALMUS, Almış Han İlteber diye de anılmaktadır. İdil Bulgarlarının X. Yüzyıldaki hükümdarıdır.

ANDRÉA DORİA (ANDRE DORYA), Preveze Deniz Savaşında Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasıyla savaşan Haçlı donanmasına komuta etmiş Cenevizli amiraldir.

ANDRONİC PALÉOLOGUE, İkinci Andonik olarak da bilinen Bizans imparatorudur. VIII. Mikhael'in oğludur. Kanta Kuzen tarafından desteklenmiştir. Osmanlılara karşı birçok defa yenilmiştir. Orhan Bey zamanında yapılan mücadelede yaralanmış ve İstanbul'a kaçmıştır.

APOLLON, Yunan mitolojisinde her gün arabasıyla göğü bir uçtan öbür uca geçen güneş tanrısı.

ARON, 1591'den 1595'e kadar Boğdan voyvodalığı yapmıştır. 1597'de ölmüştür. Yeniçerilerin desteğini alarak voyvoda seçildi. Taahhüt ettiği vergiyi vermek için halkına büyük eziyetler çektirmiştir.

ARPAD, Don ile Tuna nehirleri arasına yerleşen Macar halkının önderidir. 907'de ölmüştür. 1301'deki Andras'ın ölümüne kadar Macaristan'da hüküm süren ulusal Arpadlar hanedanının kurucusudur.

ATAULLAH EFENDİ, Yavuz Sultan Selim'in hocalarındandır. Sultan İkinci Bayezid'in cenaze namazını kırdırıştır. Asrındaki âlimlerin en büyüklerinden olan Ataullah Efendi, ulemanın ve vüzeranın müracaat kaynağıdır.

AYAS PAŞA, Yıldırım Bayezid'in serdarlarındandır. Bir ara Şam valiliği yapmıştır. Sultan Cem'in üzerine giden ordunun başında yer almıştır. Mağlup olmuş ve esir düşmüştür.

AYDINOĞLU MEHMET BEY, 14. yüzyılın başlarında merkezi Birgi olan Aydınogulları beyliğinin kurucusudur. Kısa sürede Ege'de hakimiyet kurmuştur.

AYDINOĞLU CÜNEYD BEY, Aydınogulları beyliğinin hükümdarlarındandır. Batı Anadolu'da 15. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan iktidar mücadeleleri içinde bulunmuştur. Çeyrek asır söz sahibi olmuştur. Bazı kaynaklarda İzmiroğlu Beyi diye nitelenen Cüneyd Bey'in, Aydınogulları şeceresinden bir beydir. Kendi adına bastırıldığı paralar vardır.

AYIN ALİ EFENDİ, Osmanlı tarihçilerindendir. Kavanin-i-Âl-i Osman der-Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân, kitabının yazarıdır. Kitabında özellikle devletin idarî teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgilere yer verir.

BABA İLYAS, Baba İlyas, Babailer isyanının önderidir. 1239'da Baba İlyas'ın öncülük ettiği ayaklanma, Anadolu Selçuklu ordusunca güçlkle bastırıldı. Ama bu olayı izleyen dönemde ortaya çıkan ve Babailik olarak bilinen dinî ve siyasî hareketin etkisi yıllarca sürdü.

BABA ZÜNNUN, Celâlî eşkıyasındandır. Kanuni Sultan Süleyman'ın Macar seferi hengâmında Anadolu'da Bozok sancağında isyan çıkarmıştır. Kanlı bir şekilde bastırılmıştır.

BÂKÎ EFENDİ, (1526-1600) ünlü Dîvân edebiyatı şairi. 1526 yılında İstanbul'da doğduğu tahmin edilmektedir kesin bir tarihi yoktur. Asıl ismi Mahmut Abdülbâki'dir. Fakir bir ailenin çocuğudur. Babası müezzindir. Çocukluğunda sarraç çıraklığı yapmıştır. Eğitime, ilme olan büyük tutkusu fark edilmeye başlanınca ailesi medreseye devam etmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Hayatı boyunca çeşitli dönemlerde kadılık, kazaskerlik gibi makamlarda devlet hizmetinde bulunmuş, yaşlılığında Şeyhülislam olmak istese de bu göreve getirilmemiştir. 1600 yılında, İstanbul'da vefat etti. 16. yüzyılda "şairler sultanı" olarak anılan şairimizdir.

BALABANCAK, Osman Gazi zamanında yaşamış büyük serdarlardandır. Bursa'nın kuşatılmasında büyük yararlıklar göstermiştir.

BALTAOĞLU SÜLEYMAN BEY, 15. yüzyıl Osmanlı kaptanıderyalarındandır. Yaşamı hakkında fazla bir bilgi yoktur. II. Murat zamanında Midilli Adası'nın fethinde rol oynadığı, İstanbul'un fethi sırasında başlangıçta kaptanıderya olduğu bilinmektedir. İstanbul'un kuşatılması sırasında donanmanın üslendiği Gelibolu'dan 400 parça gemi ile gelerek Boğaziçi'ne, bugünkü Baltalimanı'na demir atan Süleyman Bey, Prens Adalarını (bugünkü Kınalı, Burgaz, Heybeli ve Büyükada) aldı. Kara harekâtına yardımcı olduysa da kuşatmanın 15. günü Bizans'a yardıma gelen beş geminin Haliç'e girmesine engel olamadığı için Fatih tarafından kaptanıderyalıktan azledildi. Baltalimanı semti, adını Baltaoğlu Süleyman Bey'den almıştır.

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA, (1473 - 4 Temmuz 1546) Osmanlı tarihinin ünlü denizcilerinden, kaptanıderya olarak Osmanlı'nın ilk kaptan paşasıdır. Akdeniz'de Osmanlı egemenliğini pekiştirmiş ve Akdeniz'i bir Türk gölüne çevirmiştir. Osmanlı'nın denizciliğine ve Tersane-i Amire'ye nizam verdi. Hayreddin Paşa'nın asıl adı Hızır'dır(Hızır Reis).

BATHORİS (BATORİ), III.Murat zamanında Edel prensidir. Osmanlı Devleti devletin verasetine karışarak kendi adayının kral olmasını sağladı. Böylece Erdel beyi Batori Lehistan kralı oldu. Bu himaye 1587 yılına kadar devam etti.

BAYEZİD-İ EVVEL, (1360 Edirne –1403). Dördüncü Osmanlı Padişahıdır. Sultan I. Murat'ın oğludur. Annesi bir Bulgar olan Gülçiçek Hatun'dur. Adı babaannesinin babası Türkmenler'in Edebalı diye andığı Ebâ Yezîd'in adından gelir. Küçük yaştan itibaren zamanın seçkin alimlerinden öğrenim gördü. Değerli kumandanlardan askerlik, sevk ve idare derslerini gördü. 1381 yılında devlet idaresinde yetişmesi için Kütahya'ya vali tayin edildi. 1389'da haçlı ordusu ile yapılan Birinci Kosova Savaşı'na katılarak büyük kahramanlık gösterdi. Babası Sultan Murat, bu savaş sonunda bir Sırp tarafından öldürülünce, devlet ileri gelenlerinin müşterek kararı ile Osmanlı tahtına geçti. İlk olarak Sırbistan işlerini yoluna koyan Yıldırım Bayezid bu sırada kendisine karşı birleşen Anadolu Beylikleri üzerine yürüdü. Süratle hareket ederek Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Germiyanogulları, Menteşeoğulları ve Hamitoğulları beyliklerini ortadan kaldırdı (1390). Karamanoğulları beyliğini itaat altına aldı (1391). 1391'de İstanbul'u kuşattı ve yedi aylık bir kuşatmadan sonra şehirde bir Türk mahallesi

kurulması, bir cami yapılması ve yıllık verginin artırılması şartıyla anlaşma yaptı. 1392'de Kastamonu üzerine yürüyerek, Candaroğlu topraklarını ele geçirdi. 1394'te Selanik ve Yenişehir'i (Mora) alan Osmanlı orduları, Teselya ve Arnavutluk'a kadar ilerlediler.

BAYEZİD-İ SÂNÎ, (3 Aralık 1447/48 – 26 Mayıs 1512) Sekizinci Osmanlı padişahıdır. Fatih Sultan Mehmet'in Gülbahar Hatun'dan olan büyük oğludur. Yavuz Sultan Selim'in de babasıdır. Tahta geçtiğinde 511.000 km²'si Asya'da, 1.703.000 km²'si Avrupa'da olmak üzere toplam 2.214.000 km² olan imparatorluk toprakları, vefatında yaklaşık olarak 2.375.000 km² idi.

BAYKOÇ-ZÂDE BALI BEY, Fatih Sultan Mehmet Han'ın kurduğunu olduğu, Enderun-u Hümayun adlı saray mektebinden yetişen meşhur akıncı beyi. Sultan ikinci Bayezit Han devrinde Silistre Beylerbeyliği yaptı. Oğulları Ali ve Tur Ali Beyler de kendisi gibi cesur, silahşor ve kahraman idiler. Büyük oğlu Ali Bey, Sofya Sancakbeyliği yaptı. Küçük oğlu Tur Ali Bey ise, babasından sonra Silistre Sancakbeyliği hizmetinde bulundu. Bali Bey(MALKOCOGLU) 1514 yılında vefat etti.

BEHRAM PAŞA, Eski Yemen valilerinden Kara Şahin Mustafa Paşa'nın oğlu, yine Yemen vilâyetin eski valilerinden Rıdvan Paşa'nın kardeşidir. Her ikisi de II. Selim (1566-1574) devri ricâlındendir. Osmanlı saray mektebi Enderun'dan yetişmiştir. İmparatorluğun hemen her tarafında seferlere katılmıştır.

BEKAK, Selçukluların Türkistan'da bilinen ilk reisidir. Hakkında fazla bilgi yoktur.

BIYIKLI MEHMET PAŞA, Yavuz Sultan Selim devri beylerbeylerinden. Enderun'dan yetişti. Çeşitli saray hizmetlerinde yetiştikten sonra baş mirahur oldu. Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Seferine giderken Bıyıklı Mehmet Paşa'yı Bayburt'u almakla görevlendirdi. 1515'te Kemah'ı kuşattı. Bundan sonra Yavuz onu Safevi Devletinin batı hududunda elinde tuttuğu kalelerin en mühimi olan Diyarbakır üzerine serdar tayin etti. Büyük alim İdris-i Bitlisi ile birlikte hareket eden Bıyıklı Mehmet Paşa, şehri savaşmadan zaptetti. Bu arada şehrin kurtarılması için gelen Karahan kumandasındaki Safevi kuvvetlerini Mardin civarında Koçhisar mevkiinde bozguna uğrattı. Böylece Mardin, Ergani, Çermik ve Birecik de Osmanlı hakimiyeti içerisine girdi. Bıyıklı Mehmet Paşa, teşkil olunan Diyarbakır eyaletine ilk beylerbeyi tayin olundu. Diyarbakır halkının "Fatih Paşa" sanını verdikleri Bıyıklı Mehmet Paşa 1524'te vefat etti.

BİÇEROĞLU HAMZA BEY, Sultan Mehmet Çelebi zamanında Karadeniz bölgesinde Canik, Samsun gibi şehirleri fethetmiştir.

BİRİNCİ ABDÜLHAMİD HAN, Osmanlı padişahlarının yirmi yedincisi ve İslam halifelerinin doksan ikincisidir. Sultan üçüncü Ahmet'in oğlu, sultan dördüncü Mustafa ile Sultan İkinci Mahmut'un babalarıdır. 1725'te doğdu. 1773'te halife oldu. 1789'da vefat etti.

BİRİNCİ ALAADDİN KEYKUBAT, Anadolu Selçuklu sultanıdır. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğludur. Saltanatı boyunca inşa ettirdiği ve çoğu günümüze kadar erişen eserler, idari ve askeri bakımdan hem şahsına hem de devletine kazandırdığı prestij nedeniyle Türkiye ve dünya literatürünün en ünlü Anadolu Selçuklu sultanıdır. Konya Alâeddin Camii ve Beyşehir Kubadabad Sarayları yaptırdığı en önemli eserlerdir.

BİRİNCİ SULTAN AHMET, (18 Nisan 1590 Manisa – 22 Kasım 1617). 14. Osmanlı padişahıdır. Babası Sultan III. Mehmet, annesi Handan Sultan'dır. Babasının vefatı üzerine 21

Aralık 1603'te Eyüp Sultan'da kılıç kuşanarak tahta geçti. Sultan I. Ahmet, Kanuni Sultan Süleyman'dan sonraki padişahlar içinde devlet işleriyle yoğun şekilde uğraşan ilk padişah'tı. Sultan I. Ahmet yakalandığı tifüs hastalığından kurtulamayarak 21 Kasım'ı 22 Kasım'a bağlayan gece 1617 yılında 27 yaşında vefat etti ve Sultanahmet Camii yanındaki türbesine defnedildi.

BİRİNCİ SULTAN MAHMUT HAN, I. Mahmut, 2 Ağustos 1696'da Edirne'de doğdu. Babası II. Mustafa'nın, Saliha Valide Sultan'dan olan oğludur. Şehzadeliği Edirne'de geçti. Şeyhülislam Feyzullah Efendi'den yüksek fen ve din eğitimi aldı. Babası II. Mustafa 23 Ağustos 1703'te tahttan indirilince birlikte Topkapı Sarayı'na getirilip kafese yerleştirildi. 2 Ekim 1730'da tahta geçene kadar 27 sene kafes hayatı yaşadı. Amcası III. Ahmet'in Patrona Halil isyanı sonucu tahttan indirilmesinden sonra tahta geçen I. Mahmut, kendisinden önceki padişahın tavsiyelerinden istifade edip Patrona Halil isyanındaki elebaşlarını ele geçirip öldürttü. İstanbul'da asayiş sağladıktan sonra Lale Devri'nde yapılan ilim, kültür ve sanat eserlerinin korunmasını sağladı.

BOLCAS HAN, İsmi bilinen ilk Türk hanlarından. Zib Tokay Han diye oğlu vardır. Türklerin en büyük hanlarından Oğuz Han'ın dedesi sayılmaktadır.

BÖRKLÜCE MUSTAFA, Şeyh Bedreddin'in başlıca müridi. 14.yüzyılın ikinci yarısı ile 15.yüzyıl başında yaşadı. Günümüzün komünist sistemini andıran bir sistem kurarak, Karaburun Yarımadasında etrafına topladığı köylülerle isyan etti.

BUHARÎ, Hicri 13 Şevval 194 tarihinde, (21 Temmuz 810 milâdi) bugün Özbekistan'da bulunan Buhara şehrinde doğmuştur. Hicri 256 senesinde ise (Milâdi 869) vefat etmiştir. Buhara'da doğduğundan ismi Buharî kalmıştır. Genç yaşta annesinin terbiyesi altında Arapça'yı ve Kur'an'ı öğrenmiştir. Babasından kalan servet onun hiç kimseye muhtaç kalmadan ilim öğrenmesine vesile olmuştur. İmam olarak anılan Buharî İslam dininin en büyük muhaddisi sayılır.

BUSBECQ (BUSBEK), Flaman kökenli Avusturyalı diplomat. Avusturya elçisi olarak üç kez Türkiye'ye gitti. Seyahatleri esnasında edindiği bilgileri "İstanbul ve Amasya Yolculukları İzlenimleri ve Askerî Açıdan Türklere Karşı Alınacak Önlemler" diye kitap yazmıştır.

CAFER ÇELEBİ, Divan ve mesnevî şairi, yazar. Amasya'da doğdu. I. Selim devrinde nişancı ve kazasker oldu. Şah İsmail'in esir edilen karısı Taçlı Manim ile evlendirildi. Seferden İstanbul'a döndüklerinde, Yeniçerilerin Amasya'daki ayaklanmasında parmağı olduğu gerekçesi ile idam edildi. Kabri Balat'tadır. Gerek nesir ve gerekse nazımda ustadır. Divanı, Münşeât, Heves-nâme ve Fetih-nâme-i İstanbul isimli eserleri vardır. Heves-nâme İstanbul'un meşhur mimarî eserlerini, gezip görülecek yerlerini, günlük hayatı anlatan önemli bir mesnevî olup 1493 yılında yazılmıştır. Kasideleri ve mensur eserleri daha çok tanınmıştır

CAFER PAŞA, Üçüncü Murat zamanında Anadolu'da beylerbeylik görevlerinde bulunmuştur. Tebriz, Şirvan beylerbeyliklerinde bulunmuştur.

CAĞALE-ZÂDE SİNAN PAŞA, Çağalazade(Cağaloğlu) Sinan Paşa Osmanlı sadrazamlarından. Marinalı kaptanlardan meşhur Viskond Çağala'nın oğludur. On iki yaşındayken babası Kaptan Çağala ile Merina'dan İspanya'ya giderken, Türk leventleri tarafından yakalanarak (1561), Sultan Süleyman'a takdim edildi. Yusuf Sinan adı verilerek saraya alındı ve Türk-İslâm terbiyesiyle yetiştirildi. Sarayda silahtar ve kapıcıbaşı olarak

görev yaptıktan sonra 1573'te Yeniçeri ağalığına getirildi. Çeşitli görevler üstelendikten sonra 1606'da, Diyarbakır'da vefat etti. İstanbul'daki Cağaloğlu semtinin adı bu zattan gelmektedir.

CANFEDA HATUN, Safiye Sultan'ın validesi Nurbanu Sultan'ın vefatından sonra yerine geçen harem-i hümayun kahyasıdır. Yaptığı hayır eserleri ile tarihimizin unutulmaz simalarından biri olan Canfeda Hatun, Sultan III. Murad'ın annesi Nurbanu validenin en makbul cariyesi idi ve ölümlük haremeye nazır olması için oğluna vasiyet edilmişti. Bunun üzerine harem kethüdası olduktan sonra sarayda çok şöhret kazanmış ve Sultan III. Mehmet zamanında çok yüksek bir maaşla Saray-ı Atik'de inzivaya çekilmişti. Burada saraylıların evlenmelerine memur edilmiş ve maaşı bir misli daha yükseltilmiştir. 1605 vefat eylemiştir. Eyüpsultan'da gömülmüştür. Deli İbrahim Paşa kardeşidir.

CANPOLATOĞLU ALİ BEY, Anadolu'da meydana gelen Celâlî isyanlarında Osmanlı Devletini en çok uğraştıran eşkiyadır. Murat Paşa'nın gayretiyle zor bir şekilde ortadan kaldırılmıştır.

CELALEDDİN MELİKŞAH, İran'da hüküm süren Türk Selçuk hükümdarlarının üçüncüsü ve en büyüğüdür. 1054 yılında İsfahan'da doğmuş, 1092 yılında Bağdat'ta 38 yaşında iken ölmüştür. Babası Alp Arslan'ın vurulması üzerine 1072'de 18 yaşında tahta geçti. Anadolu'nun üçte ikisi onun zamanında fethedilmiştir.

CELÂL-ZÂDE HIZIR BEY, 1407'de Eskişehir'e bağlı Sivrihisar'da doğmuş 1458 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Hızır Bey Çelebi, İstanbul'un ilk kadısı, âlim ve şâirdir. Sivrihisar kadısı Emîr Celâleddîn Arif'in oğludur. Köklü bir sipahi ailesine mensuptur.

CENGİZ HAN, ya da Temuçin (1162 – 18 Ağustos 1227) Moğol Börçigin ailesinden siyasetçi, asker ve han. Moğol kabilelerini buyruğu altında birleştirerek Moğol İmparatorluğu'nu kurmuştur.

CERRAH MEHMET PAŞA, Sultan III. Murat ve III. Mehmet döneminde saray cerrahı olan ve III. Mehmet döneminde, (9 Nisan 1598-6 Ocak 1599) tarihleri arasında sadrazamlığa kadar yükselmiş bir Osmanlı tabibi ve paşasıdır. Cerrahpaşa lakabıyla da tanınmaktadır. İsmiyle anılan Cerrahpaşa semtinde bir de camisi bulunmaktadır.

CÉSARİNİ (ÇEZARİNİ), (İtalya 1398 – Varna 1444) İtalyan diplomattır. Uzun süre papalık elçisi olarak görev yaptı. Bir çok dinî ve siyasî görevde bulunmuştur. Varna savaşında Türklere karşı savaşırken öldürüldü.

CEZERÎ, Tam adıyla Ebû'l İzzet İbni İsmail İbni Rezzaz El Cezerî, Robotik biliminin babası olarak kabul edilen sibernetik üzerine çalışmalar yapan ilk bilim adamı ve mühendistir. Diyarbakır'da yaşamıştır.

CHARLES – QUİNT (ŞARLKEN), Fransa kralı İkinci Hanri ile Catherine De Medicis'in oğludur. 1560'ta tahta geçti.

ÇANDARLI İBRAHİM PAŞA, (1498-1499'da bir yıl sadrazamlık yapmış ve aynı adı taşıyan torunundan ayırmak için Birinci İbrahim Paşa şeklinde anılır.) Temmuz 1421 ile 25 Ağustos 1429 tarihleri arasında, 8 yıl 1 ay veziriazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Tarihe Çandarlılar ailesi olarak geçmiş olan ailenin mensubudur.

ÇANDARLI KARA HALİL HAYREDDİN PAŞA, Eylül 1364 ile 22 Ocak 1387 tarihleri arasında 22 yıl 4 ay veziriazamlık yapmış ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş harcında büyük katkıları olmuş bir Osmanlı devlet adamıdır. Tarihe Çandarlılar ailesi olarak geçmiş olan ailenin üst düzey bir mevkiye gelmiş ilk ferdidir ve Osmanlı tarihinde en uzun süre sadrazamlıkta kalan kişi olmuştur. Ayrıca "veziriazam" unvanını taşımış ilk vezirdir ve askeriye sınıfından bu mevkiye getirilen ilk kişi olmuştur Devşirme usulü yeniçerileri yetiştirmekte onun fikridir. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinden sonra, Veziriazam Halil Hayrettin Paşa'nın görevine son vermiştir. Kırk gün kadar hapis tutulan Hayrettin Paşa, ardından idam edilmiştir. Onun idamından sonra yerine yine Osmanlı tarihinin ilk devşirme asıllı veziriazamı olan Rum Mehmet Paşa getirilmiştir.

ÇELEBİ SULTAN MEHMET, (1389 Bursa – 26 Mayıs 1421 Edirne) 5. Osmanlı Sultanıdır. Çelebi Mehmet veya Mehmet Çelebi olarak anılır. 1402'de Ankara Savaşı sonucu babası Yıldırım Bayezid, Timur'a yenik ve esir düştükten sonra Osmanlı Devleti 11 yıl süren bir Fetret Dönemi geçirdi. Bu devirde Yıldırım Bayezid'in oğulları Emir Süleyman, İsa Çelebi, Musa Çelebi ve Çelebi Mehmet taht savaşlarına giriştiler. Çelebi Mehmet 1403 ile 1413 arasında Timur yüksek egemenliği altında Amasya da, Amasya-Tokat-Sivas bölgesi (Rumiye-i Suğra) emirliğini yaptı. Kardeşler arasında çeşitli savaşlardan sonra en nihayet 1413 de Çelebi Mehmet kardeşi Musa Çelebi'yi Çamurlu Derbent Savaşı'nda yenerek tek başına Osmanlı Devleti idaresini alarak Fetret Devri'ni kapattı. 1413'ten sonra tek padişah olarak hüküm sürdü

ÇERKEZ ÖZDEMİR PAŞA, Mısır Çerkez Memlûklerinden olan Özdemir Paşa, ünlü bir Türk kumandanıydı. Osmanlı Devleti hizmetine girdikten sonra, 1538 yılında Hadım Süleyman Paşa'nın Hint seferine katıldı. Bu sefer sonunda Yemen'de kaldı ve Sancakbeyi oldu, Sana'yı aldı. Daha sonra Yemen Beylerbeyi olan Özdemir Paşa, Osmanlı Devleti'ne isyan eden ve Üveys Paşa'yı öldüren Pehlivan Hasan'ın isyanını bastırdı. Habeş Beylerbeyliği de yapan Özdemir Paşa, 1561 yılında Sana'da öldü.

DALGIÇ AHMET PAŞA, (? - 1608) Osmanlı mimarı ve beylerbeyi. İstanbul'un su yollarının bakımı ve tamirinden sorumlu olan su yolu nazırı olarak mesleğe başladı. Bir süre sonra da baş mimar oldu. Bu görevdeyken Eminönü'ndeki Yeni Cami'nin yapımına devam etti. III. Mehmet'in türbesini yaptı. Sedef işlemecilikte de ün sahibi oldu. Bir süre sonra idari görevlere getirildi. Silistre eyaleti beylerbeyi tayin edildi ve paşa unvanını aldı (1607). Ertesi yıl Celâlî isyanlarını bastırmak üzere Anadolu'ya geçti, Celâlîlerle yaptığı bir savaşta yaralandı ve kısa süre sonra öldü.

DALMAÇYALI SEMİZ ALİ PAŞA, Kanuni Sultan Süleyman saltanatı döneminde 1561-1565 yılları arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır

DAMAT DAVUD PAŞA, 1622 yılında 25 gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Davut Paşa zihin özürlü padişah I. Mustafa'nın kız kardeşiyle evlenerek Osmanlı hanedanına damat girmiştir. I. Mustafa kısa bir süre tahtta kaldıktan sonra yerine tahta çıkan Genç Osman'a karşı yeniçeriler isyan ettiler. Yeniçeriler I. Mustafa'yı ikinci bir kez tahta çıkarttıkları gibi kayınbiraderi olan Davut Paşa'yı da 19 Mayıs 1622 tarihinde sadrazam yaptılar. Osmanlı tarihçisi Peçevi'ye göre Davut Paşa bizzat kendisi Genç Osman'ı Yedikule zindanlarına götürdü ve ertesi gün boğdurttu. I. Mustafa zihin özürlü olduğu için bu süre boyunca Davut Paşa I. Mustafa'nın annesiyle birlikte devletin kontrolünü ele geçirmeğe çalıştı. Ancak bunda başarılı olamadı ve 13 Haziran 1622 tarihinde görevden alınarak idam edildi.

DAMAT İBRAHİM PAŞA, III. Mehmet saltanatı döneminde 4 Nisan 1596-27 Ekim 1596, 5 Aralık 1596-3 Kasım 1597 ve 6 Ocak 1599-10 Temmuz 1601 tarihleri arasında toplam üç yıl on bir ay yirmi yedi gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. 18. yüzyıldaki Lale Devri'nin sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile karıştırmamalıdır.

DAMAT MEHMET PAŞA, I. Ahmet saltanatı döneminde 17 Ekim 1614-17 Kasım 1616 ve Genç Osman saltanatı döneminde 18 Ocak 1619-23 Aralık 1619 tarihleri arasında toplam üç yıl, yedi gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Öküz sıfatı bazı kaynaklarda iddia edildiğinin aksine Oğuz kelimesinin değişikliğe uğramış hali olmayıp, babasının Karagümrük'te öküz nalbantlığı yapmış olması ile alakalıdır. İlk sadaretinden, 1616'da çıktığı İran Seferi'nde Safevilere yenik düşmüş olmasından ötürü azledilmesi sonrasında tayin edildiği Aydın Valiliği esnasında Batı Anadolu ticaretinin gelişmesini teşvik için Kuşadası'nda inşa ettirdiği kervansaray (sonradan ticari merkez yabancı tacirlerin tercihiyle İzmir'e kaymıştır) onun adını taşımaktadır. 1619 yılında ölmüştür.

DAN, Eflak prensi Radu'nun büyük oğludur. Bulgarlarla yapılan savaşta ölür. Yerine Mircea geçer.

DARAMON, Fransız sefir. Kanunî Sultan Süleyman zamanında İstanbul'a gelmiştir.

DAVİD KOMNEN, Trabzon imparatorudur. Osmanlı ordusunun karşısında ümitsizliğe düşerek padişah Fatih Sultan Mehmet adına Mahmut Paşaya yapılan anlaşma ile kayıtsız şartsız teslim olmuştur.

DÂVUD, İsrailoğullarının kurduğu Yehuda Krallığı'nın ikinci kralı (yaklaşık MÖ 1000 - MÖ 962) ve Kudüs kentinin kurucusu. Tevrat ve Kuran'da peygamber olarak zikredilir. Hıristiyan inancında İsa'nın Eski Ahit'teki simgelerinden biri sayılır. Kuran'a göre Zebur, Davud Peygamber'e Allah tarafından indirilmiş ancak zaman içerisinde tahrif edilmiştir Kur'an'da 17 yerde geçer.

DAVUD PAŞA, Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Küçükken devşirme olarak saraya alınıp Enderûn'da yetiştirildi. Bir süre sancakbeyliği yaptı. II. Mehmet döneminde Anadolu beylerbeyi oldu. Bu görevi sırasında 1472'de Konya Valisi Şehzade Mustafa ile Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın yeğeni Yusufça Mirza arasındaki savaşta şehzadenin yanında bulundu. Davut Paşa, 8 Mart 1497'de Akkoyunlu hanedanından Göde Ahmet Bey'in İstanbul'dan İran'a kaçırılmasındaki ihmali nedeniyle sadrazamlıktan azledilerek Dimetoka'ya gönderildi. 1499'da Dimetoka'da ölen Davut Paşa'nın cenazesi İstanbul'a getirilerek kendi adını taşıyan caminin türbesine gömüldü

DAYI KARACA PAŞA, İkinci Kosova Savaşı sırasında II. Murad'ın emrinde savaşa katılmış önemli komutanlardandır.

DERVİŞ PAŞA, 16. ve 17. yüzyılda yetişmiş Osmanlı şair ve devlet adamı. Bosna bölgesine bağlı Mostar şehrinde 1560'da doğdu. İkinci Selim devrinde daha çocuk yaşta iken Enderun Mektebine alınarak, İbrahim Paşa sarayında yıllarca tahsil ve terbiye gördü. Sultan Üçüncü Murad Hân zamanında saray-ı âmireye geçti ve doğancılık hizmetinde bulundu. Gayretli çalışmaları neticesinde sultânın yakın dostları arasına girdi. Yine sultânın emri ile İran şâiri Bennânî'nin Sehânâme adlı eserini manzûm olarak Türkçe'ye tercüme ederek Murâdnâme adıyla padişaha takdim etti. Padişahın iltifatına kavuşarak Doğancılar Kethüdası tayin olundu.

Sultan Üçüncü Murat Han'ın vefatına kadar sarayda kalan ve aynı zamanda onun Kapı Kethüdalığını yapan Derviş Paşa, Sultan Üçüncü Mehmet'in cülûsuyla birlikte (1595) saray dışındaki hizmetlere gönderildi.. Derviş Paşa da bu Peşte'deki bir savaşta şehit oldu (1603). Vefatında, 43 yaşlarında bulunuyordu.

DEVLET GİRAY, Kırım hanlarından. Sokullu Mehmet Paşa'nın Volga ve Don nehirlerini birleştirme çalışmasına yeterince ilgi göstermeyince bu plan yarım kalmıştır.

DİANE (DİANA), Romalıların Milâttan önce VI. yüzyıldan başlayarak Yunanlıların Artemis'iyle özdeşleştirdikleri tanrıça.

DİLÂVER PAŞA, Genç Osman saltanatı döneminde 17 Eylül 1621-19 Mayıs 1622 tarihleri arasında sekiz ay iki gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Hırvat asıllı olup Enderun'da yetişti. Sırasıyla zülüflü, baltacı ve çaşnigir oldu. Bir süre Mısır'da kullar ağası, Deşişe nazırı ve cizye emini görevlerinde bulundu. Daha sonra İstanbul'a getirilerek sarayda çaşnigirbaşılığa tayin edildi. Bu görevde iken 1610'da Kırım hanı Selamet Giray'ın ölümü üzerine, İstanbul'da bulunan Canbek Giray'la birlikte Kırım'a giderek, onun han olmasında rol oynadı.

DİMİTRİOS, Bizans İmparatorluğu'nun Selanik valisidir. Çelebi Sultan Mehmet zamanında Avrupa yakasına geçişlerde Osmanlılara karşı savaşmıştır.

DODOMORE COTTON (DODOMOR KOTTON), Osmanlılar aleyhinde bulunmak maksadıyla İngiltere hükümeti tarafından İran'a gönderilen bir elçidir. Şah Abbas bu elçilere büyük hürmet göstermiş ve ülkesinde birçok imtiyaz vermiştir.

DOĞAN BEY, Niğbolu Savaşı'nda kalesini birleşik Avrupa ordusuna karşı büyük bir başarıyla korumasıyla bilinen Osmanlı kale komutanı.

DOĞANCI MEHMET PAŞA, Üçüncü Murat zamanında deftardalık görevinde bulunmuştur. Paranın değerinin düşmesi üzerine yeniçeriler isyan etmiş ve saray paşayı yeniçerilere teslim etmek zorunda kalmıştır. Paşa yeniçeriler tarafından öldürülmüştür.

DON JUAN (DON JUAN), İnebahtı deniz savaşında Batılı kuvvetlerin başında bulunan denizci komutan. Genç yaşında olmasına rağmen savaşı kazanmıştır.

DON JUAN DOTRİŞ, İspanya kralı ve Şarlken'in veled-i ma'nevîsi olan Don Juan Dotriş Kıbrıs fethi esnasında Kılıç Ali Paşa'nın zapt ettiği Tunus üzerine, doksan gemi ile giderek zapt ve sabık emir Mevla Hasan'ın ikici oğlunu Tunus hükümdarlığı vekâletine tayin etmiş idi.

DUKAKİN-ZÂDE AHMET PAŞA, Yavuz Sultan Selim zamanının vezirlerindedir. Dulkadiroğlu Alaaddin'e karşı savaşmıştır. İran seferi dönüşünde Amasya'ya civarında ortaya çıkan yeniçeri uygunsuzluğu üzerine Dukakin-zâde Ahmet Paşa katledilir.

DURŞUN FAKİH, Karaman'da doğmuş, Şeyh Edebalı'nın öğrencisidir. Dursun Fakih; tefsir, hadis, fıkıh bilimlerini okumuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna şahitlik etmiş bir Türk bilginidir . Şeyh Edebalı'nın kızını alarak damadı ve Osman Gazi ile de bacanak olmuştur. 28 Eylül 1299 yılında Karacahisar fethedildikten sonra, Osman Gazi adına Cuma hutbesini okuyup, Cuma namazını kıldırmıştır. Böylece, hem Osman Gazi'nin hür ve tam İstiklal sahibi

bir devlet başkanı olduğunu, hem de Osmanlı Devleti'nin istiklalini dünyaya ilan etmiştir. Dursun Fakih, Osmanlı Devleti'nin ilk imam-hatibi ve ilk kadısı olma şerefini elde etmiştir. "Gazavetname" adlı bir eseri bulunmaktadır. Anadolu'da milli birlik ve milli kültür birliğinin oluşmasına hizmet etmiştir. 1327 yılında vefat etmiştir.

DÜNDAR BEY, Süleyman Şah'ın oğludur. Anadolu'da barınamayınca Orta Asya'ya dönmek isteyen diğer kardeşlerinin aksine Ertuğrul Bey ve beraberindeki dört yüz aile ile Halep taraflarında kalmıştır.

DÜZME MUSTAFA, Yıldırım'ın oğullarından biri olan Mustafa Çelebi, babasının mirasını ele geçirmek için 15. yüzyılın başlarında önemli bir ayaklanmaya sebep olmuştur. Kardeşi Çelebi Mehmet ve yeğeni İkinci Murad'a başkaldırdığı için adına Düzmece Mustafa denilmiştir.

EBU EYUB-İ ENSARÎ, (576 - 645), Türkçe'de zaman zaman Eyüp Sultan olarak anılan sahabeden biridir. Son İslam peygamberi Hazreti Muhammed'i Mekke'den Medine'ye göç ettiği zaman evinde ilk misafir eden sahabedir. Bu sebeple kendisine bu olaydan sonra mihmandar-ı nebevî de dendiği olmuştur. Daha sonra 80'li yaşlarında 668-669'daki İstanbul kuşatması sırasında şehit olmuştur.

EBU NUMEY, Mekke-i Mükerrime ve Medine-i Münevvere'de emirlik edip Memlûklara tâbi olan Mekke emiri Şerif Ebu Berekât'ın oğludur. Yavuz Sultan Selim'e Kâbe'nin anahtarlarını teslim etmiştir.

EBU SAİD MİRZA, Semerkant'ta tahta oturmuştur. Horasan, Gazne, Kabil, Sidstan, Irak'ı almıştır. 1469'da Karabağ'da Uzun Hasan tarafından öldürülmüştür.

EBU'L-BEREKÂT, Mekke-i Mükerrime ve Medine-i Münevvere'de emirlik edip Memlûklara tâbi olan Mekke emiridir.

EBU'L-MEYÂMİN MUSTAFA EFENDİ, Sultan Birinci Ahmet Han zamanının şeyhülislamıdır. Padişaha kılıç kuşatmıştır.

EBUSSUUD EFENDİ, (30 Aralık 1491, İskilip - 23 Ağustos 1574, İstanbul) Osmanlı şeyhülislamı, fıkıh ve tefsir bilgini. Mutasavvif Muhyiddin Mehmet'in oğlu, anne tarafından da Ali Kuşçu'nun torunudur. Önce babasından, sonra Müeyyedzade Abdurrahman Efendi ile Karamanlı Şeyyid Süleyman'dan ders aldı. 1516'da İnegöl İshak Paşa Medresesi'ne müderris olarak atandı. 1520'de bu görevinden alındı. Kısa süre sonra Davud Paşa, 1522'de Mahmut Paşa, 1525'te Gebze, ertesi yıl Bursa ve 1528'de de İstanbul Fatih sahn-ı seman medreselerinin müderrisliklerine getirildi. 1533'te önce Bursa, sonra İstanbul kadısı oldu. 1537'de Rumeli kazaskerliğine yükseldi. 1545'te şeyhülislamlığa getirildi ve yaşamı boyunca bu görevde kaldı.

ECE BEY, Karesi beyliğinin komutanlarındandır. Beyliğin fethinden sonra Osmanlı Devleti için çalışmıştır.

EL-MUSTA'SİM BİLLÂH, Son Abbasî halifesidir. Onun zamanında Moğol hanı Cengiz'in torunu Hülagu Han Bağdat'ı zapt etmiştir.

EL-MUSTANSIR, Hülagu Han Bağdat'ı zapt ederek Abbasiye hilâfetini tarumar eylemiş ve El-Mustansır namında baki kalan bir Abbasi halife, hazret-i peygamberin emanetlerini

olarak Mısır'a gidip o zaman Mısır'da hükümet eden "Memâlîk-i Bahriye"den yani Türk gulamları sultanlarından Melik Zahir Mustansır'ın namına hutbe okutmuş ve sikke kestirmiştir. İşte Mısır'da yeniden teessüs eden bu türlü bir hilâfet-i Abbasiye'den on dört halife daha gelmiş ve on dördüncüsü Mütevekkil Alellâh olmuştur.

EMANUEL, Yıldırım Bayezid zamanında İsanbul imparatorudur. Büyük hilelerle Osmanlı Devleti karşısında tutunmayı başarmış en son Ankara Savaşı'nda Timur ile işbirliği yapmıştır.

EMİR SÜLEYMAN, Yıldırım Bayezid'in esir düşmesi üzerine başlayan Fetret Devri'nde kardeşleriyle taht mücadelesine giren şehzadelerdendir.

ERTUĞRUL GAZİ, (1198 – 1281). Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Bey'in babasıdır. Babasının Süleyman Şah olduğu ve 1227 yılında Moğol istilasında atıyla girdiği Fırat Nehri'nde boğulunca, Oğuz Türklerinin Kayı boyunun başına oğlu Ertuğrul geçmiştir.

ETIENNE BOCKSAY (ETYEN BOÇKAY), (1557 - 1606) Transilvanya beyidir. Avusturyalılara karşı Osmanlıların desteğiyle ayaklandı. Diyet meclisi tarafından prens ilan edildi. Lala Mehmet Paşa tarafından kendisine taç giydirilmiştir.

EVLİYA ÇELEBİ, (1611 İstanbul - 1683 Mısır(?)), Türk gezgin ve yazar. Asıl adı Mehmet'tir. Evliya Çelebi, 25 Mart 1611'de İstanbul'un Unkapanı semtinde doğdu. Babası, saray kuyumcubası olan Mehmet Zilli Efendi'dir. Çelebi ailesi aslen Kütahyalı olup, fetihden sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Evliya Çelebi, bu gezileri sırasında çok ilginç yerler gördü. Yeni insanlarla tanıştı. Birçok olayla karşılaştı. Savaşlara katıldı. Gezmek için gittiği son yer Mısır oldu. 1683 yılından sonra vefat etti. Evliya Çelebi'nin bugün bile önemini taşıyan Seyahatnamesi işte bu gezilerin ürünüdür.

EVRENOS BEY, Karesi beyliğinin komutanlarından. Beyliğin Osmanlı tarafından alınmasından sonra Osmanlı'nın hizmetine girmiş ve Avrupa'daki fetihlerde büyük yararlıklar göstermiştir.

FATİH SULTAN MEHMET, (30 Mart 1432 – 3 Mayıs 1481) yedinci Osmanlı padişahıdır. İstanbul'u fethetmesinden sonra "Fatih" lakabıyla anılmıştır. İstanbul'un fethi, Orta Çağ'ın sonu Yeni Çağ'ın başlangıcı olmuştur. Bundan dolayı Fatih, "çağ açan hükümdar" olarak da tanınır. Fatih, çıkardığı yasalarla devleti önemli ölçüde yeniden biçimlendirmiştir.

FERDİNAND, Avusturya imparatorudur. Macarlara karşı gelerek krallığını ilan etmiştir. Viyana kuşatması sırasında Avusturya imparatorudur.

FERDİNAND DARAGON, Sicilya kralıdır. İkinci Andronik zamanında İstanbul'u kuşatmıştır.

FERHAT PAŞA, III. Murat saltanatı döneminde 1 Ağustos 1591 - 4 Nisan 1592 tarihleri arasında yaklaşık altı ay, 16 Şubat 1595 - 7 Temmuz 1595 tarihleri arasında da yaklaşık dört ay sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır.

FERİDUN ULU ARİF EFENDİ, Mevlana Celaleddin Rumî'nin oğlu Sultan Veled'in oğludur.

FİRAVUN, Eski Mısır'da hükümdarlara verilen isim. Aynı zamanda tanrı Horus'un yeryüzündeki imgesi ve güneş tanrı Ra'nın oğlu olarak da kabul edilir.

GAZAN HAN, Gazan Han 1271 yılında doğdu. Argun Han'ın oğludur. İran'da hüküm süren ve Cengiz Han'ın soyundan gelen İlhanlıların yedincisi ve en büyüğüdür. Müslümanlığı kabul ettikten sonra Mahmut adını almıştı. Bir takım iç savaşlardan sonra, 1295'te tahta çıktı ve dokuz yıl hükümdarlık yaptı.

GAZANFER AĞA, Sultan III. Mehmet (1595 – 1603) devri Has Odabaşısı ve Kapı ağasıdır. 1603 yılında ölmüş ve sağlığında yaptırmış olduğu türbesine gömülmüştür.

GAZİ FAZIL BEY, Karesi beyliğinin komutanlarından olup beylik Osmanlı Devleti'ne katıldıktan sonra Osmanlı Devleti'ne büyük hizmetler vermiştir. Kuruluş döneminde özellikle Rumeli'ye geçişlerde büyük yarlıklar göstermiştir.

GEDİK AHMET PAŞA, Fatih Sultan Mehmet saltanatında 1474-1477 yılları arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. II. Mehmet zamanında kısa bir süre Rum Beylerbeyliği yaptıktan sonra 1461'de İshak Paşa'nın yerine Anadolu Beylerbeyliğine getirilmiştir. İlk olarak 1461'de Koyulhisar'ın fethiyle kendisini gösterdi. 1469'da Konya Ereğlisi ve Aksaray'ı ele geçirdi; II. Mehmet'in oğlu Şehzade Mustafa'yı Karaman valisi olarak Konya'ya yerleştirdi. Ertesi yıl Eğriboz'un fethiyle sonuçlanan zafere katıldı. Ardından vezirliğe yükseltildi. 1471'de Alâiye'yi (Alanya), ertesi yıl Silifke, Mogan ve Gorios kalelerini aldı. Akkoyunlu Devleti'nin askeri yardımıyla topraklarını geri almaya çalışan Karamanoğlu Pir Ahmet ve kardeşi Karamanoğlu Kasım Bey'i yenilgiye uğrattı. Osmanlılar ile Akkoyunlular arasındaki Otlukbeli Savaşının (1473) zaferle sonuçlanmasında önemli rol oynadı.

GENTİLE BELLİNİ, (1429-1507) Rönesans döneminde Venedik'te yaşamış İtalyan bir ressamdır. 1478 yılında Venedik Cumhuriyeti tarafından Fatih Sultan Mehmet'in portresini yapmak üzere İstanbul'a gönderilmiştir.

GEYİKLİ BABA, Geyikli Baba Hicri 674 yılında Hoy şehrinde doğar. Küçük yaşta ilim tahsiline başlar. Geyikli Baba, Bursa'nın fethinden sonra Keşiş (Ulu) Dağı eteklerinde bir dergâh kurar ve kendi hâlinde yaşar.

GÜRCÜ MEHMET PAŞA, Gürcü Mehmet Paşa, Avcı Mehmet saltanatında 27 Eylül 1651 - 20 Haziran 1652 tarihleri arasında sekiz ay yirmi üç gün sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır.

HACI BEKTAŞ-I VELİ, 1209 - 1271) Horasan Nişabur doğumlu Türkmen mutasavvıf. Gerçek ismi, Seyyid Muhammed bin İbrahim Ata'dır. Lokman Parende'den ilk eğitimi almış ve Ahmet Yesevi (1103-1165)'nin öğretilerini takip etmişti. Ondan dolayı Yesevi'nin halifesi olarak kabul edilmektedir. Anadolu'ya geldikten sonra kısa zamanda tanınarak kıymetli talebeler yetiştirdi. Hacı Bektaş-ı Veli kendisinin de bağlı olduğu "Ahilik Teşkilatı" ile, Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde Anadolu'da sosyal yapının gelişmesinde önemli katkılarda bulundu.

HACI İLBEYİ, İlk Osmanlı kumandanlarından. Balıkesir'de doğan Hacı İlbeyi, Karesi beyliği ümerasından olup, Evrenos, Ece Yâkub ve Gâzi Fâzıl Beylerle beraber Orhan Gâzi zamanında Osmanlı hizmetine geçti. Bundan sonra Karesi Beyi tayin edilen Şehzade Süleyman'ın emrinde olarak, Rumeli fetihlerine iştirâk etti ve büyük hizmetlerde bulundu. Konurhisar'ın alınması ile oraya muhafız tâyin edilen Hacı İlbeyi, burasını kendisine bir üs yaparak Malkara ve İpsala'yı zapt etti. Hayrabolu ve Çorlu taraflarına akınlar yaptı. Lüleburgaz'ı ele

geçirdikten sonra üs merkezi olarak burayı kullanmaya başladı. Süleyman Paşa'nın ölümü ile ortaya çıkan karışıklık devresinde, karşı akınlara kahramanca göğüs geren Hacı İlbeyi, aynı zamanda Dimetoka'yı ele geçirdi ve Burgaz'a gelen Sultan Birinci Murat'a müjde verdi. Hacı İlbeyi, Birinci Sultan Murat Han (1359-1389) zamanında da faaliyetlerine devâm etti.

HADİM ALİ PAŞA, II. Beyazıt saltanatında 1501-1503 ve 1509-1511 yılları arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. Şehzade Selim (Yavuz Sultan Selim), Şehzade Korkut ve Şehzade Ahmet'in taht kavgaları sırasında Şehzade Ahmet'i desteklemiş 1511'de İran ile yapılan savaş sırasında ölmesi Yavuz Sultan Selim'in işine gelmiştir.

HADİM HASAN PAŞA, III. Mehmet saltanatı döneminde 3 Kasım 1597-9 Nisan 1598 tarihleri arasında beş ay altı gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır.

HADİM MESİH PAŞA, III. Murat saltanatı döneminde 1585-1586 yıllarında sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. II. Beyazıt saltanatında 1499-1501 yılları arasında sadrazamlık yapmış Mesih Paşa'dan ayırmak için "İkinci" sıfatı ile anılır.

HADİM SİNAN PAŞA, Yavuz Sultan Selim saltanatında 26 Nisan 1516 - 22 Ocak 1517 tarihleri arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. Ridaniye savaşı'nda Tomanbay tarafından şehit edilmiştir.

HADİM SÜLEYMAN PAŞA, Kanuni Sultan Süleyman saltanatı döneminde 1541-1544 yılları arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. Haremde görevli olduğu sırada kendisinde yapılan değişiklikler doğrultusunda 'Hadım' lakabını almıştır. İki kez Mısır Valiliği yapmış olan Süleyman Paşa, 13 Haziran 1538'de 80 yaşında Süveyş Limanından 72 yelkenli ve 7000! 'i Yeniçeri olmak üzere 20.000 askerle yola çıkmış ve Zebid'den geçerek Aden'e yönelmiştir. Aden'i ele geçirerek bir Sancak tesis eden Süleyman Paşa, bir kaç hafta sonra Gucerat sahillerine asker çıkarmıştır. Koka ve Kat isimli iki kaleye hücum ederek zapt eden Paşa, Eylül başlarında Diyo şehrini kuşattı. Süleyman Paşa'nın bu seferi Osmanlı Donanmasının Hind seferine çıkışı açısından önemlidir.

HÂKİM Bİ-EMRİLLÂH, Fatımi halifesi Hakim Bi-Emrillâh'ı tanrı olarak kabul eden ezoterik bir inanç akımıdır.

HAMAN, Kuran'da Musa peygamberin hikâyesi anlatılırken sürekli Firavunla beraber ismi geçen İsrailoğullarından çok zengin bir kişi

HASEKİ SULTAN, Osmanlı padişahlarının cariyelerinden çocuk doğuranlarının ulaştığı unvandı. Padişahların birden fazla hasekisi olabiliyordu. Bu hasekilerden en gözdesi genellikle en büyük erkek çocuğun yani veliahdın annesi oluyordu. Bu kişiye Baş Haseki deniyordu.

HAZRET-İ ABBAS, Ashab-ı kiramdan ve Peygamber efendimizin amcalarından. Abdülmuttalib'in en küçük oğlu. Peygamber efendimizin doğumundan iki veya üç yıl önce Mekke'de doğdu. 652 (H. 32) senesinde Medine-i Münevvere'de vefat etti. Abbasi Devleti'ni kuranlar onun soyundan gelmektedir.

HAZRET-İ ADEM, İlk insan ilk peygamber ve bütün insanların ilk babasıdır.

HAZRET-İ DAVUD, Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen İsrailoğulları peygamberlerinden biri. Yahuda kabilesinden İsa (Yasa)'nın sekizinci oğludur. Hem hükümdar, hem peygamberdir. İsrailoğullarını kırk yıl yönetti.

HAZRET-İ HARUN, Hz. Harun, israilogullari peygamberlerinden, Hz. Musa (a.s)'in kardeşidir. Hz. Yusuf'un vefatından sonra Mısır'da yaşayan İsrailogullari ve diğer insanlar, bir müddet onun gösterdiği yoldan yürüdüler;

HAZRET-İ İBRAHİM, Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerdendir. Hanif dininin peygamberidir. Nemrut'a karşı gelmiştir. Ateşe atıldığı halde yanmaması en büyük mucizelerindendir.

HAZRET-İ İMAM-I AZAM EBU HANİFE, Asıl adı, El-Numan bin Sabit bin El-Numan Zuta'dır. 699'da Küfe'de doğmuş ve 767'de Bağdat'ta vefat etmiştir. Fıkıh ve kelam bilginidir. İslâm'ın hukuk öğretisi fikhî sistemleştirmiş ve dört Sünni mezhebinden biri olan Hanefiliği kurmuştur. Kadılığı ısrarla reddederek siyasetten uzak durduğu için yöneticilerin baskılarına uğramış, hapiste ölmüştür. Kurduğu mezhep birçok İslam toplumunca kabul edilmiş, Arap ülkelerinin yanı sıra Türkiye, Hindistan, Pakistan, Çin ve Orta Asya'ya kadar yayılmıştır.

HAZRET-İ İSMAİL, Kur'an'da adı geçen peygamberlerdendir. Babasının İslam peygamberlerinden İbrahim, annesi de Hacer'dir. İsmail, İslam dininde Arap soyunun kaynağı olarak görülür. İsmail İbranice Ishmael kökünden gelmektedir ve "Allah duydu veya duyacak" anlamındadır. İbrahim peygamberin uzun süre çocuğu olmamış ve Allah'a defalarca çocuğu olması için yalvarmıştır. Sonunda Allah duasını kabul etmiş ve ona bir çocuk nasip etmiştir. Bunun üzerine de İbrahim çocuğun ismini "Allah duamı kabul etti" (ishmael) diye koymuştur.

HAZRET-İ MEVLÂNA, Mevlana'nın doğum yeri, bugünkü Afganistan'da bulunan, eski büyük Türk kültür beldesi Belh'tir. Mevlana'nın Doğum tarihi ise (6 Rebiu'l Evvel, 604) 30 Eylül 1207'dir. Bazı araştırmacıların tespitine göre, O'nun doğum tarihi 1182'dir.

HAZRET-İ MUHAMMED, İslam dinin peygamberidir. Hz. Muhammed, Mekke'nin büyük ailelerinden, Kureyş kabilesinin kollarından biri olan "Haşimoğulları"ndandır. Babası Abdullah, annesi Amine'dir. Dedesi Abdülmuttalip, Mekke'nin ileri gelenlerindendir. 571 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir. Doğumundan önce babası Abdullah'ı, altı yaşında annesini kaybetmiştir. Annesinin ölümüyle sekiz yaşına kadar dedesi Abdülmuttalib'in, sonra da amcası "Ebu Talip" in yanında yaşamını sürdürmüştür. Amcası Ebu Talip'in yanında ticareti öğrenmiş, Arabistan dışında Suriye, Yemen bölgelerini tanımıştır. 623'de 63 yaşında vefat etmiştir.

HAZRET-İ NUH, Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde çokça bahsedilmiştir. Çeşitli vesilelerle Kur'an-ı Kerim'de 43 yerde ismi geçer. Ayrıca bir surenin adı da Nuh'dur. Zamanında meydana gelen Tufan sebebiyle "İkinci Âdem" diye de anılagelmiştir.

HAZRET-İ YUSUF, Kurân'da adı geçen Beni İsrail peygamberlerinden biri.Hz. Yûsuf Kur'an'da adı geçen peygamberlerden birisi olup, Yakub Peygamberin oğludur. Nesebi Hz. İbrahim'e kadar varır

HERCULE (HERKÜL), Eski Roma mitolojisinde bir yarı tanrı kahramandır. Başardığı 12 baş edilmez işle, yenilmez kuvvetin, üstün gücün sembolü olmuştur.

HERSEKLİ AHMET PAŞA, II. Beyazıt saltanatında 1497-1498 ve 1503-1506 ve Yavuz Sultan Selim saltanatında 1515-1516 yılları arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır.

HIRVAT MAHMUT PAŞA, Fatih Sultan Mehmet saltanatında 1453-1466 ve 1472-1474 yılları arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. Osmanlı tarihinde sadrazamlığa getirilmiş ilk devşirmedir, ilk sadrazamlığı Rum Kani Paşa'nın, Veli Mahmut Paşa'yı Fatih Sultan Mehmet'e kötülemesi yüzünden sonlanmıştır.

HOCA SADEDDİN, Hoca Sadeddin Efendi, 1536-1537 yıllarında doğdu. Yavuz Sultan Selim'in nedimi Hasan Can'ın oğludur. İlköğrenimini, Karamanî Mehmet Efendi'den ve devrin ileri gelen bazı bilginlerinden aldı. 1599 yılında vefat etti.

HUDABENDE, Safevi sülalesinden Şah Abbas'ın babasıdır. Asıl adı Muhammed Hudabende'dir.

HÜLAGU HAN, Hülagu 1217'de doğmuştur. İran'da hüküm süren İlhanlılar Devleti'nin kurucusudur. Bağdat'ı ele geçirerek Abbasi Halifeliği'ni yıkmış olan meşhur Türk-Moğol serdar ve hükümdarıdır

HÜRREM SULTAN, 1506 yılında doğdu. Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi ve Osmanlı tarihinde önemli roller oynamış bir haseki sultandır. Aslen Rus olan Hürrem Sultan'ın asıl adı Roxelanne'dir.

HÜSREV BEY Sultan İkinci Bayezid'in torunu ve Bosna sancakbeyi. Sarayda iyi bir eğitim gördü. Dayısı Şehzade Mehmet, Kefe sancakbeyi olunca, Hüsrev'i de beraberinde götürdü. Şehzade Mehmet'in elçisi sıfatıyla Moskova'ya gitti. 1521'de Bosna sancakbeyi oldu. 1540 yılında vefat etti.

HÜSREV PAŞA, IV. Murat saltanatının, devlet idaresinin, annesi Kösem Sultan'ın elinde olduğu ilk dönemlerinde 6 Nisan 1628 - 25 Ekim 1631 tarihleri arasında üç yıl altı ay on dokuz gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır.

İBN KEMAL AHMET ŞEMSEDDİN EFENDİ, Kanuni Süleyman devri Şeyhülislâmlarından ve on altıncı asrın şöhretli âlimlerindedir. Tokat'ta doğdu. Doğduğu yıl belli değildir. Kemalpaşazade Süleyman Bey'in oğludur. Büyük babasına nispetle İbn Kemal diye meşhur olmuştur. 1533 yılında vefat etmiştir.

İBRAHİM PAŞA, Pargalı Damat İbrahim Paşa, (1493-15 Mart 1536) Kanuni Sultan Süleyman saltanatı döneminde 1523-1536 yılları arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır.

İMAM ALİ, (d. 599 - ö. 661) İslam peygamberi Muhammed'in kuzeni, damadı, ev halkından (Ehlibeyt), ve İslam Devleti'ni 656'dan 661'e dek yönetendir. Sünni Müslümanlara göre Cennetle Müjdelenen on sahabeden (Aşere-i Mübeşşere), Dört Büyük Halife'den (Hulefa-i Raşidin) dördüncü ve sonuncusudur.

İMAM HASAN, (624 – 669) Ali bin Ebu Talib ve Fatıma Zehra'nın büyük oğulları ve Hz. Muhammed'in ilk torunudur. Şia çoğunlukla onu imamlarının ikincisi kabul eder, çok küçük bir fırkaya göre ise ikinci imam Hüseyin bin Ali'dir.

İMAM HÜSEYİN, Hazreti Ali'nin oğludur. Kerbela'da Yezit'in askerleri tarafından öldürülmüştür. Şii ve Aleviler için on iki imamın üçüncüsüdür.

İSFENDİYAR BİN BAYEZİD, (? - 1440) Sinop'ta doğmuştur. Kötürüm Beyazıt'ın 1385 yılında ölümünden sonra beyliğin başına geçmiştir. Zamanı mücadeleyle geçmiştir. Yıldırım'la Timur ihtilafında Timur'u tutmuş, buna kızan Yıldırım, Sinop'a gelerek şehri kuşatmış ancak alamamıştır. Bir süre sonra Osmanlılara yenilen İsfendiyar Bey II. Murat ile sulh yapmıştır (1423). Uzun hayatı harplerle geçen İsfendiyar Bey, sabırlı, şahsiyet sahibi olmakla birlikte ilmi seven bilginleri koruyan bir zattır. Oğlu için Türkçe bir Kur'an tefsiri yazdırmıştır. 29 Ocak 1440 tarihinde ölmüş, Sinop'ta aile türbesinde babasının yanına gömülmüştür.

İSHAK PAŞA, Fatih Sultan Mehmet saltanatında 1469-1472 yılları arasında ve II. Beyazıt saltanatında 1481-1482'de sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. Rum kökenli olduğu sanılmaktadır.

İSKENDER BEY, (6 Mayıs 1405 - 17 Ocak 1468) Arnavutların ulusal kahramanı. Arnavut soylusu. Ününü Arnavutluk'un Osmanlılara karşı savunulması ile elde etti.

İSKENDER-İ KEBİR, İskender veya III. Aleksander, İskender Rumi, İskender Yunani (Megas Aleksandros)) Makedonyalı İskender olarak da bilinir (20 Temmuz M.Ö. 356, Pella, Makedonya - 10 Haziran M.Ö. 323, Babil), M.Ö. 336 - M.Ö. 323 yılları arasında Makedonya kralı ve tarihteki en büyük imparatorudur. Makedonya kralı II. Filip'in oğlu Pers İmparatorluğu'nu yıkarak Yunanistan'dan Hindistan'a kadar uzanan büyük bir imparatorluk kurmuş, Eski Yunan uygarlığının Doğu'ya yayılmasında etkili olmuş ve efsanevi bir kahramana dönüşmüştür.

İSLÂM GİRAY HAN, Tatar hanlarından. Bir süre Konya'da oturmuştur. Savaşlarda ordusunun başında Osmanlı ordusuna katılmıştır.

İZZEDDİN KEYKAVUS, II. İzzeddin Keykavus (ö. 1279) Anadolu Selçuklu Sultanı ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in büyük oğludur.

JAN HUNYAD, Meşhur Macar komutanıdır. Rumeli'deki Osmanlı ilerleyişini durdurmuş. Osmanlı ordusunu çok kez yenmiştir.

JAN ZAPOLAY, Jan Zapolya, 1487 yılında Slovakya'da doğdu. Soylu bir Macar ailesinden gelir. 1505'te Macar soyundan olmayan prenslerin kral seçilmesini engelleyen bir karar alan Rakos Diyetine (Meclisine) önderlik etti. Bunun üzerine soyluların kral adaylarından biri oldu. 1511'de Transilvanya Voyvodalığına getirilen Jan Zapolay, 1514'te soylulara karşı başlatılan köylü ayaklanmasını kanlı bir şekilde bastırdı.

KADI BURHANEDDİN, (1345-1398) Türk devlet adamı ve Divan Edebiyatı şairi. Asıl ismi Burhaneddin Ahmet'tir. 1345 yılında Kayseri'de dünyaya gelmiştir. XIII. yüzyıl başlarında Harzem'den Anadolu'ya göç eden Oğuzların Salur boyuna mensup Kayseri kadısı görevinde

bulunan Şemseddin Mehmet'in oğlu idi. 1398 yılında Akkoyunlularda giriştiği savaşta esir alınıp öldürülmüştür.

KANTA- KUZEN, Orhan Gazi'nin kızıyla evlendiği Bizans imparatorudur.

KAPTANIDERYA PİYALE PAŞA, (1515-1578) Kanuni Sultan Süleyman döneminde 14 yıl Kaptan-ı Deryalık yapmış ve önemli zaferler kazanmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Küçük yaşlarda Enderun'a verilmiş ve burada eğitim görerek kapıcıbaşı olarak saraydan çıkmıştır. 1553'den 1567 yılına kadar Kaptan-ı Deryalık yapmıştır. Sakız ve Cerbe adalarını almış, Cezayir'i istila etmiştir. İspanya, İtalya ve Fransa sahillerinde 67 kadar küçük adayı ele geçirmiştir. İspanya Kralı II. Philip'in donanmalarını harap etmiş ve ünlü kumandanlarını esir almıştır. II. Selim'in kızı Gevher Sultan'la evlendikten sonra, önce üçüncü vezir daha sonra ikinci vezir oldu. Malta'nın kuşatılmasında Turgut Reis ile çalıştı. Fakat Turgut Reis'in çatışmalarda vurulması üzerine geri dönmek zorunda kaldı. Daha sonra Kıbrıs'ı almak üzere gönderildi. 1578 yılında Kasımpaşa'da kendi yaptırdığı caminin yanında gömüldü.

KARA MEHMET PAŞA, (237 ? - 1684) İkinci Viyana Kuşatması sırasında Osmanlı Devleti'nin Budin valisidir. Başarısız kuşatma sonrası Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından Osmanlı Ordusu'nu takip eden düşmanın önünü kesebilmesi için Ciğerdelen'e gönderilmiş, burada yapılan Ciğerdelen Savaşı'nda ilk düşman saldırısını püskürttüktan sonra ikinci saldırıda yenilmiştir. 1684 yılındaki birinci Budin Kuşatması'nda şehit düşmüştür.

KARA YUSUF BEY, Karakoyunlu Devleti hükümdarlarından. Kara Mehmet Beyin oğlu olup 1357'de doğdu. Babasının 1389'da vefatıyla Karakoyunlu hükümdarı oldu. Teşkilâtçı, azimli ve iradeli bir şahsiyete sahip olduğundan, Türk boy birliği hâlindeki Karakoyunlu Beyliğine büyük devlet mahiyeti kazandırdı. Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Mezopotamya'ya hâkim oldu. Osmanlı ve Memlûk devletleriyle iyi geçinmesine rağmen Celayirliler, Akkoyunlular ve Timurlular ile hâkimiyet meselesinden mücadele etti. Timurlu hükümdarı Şahruh ile muharebeye hazırlanırken hasta yatağında, 13 Kasım 1420'de Uca'nın Saidâbâd mevkiinde vefat etti. Kabri Erciş'tedir. Karakoyunluların en büyük hükümdarı olan Kara Yusuf Beyin hayatı büyük mücadelelerle geçmiştir. Büyük bir devlet adamı, kumandan ve birçok iyi meziyetlerin sahibidir.

KARA YÜLÜK OSMAN BEY, Akkoyunlu Devleti'nin kurucusu, Kutlu Bey'in küçük oğlu Kara Yülük Osman Bey'dir. 1398'de Kadı Burhaneddin'i yenerek öldüren Kara Yülük Osman Bey, daha sonra Memlûk sultanının hizmetine girdi. 1400'de Timur'un Anadolu'ya girişine destek verdi ve bu hizmetine karşılık Malatya'yı, 1402'de Ankara Savaşı'ndaki desteğine karşılık da Diyarbakır bölgesini aldı. 1403'te de Diyarbakır'da hükümdarlığını ilan etti. Osman Bey 1435'te Karakoyunlulara karşı savaşırken öldü.

KARAGÖZ MEHMET PAŞA, Osmanlı İmparatorluğu'nun Osmanlı - Memluk Harbi'nde de savaşmış komutan ve sancak beyidir. II. Bayezid dönemindeki başarıları sebebiyle ismini taşıyan bir cami ve çeşme yaptırılmıştır.

KARAKAŞ MEHMET PAŞA, Sultan Genç Osman, ordunun başında Hotin Seferine çıkarken yanında bulunmuştur. Genç padişahın savaş tecrübesi olmaması ve Budin Beylerbeyi Karakaş Mehmet Paşa'nın çok cesur ve tecrübeli bir kumandan olması onun Hotin seferine katılmasına etki etmiştir.

KARAMANOĞLU İBRAHİM BEY, Dedesi Alâeddin Bey, babası Mehmet Bey'dir. Babasına karşı gelerek onun zamanında hükümdarlığa geçtiyse de, kısa süre sonra babası idareyi tekrar ele aldı. Mehmet Bey'in ölümünden sonra Karaman Beyi oldu. Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmak istemedi. Konya şehri Osmanlıların eline geçtikten sonra Sultan İkinci Murat, kız kardeşinin hatırı için onu Konya'da vali olarak bıraktı. Fatih Sultan Mehmet devrinde Osmanlılarla tekrar savaşa başladı. 1454 yılında öldü.

KARAMANOĞLU MEHMET BEY, Karamanoğullarının ikinci beyi Kerimüddin Karaman'ın oğludur. Doğum tarihi belli olmayıp ölümü 1280'dir. Mehmet Bey askeri ve idari yönden bilgili bir devlet adamı idi. Bilim adamlarını etrafına toplayıp onlara büyük önem vermiştir. XIII. yüzyıl ortalarında Selçuklular, edebi dil olarak Farsçayı, devlet işlerinde Arapçayı kullanırlardı. Halk ise öz dilleri olan Türkçeyi kullanıyordu. Mehmet Bey millet olarak birlikte yaşamının ilk şartı olan dil birliğinin sağlanmasının gerekliliğine inanıyordu. Bu birliği gerçekleştirmek için Toroslar üzerinde yaşayan bütün Türkmen boylarını çevresinde toplayarak bir ordu oluşturdu.

KARAMÜRSEL, Osman Gazi ve Orhan Gazi'nin komutanlarından olan Karamürsel, Osmanlı Devletinin ilk Kaptanıderyasıdır. İzmit civarını fethetti. "Karamürsel" kazası onun adını taşır. Doğum ve ölüm tarihleri belirsizdir.

KASIM PAŞA, (ö. 1443) Rumeli beylerbeyi. Saraydan yetişti. Önemli görevlerde bulundu. II. Murat devrinde (1420-1457) haçlılarla yapılan savaşta Yanoş Hunyad ve kuvvetlerini takip ederken İzladi Geçidi'nde pusuya düşürülerek şehit edildi.

KAZIKLI VOYVODA, Vlad III, the Impaler Voyvoda, III. Vlad, Drakula ya da Kazıklı Voyvoda (1448, 1456-1462 yılları arası ve 1476 yıllarında Eflak beyliğinin voyvodası idi. Voyvoda III. Vlad düşmanlarını (özellikle esir aldığı Osmanlı askerlerini) kazıklara çakarak işkenceyle öldürmesiyle tarihe geçmiştir. Sonradan Bram Stoker'ın Drakula romanına ve Drakula filmlerine konu olmuştur.

KEMAL BEY, Namık Kemal (21 Aralık 1840, Kars - 2 Aralık 1888, Semadirek), Türk milliyetçiliğinin öncülerinden, Genç Osmanlı hareketi mensubu, ünlü yazar ve şairdir. Özellikle "İntibah" isimli romanı ve "Vatan, Yahut Silistre" isimli tiyatro oyunu ile tanınır. Asıl adı Mehmet Kemal'dir. 1888'de mutasarrıflıkla sürgüne gönderildiği Sakız Adası'nda vefat etmiş, Türk edebiyatında öncü niteliği bulunan şair ve tiyatro yazarıdır. "Vatan şairi" olarak da anılır.

KEMAL REİS, II. Bayezid devrinin Türk denizcisi. Piri Reis'in amcası olan Kemal Reis ilk defa Mahmut Paşa ile birlikte Eğriboz seferine katıldı. İspanya'da katliama uğrayan Müslümanlar Osmanlı Devletinden yardım isteyince II. Bayezid Kemal Reis'i İspanya üzerine gönderdi. İspanyollar karşısında başarılı olan Kemal Reis aldığı ganimetlerle İstanbul'a döndü. Ege Denizinde Rodos Şövalyeleri ile mücadele etti. Mora Yarımadasındaki İnebahtı, Modon, Koron ve Navarin kalelerinin Venediklilerden alınmasında önemli rol oynadı. 1507'de Portekiz saldırılarına karşı Osmanlılardan yardım isteyen Memluk Devletine askeri yardım götürdü. Savaş gemilerini uzun menzilli toplarla donatarak Osmanlı donanmasının gücünü arttıran Kemal Reis, 1510 tarihinde Memluk Devletine ikinci defa askeri yardım götürmekle görevlendirildi. Mısır'a doğru hareket eden Osmanlı donanması yolda fırtınaya yakalandı. Bu fırtınada başka gemilerle birlikte onun gemisinin de batması sonucunda Kemal Reis hayatını kaybetti.

KEMÂL-PÂŞÂ-ZÂDE, 1526- 1534 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde şeyhülislamlık yapmıştır.

KILIÇ ALİ PAŞA, Kılıç Ali ya da Uluç Ali Paşa, Batılılarca Occhiali ya da Uluç Ali (1500 - 21 Haziran 1587) olarak da bilinen 1571 ile 1587 yılları arasında 16 yıl kaptanıderya olarak görev yapmış Osmanlı denizcisidir. İtalyan asıllıdır. İtalyan kaynaklarında Occhiali adıyla geçer. Daha sonra Müslüman olmuş, hızla yükselmiş ve Osmanlı donanmasının önemli komutanlarından biri olmuştur. Özellikle, İnebahtı Savaşı sırasında gösterdiği başarı ile bilinir. Karısının adı Selime Hatun'du ve hiç çocukları olmamıştır.

KOCA SİNAN, 1520 yılında Arnavutluk'ta doğdu. Küçük yaşta devşirme olarak alındığı Enderun'da yetişti. Kısa zamanda ilerleyerek Kanuni'nin çeşnigirbaşılığına kadar yükseldi. Malta sancakbeyliği ile saraydan ayrıldı, sırasıyla Kastamonu, Gazze, Nablus sancakbeyliklerinde bulunduktan sonra Erzurum, Halep ve Mısır beylerbeyliklerinde bulundu(1567). Yemen'de çıkan isyan sonrasında azledilen Lala Mustafa Paşa'nın yerine vezirlikle yemen serdarlığına getirildi. 1573'de de yedinci vezir olarak kubbe vezirliğine tayin edildi. Ertesi 1577'de açılan İran seferinin ikinci yılında Şirvan'ın elden çıkması üzerine azledilen Lala Mustafa Paşa'nın yerine serdar tayin edildi(1579). Cephede bulunduğu sırada Sadrazam Ahmet Paşa'nın ölümünün üzerine 1580'de sadarete getirildi. Ancak İran'la barışın sağlanamaması, Gürcistan ve Şirvan'ın da tehlikeye girmesiyle sadareten azledilerek Malkara'ya sürüldü(1582). Nisan 1589'da Siyavuş Paşa'nın azli üzerine ikinci kez sadarete getirildi. Ağustos 1591'de tekrar azledilerek Malkara'ya gönderildi. Ocak 1593'de tekrar sadrazam oldu ve Murat'ı Avusturya'ya savaş açmaya ikna etti. Serdar-ı Ekrem olarak cephede bulunduğu sırada III. Murat'ın vefatı ve III. Mehmet'in tahta geçmesiyle Şubat 1595'te tekrar azledilerek Malkara'ya gönderildi ise de Temmuz 1595'te dördüncü kez sadarete getirildi. 4 ay 13 günlük sadareten sonra tekrar azledilip Malkara'ya sürüldü. Ancak yerine getirilen Lala Mehmet Paşa'nın 10 gün sonra vefatı üzerine Aralık 1595'de beşinci kez sadrazam oldu.

KOÇI BEY, Sultan Dördüncü Murat ve kardeşi Sultan İbrahim'e sunduğu risaleleri ile tanınan 17. yüzyıl Osmanlı devlet adamı. Asıl adı Mustafa olduğu söylenen Koçi Bey'in doğum ve vefat tarihleri bilinmemektedir. Gençliğinde Rumeli'de Görice kasabasından devşirilerek Enderun Mektebine kabul edilen Koçi Bey, Sultan Birinci Ahmet (1603-1617)den sonra padişah olan Sultan Dördüncü Murat (1623-1640) devrinde has odaya alındı. Padişahın itimadını kazanarak musahibi oldu. Bu sıfatla Bağdat Seferine iştirak etti. Devlet idaresinde gördüğü yolsuzlukları rapor hâlinde padişaha arz etti (1631). Sultan Murat'ın yerine geçen kardeşi Sultan İbrahim'in de musahip ve sırdaşı oldu. Ona da risaleler sundu (1640). Sultan İbrahim'in son günlerinde veya hemen sonra emekliye ayrılarak Görice'ye gitti. Orada vefat edip, Plamet köyünde defnedildi.

KÖPRÜLÜ MUSTAFA PAŞA, Köprülü Fazıl Mustafa Paşa, 1637 yılında İstanbul'da doğdu. Köprülü Mehmet Paşa'nın ikinci oğlu, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın kardeşidir. İkinci Viyana Kuşatması'nı izleyen günlerde iş başına getirilmiş, aldığı köklü ve yerinde tedbirlerle İmparatorluğun yıkılmasını geçici bir süre için de olsa durdurmayı başarmıştır. Sultan İkinci Süleyman ve Sultan Üçüncü Ahmet dönemlerine rastlayan görev süresi sadece iki yıl sürmüştür. Avusturyalıların Serasker Recep Paşa'yı Belgrat önlerinde yenilgiye uğratmasından sonra, devletin her açıdan zor durumda olduğu bir ortamda, 1689 yılında sadrazamlığa atanmıştır. Sadrazam olur olamaz iç karışıklıkları bastırmakla işe başlayan Köprülü Fazıl Mustafa Paşa, halkı ezen gereksiz vergileri ortadan kaldırmış, saraydaki değerli eşyaları darphanede paraya çevirerek maliyeyi düzeltmiş ve ordudaki asker sayısını azaltarak

orduyu yenilemiştir. Avusturyalıların üzerine yürüyerek Niş, Budin ve Belgrad'ı geri almış, 1691 yılında savaş alanında şehit düşmüştür.

KÖR ŞAH MELİK, “Kör” sıfatıyla anılan Şadibeyoğlu Şah Melik Fetret Devri'nde Musa Çelebi'nin 1410'da Rumeli'de hükümdar olması üzerine veziri olmuş, bu arada tarihte iz bırakacak bir başka şahsiyet olan Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin de kazaskerliğe getirilmiştir. Şah Melik sonradan, Musa'nın İstanbul kuşatması esnasında onun yanından kaçarak Bizans'a sığınmış, oradan da Çelebi Mehmet'in yanına davet edilmiş ve geldikten sonra Rumeli'ye geçmek için onun fikri sorulmuş ve ona göre hareket edilmiştir. Bazı tarihler Düzmece Mustafa da denilen Mustafa Çelebi'nin Gelibolu'ya çıktığı sırada Gelibolu kalesi muhafızı olan Şah Melik adında birinin kaleyi teslim etmediğinden bahsetmektedir.

KÖSE MİHAL BEY, Uludağ eteklerinde, Harmankaya adı verilen Rum kalesinin tekfurı iken Müslüman olup, Osmanlı Devleti'ne büyük hizmetlerde bulundu. "Mihal Gazi" adıyla anılır. Evlat ve torunlarının da Osmanlı Devleti'ne büyük hizmetleri vardır.

LALA MEHMET PAŞA, Sokulluzade Lala Mehmet Paşa (ö. 1606) I. Ahmet saltanatı döneminde 26 Temmuz 1604-21 Haziran 1606 tarihleri arasında bir yıl on ay yirmi altı gün sadrazamlık yapmış ve devletin çeşitli kademelerinde hizmet vermiş bir Osmanlı devlet adamıdır. 1595 yılında dokuz gün sadrazamlık yapmış Lala Mehmet Paşa ile karıştırılmamalıdır. Lala Mehmet Paşa Sokollu ailesinden gelmektedir. Boşnak kökenli olup Sokollu Mehmet Paşa'nın amcasının oğludur. Küçük yaşta Topkapı Sarayı'na girdi. Enderun'dan yetişti. Osmanlı Hanedanı şehzadelerine öğretmenlik yaptığı için Lala unvanını aldı. 1590 yılında Yeniçeri Ağası ve sonra da Anadolu Beylerbeyi görevine atandı. 1593-1606 Osmanlı-Avusturya Savaşı'nda Serdar-ı Ekrem olarak görev yaptı. Tarihçi İbrahim Peçevi'yi kanatları altına alarak destekledi. 1605'te Estergon Kalesini fethederek Estergon Fatih unvanını almıştır. Macar soylusu Bocskai István'ın (Stefan Boçkay) Macar Kralı olarak tayin edilmesini sağladı. Osmanlı padişahı I. Ahmet'in temsilcisi olarak ona kılıç ve taç giydirdi. 1606 yılında o sırada devam etmekte olan 1603-1611 Osmanlı-İran Savaşı'na kumandanlık etmek üzere İstanbul'a çağrıldı. Ancak bu sefere çıkamadan İstanbul'da öldü ve Eyüp'teki Sokollu Mehmet Paşa türbesine gömüldü.

LALA MUSTAFA PAŞA, Lala Mustafa Paşa (ya da Lala Kara Mustafa Paşa), III. Murat saltanatında 28 Nisan 1580 - 7 Ağustos 1580 tarihleri arasında üç ay dokuz gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Sırp asıllıdır ve Sokollu Mehmet Paşa'yla aynı köydenir. Yavuz Sultan Selim devrinde saraya girmiştir. II. Selim tahta çıktığında Şam beylerbeyliğine tayin edilmiştir. Bir süre sonra altıncı vezir olarak Divan'a girmiştir.

LALA ŞAHİN PAŞA, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda hizmetleri geçmiş, önemli bir komutan. 1348 tarihli vakfiyesinde babasının adının Abdülmuin olarak görülmesi, Hristiyan iken Müslüman olduğunu veya küçük yaşta devşirilerek Müslüman terbiyesi üzere yetiştirilmiş bulunduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

LALA YÖRGÜÇ PAŞA, Yörgüç Paşa (Lala) Osmanlı veziri. Babası Amasya ileri gelenlerinden Atabekzâde Abdullah Beydir. Doğum târihi bilinmemektedir. 1441 yılında vefât eden Yörgüç Paşa, Amasya'da câmi, imâret, medrese ve türbeden müteşekkil bir külliye yaptırmıştır

LAZAR HERBELYANOVİÇ, (132-1389) Sırbistan despotudur. Osmanlıların Balkanlardaki genişlemesine karşı Birinci Murat ile anlaşmak zorunda kalmıştır. Kosova savaşında Birinci Murat ile beraber o da yaşamını yitirmiştir.

LEFKELİ MUSTAFA PAŞA, Lefkeli Mustafa Paşa (buradaki Lefke, Kuzey Kıbrıs'ta bulunan Lefke olmayıp, günümüzde Bursa'nın Osmaneli ilçesi olan Lefke'dir) zihin özürlü I. Mustafa'nın şeyhülislam fetvası ile tahttan indirilmesinden hemen önceki dönemde 8 Temmuz 1622-21 Eylül 1922 tarihleri arasında iki buçuk ay sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır.

LUTHER (LUTER), Alman papazı. Hıristiyan din adamı olup, aynı zamanda reformcudur. Almanyada Eisleben'de 1483'de doğan Luther, varlıklı bir köylü ailesinin çocuğudur. 1505 yılına kadar tahsiline devam ettikten sonra aynı yıl, felsefe hocası unvanını aldı. Daha sonra Augustinusal tarikatına girerek 1507'de papaz oldu. 1511de ilâhiyat doktoru, 1513'de Wittenberg Üniversitesi'nde profesör oldu. Bundan iki sene sonra da mensubu olduğu Augustinusal tarikatının Almanya vekili oldu. Baltık ve İskandinav ülkelerinde yayılan fikirleri, Hıristiyanlar arasında günümüze kadar devam eden ayrılıklara sebep oldu. Uzun yıllar devam eden mezhep harpleri Avrupa'yı kana buladı. Katolikler ile Protestanların birbirlerine düşman olmasına sebep olan Luther'in, İslâmiyet'e karşı çirkin hücumları vardır. 1515'te evlendikten sonra altı çocuğu olan Luther, doğum yeri olan Eisleben'de 1546 yılında öldü.

LÜTFÜ PAŞA, 16. yüzyılın kumandan, tarihçi, ilim ve devlet adamı. Ailesi, doğum yeri ve tarihî bilinmemektedir. Enderun'da terbiye edilip, öğretim görerek yetiştirildi. Kanunî Sultan Süleyman Han zamanında Dimetoka'da vefat ettiği sanılmaktadır. Enderun'da eğitim ve öğretimini tamamlayan Lütfü Paşa, Osmanlı Sultânı İkinci Bayezid Han (1481-1512) devrinin son zamanlarında çuhadar iken, Yavuz Sultan Selim Hanın 1512'de tahta geçmesiyle, müteferrika oldu. Yavuz Sultan Selim Han (1512-1520) devrinde çeşnigirbaşı, kapıcıbaşı ve mîralem vazifeleri verildi. Bu vazifelerinde Sultanın takdirini kazandı. Kastamonu ve Aydın sancakbeyliklerinde bulundu. Kanunî ile birlikte Rodos'un Fethine iştirâk etti (1522). Yanya sancakbeyi iken Viyana Kuşatmasına katıldı (1529). 1533'te Karaman beylerbeyi oldu. Asafname adlı kitabı vardır.

MAANOĞLU FAHREDDİN, (1572 - 1635) 1572 yılında doğan Maanoğlu Fahreddin, ilk Lübnan emiri Fahreddin'in torunu ve Korkmas'ın oğludur. Babasının ölümü üzerine II. Fahreddin olarak Osmanlı yönetimi tarafından Lübnan emirliğine atandı. Osmanlılarla iyi ilişkiler kurdu. Amacı bağımsız bir Lübnan devleti kurmaktır ve bu amaçla Avrupalılarla ve Osmanlılara karşı ayaklanan Halep Valisi Canpolatoğlu Ali Paşa ile işbirliği içine girdi. Bu sayede Kuzey Lübnan ile birlikte sınırlarını Sayda, Beyrut, Safad, Banyas ve Aclun'a dek genişletti. Osmanlılar 1612de Floransa ile gizli bir askeri ticaret antlaşması yapan II. Fahreddin üzerine Şam Valisi Hafız Ahmet Paşa yönetiminde bir ordu gönderdi. Burada yenilgiye uğrayan II. Fahreddin 15 Eylül 1613de Sayhadan bir Fransız gemisiyle kaçarak İtalyaya sığındı. Avrupa'da bir güç oluşturmaya çalışan II. Fahreddin bu amacına ulaşamadı. İranla savaş durumunda olan Osmanlılar 1618 yılında emirliğin büyük oğlu Ali'de kalması şartıyla II. Fahreddinin Lübnan'a dönmesine izin verdi. Buna rağmen bağımsızlık mücadelesine devam etti. Yafa yakınlarındaki çarpışmalardan sonra Sayda'ya, oradan da Beyrut'a çekildi ve dağa çıktı. Daha sonra yakalanarak İstanbul'da idam edildi.

MATHİAS CORVİN (MATYAS KORVİN), (1440-1490) Birinci Matyas olarak da tanınır. Jan Hunyad'ın oğludur. Macaristan'a matbaayı sokmuştur.

MATYAS RUDOLF, Maksimiyen'in oğludur. Babasına göre oldukça zayıf bir kral olmuştur. Etrafındaki devletler üzerinde bir etki sahibi olamamıştır. Osmanlı Devleti'ine bol hediyeler yollamasıyla bilinir..

MAXİMİLİEN, (1527, Viyana –1576, Regensburg) Birinci Ferdinand'ın oğludur. Osmanlılarla ılımlı bir siyaset izlemiştir. Tahtını İkinci Rudolf'a bırakmıştır.

MENGLİ GİRAY, (ö. 1515) 15. yüzyıl sonlarında üç kez Kırım Hanlığı tahtına oturdu. Mengli Giray 1468'de Cenevizlilerin ve Şırım Beyi Aminek Mirza'nın yardımı ve diğer kabile beylerinin desteği ile Kırım Hanı oldu. Fakat kardeşleri karşı koydular. Aralarında olan çatışmada Mengli Giray yenildi ve Kefe'ye kaçtı. Cenevizliler tarafından hapse atıldı. Yerine Nur Devlet Han oldu.

MERE HÜSEYİN PAŞA, Mere Hüseyin Paşa Genç Osman'ın Yeniçeriler tarafından tahttan indirilerek idam edildiği ve zihin özürlü amcası I. Mustafa'nın ikinci kez tahta geçirildiği anarşi 13 Haziran 1622-8 Temmuz 1622 ve 5 Şubat 1623-30 Ağustos 1623 tarihleri arasında toplam yedi ay on sekiz gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Osmanlı Devleti tarihinde Türkçe bilmeyen tek sadrazam olduğu rivayet edilir. Lakabının da, kellesini istediği kişiler için söylediği ve Arnavutça "alınız" anlamına gelen "mere" sözcüğünden kaynaklandığı söylenir.

MERYEM SULTAN, yahut Mara, İkinci Murad'ın hanımı ve Fatih'in üvey annesidir. Sırp kralı Lazar'ın kızıdır.

MESİH PAŞA, Mesih Paşa, II. Beyazıt saltanatında 1499-1501 yılları arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır.

MEVLÂNA ALAADDİN-İ ESVED, Osmanlı Devleti'nde uzun dönem sadrazamlık yapan Çandırılı Kara Halil'in hocasıdır.

MEVLÂNA DAVUD-U KAYSERÎ, Sultan Orhan zamanının büyük alimlerdendir. İlk medrese olan İznik medreselerinin başında durmuş bir müderristir.

MEVLÂNA FENARÎ, Osmanlı Devletinin ilk şeyhülislâmi ve büyük veli. İsmi Muhammed olup, babasınınki Hamza'dır. Nisbeleri Rûmî ve Fenârî, lakabı Şemsüddîn'dir. 1350 senesinde Fener köyünde doğdu. Bu köyde doğması veya babasının fenecilik sanatıyla meşgûliyetinden dolayı "Fenârî" nisbetiyle meşhur oldu.

MEVLÂNA HAYDAR, Mevlana Haydar Karahisari (? 1317) Osman Gazi dönemi düşünce adamlarındandır.Şam'da fıkıh, tefsir ve hadis öğrenmiştir. Birçok yapıt vermiştir: Şerh-i Kenzüd Dekayık,Şerh-il Muhtar Fifüruhül Hanefiyye, Şerh-il Mezar, Şerh-i Menzumeyi Nesefiyye Filkalakiyyet.

MİHRİMAH SULTAN, (1522–1578) Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın tek kızı ve 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun yönetiminde önemli rol oynamış bir prenses sultan.

MİLOŞ, 37 Birinci Murat'ı savaş meydanında öldüren Sırp bir komutandır.

MİMAR SİNAN, Koca Mîmâr Sinân Ağa (29 Mayıs 1489 Ağırnas Kayseri - 9 Nisan 1588, İstanbul), Osmanlı mimarıdır. 1511'de Yavuz Sultan Selim zamanında devşirme olarak

İstanbul'a gelmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Mimar Sinan'ın naaşı antropolojik incelemeye alınmış fakat sonuç açıklanmamıştı. Mimar olarak Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine katıldı. 1521 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad Seferine Yeniçeri olarak katıldı. 1522'de Rodos Seferine Atlı Sekban olarak katılıp, 1526 Mohaç Meydan Muharebesi'nden sonra, gösterdiği yararlıklar sebebiyle takdir edilerek Acemi Oğlanlar Yayabaşılığına (Bölük Komutanı) terfi ettirildi. Mimar Sinan 84 cami, 52 mescit, 57 medrese, 7 darül-kurra, 20 türbe, 17 imaret, 3 darüşşifa (hastane), 5 su yolu, 8 köprü, 20 kervansaray, 36 saray, 8 mahzen ve 48 de hamam olmak üzere 365 eser vermiştir. Büyükçekmece Köprüsü üzerinde kazılı olan mührü, onun aynı zamanda mütevezzi kişiliğini de yansıtmaktadır. Mühür şöyledir: El-fakiru l-Hakir Ser Mimararı Hassa.Yani"Değersiz ve muhtac kul, Saray özel mimarlarının başkanı" demektir. Eserlerinin bir kısmı İstanbul'dadır. 1588'de İstanbul'da vefat eden Mimar Sinan, Süleymaniye Camii'nin yanında kendi yaptığı sade türbeye gömüldü.

MİR AHUR AHMET PAŞA, Osmanlı sadrazamı, hattat. Alanyalı Cafer Ağanın oğlu. Cidde valisi Alaiyeli Hacı Bekir Paşanın yeğenidir. Foça'da doğdu. Tahsilden sonra amcası Hacı Bekir Paşanın Cidde'deyken kethüdalığında bulundu. Daha sonra İstanbul'a gelerek büyük mirahur oldu. Dördüncü defa Halep valiliğine tayininden bir sene sonra Halep'te vefat etti (1753).

MOLLA GÜRANİ, (1410 - 1488), İslam âlimi, dördüncü Osmanlı şeyhülislâmı. Tam ismi, Ahmet bin İsmâil bin Osman Gürânî'dir. 1410 yılında Suriye'nin Güran kasabasına bağlı bir köyde dünyaya geldi. 1488 yılında İstanbul'da vefat etti. Molla Gürani Osmanlı sarayı ve halkı tarafından çok sevilen ve sayılan değerli bir şahsiyetti. Fatih Sultan Mehmet henüz şehzade iken hocalığını yapmıştır. Cenaze namazı bizzat II. Bayezid tarafından kıldırılmıştır.

MOLLA HÜSREV, fıkıh âlimi, Üçüncü Osmanlı Şeyhülislamı.(Ö.1480) Gerçek adı Muhammed bin Feramuz (Feramerz)'dir. Hanefi mezhebi fıkıh âlimidir. Sivas ile Tokat arasındaki Kargın köyünde doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Babası, bir Fransız subaydır ancak daha sonra Müslüman olmuştur. Molla Hüsrev kızını Osmanlı emirlerinden Hüsrev adında bir kişiye verdiği de bilinmektedir. Babasının genç yaşta ölmesi üzerine, eniştesi Hüsrev Bey'in yanında kalıp, burada büyümüştür. Bu sebeple Hüsrev kayını diye çağırılmıştır. Daha sonra kayını kelimesi kaldırılarak, Molla Hüsrev adıyla meşhur olmuştur.

MOLLA İDRİS, Mevlana Hüsameddin Ali-ül Bitlisi'nin oğlu, Ebul Fadl Mehmet Efendi'nin babasıdır. Bitlis'te doğmuştur. Bundan dolayı kendisine "İdris-i Bitlisi" veya "Bitlisli İdris" denir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, 1452 - 1457 tarihleri arasında doğduğu tahmin edilmektedir.

MUHAMMED HARİZMŞÂH, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Harizm Valisi Kutbettin Muhammed bin Anuş-Tigin tarafından kurulan Türk hanedanı ve bu hanedanın yönettiği Türk devleti. Gazneliler gibi, bu hanedanı da kuran, Türk köle askerleridir.

MURAD PAŞA, I. Ahmet saltanatı döneminde 9 Aralık 1606-5 Ağustos 1611 tarihleri arasında dört yıl yedi ay yirmi yedi gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Celâf isyanlarını bastırmada başvurduğu sert yöntemler ve asileri kuyulara doldurarak diri diri gömmesi nedeniyle Kuyucu sıfatı ile tarihe geçmiştir. Çeşitli kaynaklarda göre, Anadolu Türk halkından yaklaşık 50-150 bin kişiyi katlettiği tahmini yürütülmüştür.

MURAD REİS, Hint Kaptanı (?-1603?) Türk denizcisi. Denizciliğe Cezayir'de korsanlıkla başlamıştır. Turgut Reis'in yanında yetişti. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Osmanlı

donanmasına girdi. Piri Reis, Murat Ali Reis komutasında birçok savaşlarda bulunarak yararlıklar gösterdi. Barbaros Hayreddin Paşa'nın Haçlı Donanması amirali Andrea Doria ile yaptığı Preveze deniz savaşına (1538) Turgut Reis kumandasında, reis olarak katıldı. Savaşta gösterdiği başarı ününü arttırdı. Bu tarihten sonra Turgut Reis'in yanından ayrılmadı. Onunla deniz savaşlarına katıldı.

MUSA ÇELEBİ, (?-1413) Musa Çelebi, dördüncü Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid'in oğullarından biridir. Babasının sağlığında Rumeli'de akıncı beyi oldu. Ankara Savaşı'na kardeşleri ile birlikte katıldı ancak babası Yıldırım Bayezid ile beraber Timur'a esir düştü. Timur bir süre sonra Musa'ya, Bursa ve bölgesi emirliğini verdi. Musa Çelebi, Akşehir'de ölen babasının cenazesini Bursa'ya götürdükten sonra, İsa Çelebi ile savaştı.

MUSTAFA PAŞA, Osmanlı devlet adamlarındandır. Babasının adı Abdüssamed'dir. Fatih Sultan Mehmet Han (1451-1481) devrinde saraya alınarak, Enderun'da eğitim ve öğretim gördü. 1481'de Hazinedârbaşı, 1482'de Kapıcılar Kethüdası olup, 1489-1492 tarihleri arasında Kapıcıbaşılık yaptı. 1490'da Roma'ya gönderilip, Sultan İkinci Bayezid Han (1481-1512) tarafından kardeşi Cem Sultan'a gönderilen name ve hediyeleri götürdü. 1495'te Avlonya, 1497'de Gelibolu Sancakbeyi oldu. 1498'de Rumeli Beylerbeyliğine tayin olundu.

MÜEZZİN-ZÂDE ALİ PAŞA, (? -7 Ekim 1571) Piyale Paşa'dan sonra başa geçerek 1569-1571 yılları arasında Osmanlı donanmasının Kaptanıderyalığını yapmış Osmanlı denizcisi. Bir müezzinin oğlu olduğu için Müezzinzade lakabıyla anılan Ali Paşa padişah II. Selim tarafından çok sevilirdi ve II. Selim'in kızlarından biriyle evlenmiştir. Denizcilik kariyerinin en önemli olayı 7 Ekim 1571 günü yapılan İnebahtı Deniz Savaşı'nda Osmanlı donanmasının kumandanlığını yapmasıdır. Bu savaşta Osmanlılar yenik düşmekle kalmadı, Müezzinzade Ali Paşa başından yaralandı ve boğuşma sırasında bir İspanyol asker tarafından başı uçurularak öldürüldü.

NAKKAŞ HASAN PAŞA, 17. yüzyılda minyatür sanatıyla meşhur olmuş bir nakkaştır. 17. yüzyılda yaşayan diğer minyatür sanatçılara nispetle daha ustalaşan Nakkaş Hasan, Sultan III. Mehmet'in güvendiği nakkaş ustalarından biridir.

NAPOLYON, Fransızca Napoléon Bonaparte, (15 Ağustos 1769 - 5 Mayıs 1821), Fransız Devrimi'nin generali, 11 Kasım 1799'den 18 Mayıs 1804'e kadar Fransa Konsülü olarak Fransa Cumhuriyeti'nin ilk başkanı, sonrasında da 18 Mayıs 1804 ile 6 Nisan 1814 arasında Napolyon I adını alarak Fransa İmparatoru ve İtalya Kralı olmuştur. İstanbul aşığı olarak bilinen Napolyon; "Eğer dünya bir ülke olsaydı, başkenti İstanbul olurdu" diyerek İstanbul'un jeopolitik önemini göstermiştir.

NASUH PAŞA, Gümülcineli Damat Nasuh Paşa, I. Ahmet saltanatında, 5 Ağustos 1611 - 17 Ekim 1614 tarihleri arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. 1611'de Kuyucu Murat Paşa'nın ölmesi üzerine sadrazamlığa getirilmiştir. Padişah I. Ahmet'in kızı Ayşe Sultanı nikâhlanmış olduğundan saraya damat olmuştu. 1614'de Padişaha yapılan bir ihbar sonucu öldürülmüştür. Sadrazamlığı öncesinde, 1599 yılında Osmanlı-İran Barış Antlaşmasının imzalanmasını sağlayarak dönemin önemli bir diplomatik başarısına imza atmıştı. Bağdat'tan eski İpek Yolunu takip ederek İstanbul'a dönerken bugünkü Nallıhan ilçe merkezinin bulunduğu yerde konaklar. Bir vadi içindeki bağlık, bahçelik ve ormanlık bu alan çok hoşuna gider. Buraya kırk odalı bir han, bir hamam ve bir camii yaptırır. O günden itibaren Nallıhan ilçe merkezi burada gelişerek büyümüştür.

NİLÜFER HATUN, Yarhisar Tekfuru Mihalis'in kızı, Orhan Gazi'nin eşi ve Muradı Hüdevandigâr'ın annesi. Asıl adı Holofira'dır; Müslüman olduktan sonra Nilüfer adını almıştır. Bursa yöresinde yaptırdığı camilerle ve hayır işleriyle çok sevilmiştir. İsmi Bursa'da bir ilçeye verilmiştir. Kabri Söğüt'teki Orhan Gazi türbesindedir. Ayrıca Orhan Gazi'nin Kendi Türbesi Bursa' da Tophane (Gümüşlü)'de bulunmaktadır.

NİZAMÜLMÜLK, Dünyaca ünlü Selçuklu devlet adamıdır. Devlet hizmetindeki hayatı, babası ile beraber Gazne Devletinin Horasan valisi Ebü'l-Fazıl Es-Suri'nin hizmetinde bulunmakla başladı. 1040 yılındaki Dandanakan Savaşından bir süre sonra Alp Arslan'ın Belh valisi Ali bin Şadan'ın maiyetine girerek, vilâyet işlerinin yürütülmesiyle vazifelendirildi. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in vefatı ile Alp Arslan ve kardeşi Süleyman Bey arasındaki taht mücadelesi sırasında yerinde görüş ve tedbirleriyle dikkatleri çekti ve 1063 yılında Alp Arslan'ın yanında hizmete başladı. Alp Arslan Sultan olunca 1064 yılında Selçuklu Devleti'ne vezir tayin edildi. Zamânın halifesi Kâim bi-Emrillah tarafından Nizamülmülk unvanı ile taltif edildi. Bu unvanıyla tanındı.

OĞUZ HAN, Binlerce yıllık tarihinde Türklerin feyz kaynağı olan Türk (Oğuz) Töresine ad veren, büyük Hakan Oğuz Kağan'ın babası Kara Kağan'dır. Oğuz Kağan destanında anlatılan Oğuz Han, aynı zamanda Hun İmparatorluğu'nun hakamı Mete Han olarak da bilinir. Türk devlet geleneğinin temel taşlarını oluşturan kanunlar, Oğuz Töresi olarak ün yapmış ve 16 Türk devletinin de güç kaynağı olmuştur. 24 Oğuz boyunun atasıdır.

ORHAN GAZİ, (1281 – 1360). Osmanlı Devleti'nin ikinci padişahıdır. Osmanlı Beyliği'nin kurucusu Osman Bey ve Malhun Hatun'un oğludur. Sarışın, uzun boylu ve mavi gözlüdür. Halk tarafından çok sevilen, ulemaya saygılı, merhametli bir hükümdardır. Sık sık halkın arasına karışır, dertlerini dinler. Babası Osman Gazi'nin vefatı üzerine 1326'da Osmanlı hükümdarı oldu. Bizans İmparatoru VI. Yoannis Kanta Kuzen'in kızı Teodora ile ve daha sonra da Yarhisar tekfurunun kızı Holofira ile evlendi. Holofira daha sonra Nilüfer Hatun adını aldı. Üçüncü Osmanlı padişahı olan Murad Hüdevandigâr, Nilüfer Hatun'un oğludur. Orhan Gazi'nin diğer çocukları Süleyman Paşa, İbrahim, Halil, Kasım ve Fatma Hatun'dur

ORUÇ BEY, (1470/1474, Midilli Adası - 1518, Cezayir), Osmanlı denizcisi. Barbaros Hayrettin Paşa'nın ağabeyidir. Cezayir Valisi ve Batı Akdeniz Beylerbeyi olarak görev yapmıştır.

OSMAN GAZİ, (1258, Söğüt – 1326, Bursa) Osmanlı Beyliği'nin kurucusudur. Babası Ertuğrul Gazi, annesi ya da babaannesi, Hayma Ana'dır (veya Hayme Hatun). Çocukları Pazarlı Bey, Çoban Bey, Hamid Bey, Orhan Bey, Alaeddin Ali Bey, Melik Bey, Savcı Bey ve Fatma Hatun'dur. Oğuz Türkleri'nin Kayı boyundandır. Osman Bey, sağlığının bozulması nedeniyle 1320'de beyliğin yönetimini oğlu Orhan Bey'e bıraktı. 1326'da Söğüt'te nikris hastalığından öldü. Türbesi Bursa'dadır.

ÖZDEMİROĞLU OSMAN PAŞA, III. Murat saltanatı döneminde 1584-1585 yıllarında sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Kara savaşlarında Osmanlının yetiştirdiği Fatih, Yavuz, Yıldırım ve Kanunî'den sonraki en büyük savaşçı ve devlet adamıdır. Tebriz'in ikinci fatihidir. Mezarı Diyarbakır'dadır. Onu bu kadar özel yapan şey ise birbirine hiç benzemeyen her türlü iklimde bulunmuş ve girdiği mücadelelerin hiç birini kaybetmemesidir. Akıllı, cesareti, savaş yeteneği ve bileğinin hakkıyla sadrazam olmayı hak eden ender devlet adamlarından biridir. Aynı zamanda mert ve adildir.

PERTEV PAŞA, Arnavut asıllı Türk devlet adamıdır. Enderun'da yetişti. Kapıcıbaşı ve Yeniçeri Ağası oldu. 1554'de Nahçıvan Seferi'nden sonra Sokullu Mehmed Paşa'nın yerine Rumeli beylerbeyi, 1555'de de dördüncü vezir olmuştur. Daha sonra üçüncü ve ikinci vezirliğe yükseldi. Kıbrıs Seferi sırasında donanma serdarı oldu, Girit'e asker çıkardı, Çerigo, Zanta ve Kefalonya adalarını yağmaladı. Dalmaçya kıyılarında Lesina, Antivri Sopot ve Dulcino kalelerini aldı. İnebahtı yenilgisinden sonra ikinci vezirlikten azledildi.

PIRİ PAŞA, Yavuz Sultan Selim saltanatının son yıllarında ve Kanuni Sultan Süleyman saltanatının ilk yıllarında 25 Ocak 1518 - 27 Haziran 1523 tarihleri arasında beş yıl beş ay iki gün sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır.

SADRAZAM RÜSTEM PAŞA, Damat Rüstem Paşa (1500-1561) Kanuni Sultan Süleyman saltanatı döneminde 28 Kasım 1544 - 6 Ekim 1553 ve 29 Eylül 1555 - 10 Temmuz 1561 tarihleri arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. Rüstem Paşa, 1500 yılında Arnavutluk'ta doğmuştur. Osmanlı topraklarına getirildikten sonra devşirilmiş, 1539'da Diyarbakır valisi ve III.vezir iken Şehzade Cihangir ve Şehzade Bayezid'in sünnet düğününde Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan ile evlenmiştir. Bu nedenle "Damat" sıfatıyla anılır.

SAFİYE SULTAN, Safiye Sultan (1550-1618) Osmanlı padişahı III. Mehmet'in annesi, Valide Sultan ve III. Murat'ın eşidir. Safiye Sultan Osmanlı Devleti'nin en parlak döneminde Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın torunu, İkinci Selim ile Nurbanu Sultan'nın oğlu veliaht Murat ile yaşadığı fırtınalı aşk ile adını duyurmuş bir cariyeydi.

SAHİP GİRAY, Tatar hanı İslam Giray'ın kardeşidir. İki yıl süren bu mücadeleden sonra Sahip Giray Kırım tahtında mevkiini sağlamlaştırdı (1534). Onun ile beraber Kırım Hanlığı üzerinde Osmanlı metbuluğu ve nüfuzu hakiki bir şekilde yerleşti.

SALİH REİS, Biga'da doğmuştur. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Tunus'un fethinde ün kazanmış bir Osmanlı Amiralidir. Yıllardır Akdeniz'de korsanlık yapan Salih Reis, Korsika adasının bir limanında Andre Dorya'nın ani baskını sonucu Turgut Reis ile birlikte esir düşmüş ve 3 yıl düşman kadırgalarında kürek mahkumu (forsa) olmuştur. Turgut Reis ile birlikte, Barbaros Hayreddin Paşa tarafından kurtarılan Salih Reis daha sonraları birçok savaşta yer almıştır. Turgut Reis ile birlikte Tunus muharebesinde başarılı olmuş, 1553'te Fas şehrini ele geçirmiştir. 1556 yılında bu başarılarının bir ödülü olarak Cezayir Beylerbeyi olmuş ve Paşa unvanını almıştır.

SARUCA PAŞA, (?- 1454) Saruca Paşa Yıldırım Beyazıt zamanında Gelibolu'da Kaptanıderyalık yapmıştır. 1391'de Gelibolu Tersanesini yaptırmıştır. Gelibolu Kalesini onartmış, limanı temizletmiş, dış limanın girişine iki katlı kuleler yaptırmıştır. Üç katlı zincir ile Liman ağzını kapatmıştır. Kendi adına Gelibolu'nun en büyük hamamı olan Saruca Paşa Hamamı'nı yaptırmıştır. Onun zamanında Tersanede gemi yapımına başlanmıştır. Çektiri tipi savaş gemileri ilk defa burada yapılmıştır. Osmanlı'da pek çok savaşa katılmış olup, bir süre gözden düşmüş ise de II. Murat zamanında tekrar (1424 yılında) Gelibolu kale komutanı olmuştur.

SARUYATI SAVCI BEY, Ertuğrul Bey'in oğludur. Ermeni derbendinde Bizans tekfurumu Ancelokoma ile yapılan çarpışmada hayatını kaybetmiştir.

SELAHADDİN-İ EYYUBÎ, (1138 - 1193) Mısır, Suriye, Yemen ve Filistin sultanı ve Eyyubî hanedanının ilk hükümdarı. Kudüs'ü Haçlılardan alarak (2 Ekim 1187) kentte 88 yıl süren Frank işgaline son vermiş, Hıristiyanların misilleme olarak düzenledikleri III. Haçlı Seferi'ni etkisiz hale getirmiştir.

SERDAR LALA MEHMET PAŞA, Lala Mehmet Paşa III. Murat saltanatı döneminde 18 Kasım 1595-29 Kasım 1595 tarihleri arasında dokuz gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır.

SEYDİALİ REİS, Seydi Ali Reis Galata'da doğdu. İstanbul'un fethinden sonra Sinop'a yerleşen denizci bir ailenin oğluydu. 1522 yılında Rodos seferine katılan Seydiali Reis, Barbaros Hayreddin Paşa'nın emrinde birçok deniz seferine çıktı ve Batı Akdeniz bölgesini çok iyi öğrendi. Preveze Savaşı'ndan sonra adı daha çok duyulmaya başladı. Trablusgarp'ın fethi ile biten harekâta Kaptanıderya Sinan Paşa ve Turgut Reis emrinde çalıştı. Basra'da, bir Osmanlı donanmasını Süveyş'e getirmek için, 1553 yılında Hint Kaptanı tayin edildi. Seydiali Reis 34 parçalık Portekiz donanması ile Güney Arabistan sahillerinde karşılaştı. Fırtınaya ve şiddetli düşman taarruzuna rağmen Demen Kalesi önüne gelebildi. Burada karaya oturan üç gemiden sonra, elinde kalan altı gemiyle birlikte Güceret'in başkenti Ahmetabat'a gitti. Süveyş'i geçemeyeceğini anlayan Seydiali Reis gemileri ve mühimmatı satarak parasını İstanbul'a gönderdi ve üç yıl Osmanlı ülkesi dışında yaşadı. 1557 yılında İstanbul'a döndüğünde, mahvolmuş bir donanmanın sorumlusu olmakla beraber, başına gelen olağanüstü olaylar yüzünden suçlu görülmedi. Önce müteferrika yapıldı. Ardından Diyarbakır tımar defterdarı tayin edildi. Bir süre Şehzade Selim'in hizmetinde çalıştı. Galata Hassa gemi reislerinden biri oldu. 1562 yılında İstanbul'da öldü.

SEYHÜLİSLÂM ESAT EFENDİ, (1685-1753), Osmanlı devlet adamı, dil bilgini ve bestecisi. Çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerine atanan, 1748-1749 arasında şeyhülislamlık yapan Şeyhülislam Esat Efendi, Türkçe'den Arapça ve Farsça'ya ilk sözlük olan Lehçet-ül Lûgat'ı (Sözlüğün Dili) hazırlamış, yüz kadar bestecinin yaşam öyküsünü anlattığı Atrab-ül Asar Fî Tezkiret-i Urefa-il Edvar (Dönemin Bilginlerinin Tezkirelerindeki En Seçkin Yapıtlar) adlı, Türk müziği tarihi açısından son derece önemli bir kitap yazmıştır.

SİNAN PAŞA 1573'de de yedinci vezir olarak kubbe vezirliğine tayin edildi. Ertesi yıl Tunus'u İspanyollardan alarak Tunus Fatih unvanını kazandı ve gösterdiği bu başarıdan dolayı dördüncü vezirliğe yükseldi. 1577'de açılan İran seferinin ikinci yılında Şirvan'ın elden çıkması üzerine azledilen Lala Mustafa Paşa'nın yerine serdar tayin edildi(1579). Cephede bulunduğu sırada Sadrazam Ahmet Paşa'nın ölümünün üzerine 1580'de sadarete getirildi. Ancak İran'la barışın sağlanamaması, Gürcistan ve Şirvan'ın da tehlikeye girmesiyle sadareten azledilerek Malkara'ya sürüldü(1582). Malkara'da dört yıl kaldıktan sonra affedilerek 1586'da Şam beylerbeyliğine, Nisan 1589'da Siyavuş Paşa'nın azli üzerine ikinci kez sadarete getirildi. Ağustos 1591'de tekrar azledilerek Malkara'ya gönderildi. Ocak 1593'de tekrar sadrazam oldu ve III. Murad'ı Avusturya'ya savaş açmaya ikna etti. Serdar-ı Ekrem olarak cephede bulunduğu sırada III. Murad'ın vefatı ve III. Mehmet'in tahta geçmesiyle Şubat 1595'te tekrar azledilerek Malkara'ya gönderildi ise de Temmuz 1595'te dördüncü kez sadarete getirildi. 4 ay 13 günlük sadareten sonra tekrar azledilip Malkara'ya sürüldü. Ancak yerine getirilen Lala Mehmet Paşa'nın 10 gün sonra vefatı üzerine Aralık 1595'de beşinci kez sadrazam oldu.

SİYAVUŞ PAŞA, Avcı Mehmet saltanatında 21 Ağustos 1651 - 27 Eylül 1651 ve 5 Mart 1656 - 26 Nisan 1656 tarihleri arasında toplam iki ay yirmi dokuz gün sadrazamlık yapmış bir

Osmanlı devlet adamıdır. III. Murat saltanatında 3 kez sadrazamlık yapmış Kanijeli Siyavuş Paşa ile ve II. Viyana Kuşatması sonrasındaki savaşlar esnasında sadrazamlık makamını zorla bir süre almış Köprülü Damadı Abaza Siyavuş Paşa ile karıştırılmamalıdır. Ölümü ile devlet kasasına milyonlarca kese altın bırakarak devletin bekaasına katkıda bulunmuştur.

SOFU MEHMET PAŞA, Avcı Mehmet saltanatında 7 Ağustos 1648 - 21 Mayıs 1649 tarihleri arasında dokuz ay on beş gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır.

SOKULLU MEHMET PAŞA, (1505 - 1579) Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı donanmasının Kaptanıderyalığı ve gene Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murat devirlerinde toplam 14 yıl, 3 ay, 17 gün Osmanlı İmparatorluğu'nun sadrazamlığını yapmış bir Boşnak asıllı Osmanlı devlet adamıdır. Kanuni Sultan Süleyman'ın son veziriazamı olmuştur. Hem Osmanlı İmparatorluğu'nun zirvede bulunduğu dönemi simgelemesi itibariyle hem de icraatları, projeleri ve kişiliği nedenleriyle en büyük Osmanlı sadrazamlarından biri kabul edilir. İki metreyi aşan boyu ile aynı zamanda en uzun boylu Osmanlı sadrazamı idi.

SULTAN ABDÜLAZİZ HAN, Abdülaziz (8 Şubat 1830 – 4 Haziran 1876) 32. Osmanlı padişahıdır. II. Mahmut ve Pertevniyal Sultan'ın çocuğu, Abdülmecid'in kardeşidir. Abdülaziz 25 Haziran 1861 tarihinde kardeşinin ölümü üzerine, 31 yaşında iken tahta geçmiştir.

SULTAN ABDÜLHAMİD-İ EVVEL, 27. Osmanlı padişahıdır. (20 Mart 1725 – 7 Nisan 1789) III. Ahmet'in oğlu ve III. Mustafa'nın kardeşidir. Sultan I. Abdülhamit, siyasi ve askeri ıslahatlara girişti. Avrupai tarzda bir askeri mühendislik okulu açtı. Yeniçeri ocağına ve donanmaya yeni bir çehre kazandırmaya çalıştı. Sürat Topçuları Ocağı'nı kurdurdu, Yeniçerilerin sayımını yaptırdı ve gereksiz yere fazla para alanları tespit ettirdi. Bu faaliyetleri yürüten Sadrazam Halil Hamit Paşa, menfaati bozulanlar tarafından padişaha şikâyet edildi. Halil Hamit Paşa, yaptığı tüm olumlu çalışmalara rağmen Sultan I. Abdülhamit'in emriyle idam edildi. Sultan I. Abdülhamit, bütün başarısızlıklara rağmen Osmanlı padişahları arasında iyi niyeti ve gayreti ile anıldı. Zarif ve alçakgönüllü kişiliğiyle takdir topladı. 1782 yılı yazında İstanbul'da çıkan yangında itfaiye işlerini bizzat kendisi yürütmesi sonucu halkın sevgisini de kazanmıştı.

SULTAN ABDÜLMECİD, (25 Nisan 1823, İstanbul – 25 Haziran 1861, İstanbul) 31. Osmanlı padişahıdır. II. Mahmut'un Bezmialem Sultan'dan olan oğludur. Osmanlı Devleti'nin son 4 padişahının hepsinin babasıdır. Ayrıca en çok sayıda oğlu padişahlık yapmış olan padişaktır.

SULTAN AHMET HAN-I EVVEL, 14. Osmanlı padişahıdır. Babası Sultan III. Mehmet, annesi Handan Sultan'dır. Babasının vefatı üzerine 21 Aralık 1603'te Eyüp Sultan'da kılıç kuşanarak tahta geçti. Sultan I. Ahmet, Kanuni Sultan Süleyman'dan sonraki padişahlar içinde devlet işleriyle yoğun şekilde uğraşan ilk padişaktı. Sultan I. Ahmet yakalandığı tifüs hastalığından kurtulamayarak 21 Kasım'ı 22 Kasım'a bağlayan gece 1617 yılında 27 yaşında vefat etti ve Sultanahmet Camii yanındaki türbesine defnedildi.

SULTAN AHMET-İ SÂLİS, (30 Aralık 1673 – 1 Temmuz 1736) 23. Osmanlı padişahıdır. Babası Sultan IV. Mehmet, annesi Emetullah Rabia Gülnuş Sultan'dır. Annesi Giritlidir. Sultan II. Mustafa'nın öz kardeşi olan Sultan III. Ahmet, iyi bir tahsil ve terbiye görmüş, ünlü hocalardan dersler almıştı. Sultan III. Ahmet, ağabeyi Sultan II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi üzerine 22 Ağustos 1703 tarihinde 30 yaşında iken Edirne'de tahta geçti. Osmanlı Devleti açısından önemli bir yere sahip olan Lale Devri boyunca padişahlık yapan Sultan III. Ahmet, hattat ve şairdi. "Necib" mahlasıyla şiirler yazdı. Ayrıca Musiki ile de

yakından ilgileniyordu. Divan şairlerinden Urfalı Nabi Efendi'nin hem kendisini hem de şiirlerini çok severdi. Gençliği diğer Osmanlı şehzadelerine göre bir hayli serbest geçti. Şehzadelerin öldürülmesi geleneği kalktığından, rahat bir hayat sürdü. İstedığı her şeyle ilgilendiği için bilgisi de, görgüsü de arttı. Avrupa'daki gelişmeleri inceleme fırsatı buldu ve matbaanın Osmanlı Devletine gelmesi için çok çaba sarf etti. 27 yıl gibi uzun bir süre tahtta kalan Sultan III. Ahmet, çıkan Patrona Halil İsyanı sonunda, 1 Ekim 1730 tarihinde padişahlıktan çekildi.

SULTAN CEM, 1459 yılında doğdu. Osmanlı şehzadesi. II. Mehmet'in (Fatih Sultan) oğlu olan Cem Sultan, on yaşına kadar sarayda sıkı bir disiplin altında eğitildi. 1469'da Kastamonu Sancak Beyliği'ne gönderildi. 1473'te, Doğu seferine çıkan babasına vekillik etmek üzere İstanbul'a geldi. II. Mehmet'in Anadolu'da Uzun Hasan'a yenik düştüğü dedikodusuna kanarak padişahlığını ilan etme düşüncesine kapıldı. Bunun üzerine Cem, Konya'da topladığı kuvvetle 28 Mayıs 1481'de Bursa'da sultanlığını ilan etti. Ağabeyine elçi göndererek ülkenin paylaşılmasını önerdi. Ama Bayezid, harekete geçerek 20 Haziran günü Cem'in ordusunu yendi. Yenik, yaralı ve bitkin Cem, Memluklar'a sığındı. 25 Ağustos'ta Kahire'de törenle karşılandı. Karamanoğulları Beyi Kasım'a kanarak Rumeli'ne geçmek düşüncesini benimsedi. Bunun için, 18 Temmuz 1482'de Anamur açıklarında şövalyelerin bir gemisine binerek Rodos'a hareket etti. Şövalyelerin başı Pierre d'Aubusson kendisini bir hükümdar gibi karşıladı ama artık o, Hıristiyan dünyasının çok değerli tutsağıydı. d'Aubusson, bu değerli tutsağı sürekli Rodos'ta tutamayacağından 2 Eylül 1482'de Fransa'ya gönderdi. Keşifler, Rönesans ve Reform çalkantılarıyla yeni bir çağa girmekte olan Avrupa'nın kucağına düşen Fatih'in oğlu, Müslüman ve muzaffer Osmanlı'ya karşı gerçekten değerli bir kozdu. Cem bu pahalı varlığının yanı sıra, romantik kişiliği, kültürü ve serüvenleriyle de Batı'nın ilgisini çekmeye başladı. Avrupa'daki veba salgını ve her an kaçırılma korkusu yüzünden, şövalyeler onu kent kent gezdirmek zorunda kaldı. Batı edebiyatında Zizimi adıyla çeşitli eserlere konu olan Cem'in Osmanlı divan edebiyatında da önemli yeri vardır. 1495'de öldü.

SULTAN KAYITBAY, Mısır Memluk sultanı. 1468-1496 yılları arasında Memluk sultanlığı yapan Kayıtbay'ın 1477 yılında İskenderiye'de yaptırmış olduğu Kayıtbay Kalesi günümüzde hâlâ mevcuttur. Sultan El-Eşref Seyfeddin Kayıtbay Çerkes kökenlidir.

SULTAN MAHMUT-I EVVEL, I. Mahmut yirmi dördüncü Osmanlı padişahıdır. 1696'da Edirne Sarayı'nda dünyaya geldi. II. Mustafa'nın oğlu ve III. Ahmet'in yeğenidir.

SULTAN MEHMET HAN-I RÂBÎ, IV. Mehmet (Avcı Mehmet adıyla da bilinir), (2 Ocak 1642 – 6 Ocak 1693) 19. Osmanlı sultanıdır. Padişah İbrahim'in Turhan Sultan'dan olan oğludur. Babasının tahttan indirilmesinin ardından 1648'de altı yaşında padişah oldu. Ava düşkünlüğünden dolayı "avcı" lakabıyla anılmıştır. 39 yıllık saltanatıyla Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra en uzun süre hükümdarlık yapan Osmanlı padişahıdır.

SULTAN MURAD HAN-I SÂLİS, III. Mehmet, (26 Mayıs 1566 – 21 Aralık 1603) 13. Osmanlı padişahıdır. III. Murat ile Safiye Sultan'ın oğludur. İsmi, Fatih Sultan Mehmet'e benzemesi için, büyük dedesi Kanuni Sultan Süleyman koydu. Şehzadelğinde İbrahim Cafer Efendi ve Pir Mehmet Azmi Efendi gibi devrin tanınmış âlimlerinden tahsil ve terbiye gördü. 1583'de Manisa sancağı valiliğine tayin edildi. 1595'de babasının vefatı üzerine Osmanlı tahtına çıktı. Tahta çıktığı gece 19 erkek kardeşini boğdurması, Osmanlı tarihinin en korkunç hadiselerinden biridir.

SULTAN MURAD-I HUDÂVENDİĞÂR, Murat I (1326 – 1389) Osmanlı Devleti'nin üçüncü padişahı. "Hükümdar", "bey" anlamına gelen hüdavendigâr unvanı verilmiştir. Bu unvan daha çok Bursa Sancağı'nda kullanılmış, sonradan II. Murat'a da verilmiştir. Sancak sistemiyle başa geçen ilk hükümdardır. Sultan unvanı ilk kez I. Murat zamanında kullanılmıştır. I. Kosova Savaşı'ndan sonra savaş alanını gezerken bir Sırp askeri tarafından hançerlenerek öldürülmüştür. Babası Orhan Gazi, annesi Nilüfer Hatun'dur. Çocukları Yakub Çelebi, Yıldırım Bayezid, Savcı Bey, İbrahim, Nefise ve Sultan Hatun'dur. Osmanlının padişahlarından biri olan I. Murat Osmanlı'nın yükseliş dönemi padişahlarından biridir. Edirne'yi alarak Balkanlar'a geçmiştir ve Balkanlar'da fetihler yapmaya başlayarak Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişletmiştir.

SULTAN MURAD-I SÂNÎ, (1404, Amasya – 3 Şubat 1451, Edirne) Altıncı Osmanlı padişahıdır. 1415'de lalası Yörgüç Paşa ile Amasya'ya vali olarak gönderildi. Börklüce Mustafa'nın İzmir ve Saruhan tarafında çıkardığı ayaklanmaların bastırılmasında görev aldı. Sonraki lalası Hamza Bey ile Candaroğullarından Samsun'u aldı. Babası ölünce Bursa'da devletin ileri gelenleri ve yeniçerilerin desteğiyle 25 Haziran 1421'de tahta çıktı.

SULTAN MUSTAFA-YI SÂLİS, (28 Ocak 1717 – 21 Ocak 1774) 26. Osmanlı padişahıdır. Babası Sultan III. Ahmet, annesi Mihrişah Sultan'dır. Babasının 1730'da padişahlıktan çekilmesinden sonra yirmi yedi yıl kafes hayatı yaşamıştır. Amcasının oğlu III. Osman'ın ölümü üzerine 1757'de tahta geçmiştir.

SULTAN MUSTAFA-YI SÂNÎ, (6 Şubat 1664, İstanbul – 29 Aralık 1703) 22. Osmanlı padişahıdır. Babası Sultan IV. Mehmet, annesi Emetullah Rabia Gülnuş Sultan 'dır. Annesi Giritlidir. Kuvvetli bir ilim tahsili yaptı. Tahta geçtiğinin üçüncü günü yapacağı işleri anlatan bir hatt-ı hümayun yayınladı. Yazısında: "Zevk, sefa ve rahatı kendimize haram eylemişizdir." diyordu.

SULTAN OSMAN, (Genç Osman), (3 Kasım 1604, İstanbul – 20 Mayıs 1622, İstanbul) 16. Osmanlı padişahıdır. Babası I. Ahmet, annesi Rum kökenli Mahfiruz Haseki Sultandır. Sultan Genç Osman 14 yaşında iken, amcası Sultan Birinci Mustafa'nın tahttan indirilmesi üzerine Osmanlı tahtına oturdu. Annesi onun yetişmesi için çok titiz davrandı. Sultan Genç Osman iyi bir terbiye ve tahsil gördü. Arapça, Farsça, Latince, Yunanca ve İtalyanca gibi doğu ve batı dillerini klasiklerinden tercüme yapabilecek kadar güzel öğrendi. Genç Osman zeki, enerjik, atılgan, cesur ve gözüpek bir padişahı. Sultan Genç Osman, Fatih Sultan Mehmet devrine kadar yapıldığı gibi saray dışından, Şeyhülislam Es'ad Efendinin ve Pertev Paşa'nın kızları ile evlendi. Yavuz Sultan Selim devrinden itibaren padişah saray dışından evlenmediği için bu davranış önemli bir değişiklik oldu. Kendisine planlarını uygulayacak bir sadrazam bulamadı. Tarihte eşine az rastlanır bir şekilde tahtan indirilerek, Yedikule zindanlarında boğularak ve yeniçeriler tarafından iğfale uğrayarak öldürülen Sultan Genç Osman, babası Sultan Birinci Ahmet'in Sultanahmet Camii'nin yanındaki türbesine defnedildi. Tahta çıkar çıkmaz devlet erkânı içindeki üst düzey yetkilileri değiştiren, müderris ve kadıların atanma yetkilerini şeyhülislamdan alan Sultan Genç Osman çok yenilikçi bir padişahı.

SULTAN SÜLEYMAN-I KÂNÛNÎ, (27 Nisan 1494, Trabzon – 6 Eylül 1566) 10. Osmanlı padişahı ve İslam halifesidir. Kanuni Sultan Süleyman olarak anılır. Babası Yavuz Sultan Selim, annesi ise Ayşe Hafsa Sultandır. Saltanatında Osmanlı İmparatorluğu en parlak dönemini yaşadı. Çocuk yaşta İstanbul'da bilim, tarih, edebiyat, din ve askerlik eğitimi aldı. 1509 yılında annesinin doğum yeri olan Kırım'da Kefe sancakbeyliğine atandı. Babasının ölümü sırasında Manisa'da bulunan Şehzade Süleyman, sadrazam Piri Paşa'nın çağrısı üzerine

İstanbul'a gelerek 1 Ekim 1520 tarihinde tahta çıktı. İmparatorluğun iç bunalımlarıyla uğraşmadan kısa bir süre Batı dünyasının geçirdiği dönüşümleri izledi. Batı rönesansın yarattığı bir açılma ortamında teknik yönden belli aşamalara ulaşmış; Fransa ve Almanya'da dinsel reformlar yapılarak birlik sağlanmıştı. Kanuni bu ortamda, askeri alanda oldukça üstün duruma gelmiş olan Osmanlı İmparatorluğunun gücünü Batı'ya yine askeri yönden kabul ettirme yolunu seçti. İmparatorluk içinde Süleyman dürüst hükümdar ve çözülmeye, bozulmaya, rüşvete karşı olarak biliniyordu. Yetenekli bir kuyumcu ve seçkin bir şair olduğu kadar, Süleyman ayrıca sanatçıların ve filozofların büyük hamisiydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel gelişmesindeki Altın Çağ'ın hükümdarıydı. Onun liderliğinde Osmanlı İmparatorluğu Altın Çağ'ına ulaştı ve dünya gücü haline geldi. Süleyman, Osmanlı ordusunu Belgrat, Rodos, Macaristan'ın çoğunun fethinde kendisi yönetti. Viyana kuşatması planını hazırladı. Ortadoğu'nun çoğu toprağını imparatorluğa kattı. Karasularını Kuzey Afrika'ya Cezayir'e genişletti. Kısa dönemde Osmanlı'lar Akdeniz, Kızıl Deniz ve İran Körfezinde deniz hâkimiyetini ele geçirmeyi başardılar. Osmanlı İmparatorluğu onun ölümünden sonra genişlemesine bir yüzyıl daha devam etti.

SULTAN SÜLEYMAN-I SÂNİ, (15 Nisan 1642 – 22 Haziran 1691) 20. Osmanlı padişahı. Şehzadeliğinde mükemmel tahsil ve terbiye gördü. Kardeşi Sultan IV. Mehmet Han zamanında sarayda hususi hocalardan ders aldı. Hayatının kırk yılını bir dairede hapis geçiren Sultan II. Süleyman, IV. Mehmet'in tahttan indirilmesi üzerine, 8 Kasım 1687'de Osmanlı sultanı oldu.

SUNULLAH EFENDİ, (1552, İskilip –10 Nisan 1612, İstanbul) Türk, Osmanlı devlet adamı, şair, müderris, kadı, kazasker ve şeyhülislam.

SÜLEYMAN ŞAH GAZİ, (?-1227). Ertuğrul Gazi'nin babası, Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Bey'in dedesidir. Oğuzların Kayı boyundandır. Doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bilgiler yoktur.

ŞAH ABBAS, lakabı Büyük Abbas (Ocak 1571 - 19 Ocak 1629) Safevi Devleti, İran Şahı. Ülkeyi yönettiği 1588-1629 arasında Osmanlı ve Özbek birliklerini İran topraklarından çıkarmış, sürekli bir ordu kurarak Safevi hanedanını güçlendirmiştir. Ayrıca İsfahan'ı İran'ın başkenti yapmış, ticaret ve sanatı özendirerek hükümdarlığı sırasında İran sanatının en parlak dönemini yaşamasını sağlamıştır.

ŞAH BUDAK BEY, Dulkadiroğulları hanedanının bir üyesi. Osmanlı Padişahı II. Bayezid'in kayınpederi olan Dulkadiroğulları Beyi Alaüddeyle Bozkurt Bey'in kardeşi olan Şah Budak Bey kardeşi Bozkurt Bey'in Memluklar'a yanaşması üzerine II. Bayezid Dulkadiroğulları Beyliğinin başına atandı. Memluklar'ın yardımı Şah Budak Bey'i yenen kardeşi Alaüddeyle Bozkurt Bey Dulkadiroğullarının Beyliğine devam etti. Savaşta yenilen Budak Bey ise Memluklular'ın başkenti Kahire'ye gönderilip idam edildi.

ŞAH İSMAİL, (17 Temmuz 1487 - 23 Mayıs 1524), Safevi devletinin kurucusu, devlet adamı ve şair. İran Safevi Devleti'nin Şahlığını yapmıştır. 1510'da Merv yakınında Şeybani Hanlığını yenerek Muhammed Şeybani Han'ı öldürmüştür. Ancak 1514'te Çaldıran Savaşı'nda Yavuz Sultan Selim'e yenilmiştir. Alevilik ve bölge Şiileri arasında Yedi Ulu Ozan'dan biri olarak anılır.

ŞAH TAHMASB, 22 Şubat 1514'te İsfahan'da doğdu. Şah Birinci İsmail'in oğlu olan Şah Tahmasb, Çaldıran Savaşı'ndan sonra Horasan'a gönderildi. Bir süre Sebzar ve Herat'ta

kaldı. Şiilerin ve Safevilerin tanınmış bilgin ve şeyhlerinden özel öğrenim gördü. 1576 yılında Kazbin'de ölen Şah Tahmasb'ın yerine oğlu Haydar Mirza tahta çıktı. Bir gün sonra öldürülen Haydar Mirza'nın yerine, ikinci oğlu Şah İkinci İsmail tahta çıktı.

ŞEHZADE SÜLEYMAN PAŞA, Süleyman Paşa'nın doğum tarihi kesin değildir ancak 1316 yılında doğduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Orhan Gazi'nin oğludur. Annesi Nilüfer Hatun'dur.

ŞEYH BEDREDDİN-İ SİMAVÎ, tam adı Bedreddin Mahmut, Simavnalı Şeyh Bedreddin veya Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin olarak tanınır. İslam mistisizminin (tasavvuf) Vahdet-i Vücut okuluna mensup ünlü mutasavvıf ve düşünürdür.

ŞEYH CÜNEYD, Safevi tarikatını devlet yapmak isteyen ilk Şeyh. 10000 kişilik bir Türkmen ordusuyla Şiranlıların üzerine yürümüş ve yapılan savaşta ölmüştür. Savaşa gitmeden önce amcası Şeyh Cafer'le görüşmüş ve tarikatı O'na emanet etmiştir. Kendisi savaşa gittiğinde hamile olan eşinin doğum yapacağını hatırlatan amcasına, "sen O'nun cinsiyetini görmüşsündür. Söyle bana isim koyup öyle gideyim savaşa" der, amcası da "Erkek olacaktır" yanıtını verir. Cüneyd de, "O zaman adı Allah'ın aslanı Haydar olsun" der.

ŞEYH EDEBALÎ, (1206 - 1326, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında yaşamış bir İslam din bilgini, Ahi şeyhi, Osman Gazi'nin kayınpederi ve hocası, Orhan Gazi'nin dedesi bir anlamda da sonradan imparatorluk olacak Osmanlı Devleti'nin fikir babasıdır.

ŞEYH ELVAN ÇELEBÎ, Amasya civarında yetişen âlim ve evliyanın büyüklerinden. Kırşehir'de doğmuş olup, doğum tarihi belli değildir. On üçüncü yüzyılın yarısında Moğol istilasından kaçarak Orta Anadolu'ya gelip yerleşti. Zamanın âlimlerinden çeşitli ilimleri tahsil ettikten sonra, tasavvufa yöneldi.

ŞEYHÜLİSLÂM MEHMET EFENDÎ, Hoca Sadeddin Efendi'nin oğlu olup 1568'de Bursa'da doğmuş ve ilmiye sınıfında çeşitli memuriyetlerde bulunmuş 1615'te vefat etmiştir.

ŞIKŞIKÎ İBRAHİM PAŞA, Birinci Ahmet döneminde Karadeniz sahillerini muhafaza için görevlendirilen Osmanlı denizci ve devlet adamıdır.

ŞİT, Kur'an'da adı geçen peygamberlerdendir. Kendisine elli suhuf indirilmiştir.

TARIK BİN ZİYAD, Berberi kökenli Arap askeri(7.8.yy.) İspanya'yı fethetti. Kuzey Afrika'da yaşayan bir berberi ailesindedir. Kuzey Afrika'nın fethi döneminde İslam Orduları komutanı Musa bin Nusayr'ın hizmetine girdi. İspanya'daki karışıklıklardan istifade etmek isteyen Musa bin Nusayr,Tarık bin Ziyad'ı 7000 kişilik bir kuvvetle İspanya üzerine görevlendirdi. 7000 kişilik ordusu ile Cebeli Arık Boğazı'nı geçen Tarık Bin Ziyat İspanya'ya çıkar çıkmaz ilk iş olarak gemilerini yakıtılarak askerlerinin geri dönme umudunu kırdı

TEODORA, Orhan Gazi'nin eşi. Bir dönem Bizans imparatoru olan Kanta Kuzen'in kızıdır.

TİMURLENG, Timur veya Timurlenk (8 Nisan 1336, Şehr-i Sebz, Türkistan - 19 Mart 1405, Otrar), Timur İmparatorluğunun kurucusudur. Uluğ Bey'in büyükbabasıdır. Babası Türk-Moğol Barlas boyu reislerinden Emir Turagay, annesi Tigin Hatundur. Cengiz'in soyundan gelmediği için han ünvanı yerine emir ünvanını kullanırdı. 1336 senesinde Maverâünnehir'de Semerkand'la Belh arasında Keş(diğer adıyla Şehr-i Sebz) kasabasında doğdu. Timur,

babasının vefâtından sonra emirler arasında geçimsizlikler yüzünden memlekette anarşinin hâkim olması üzerine siyâsete karıştı. Mâveraünnehir Hâkimi Emir Hüseyin ile birlikte Doğu Türkistan Hükümdarı Tuğluk Timur'a karşı mücadele verdiler. Bunun yanı sıra Anadolu'ya da el attı. 1402 yılında Erzurum, Erzincan, Kemah ve Kayseri üzerinden Ankara'ya doğru hareket etti. Ankara'da Çubuk ovasında yapılan savaşta Osmanlı kuvvetlerini büyük bir bozguna uğratan Timur, Yıldırım Bayezid'i esir aldı. Bir yıl Anadolu'da kalan Timur bütün Anadolu illerini ele geçirdi. 1403'de Gürcistan, 1405'de Çin seferine çıktı. Pir Muhammed'i yerine veliaht bırakan Timur, Otrar'da öldü.

TİMURTAŞ PAŞA, Osman Gazi'nin silah arkadaşlarından Aygıt Alp'in torunudur. Babası Kara Ali Bey olup, yine Osman Gazi'nin mücadelelerine katılmış ve 1308'de kendisine verilen bir müfreze ile Apolyont Gölü (Ulubat Gölü) üzerindeki Alyos adasının zaptına gönderilmiş ve orayı sulhen alarak orada bulunan büyük bir kilisenin Rumlarca hürmet edilen papazını ailesiyle Osman Gazi'ye getirmiş, papazın güzelliği ile meşhur kızını, Osman Gazi, Kara Ali Bey'e nikâhlamıştır. Hereke kalesi kuşatmasında Kara Ali Bey'in gözüne bir ok isabet ederek sakat bırakmıştır.

TİMURTAŞ PAŞA-ZÂDE UMUR BEY ve **TİMURTAŞ-ZÂDE YAHŞI BEY**, Timurtaş Paşa'nın Yahşi, Oruç, Ali ve Umur isimlerinde dört oğlu vardı. Bunlardan en büyükleri olan Yahşi Bey, Niş fatihidir. Ankara Savaşı'nda şehit düşmüştür. Diğer üç oğlunun gerek askeri alanda ve gerek devlet işlerinde önemli hizmetleri görülmüştür. I. Mehmet Çelebi'nin ölümünden sonra oğlu II. Murat'a karşı çıkan Mustafa Çelebi hadisesinde bu üç kardeş, Sultan Murat'a sadakatle hizmet etmişler ve kriz çözülmünceye kadar divanda vezir derecesiyle bulunmuşlardır.

TİRYAKİ HASAN PAŞA, Tiryaki Hasan Paşa, Kaniye Kalesi savunmasının efsanevî kahramanıdır. O, dört bin Türk askeri ile kırk bin kişilik bir düşman ordusuna yetmiş gün dayandıktan sonra onları perişan etti. Bu olay dünya tarihinin şanlı bir sayfasıdır. Tiryaki Hasan Paşa, Enderûn'da (Saray okulu) yetişmişti. 1574'te bir süre sarayda Sultan III. Murad'ın yanında çalıştı. Sonra yirmi yıl kadar Zigetvar Beyi ve Beylerbeyi oldu. Tiryaki Hasan Paşa, bir savaşta tek başına çarpışmayı göze alan cesur bir komutandı. Bir süre de Bosna ve Kaniye Beylerbeyi oldu. Hasan Paşa, Kaniye kumandanı iken bir gün, Romalı, İspanyol, Fransız ve Macarlardan oluşan kırk bin kişi kadar bir düşman ordusu tarafından kalesinin kuşatılmış olduğunu gördü. Bu on misli üstün güç karşısında Tiryaki Hasan Paşanın cesareti kırılmadı. O, yılmadı ve yetmiş gün düşman kuşatmasına dayandı. Bu arada birçok askerlik oyunları ve hileleri ile düşmanı darmadağın etti ve birçok silahı ganimet olarak ele geçirdi. Bu eşsiz zafer, Hasan Paşanın ismini yükseltti ve şöhretini arttırdı. Kendisine vezirlik rütbesi elmaslı bir kılıç ve üç at gönderilerek tebrik edildi. Tiryaki Hasan Paşa uzun süre Bosna ve sonra Rumeli genel valiliği yaptı. Bu sırada bir çok eşkıyayı sindirerek memleketin âsâyişini korudu. Tiryaki Hasan Paşa 1611 yılında öldü.

TOMANBAY, Mısır Memluk sultanlarından ikisinin adı. Sultan Birinci Tumanbay 1501 yılının Ocak ve Nisan aylarında yüz gün, Sultan İkinci Tomanbay da 1516-1517 tarihlerinde Memluk Sultanlığı yaptılar.

TORLAK KEMAL, Simavnalı Şeyh Bedrettin'in isyancı müridi olan Torlak Kemal'in, Musevi asıllı olduğu söylenir. Manisa ve çevresinde Simavnalı Bedreddin Mahmut'un düşüncelerini yaydı. Börklüce Mustafa ile birlikte Şeyh Bedreddin adına bir isyan hareketi başlattı. Sultan Birinci Mehmet, oğlu Şehzade Murad (İkinci Murad) ile Bayezid Paşa'yı bu isyancıların üzerine gönderdi. Torlak Kemal, Karaburun'da öldürülen Börklüce Mustafa'nın kendisine

katılan müritleri ile birlikte, Bayezid Paşa'ya karşı savaştı. Yenilgiye uğradı ve Manisa'da yakalanarak asıldı (1419)

UMUR BEY, (ö. 1348), Aydınogullarının kurucusu Mehmet Bey'in oğlu ve devletin hükümdarlığını da yapmış olan kişi. 13. yüzyılda Batı Anadolu'nun Türkler tarafından alınmasında Aydınogullarının payı büyüktür.

USTACLUOĞLU MEHMET HAN, Şah İsmail'in hudut kumandanlarından. Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı hududunda büyük sıkıntıların doğmasına sebep olmuştur. Üzerine gönderilen Sinan Paşa tarafından öldürülmüştür.

UZUN HASAN, (1423 - 6 Ocak 1478) Akkoyunlu Devleti'nin hükümdarı olup bugünkü İran, Irak ve Türkiye'nin bir bölümünü kapsayan bir coğrafyada 1453-1478 yılları arasında hüküm sürmüştür.

UZUNCA SEVİNDİK, Osmanlılar döneminde Doğancılar sınıfından olan bir askerdir. Güya kaçmış gibi yaparak Sofya beyi Yano Kaban'ı kendine inandırarak bir av partisinde Osmanlılara yakalatmıştır.

ÜÇÜNCÜ SULTAN ALAADDİN KEYKUBAT, Anadolu Selçuklularının 3. Hükümdarıdır. Selçuklu Hükümdarı Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğludur. Doğum tarihi bilinmemekle beraber 1186-1196 tarihleri arasındaki bir yılda doğduğu sanılmaktadır. Çocukluk ve gençliğinde iyi bir eğitim görmüştür.

ÜÇÜNCÜ SULTAN MEHMET, (26 Mayıs 1566 – 21 Aralık 1603) 13. Osmanlı padişahıdır. III. Murat ile Safiye Sultan'ın oğludur. İsmi, Fatih Sultan Mehmet'e benzemesi için, büyük dedesi Kanuni Sultan Süleyman koydu. Şehzadeliğinde İbrahim Cafer Efendi ve Pir Mehmet Azmi Efendi gibi devrin tanınmış âlimlerinden tahsil ve terbiye gördü. 1583'de Manisa sancağı valiliğine tayin edildi. 1595'de babasının vefatı üzerine Osmanlı tahtına çıktı. Tahta çıktığı gece 19 erkek kardeşini boğdurması, Osmanlı tarihinin en korkunç hadiselerinden biridir.

ÜÇÜNCÜ SULTAN MURAD, (4 Temmuz 1546 – 16 Ocak 1595) 12. Osmanlı padişahıdır. II. Selim'in Nurbanu Sultan'dan olan oğlu ve varisidir. 1574'ten 1595'e kadar 21 sene Osmanlı Devleti'nin başında bulunmuştur. Saltanatı süresince veziri olan Sokullu Mehmet Paşa'nın etkisinde kalmıştır. Saltanatı döneminde eşi Safiye Sultan, özellikle Sokullu Mehmet Paşa'nın ölümünden sonra devlet yönetiminde oldukça önemli bir rol üstlenmiştir.

ÜSKÜDARÎ PİR MAHMUT EFENDİ, Osmanlı devri İstanbul velilerinin büyüklerindedir. Asıl adı Mahmut'tur. "Hüdâyî" ismi ve "Aziz" sıfatı kendisine sonradan verilmiştir. Cüneyd-i Bağdadî Hazretleri'nin neslinden olup, "seyyid"dir. Bunu ilâhîlerinin birinde: "Ceddim ü pîrim sultan Sensin yâ Resûlallâh" diyerek kendisi de ifâde eder. Koçhisar'da doğmuş, çocukluğu Sivrihisar'da geçmiştir. O, bir asra yakın ömür sürmüştür.

VALİDE SULTAN NURBANU, (1525-1587) Osmanlı padişahı III. Murat'ın annesi, Valide Sultan ve II. Selim'in eşidir.

VEFİK PAŞA, (3 Temmuz 1823, İstanbul – 2 Nisan 1891, İstanbul). Osmanlı devlet adamı, diplomatı ve oyun yazarı. Türkçülük hareketinin öncülerindedir. İki defa Maarif Nazırlığı (Eğitim Bakanı) yaptı, 4 Şubat 1878 - 18 Nisan 1878 ve 1 Aralık 1882 - 3 Aralık 1882

tarikhleri arasında iki defa Başvekillik (Sadrazamlık, Başbakanlık) görevine getirildi. Bursa valiliği sırasında bu kentte bir tiyatro yaptırmakla ün kazanmış ve ismi Bursa ile özdeşleşmiştir. Türk tarihinin Osmanlı ile başlamadığını ilk dile getiren kişidir.

VEZİRİAZAM ALİ PAŞA, 22 Ocak 1387'de babası Çandarlı Kara Halil Hayrettin Paşa'nın ölümü üzerine yerine geçerek, 18 Aralık 1406 tarihine kadar, 19 yıl 11 ay veziriazamlık yapmış ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde önemli rol oynamış bir Osmanlı devlet adamıdır. Tarihe Çandarlılar ailesi olarak geçmiş olan ailenin mensubudur

YAVUZ ALİ PAŞA, I. Ahmet saltanatı döneminde 16 Ekim 1603-26 Temmuz 1604 tarihleri arasında dokuz ay on bir gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Malkoçoğulları soyundandır ve bu soyun tarih sahnesinde ön plana çıkmış son ferdidir.

YAVUZ SULTAN SELİM, (10 Ekim 1470 - 22 Eylül 1520), 9. Osmanlı padişahıdır. Babası II. Bayezid, annesi Dulkadiroğulları beyliğinden Gülbahar Hatun'dur. Selim, tahta babası II. Bayezid'e karşı darbe yaparak çıkmıştır. Tahta çıkmadan önce şehzade olarak Trabzon'da yetiştirilmiş, Kırım'da da Kefe Beylerbeyi olarak görev yapmıştır. Yavuz Sultan Selim'e kızını vermiş olan Kırım hanı Mengli Giray, ona askeri destek sağlayarak tahta geçmesine yardım etmiştir. Eylül 1520'de Aslan Pencesi denilen bir çıban yüzünden henüz 50 yaşında iken vefat etmiştir.

YEMİŞÇİ HASAN PAŞA, III. Mehmet saltanatı döneminde 10 Temmuz 1601-16 Ekim 1603 tarihleri arasında toplam iki yıl üç ay yedi gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır.

YILDIRIM BAYEZİD HAN, I. Bayezid (1360, Edirne – 1403). Dördüncü Osmanlı Padişahıdır. Sultan I. Murat'ın oğludur. Annesi bir Bulgar olan Gülçiçek Hatun'dur. Adı babaannesinin babası Türkmenlerin Ede-Balı diye andığı Ebâ Yezîd'in adından gelir. Küçük yaştan itibaren zamanın seçkin âlimlerinden öğrenim gördü.

YÖRGÜÇ PAŞA, Hatta Murâd-ı Sâni vüzerasından Lala Yörgüç Paşa dahi padişahın müsaadesiyle Anadolu'da akçe kestirmiştir ki "Lala Yörgüç akçesi" diye maruf idi. Yörgüç Paşa 1441 yılında öldü.

YULARKISTI, Anadolu'da başkaldıran Celâlî eşkıyasındandır.

YUNUS PAŞA, Yavuz Sultan Selim saltanatında 23 Ocak 1517 - 13 Eylül 1517 tarihleri arasında yedi ay yirmi gün sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır.

YUSUFCA MİRZA, 1472 yılında vefat etmiş Akkoyunlu şehzade. Uzun Hasan'ın amcazadesidir.

ZAĞNOS PAŞA, Rum asıllı devşirme Türk. Fatih Sultan Mehmet devrinde önemli rol oynamış, Gelibolu sancak beyliği ve kaptanıderyalık görevlerinde bulunmuş, 1467-1469 yılları arasında ise Trabzon Sancak Beyliği yapmış bir Osmanlı paşasıdır.

ZENBİLLİ ALİ EFENDİ, Osmanlı devrinin sekizinci şeyhülislamıdır. Asıl adı Ali Cemali olan Zenbilli Ali Efendi, "Zenbilli Müftü" unvanıyla meşhurdur. Molla Fenarî'nin hocası ve Sultan I. Murad zamanının ünlü ulemasından Cemaleddin Muhammed Aksarayî soyundan Ahmet İbni Mehmet Çelebi'nin oğludur. Karaman'da doğmuştur fakat doğum tarihi belli değildir.

ZEYNELABİDİN, Hazreti Hüseyin'in oğlu ve Hazreti Ali'nin torunudur. On iki imamın dördüncüsüdür. Tabiinin büyüklerinden olup, büyük sahabelerin çoğunu görmüştür. Asıl adı Ali olan Zeynelabidin, 658 yılında (bazı kaynaklara göre 655 veya 666) Medine'de doğdu. Babası Hazreti Hüseyin ve annesi de Acem sultanının kızı olan Şehr-i Banu Gazele'dir. İran'ın fethinden sonra esir alınan sultanın üç kızından biri olup, Hazreti Ali tarafından Hazreti Hüseyin ile evlendirilmiş ve bu izdivaçtan Zeynelabidin dünyaya gelmiştir. Kerbela faciasında başta babası Hazreti Hüseyin olmak üzere, çok sayıda müminin şehit edilmesine şahit olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- Agah Sırrı Levend, *Ahmed Rasim*, Ankara 1965.
- Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, İstanbul 1971.
- Ahmet Rasim, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, 4 C. İstanbul 1326-1328.
- Burhanettin Ökte, “Ahmed Rasim Bey”, MM, 1963.
- Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1986.
- Hasan Aksoy, “Ahmed Rasim”, TDEA, I, s.71-73.
- Hilmi Yücebaş, *Ahmet Rasim*, İstanbul 1959.
- İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, III, 1344-1348
- İmla Klavuzu*, TDK, Ankara 1996.
- İlhan Ayverdi, Ahmet Topaloğlu, *Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, 2007.
- İsmail Baha Sürelesan, *Ahmed Rasim ve Müziği*, Ankara 1977.
- İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1997.
- Kenan Akyüz, , *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, s. 143-145.
- Medyan Larousse*, İstanbul 1986.
- Muallim Naci, *Lügat-ı Naci*, İstanbul 1978.
- Muharrem Giray, “Ölümünün 30. Yıldönümünde Ahmet Rasim”, *Yakın Tarihimiz*, III/30, İstanbul 1962.
- Mustafa Nihat Özön. “Bestekâr Ahmet Rasim”, *Radyo Mecmuası*, V/53, Ankara 1946.
- Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, İnkılâp Kitabevi, 2005.
- Mustafa Rona, *Elli Yıllık Türk Müsikisi*, s. 76-80. İstanbul 1970.
- Muzaffer Gökman, *Ahmed Rasim (İstanbul’u Yaşayan ve Yaşatan Adam): Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1989.
- Osman Nihat Akın “Ahmed Rasim ve Şarkıları I-III”, *TMD*, 1948.
- Reşat Ekrem Koçu, *Ahmed Rasim: Hayatı Seçme Şair ve Yazuları*, İstanbul 1638.
- Sabri Esat Siyavuşgil, “Ahmed Rasim”, *İslam Ansiklopedisi*, 1. Cilt 200-202.
- Sir James Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Suat Hızarcı, *Ahmed Rasim*, İstanbul 1953.
- Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, İstanbul 1978.
- Şerif Aktaş, *Ahmed Rasim*, Ankara 1987.
- Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 2000.
- Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, İstanbul 1983.

ÖRNEK RESİM VE HARİTALAR

OSMAN GAZİ DEVRİ

SADRAZAM

YENİÇERİ AĞASI

ÖZGEÇMİŞİM

1978 yılında Iğdır’da doğdum. İlk ve orta öğrenimimi bu şehirde gördüm. 1996 yılında başladığım Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü 2000 yılında bitirdim. 2006 yılında Marmara Üniversitesi’ne bağlı Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladım. Tez çalışması olarak Ahmet Rasim’in “Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi(C.1)” eserinin metin neşri, tahlil ve indeksini yaparak 2008 yılında yüksek lisansımı tamamladım.

2000 ile 2002 yılları arasında Final Dergisi Dershanelerinde Türkçe Öğretmeni olarak çalıştım. 2002 yılında Milli Eğitim Bakanlığına kadrolu öğretmen olarak atandım. Bu tarihten sonra çeşitli okullarda görev yaptım. Halen Ümraniye Lisesi’nde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak görev yapmaktayım. Evli ve bir çocuk babasıyım.

Murat TAN